

მოსახლე

თვეური ჟურნალი

წელიწადი მეორე

№ IX

სამბაზბანი, 1895

ტფილისი

საქართველოს მკვლევართა საზოგადოების გამომცემი

1896

შ ი ნ ბ ა რ ს ი

პალეს დარდი.—ამბავი ა. ნადირაძისა	87 1
II მშვიდობით. — სურათები სამეგრელოს ცხოვრებისა თ— ღისა	9
III ცაცხლითა და მახვილითა.—ნაწილი მეორე.—თავი XI.— რომანი გენრეკ სენკევიჩისა, თარგმანი გრ. ე—ძისა	54
IV ბანთიადი.—რომანი ეჟისა, თარგმანი თ. სახოკაძისა	85
V მთიულეთი 1804 წელსა.—VIII—ისტორიული ამბავი ალ. ფორნელისა	1
VI სასწაულია თუ არა?—გ. ბ—შე	29
VII რამ და მისი სხვა-და-სხვა გვარად გამოქმნება.— V.—სადღეები მასჯლის მდგომარეობა და იმის მნიშვნე- ლობა. —პროფესორის ვ. შეტრიაშვილისა	37
VIII ჩემი დღიურიდან.—ახუკინჯისა	58
IX ქართული სალიტერატურო ენა და ქართული მართლ- წერა.—შ. ჭანაიასა	81
X კროვინციის ცხოვრება.—(ხმა იერის ხეობიდან) აერე- ძისა	99
XI განცხადებანი	
დამატებია:	
XII საქართველოს სიკვლევნი	64—80

ე. შაინაშვილი

8(05)

280

მ ლ ა მ ბ ე

თ ვ ი უ რ ი ქ უ რ ნ ა ლ ი

P-23824

წელიწადი მეორე

№ II

თ ა ბ ე ა წ ა ლ ი , 1895

ტფილისი

საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკის ტფილისის განყოფილება

1895

4

Дозволено цензурою. Тифлисъ 18 Февраля 1895 года.

შ ი ნ ა რ ს ი

I ვარიანტიანთ ნინო.—მოთხრობა საქართველოს ცხოვრებიდან ანტონ ლესცისა, თარგმანი გერმანულით	გვ. 1
II ხევისკაცი სიმეონი.—შეკრებილი დ. როსტომიშვილის მიერ	45
III ბოგია.—მოთხრობა განდგომისა	47
IV ბედის სიმეონი.—მოთხრობა ყოფილ ქონესი, თარგმანი ნანო დოდუბერიძისა	80
V ბავშვობის ასობის აღწერის აღწერა.—ლეკი გ. ჭავჭავაძისა	119
VI ცხელითა და მშვიდითა.—რომანი გენრიკ სენკევიჩისა, თარგმანი გ. ყ.—ქისა (გაგრძელება)	121
VII აივანო.—რომანი ვალტერ სკოტისა, თარგმანი (დასასრული)	160
VIII ევლინო სალინიკო კოფინისა საზრდადითი მ. X I X საუკუნითი.—V, VI.—კიტა აბაშიძისა	1
IX კამ და მისი სხვა-და-სხვა ბავარდ ბამბა.—პროფესორის ვ. შერტინაშვილისა (გაგრძელება)	19
X სახალხო კოფინი და მისი საკვადობითი, სახეობითი და სამეცნიერო მნიშვნელობა.—VI —მ. კელ—სა	43
XI ქართული მუსიკა —ილ. ჯალგარეთელისა	54

XII **განსამრჯელო სალიტერატურო ზრამისათვის.** — ზე-
ტრე უმიკაშვილისა 70

XIII **პროვინციის ცხოვრება.** — **კახეთი.** — I. — **კახეთი დიდი ავად-
მყოფია.** — ზედა-ზედ მოუსაგლომა ხუთის წლისა. — თელავი და ანა-
ლი დარგი ვაქრობისა. — ვინ და რა ასულდგმულებს ამ ვაქრობას. —
ძალ-დონე გამოლოყული გლენ-კაცობა. — მიზეზნი ჭირნახულის მოუ-
საგლობისა. — ვენახები. — შულავერ-რატეენის დვინოები თელავში. —
ერთს მარცხს შეორე და მესამე მოსდევს. — ვაქრობით გასყიდვა გლენ-
თა ავლა-დიდებისა ნაფარეულსა და ენისელში. — ზემო-კახეთს სამო-
ვარი ადგილი არა აქვს და სახნაფიც ძალიან მცირეჲ მოემოება. —
დავალიანება კახეთის გლენ-კაცობისა. — უზომოდ დიდი სარგებელი.
— მცირედი საღსარი ხსნისა. — **აბრამიძისა** 90

— II. — **სარწმუნოების მიძინებული ვრამობა.** — ამის მიზეზი. — ვინ უნდა
უწინამძღვროს სოფელს. — მდვდლისა და მასწავლებლის მოვალეო-
ბა. — სოფლის მრავალი გაქირება. — სამკალი ფრიად არს, ხოლო მუ-
შაკნი მცირედ. — **თ. მ — ს** 99

ქრონიკა:

XIV **უცხოეთის მიმოხილვა.** — **ახალი ვითომ-ცვლილება**
საზრანეთში. — **ნ. ნიკოლაძისა** 109

XV **განცხადებანი.**

რედაქციისაგან

ამ ნომრისათვის მომზადებული შინაური მამოხილვა «**ოცნება-
და იმედია**» ბ-ნ ნ. ნიკოლაძისა და «**ჩემი დღიურია**» ი. სონელისა,
სასწუხსარად, კერ. იბეჭდება.

... —
... —
... —

პარკანიძეთი ნინო

... —
... —
... —
... —
... —
... —
... —
... —
... —
... —
... —

— ოჰ, ლმერთმა გაკურთხოს, ლმერთმა, ჩემო ლამაზო, ჩემო შვენებავ! — წამოიძახა ბებერმა სოფიომ, ნინო რომ ეტლიდან ჩამოხტარი დაინახა. — რა გაკეთებულხარ, რა გამწვინიერებულხარ, ვარდის კოკორს დამსგავსებინარ სწორედ. მე-შინიან, თვალები არ დამიბნელდეს, შენს ბრწყინვალე სახეს რომ ვუყურებ!

ამ სიტყვების შემდეგ მივარდა სოფიო ქალს, გადაეხვიო, გადაჯიკოცნა, მერე ერთი ნაბიჯი უკან გადადგა და დაუწყობა გაცეცხობით ყურებას.

— ერთი კარგა გაგსინჯო, ჩემო სამოთხის ყვავილო, ჩემო სუნენლოვანო ვარდო, ჩემის კურთხეულის ვაროს დედის-ერთა შვილო! — განაგრძობდა სოფიო. — კარგად გაგსინჯო-შეთქი! ოჰ, რა ლამაზი რამა ხარ. არა, არა, აღარ გრყურებ, თორემ ეგ მშვენიერება, ეგ მზის ბადალი სახე მთლად დამბარძანებდა.

ეს რომ სთქვა, კიდევ ცოტა მოშორდა, მგერამ შემწვან-სვე მივიდა ისევ ნინოსთან და ხელი სტაცა, რომ სახლის წინა ბალკონზედ ამავალ კიბეზედ აეყვანა.

— ვაიმე, ვაიმე, რომ შენი კარგი დედა ცოცხალი აღარ არის. ოჰ, ეხლა ეგრე რომ ენახე! შენი ყურება უკვდავებაა სწორედ, უკვდავება.

— კარგია, კარგი, სოფიო, გეყოფა, — უთხრა ვითომ-და გაჯავრებით ნინომ და მოხუცებულს გამდელს ხელი გამოაცალა.

— მეყოფა რა პასუხიას! რა გამაჩუმებს! სანამ შენს მშვენიერს სახეს შევეცქერი. ოჰ, ბებია შენს როგორ გაეხარდება! მოდი, ჩქარა წაგიყვანო იმასთან, ზეით თავის ოთახში ზის და გელის. ზამთარში რომ კაცს გაზაფხული დაენატრება, ისე ენატრება ეხლა იმასაც შენი ნახვა, ჩემო მისის ვარდო. რომ იცოდე, რამდენს ვლოცულობდით და ვევედრებოდით ღმერთს შენის გულისთვის; ან ეხლა რამდენს სამადლობელს გადავიხდით, რომ ღმერთმა და მისმა წმინდა ანგელოზებმა ვედრება შეგვისმინეს. ჩემო მშვენიერო, ჩემო ნეტარებავ, ჩემო მზეო!

— დამაცადე ერთი, ეს შლიაპა და წამოსასხამი მაინც დავაწყო საღმე, — შეევედრა ნინო და შევიდა დერეფანში, სადაც ნიკოია მზარეული და მემარნე გიორგა წინ მიეგებნენ და მდაბლად თავი დაუკრეს.

— მოიფშენიტეთ თქვენი ნამძინარევი თვალები, — შეუტია მათ სოფიომ. — შეჭხედეთ რა ლამაზია, ნამდვილი მისის ვარდი არ არის? აბა, კარგა შეჭხედეთ.

ნიკოიამ და გიორგამ თვალები კი არა, ტუჩებიც მოიფშენიტეს და ხმა-ამოუღებლივ დაუწყეს ნინოს გაშტერებით ყურება.

— მოიცადე, ჩემო საუნჯევ, მეც გიშველი, — უთხრა სოფიომ ნინოს და შლიაპას წასწვდა.

— არა, არა, ხელები ჭუჭყიანი გექნება, — მიუგო ნინომ, მოირიდა სოფიო და თითონვე მოიხადა შლიაპა და წამოსასხამი მოიხსნა. სოფიომ რომ ასე დაინახა, ხელი-ხელს შემოაჭკრა და დაიკვილა.

— ზღაპარშიაც არ გაგონილა ასეთი მშვენიერება! ვაყკაცი რომ ვიყო, თვალებს ავიკრავდი, რომ შენს სილამაზეს ჩე-

მთვის ბოლომდე მოედო. ბაღში რამ ალვის ხე დგას, ტანის მოყვანილობით შენ იმასა სჯობიხარ. რა სახე გაქვს, რა სახე გეუბნები-მეთქი, ქალო, კაცებს ყველას გონებასოგამოუღევ, დაავიყებ.

ნინომ გადციდა და სარკესთან მივიდა-თმების ფასსწორება ბლად.

— ახლა ბებრასთან აღარ მოხვალ? ღობის ლოდინმა სუსტი ამოართვას, უნდა რომ მალე წახოს თავისი მარხს ვარდი. განაგრძო სოფიომ, მაგრამ პასუხისთვის კალარ მოუცდრა, და გასწია ტორტანით კუთხის დიდ ოთახისკენ, სადაც ბებია გაშწინებოდა ტახტზედ იჯდა და ქაჯის კრილოსანს ალწინებთ ხელეში ათამაშებდა.

— ქალბატონო, ჩემგაბედნიერო ქალბატონო, მესძახ სოფიომ, ვიდრე კარის დარეზედ ფებს გადასდგამდა: — შენი შვილის-შვილი სწორედ ციდან ჩამოსული ანგელოზია, თვალები მტკივა, ისე დამაბნელა მისმა მშვენიერებამ. აგერ, შეხედე, მრდის, შეხედე, სწორედ კალმით დახატული არ არის!

— შვილო, შვილო, ძვირფასო შვილო! — დაიყვირა ბებიამ, ნინო რომ ოთახში შემავალი დაინახა — მოდი, მოდი ბებია შენთან, მოდი, რამე გადაგეხეოს და გულზედ მიგოცრასო, ჩემო ანგელოზო, ჩემის დაუვიწყარის ვაროს საუნჯე!

ნინო ცოტათი წამოწითლდა და თავი მოხუცებულის გულს მიაყრდნო; ბებია მზად აკოცა პირსა და შუბლში და მერე დაუწყო ალერსით თმისა და ღოყებზედ ხელის სმალი.

— დიდება შენთვის, მერეთო და საქართველოს მფარველო წმინდანო, რომ ეს კვლავე ჯანმფრთელი და უნებელი შინ დაუმიბრუნეთ. მოხუცებულებმა რამდენჯერმე მზრგვარო მადიწერეს და ჩუმაღლი მერთს მუდლობა ვადუხადეს. ბატონსა მამაშვი, პატარა ხანს უკან. — ბატონს მოახსენეთ, მალე მობრძანდეს, ვენახში ბრძანდება. ეხლავე გაიქცეთ, ნინოცას მოსვლა ახარეთ. დიდბატონსა ცხვეტყობინეთ, მობრძანდეს.

როგორ გაეხარდებათ! დღევანდელი დღე აღდგომაა ჩვენთვის.

ხმა-მაღლა ძახილი საჭირო არ გამოდგა, რადგან სოსიკო და ვანო წინაღვე გულხელ-დაკრეფილნი კარებთან იდგნენ და აღტაცებულნი ერთმანეთს რაღასაც ეჩურჩულებოდნენ.

ეს ორნი რომ საჩქაროდ წავიდნენ, შემოვიდა ოთახში სქელი დარიკო და მასთან ერთად თვალებ-ჩაწითლებული ტასო.

— მოდი ერთი მოგეხვიო და ვაკოცო, ჩემო მისის ვარდო, ჩემო მშვენიერებავ! — დაიყვირა დარიკომ და გადაეხვია ნინოს.

— სიზმარში გხედავ, თუ ცხადად? დედამიწაზედ ვდგევარ, თუ ზეცაში ვარ? — დუღდუღებდა ცხვირში ტასო და გულ-ხელ-დაკრეფილი შეჰყურებდა ნინოს. — არა, არა, ეს სიზმარი არ არის, შენ სწორედ ისა ხარ, ჩვენი ნინო, დედის-ერთა ჩვენის ნეტარხსენებულის ვაროსი.

— შენა ხარ-მეთქი, შენა! — დაიძახა მან უფრო ხმა-მაღლა, მივარდა ახლო, ხელი ჰკრა დარიკოს და დაუწყა ნინოს ლოყაზე კოცნა. — მადლობა ღმერთს, რომ ისევ ჩვენ დაგვიბრუნდი. ეხლა ჩვენთან უნდა დარჩე, აღარსად გაგიშვებო, თუნდ სიმღინძრითა და სილამაზით პირველი თავადიშვილი მოვიდეს შენს სათხოვრად. ოჰ, რა ლამაზი ხარ, რა მოხდენილი ხარ. მთელ ჩვენს ქვეყანაში შენისთანა მშვენიერს კაცი ვერსად ნახავს.

აღარა ეშველა-რა, ველარ გაათავეს დარიკომა და ტასომ, ველარ გამოსთქვეს თავიანთ სიხარული და გაოცება და რაკი იცოდნენ, რომ ყოველი მათი სიტყვა ბებიას ახარებდა და აღტაცებაში მოჰყავდა, ცდილობდნენ ათჯერ გამეორებულისთვის სხვა უფრო ლაზათიანი სიტყვები მიემატებინათ.

თუმცა იმათსავე ბებერი სოფიოს აღერსს ცოტა პირობითნობა ეტყობოდა, მაგრამ არც გულ-წრფელობას იყო მოკლებული, რადგან დიდი ხანი იყო, რაც სამნივე ვარიბანიძის სახლში სცხოვრობდნენ, თითქმის ოჯახს ეკუთვნოდნენ, და ნინოს ისე უყურებდნენ, როგორც ნათესავს. დარიკო იყო ნამოახლარი ნინოს დედის, საბრალო ვაროსი. ტასო ხელზე ემსა-

ხურებოდა ბებიას, და ერთ წამსაც ვერ მოსცილდებოდა. ბებიის ოთახში ის სრული მბრძანებელი იყო: აქ ეძინა, მთელი დღეები მოხუცებულ ადამიანს დროს ატარებინებდა და ყველა შეკაფებისა და განჯინების გასაღებები ებარა. ბებერი სოფიოც ძალიან საჭირო პირი იყო ოჯახში, რადგან დიდი ხნის განმავლობაში მთელს ოჯახს განაგებდა, და ვაროს სიკვდილ შემდეგ უიმისოდ ვერა მოხდებოდა-რა. როცა დედაკაცების პირველი აღტაცება ცოტა დაცხრა და დაუწყეს ნინოს იმ ცვლილების შეტყობინება, რაც იმის გარეთ ყოფნის დროს მომხდარიყო, ოთახში შემოვიდნენ ნინოს მამა და მისი პაპა, თავადი ვახტანგ და გრიგოლ ვარიანთიძეები.

პირველი ორმოც და ათს წელიწადს მიახლოებული კაცი იყო, მაღალის ტანისა და სასიამოვნო შესახედავი; მეორე იყო მოხუცი სამოც და თვრამეტის წლისა, მაგრამ წლოვანების მიუხედავად ჯან-მთელობა ეტყობოდა და ოთახში მტკიცე ნაბიჯით მაღლა თავადებული შემოვიდა.

— აი შენი საუნჯე! ძლივს კიდევ დაგიბრუნდა, — დედა წყო ბებიამ. — ეხლა ყოველისფერი უსწავლია, რაც მაგის წოდება ბისათვის საჭიროა; გალამაზებულა კიდევ, ტანიც აუყრია.

მამამ არაფერი არ უპასუხა, მიიკრა გულზე მისკენ მიმავალი ქალი, და შუბლზე აკოცა. იმან კარგად იცოდა, რომ ნინოს მშვენიერი სახისა და წარმოსადეგი იყო, რადგან რამდენიმე კვირის წინად ტფილისში იმის სანახავად ყოფილიყო; ხუთი თი წელიწადია ჩვეულებად დაიღო ყოველ სამს ან ოთხ თვეში ნინოს ნახვა და მისმა სილამაზემ მამა ამიტომ სრულიად დაც არ გააკვირვა; პაპა კი გაოცებული იდგა; რამდენიმე წელიწადი იყო, ნინო არ ენახა.

— ჰმ, დედასა ჰგავს სულ, დედას! ისევ ის ხმა, ის თვალები, იგივე წერწეტი ტანი, — ამბობდა იგი და შეჰყურებდა ცოტა წამოწითლებულს ქალს. — ღმერთმა ჰქმნას, რომ ხასიათითაც ისე დაემსგავსოს, — გააფიქრა მან.

ეს მართლაც ცხარე სურვილი იყო მოხუცებულისა. თავისი რძალი ვარო, რომელიც ექვსის წლის წინად ხან-მოკლე

აგანდმყოფრბის შემდეგ გარდაიცვალა, მას შემოიღივით უყვებრ-
და, დღად სვანებდა იმის ხასიათს და ისე რბ დიწყებდა გან-
სვენებულზე ლაპარაკს, რომ ქებით არ მოცხსენებინა იმისი
სათნო გული, იმისი ჩინებული ყოფაქცევბა.

— სპმაგალითბ ქალი იყო, — ამბობდა იგი მასზედ, ბრცხოვრ
შემბხვევა მიეცემოდა და თავს მწუხარედ ძირს ჩამოჰკიდებდა
ხოლმე. ჯერ კიდევ ვერ გამოეგლოვა იგი, მით უფრო, რომ
დიდებანია შგრძნობდა, თუ იმისმა შვილმა ცოლის სიკვდილით
რა ჭრთეული ცხოვრების თანამეზავრი დაჰკარგა და ამასთანავე
რა ყოვლად სანდო სახლის ბურჯი ბრმბ არ იყო და კარგად
ჰხედავდა, ოჯახი როგორ უკბნ-უკბნ მიდიოდა, იმის მშვენიერ
მამულს, აქათის წლის წინად შვილისადმი კარგ ყოფაში გა-
დაცემულს, როგორ ყოველ წლივ ნაკლებ-ნაკლები მშემო-
ჰქონდა და დიდგ ჩინებული ვენახბ როგორ თან-და-თან ოხრ-
დებოდა.

— სადღა ის დრო როცა ექვსი ათასს თუნგს ღვინობ
ჩავსახამდი ხოლმე, — ფიქრობდა ეს თავისთვის, როცა შემო-
დგომბზე ვენახს აუვლ-ჩაუვლიდა, და კვლავ რწმუნდებოდა, რომ
ღვინის მოსავალი წრეულსაც ნაკლები იქნებოდა. —
— უწინ ვენახიც სხვაფრივ იყო შემუშავებულბ. ეხლა კი
სრულიად გაპარტახდა. ვახები ზოგან ბალახს წაელო, ზოგან —
ახლო მდგარ ხეხილიც ყლორტებს. აბა აქ რა ღვინო უნდა მო-
სულიყო! ხშირად უსაყვედურნოა მოხუცს თავის შვილისათვის,
ვენახს უკედ მოჰარეო, მაგრამ ის უპასუხებდა ხოლმე, ეგ მოვ-
ლა დიდი ფულბ მიჯდება, ეხლა მუშაც გაძვირდაო და სხვა
კიდევ ფმღნი საქმე მაქვს რისთვისაც აგრედვე ფულია საჭი-
რო, რომ არ ვიცი ეს ფული საიდან უნდა ვამოვნო.

— იუნდა მოუკლი! შენს ცხოვრებას, — უბნებოდა ხოლმე
მოხუცებმგარამ თვითონაც არ იცოდა, ეს როგორ უნდა მო-
მხდარიყო. მარც ის უნდოდა, იმისი ოჯახი დაქვეითებულიყო
და მხოზობლებს ჩამორჩენოდა. რის იყო სხვადი ვარიანბივე,
მთელს იმერეთში პირველი გვართანგანი და როგორც იმის მამა-
ბაბას დაკული ჰქონდა ღირსებაც და ტრწყინვალება ოჯახისავე

ესეც ისე უნდა მოქცეულიყო. მთელს თავის ცხოვრებაში ამ მოვალეობას კარგად ასრულებდა, იყო ყველასაგან პატივცემული, შველოდა მეზობლებს და თავი და ოჯახი ღირსეულობდებოდა. თავისი შვილი ვახტანგ ჯერ მძსკოვის უნივერსიტეტში გაგზავნა და შემდეგ შერთო ცოლად მშვენიერი ცხარო, რომელიც აგრძედე გამოჩენილ გორიძიანთ გვარს წყუთვნებდა. ამ სხებით, იმ მხარეში იმისი შვილიც ღირსეული, შესანიშნავი კაცი დაღვა და როცა ვახტანგს იმისი ქალი ნინო წამოეზარდა, აღზრდის დასრულებისათვის, რასაკვირველია, ტფილისში უნდა გაესტუმრებინათ.

ხუთი წელიწადი დაჰყო ნინომ დედა-ქალაქში და როცა დასრულებული ქალი ბარულში დაბრუნდა, ისეთი მშვენიერი და ღირსეული შეხედულობა ჰქონდა, რომ ბერეკაცმა გაიფიქრა, ყოველს ჩემს იმედს გამიმართლებსო. მთელს იმ გარემოში ნინოს ქალი არ შეედრებოდა არც სილამაზით, არც ღირსეულობით ცხოვრების ცოდნით. მაშინ ეს ღიღი ხანია იცოდა, მაგრამ პაპამ და ბებიამ მხოლოდ ეხლა შეიტყვეს, ეხლა, როდესაც ნინო წარსდგა მათ წინაშე მთელი თავისი მშვენიერი სანახაობით და მოჰყინა მათზედ ბრწყინვალემა მათთვის სრულიად უცნობ ტფილისის მდიდრული ცხოვრებისა.

— მე ყოველთვის ვამბობდი, რომ ვაროს დაემსგავსებოდა მთქი,—სთქვა ბებიამ, როცა ნინო ოთახიდან გავიდა.—ისე წარმომიღვა თვალ-წინ, თითქო ღვთივ-კურთხეული გეჰმარებოდა და საფლავიდან წამოდგაო. სწორედ მაგისთანა იყო ამ ოცნების წინადა, როცა ვახტანგმა უბედურზედ ჯვარი დაიწერა.

— ჰო, მართლა ძალიანა ჰგავს, ძალიანა, — დაუმატა მთელი ხუცმა ვარიანძიმს, — ხმაც კი სწორედ იმისე აქვს და რთაც იცინის, პირ-წავარდნილი ვაროა.

მეტი მზახუცს აღარა უთქვამს-რე, და მაშინაც კი, როცა ბებიამ ნინოს გათხოვებაზედ დაიწყო ლაპარაკი, მხოლოდ აქამდე თუ ჩაურთავდა სიტყვას, თითქო იმისთვის, რომ ეჩვენებინა, მეც შენს ღმერთს ვაძრავთ და ვაძრავთ ვიღებო.

— ცოტა მოვიცადოთ, — ჰფიქრობდა მოხუცი; — ჯერ რა გვეჩქარება! და რომ არც საქმრო სჩანს სადმე! ვიგინდარასციო სმე ხომ ვერ მივცემთ!

პატარა ხანს უკან იმას ფიქრში მოუვიდა ერთი შორეული ნათესავი, გვარად ჩიგანი, რომელიც ძალიან მოსწონდა და იმის აზრით ნინოსთვის სრულიად შესაფერი საქმრო იყო. დიად, ის ფიქრობდა ჩიგანზე, ადრეც ეფიქრა და ყოველთვის სიამოვნებით მიიღებდა ხოლმე მას თავის სახლში.

— მე უკეთესს და უფრო ღირსეულს არავის ვიცი, — წაიბუტბუტა თავისთვის, მაგრამ ამ დროსვე უეცრად რაღაც ექვემა გაურბინა, რადგან კიბიდან ნინოს მაღალი და მბრძანებელი ხმა გაიგონა.

ამ ხმაში არ ისმოდა ნაზი და ლმობიერი კილო საბრალო ვაროსი, არამედ ნიშანი მტკიცე და თვით-ნება ხასიათისა.

— ჩქარა! ვაძინავთ? ამოიტანეთ ეხლავ ჩემი ყუთები! მე ორჯერ დახეილი არ მიყვარს, ჩასძახოდა ნინო ქვეითა დერეფანში მყოფ მოსამსახურეებს, რომელნიც ამის ბარგს ეზიდებოდნენ.

არც თვით მას და არც იმის შვილს თიფქმის არას დროს! არ უბრძანებიათ ასე მკვახედ მოსამსახურეებისათვის და ამიტომ ნინოს ხმამ ერთი-ორად უფრო უსიამოვნოდ გახადა მოხუცი. ნინოს ყოფა-ქცევაში იყო რაღაც უცხო, რაღაც ამპარტავნება იმისთვის სრულიად გაუგებარი, რომელიც მას ჯერ არც ერთ თავის ოჯახის წევრისათვის არ შეემჩნია. უეცრად უკაცოფილოდ გამხდარი, ჩამოვიდა ეზოში რომ ბაღში შესულიყო. კიბეზედ ნინოს შეხვდა. ის მოსამსახურეებს მიუძღოდა და თავის-თავში მიეშურებოდა ნინომ გვერდზედ ჩუმად ისე გაურბინა, რომ აწვც კი შეუხვდავს.

— ჰმ, თითქო უცხო ვიყო, ისე ამიარა გვერდზედ; — ჯავთ ფიქრა მოხუცმა და ჩუმად დასტუქსა იგი ამ გულ-გრილობისათვის.

მხოლოდ მაშინ, როცა ბაღში თავის საყვარელ სკამზედ ჩამოჯდა მაღალ კაკლის ხის და მჭიდრულ ლაქვარდ ცის ქვეშ

და გახედა მშვენიერს, ფართო ხეობას მზის შუქით გაბრწყინ-
ვალბუღს, ნელ-ნელა ქმუნვამ გადაუარა და უსაყვედურა კი-
დეც თავის თავს, ეს როგორ მომივიდა, პირველ დღესვე ნინო
ასე შეატრად განვსაჯეო.

— ვინ იცის, იქნება ტფილისში კარგი მეგობრები დაე-
ტოვოს და იმათზე დარღობდეს, — გაიფიქრა მოხუცმა.

— მერე ძნელი მგზავრობაც გამოუვლია და არ იქნება
რომ ცოტა ჩვენც არ ვეუცხოვებოდეთ; იმის წლოვანებისათვის
ხუთი წელიწადი დიდი ხანია. მერე ძალუა აღარ მომაგონდა,
ვინ იცის, როგორ სტანჯავს იმასთან გაყრა. რა გასაკვირველი
ა, ცოტა ქეიფზედ ვერ დყოს და შინ მოსელას ისე ვერ
ესიამოვნებინოს, როგორც მე მოველოდი.

ამ მოსაზრებამ თავის მხიარულებას კვლავ დაუბრუნებ მია-
ხუცებულს და როცა ეხლა მოისმა ლონიერი და წკრიალა ხმა
ნინოსი, იამა, რომ ამ მყუდრო სახლში ყმაწვილიმა ქალმა სი-
ცოცხლე შემოიტანა და ყოველთვის მძინარავ მოსამსახურენი
დააფხიზლა.

— სოსიკო, სოფიო, კესარია! — გაჰკიოდა ნინო და მგებუსს
ისე მოესმა ეს ხმა, როგორც პატარა ზარის წკრიალა, ღია
ფანჯრიდან ბაღში საამოდ გადაცემული.

უცებ თავის სახელიც გაიგონა. ნინო ბალკონზედ გამო-
სულიყო და მას ეძებდა.

— აქა ვარ, აქა კაკლის ხის ქვეშ! — დაუყვირა მან და ქა-
ლი ოცის ნახტომის შემდეგ მის გვერდით გაჩნდა და ლამაზად
ნაკერი აბრეშუმის ბალიში მუხლებზედ დაუდო.

— ეს, პაპა, შენთვის მოვიტანე, ჩემი შეკერილია.

მოხუცი სიხარულეთ აკანკალდა რამდენჯერმე ლოყებზედ
აკოცა და როცა ქალმა გაქცევა დაჰპარა, ფავისკენ მიიზიდა
და გვერდზედ მოისვა. აჯიყებით შეჰყურებდა გვერდიდან მო-
ხუცი ქალს, რადგან უზოლოდ ეხლა შეიგნო კარგად იმეხმვე-
ნიერება, რომელიც გრძნებასავით მოქმედებდა.

აქ, ჩამავალის მზის მხიარულ ბრწყინვალეობაზედ უფრო
გარკვევით სჩანდა მისი ძლიერ, წამოსადეგ მებედულებას

ცეცხლით აღგზნებული დიდრონი შავი თვალები და სისწორე, სიმშვენიერე სახის ყოველის ნაკეთისა, ვიდრე იქ ზეით ბებიას ჩამობნელებულ ოთახში.

— არა, ამისი დედა ასე ლამაზი აზრით იყო! ჩვენს გვარშიაც არავინ ყოფილა ასე ლამაზი.

მოხუცი გულში სრულიად შეურიგდა თავის შვილი-შვილს, აპატია პირვანდელი უკმეხი ქცევა, იმის გულ-გრილობა და ეხლა მასში არავითარ ნაკლულეფანებას აღარა ჰხედავდა, სიამოვნებით შესცქეროდა მას; და როდესაც ქალმა ლაპარაკის დროს რალაზედაც გადინარხარა, მოხუცს ისე მოეწონა, რომ გადაეხვია და ხელ-ახლავ გადაჰკოცნა.

— ოჰ, რა მშვენიერი მყავხარ! — წარმოსთქვა მან და დაჰჰკრა ხელი ლამაზად მოხრილ მხარ-ბეჭზედ.

მას ეგონა, მისის ჰაერს ეყნოსავო, როცა ძალითა და ჯანმრთელობით აყვავებულს მის ტანადობას შეყურებდა და ეხლა რომ სოფიოს ხოტბა-ქება მოესმინა, სიამოვნებით კვერს დაჰკრავდა. სულითა და გულით დაუმეგობრდა იგი თავის შვილის-შვილს.

თქმულთაგან —
 II

მეორე დღეს დილა აღრიან ნინოს მამა ვახტანგ ქვემოთ ბაქკონზე იჯდა და მზარეთულს სახლის სანაპირის ელაპარაკებდა. იმ დღეს მართლაც დიდი სადილი უნდა გაემართათ გუშინ-წინვე აღთქვათ მოსვლა ვახტანგის შიდაშვილს, თამარ ქალაშვილის ცოლს, იმის დედაშვილს, ახლო მეზობელს ვასილ გონელს და იმის ცოლს მზრიაშს, ქვრტვს სიკვარძისას და კიდევ სხვათა; რამდენთაც ისე სწყუროდათ ნინოს მალე ნახვა; რომ აღარ მოუცადეს, პირველად ნინოს ენახა. ვახტანგს თავი მოჰქონდა, მეზობლები რომ ასე თავაზიანად მოექცნენ, თითონაც უნდა ცდილიყო სამაგიერო გადაეხადა და განკარგულებას აძლევდა, რომ სტუმრებს საუკეთესოდ დახვედროდა. როგორც სახლის უფროსი, თავის მრავალეობათა შორის ის სტუმრებს

მრის ქყარგად მიღებას განსაკუთრებულს ყურადღებას აქცევდა; მით უფრო რომ სხვების სტუმრიანობას თითონაც არ აკლდე ბოდა. სტუმარი ვახტანგს იმის გამოც უყვარდა, რომ ცოლის სიკვდილ შემდეგ მეტად მობწიწი და რაკი მამულის გამგებობა თითქმის მთლად ერთიანად მოუარეს გადასცა, ხშირად აღარ იცოდა, დრო როგორ შეემოკლა, დღე როგორ დაესრულებინა. უწინ კიდევ მწიგნობრობას მისდევდა; თითონაც შეთხზა ერთი წიგნი ლირიკულ ლექსებისა; მაგრამ ამ ლექსების შკითხველი დითქმის არავინ აღმოჩნდა. ამ ამბავმა იმის პოეტურს აღმაფრენას ნელ-ნელა ფრთები შეაკვეცა, მალე ლექსების წერა რაზე სრულიად ხელი აიღო და სხვების ნაწერის კითხვის ხალისიც დაჰკარგა. საქართველოს ყველა ახალი მწერლები მას სძაგდა და უბრალო მჯღაბნელებად მიიჩნდა: მათს კალამს, იმის აზრით, არც ღონე ეტყობოდა და არც ძვირთ მათ საკუთარი აზრი ჰქონდათ რაიმე. მხოლოდ ძველი მწერლების თხზულებებს დიდად აფასებდა და რადგან ყველა ეს რამდენჯერმე გადაკითხული ჰქონდა, ეხლა სრულიად აღზრატერს აკეთებდა; ისიც დაივიწყა, რაც ოდესმე ესწავლა და წლითი-წლობამდე ხორციელ საზრდაოსათვის უფრო ზრუნავდა, ვიდრე სულიერზე სათვის.

აქანდროს მას არავითარი მტკიცე მშროთულებაც არა ჰქონდა, მაგრამ კრადისდაც რალაცა ეს სწადა და ჯანჯან წახილი ვერ შეუსრულდა, უდრტინველად თავის ბედს ღწმობრილა. შეძლება ნებას აძლევდა კეთილ-ცხოვრებას მისცემოდა და ისიც კმაროდა ამ კეთილ-ცხოვრებას; თუ ზანაზან თავმოყვარეობა წააქეზებდა, რაიმე გაეკეთებინა და მწიგნობრ სხვებისაგან გამოარჩეულიყო, მსლე ამ თავმოყვარეობას თვითვე ამოშმინებდა. მოქიფე მეზობლებმაც ყველაფერი გადაავიწყეს და თვის იღბალს დაუმორჩილეს, თუმცა ვახტანგ ამ ქეიფების დროს სხვებივით ვერა მხარეულბდა. მხოლოდ უბრალო შინაური საქმეები-ღა არათბდა მას და მეტადრე სადილ-ვახშმის ზრუნვა. მთელი საათობით მზარეულს ემუხაიფბოდა ხოლომე, ეკითხებოდეს, მუ რა და რა მანოლა ჰქონდა მომზადებული, უბრძა-

ნებდა კიდევ ესა და ეს იყიდვო და შემდეგის დღისათვის სამსახურის აძლევდა. დღესაც ამ სამსახურის საათზედ მეტი გასტანა და როცა თუქრა, ხელს კი ყველა ჩემი სურვილი მზარეულს საკმაოდ აფუხსენიო, დაიბოვო. იგი და ბალიშზედ გადაწვა, რომ ამ მძიმე შრომის შემდეგ კარგად დაესვენა.

ჯერ კიდევ მზე მალლა არ იყო ასული გადაკრიალებული ცაზედ მაგრამ მაინც კარგა ჩამოცხა; სტუმრებიც მალე უნდა მოსულიყვნენ, რომ შუადღის სიციხისათვის გამოესწროთ.

ნინოს ჯერ კიდევ ეძინა. ბებერმა სოფიომ ორჯერ შეაღლო კარი, რომ ენახა, ჯერ ხომ არ გამოუღვიძნიაო, მაგრამ ნინო ამ დროს ტკბილ სიზმრებში იყო. მას ეზმანებოდა ყოველივე ის, რაც ამ ცოტა ხანში გამოველო, ის იჯდა თავის ძალუას სასტუმრო ოთახში საკერავით ხელში და ემუსაიფებოდა. პოეტს ვანო გარელს, რომელიც რამდენიმე კვირის წინად გაეცნო, მას აქეთ გარელი ათჯერ თუ თორმეტჯერ ყოფილბო ყო ნინოს ძალუასთან და მხოლოდ დანიშნულ საღამოებზედ როდესაც ნინოს მეგობარი ქალებიც ესწრებოდნენ ხოლმე, მაგრამ ნინომ მალე შეატყო, რომ ყმაწვილი კაცი მხოლოდ იმის გულისთვის დადიოდა. ეს პირველი არშიყი არ იყო ნინოს და ამიტომაც გულგრილად ეკიდებოდა ნინო იმის უკან დევს ნეს და ხშირად ხმა-მალლა დასციხრდა კიდევ, როდესაც გარელი განსაკუთრებულის სინაზით დაუწყებდა ლაპარაკს. ამას იმითომ კი არ ჩადიოდა, რომ ეწყენინებინა, უნდოდა მხოლოდ ეზვენებინა, შენს სიტყვებს მნიშვნელობას არას ვაძლევ და ეგონი სრულიადაც არ არღვევენ ჩემს მყუდროებასაო. თუმცა გამოთხოვებითაც ისე გამოეთხოვა, რომ არ დანანებია, მაგრამ მაინც ამის სრზმარში ნახვა იამა და თვალები რომ გააჭილა, გაიოქრა, ნეტა ასე მალე არ გათავებულყო.

პატარა ხანს კიდევ ლოგინში იწვა გაღვიძების შემდეგ მერე წამოხტა, მიიბრინა ფანჯარასთან და ფარდას მალლა ასწწა. ისე ატა ეჯავრებოდა-რა ნინოს როგორც სიბნელე. მას უყვარდა სინათლე, მხიარულება და ყოველივე მაღალი ხმაურობა, სიამოვნებას ატყუნებდა. თითქო ნეტარებით დაეწაფა

იმის თვალები მზის ნათელს, რომელმაც უეცრად მთელი ოთახი გაანათა და თითონ ნინოსაც ბრწყინვალედ მიაშუქა. უნებურად გაჩერდა ნინო მაღალი სარკის წინ და შიგ ჩაიხედა. ფეხებამდე ჩაბნეულიყო იმისი მშვენიერი თმა და თოვლივით თეთრ პერანგს მოჰფენოდა, თუმცა საკმარად განიერს, მჭკრწმ რომლის ქვეშიდანაც ცხადად გამოსჭვირდა იმისი მშვენიერად მოწყობილი აგებულება. პირი-სახეზედ გუშინდელი დაღალულობისა აღარაფერი ეტყობოდა, ლოყები ცოტა წამოსწითლებოდა და დიდრონი შავი თვალები ჩვეულებრივ მხიარულად აბრწყინებულნენ.

— შენი შემოხედვა კაცს გულში სამოთხეს ჩაუსახავს! — უთხრა ერთი კვირის წინად პოეტმა ვანო გარეღმა და ნინოამაც ოცჯერ სარკეში შეამოწმა იმის სიტყვების სინამდვილე და გულში სრულიად დაეთანხმა. მერე მოჰყვა ერთი ლექსის ზუსტად გარეღმისაგან დაწერილს, რომელსაც მაშინ თბილისის ყველა ტფილისელი ქართველი ქალები მღეროდნენ:

დამანეულებს შენმა თვლებმა,
 ცეცხლის გენით მიესებენ გულსაჩქარებელს
 თუმც ვიცი, ისევ შენი დანახვა
 გაჰკურნავს მხოლოდ მოდებულს წყლულსა.
 სატფოვ, ნუ მზოგავ, დამწვი, ოღონდ კი
 ნუ მომაშორებ მაგ ლამაზ თვლებს,
 კაცნით მიწამლევ შენის ტკბილ კაცნითმდე —
 რას ჟაქნევ მაშინ, ყქიმის წამლებს!

შე ლექსს რომ ნელის ხმით მღეროდა, ოთახში სოფიო შემოვიდა და ალტაცებით სხელი ხელს შემოჰკრა.

— ოჰ, ჩემო მზეო, ჩემო მთეარე! როგორ უნდა გითხრა, რა სიტყვით უნდა დაგიხატო ეგ მშვენიერება? მოზღაბრე უნდა მოვიყვანო ვინმე იმისთანა, რომელსაც ენაზე ვარდყვავლა ამოსდიოდეს.

— ჭკუაზე მოდი, სოფიო, — მიუგო ჩინომა, — განა მწვანისთანა ლაპარაკი შეგფერის? ის გირჩევენ იან წახუდებ, კესარია მომგვარო, რომ ჩაცმას მიშველის.

შენი სიტყვა ჩემთვის ბრძანებაა, ბატონი-შვილო, უბრალოდ სუბა მოხუცმა. — რასაც ისურვებ, ყოველისფერი უნდა შესრულდეს, კესარიასაც ეხლავ მოგვერბ; ნუ გამიწყარები, შენი ქირობე, რომ სიხარული ამდენს მალაპარაკებს. რა-ევენა, შენი დანაბნე ჩემთვის სამოთხეა და სხვაფორიე როგორ მოვიქცე? — ვამოცნებ სოფიო-გაშიდა და ცოტა ხანს უკან უოთანში შემოვბრუნებ კესარია ალთაფით ხელშიც ტეგეშა-ბიონი. — კესარია იყო ყმაწვილი გზგო, ასე რც ღა ორის წლინს; სილამაზით ნინოს ბითქმის არ ჩამოუფარდებოდა. ნინოსავით ლამაზად გაწყობილი სახე ჰქონდა, სქელი კუბრით შავი თმა და ტანიც აგრეთივე წერწყეტი და მშვენიერად მოყვანილი. სხაპა-სხუბით უამბო კესარიამ, მამიდა თქვენი, ჭალაშვილის ცოლი თქვენს სანახავად მობრძანდა კიდესა და საჩქაროდ ნინოს ამ დიღით ჩხსაცმელი ტანისამოსი ამოუღა.

— ოჰ, რა მშვენიერი, რა რბილი ჩულქებია, — წამოიძახა კესარიამ, ერთი უჯრა რომ გამოსწია. გაოცებით სინჯავდა კობტა ბაშაკებს, კორსეტებს, ფუტებს, და როცა შკაფი გააღო და ძვირფასი ტანისამოსი დაინახა, თვალები დააჭყატა და ხმის ამოღება ვეღარ მოახერხა. გუშინაც ნახა ეს ტანისამოსი, მაგრამ მაინც დღეს გაშტერებული შეჰყურებდა და იმის ცქერით ვერ გამაძლარიყო.

— ჩვენი ქალები შურით დასკდებიან, ამ მშვენიერ ტანისამოსში რომ გნახავენ, — წამოიძახა კესარიამ.

— მერე გგონია, აქ მე ეგენი ჩავიცვა? — მიუგო ცხვირ-აწვევით ნინომ და თან ვარდისფერს ჩულქს ლამაზად მოყვანილი ფეხზედ იცვამდა.

— რატომ, მერე?

— აქ ვისთვის უნდა მოვირთო?

— ვისთვისაო! — წამოიძახა ღიმილით კესარიამ. — როგორ თუ ვისთვის, ვანჯაქ კი ლამაზი თავადები არ არიან? — ვახტანგ ისარიძე, ყი კინეთში რომ დგას, ლამაზო არ არის? — გაღმაური ლევან კინაძე, ილიკო გომრელი და კბდე ბევრნი

სხვანი? ეხლა ყველანი აქ დაიწყებენ სიარულს, ოღონდ თათ-
ლი იყოს, თორემ ბუზი ბაღდადიდან მოვა.

ნინოს გაეცინა და კესარიამაც თავის სიტყვებზედვე სი-
ცილი ვერ შეიმაგრა.

— მადლობა ღმერთსა, რომ მობრძანდი, — განავრძო მოახ-
ლემ. — მეტის-მეტი სიჩუმე იყო აქ და ყველანი მოწყენილნი
ვიყავით, ეხლა სხვათრივ იქნება. ეხლა გვეცოცხლდებით, ან
საკრავის ხმას გავიგონებთ, ან ვიცეკვებთ. წარმოიდგინე, ბა-
ტონი-შვილო, აღდგომას აქეთ გაკრავის ხმა არ გამიგონია და
ცეკვა ხომ ლამის გადამავიწყდეს.

კესარია გაჩუმდა; ეხლა მთელბ შალა უნდნ შემოეკრიფა,
რომ წინფს კორსეტიის ზორნები მაგრად მჩქეჭირა; მერე შავი
კაბა გადააცვა და მზად გაწყობილმა ნინომ ერთხელ კიდევ
სარკეში ჩაიხედა, რომ შეემოწმებინა, რომ რიგიანადაც ვარ-
ცმულა. ღატყს განჭვბ შეიმოსა უბრალო ტანისამოსით, იცო-
და, რომ ძალუას გარდა არავინ არ მოუწონებდა ყმაწვილ ქალს
ძვირფასს ჩაცმულობას. მაგრამ ეს უბრალო ტანისამოსიც ძვირ-
ფასზედ ნაკლებ არა შვენოდა. ამ უბრალო კაბაშეა, უმეკე-
ლია, ყველას თვალი მასზე დარჩებოდა.

ქვეით ზალაში რომ ჩავიდა ნინო, ჯერ მახინძა მიეგება
აღტაცებით და მერე სხვა ქალებმაც სიამოვნება გამოუტახადეს,
მადლობა ღმერთს, კიდევ გვეღირსა შენი ნახვაო. ყველას სა-
ხეზედ შეეტყო, რომ გაოცებულნი დარჩნუნ იმის სილამაზით
და წამოსადგობილ და უფრო უკეთესი შობაქედლები ძვრძა
ნეს, ვიდრე მოელოდნენ. კაცებსაც დიდად მოეწონათ ნინო,
მეტადრე ვასილ გონელს, ნინოეს ბაპის დედა ხნის მეგობარს
და საუკეთესო მეზობელს.

— ოთახში რომ შემოვიდა, თვალ-წინ ისე წარმომიდგა,
თითქო კურთხეულ ვაროსა ეხედავო, — მიუბრუნდა და უთხრე
გონელმა მგახუც ვარაზანძის. — დიდებული ქალია, სულ მინდა
მაგის სილამაზეს და წერწეტ ტანს შეეყურებდე. ჩათლახ
ბერიკაცს რომ გული ამითამაშე, ახლოგზდებს აბა რას უხამს,
ჰა, ჰა, ჰა!

— ჰა, ჰა, ჰა! — გაიცინა აგრედვე მოხუცმა ვარიპანიძემ და სიხარულისაგან წამოწითლდა.

— შენ ჯერ ჩემთვის არ გითქვამს; საქმრო არჩეული გყავს, თუ არა? — განაგრძო ვასილმა. — ცხრამეტი წლის ქალია და ღროა მოფუძებნოთ ვინმე, კარგი, პატიოსანი ყმაწვილი კაცი, რომ მართლა მაგისი ღირსი იყოს.

— დრო კია გათხოვებისა, მაგრამ, როგორც ვატყობ, თვითონ არავინ არა ჰყავს სახეში და მე რომ მყავდეს კიდევ არჩეული, რა ვრცი, მოეწონება? — უპასუხა ვარიპანიძემ.

— მოწონებით, რასაკვირველია, უნდა მოეწონოს, მაგრამ, ფუ სიყვარული და ერთმანეთის პატივისცემა არ იქნება, ბედნიერება არ დამყარდება. ოჯახში, ეს ხომ ძველადგანვე სწობილია. მაინც ვინ გინდა?

— ლევან ჩივანი, შარელის მეგობარს, უყავის მე აქ არ მცემს.

— მეც შენის აზრისა ვარ, — უთხრა ვასილმა. — უკეთესი მართლაც არა ჩანს. სწორედ კარგი სასიძოა; განა შეძლებს რომ აქვს, იმიტომ ვამბობ; არა, თვითონაც მართლა კარგი, ჰგებოდა და ყმაწვილია, შრომის-მოყვარეა.

— აქი მაგის ცულობის მომწონს, — უპასუხა მოხუცმა ვარიპანიძემ. — ჩინებულნი შეოჯახე და ისე უყვარს მამულ-დედულნი; როგორც ჩვენ მამა-პაპათ ჰყვარებიათ, როგორც ჩვენ გვიყვარს. რაცა აქვს, უფროსობდება და ცდილობს კიდევაც წამატებას; — ეს არის უმთავრესი.

— სწორედ; სწორედ; ეგ არის უმთავრესი, — ბუტბუტებდა ვასილ. — მიახ, რომ ნინოსთვის იმისთანა ყმაწვილი კაცი ამოგროჩევი, რომელიც მას კარგ მეგობრად გამოადგება და შენსა შენ მამაპაპათ სამკვიდროს არ გაფლანგავს. ხიდა რომ აკეთებს კაცი, ისე უნდა გააყვაროს, რომ შეილის-შვილებსაც გამოადგეს.

— ლევან ჩივანზე უკეთესს ნინოსთვის მე ვერავის ვხედავ, — ჰფიქრობდა მოხუცი ვარიპანიძე თავისთვის და ეს აზრი

მოსვენებას არ აძლევდა. კიდევ და კიდევ ზებრუნდებოდა ამ საგანს და როცა ნინოს შეჰხედავდა ხოლმე, ჩიგანცი იმის გვერდით წარმოუდგებოდა. ჯერ შეილისთვის თავის აზრი არ შეეტყობინა, იცოდა, რომ ეს ადვილი დასაჯერებელი იყო. უფრო საჭიროდ მიაჩნდა ნინოს განზრახვა შეეტყო; შეეტყო, ტფილისში ხომ არავენ დარჩენილა იმისთანა, რომელსაც ნინოს გული მოგებულხ ჰქონოდა და ამის გაგება დღესვე მოიწადინა.

ვიდრე მოხუცი ვარიზანიძე ტახტზედ იჯდა, გრძელს ჩნებუხსა სწევდა და თავის განზრახვის შესრულების ფიქრში იყო გართული, ქალების ლაპარაკი ერთ წამსაც არ შეწყვეტილა. ესენი ჰკითხულობდნენ ყოველისფერს, რაც კი ნინოს შეეხებოდა, მაგრამ პასუხის მიცემას თვითონ ნინოს არ ატლიდნენ, ხან ერთი ჩაუთობდა სიტყვას, ხან მეორე რაიმე შენიშვნას. ყველა ცდილობდა სხვებზედ მეტად თავი გამოეჩინა, ვითომ ყოველისფერი ვიცო, მაგრამ კითხვა-პასუხს მაინც დასასრული არა ჰქონდა, მაინც ცნობის-მოყვარეობა სძლევდა თავის გამოჩენის სურვილს. არც ერთ ამბავს, რომელიც კი ნინოს ცხოვრებას შეეხებოდა, განუჩხრეკლად არა სტოვებდნენ, მაგრამ ერთს საგანზედ დიდ ხანს არა ჩერდებოდნენ, გადადიოდნენ მეორეზედ და ბაასობდნენ ტფილისზე, კონცერტებზე, თეატრზე, ახალ მოდურად გამოქრილ კაბებზე, ქორწილებზე და ბოლოს ახლად დაბეჭდილ რომანზედაც კი. იყო ერთი განგაში, მხიარული მითქმა-მოთქმა, რაც ნინოს თუმცა მოსწონდა, მაგრამ განსაკუთრებულს სიამოვნებას კი ვერა ჰგრძნობდა: მართლაც, გარდა სიკვარიძის ქერივისა ყველა ქალები კარგა ხნიანები იყვნენ და არც ერთს აღარ ეტყობოდა უმაწვილური ვატაცება, რაც ნინოს მთელს არსებას მოდებული ჰქონდა. სადილზედაც ნინო არ გამხიარულებულა. კაცები, მართალია, ხუმრობდნენ, იცინოდნენ, მაგრამ იმათი ქეიფი ნინოს არაფრად იამებოდა და ვერ მოეხერხებინა ისეთ კარგ გუნებაზედ დამდგარიყო, რომ დრო და ჟამი მოწყენის გამო არ ეთავალა. მაინც ცდილობდა თავი მხიარულად ეჩვენებინა, რადგან

იკოდა, რაიმე ყველანი იმის გულისთვის იყვნენ მოსულნი და იმის შინ დაბრუნებას დღესასწაულობდნენ. მუსაიფობდა, იცინოდა და როცა მოხუცმა ვასილ გონელმა იმის სადღეგრძელოდ მთელი ჭიქა გამოსცალა და სხვებსაც იგივე მოსთხოვა, ნინოს ფითქო მეტის-მეტი აღელვება დაეტყო, ქალები მადლობის ნიშნად ნაზად გადაჰკოცნა და კაცებს ისე კეკლუტად დაუკრა თავი, რომ ყველანი აღტაცებაში მოვიდნენ.

— დიდებული ქალია!—წასჩურჩულა ვასილმა მოხუც ვარიპანიძეს, რომელიც შვილი-შვილს თვალს არ აშორებდა და იმის ლაპარაკს ყურს უგდებდა.—ებლაღ შევიტყობ, უყვარს ვინმე, თუ არა!—ეს რომ სთქვა, აივსო ჭიქა, მივიდა იმის სკამს უკან და ყურში რაღაც წასჩურჩულა.

— ჰა, ჰა, ჰა!—გაიხარხარა ნინომ.—არა, სცდებით, ბატონო, მე სრული მბრძანებელი ვარ ჩემის გულისა და ამ უფლებას ჯერ ვერავინ შემეცილებია. ჰა, ჰა, ჰა!

ნინო ისე უმანკოდ და ძალა-დაუტანებლივ იცინოდა, რომ ჰაჰა და ვასილ გონელი სრულიად დაენდნენ იმის გულწრფელობას და ერთმანეთს სიზმოვნებით თვნილი უყვეს.

— რაკი ასეა, ლევან ჩიგანის მოწონება ძალიან ადვილია, —გაიფიქრა მოხუცმა ვარიპანიძემ, ჩუმად დასცალა თავის ჭიქა და თან ინატრა, ღმერთმა ჰქნას ეს კავშირი მალე დამემყარებინოსო.

სადილს უკან თავისი აზრი შვილსა და ძმის-წულს, ქალა-შვილის ცოლს შეატყობინა, ორთავემ მოუწონეს განზრახვა და დაჰპირდნენ სრულს დახმარებას.

— მუხის-ხევში გამომიგზავნე ნინო!—უთხრა ქალაშვილის ცოლმა, —იქ გაიცნობენ ერთმანეთს და იმედი მაქვს, ერთმანეთი მოეწონებათ კიდევ.

მალე აგრილდა და სტუმრებიც ნელ-ნელა დაიშალნენ; სახლში კვლავ სიჩუმე ჩამოვარდა. მოხუცმა ვარიპანიძემ ჩიბუხი მოსწია და კაკლის ხის ქვეშ წავიდა; იმის შვილი ვახტანგ ბალკონის ტახტზე წამოწვა და საძილოდ გამზადებულმა დაუ-

წყო ყურება შორეულ მთებს; ბებია კი დაჯდა თავის ოთახში და რაღაც მიგდებულს წიგნს დაუწყო კითხვა.

ნინო პატარა ხანს მამასთან დარჩა, მაგრამ ის რომ გაჩუქდა და საძილოდ განემზადა, გაიქცა ბაღში და იქიდან ბაღის უკან ამართულ გორაკაზედ გავიდა, საიდანაც მთელი ხეობა ხელის გულივით მოსჩანდა. ბავშობის დროს აქ ხშირად ურბენია და როცა ეხლა კვლავ შეჰხედა მშვენიერს, ნაცნობს სანაზხაობას, გაახსენდა ბევრი რამ სასიამოვნო, ყმაწვილობაში გამოვლილი, მაგრამ დიდ ხანს არ შერჩა ეს მოგონება, გულამდე ვერ ჩასწვდა, რადგან იმის ფიქრი და აზრი მხოლოდ აწინდელს დროებას ეკუთვნოდა; ეს დროება კი არაფერს გასართობს და სასიამოვნოს არ უქადოდა და ამიტომ უეცრად მოიწყინა. კარგად იცოდა, რომ მამის სახლში მას მოელოდა მხოლოდ მარტობა, მოწყენილობა, ვერაფრით ვერ გაატარებდა დროს და მინც თავი ნება-უნებურად კმაყოფილად უნდა ეჩვენებინა.

— ხშირად მნახე ხოლმე, — მართალია, უთხრა მამიდამ, ქალაშვილის ცოლმა წასვლის დროს, მაგრამ იქ სიარული რას აამბობდა! მამიდა ხან-გადასული ქალი იყო და იმის საზოგადოებაში სიამოვნებას ვერას გამოივლიდა. ერთ-ერთ თავის მეგობარ ქალთან უფრო ხალისიანად წავიდოდა: იქ ისიამოვნებდა, დროს გაატარებდა, მაგრამ ყველა ისინი ისე შორს იდგნენ, რომ მათთან წასვლა ადვილი არ იყო. დიდ ხანს ფიქრობდა, თუ როგორ მოეხერხებინა და მხოლოდ როცა მზე მთებს ამოეფარა, მიყრუებულ ბაღზე გამოიარა და კიდევ უფრო მიყრუებულ სახლში დაბრუნდა.

III

ნელა და მკუდროდ გაიარა მშვენიერმა და გრძელმა ივნისის ღრეებმა. ერთი მეორეს ემსგავსებოდა: უცვლელად ბრწყინავდა ყოველდღე მზე უღრუბლო ცაზედ, ფართო ხეობას თითქო სთვლივდა ამ გაკაშკაშებული სინათლით მოფენილს და ცის ლაქვარდში ამწვანებული მთები ლამაზად ამართულნი უც-

ელელადვე გამოიყურებოდნენ. ყოველ დილა მოხუცი ვარიპა-
 ნიძე ჩადიოდა ვენახში, სინჯავდა ნორჩ მტეენებს, მერე მდი-
 ნარესთან ქვხედ ჩამოჯდებოდა ხოლმე და უგდებდა ყურს წი-
 სქვილის ხრიალს. მინდორსა და სათიბშიაც ხშირად მიდიოდა,
 მეტადრე როცა ხენა ან თიბვა იყო. იქ მთელი საათობით შე-
 ცყურებდა, თუ გუთანი როგორ სჭირდა მსუქანს მიწას და ბელტს
 ბელტზე გვერდით აწყობდა, ან მშვენიერად ამართული ბალა-
 ხი ცელისაგან მოკვეთილი ძირს როგორა წვებოდა; უყვარდა
 ამის ყურება, მაგრამ არა მარტო ფულის გულისათვის, რაც მი-
 წის მოსავალს შემოჰქონდა. თვით მუშაობა ასიამოვნებდა მას,
 მუშაობა იმის საკუთარს მამულში, იმ წმინდა დედა-მიწაზედ,
 რაც ძვირფასად მიაჩნდა და რაც ერჩინა მას წოდებასაც და
 სამსახურში საპატიო აღგილსაც. მიწას უსაზრდოებია ოდესმე
 იძინი მამა-პაპა, ეხლა ასაზრდოებდა მას და იმის შვილს და
 მომავალში უნდა ესაზრდოებინა აგრედვე ნინოს შვილებიც.
 რამდენიმე დღე იყო, რაც მომავალზე ფიქრი უწინდელზედ მე-
 ტად იზიდავდა მისს გულის-ყურს და როცა მინდორ-სათიბ-
 ში, ან ვენახში დასეირნობდა, ხშირად რაღაც ნეტარი გრძნო-
 ბა გაუბრუნდა ხოლმე, გული სიხარულით აუტოკდებოდა,
 რადგან ეხლა იმედი ჰქონდა, რომ იმის საკუთრებას კარგი
 პატრონი გაუჩნდებოდა. დღეში ათჯერ მაინც ფიქრობდა ლე-
 ვან ჩივანზედ, გაახსენებდა თავის შვილს რაიმე კარგს თვი-
 სცნვს ჩივანისას, აქებდა იმის ყოფა-ქცევას, შრომის-მოყვარეო-
 ბას და არწმუნებდა—მთელს მხარეში იმაზედ უკეთესს საქმროს
 ნინოსთვის ვერა ვხედავო. ვახტანგ ყოველთვის გულგრილად
 უგდებდა ყურს და მაშინაც კი, როცა ამჩნევდა, მამა-ჩემმა ქე-
 ბაში გადააჭარბაო, მაინც გულს არ უხდენდა, წინააღმდეგს
 არას ეუბნებოდა, რადგან ვახტანგისთვის სულ ერთი იყო, ჩი-
 ვანი შეირთავდა იმის ქალს, თუ სხვა ვინმე. ნინო კი მოწყე-
 ნილობამ კინალამ თან გადაიტანა, მამის მოგონებას აღარ მოუ-
 ცადა და თვითვე გამოაცხადა სურვილი ჭალაშვილის ცოლის
 ნახვისა. მაინც მოვალე იყო, თავის მამიდა ენახა და რაც მა-
 ლე მოიხდოდა ვალს, ის ემჯობინებოდა. მამაც თან გაჰყვა ნინოს

და როგორც დაპირებული იყო, ჭალაშვილის ცოლმა ლევან ჩიგანი და ორიოდ კიდევ სხვა ახალგაზდა მეზობელი დაუპირა ტიყა. ამ ყმაწვილმა კაცებმა ნინოზედ არაფერი შთაბეჭდილება არ იქონიეს, ვერ მოახერხეს ვერაფრით მისი გართობა და ჩიგანი კი, თუმცა ჩუმი და მშვიდობიანის ხასიათისა იყო, თითქო როგორღაც მოეწონა. ჩიგანი, მართალია, ღამეზი არ იყო, მაგრამ მის კეთილს სახეს საამო გამომეტყველება ჰქონდა და მშვიდი ხასიათი ადამიანს იზიდავდა, ნდობას უღვიძებდა. ყოფი-
ქცევა ჰქონდა ბუნებრივი, სადა, რაც იყო, იგივე სჩანდა და თითქმის ყველა, ვინც კი გაიცნობდა, მეგობრულად დაუწყებდა და ხოლმე ყურებას. ნინოც აგრედვე მეტად ტკბილად მოექცა და როცა, სამი დღის შემდეგ, მამიდის სახლიდან შინ ბრუნდებოდა, გამოსაღმების დროს, ხელი მეგობრულად ჩამოართვა როგორც ძველს კარგს ნაცნობს.

— ერთხელ ჩვენცა გვნახეთ—სთხოვა ლევანს ნინოს მამამ და ლევანიც სიამოვნებით დაჰპირდა თხოვნის შესრულებას.

ნინო ისე მოეწონა ლევანს, რომ დაუპატიებლადაც მოვიდოდა. ერთი კვირის უკან ლევან მართლაც მოვიდა ვარიზანიძისთან. იგი სიამოვნებით მიიღეს არამც თუ მოხუცმა და მისმა შვილმა, თვითონ ნინომაც, რადგან ლევანმა ამ მყუდრო სახლში სიცოცხლე დაატრიალა და ნინოს გართობაცა სცადა. ნინო არა მალავდა, რომ ლევანის მოსვლა მეტად იამა და პაპაზედ ნაკლებ არა ცდილობდა ლევანისათვისაც აქ ყოფნა სიამოვნო გაეხადა.

— მადლობა ღმერთს, შგონი ლევან მოსწონს ხუნოს! ჰფიქრობდა მოხუცი თავისთვის, იმათს ქრთმანეთთან ლაპარაკს და მხიარულ სიცილს რომ ჰხედავდა.

მეტის-მეტად გახარებული იყო, რომ ამისთანა ბედნიერი აზრი მოუვიდა და კმაყოფილებით ჰფიქრობდა, ყოველთვის ამისთანა საკეთილო განზრახვა ჩამესახება ხოლმეო და თავისი თავი წლოვანების მიუხედავად ოჯახის ნამდვილ ბურჯად და გამგებლად მიაჩნდა.

— არც ვახტანგს და არც ჩემს ცოლს არ მოუვიდოდა ფიქრად ლევანის სიძეობა, — ხშირად ბუტბუტებდა თავისთვის მოხუცი. — ვერა, მეთქი, ვერ მოიაზრებდნენ, მაგრამ მაინც ნეტა მაკოლინა ვის მოინდომებდნენ სიძედ, როცა ლევანს აქ არავინ შეედრება.

ლევანის წასვლის შემდეგ მოხუცმა ვარიპანიძემ ცოლსაც თავისი განზრახვა შეატყობინა; თუმცა ამ უკანასკნელს წინააღმდეგი არა უთქვამს-რა, მაინც ურჩია, ნუ ავჩქარდებით და ვნახოთ იქნება ლევანზედ კიდევ უკეთესი გამოჩნდეს ვინმეო. პაპა თუმცა სრულებით არა ჰფიქრობდა ამ რჩევას მიჰყოლოდა; ლევანს გარდა სხვა არავინ უნდოდა, მაგრამ მაინც საჭიროდ დაინახა ამ საჭანზედ თავის მეგობარს მოხუც ვასილს მოლაპარაკებოდა და ამ აზრით წავიდა მასთან იმის სოფელს გენათში, რომელიც ბარუღს აკრავდა.

— კარგად სჩადიხარ, რომ თვალეზ-ახვეული არა სწყვეტ ამ საქმეს, — უთხრა ვასილმა. — ნათქვამია, ათჯერ გაზომე და ერთხელ გამოსჭერო.

— მეც მაგ აზრისა ვარ, — ჩაურთო სიტყვა ვასილის ცოლმა. — თუ ერთმანეთი მოსწონთ, მალე შეეტყობათ. ღმერთმა ინებოს, რომ ეგ ამბავი მოხდეს, მართლაც ჩინებულნი ცოლქმარნი იქნებიან. მე ლევანზე უკეთესი საქმრო ნინოსთვის არ ვიცი და თუ გაფრთხილებ, ნუ აჩქარდები-მეთქი, იმიტომ ჩავდივარ ამას, რომ ბოროტი ენებისა მეშინიან: ვაი თუ სთქვან, ლევანს ძალა დაატანეს და მოფიქრების დროც არ მისცესო.

— მართალს ამბობ, მართალს; ხალხს სწორედ კარგად იცნობ, — უპასუხა მოხუცმა ვარიპანიძემ და გადასწყვიტა ფრთხილად ყოფილიყო და თავის განზრახული საიდუმლოდ შეენახა.

რამდენიმე დღის შემდეგ ლევან კვლავ მოვიდა ვარიპანიძისთან და ნინო სრულიად მეგობრულად მიეგება. მოხუცმარომ ეს დაინახა, სიხარულმა აიტაცა და კინალამ თავის განზრახვა არ გამოამჟღავნა; კინალამ არ წარმოსთქვა ყოველივე თავის გულის-პასუხი. მაგრამ თავი შეიმაგრა, რაკი საქმე გაწყობილად მიაჩნდა და იმედულობდა, მალე ლევან თავის წა-

ღიღს გამოგვიცხადებსო. ლევანის ყოველ მიხვრა-მოხვრას და ლაპარაკს ეტყობოდა, რომ ნინოს მიმზიდველი შთაბეჭდილება მრეხლდნა მასზედ და ნინოსთან ახლო ბედნიერადა ჰგრძნობდა თავსა.

მართლაც რომ შჩახუცს მიზეზი ჰქონდა მხიარულად ჭრფილიყო. ყოველივე იმის სურვილისამებრ სრულდებოდა, ისე-როგორც მას წინდაწინვე მოესაზრა. მაინც წადილი ჰკლავდა მალე ნამდვილი შეეტყო, სრულიად დარწმუნებულიყო. ერთ კვირა დილას, რაცა ნინო ფიქრებში გართული ბალკონზედ იჯდა და შორეულ მთებს გასცქეროდა, მივიდა მასთან, თმებზე ხელი წაუსვა და ჰკითხა, რაზედ ოცნებობდა.

— იმის ნახვა ხომ არ მოგწყურდა, — დაუმატა მან სიცილით.

— ვის იმისი? — სრულებით გულ-გრილბდ დაეკითხა ნინო.

— ვითომ არ იცი, ვისი! ლევანისა.

— ჰა, ჰა, ჰა, — გადაიხარხარა ნინომ, რადგან ამ დროს სრულიად ლევანზედ არა ჰფიქრობდა და ლევანის გახსენება მოულოდნელი იყო მისთვის.

— რას მიმაღავ, — უთხრა ვითომ მუქარით მოხუცმა, — მე ხომ ვიცი, რომ შენ ის მოგწონს და ცოლად რომ გითხოვოს, არც ამაზედ იტყვი უარს. სწორედ უნდა გითხრა, ეგ ამბავი მეც კი ძალიან მიაჩება.

ნინო ცოტა აღელდა და ისე დაუწყო ვურება პაპას, მაგრამ იმ წამსვე დაიმშვიდა თავი.

— თქვენც გაიგებთ პაპა-ჩემო? — დაეკითხა ის ნელის ხმით.

— რასაკვირველია, მიაჩება. უკეთესს ძნელად თუ სადმე იპოვი. კეთილი, პატიოსანი და მშრომელი კაცია და ორი რამ სიკეთე აქვს, რაც ცხოვრებაში ძვირად დასაფასებელია: განათლება და შეძლება. რასაკვირველია, სწავლული არ არის და არც საჭიროობს სწავლულობას, მაგრამ ცოდნაში ბევრს ჭვენს ყმაწვილ კაცს უკან არ ჩამოუვარდება. შეიძლება ზოგი მაგაზედ სწავლულიც იყოს, მაგრამ ეჭვი მაქვს, რომ მაგას ან გულთ სჯობდეს ვინმე, ან მოსაქმობით. მამულზე რაღასა ბრძა-

ნებ, ახლა! მთელს იმერეთში იმის ვენახებზე უკეთესი არ მგულდება. მდიდარიც, რასაკვირველია, არ დაერქმის, ან კი ნამდვილი მდიდარი ჩვენში ვინ არის, მაგრამ ჰური და ღვინო უხვადა აქვს და ესეც ერთ სიმდიდრედ ჩაითვლება. ახლა რას იტყვი, განა სწორედ შესაფერი საქმრო არ არის შენთვის?

— იმას ჩემი ცოლად თხოვნის სურვილი სრულადაც არ გამოუცხადებია, — უბასუხა ნინომ. — ჯერ უნდა ვიცოდე, უყვარვარ თუ არა და მაშინ კარგად მოვიფიქრებ ყოველისფერსა.

— ძალიან კარგი, — საჩქაროდ დაუმატა სიტყვა მოხუცმა. — მე და შენ მაგ საგანზედ ერთის აზრისანი ვყოფილვართ, მაგრამ ერთი ესეც მითხარ: მოგწონს? გაიმება ხოლმე იმის ნახვა?

— დიად, სხვებზე მეტად ეგ უფრო მომწონს.

— მაშ თუ ეგრეა, შეიყვარებ კიდეც. მე ვგონებ, ეხლაც გიყვარს და ეს ამბავი დიდად სასიამოვნოდ მრჩება, რადგან ის სწორედ ღირსია შენის სიყვარულისა, შენი ღირსია.

ამ სიტყვების შემდეგ მოხუცმა უამბო ნინოს ლევანისა და იმის მამის სრული თავგადასავალი. ნინო ყურადღებით უსმენდა: თვითონვე მოსელოდა აზრად, შესაძლოა ლევანის ცოლი გაეხდოდა და ეხლა, რაკი პაპაც ასე ურჩევდა, გულმოდგინედ ჩაუფიქრდა და თითქმის შეფურიგდა კიდეც ამ აზრს. რაც სახლში დაბრუნდა პირველ კვირიდანვე გული სულ გარეგარე უწევდა, რადგან შინ საშინელი მოწყენილობა სუფევდა, ისეთი მოწყენილობა, რომ ხშირად არც კი იცოდა, რა ექნა, რა გაეკეთებინა. თუ უნდოდა რომ ამ სახლს მორჩენილიყო და ცხოვრება თავის გემოვნებაზე მოეწყო, უნდა ქმარი შეერთო და რაკი წარმოდგენილი ჰქონდა, ლევანის ხასიათი გაცივანიო და სჯეროდა იმის გულკეთილობა, იმის სანდო მიმართულება, თავის გულში დასთანხმდა ლევანს ცოლად გაჰყოლოდა. ამ ფიქრისა და მოსაზრების დროს ნინო სრულიად დამშვიდებული იყო: იცოდა, რომ მეტის-მეტად მძიმე საგანი უნდა გადაწყვეტილიყო იმის ცხოვრებაში, მაგრამ ერთხელაც არ უგრძენია ან შიში, ან რაიმე შინაგანი ბრძოლა; გულ-დაწყნარებული ელოდა ოავის ბედს და ერთი რამ იტაცებდა მხოლოდ

ლოდ იმის გრძნობას; სურვილი თავისუფლები:ს მოპოვებისა. ლევანის ქონებაზედაც ისე ნაკლებად ჰფიქრობდა, როგორც თვით ლევანზედ: ჯერ ფულის საჭიროება მას არც კი როდისმე ეგრძნო, რადგან რაკი ყოველთვის ყოველივე მისი სურვილი სრულდებოდა, მამის ქონება აუარებელი ეგონა და სრულიადაც არა ჰფიქრობდა, მდიდარი ქმრის შერთვით თავის კეთილ-ცხოვრება კიდევ უფრო დაემყარებინა. ნინო არაფერს ანგარიშობდა, ის ჰგრძნობდა მხოლოდ შეუკავებელს მისწრაფებას თავისუფლებისა, სიამოვნებისა, მხიარულებისადმი და იმ აზრს დაადგა, რომ ლევანის შერთვით ყოველს ამას მოვიპოვებო.

სამის დღის უკან, ლევანი ესტუმრათ და ნინოსაც გადაწყვეტილი ჰქონდა, დათანხმებულიყო; თუ ცოლად ითხოვდა. მაგრამ ლევანს არა უთქვამს. რა ამ უამად მინც და ნინოს ერთი კვირა კიდევ უნდა ელოდნო ეს ლოდინი ნინოს უსიამოვნობასა ჰგვირდა; რაც ის მომავალზედ ოცნებას აშუუღდა, აწამყო უწინდელზედ უფრო აუტანელი და უსიამოვნო ფიქრებობდა. ეხლა თვით წარსულის სიამოვნების მოგონებამ, ძალუასთან გატარებულ მხიარულ დღეების თვალწინ წარმოდგენამ დაჰკარგეს ნელ-ნელა თავისი სიტკბოება და ნინოს გულს აღარ არდობდნენ.

ბოლოს, ერთს ცხელს მზიანს დღეს, შუადღის უკან, ლევან მოკრთალებით წარსდგა ნინოს წინაშე, გაწითლდა, ხელი გამოართვა და ნელა წარმოსთქვა რამდენიმე სიტყვა, რის გაგებაც მხოლოდ ნინოს შეეძლო, ისე გაუგებარნი და დაუკავშირებელნი იყვნენ ეს სიტყვები ერთმანეთთან. ლევანის შეკრთომამ კინალამ გააცინა ნინო, მაგრამ მან ეს ლევანს არ აგრძნობინა და სიყვარულის გამოცხადებას მაგრად ხელის-ხელი მოკერით მიუგო პასუხი, რამაც ყმაწვილ-კაცს გაბედულობა მოუმატა.

— დამერწმუნე, გულ-წრფელად მიყვარხარ და უზღიდეს ბედნიერებად მიმაჩნია—ჩემი გიწოდო.

ლევანმა ეს სიტყვები ისე ლმობიერად წარმოსთქვა და ისე ნაზად შეჰხვდა ნინოს, რომ, ამასაც გული აუღუღდა; თბილმა

ქრუანტელმა დაურბინა ტანში, ხელი მაგრად მოუჭირა და უპასუხა:

— მეც ბედნიერი ვიქნები, როცა შენი ცოლი დამერქმევა. დიდი ხანია, რაც ჩვენის შეუღლების სურვილს გულში ჩემად ვტარებთ მეც და პაპაჩემიც.

ლევანმა ნეტარებით აღელვებულმა ჭეულზედ აკრცა და გამეორებასაც აპირობდა, მაგრამ უეცრად მოხუცი ვარიანძე თავს წამოადგა.

— მადლობა ღმერთს, რომ ერთმანეთს მიაგენით, — წარმოასთქვა მოხუცმა სიხარულისაგან აკანკალებულის ხმით. — თქვენმა ერთიერთმანეთის სიყვარულმა უბედნიერეს კაცად გამხადა; მაგაზედ მეტი მე აღარა მწადიან-რა, თქვენ შეკავშირებულნი გნახოთ.

მოხუცმა თავზედ ხელები დაუწყო ორივეს და რამდენიმე სიტყვით დალოცა. ნინომ სახე გულზედ მიაყრდნო მოხუცს და მკლავები წელზედ მაგრად შემოჰხვია. მოხუცი თითქმის გაყმაწვილდა ისე დაათრო სიხარულმა, რომ თავისი უღრპესი წადილი შეუსრულდა. იმის შვილს ვახტანგს ეს ამბავი ისე არ ესიამოვნა, როგორც მოხუცს, თუმცა იმაზედ მეტს ლაპარაკობდა და თითქო ცდილობდა თავისი მხიარულება ხარხარით დაესაბუთებინა. ვახტანგს ის უხაროდა, რომ ნინოზედ ზრუნვა თავიდან მოიშორა. მართალია, იმის მოდუნებულს ხასიათს ამისთანა საქმეზედ შეწუხება არ შეჰფეროდა, მაგრამ რაც უნდა ყოფილიყო, მაინც ეს საზრუნავი საზრუნავად რჩებოდა.

ვახტანგ რომ ლევანსა და ნინოს ელაპარაკებოდა, პაპა ბებიას გამოსაყვანად შევიდა და ცოტა-ხანს უკან ბალკონზედ გამოჩნდა მოხუცი დედა-კაცი, რომელსაც უკან სოფიო და დარიკო მოსდევდნენ, ნინო მაშინვე ყელზედ შემოეხვია, მოხუცს ტრემლები მოერია და მასთან ერთად ორივე გამდელიც ტირილს მოჰყვნენ.

— ვიცოდი, შეილო, ვიცოდი, რომ ერთხელაც იქნებოდა, გამიფრინდებოდი, — ეუბნებოდა მოხუცი დედა-კაცი და თან ლოყებს უკვცნიდა. — მადლობა ღმერთს მაინც, რამე შორს

არ მიდიხარ და უცხო ხალხს არ უვარდები ხელში. მაშეგრემ, ჩემო საუნჯევ, შენ ამის ცოლი უნდა გახდე? ოჰ, ღმერთმა დაგლოცოს, მოგცეს ყოველი სიკეთე, თაფლით ავივსოს შენის ცხოვრების ფიალა. ჩემო მაისის ვარდო, უნდა მოშორდე რაღა შენს ბებერ ბებიას? აღარ გინდა ჩვენთან დგომა? გესუძრები, შვილო, გესუძრები! წადი მაგასთან, შეიქენ მაგისი კეთილი, ერთგული ცოლი. ეგეთია ჩვენი, დედა-კაცების ბედისწერა. წადი-მეთქი და შენი ახალი ოჯახი დაამშვენე, კეთილ ანგელოზად გაუხლდი. შენც, ლევან, გიყვარდეს ეგა, პატივსა სცემდე; ეგ არის ჩვენი ძვირფასი, საყვარელი შვილი, ჩემის ნეტარად სახსენებელის ვაროს ნაშობი. ქმარიც იყავ მაგისი და მეგობარიც, ნურას გაუჭირებ, ისე მოექეც, რომ შენი სახლი სამოთხედ მიიჩნდეს.

სანამ ბებია სიტყვას დაასრულებდა, მთელი კერძობა აქ გაჩნდა. ყველანი მოაჯირზედ მიყუდებულნი ჩუმად იდგნენ და ხან ლევანს შეჰყურებდნენ, ხან ნინოს. აქ იყო ბებიას მოახლე ტასო, სოსიკო, ვანო, რაქდენა, მზარეული ნიკოია, იასონა მებადე, მემარნე გიორგა. როცა ბებია ტანტზედ დაბრძანდა, მოსამსახურეები წინ წამოდგნენ და დანიშნულგზს მიულოცეს. ყოველმა მათგანმა რამდენიმე სიტყვით უნატრა ბედნიერება, თავი დაუკრა და მერე უკან ჩამოდგა.

— გიორგი, ღვინო მოიტანე, — გასცა ბრძანება ვახტანგმა, რომელსაც თითქო ეხლა დაეტყო ძილისაგან გამოთხზილება.

დღევანდელი ამბავი დასაწყისი იყო მზიარულის დროს-გატარებისა: ნადიმი ნადიმს უნდა მოჰყოლოდა და ეს რომ ავონდებოდა, ვახტანგს თავისი ჩვეულებრივი მყუდროება ეფთხობოდა. ჭიჭა-ჭიჭაზედ გამოსცალა თავის ქალისა და სასიძოსა-დღეგრძელოდ და შემდეგ, როცა მოვიდნენ მღვდელი თავის ცოლით, სიკვარიძის ქვრივი და ახლო მეზობელი გონაძე, იმათანაც გადაჰკრა და ყველას იწვევდა, რადგან დღევანდელი დღე ჩემის ოჯახისათვის სასიხარულო დღეა, ვისაც ჩემი მეგობრობა უნდა, ამ სიხარულში წილს ჩაიდებსო.

ესლა მართლაც მხიარულად იყო; ბედნიერებად მიაჩნდა, რომ ნიშნობა მოხდა და ქორწილის სამზადისხელაც დაიწყო ფიქრი, თუმცა ამ საგანზედ ჯერ ხმა სხვას არავის ამოელო.

IV

ყოველ დღე სტუმარი ბუზივით ირეოდა ვარიზანიძისთან. მეზობლები, მეგობრები, ნათესავები ყველანი მოდიოდნენ და ნინოს გათხოვებას ულოცავდნენ. დიდიდან-სალამომდე ღვინო უნგარაშოდ ისმებოდა, ჭიქებს ჩახა-ჩუხი გაუდიოდა და მხიარული ლაპარაკი გაისმოდა ამ ჩვეულებრივად მიწყნარებულ სახლის მიდამოში. ქორწილი უნდა მომხდარიყო აგვისტოში მესამე კვირა-დღეს, ერთი თვე რომ გაივლიდა ნიშნობის შემდეგ, მაგრამ ყოველ დღე იმოდენა სტუმრები მოდიოდნენ, რომ ჯერ კიდევ ვერ მოეცალათ ქორწილის სამზადის შესდგომოდნენ. სახლი მხოლოდ ორი კვირის შემდეგ დამშვიდდა და ქორწილის სამზადისისათვის მოვიდა ქალაშვილის ცოლი და სახლის გამგებლობა იკისრა. ნინოს ის უნდოდა, საქორწილო ტანისამოსი ტფილისიდან მოეტანინებინა, თავის მკერვალისაგან შეეკერილი, მაგრამ ძველი ჩვეულებისამებრ, ეს ტანისამოსი მეზობელ ყმაწვილ ქალებს უნდა შეეკერათ და რაკი ბების ამ ჩვეულებაზედ გავლა სწადდა, ნინოც აღარ გაუჭირვეულდა. მეტად სწყინდა ნინოს, რომ სურვილი გაუტრუედა და ქორწილის დღეს ყველა ქალებს, სილიამაზით ხომ სჯობდა, და ტანისამოსითაც ვერ დაემჯობინა; თუმცა ნება-უნებურად ამ მოთხოვნილებას დაემორჩილა, მაინც გადასწყვიტა თავის დროზედ უკმაყოფილება ამ ამბის გამო ეგრძნობინებინა.

— ჯერ ბავშვია და მაგისთანა უბრალო საგანზედ ნუ აწყენინებ, — ამბობდა ბებია, როცა ქალაშვილის ცოლი შესჩიოდა, ნინო მეტად თავის-ნებობს და ჩემს განკარგულებას ხშირად არ ემორჩილებაო.

ქალაშვილის ცოლი კარგად ჰხედავდა, რომ ნინოს კირვეულობა სიბავშვებს არ მიეწერებოდა, რადგან დიდი ხანი იყო,

რაც ნინო ბავშვობას გამოსთხოვებოდა და სრულ-წლოვანი ქალის ხასიათები თავში გასთქვეფოდა. საწყენად უფრო ის მიეჩინა, რომ ნინო სრულიად გულ-გრილად ლაპარაკობდა ლევანზე და ჯვარის-წერაზე. ნინოს აღელვება არც კი დასტყობია, როცა ერდხელ ლევან უცბად ეტლით მოვიდა და თაიგულით ხელში კიბეზედ აირბინა. ლევანის მოსვლა ეხლა ნინოს აღარ ართობდა, პირიქით თითქო ცდილობდა სხვა საქმე გამოეჩინა თავისთვის და უწინდელზედ ბევრად უფრო ნაკლებად ატარებდა ლევანთან დროს. ლევანმა იცოდა, ნინო ქორწილის სამზადისში დიდ მონაწილეობას იღებდა და ამიტომ იმის მორიდება არ აკვირვებდა; მით უფრო არ უკვირდა ეს ლევანს, რომ კვლავ ყოველთვის მეგობრულად ეგებებოდა ნინო და ზოგჯერ ისე ტყბილად ექცეოდა, რომ ლევანს ნეტარების კანკალი აიტანდა ხოლმე. მას ერთს წუთსაც არ მოსვლია ეჭვი, რომ სრული ბედნიერი არ იყო და სიხარულით აღტაცებული გულის კანკალით ელოდა იმ დღეს, როცა სამუდამოდ ნინოს დაუკავშირდებოდა.

დადგა უკანასკნელი კვირაც და ვარიზანტიანთ ოჯახს დაეტყო ისეთი მღელვარება და სიცოცხლე, რასაც, დიდი ხანი იყო, ამ სახლის კედლები არ მოსწრებოდა. ყველა ღარიბი მეზობლები გამოცხადნენ და მზადებაში დახმარება აღუთქვეს. ისინი არაფერს ჯილდოს არ ითხოვენ და ჩვეულებისამებრ იმიტაც კმაყოფილდებოდნენ, რომ რამდენიმე დღის განმავლობაში მძღორად იქმნებოდნენ. მაგრამ მოხუცი ვარიზანტიე არ აჯერებდა იმას, რასაც თვითონა სჯამდნენ და უხედად აძლევდა პურს, ღვინოს, ხორაგს ცოლ-შვილისათვის და არც იმას ჯავრობდა, რომ ეს მშველელი მეზობლები ხელს არას აკარებდნენ და დილიდან საღამომდე უსაქმოდ იყვნენ. მოსამსახურეები ისედაც ბევრი ჰყავდა და იცოდა, რომ ყოველისფერი დანიშნულ დროს მზად იქნებოდა. ამოდენა სახლის ყველა ოთახები გაუქირვებლივ დასწმინდეს და საქორწილოდ მორთეს; ბაღში მოამზადეს ორი გრძელი და განიერი ხეივანი, საცა ქორწილის მეჯლისი უნდა მომხდარიყო. ვარიზანტიემ ორასზე მეტი კული მოი-

წვია, ასზე მეტი სიძეს მაყრად მოჰყავდა და ამოდენა ხალხი სახლში ვერ დაეტეოდა. სამი დღე რომ დარჩა ქორწილამდე, ტფილისიდან მოვიდა ნინოს ძალუა, ვიზირიძის ცოლი და თან მოჰყვა ნინოს მეგობარი რუსულან ლომიძის ცოლი. საღამოზედ მშენებრივად გაჩაღებულ აივანზედ ზურნა დაუკრეს და შორს ხეობაში გაფანტულმა საკრავის ხმამ მეზობლებს შეატყობინა, რომ ვარიპანიძიანთ სახლში ქორწილის მზარულება დაიწყაო.

ზალაში რომ მზარულობდნენ და საქმელს შეექცეოდნენ, სხვაგან ჯერ კიდევ ქორწილის სამზადისში იყვნენ: იყო ერთი ალიაქოთი ეზოში, მარანში, საკუჭნაოში, სამზარეულოში; მოსამსახურენი ბუზებივით ირეოდნენ; მოურავი და მემარე აქეთ-იქით განკარგულებას აძლევდნენ და თან გაისმოდა ძროხებისა და ცხვრების ბღაილი, რომელნიც მწყემსებს დასაკლავად მიჰყავდათ.

ლავე გვიანობამდე იყო ერთი არეულობა და დილა ადრეიან, ვიდრე მზე ამოვიდოდა, კვალად ეს ამბავი დაიწყა. ეხლა უფრო ცხარედ უნდა მოსდებოდნენ საქმეს, რადგან სტუმრების რიცხვმა იმატა და თანდათან კიდევ უფრო მატულობდა.

ქორწილის წინა-ღამეს ყველა ნათესაებმა და ახლო მეზობლებმა თავი მოიყარეს. აქ იყვნენ სხვათა შორის მოხუცი გონელი და იმის ცოლი მარია, და როგორც საპატიო სტუმართ, ღირსეულად ეჭირათ ალაგი სუფრის თავში. ყველა პატივსა სცემდა მათ, როგორც უფროსებს და ყველასათვის სანატრელ პირთ; მარხლაც; ვინც კი მათ თავის ოჯახში დაინახავდა, დარწმუნებული იყო ბედნიერებას მოუტანდნენ და ამიტომ ლოცავდა იმათ მოსელის საათს. მოხუც ვარიპანიძეს დიდად სასიამოვნოდ მიაჩნდა, რომ ამ პატივცემულ პირთ თავის სუფრაზედ ჰხედავდა და სახეზედ ატყობდა, გულით ჩემს სიხარულში მონაწილეობას იღებენო. ვახშამი რომ თავდებოდა, საზანდრებმა დაუკრეს და ქალებმა მორთეს საქორწილო სიმღერები, რასაც თან საარშიყოები მოჰყვა:

ჩიტო, უამბე ჩემს საყვარელსა,
 იმის გზისა ვარ შემაცქერალი,
 ველარ ვისვენებ ვერც დღე, ვერც ღამე,
 ამაოდ ველი, მწვავს ცეცხლის ალი;
 მთვარე, ნათელი მოჰჟინე მის გზას,
 გადმოატარე ხმელოფი, წყალი,
 შენც უთხარ ამდენ ტანჯვა-ვაგებით
 გახდა-თქო ჩემებრ სახე-ფერ-მკრთალი.

შულამის დროს მოხუცმა ვარიანიძემ ყველა სტუმრები მოსასვენებლად მიიწვია და მალე მათელ სახლში სიჩუმე ჩამოვარდა. მოსაქისობურებიც იძულებულნი იყვნენ ძილისათვის მიეცათ თავი, რომ მეორე დღეს მეტი მხნეობა და მხიარულება გამოეჩინათ. ნინოც მაშინვე საწოლს ოთახში წავიდა და თუმცა ისე დაღალული იყო, რომ თვალებს ვერ ახელდა, მაინც ძილი ვერ მოეკიდა. დღეს ჩვეულებრივი გულ-გრილობა და დაუდგრომლობა აღარ ეტყობოდა, რაღაც მხნეობა გრძობამ იჩინა მის გულში თავი და ნინოც დღეს კვლავინდებლად უფრო ჩაფიქრებული და მოკრძალებული იყო. ის ჰფიქრობდა თავის მომავალზე, რომელიც ეხლა მეტად უნუგეშოდ წარმოუდგა: ნინოს ლევანი არ უყვარდა, მხოლოდ ცოტაოდენი პატივისცემა ჰქონდა მისი და გული კი ერთხელაც არ ვასთობია ლევანის მოგონებათ; ერთხელაც არ უოცნებია მასზედ, თუმცა სხვა ყმაწვილ-კაცებს, დროებით მაინც, ეს ოცნება წილად რგებიათ მისგან. იყო ამ ფიქრსა და ზრუნვაში რამდენიმე საათი, მამლებმა სამჯერ კიდევ იყვილეს და მაინც ძილი არ ეკარებოდა; ცოტა რომ წასთვლივდა, დარდი მაშინვე ძილს უფანტავდა. ინათლა კიდევ და ფანჯრის ნაჭკრეტიდან შემოანათა შუქმა და დაადგა ფანჯრის პირდაპირ მეორე კედელთან მიმდგარ საწოლს, სადაც რუსუდანს ეძინა. ნინომ უნებურად შეჰხედა და შეშურდა იმის ძილიცა და მოსვენებით ყოფაც. სახეზედ მწუხარების კვალი არ ეტყობოდა და გუშინ ეთქვა კიდევ, სრულიად კმაყოფილი და ბედნიერი ვარო, თუმცა ქმარი არ უყვარდა. დიად, სწორედ ფრ უყვარდა და ეს ამ სამი ძვის წინად-

ვე უთხრა ნინოს, რამდენიმე დღე რომ იყო დარჩენილი ქორწილამდე.

— ჩემს დედინაცვალს მინდა მოვრჩე და იმიტომ მივდექ ქმარსაო, — ეთქვა რუსუდანს.

კარგად ახსოვდა სწორედ ეს სიტყვები თავის მეგობრისა და ეხლა რომ გაიხსენა და თან შეატყუა, რომ რუსუდანს არა აწყუხებდა-რა, თითონაც დამშვიდდა. მომავალმა ცხოვრებამ გაუღიმა, შიშმა ნელ-ნელა გაუარა, თვალები დახუჭა და დაიძინა მშვიდ, როცა მზის ჰორივლმა შეუქმა ოთახში შემოანათა.

პაპა ჩვეულებრივ ყველაზე ადრე გამოჩნდა მოჩრდილებულ ბალკონზედ. მას ეცვა თოვლივით თეთრი ფარჩის ახალუხი და შავი მაუდის კაბა. სახე სიხარულით უბრწყინავდა და სიამოვნებით გადახედა ეზოში, სადაც მოსამსახურეები საქმეზედ მიდიწოდოდნენ და ზოგნი ალაყაფის კარებს ყვავილებით რთავდნენ და თან მხიარულ სიმღერებს დამღეროდნენ.

მაღე ბალკონზედ ვასილ გონელიც გამოვიდა და შემდეგ დანარჩენი სტუმრებიც, რომელნიც გუშინ და გუშინ-წინ მოსულიყვნენ. ყველას სადღესასწაულო ტანისამოსი ეცვა: ზოგს სადა ევროპიული, ზოგს მშვენიერი ქართული, რომელიც შორიდან ყვავილებსავით აჭრელებული მოჩანდა. დიდ ზალაში თუ სხვა ფთახებში, ქვემოთ ეზოში თუ ბალკონზედ შეიქმნა ერთი მისვლა-მოსვლა, აირია ერთმანეთში სხვა-და-სხვა სახე მოხუცისა თუ ყმაწვილისა, სხვა-და-სხვა ფერი ტანისამოსისა, თეთრი თუ შავი, სუბა თუ ჭრელი. ქართულ ტანისამოსით მორთულ ქალებს ეცვათ მხიარული ფერის ფარჩის კაბები, წინ ფარჩის სარტყელი ჩამოშვებული; თავზედ ძვბრფას თვლებით შემკული თასა-კრავები ეკრათ, რომლის ქვეშიდანაც ოქრომკედით ნაკერი ლეჩაქები მხრებზე გადაჰფენოდათ. ბევრნი მათგანნი ლამაზები იყვნენ, რადგან მხურვალე იმერეთის ასულნი მომეტებული წილი ლამაზები არიან, მაგრამ ყველას სილამაზე დაიჩრდილა, მათ შორის რომ ნინო და რუსუდან გამოჩნდნენ. ორივეს პარიკის ახალ მოღაზედ გამოჭრილი კაბები ეცვათ, ისე ჩინებულის თვისებისა და ჩინებულ გემოვნებაზედ გაწყობილი, რომც

თითქო ანდამატმა მიიზიდაო, ყველამ მათ დაწყებო ყურება. ზოგთა სიხარულით გაცეზებულებს სახე გაუბრწყინდათ, ზოგნი კი შურით ჩაჩუმდნენ და წყენა დაეტყაოთ.

გარედან მოისმა დილის საარი და ზალაშიაც შემოიტანეს საქარწილო საჩუქრები. ჯერ წარმოდგა წინ მოხუცი მარამ, გონელის ცოლი და მიართვა პატარძალს ოქროში ჩასმული ღვთისმშობლის ხატი; მამიდამ, ქალაშვილის ცოლმა, წრთი წყვილი საყურე ქართული ხელოვნებისა; ძალუამ, ვიზირიძის ცოლმა სამაჯურად და ორი სპარსული ხალიჩა; ბაქრადის ცოლმა ძვირფასი პირბადე; სიკვარიძის ქვრივმა ერთი ვერცხლის-სურა; ძველმა გამდელმა ოლიმპიამ ფარჩის ჩუსტები; მეზობლის ხერიუძის ცოლმა ნაკერძ ბალიში და აგრედვე სხვებმაც არც ერთ ნათესავე ანუ მეგობარი ხელ-ცარიელი არ მოსულა.

მომსვლელთა რიცხვი თან-და-თან მატულობდა, ყოველ ოჯახს მემეტს წამს. მეზურნეები ბალკონიდან ზურნა-ნაღარბო ეგებებოდნენ ახალ-ახალ სტუმრებს, რომელნიც ზოგი ცხენით შემოდაოდნენ ეზოში, ზოგი ეტლით. ნინოს მამა ყველას კიბეზედ უხვდებოდა. თავაზიანობა ძალიან სწამდა მას და მეტადრე დღევანდელ შესანიშნავ დღეს თავაზიანად უნდა ყოფილიყო სულ უკანასკნელ და ღარიბ სტუმრებსაც კი ხელს აძლევდა მეგობრულად სახლში იწვევდა; ქალებს ზალამდე აცილებდა და სათითაოდ მადლს უხდოდა, რომ ამ ბედნიერ დღეს გვეწვიეთო. ის დარწმუნებული იყო, რაზე ჯარგად უნაპარაკობდა პირიდან ვარდი სციოდა და ეხლაც ცდილობდა გამოჩენილ ელაპარაკა, დიდებული კილო მიელო.

სადილ შემდეგ, როცა მზე კარგად იწურა და მთებს მიუახლოვდა, შორს სერზე გამოჩნდა საქმროს მაყრიონის დედაქვესმა ქალმა ნინო მოსარბავ ოთახში წაიყვანეს.

მთელ სახლში ატყდა ერთი სიხარული, მისვლა-მოსვლა; ყველანი გაცვივდნენ სახლის წინ გადაჭიმულ დიდ განიერ ბაღეკონზედ, რომ აქედან ეყურათ, თუ მეფე და იმისი მაყრები ეზოში რაგორ შემოვიდოდნენ, მაყრიონს წინ მოუძლოდა მშვენიერს თეთრ ცხენზედ მახარობელი. ეს იყო მთელს იმერეთში განთქმუ-

ლი ლუარსაბ რბანელი, კაცი მაღალი, ახოვანი, მოქვიფე ღმა მოხუშარი; არა სადილს, არა ნადიმს ის არ დააკლდებოდა. ტანთ ეცვა ძველებური ტანისამოსი, იისფერი ბეწვ-მოვლებული ზაფერდის ქულაჯა, აგრედვე ბეწვ-მოვლებული ზაფერდის ქული იმავე ფერისა; წელზედ ეკრა ოქროს ქამარი, რომელზედაც ეკიდა ძვირფასად შემკული ხმალი მოოქროვებულს ქარქაშში. მახარობელს მოხსდევდნენ მეზურნეები და ამათ ასზე მეტი ვაჟკაცი, ახალგაზდა თუ ხნიერი, თითქმის ყველანი ძველებურ ქართულ ტანისამოსში, რომელსაც სხვა-და-სხვაფერად გაჰქონდა ბჭყვრიალი და ზედ მოელვარე ხმალ-ხანჯალი ეკიდათ. ამ აჭრელებულ ხალხს მოსდევდა ორ-ცხენ-შებმული ეტლი, რომელშიაც ლევან ჩიგანი იჯდა; იმას ზოგიერთ სხვებივით შავი ფრაკი ეცვა, — ასე ესურვა ნინოს, რომელსაც ევროპიული ტანისამოსი ერჩია ქართულს. როცა მაყრიონი ზურნით, სიმღერით და დამბანის სროლით ეზოში შემოვიდა, ლუარსაბ მივიდა ვახტანგთან, რომელიც მას წინ მიეგება და ახარა, საცაა მეფე მოვალე დაცალა ერთი თასი ლენო ვარიანძიანთ ოჯახის სადღეგრძელოდ და მერე ვახტანგთან ერთად ზალაში შევიდა, სადაც ყოველ ოჯახის წევრს ნიშნად მომავალი ტკბილი ცხივი რებისა თითო ნაჭერი შექარდ მისცა.

ეზოში შემოსულს ლევანს მთელი ხალხი მიეგება ერთის კვირით, ზურნისა და საზანდრის ხმით, აღტაცებული სიხარულით. ლევანს ცოტა აღელვება ეტყობოდა, მაგრამ მხიჯრულად იყო, მარდად ჩამოხტა ეტლიდან, ავიდა კიბზედ, შევიდა ზალაში; სადაც ნინო ქალბ-გარ შემოართყმულნი სავარძელში იჯდა და საქმრას ელოდა. ნინოც აღელვებულად იყო და ცოტა ფერმკრთალიც, მაგრამ ეს უფრო ამშვენებდა მას და გუშინდელსაერთ ყველა ქალბესა სჯობდა, როგორც სილამაზიბთ, ისე გემოვნებაზე შეკერილ ტანისამოსით და ნარნარი მხვარა-მოხვარით თანჯის საქმრო მხიარული მომხიბლავი ღიმილით მიიღო, თითქმის ნიშნად უნდობდა, ძლიერ გავბენდიერდი და შენი ცოლის წახდებოდა.

პაპამ ხელით ანიშნა და სიჩუმე ჩამოეარდა. ლევანმა და ნინომ ბებიას წინ დაიჩოქეს და ამანაც დალოცა მეფე-დედოფალი.

— ღმერთო იყოს თქვენი პატრონი და მფარველი, — სთქვა მოხუცმა დედაკაცმა ხმის კანკალით. — ღმერთმა ერთმანეთის სიყვარული ბოლომდე გულში დაგიმყაროთ და მოგანიჭოთ კმაყოფილება, კეთილი ცხოვრება, ბედნიერება! იყავით, შვილნო, ერთ-სულნი და ერთ-გულნი; ნუ გამოვლევთ თქვენს ოჯახს მხიარულება და ღმერთმა ინებოს თქვენი შვილებიც თქვენისთანა ბედნიერნი იყვნენ!

მასუკან დალოცა მოხუცმა ვარიპანიძემ და შერე ჯერი ერგო ვახტანგს. ამან არამც თუ დალოცა, მეფე-დედოფალს და ყველა სტუმრებს გრძელი, უშველებელი სიტყვა უთხრა, რომ მელმაც თვითონ მთქმელი უფრო აადლევა გამგონზედ. სიტყვა რომ გაათავა, ხელ-ახლად მოისმა საკრავების ხმა და ერთის განგაშით ყველანი გავიდნენ სახლიდან და ახლო ეკლესიაში ჯვარის საწერად გაემართნენ.

როცა ცაში ვარსკვლავები გამოჩნდნენ, მღვდელმა ჩვეულებრივი საკითხავებით მიმართა მეფე-დედოფალს და იმათაც მკაფიოდ თანხმობა გამოაცხადეს. ამ ღირს-სახსოვარს წამს მოხუცმა ვარიპანიძემ ცრემლით სავსე თვალები ამართა მაცხოვრის ხატისკენ, გულით შეევედრა ღმერთს, ხალ ჯვარ-დაწერილთ მოანიჭე ბედნიერებაო და მადლს უხდიდა, რომ მოესწრო ამისთანა ბედნიერს და მისთვის მნიშვნელობით სავსე დღეს. დიდ ხანს ლოცულობდა მოხუცი და მხოლოდ მაშინ გამოერკვა, როცა ჯვარის-წერა გათავდა და ყველანი კარებისკენ გაემართნენ. გარედ გადაჰკოცნა მან ლევან და ნინო და ვგონებ მეთედ ინატრა მათთვის ბედნიერება. ხანგრძლივ ილაპარაკა მოხუცმა, მაგრამ მაინც თითქო ვერა სთქვა, რაც სამთქმელი ჰქონდა, ისე სავსე იყო იმის გული სხვადასხვა ნა-

ტვრითა და სურვილით. ლევან სიამოვნებით აღელვებული ყურს უგდებდა; ნინოსაც თითქო დაეტყო, თითქო იგრძნო ამ დიდებული წამის მნიშვნელობა, მაგრამ მაინც იამა, როცა მოხუცმა ხელი გაუშვა და ლევანმა ეტლში ჩასაჯდომად მიიწვია. ეხლა ყველაფერი გათავებული იყო და თითქმის უკვირდა კიდევ ნინოს, რომ ეს მნიშვნელობით საესე ამბავი ასე მალე მოხდა: ძალა-დაუტანებლივ უთხრა მღვდელს სიტყვა „მსურს“ და როცა ეხლა ეტლში ლევანმა ნაზად მიიკრა გულში; უსიამოვნობა არ უგრძენია და ისე შეიტკბო მისი ალერსი, რომ შესაძლო იყო ლევან ადვილად მოტყუებულიყო და გულ-გრძობა ვერ შეემჩნია.

სიმღერითა და საკრავების ხმით დაბრუნდა ხალხი უკან, და რადგან სახლში ყველა ვერ დაეტეოდა, მხოლოდ ნახევარი სტუმრებისა აჰყვა ჯვარ-დაწერილებს ზალაში, რომ იქმათ სადღეგრძელოდ პირველი ჭიქა დაელიათ. სხვანი ბაღში ჩავიდნენ, სადაც ხეივანებ ქვეშ სუფურები იყო გაშლილი. ჭრელი ქალაღდის და მინის ფარნებიდან უხვი სინათლე ეფინებოდა ყველა ოთახებს და ხშირ ხეხილს, რომლის ახოვან ტოტებ ქვეშ მშვენივრად მორთულ-მოკაზმული ხალხი მიდი-მოდიოდა.

— ღმერთმა აცოცხლოს მეფე-დედოფალი! — დაიძახა მალა ზალაში ლუარსაბ რბანელმა და მაშინვე ასზე მეტმა სულმა დასცეს სიხარულის კიჟინა. ჭიქა ჭიქას მიეჯახა, ზურნამაც დაუკრა და ამის ხმაზედ ყველანი წყვილ-წყვილად დაწყობილნი, წინ მეფე-დედოფლის წამძღვარებით ბალისკენ გაემართნენ.

ბევრმა ხანმა გაიარა, ვიდრე ატმით, მსხლეებით, ახალი ლეღვით, კიტრებით, ბოლოკით, ვერცხლის სურებით და ბოთლებით აჭრელვებულ სტოლებთან სტუმრები ჩამომწყრივდებოდნენ და როცა ყველანი დალაგდნენ, მოხუცმა ვარიპანიძემ გადახედა ოთხ რიგზედ გრძლად ჩამწყრივებულ სტუმრებს და გულში იამა. ამოდენა საზოგადოება სხვასთან არავისთან ენახა. ყველანი აქ იყვნენ, ვინც უნდოდა: მდიდარნიც, მთელს იმერეთში გამოჩენილი გვარის წარმომადგენელნიც, ძვირფას ტანისამოსში გამოქიმულნი და აგრედვე ღარიბნიც, მცირენიც, რო-

მელოტს ოქნება ერთი ჩოხის მეტი არა გააჩნდათ-რა. მოხუცს ყველას აქ ყოფნა უხაროდა, მდიდარსა და ღარიბს ერთმანეთში არ არჩევდა. ახლო-მახლოდან მჭელი ახალ-გაზღობა იქ იყო და არც ესა სწყინდა; თუმცა ხშირად ჰკიცხავდა მათ ყოველ-ქცევას და დაუდევრობას, მაინც მათი მზიარულება უყვარდა და ზამებდა. როცა მათ უყურებდა, სიამოვნებით იგონებდა და თავის ახალ-გაზღობასაც და სხვა ყველა ავიწყდებოდა; ავიწყდებოდა თითქმის ის დარდიც, რომ იმის შვილს ოჯახი ცუდად მიჰყავდა. დღეს მაინც ამ დარდებისათვის არ ეცალა; დღეს ის მთლად სიხარულმა აატანა და თავის ურაცხეი სტუმრების მზიარულებას აჰყვა. როცა პირველი თავი საქმელი მოიტანეს, ყველამ თითქმის ერთხმად ლუარსაბ რბანელი ტოლოშ მზაზად ამოირჩიეს.

მიც — ძალიან კარგი, ვიქნები თქვენი ტოლოშმაში! მაგრამ ყველანი კი უნდა გამზიარულდეთ, გულიდან ჟანგი ამოიღებოკოთ, და თუ დარდი გაქვთ რამე, ქარს მისცეთ წასაღებად:

ყურძნის წვენი, მომაღხენო,

მოგვეცი შეება,

შენგან მოწყულს გულს დარდი ხომ

ვერ ეკარება.

— ბარაქალა, ბარაქალა! — შესძახეს ყოველ მხრიდან; ქალებმაც კი მოწონების ნიშნად თავი დაუქნიეს და ილიმებოდნენ იმის ნათქვამ ლექსზედ. დღეს იმისთანა არავინ იყო აქ, რომელსაც არ მოსწონებოდა ტოლოშმაშის ბრძანება, მოილხინეთო. თითონ ნინოს მამასაც თუმცა დღეს რამდენჯერმე ღრუბელმა გადურბინა სახეზედ, მოურავის ანგარიშების დახედვაზედ, გადასწყვიტა უზომოდ გამზიარულეზულიყო და ყოველ საზრუნავისთვის გვერდი აქცია. ჯერ სხვებს მეორე კიქაც არ დაეცალათ, რომ ამან მეოთხე დაისხა და მოუთმენლად ელოდა დროს, როცა შეიძლებდა თავის სიტყვის წარმოთქმას, რომელსაც ერთი კვირა ამზადებდა. დარწმუნებული იყო, ამ სიტყვით ყველას ასიამოვნებდა და სიამაყით და დაცინვით

ყურს უგდებდა. რბანელის და მოხუცი გონელის სიტყვებს, აუ-
 მცა ვითომ მოწონების ნიშნად ტაშს უკრავდა და მათ სადღე-
 გრძელოდ თავისი მეოთხე ქიქა გამოსცალა. გონელის შემდეგ
 სამმა კიდევ ილაპარაკა, რომელნიც აგრედევ ნინოს ვარდ-ყვით
 ვილს უფენდნენ ფიანდაზად და მოუთხრობდნენ ცოლისა და
 დედის მოვალეობაზედ, რაზედაც ნინო სრულიადაც არა ჰყო
 ქრობდა და ამიტომ მათი სიტყვები თავ-მომაბეზრებელად მია-
 ჩნდა. სამივეს ანისთანავე შემთხვევაში იგივე სიტყვები ეთქვათ
 და დღეს მეთოდ თუ მეთორმეტედ იმეორებდნენ. უფრო ხან-
 გრძლივ და გულ-მოდგინედ ილაპარაკა გარსევან ერეკლიძემ,
 რომელიც ხელებს აქეთ-იქით იქნევდა და მეტადრე მაშინ, როცა
 წარმოსთქვა სიტყვები: მოვალეობა, განათლება, რწმუნება,—ეცა-
 და განსაკუთრებული გრძნობა და მჭევრ-მეტყველება გამოეჩი-
 ნა. ზოგიერთ მოხუცებულებს გარდა, იმის სიტყვებს არავენ
 მნიშვნელობას არ აძლევდა და როცა გაათავა, რბანელომ მე-
 რიქიფესა და საზანდრებს მიმართა და მოუთმენლად შესძახა:

მერიქიფევ, მასვი ღვინო,
 საზანდარო, შენ დამღერე,
 სევდა ღვინით გამოქარვე,
 სიყმაწვილე კვლავ შთამბერე.

თითო წვეთი ამ ღვინისა
 კაცნა არის მომზიბლავი,
 მალლა ზეცით მოგზავნილო
 სამოთხისკენ მიმზიდავი.
 მგოსანთ მღერაც ფრთები არის,
 ცაში ღმერთთან წარმტაცველი!
 აბა, დაჰკათ, საზანდრებო,
 მერიქიფევ, ღვინოს ველი!

დიდის აღტაცებით მიეგება საზოგადოება ტალღებაშის
 სიტყვებს, ყველამ აივსო თავისი ქიქა და საზანდრებმაც დამღე-
 რეს ლექსი ნინოს სილაპარაკისა და ყოფა-ქცევის საქებრად. ლე-
 ვანის ხასიათი კებით შეამკეს და ორივეს ურჩევდნენ სიტ-
 კბოებითა და სიყვარულით ცხოვრებას:

-ანოუ ამბინა ვიდრე გული შევრდ ქვეშევიცემთ; რე ცბოლოფუნ
 გიყვარდეთ და გაიხარეთ, უშინაღო იოცუც ანგობ
 სიყვარული ღმერთი არის, ნე იჯონ ციცი —
 თავი მის წინ დაიხარეთ!
 -ას მათოლოან ცისქვეშეთში ვერაფერი
 ცემ ძიბე მოწონ სიყვარულს ვერ ედარება,
 შეიყვარეთ, თუ გწადიანთ თოლოდეს ღუენ ამმ ასე თე
 თეთობიეც — საუკუნო ნეტარება. უსუსტადიე, იოლოდესში —

საერთო სიხარულდ არაფერს შეუქმფოტებია, ერთის სტო-
 ლიდან მეორესკენ გაისმოდა ხუმრობა და სიცილი და მნიშარუნ
 ლი სიმღერა დიდ ხანს არღვევდა ღამის მყუდროებას. შემწვარი
 რომ მოიტანეს, რბანელმა ვერცხლით მოქედილი ყანწი აივსო,
 მასპინძლებს ქება შეასხა და ერთის მიყუდებით გამოსცალა.
 მოხუცი ვარიზანიძე და იმისი შვილი ტოლუმბაშის ლაპარაკს
 ფეხზე-მდგომნი ისმენდენ და დრო-გამოშვებით მატლოციო
 თავს უკრადენენ, ვიდრე ყველა სტუმრებმა საერთო ვაშა, ვა-
 შა არ ღსძახეს და ორივეს მრავალ-ვაშიერი არ უმღერეს. ვა-
 ხტანგმა იგრძნო, რომ სანატრელმა ჟამმა მოაწიაო; გამოარ-
 თვა რბანელს ყანწი, აივსო წითელი კახური ღვინიო და ღინ-
 ჯან, დარბაისლურად დაიწყო თავისი სიტყვა. ამ სიტყვირ სუ-
 რდა არამც თუ მადლობა გადაეხადა სტუმრებისათვის, რომ პა-
 ტივი მეციით და მობრძანდითო, არამედ უნდოდა შეხებოდა
 თავის თანამედროფთა აზრს ცხოვრებისა და ქვეყნიერობის ვი-
 თარებაზედ.

— ჩვენი გამოჩენილი პოეტი რუსთაველი ამბობს თავის
 უკვდავს თხზულება „ვეფხისტყაოსან“-ში:

„... ამ სიტყვებით დაიწყო სიტყვა ვახტანგმა, ზედ დაურთო
 ათი თუ თორმეტი ნათქვამი-მამავე პოეტისა, თავისი აზრებიც
 შიგ ჩააკერა და ისე გაება სიტყვების ბარდებში, რომ თხუთ-
 მეტის წამის შემდეგაც კი შესავალისათვის ვერ მიეგნო.“

მადლობაც არ ეთქვა და ყველანი კი დაღალა იმისმა ლაპარაკმა, ყველა მოუთმენლად მოელოდა დასასრულს.

— იგივე პოეტი ამბობს სხვაგან...— განაგრძობდა აღტაცებული მასპინძელი, მაგრამ სტოლის მეორე ბოლოდან, სადაც გარსევან ერეკლიძე იჯდა, მოისმა მალე მოწონების ხმა და ეს ხმა მალე საერთო შეიქმნა.

— ჩინებულია, დიდებულად არის წათქვამი!— ჰყვიროდა ერეკლიძე დაცინვით.

— ღმერთმა აცოცხლოს ჩვენი მასპინძელი!— ჰყვიროდნენ მეორენი.

— აღდგარქელოს ღმერთმა ჩვენი ორატორი!— დაიძახეს სხვებმა და საზანდრებს უბრძანეს, ტუში დაჰკარიოთ,

ახტანგმა დიდ ხანს ველარ შესძლო სიტყვის გაგრძელება და როცა ყველანი დაწყნარდნენ, იმის აღტაცება გამქრალიყო. სწრაფად რომ ველარ დაასრულა, მადლობა უთხრა სტუმრებს იმის მხიარულებაში მონაწილეობის მიღებისათვის და დაჯდა. მაშ იგრძნა, რომ ესეთი მოკლე ბოლო არ შეეფერებოდა დიდებულს შესავალს და ამიტომ განიზრახა, მეორე დღეს კიდევ უფრო გაეცვიფრებინა ხალხი მჭევრ-მეტყველებით. დღეს ამისთვის შემთხვევას ველარ იპოვიდა: დრო იყო სუფრიდან ამდგარიყვნენ და ზალაში წასულიყვნენ, რადგანაც საკრავის ხმა მოცეკვართ იწვევდა. ყველა ქალებმა და მომეტებულმა ნაწილმა ყმაწვილ-კაცობისამ ხეივნებს თავი დაანებეს და სიხარულით მისწრაფებოდნენ ზალაში; ძირს დარჩნენ მხოლოდ ხნიერნი და იმისთანანი, რომელთაც ცეკვა-თამაშობა არაფრად მოსწონდათ და სუფრაზედ ქეიფსა და საზანდრების ყურისგდებას ამჯობინებდნენ. რუსუდან ლომიდის ცოლმა ხელი-ხელს გაუყარა პოეტს გარსევან ერეკლიძეს, რომელიც მხოლოდ გუშინ გაიცნო, თუმცა იმისი საარსიყო ლექსები ხშირად ეკითხა და ემტრება ვიდრე გარსევან ჯერ კიდევ ახალგაზდა იყო, მაღალის წამოსადგვის ტანისა. იმისი შავის წვერით შემოსილს სხე მშვენიერი იყო, მაგრამ კეთილშობილურ სივაჟაკეს მოკლებული: არამც თუ იმის დადრონ დეალებში, ტუჩებიდა,

ნაც კი გამოსჭვირდა ნიშნები პირუტყვეული ვენებათ-მღელეღარეს ბისა. რუსუდან თითქმის სულ ამას ელაპარაკებოდა და როცა ერეკლიძე გაიხუმრებდა, ან იოხუნჯებდა რასმე, ქალი გულიანად იცინოდა და აშკარად ატყობინებდა ყველას, რომ სხამოვნებით ისმენდა იმის ლაპარაკს და მოშორება არ უნდობდა. ერეკლიძე მოსწონდა რუსუდანს და როცა ორნივე ზალაში შევიდნენ, სადაც ტანცაობა დაწყებულიყო, ქალმა ხელი მზარზე დაადო და სატანცაოდ გაჰყვა. რუსუდან სიხარულით ზღაპრული გასრილდა ზალაში ერეკლიძესთან ერთად და ზრულიადაც ვერ ამჩნევდა, რომ მრავალი თვალი მათ შესცქეროდა და იმხს თავისუფალ ყოფა-ქცევას ერეკლიძესთან სხვა-და-სხვა რიგად სწიდა. ყველას გაუკვირდა, რომ საშის თვის ჯვარ-დაწერილმა ქალმა არამც თუ უცხო ემაწვილს თავისუფლად ქცევის ნება მისცა, არამედ თვითონვე აქეზებდა, თვითონვე შემთხვევას აძლევდა საარსიყრდ. განსაკუთრებით ბვალ-ყურს ადევნებდა მარიამ გონელის ცოლი, რადგან რაკი ბების მოსასვენებლად წავიდა, ეს დარჩა ოჯახის უფროსად და მოვალედ ჰკრძობდა თავს ეზრუნა წესისა და რიგიანობისათვის. მარიამმა რამდენჯერმე მკაცრად შეჰხედა რუსუდანს, მაგრამ ეს უკანასკნელი ვერაფერს ამჩნევდა, იცინოდა და ხუმრობდა ერეკლიძესთან და ერთს წუთსაც გვერდიდან არა შორებოდა. მხოლოდ შუალამის შემდეგ, როცა მოტანცავეთ ცოტა შეისვენეს, მივიდა რუსუდან და გვერდით მიუჯდა ნინოს, რომელიც უფროს ქალებით გზარე-მფრტყმული ზალაში მოტანცავეთ შეჰყურებდა. დიდი ხანი გაეგონა, რომ რუსუდანს პოეტ ერეკლიძის გულის მოგება სწადიანო და თავის მეგობარ ქალის საქციელში არაფერს უკან დრისს არა ჰხედავდა. თვითონ ნინოსაც მოსწონდა ერეკლიძე, ეს იყო უღარტელი, მხიარული უმაწვილ-კაცი და სწორედ ამისთანებთან ყოფნა უყვარდა მას. მერე ლამაზიც იყო, ბევრად უფრო ლევეანზედ ლამაზი, იმ ლევეანზედ, რომელიც ამ რამდენიმე საათის წინად იმის ქმარი შეიქნა, რომელსაც საუკუნოდ შეეკავშირა. ბაღში ნადიმის დროს ნინოს თავის მომავალი ბედი რომ გაახეწდა, ცოტა არაწყო შეკრთა, მაგრამ

ებლა სრულიად დამწვინდებული იყო. ზუჟმა გადაწყვეტილი არა ჰქონდა-რა, მაგრამ ამას კი ჰკრძობდა, შემოდლიან ქმრის დროსაც ბედნიერი ვიყო, თუ ჩემს მეგობარ რუსულანგივთ ცოლქმრობის ტვირთს არ გავუქეღვინებო. ხელახლად მოიწადინა ნინომ გამხიარულება და როცა ზალაში გაისმა დაირა, დიმიტრიტოს ხმა და ყველანი აქ შემოიკრიბნენ, თვითონაც ჩადგა წრეში რომ ესამოვნა და ეყურა ვნებათ-ღელვის მომგვრელ და თან სიკეკლუცით თვალის წარმტაც ლეკურისათვის.

საკრავები დიდ ხანს უკრავდნენ, მაგრამ არავინ გამოდიოდა; დღეს თუ არ საუკეთესო მოთამაშე, ვერავინ გაბედავდა პირველად გამოსვლას. ბოლოს, რბანელმა რომ ნახა, ჩემზედ წინად ვერავინ რას ახერხებსო, გახტა შუა ზალაში, კოხტად გარშემო შემოფურა და გონელის შვილის-შვილს ლამაზ და წეჯანს თავუ დაუკრა. მთელს იმ მხარეში დარეჯანსავით არავინ თამაშობდა ლეკურს. ვნებათ-ღელვით სახვე იყო იმისი მიხერა-მოხერა და თან ნარნარი, სიკეკლუცით თვალის დამტყვევებელი. ნახად დაიდო მარცხენა ხელი შუბლზედ და მარდად გარს შემოუარა ზალას. უკან რბანელი მისდევდა. ქალი უცაბად შესდგა, შეითამაშა, მერე კიდევ გაუხტა რბანელს, ღიმილით გაიტყუილა, კვალად გაექცა, კიდევ და კიდევ იგივე გაიმეორა, ვიდრე ხალხში აწ გავრია და მათი ადგილი სხვამ არ დაიჭირა. საზანდრები გაცხარებით უკრავდნენ ამ გულის-აღმძგერელს ხმას, კოფამაშენი ვახურდნენ, ახალ-ახალი წყვილები დასრიალებდა ზალაში, შავი თვალები ბრწყინავდნენ, გულ-ღებმა ტოკვა შექმნეს და ყველანი აღტაცებაში მოვიდნენ, თვით ისინიც კი, რომელნიც ცოტა წინად საძილოდ განმზადებულნი აღდგნენ სუფრიდან. მშვენიერი ქალები ერთიერთმანეთის შემდეგ თითქო სამალავიდან გამოდიოდნენ, ატყვევებდნენ ვაჟკაცთა თვალებს, რომელნიც მათ წინად ამოდენა აქრებულ საზოგადოებაში ვერც კი ამჩნევდნენ და რამდენიმე წამის შემდეგ იკარგებოდნენ ისევ ხალხში, სადაც-მათ ყურადღებას აღარავინ აქცევდა, რადგან ასპარეზზედ სხვა მშვენებებზე გამოდობილნი იყვნენ წინანდელზედ კიდევ უკეთესი, რუსულანგაც

ითამაშა-ლეკურა ახალგაზდა პოეტ გარსევანი ერეკლიძესთან და როცა ზალაშვილებთან-ლელოვით აღტაცებული ტრიალებდნენ და თრფილ-კანკალით ერთმანეთს ეარსებოდნენ, ღველაში ნება-უნებურად-გაიფიქრა, ეს ქალ-ვაჟნი სწორედ შესაბამისი ფერნი არიან. ერთმანეთისთვისაო და მხოლოდ ზოგნი იმისთვის ჰკიცხავდნენ, რომ სიყვარულის დამალვას სრულწილთ არა ჰყოქრობდნენ. თითქმის ყველანი მთვრალნი იყვნენ, ზოგნი მშვენიერის, ლეკურის, ყურებით და აღტაცებული საკრავების ხმით, ზოგნი ღვინით, რამელიც გამოუღვევლად მოჰქონდათ, რომ სტუმრები უფრო კიდევ გაემზარულენათ უდიდამდე. მაგრამ ძელდა ცეკვა-თამაშობა, დიდიმდე ჩაღწი-სახან-დრები მღერობდნენ და ყმაწვილ-კაცობა ერთად შეჯგუფებული ხუმრებდა დამიანიოდა, ვიდრე ცაში ვარსკვლავები არ ჩაქრნენ.

მხოლოდ მაშინ, რეცხი-დილიც რიყრათი მომდინა ცის დასავალზედ მთის წვერებს, ხალხი დაშალა, ზოგნი თაფლიანთ ოჯახებში დაბრუნდნენ, ზოგთა მასპინძლის სახლშივე მონახეს დასასვენებელი ადგილი. ამ სახლში ილიას ბოლომდე მიღწია დიდის ხნიდანვე განზრახულმა ქორწილმა მხიარულებამ. ქორწილი თავდებოდა და ლევან ჩიგანს გული უტოკავდა სიხარულით, რომ ეხლა ნება ჰქონდა თავისი საყვარელი ნინო თავის ტბილს ოჯახში წაეყვანა. სტუმრებ შორის დარჩნენ მხოლოდ ახლო ნათესავნი და მეფის მაყრები, რომელნიც ლევანს უკანვე უნდა გაჰყოლოდნენ. თუმცა ნინოს მამა ეხვეწებოდა სიძეს, — ერთი დღე კიდევ ჩემ ჰერ ქვეშ გაატარეთო, მაგრამ ლევანმა უარი უთხრა და გადასწყვიტა იმ დღესვე შინ დაბრუნება. ლევანი ჩქარობდა, იმიტომ რომ თვალწინ წარმოდგენილი ჰქონდა, რა გულის ფანჯალით ელოდნენ იმისი დედა და და იმ საათს, როცა იმის მშვენიერს ცოლს თავიანთ ოჯახში მიიღებდნენ და ამ საბუთს თვით ვარიზანიძეც წინ ვერ აღუდგა. მალე ყველაფერი მომზადდა და საღამო გაშს, როცა სიციხემ უკლო, ზურნამ წასვლის ხმა დაუკრა. ნინოს თან უნდა წაჰყოლოდნენ ქალაშვილის ცოლი და რუსუდანი, სხვა ქალები კი ბებიასთან რჩებოდნენ, რომ ენუგეშათ და გაერთოთ როგორმე.

მეცხე — აჰ, შეილო, რომ იცოდეს, ესეა რამდენი უნდა ვი-
წვავლო და ვიტანჯო! — ამბობდა იგი და თან ცხელის ცრემ-
ლით იმდუღებოდა. — მზის შუქი თან მივაქვს და მე უბედუ-
რი ბნელაში ვრჩები. მაგრამ წადი, შეილო, მე ის მეყოფა ჩემს
მარტობაში ნუგეშად, რომ შენ კარგად და ბედნიერად მეყო-
ლები. მოდი ხშირად, ნაჭე შენი ბებერი ბებია, შენის ნახვით
მრაცოცხლე ხოლმე!

ქალებს ყველას ცრემლები მოურია და როცა ახლად ჯვარ-
დაწერილნი ეტლში ჩასხდნენ, მოხუცმა დედა-კაცმა პირჯვარზე
გადასწერა და მალლა ხელ-აპყრობით ღმერთს შეავედრა. ნი-
ნომაც თვალი-ცრემლიანმა უკანასკნელად აკოცა ბებიას, ზურ-
ნამ კვლავ წასვლიდა დაუტრა და მექორწინენი გზას გაემარა
თნენ.

— ღმერთი იყოს თქვენი მფარველი! — მიადევნა ღწოცვა
თფლ-ცრემლიანმა ბებიამ.

— ღმერთი იყოს თქვენი მფარველი! — განიმეორეს სხვბ
ქალებმაც რამდენჯერმე, ვიდრე ეტლი აღაყადეს კარხებს არ
მოეფარა.

... (შემდეგი იქნება?)

... (შემდეგი იქნება?)

... ამასვე შეინჯვალთ, ე კმბოქნოა ("ქმბოქნოა" ("ქიგნ")
... ამასვე შეინჯვალთ, ე კმბოქნოა ("ქმბოქნოა" ("ქიგნ")
... ამასვე შეინჯვალთ, ე კმბოქნოა ("ქმბოქნოა" ("ქიგნ")

ხმესურული სიმღერები

(შეარებილი დავით როსტომიშვილის მიერ)

სურებზე შეჭყარა და შეჭარა ერისთვი შენდობა ჯარითა,
 შემოუყენა არაგვსა; არ გადასჭვწდება თვალით.
 სასძელათ წყალი არ ეყო აღაზანი და მტკვარით,
 სამკვარათა ბაღასა, თრიალეთისა მთანიო.
 დულში¹⁾ დაყენ(ა) ქვეითი, ნყარობს²⁾ — ცსენანო;
 აქეს მივიდა სოფელის კარს: ესუშხათავ, შინა სარია?³⁾
 — შინა კარ ბიძა-ძმის წულნი, ორნი(ო) კარგნი გვტანავ⁴⁾ სხვანიო,
 ტყეა-წამლი ბუერი გვაქეს, თოფის გვიკიდივ ჯარითა⁵⁾;
 ისარნიც ბუერი დაკვეტეთ⁶⁾, ჯორის გამოკვივა(ა) ცხადთა⁷⁾;
 ცხებ გვაქეს ხუროთ ნაკები, კუთხეს არ გვიწადთ⁸⁾ ქვანიო;
 ქვას⁹⁾ გვიდავს ყოხნი და ვაწნი, არ შეგვიფთხენით¹⁰⁾ თხანიო;
 დარბაზს ჩავტყუენეთ ქალები: თამარ, შუქია დანიო,
 კარი არ დაურასუნოთ, არ შეგვიშინოთ ქაღნაო,
 თვარ¹¹⁾ გაჭმევთ მწანე სადილსა, მალ¹²⁾ მოკლენ სვესურთ ყმანიო.
 ბობივილოს¹³⁾ ქედსედ გადმოდგენენ ტიბანს ძენი ცხრანიო,
 მკვარეთ¹⁴⁾ ჩუარეს ისარნი, როგორც ნაკვალბ ცამ ცვარნიო;

1) სოფელია ხევსურეთში.
 2) ადგილია ხევსურეთში.
 3) თანა გვყავს.
 4) ბუერი თოფები გვაქესო.
 5) დაუფხიკეთ.
 6) ჯორის საბაღის ნახევირი.
 7) არ გამოგვიპროთ.
 8) დერეფანი.
 9) არ დგვიფთხოთ.
 10) თორემ.
 11) მალე.
 12) სოფელია ხევსურეთში.
 13) მარა, ძლიან.

ინტერესებთ ითუ...
 ...
 ...
 ...

ტიბგის¹⁴⁾ ჩაჭურჩეს¹⁵⁾ ლაშქარნი, გაწითლებიან წყალნიო.
 ვინ ზისარ ლორღუნასა¹⁶⁾, მამამც წაგინწყდეს მკვდარიო;
 რად შასწყაღე ლაშქარსა სასხვანნი¹⁷⁾ გზანიო,
 თორმ კიდეე ჩაწითლებოდნენ ჭეკეით წამდინარ წყალნიო.

ივანიშვილი იოსებოვიძე

დაბძანდი, ბატონ, გიამბობ ჩემსა და ეილნადისასო¹⁸⁾.
 მედ¹⁹⁾ ეილნად შეეიყარნით სამძღვარსა მუხრანისასო;
 ზური მთხოვა და კაჭამე; რხეულობს სიმიანდისასო,
 ღვინო მთხოვა, დავაღვიე, რხეულობს ბადაგიასო,
 სორცი მთხოვა და კაჭამე, რხეულობს სოსებისასო,
 მემრე ცოლს გადაემკვიდა, ქალსა გაზარდულს სსვისასო;
 შამასუდა და ატირდა (ცოლი), ვაიმე ჩემის ქმრისასო,
 შაკსედე — სელი ჩაკლო, შავთა ნაწნავთა თმისასო,
 დამტრსკებდა, სელი გავიკარ გადასა ფრანგულისასო;
 ვერ იმან შემომიქნივა, ელვასა ჭკვანდა ცისასო,
 მერმე მეც შემოუქნიე, რისხვას გამსკავსე ღვთისასო,
 ცხენი გასტარი მსუდარით, წერი უწიე მიწასო,
 ჩვენ შინ მიკეით ცოცხლები, ის იქვე ჭკამდა ქვიშასო.

ლომძე ბიჭნი ზამთარსა ლაშქარსა მამათა
 ლომძე ბიჭნი ზამთარსა ლაშქარსა მამათა
 ლომძე ბიჭნი ზამთარსა ლაშქარსა მამათა
 ლომძე ბიჭნი ზამთარსა ლაშქარსა მამათა

14) ადგილია ხევსურეთში.
 15) მიიმწყვდიეს.
 16) ადგილია.
 17) ახლ — სოფელია.
 18) ქისტის სახელი.
 19) მე და.

...მეტი იქნება, რადგან იქ მისი და დევი მინდობილიყო დაეხმოს
...მეტი იქნება, რადგან იქ მისი და დევი მინდობილიყო დაეხმოს
...მეტი იქნება, რადგან იქ მისი და დევი მინდობილიყო დაეხმოს

...მეტი იქნება, რადგან იქ მისი და დევი მინდობილიყო დაეხმოს
...მეტი იქნება, რადგან იქ მისი და დევი მინდობილიყო დაეხმოს

...მეტი იქნება, რადგან იქ მისი და დევი მინდობილიყო დაეხმოს
...მეტი იქნება, რადგან იქ მისი და დევი მინდობილიყო დაეხმოს

...მეტი იქნება, რადგან იქ მისი და დევი მინდობილიყო დაეხმოს
...მეტი იქნება, რადგან იქ მისი და დევი მინდობილიყო დაეხმოს

...მეტი იქნება, რადგან იქ მისი და დევი მინდობილიყო დაეხმოს
...მეტი იქნება, რადგან იქ მისი და დევი მინდობილიყო დაეხმოს

...მეტი იქნება, რადგან იქ მისი და დევი მინდობილიყო დაეხმოს
...მეტი იქნება, რადგან იქ მისი და დევი მინდობილიყო დაეხმოს

...მეტი იქნება, რადგან იქ მისი და დევი მინდობილიყო დაეხმოს
...მეტი იქნება, რადგან იქ მისი და დევი მინდობილიყო დაეხმოს

...მეტი იქნება, რადგან იქ მისი და დევი მინდობილიყო დაეხმოს
...მეტი იქნება, რადგან იქ მისი და დევი მინდობილიყო დაეხმოს

...მეტი იქნება, რადგან იქ მისი და დევი მინდობილიყო დაეხმოს
...მეტი იქნება, რადგან იქ მისი და დევი მინდობილიყო დაეხმოს

...მეტი იქნება, რადგან იქ მისი და დევი მინდობილიყო დაეხმოს
...მეტი იქნება, რადგან იქ მისი და დევი მინდობილიყო დაეხმოს

...მეტი იქნება, რადგან იქ მისი და დევი მინდობილიყო დაეხმოს
...მეტი იქნება, რადგან იქ მისი და დევი მინდობილიყო დაეხმოს

...მეტი იქნება, რადგან იქ მისი და დევი მინდობილიყო დაეხმოს
...მეტი იქნება, რადგან იქ მისი და დევი მინდობილიყო დაეხმოს

...მეტი იქნება, რადგან იქ მისი და დევი მინდობილიყო დაეხმოს
...მეტი იქნება, რადგან იქ მისი და დევი მინდობილიყო დაეხმოს

...მეტი იქნება, რადგან იქ მისი და დევი მინდობილიყო დაეხმოს
...მეტი იქნება, რადგან იქ მისი და დევი მინდობილიყო დაეხმოს

...მეტი იქნება, რადგან იქ მისი და დევი მინდობილიყო დაეხმოს
...მეტი იქნება, რადგან იქ მისი და დევი მინდობილიყო დაეხმოს

...მეტი იქნება, რადგან იქ მისი და დევი მინდობილიყო დაეხმოს
...მეტი იქნება, რადგან იქ მისი და დევი მინდობილიყო დაეხმოს

ბ მ გ ი ა

— არა, ნეტავი ეს მანისე კაცადე, როდემდე გინდა ბატონის
კარად უფოსნა? კუნდალა იმ სულმწიფის კალთას, რაკი მოწყალეა
მოიღო და ბატონის მონობისაგან გაგათავისუფლას! კიდევ მისს
სახლში რომ იწვი და იდაგვი, რა გინდა? შე კურთხეულის შვილო,
ოჲ მე აღარ გეტოდები, ამ შენს შვილს მანისე მოჰსედე: ცალი
სსკასაც მოკვდივია, მგუამ მეორე შეუერთავს და რჯისს მოჰსატ-
რახებია; ბატონის შემხერედ კი არ დასწიხილან და მასთან კი არ
ხაუგლეკვათ სიცოცხლე!..

— არა, დედა-ჩემო, თუ ღმერთს ჩემთვის სდამებოდა, მყავ-
და ერთი და რადგან არ იცოცხლას, მეორეს ვერ შევირთავ. ან თქვენ-
თვის რა სანატრელია ჩემი მეორე ცალი, არ ვინი! მაღლობს ღმერთს,
უშვილო არ ვარ: რაკი ეს ერთი ბიჭი დამჩხა იმ ცხონებულისა-
გან, ვმანა, ჩემს ქონებას ესეც მოურკვას.

— მე რე ამ ბიჭს მოკლას არ უნდა?
— რა მოკლას უნდა; აჭამეთ და ასვით.

— აჭამეთ და ასვით!— განიმეორა ბებრმა:— ეს საჭმელი და
სასმელი, მხაც რომ ეწეოს კალთში, მოტანას არ უნდა? მე აღარ
შემიძლიას, შვილო, ორიოდე ჯადს რომ დაუკრავ, თითო სანთი უნ-
და ვიკვინსო, ასე მეგონება წელში გადაუწედი-მეთქი. სადაღას უწინ-
დელი ძალ-ღონე, შენი გული მაწამეა, ყოველ ჭარ დედასეც მე წამი-
უნდა ქალბატონი სასტუმრო საჭაპურების გადაკეთებლად, მაგ-
რამ ასლად დაგებრდი, შვილო, დაგებრდი და ამ ბიჭს მოსედე, სახლს
მოკვანტონო, თორემ არ ივარგებს, დედაშვილობამ. ეს შენი მძებნი

ყველა თავთავისთვის წაჯა და შენ კი ისე დარჩები, ყველას თავისი ცოლ-შვილი ეყოლება მოსაკლელად, თორემ შენ და შენს შვილს კინდა მოგსენდეს...

— რა კქნა, დედა-ჩემო, მე სასლში გაძლება სწორედ არ შემიძლია. ან რა უნდა გავაკეთო სასლში: თონხა იე არ შემიძლია და ბარჯა და ისე რომ მოვიდე, რა მოსელე ვიქნები?

— როგორ თუ რა მოსელე იქნები, შვილო, აბა, კის ამგუნებ ამ შენს ოჯახს? ეს ბებური დედ-მამა, დღეს იქმნება თუ სვად, მოგიკვდება და კინ უნდა მისედოს ამ ობოლ ბოჯშს?

— არ მოკვდებით, ფიქრი ნუ გაქვთ, კადეკ დიდ ხანს იცოცხლებთ!— სიცილით მიუგო გოგიამ.

— მეტი შენი მტერი ნუა, ჩვენ დიდი დედალარ გვქონდეს. — წმოხვრით სთქვა გოგიას დედა.

გოგიას უნდოდა რაღაცა ეთქვა, მაგრამ ამ დროს კარი გაიღო და წამდინიე კაცი შემოვიდა.

— ოჰ, გამარჯობა გოგიას! ბიჭო, რადის მოდი, ა? — მიკარდნენ ტოლ-ამხანაგები გოგიას და ახალ-წელიწადის მილოცვით გადაკოცნეს ნახევარის წლის უნახავა ამხანაგო.

— წუხელის მოკედი, ამ საშინელ თოვლის დროს, ძმებო, ეჭვ, რას იზამ კაცი, როცა იცი, მოხუცო დედ-მამა აღდგომის გათენებასკით მოკელის შენს მოსვლას, თორემ ამ თოვლ-ტყევაში საიარული რა სასიამოვნოა, — მიუგო გოგიამ ასვად მოსულ სტუმრებს.

— კაი გიქნა, ძმობამ, ძალთან კაი, — ერთხმად შესძახეს ამხანაგებმა გოგიას: — კაცო, წელიწადში ერთი დღე მოგკავა და ჩვენ კეთილებთან უნდა ვიყოთ, აბა სსვას სახლში რა საიამოვნებს ნახავს კაცი.

— რას ამბობთ, ძმებო, სხვისი ვი არა, ჩემი სახლია: ჰურბ ჩემს სელე არის და ღვინო; ამასთან ჩემი ბატონები იმისთან გურჯის არიან, რომ იმათ მოშორებს გული როგორ მიზამს.

— ეჭვ ყველაფერი ბედზე ყოფილა დამოკიდებული, — წამოიღო ბარჯა აქამდინ ჩემად მკვდომმა გოგიას მამამ და სიბუხი აბოლა. — დედ-მამას, შვილსა და ნათესავ-ნათამალებს კი მოგვმოკვდება ჩემი გაუიშვილი, და ბატონს კი კერა, ა? არა, შვილო, არ გიყვარვართ და

ის არის, თორემ ბატონი სსკებსაც ჰყოლება და მოშორება, და თუ არ მოშორება, ჟამაგირი აუღია, შესწავით მუქთად გი არ ჩაუკლავს თავი.

— რას ამბობ, მამა-ჩემო, განი იმათ სელში გავიზარდე, გებრდები და დღეს ვთხოვო ჟამაგირი? ან ესეც რომ არ იყო, ეს ერთი შვილი თითონ ბატონის ნათლული მყავს და რა სინდიისი მომცემს ნებას, რომ ჩემს მწყალობელ ბატონსა და ნათლიას ჟამაგირი ვთხოვო! არა, მე ეგ არ შემიძლია სწორედ.

— შენი ნებაა, შვილო, მაგრამ საბოლოოდ უნდა იბეჭტო რამე.—ნაღვლიანად მიუგო მამამ.

— მამა-ჩემო, რა დროს მაგასე ლაპარაკია, დღეს ბედნიერი დღეა, ჩვენ გისამოქნოთ და ეს მეზობლებიც გასამოქნოთ; სრამ იცი, სხალ საღამოს ისეკ უნდა წავიდე!

— მართლაც ამბობ, რა დროს მაგასე ლაპარაკია ამ ბედნიერ დღეს,—სთქვა ერთმა მოსულთაგანმა და მარად წამოხტა, რომ გარებთან მიტვებოდა გოგონას დედას, რომელიც ბეღლიდან მოდიოდა და ხონასზე დაღვებული სსკა-და-სსკა საქმელი მოტვინდა.

— აკა შენოსთ ღმერთმა, ბარაქა არ მოგაკლოსო!—დაძისეს უეკლამ ერთხმად და მსიარულად შემოუსდნენ ოთხ-ფეხს დაბალ სუფრას.

II

ქაიხოსრო უიე კარგად შეძლებული თავიდაშვილი იყო სოფ. ს—ს. მამას თუმიც დიდი შეძლება არ დაეტოვებინა ქაიხოსროსათვის, მაგრამ სამაგეროდ საშუალო სწავლა მიეღებინებია და მესამოცე წლებში ამგვარად ნასწავლი განი, შედარებით, ესწანდელს იურისტზე უფრო გაკლერანნი იყო, და ამიტომ კარგი შემოსავლად ტვინდა ქაიხოსროს. ცოლად ერთის გადაშენებული თავადის ქალი შეერთო ქაიხოსრომ და ცოლის ნამზითვი ადგილ-მამელიც კარგს შემოსავალს აძლევდა.

თ-დი ქაიხოსრო ერთს კვამო დაწესებულებაში მსახურება და ღირსეულადც ასრულებდა თავის მთავალებას. არასოდეს უფ-

როსაინკან სევედერი არ მიუღია და არც ცუდ საქმეში ყოფილა შენიშნულა. ყველა ჰატონის გარდა სთელიდა, როგორც ქაინოს-როს, ისე მასს მეუღლეს, კნენა ელისაბედს.

ქაინოსრო სოფელად სცხურებდა, რადგან იმისი ზოფელი მხოლოდ ოთხის კერის მანძილით იყო ქალაქსკედ დაშორებული; დიღას გადაკედებდა ცხენსე, წავიდოდა სამსახურში და ჰადილად ისევე სასლში დაბრუნებოდა.

აი, ამ ქაინოსროს საბაზი გასლდათ გოგია მართლამე, რომელმაც ბატონის მოშორება არ ისურვა და თავისი კაჟ-კაცობის ძალ-ღონე ბატონის ოჯახის მოვლა-სამსახურს შეაღია. გოგია იმ დროს ახალ-გაზდა ბიჭი იყო, როდესაც გლენკანთა გწთავის-ი-ფულების საათმა დაჭკრა და ყველანი დიდის სასარულით მაეკებენ ამ ბედნიერ საათს, მაგრამ გოგიას, არამც თუ უსარდა ეს ცვლილება, პირიქით, თავის თან-მომძეებს ეტყოდა სოლმე: მოიცადეთ, ძმებო, ეგრე სე აქარებულსართ; ვინ იცის, რა მოეყება ამ ცვლილებასაო. მე ღმერთმა სე მომიშალას სეში მწყალბული ბატონი. სახამდის ცოცხალი ვარ, როგორ მოეშორდება! რას აზობ, ძმაო, ნეფე სოლომონი ვარ, სეფე! აბა, იმას რა სუკობა, როცა შეა ჭამსედ სემ ბატონს ცხელ ღავას მივართეჟ მოსამატთან და ისიც მამა-შვილურის ალესით მეტყვის: ოჰ, სემო გოგია, რა ყოხალი ხარ! აბა, ბიჭო მერიქიფე, სემს გოგიას გაუესე დიდი თასი და გადააკურეინე სემს სადლეგრძელოდო. მერიქიფეც რომ ქალბატონის ხამზით დიდ თასსე «ქერქეტს» დასსამს სველი დოქიდან, სწორედ შესედა გაძლებს; დამიანს, თორემ დალკვას სომ სამოთსეა და სამოთსეა!..

— აბა, როგორ მოცილდება სემ ბატონს და სემ კამსკელ ოჯახს! თავის-იფალი არ ვარ!!. არა, ერთს კვირსაც არ შემიძლია გაძლება, რომ სემ ბატონის შვილები არ განსო, — იტყოდა გოგია და ჩავიკვდა გულში სელს.

მართლაც არ მოსცილებია და მიქთანდაც კმსახურებოდა მამასავით გამომსრდეულ ბატონს გულ-კუთილი საბაზი. როგორც სემ მთო მრეისსენიეთ, გოგიას დედ-მამა მუდამ ესევებოდა, სასლში მოდო, შორე ცოლი შეირთეო, მაგრამ ჰერას გზით კერ აყურეი-

ნეს გული ბატონის სამსახურზედ. «ის ზარეკელიც იმიტომ შევირთე, რომ უმაწილი ვიყავი, ჩემთან შეზრდილი გოგო იყო და შემიყვარდა, თორემ მეორე ცოლს რა მათეიქრებინებს, ან ბატონს როგორ მოესცილდები: სიემაწილე ამ ოჯახში გამიტარებია და ასლა, როცა ოცდაათს წელიწადს გადაესცდი, სადღა წავიდეო, — ატეოდა სოღმე ვოგია.

საბაზობას გარდა ოჯახისა და მარნის გასაღებებც მას ებარა. რადგან ბატონები ძლიან ენდობოდნენ და კაი თვალითაც უყურებდნენ, ისე დღესასწაული არ მოეიდოდა, რომ სამე არ ეუწყებინათ გოგასათვის, ერთსელ საუღდგომოდ კერცხლით მოწყვდილი სატყეარიც კი ანუქა ბატონმა გოგიას.

გოგიას ბატონს ძლიან უყვარდა თავი-ღვინის სარჯვა. მამული საკმაოდ ჭკუნდა და კაიძალი ღვინოც მოსდიოდა; ამისთანავე ზოგიერთი კენასა ღვინო მართლაც შესანიშნავი რამ იყო. დიწუებად თუ არა ბატონი თავი-ღვინის სარჯვას, გოგია სხვა სერსს იმარდა: ჩუმიდ გამოსაღებად ოც-ოც დასუთ ვოგიას ქვევრებს და სამდენსამე თავ-ღვინოს ცაღვე გადაანსავდა, დანარჩენს კა ბატონებს ასარჯვებდა.

— გოგია, აღარა გვაქვს «კრასუნის» ღვინო? — ჭკითსავდა რამდენსამე ხნის შემდეგ ბატონი.

— მრავლად გასლავს *), შენი ჭირიმი! ამდენი ხანი ბაკეო, ბატონო, და ასლა სხვა ღვინო მოგსადოთ.

— კარგი, ჩემო გოგია, შენი ნება იეოს: რამეღვიც გინდა, მოჭსადე, — ეტეოდა გოგიას ნდობით აღვსილი ბატონი.

უნდა გენასათ ბატონის სისარული, როცა ამ გადახანულ ღვინოს უფრო საჭირო დროს გამოაჩენდა საბაზი.

— სწორედ ჩემს ოჯახად მიღირს ეს გოგია, მაც რომ მოკვრილდეს, ჩვენც თან უნდა წავუეოთ, — ეტეოდა ქაბოსოსო.

გულ-კეთილობასა და ერთგულებასთან იეცხდრ იეო ჩვენ ბოგია. ეკლასეოდ უფრო ის განჯავრებდა, როცა უმაწილები ზურის ცხობის დროს მივადოდნენ მსითან.

ინგოლეწხე მემდობრე

*) ძველიად ჭკუეოლებად იეოს, რომ მწიგმსანსურე არასოდეს არ იტეოდა «არ არისო», იმის ნაცვლად მრავლიად არისო — იტეოდნენ.

— რას უტრიალებთ ამ თორჩეს, თქვე კშმაკებო! იცოდეთ, თუ ერთი ღაგაში ჩაუარდა, ყველას გაგწყველებათ. მომცილდით აქედან, თქვე ჭინკებო, თორემ მუგუზაღს გასკრით, ღმერთმანი,— ეტყოდა ბავშვებს გოგია.

— არა, ჩემო გოგია, ჩვენ არაფერს წაგასდნით, ჭკვიანად ვიქნებით, დედამ გვითხრა, გოგია გიძისისთა და იმიტომ წამოკედით. სომ მოგვცემ, რაც ვუტები იქნება, ჩემო გოგია?— გისკისით მისცვივდებოდნენ შატარები ფქვილში ამოგანგლეულ საბაზს.

— მომეცა სიცოცხლე!.. მე კარგად ვიცი, ქაღალტონის გითხრათ, თუ არა აქ მოსკლას!.. სათქვენო კბილი დიდი ხანია მოვიცვალე. არა, ეს ვირთხებიც რომ მე მატყუებდნენ, სეირი არ არის!— სიცილით იტყოდა გოგია, მაგრამ თუ ბავშვები შეტის-შეტად იქმნებოდნენ, მამის კი მართლა წინ იფრენდა ყველას.

— ქაღალტონს გეტყვი, ღმერთმანი, თუ ვიდეკ შემოქმედარებისათ. ახა გზებუდეთ, მოდით და სასაკეთ ეს ცომიანი სელი რამდენი მოგაყოლოთ მც ზურგზე!— მიამასებდა გოგია.

— ვერ მოგართვეს! დიალაც მოკალთ და სულ ჩაყრით ღაგაშებს. გასკვი გულზე, გასკვი!— შემოსძახებდნენ გასაწყველებად ემაწვილები და სასლისაკენ მოჭკურცლავდნენ.

— მაცალეთ მე თქვენ, მაცალეთ! კარგი! ეს გოგია არ ვიქნებ, თუ ბატონს თქვენი თავი არ შეუაწურავებინე!.. სომ ასე?.. მოიცადეთ!— ეტყოდა სოლმე გოგია და გამობრუნდებოდა სათორჩესაკენ.

მამის სამოსასურდიან მოსკლის დროს, ბავშვები სულ-განახულებდნენ იყენენ, ეშინოდნენ, გოგია მართლა არ დაგვაბეზღოს მამასთანაო და ერთმანეთს შეჭკურებდნენ, როცა საბაზი სადილის ჭადსა და ზურს შემოტანდა.

— ბატონო?..— წამოამასებდა გოგია და გადაჭსედავად ბავშვებს.— ჭოქვა?..— შეეკითხებოდა შატარებს.

— არა, ჩემო გოგია, არა, შეტს აღარ შეგაწყებთ!— შეეხვეწებოდნენ ემაწვილები.

— რა იყო, გოგია, იქმნაკეს განა?— ჭკითხავდა სოლმე ბატონი.

— არა, ბატონო, ისე... სსკა სსქმეა, — უმასუხებდა გოგია,

ჩემად ვი ანიშნებდა ბავშვებს და თავს უჭნევდა, კითხვით თუ მკობრულ განხილვით, მაშინ მუ ვიციოა.

თუმცა უოკულ დღე ასე აწვალბდნენ, მაგრამ უოკულთვის მშვიდობიანად თავდებოდა გოგონას განჯარება.

— არა, ძალიან ვი მასკლებენ ეს ბოგუბი, მაგრამ «ძელას თავის საღრზობელა უუვარდა» რომ იტყვიან, სწორედ ისეა ჩემი საქმე: უმატოდ გაძლება ერთ დღესაც არ შემოიძლია. იციან ამ ეშმაკებმა, რომ მიუვარან და ამიტომაც ასე შემჯდნენ კისერზედ, — გათფიჭრება გოგონა და ჩაიციინება თავისთვის.

მართლაც, მეტად უუვარდათ ბავშვებს გოგონა: რასაც კარგს იშოკინდნენ, სულ იმასთან მიარბენინებდნენ. საშობოდ და სააღდგომოდ მამასთან ზირველი იმათი სათსოკარი ის იყო, რომ გოგონას ასალი ჩოსა უეიდყო.

რამდენადც საბაზი რჯანის უფროსებს უუვარდათ, იმდენად მონამოსანურებებსა სძულდათ. ერთსულ საშინელი ოინი უუვას შურით აღესიღმა ამსანაკებმა გოგონას: ბატონმა სააღდგომოდ თავისი საცვამი, ბუხმენტებით მართული, შავი მუდის ჩოსა აჩუქა და უთხრა: — ამ ჩოსით წადი აღდგომას ეკელიაზედ და წირვა ისე მოისმინეო.

მართლაც, აღდგომის დამეს წამოდგა გოგონა, დაიბანა სელ-ზირი, გააღო თავისი სკიკრი და ამოაღავა: ჩოსა-ასაღუსი, წითელ-ჭობიანი წულები, ბატონისაგანვე ნახუქარი ბოსონი და ქამარ-სანჯალი. დაიწყო ჩაცმა გოგონამ. წითელ მუ-გადაკრულ ზატარა საჩკისთან მიიტანა ქონის სანთელი და გულ-მოდგინედ ათვლიერება, დეგებები ხომ მირუდად არ შემოიბნეოაო. მაგრამ იმისთანა თქმის მტერს, როგორც ელდა გოგონას ენა, როდესაც ჩოსაში სელი განჯე და გრქელის ჩოსის მაგიერად მარტო ზეკით-ტანი, სასლოკობი და უგანა კაღთა შერსა სელში, თურმე ამსანაკებს ეშმაკობით წინა-კაღთები მოეჭრათ ჩოსისათვის და მხოლოდ უგანა კაღთა დეგებებინათ გულ-გასასკოქად.

— ეს რა ამბავია ვინ დამღუპა, ვინ დამკლა თავის სელით? რას შერსოდა ის რჯან-დასაქნევი?! — იმსოდა საშინლად გაბრაზებული გოგონა დეგ თითქო თავისს თკალებს არ უხერისო, ხსნ ცალ-

მსაჩუქრს დაიხედავდა, ხან მეორეზედ, მაგრამ ჩონის ვაღთები მანის
არ იყო და არა. — სიკვდილი მიწვევნი ანისთან სიცოცხლეს! ჩონ
მეჩინოდა ის წყუელი, რომ შავად გამოიქნა ეს ადგომა? კაცი არ
ვიქნები, თუ სამაგიერო არ გადავუხადე. ამ სიტუაციათს ერთად წა-
მოაკლო ქაიბ-ხსენად სელს და გემოვარდა კარში. მაგრამ არ
იცოდა, სად მიდიოდა ან ვისთან.

გოგისა შემოესმა ბატონის ფენის-ხმა. ქაიბსონო აივანზედ
დასერილობდა. უტუბობდა, ისიც ეკლესიაზედ წასვლას ავირობდა, რად-
გან ჩანდიელი იყო. მსოფლი იმის უცდიდა, როდის შემოტყარდნენ
ადგომის ხარს.

— რა მიგჩქარებ, გოგია, კერ არ დეურეკიათ, მოიცადე და
ერთად წავიდეთ. რა შორს არის ჩვენი ეკლესია, რომ კერ მივას-
წოთ, — გადმოსძას ქაიბსონო სისკრისაგან გაქანებულს გოგისა.

გოგია მობრუნდა და, თითქო გული ეელში ჰმჩსჩრიათ, ისე-
თის ხმით შესჩივლა ბატონს:

— რა მეწირებ, ბატონო, თაყი უნდა მოვიკლ, ვინც ეს საქ-
მე შეიყო. შემომხედეთ, რა მიყვეს, როგორ დამღუპეს კაცი, ჩანაი-
რად დამეგლანაკეს ამ ადგომა ღეს!

— რა დავებართა, გოგია, რა ამბავია? — შემოფოთებით ვკითხს
ქაიბსონომ.

— რაღა რა ამბავია, შენი ტირილე, მე აქ მოცდა არ შემოძლია,
სწორედ აღარ შემოძლია: წავალ, ციმბირში წავალ და აქ ვი არ და-
ვებო, — იძახოდა გოგია და ამ დაპარაკით კიდევ ამოტანა ვიბე-
წინს ოთასის ფანჯარაზე სანთელი იღვა და აივანი განათებუ-

ლი იყო, რისკამერ გოგისა: მორთულობა და დაუღუბის მიზეზი
ქაიბსონოსათვის ცხადად გამოჩნდა. მართლაც სსსცილო სსსხანა
იყო გოგია: წითელ მირინოზის ხსადუნსე, თითქო ფრავი ატვარა
ისე ტყინდა ჩონის უკანა-კაღთა ჩაკოწინაღებულა ვკერდებოუნდა წი-
ვი არ ეფარა-რა.

— აჰა, ბატონო, სომი ვხედავთ, რა მიყვეს, რას დამიმეწავსეს
თქვენი ნაბობები ჩონს? რას ვკეკარ, შემომხედეთ: მამალს რომ კუდს
მოავლევენ, იმას ვკეკარ, შენი რისხვა სე მომეტემა. შემარცხენის-
მაგრამ ბიტი არ ვიქნები, თუ ეს ადგომა არ დაკამწარე ამ საქმის.

ხამდენისა—გაიძისდა გოგია და წაღმა-უგუღმა ტრიალებდა ტლის-
კიან ჟორივით.

ქაისოსრო ძალიან ცდილობდა მონაწილეობა მიეღო და თან-
გრძობით ენუგეშებინა გოგია, მაგრამ მისმა სასასაობამ განზრახვა
გაუტრუჟა და გულისანად სარსარი მორთო.

მოელს სასლობას ეღვიძა. აღდგომის მოლოდინით გასარებუ-
ლი ბავშვები პრანჯის-ამარა წამომკვდარეყენენ ლოგისში. თუმცა ე-
და ბეჭის ესეწებოდა დაიძინეთ და თავის დროზედ მე თვითონ
გაგაღვიძებთო, მაგრამ ბავშვები თავისას მანც არ იშლიდნენ; სან-
და-სან ვიდრე წამოსტებოდნენ ლოგინდან.

— დაიძინეთ, თქვე ეშმაკებო! აგრე რომ უნტრულებთ მაგ ლო-
გისში, რა გინდათ? — შეუტატანა ელისაბედას შვილებს. — სომ იცით,
სანამ მღვდელი სუფრას არ აკურთხებს, მანამდე სული რომ ამოგო-
ვიდეთ, მანც კბილს არაფერზედ დაგადგმეკანებთ. ჟერ მღვდლის
მოხუცა შორს არას, წირვისაც არ დაურქვანათ. დაიძინეთ, ქქარა,
სახანში გაეკეიეთ, თორემ, ცხონდა მამა-ჩემი, მე თქვენ ისე გაგ-
წკებლათ, რომ აღდგომა გი არა, ამაღლებაც დაგავიწყათ!

— არ გვეძინება, ბატონო, და ძალად როგორ დავიძინებთ, —
შემოსძისეს პატარებმა დედას.

— მე კიცი რისი უძალიბა გჭირთ თქვენა, მაგრამ იცოდეთ,
თუ არ დაიძინებთ, შუა-ღღე რომ წამოგიდეს, ლუკმის არაფერს
გაღიჭებთ.

— სისისი არ კიცი და მე გი, რაც დაწვექი, მას აქეთ სულ
მძინავს, ჩემო დედა, — წამოიძისა პატარა გოწიამ და თვალებ-დასუ-
ტული ხერხეკის მოჭკვა, თითქო მართლა სძინავსო, მაგრამ ცაღ-
თვლით ოდნე გაეღო და დედას მისხერებოდა. ელისაბედი ხელში
სანთლით გოგოს დასდგომოდა და სვიკრიდან სუფრას-სელსასო-
ცებს ალაგებინებდა.

— ისე ღმერთი შენ გიშველის, რაც შენ ახლა გეძინოს, — მი-
უგბა დედამ შვილსა და სიცილით მეორე ოთახში გავიდა.

სასტუმრო დარბაზში თავით-ბოლომდე სუფრას იყო გაშლილი,
რომელზედაც კურცლის აზარეულს და თასები ხამწკრივებულნი იყო. მი-
სამსახურები დიდს ფარც-ფერცში იყვნენ. მღვდელი პირველად ყოველ-

თვის ქაინოსროს უკურთხებდა სუფიანს და თავისის კრებულთ აქვე გაისწილბდა. ამიტომ მოსამსახურებდც ყოველთვის უჩქაროდნენ, რომ დროსად მოკლიათ თავინთი საქმე, სუფიან მხად დაეტოვებინათ, და წირვანე წასუფლიყენენ. ელისაბედი ხან ერთს ოთახში გადიოდა, ხან მეორეში და ყოველი სარკხანო საქმე რიგზე მოჭყაფდა. სასტუმრო დაბანში სწორედ აივანის ნაპირას იყო და, როცა ელისაბედი აქ შევიდა, უეტრად ქაინოსროს ხანხარი მოესმა. გაკვირვებული ელისაბედი საჩქაროდ აივანსად გავიდა, რომ ქმრის სიცილის მიზეზი შეეტყუა..

— რას იცინი, ბატონო, — თავანხანად ჰკითხა ელისაბედმა ქმარს და მოულოდნელად მოჭყარ თავლი გოგანს, რომელიც კიბიდან ამოსავალ სვეტთან იდგა თავლებ-გადმოკაქლეული, ბრწინან ძაღლივით ჰქოლავდა და ქაინოსროს შეჭყურებდა, თითქო განახენს მოკლის იმისგანაო.

— უი, ღმერთო მომკალი, ეს რა დაგმართინა, გოგია, — მამას ელისაბედმა საბანს და სანთელი უფრო ახლოს მიანათა, თითქო თავისს თავს არ უყურებსო. მაგრამ, როცა მიუახლოვდა, თავი კვლარ შეიკავა და თვითონაც გულისანად გადასახანა.

— რაღა რა დამმართვია, შე დალოცვილო, ვერ მიყურებთ თუ? რა გაცინებსთ, თქვე რურთხეულებო, მე კვადები ცარი და კიდევ გულისხმად მსეთქავთ ნუგეშის მაგიურად?... თუ ჩემი შეწუნება ესე გაიმებოდათ, სწორედ არ მეგონა, — სთქვა გოგამ და ცრემლები მოკრია.

გოგანს სიტყვამ ისე შეაწუნა ელისაბედი, რომ მართლად უსამართლობად მკისკუნს თავისი სიცილი და სინანულითა და დაჭყაპებით უთხრა გოგანს:

— როგორ გამიხარდება შენი ასეთი შეწუნება, ჩემო გოგია, მაგრამ ერთი ჩოხა რა დიდ რამეა. მაგის მომცემი კიდევ ბევრს მაგისთანას გიწყალობებს, ნუ გეშინია.

ეს სიტყვა თითქმის არ დაესრულებინს ელისაბედს, რომ ქაინოსრომ თუშინანი ქალადი ამოიღო და გოგანს მისცა. ამას განდა და ჩოხის ყიდავასაც შეჭმინდა.

გოგია ასე ტკბილად და შეუძმეოთებლად ატარებდა თავის სიცილს და ბატონის რკასში. ამხანაგები თუ რასმეს აწყენინებდნენ;

სამაგეობოდ გულ-კეთილი ბატონი მოეყურებოდა, სსჩუქარს უწყა-
ლობებდა და მით დაამშვიდებდა თვისს ოჯახსს ერთგულსა და დაუ-
ღალავად მოღვაწე საბაზს.

საღამოს ბინდა იყო მოტანებული, რაღა გოგია, საშინლად
სასე-გაფითრებული, ცხენს მიათმასრებდა ორდობეშა. ის ისე
მიიჩქაროდა, რომ საღამიც არ მიუტანა თავის სოფელელ გლეხებისა-
თვის.

— საით მიიჩქარებო, გოგია, რა ამბავიჲ ერთ ხმად ჰკითხეს
მეზობელმა გლეხებმა.

— ლეკრზე მივდივარ, ლეკრზე: ვატარებ კრწია გაგვიხდა ავად-
და იმასთვის გვიანდა.

— რა დაემართა, კაცო, სალევრო, მოიცილე, გკითხვარ.

— არა მცალანს, მიჩქარება, — შემოსძასა გოგია მსე ჩქარა,
რომ ამ სატყვის დასრულებამდის ორდობის მოსასპეეში მიატან-
კიდევ და უკან არ მოუსუნია, ისე გაუღვა გზას.

— ნეტავი რა დაემართა იმ ბოკში! ახლს ვინ იცის, ლეკრი
რას იხამს. ის დალოცვილები რეგორც კი ისწავლიან და გაინო-
ნიკდებიან, სეენსას აღსრას ჰკადრულობენ. თვეითონ მავ უბედურ გო-
გიას რა საქმე დაჰმართა ლეკრმა: სატყე ფიცი შემომლია, საწყალი
ტურთვა ახლაც ცოცხალი იქმნებოდა, რომ ლეკრის წამალი არ დაე-
ლია. ძეობაზედ მშვიდობით გადაჩხა, ხანატავით ბიჭი ეყოლა და
რალა ერთი კვირის მერე მოუვიდა ის რალაც კშმაჲი ანთებაჲ, თუ
ჯანდაბაჲ, — უთხრა ერთმა უფრო ახალ-გაზდა გლეხმა მეორეს, ჭა-
ღარა თანა-მგზავრს.

— ანთება კი არა, საკირე არ გინდა! რის ანთება, რის ხეწე-
ბა, ის კი არა, კერ მოუარეს და იმან მოჰკლას!

— არა, მაგას ნუ იტყვი, ძლიან მოუარეს თურმე- ის კი არა,
სოფრომს გაკვირებული იყო: სუფოკეტ დღეს ჩაის ასმევდნენ და
თეთრ ვურს ატმევდნენ თურმე.

— ეგ ვი მართალია, მაგრამ მელოგინეს მარტო თუთონი უნდა და ჩაბ ვა არ უყოფა, ჩემო ოქრუა, სულ სსწყანა სსჭირო, სსკა.

— რა ვიცო, ჩემ დედა-კაცს ციკო ლომობის ქეტი არაფერია ჭლირსებია, მაგრამ კანჭიკით ადგა ლოგინიდან და იმ საწყელ გოგონას ცოლს ნახუქებმა აწეინა?— სიცილით სთქვა ოქრუამ.

— სახუქებმა ვი არ მოკვლა, ჩემო ბიძია, — დაწყინარებულის კილოთხ წამოიწყო მოხუცმა კიკოლამ, — მარტო რომ მიატოვებენ მელოგინეს, მოკლანდება ის შესვენებული ალი და მტოვი ჩრ უნდა: სიცხე-თავკარბას მისცემს და სულს ამოახდეს. აბა, როგორ გგონიათ: უწინ ჩვენს დროში მელოგინე ქალს თითო დამიანი ვერ მოსცილდებოდა; ამას გარდა, სასტრუქადს ედო სასროლი ბადე, წაღდი ან სხვა რამ რკინეული. ესლა ეს აღარ იციან, გავნათლდით, აღარ გვინდათაი ჩუენი ბრალი! არა, ეს მიგვირს: იმ დიდ კატას, თუ გინდა, ვეკლავფერი შეჭმევის, მაგრამ ჩვენ ვინ ვართ, ვის დაგვამგვიკართ, რომ დიდ-კაცებს წაგბამოთ. ახლა კიდე: ივანეკა მელაქემ რომ თვითონ ამ გოგონას ბატონს შეილი მოახათელა და მისი გბბენმილი ცოლი ხარინჯის ადუბს აღარა ჭკადრ-უღობს, რაო, რა მჭკიანო?

— აბა, ღმერთმა ვეკლავფერი კარგი მოგატონოს, ახლა გამხსენება მაგ შენს სიტყვებზე: კაცო, გუშინაწინ მოსუდიყო ჩემ დედა-კაცთან ივანეკას ცოლი და რა არ ეტრახაშებია, ვინ იცის: ჩემი ქმრის ტოლი ვან არის, ან შეძლებით და ან ცოლ-შვილის პატივის-ცემითაო. სადამოს დალაღული ვაცი უსიდან დაგბრუნდი და მეგონა ჩემი დედა-კაცი მისულისათანავე ვანშამს მსჭმევის-მეთქი, მაგრამ შენც არ მომიკატე: ჩემი ვანშმის უკური ვისა აქვს! თურმე სუ იტყვი, იმ შესვენებულ დედა-კაცს არ გადაურეკია! შე სელს არაფერზე მავადებინებს ჩემი ქმარი და თქვენ ვი ზურგზეა ტყავი გაჭვთ გადნული შეშისა და წყალის მხიდვით და მე როგორ მეტოლებითო. ეკითხე: ქალო, რათ ვანშამი არ მოგატეს-მეთქი? შენ გეგანშებე და შე ვი გულსედ ცუცხლა მედებო, მიპასუხა: ყოველს ქალს პატივს სცემს თავისი ქმარი და მე მიუდამ გაუნარელებ ვარო. ივანეკას ცოლია ბედნიერო, ქუდ-ბედი სწორედ იმას დაჭყოლია-რომ ივანეკას ცოლობის ღირსა შექნებო, მათონა და ცრემლები მოუწია. მე გავეკირდი, არ ვიცოდი, რა დაემართა ჩემს დედა-კაცს, მაგ

გრამ მერე გამოვიკითხე და გავიგე, რა შიშისხვს ყოფილიყო, ესეა, ბიძა ჩემო. ასლს ჩვენი ქალებიც გასუქდებიან იმ დედა-კაცივით და დავიკისებთ, აბა რა სიკეთე დაგვიწერება.

— ჩემი დედა-კაცი დადაბურია და ვიცო ჩლარ ასერსეცდუნს, მაგრამ ნეტავი არ მინდა, ჩემმა რძალმა მავისთანა წამე გავხედოსწ წავწედე, თუ წელი არ მოვწევიტო ტემით, — ძეგლად წარმოსთქვა ვიკოლამ.

— ეჭვ დედა-კაცს თუ ღმერთი გაუწერა, გინდ სრეზე და გინდ არა, არც ერთს არ შეეპოვება, — ამოლოკრით სთქვა ოქრუამ და ისე ივანივას ამბავი დაწყო.

— არა, ეს ივანივა რას აყუთებს, რომ ყოველ დღე ქანოს-როსას დაძვრება? რა მასი საქმეა ყოველ დღე იქ სიარულა? რომ ივადრა და შეილი მოუწათლავ, ამიტომ მისი ტოლი სომ არ არის, ყოველ დღე მიდის და გვერდში ეტოლჩივალება იმ დიდ ყვანის შვილს? გამოტყვრავს თავ-საფარში ორ ცალ ქლიავს, ან თხილს და ქანოსროსას მიადრბენანებს, ვითომ ასე უნდა ასლ ნათლიასო.

— ეჭვ შენი მამა ცხონდა, ჩემო ოქრუა, ვერ შენ ვიდევ ასლ-გავიდა სარ და ქვეყნის ამბავი ჩემსავით არ იცი. იმ ერთ თავ-საფარ ხილს რომ მიუტანს, სამაგიეროდ ორ იმდენს წამოიღებს. მე ჩემის თვალთ მინახავს, რომ გოგავს გამოცხვარი ღვავაშები, როგორც უნდოდათ, ისე ბეკრი ტყონდათ ივანივას შეიღებს. სიღვას? რასაკვირველია იქიდან, რომ წასუფრავს კარგ ღვავასდ გამოსრეს და წამოიღებს. ისეთი არ გავლავს ჩვენი ივანივა, რომ სიადანაც ორ იმდენს არ გამოუღოს, იქ რამე მიიტანოს. გვითაც არ ვაივლიწ უსარგებლო ადამანთან, თორემ ძღვეწს მიუტანს?!

— ეგ სწორედ მართალია, — მიუგო ოქრუამ: მას წინადა გოგავა ძალიან სწუსდა, შემომივლა, ივანივა ისე შემოიკვივა ჩემი ბატონის ოჯახს, რომ, თუ რატორმე არმოკაშორეთ, მთელს ოჯახს გავიანახებდნო, ისე ურცხვად ჩაილაგებს თურმე ყველაფერს და მიაქვს, თითქო მისის შრომით მხაწეული იყოს. მის გარდა, ბატონს ესვერწება, შენა ყმების საქმე მე მომანდა, ნადელს მე ავერბავო. ძალიან სწუსდა სწულავი გოგავ: თუ ივანივამ ჩემი ბატონის გულსები სამოურავოდ სეჭოთ იგდო, მერე იმათი საშველი ღარ იქ

ნებაო. ეგ ღვთისგან წვეული დაუნდობელია და სულს ამოასდენს. საწყალ გლეხებსაო, მაგრამ იმედი მაქვს ჩემი ბატონი თავის ერთგულ გლეხებს ივანივას ხელთ არ ჩააგდებს.

— ჭოო! ესლხა კი მივხვდი, რისთვის დაძუნძულდობს ივანივა ბატონისას ასე ჩქარაჩქარა!... სეირი არ იქნება, ეგ ცრუ მატრახანია მართლხა თავზე დაგაკაფდეს! აბა, მაშინ უუურუ იმის ფოცხეკრა ცოლს, აი! — ყუენის თავის მსემ, მე კარ თორემ სსკა ვინააო! — დაიძახებს.

— ღმერთმა ნუ ინებოს, ბიძა-ჩემო, თორემ წელში გაგაწვეოტავს ეგ ოჯახს-დასაქტევი, გაგვანადგურებს. არა, იმ დალოცვილ ჩვენს ბატონს რა მაგისი მოურაობა ეჭირება! ღმერთმა სომ იცის, მარცხალი რაა, მარცხელსაც არ წავილებ მეტს. რად მინდა ბატონის ნაწილიდან მოპარული, ჩემი ალალი მომასმაროს ღმერთმა და სხვი-სიყ-უფაღმა სომ იცის, — არა მინდა-რა.

— ბიჭო, რომ ჭფიცავე, განა არ ვიცი, შვილო, სისვისი არა ვინდა-რა? მაგრამ, იმას სომ არ ეტყვის ივანივა, შენი არა უნდათ-რაო? გპარკენ შენი ყმები და ჩემს ხელში კვლავ გაჭბუდავენო. თავის საჩქეს კი გაინარსავს და შენ მართალი ხარ, თუ მტყუანი, რას დაგეძებს.

— არ დამეძებს რომელია?.. სიმართლე თავისას არ დაჭკარ-გავს. ბატონს რომ იმდენი ბეგარა მიუვა, რამდენსაც წინად კუჭი-დაკლით, მაშინ სომ გამოჩნდება ჩვენი სიმართლე?

— არ დაიუბნე ეს სიმართლე და სიმართლე!.. ივანივას ძალიან გაუჭირდება, რაც უნდა მართალი იყვე, მტყუანად გამოგვიყვანოს! ყველაფერს მოასერსებს მაგისთანა ადამიანი, — გაჯავრებით უპასუხსა კიგოლამ და განზე გადუხვია.

— მე რე რისთვის ენდობება, რომ ყველა მტყუანი ვიქნეთ?

— იმისთვის, რომ ბატონის ნდობა მე რე უფრო ექნება და რაკი ჭაისროსო ივანივას სიმართლეზე დარწმუნდება, მე რე ცხად-დაც რომ დანახოს, სსკა მართალია და მისი მოურავი მტყუანი, მაინც არ დაიუბნებს. ამით ივანივა მთელს სოფელს ტყავს გაძირვის, რასაც მოსურნებს იმას ივანის და მგონია ეს კარგად მოუხდება მის ღარბ ოჯახს. ასე განლაგო ეს საჩქე.

— მართლაც, მაგრამ ბატონი ქაიხოსრო ძალის კეთილი ვა-
ცია, და არა მგონია, მართლაც მაგ მეღვინე სულში ჩაგვეყაროს. რა
ვიცი... ამოახვიოთ სთქვა რქრუამ.

— კეთილი ვატი ვა, მაგრამ ესღა გამოუჩინდება კარგი კარ-
ბა, თუ ჩვენს სიკეთესაც დაინახავს და მაგ ბოროტს არ გაგვიბა-
ტონებს. ივანეკამ მთელი სოფელი აწეწ-დაწეწა, ქურდობის
მაგას არ რისხვენია. ვატი რომ ეგლეხისაში სატის-წინ შეწი-
რულ ფულს მოიპარავს, ის რა ვატი და რა ჰირით უნდა დღეო-
დეს საღსში! მაგრამ არაფრისა არ რისხვენია და არც ეშინია, რა
კი ერთსელეკე გაწეწდა შუბლის აპკი! ათას ადგილს გაესვია ცუდს
საქმეში, მაგრამ ეგლეხს გაგლეხა ბაღე და თავი გამოიძვინა. ას-
ღა ამით წათამებული, რასაკვირველია, არაფერს დაერიდება და დი-
დი ვატის მოურავას სინარულით წაეპოტინება, თუ სული მიუ-
წვდა.

— მეტი არაა შენი მტერი, გოგამ იმის დიდი სხის ბორჯი
არ მასტეს იქ! თუ იმ წუნკაღმა ჩემი ბატონისას იარა, — გოგამ
თქვა — არ ვიცი, რას ვუწამო. იმის ვაი ვაგლობას კრიანოსანივით
ჩაუთვლი სულში ჩემს ბატონს და მერე მობრძანდეს თავისის წი-
თელ თავ-საფართ და მოუტანოს სასუქრები. მაგის ამბავი რომ ჩემს
გაუ-ბატონს დაწერილებით გაგებო, ჩვენსა ფესს ვერ დაადგამს:
ჩემ ბატონებს მაგისთანა საქმის მომჭმედი ვაგები არ უყვარსთა, ასე
ბლაპარაკა გოგამ, — იმედიანად სთქვა რქრუამ.

— ღმერთმა იხუბოს, მაგრამ ვაი თუ თვითონ გოგისაც ვერ-
ფერი სიკეთე დაჭმართოს ივანეკამ. ის რომ შეუტყუოს, გოგისას სე-
კილავარო, თავს გადადებს და მაინც მოუსეკებს რასმე.

— ჭაი დედას! შენ ვიდეკ არ იცი ივანეკას ამბავი: ის ვატი
კი არა, წყეუღაა, შეჩვენებული, სატანა...

— გოგისას რას დააკლებს, ბიძა-ჩემო: მთელად ქაიხოსროს
ოჯახსი გოგისაწკა დამოკიდებული და ბატონები ისე ენდობნს თურ-
მე, როგორც შეიღს; ან როგორ არ უნდა ენდონ, ვატი ოცი წელი-
წადი მაგათთან არის.

— მაგას ნუ იტყვი, შეიღო: ოცი კი არა, ორმოცი წელიწადც
რომ ემსახურა ვისმე, თუ უშმაკი შეუწდა, შენს ნამსახურს წყაღში

საგიჟრის. მართლ-მსაჯულთ მხალად ერთი ღმერთია, სსკა აზ-
ვის. სომ გაგაგონის «ასალი ცოცხი კარგად ჰტევისო», ასუა ჩვენი
საქმეც, თუმიცა გოგავს ეს არ დაქმართება და რომ დაქმართოს, მე-
ტი უსაქმართობა იქნება.

— რასაკვირვულია, გოგავსთანა აზვიან ჰყავს ბატონს, თვი-
თონ გოგავი გვიამბო, ამას წინედ რომ სახელში იყო; ბოკშებს ისე
უყვარს თუთმე, რომ ასჯერ შეასტებინ კაიურსე იმას. აზა, კარგი
გია, მე და ჩემმა ღმერთმა, როცა შენი ბატონის რჯახს ასე შე-
ზრდილხარ და შენს ხელში დაბადებული და კასრდილა ბოკშები
გარს გიტრიალებენ და გაწუსებენ; სწორედ კარგი ქნა გოგავი,
რომ არ მოსცილდა ბატონს, — ღიმილით დაათვაკ სიტყვა რქრუამ.

— კარგი ქნა, მაგრამ ცოტა თავისთვისაც რომ ეფიქრა რა-
მე, აზც ის იქნებოდა ცუდი.

— თვითონ რა უჭირს, კარგა ღამისადა ცხოვრობს ბატონ-
თან და მეტი რაღა ეფიქრის?

— თვითონ კი კარგადაა, მაგრამ იმ ობოლ ბოკშს აღარაიუ-
რი უნდა? ვიდრე კარგი, სასამდე გოგავს დედ-მამა ცოცხალია, მაგ-
რამ როცა მოკვდებიან, ვინ უნდა მისეღოს იმ საცოდავ ბოკშს? გო-
გავს მიუბო თავ-თავისთვის დასახლდენბიან და ობოლი ვი, ვინ იცის
ვის კარად დაწიება. დროით უნდა რჯახს ხელას მოკიდება, იო-
რემ მეჩე ბეგრინ რომ ეცადოს ჩვენი გოგავი, მანც კედარაფერს
მოუწევა, ბერი კაცი ვარ და მე დამეფურება.

— შენ გგონია, ბიძა-ჩემო, გოგავი ჩვენსავით თონსაშა სა-
ჭკლავს თავის შვილს! როგორც თითონაა ბატონის კარად, შვილსაც
ისე უწინამძღვრებს: ბატონის შვილს ახლებს და ისინი ისე გამო-
ზრდიან, როგორც ვაი კაცის შვილს. ჯერ ესლაც იმათის გამოხა-
ცვალ ტანისამოსით სვიკრი სავსე აქვს თუთმე: რაჯულ რომ ჩაი-
ცვაშენ, მეჩე გოგავს მისცემენ, შენ შვილს ჰქონდესო. ვერ შესე-
დე, გუშინ-წინ სატირალში, ის ვატარა ბიჭი, თავის ბუბისა რომ
ახლდა, რა გამოწყობილი იყო! თავადაშვილის ბოკშა მეგონა, მე და
ჩემმა ღმერთმა.

— სწორედ ძალიან მამა, ის ბოკში რომ ფსე ვანსე; მეჩე რა
ანგულაზვიით ბიჭია, არ კიცი ის ტანისამოსი აშენებდა ისე, თუ

რს იყო, მაგრამ კაცი დაკბურდი და სწორედ ბოჰმის უნახავად ტად-
მაქტია მისმა სალამაჩემ და საქციელმა, შენა თქმასა არ იყოს, კარ-
გი ქნა გოგიაზე, რომ ბატონს არ მოსცილდა. იცის ავი და კარ-
გი, ზრდილობა, და როცა შინ მოვა, ბოჰმსაც ისე ასწავლავს: აი
ჩვენი ბოჰმები—თსები არიან, ნამდვილი თსები: ჭასკარსედა, ჩემ-
სას რომ სტუდენტი მოადგეს და ჩემი შეილაშვილს: ჰკითხოს, ბაბუა
შენი სასლშია თუ არა, ვასუხას ნაცვლად, დაღებს შიშს და ბლა-
ვილ-ბლავილით მოცხის და მოჭყვირას: დედა, მიშველე! მერე სუ-
ფის წლისაა. გოგიას ბიჭი გი, სამის წლისა და რომ გკითხე ერთ
სულ: დამა სად არის-შეტქა—ბატონთან არისო, ისე ღამასად
მივასუსა, რომ მე და შენ როგორ მოკასურებთ ისე ზრდილობა-
სად სიტუვას თქმას. ეჭ, რა ვართ ჩვენ უბედურები!.. სად იყო ჩვენს
დროში ამდენი ამბები!—ამოხსურით სთქვა მოსუტმა გიგოლამ.

— თქვენი დრო სჯობდა, ბიბა-ჩემო, — მაჟგო თქვამს: — წე-
ღან შენ თვითონ ამბობდა, რომ ივანეკამ მთელი სოხველი აწეწ-
დაწეწა, და ქვეყნასი გამოსახენი ჰირი არ აქვს, რომ ნამუსი ჰქონ-
დესო. რამდენი მაგისტანს ივანეკა ქვეყნასედა, თუ ჩვენში არა,
სხვაგან მანისა, და ქს ამასთან ივანეკები ასაღმა დრომ მოატანა.
თქვენს დროში არც თამასუქი იტოღნენ და არც მაგისტანს არაბე-
რი: ერთ ღერ უღვამს მისცემდნენ სამხად და რომ მოკეკლა, უარს
ჩრ იტყუდნენ ამ სიჭმეზე, რის შესახებაც უღვამის ერთი ღერი
ქონდათ მცემეშლა; მაგრამ ასლა სადღას ესენი: ათასი ქალღებო
უნდა ავოწო, მაგრამ მანც ეტვი გაჭკეს, ვაი თუ რამე სიყვალზე
ერიოსო. როგორ არა სჯობდა თქვენი დრო, რას ამბობ, მე დალო-
რევილამ...

— უნამუსო და ბოჰმები კაცი ჩვენს დროშიც რეო და ეს-
დაც არმა, მაგრამ როგორც ესაა, ამდენი ვასაკალი არ ქონდა ეს-
მაკ ვარს: ბრც იმდენი უნდობლობა იყო და შენა თქმისა არ იყოს,
მართლაც ერთი ღერი უღვამი ჰკმაროდა, სიძნობით სიძნადკენად.
ასლა როგორ იფიქრობ, ვითომ რისგან სდებოდა, რომ ცრუ და გაუ-
ტანელი კაცი იყოს ამ კერასად მოაგიდებდა? ეს ამისგან, რომ თუ ვინ-
მე გაჭებდებდა და იორპირებდა, სალსი უთუოდ იმას განსტეკებდა და
საკვდილის უამბედ ყველსაც უი არ შეირიკებდა ამისთანა კაცს

ზატოსხნის ოჯახში, ტახტისკენ ადგილი არა ქონდა, არც კინძუ
 სალამს, მისცემდა და უოკელსავე სასოფლო საქმესკენ მოწვევითი
 გეო. ერთის სიტყვით, ამისთანა კაცი, ცოცხალი იყო, მაგრამ ისე ცო-
 ცხალი, რომელსაც ამ ქვეყნად არავითარი ვაჭირი არა ქონდა სალსთან
 და ცოცხლადვე კუბოში ჩაქედელს ემგზავსებოდა. ეველს ერიდებოდა,
 რომ ცოცხლადვე მკვლარი არ ყოფილიყო, რადგან იცოდა, რომ სოფელი
 ავის მქნელს თავის მოქმედების ჯილდოს ასეთი საწყაულოთ მიუ-
 წყადა. ასლა თუ ივანიკები ასე გასშირდა, ეს იმიტომ კი არა,
 რომ ასლამ დრომ დაჭბადა ესეთი კაცები, არა, წყლანაც გი-
 თხარი, ცუდი კაცი უოკელთვის იყო, არის და იქნება, მაგრამ სა-
 ქმეც ის არის, კინც ცუდი არა, იმათ არ უნდა დაჭებარონ ისინი;
 უნდა გამორიცხონ უოკელის საქმიდან, შეარცხეინონ, შეაგებონ და
 ამ გზით ისევე ის ძველი დროის ნამუშაინობა დაბრუნდება. ხათქამია:
 ჩუბრდი იმდენად დამნაშავე არ არის, რამდენადც ნაჭურდლის შემნას-
 ვა-ო. ბიძა-შვილობამ ძალიან კარგად უთქვამს ამის მოქმედს. აბა, ასლა
 რომ ძველებურად იქცეოდნენ, ქაინსროს ოჯახში ივანიკას ვინ
 შეუშებდა! ის კი არა, ჭიშკართან რომ ენასათ, ერთ-ხმად ეტუოდა
 სოფელი: ჩვენს ბატონო და ზატონო, შენი მუხლის ჭირიმე,
 ჩუ გავკირისხდები და უნდა მოგასხენოთ, რომ ესა და ეს კაცი,
 შენს კარსკენ განსეთ და რა უნდა, რა მოსელე! თუ ჩვენი თავი
 გინდა, იმ არა-წმინდას შენს ღვთისაგან ნაგურთხის სასლის ჭერ-
 ქვეშ იყოს ნუ დადგმევიანებ, რადგან სალსისაგან შეჩვენებულა-
 ესე ეტუოდა სალსი და ბატონიც სათხოვარს უბეჭედად აასრულებ-
 და. ასლა სალდა ეს ჩვეულება! ან რანაირად უნდა მოიქცეს ასე ჩვე-
 ნი ბატონი, როცა ამის სასლის-კაცები და ტოლ-ამხანაგები ევე-
 ლანი ღებულობენ ამისთანა კაცს. აი ეს არის, ჩემო ჩუბრე, თავი
 და თავი საქმე, ოსურემ დროს რას აბრალბე? დროს წინამძღვარი
 ჩვენ უნდა ვიყოთ. აბა ძველი დრო ყოფილიყო, თუ ივანიკას ცო-
 ლე შესასა მოჭებდავდა; რას ამბობ, დრო ძალიან კარგია, თუ ჩვენ
 ვივარებთ მატრამ, ჩვენ რომ არ ვარგევართ, დრომ და ან. სხვამ
 რა უნდა გვიშეულოს?! დალოცოს ღმერთმა ჩვენი სელმწიფეუ გავა-
 თავისუფლად, მაგრამ ჩვენ მაინც, რაც ვიყავით, ისა ვართ. არა, აღარც
 ისა ვართ, თორემ კვი დაგემართოს; ძველებს დაგსცდით და ასლებს

კი ვერ მიეწევივართ, ღობეში რომ ძაღლი გაეხსიროება, კერძო იქით გავა და ვეღარც აქეთ გამოხრუნდება, სწორედ ისეა ჩვენი სასქეც. ძაღლობა ღმერთს, თქვენ მანინც ივარგეთ და ჩვენს, მოსურვებულებზე, სომ ვეღარცს მოკესწრებით და ეს არის... ნაღვლიანად სთქვა, მოსურვება და ოქროსას აღარ ცხელა სიტყვის თქმა, ისევე თვითონ დაუმატა:— ეჭვ, რაც არის, არის, ძაღლობა ღმერთს, ესელა ფეხს გაგუჩქაროთ, თორემ ძალიან დაგვაგვიანდა, სანცა წვიმის დასსსამს და მერე ამ ორღობის ტალასს, ჩემისთახა ბერეივაცი კი არა, ჭახუვიც ვერ გაატანს.

— მართლაც გარბიანად შემოგვაგვიანდა, — მიუგო ოქროსამ და ორბიემ ნაბიჯს მოუჩქარეს. ნახევარ საათის შემდეგ კიდევ მაინც თანის სახლის დერეფანს.

კიკოლამ გადმოაღწა მსარზედ გადაბული თოხი, წამოაძრწოდა რედ გადავიდებელი ქალმნები და იქვე კედელზე მიჭედელი ლურჯ-მანწილ ჩამოჭკიდა. თოხი სახლის კუთხეში მიაყუდა და ისა და ოქროსა გულ-მოდგინედ შეუდგნენ უბიტკელა ფეხებიდან ტალასის მოშორებას. კიკოლა საფოტით იწმენდა ფეხებს და თანაც ლაპარაკობდა: «ეს ოსერი და ნაკარი რას მომწებებია ასე, რომ არა მცლიდება, კარგი რამ რომ იყო, ლურსმნითაც რომ მივიჭედო, მაინც არ მიმამგრდება».

ამ სიტუციებს ბუტბუტებდა კიკოლა, როცა სახლის კარი გახლდა და საკმაოდ ხანში შესულმა დედა-კაცმა გამოისედა.

— ძაღლობა ღმერთს, რომ მოდით, რა ძალიან დაგვაგვიანდათ, კაცო? — უთხრა დარეჟანმა კიკოლას.

— დაგვაგვიანდა, ასე გოგონია, სათამაშოდ ვიყავით — კიკოლას მცხეთად უბნისუნა ოქროსამ.

— მაცას ასე გოგონია, ამ ღამეში სიარული გვესაღისებრდას, — დაუმატა კიკოლამ: — გოგონია ვერ გვსედავს, რა წვალებდო ვიშორებოთ ფეხებიდან ტალასს. გაცა ჩვენ ზრ გვინდა, რომ სასლში მოსკენებოთ ვიყუდეთ, მაგრამ ვინ მოგვიწიოს წლის სარჩო!... ვის არ უნდა თანე შეიყუდ და ცოლი დედოფლად, მაგრამ ვინ მოგვარებოთ ბუბო!..

— მეფობა კი არა, ვეწირობა მოინდომე, შე გუერთხეულო, მე-
რე შეიფერებდი კი მეფობას?.. მაგ შენს ქალამნებს მანც ვერ გაი-
მეტებდი ტალახში ჩასაცმელად, მანც თოხსე გადავიდოქელს მოი-
ტანდი სხლში, — სიცილით უთხრა ცოლმა კიკოლას.

— ოი, შენი გამომცემელი ამოკარდეს, შენი! — მიამხა კიკო-
ლამ ცოლს. — შე გამოტყინებულო, მეფე და ქალამნის ჩაცმა სად
გაგონილა; ან მეფე თოხს გაიდებს მხარზე? სხსაცილო ვია, მე და
ხემმა დმერთმა. ქალი რა გასაჩენი იყო, რისთვის გაუქნია იმ და-
ლოცვილ დმერთს! — უთხრა კიკოლამ ოქრუას და გულისანად გადი-
ხაჩსარა.

— ოჲო, იშოკეს ახლა სხსაცილო მასალა. რა ვუფოთ მერე,
მე რომ ერთი სიტყვა წამომცდეს! ერთი ალილეა მღვდელსაც წას-
ცდებოა, ნათქვამია, — უთხრა ქმარსა და მახლელსწულს დარეჯანმა და
გაბრუნდა.

IV

სოფლის კანშობა გადასუფი იყო, როდესაც ექიმი და გო-
გია ორდობის შედმართს ამოუდგნენ, წკიმა გოგის-პირუღად ას-
ხამდა; მთის ჰატარა დელები ისე მოდიდებულყენენ და ისეთი
ხშიფიდი გაჭქონდათ, რომ კაცს ეგონებოდა, ხესა და მიწას ჭბლე-
ჯენო. სიადან არ აწედებოდა ნიაღვარი და რა არა ხვდებოდა ფე-
ხებში საცოდავ გოგისა, რომელიც, თავსეად ჩაბალახ-ჩამოფარებუელი,
ჩოხის კალთებ-ამოწეული და დაკარწასებუელი, თავ-გამეტებით, კვლ-
და-გვალ მისდევდა ცხენოსან ექიმს. წინა დღით ატალახებუელი სი-
სოფლო შარა ახლა ისე აშაკდა, რომ ცხენი ძლივს-ძლიობით-და ამ-
რობდა ლაფიდან ფეხებს და სიშინელის თხლამ-თსლეუმიტ ამობდა
დვართქაფს. ცხენის ყოველ ფეხის გადადგმასე ტალახის აუარებუ-
ელი შხეფები ხვდებოდა გოგის ტანსა და ცხვირ-პირსე, მაგრამ ის
ურდადლებას არ აქცედა და წკიმა-ტალახის დაურდიდებლად ისე მი-
თხლასურნობდა, რომ გზის სიავ-გარგესაც არ არჩევდა. ან რა გზის
რჩევისა სცხელდა, როდესაც ყოველი წუთი საათებად ქსკენებოდა
და გული უსკდებოდა, ვი თუ ერთის წუთის დაგვიანებით ველა-

აიფერი უშეკლავს ექიმს ჩემს ფეხებსაც. მთელი გის წაღაც გამო-
ურბეკელის თქვით გაიანბნო გოგონა.

— დეურთო, ოღონდ ჩემი ბატონის შვილების გაცნობებს ნუ
მომასწრებ და ალთქას გაძლე, რომ, რაც უნდა გამოვირდეს, მასაც
ჩემი თავი მკათის სამსახურთან არ მოკავს და არც ვაწყენიო
ჭებე, რაც უნდა გამოვკარო, — გაიფიქრა გოგონამ, ამ საშინელს წინ-
მასში თვალები ზეცისაკენ მიაპყრო და გულისწინადად შესთხოვა
უფალს: — დეურთო! ღმერთად მიტყვარე ჩემს ვეფხოს, თუ ჩემი სი-
ბრძველით შემიტოვებ და დამიწვევლია. შენ იცი, გულთა-მხილავო,
მე იმით მართლად იმ გულთა არ დავსწვევლი, რომ სიკვამილად
მითთვის. დეურთო, მადონო, რომ ჩემი ბატონი ვეფხო, თავისუფალ-
მამის შეკლებთან ერთად, ჩემ ოთხნესთან თამაშობდეს! — ისეთის
მსურველი გულთა შესთხოვა გოგონამ დეურთოს, რომ ცრემლის
ნაკადული წყაროსავით წამოსქდა ფეხთაგან და ჯაბა-ღუბით შეუ-
ერთდა წვიმის ნაკადულს.

— იგონი მიგუანსოვდით თქვენს სახლს, არა? — ზეცისაკენ გოგონა
ექიმმა, რომელიც ამდენ ხანს ჩემად იყო და საცოდავად ამოწვეუ-
ლი ძლიერ-და იქერდა ცალი ხელით ქოლგას, მეორეთი აღვირს.

— დიად, მიგუანსოვდით კი არა, კიდევ მივედიო, მადლონ
დეურთოს, — მიუგო გოგონამ და თვის განქარა, მაგრამ გული ათას
ხანად უტრიალებდა, არ იცოდა, რა ამბავი დასდებოდა. სახლში
გოგონა სანქაროდ გადსტა დობის გადსახიფსე, გააღო კისკარი
და სახლისაკენ წაუძღვა ექიმი. აივანზე ქანოსნო გამოვიდა ხელში
სანთლით და ცხენიდან გადმოხტომა არ დაცალა ექიმს, დიდ
ზოდში უთხრა ამისთანა ამინდში შეწუნებდასთვის.

— მადონა შემიმანა ამ სამკელმა ბოვმა და ამბოვდი შეწვე-
სე, საუკარელო ივან ჰეტროვის! სოამ იცით, ქალაქზე ცოტათი და-
შორებულნი რომ ვარ, მეშინან, რა თუ დროზე რომ არ მოვიწვიო
ექიმი, მეც უფრო მნელი იქნეს, უფრო უდროვო დროს დაგ-
ჭირდეს და ამიტომ გავკინებდა თუ არა ვინმე ვადა, მაშინვე უკე-
ლივე წამად უნდა ვინძაროთ. ვინც ქალაქადგილას სცნობრობს, იმას,
რასაკარეულია, საშუალება აქვს, დამის სამ სათხედ შეატყობინოს
ქამის, მაგრამ ჩვენთვის კა, как видите, очень трудно.

— ექიმის მოვალეობა ეს არის, რა დროსაც უნდა შესვდეს და სიდაც, უკუკვლად უნდა მიეშველოს. Ну, какъ вашъ больной? — ჭეითს ექიმი ქაისოსროს, როცა დასკვლავულ ზალტოს ძლიერ-ძლიერობითა ჰსდოდა ივანიკა მელანძე.

— გვარინანდაა, თუმცა სიცხე ისევე აქვს, მაგრამ ისე აღარ ჰბოძავს, როგორც წინაჲ. ძალიან შეგვანინა, ასე უცებ ავად გას-დომამ, მაგრამ მადლობა ღმერთს, რაკი უკეთ შეიქნა.

ქაისოსრო და ექიმი სახლში შევიდნენ, გოგია კი, რომელსაც შინით ვითსვანც კერ გაუბედნა, თუ როგორ იყო ემაწვილი, თითქო ესლა დაიბადაო, ისე გამოცოცხლდა, როცა ბატონისაგან გაიგონა «უკედ არისო». მის აღარც კი მოჰგონებია, რომ ჩოსის კალთები ტაკსწორებისა და ისე შესულიყო სახლში. მარად გაქანა იმ ოთა-ხისაკენ, სადაც ემაწვილი ეგულეებოდა და, როცა ლოჯინს მიუხს-წოკდა და ზედაწოლის კოწიას სიცილი დანახა, რომელიც გო-გიას დანახვაზედ იღრისებოდა, გულმა ისეთის სისარულით დაუ-წყო ტემა, თითქო შეკრდის გამოგლეჯას ჰლამისო.

— შენ გენაცვალე, ჩემო ზატარა ბატონო, რისთვის შეგვანინე, ან ეს ბატონი რატომ შეგვანისებინე ამ წვიმაში? — აღერსიანად უსაყვედურს გოგიამ ემაწვილს და გადასვდა ექიმს, რომელიც განაუ-ბულ ხელებს ისრესდა.

კოწიამ ჩაიციანა და ექიმაკურად ჩაიმალა სახანში. გოგიამ დაურიდებლად გამოუღო ზატარა ხელი, აკოცა ზედ და გამობრუნე-ბას აწირობდა, რომ ამ დროს ივანიკას სიტყვები შემოესმა:

— ვითომ რა სასამოვნოა ბოჰშისათვის, წვიმაში ნამგზავრი ქაცი რომ ჰტოცნი, კერ უფურბე, რომ თვითონ ექიმი არ მაჰკარებია ჯერ?

— რა შენი საქმეა, ჩემ გავდილ ბოჰში: რომ მე ვაკოცო! — სა-შინელის წყენით უშასუსა გოგიამ.

ივანიკას სმა აღარ ამოუღია: გოგიას ასეთმა შასუსმა ენა ჩაჟ-კდო და თავ-დაღუნული გავიდა მეორე ოთახში. ქაისოსრო და ექი-მი ამ დროს რაღაცას ლაზარაკობდნენ, ივანიკას და გოგიას სიტ-ყვები არ გაუგონიათ. ელისაბედი შვილის ლოჯინთან ფუსიფუსებდა

და თუმიცა გაიგონა, მაგრამ არა უთქვამს-რას გოგინასა და ავანიასათვის.

ავანიას გოგინაც თან გაჰყვა, მაგრამ ერთი სიტყვა არ უთქვამს იმისთვის, ისე ჩავიდა კიბესუდ და სჩქაროდ მიაშურა სამზარეულო სასდს, რომ დასველებული ტანისამოსი გაეშრო და თბობას ეძებნა. მაგრამ გოგინას ფიქრი გაუტრუვდა: ის არამც თუ გათბა ცუცხლთან, ან ტანისამოსი გაიშრო, ისე გააცივს, რომ მისი კბილების რაყა-რაყის მერე კუთხეში გაიგონებდა კანის საცრადვად ამავსებება, ტანს კელარ იმაგრებდა და თუმიცა საბანს გარდა ნაბად-მზარებიც დაჰსურეს, მანც თავ-განწირულად აწუდე-ბოდა ლოგინს და ვინ იცის რაებს არა ჰბოდავდა. მოსამსახურებმა ერთხანს არ გააკვირეს ბატონს გოგინას ავად-ყოფობა; მაგრამ, როცა მეტის-მეტო ბორკვა დაიწყო, მაშინ კი მოახსენეს. ქაიხოსრო და ეჭამი ძირს ჩავიდნენ გოგინას სახსნავად; ეჭამმა საცხე გაუზომა და ქაიხოსროს რესულად უთხრა, რომ საცხე რომც და ერთს გრადუსს გადაცილებულია.

— ციება უნდა იყოს, თორემ ასე ძალე ზომიერად სიცხეს, ციებისა და სასადის გარდა, სხვა რამ ავად-ყოფობა იშვიათად მისცემს. არა უშავს-რა, სვალ ვუღაბი მიაღებინეთ, შეიძუტ ქინა-ქინა და კარგად განდებს, — სთქვა ეჭამმა.

— ნეტავი მაგრე ადვილად კი გაიკლიდეს, და... საცრად-კი ჩვენთვის თავ-გადებულა. რამდენი ვესვექე, სხვას გაგზავნი ეჭამზე-მეტო, მაგრამ რა კი კოწიას ავად-ყოფობა დანისა, კელარ რაფრით ვერ დავაშლევინეთ თქვენთან წამოსვლა. სხვა ჩემსავით ძალე ვერ მოიყვანს ეჭამსო. უსათუოდ გაცივდა, ან როგორ არ გაცივებოდა ამ დასაქცევ ამინდში. იქითობას მშვენიერად ამინდა იყო და აქეთობას კი თითქო ვიბრზე წამოუშინა ასეთი წვიმა, — სთქვა ქაიხოსრომ.

ავანიაც აქამდის ჩუმად იდგა, მაგრამ, როცა ქაიხოსროსაგან ეს სიტყვები გაიგონა, გულმა კელარ მოუთმინა და თავსედურად წამოტორტლა, ვითომ თავისთვის ჩაილაშარავა, მაგრამ ისე კი, რომ ქაიხოსროს გაეგონა.

— ვინც მგისი ამბავი არ იცის, მართლაც ბატონისთვის თაყუ-
დადებული კერძებია... სატყე ფიცი შემიძლია, როგორც მე არა ვარ
ესლა ავად, არც კვ არის, მატრამ ფითამ ასეო...

— ავად როგორ არ არის, კერძ ჰქნდა, რომ აღმუფრი უკიდება სა-
სეზე? ან ტუეილად რისთვის უნდა მოიგონოს, რა ძალა ადგია, —
წყენით უთხრა ქანოსს რომ.

— ბატონო, ჩვენი გლეხი-კაცი კართ და თქვენსაკით სათუ-
ფობა რა ჩვენი საქმეა, რამდენჯერ მატრე ავად გავსდებით, თუ იმ-
დენჯერ წამოეწვეთ, ამენდება ჩვენი ოჯახი! რა უჭირს იმოდენსა,
რომ თავი შეიწყნეთ, სვალ, როგორც ყოფილას, ისე იქნება, შენი
მეორისი მადლი ნუ კვიწყრება, — უშმაგურის დიმილით უზახუსა იკა-
სეკამ.

— დმერთმა ინებოს, რომ კარგად იქნეს, — ჩაილაშაჩიკა ქაი-
სოს რომ და ისა და ექიმი გავიდნენ.

— უნდა გმოგოტყდე, საყვარელო ივან პეტროვიჩ, რომ მაც
ბიჭმა თავი შეგაწიო მე და ჩემს ოჯახს, წარმოუდგენელია ჩემს
ოჯახსზე მატისე ამბავი; სწორედ ბურჯია ჩემი სასლისი, ბურჯია.

— კარგია!.. მერე რას აძლეე ჯამაგირს? — ჰკითხა ექიმმა.

— სრულიად არაფერს. ჯამაგირი რომ გავუმსილო, თავს
მოთკლავს; ჩვენს ოჯახში გასრდილია და სომ გავიგონია: «ჩიტი
სადაც გაიზრდება, მისი ბაღდადი ის არისო». რა კი შენეეულია,
გულს არ უშვრება მოცილებას, მერე კიდე ჩემი შეილებიც თითქ-
მის მატისი დასრდილება არიან. ჩემი უფრხისი გაყი, წერილს რომ
მომწერს ქაღაქიდან, შირველად იმას მკითხავს, გოგია როგორ არი-
სო, და ეს შატარაები სომ მუდამ გარს ესეკიან.

— რასაკვირველია, რაკი მატრეა, ჩველას გეყვარებათ; მართლაც,
კნაწრო, თქვენს გაყი როგორ სწავლობს, ან როგორ შეუთავის
ტფობისს?

— ძალიან კარგად. თუ დმერთი შემეწია, იმედი მაქვს ღირსეუ-
ლად დაასრულოს სწავლა და რიგინი გარცხ დადგეს, ჯერ-ჯერო-
ბით ასეა და კან იცის ბოლოს რა ბქნება; კაცი ბეგრნაირად იტყ-
ლება და შით ექმეტეს სასლგანდა უმაწვილი, სომ იცი? — დიუგო
ქანოსს რომ.

— დიად, მართალია. დიდი ბედნიერება კი არის მშობლებიან სათვის დიხსუეული შვილის ყოფა; ღმერთმა ისეოას, რომ შენი იმედი გამართლდეს, ჭკმშარიტად დიდი მოსარული კიქნები, — მეგობრულის თანაგრძნობით უთსრა ექიმმა და ორიენი შინ შუკიდნენ.

ელისაბედმა შესკლისათანავე ჭკითსა ექიმს გოგიას აშაავი და, რაკი ექიმმა უბასუსა, არა უშავს-რაო, მსიარულის სსხით უთსრა ქმარს:

— ბატონო, ასლად დროა ივასშმოთ. ივანე, შენ, როგორც ნათლი-მამა და მოყვარე, დაგვიტრიალდი, გთაყვა. მოსამსახურეებს სთვლემთ ესლად და თუ არ შეუტატანე, თავ-თავის დროზე ვერას მოგაწკვიას, — უთსრა ივანიკას ელისაბედმა და სალაროსსავეს წაკიდა.

— დაბძანდი, ნათლია, შენ და ყველაფერს მე ვითავებ, — უბასუ-სა ივანიკამ და მართლაც დაფაცურდა.

— უიმე ღვინო! — წამოიძსსა ელისაბედმა, — აბა, ივანე, ღვინო ამოუღებელი გეჭონია, შენი ჭირიმე, ჩაირბინე გოგიასთან, ტასადუ-ბი გამოართვი და ღვინო ამოგოიტანე. რომელი ჭკეკრიდან უნდა ამოიღო, თითონ გოგია გეტყვის; რადასლად გამისდა ეს უბედუ-რი აკად; შენი შეწუსება ძალიან მეძსელება, მაგრამ მოყვარე სარ და არ მოგერიდები.

— რას მიბრძანებ, შენი ჭირიმე, ნეტავი შემეძლდოს რამე, თორემ თქვენი გულისათვის თავს არ დავიშურებ, — მიუგო ივანიკამ, სსსწაროდ წამოაგლო დიდ დოქს სელი და გოგიასაკეს გაქანას გასაღების გამოსართმევეად.

— გოგია, ბიჭო, მარისის გსაადები მომეცი, ღვინო უნდა ამოვიღო, — ჩასძსსა ასლად სათვლემილ გოგიას ივანიკამ.

აკად-მოუთმას მიბნედილი თვალები ოდნავ გასილა, ერთი მძილ მედ ამოიკენესა, გაუგებრად რადაც ჩაიბუტბუტა და თავად კედლისაკენ მიბბრუნა.

— არ გესმის, ბიჭო? — განუქორას ივანიკამ, — ტასადები მომეცი და მითსარი, რომელი ჭკეკრიდან ამოვიღო ღვინო. ნუ იმეკვლარებ თავს, სქარს მომეცი და მერე, თუ გინდა, მეორედ მოსკლავ.

მდღის ვინაჲ, — თუკონ სმამ-მალა დაუძას სიცხით გათანგულ გო-
ტაჲს იგანიაჲ.

— რა გინდა, რა, შე უღმერთო? ჩემ ხელში გაზრდილ ბოკუს
აღარ ვაკოცო? არ მოგცემ, არა? გოწია, შენი ჭირიძე, არ წაჭვე
მაგას, ჩემო მარგალიტო ბიჭო, მოდი, მოდი, მომივიდე ხელი, ჭო,
ჭო, მაგრე შენი ჭირიძე, — წამოაბოდა გოგოას და კედელზედ ხელე-
ბოთ თუთონა დაწყო, მერე უტრად წამოუდა, მარდად მოსკია სს-
ბანს ხელი და მხურგალედ სიაიკა გულში. ივანია სულთა-მსუთა-
ვივით ადგა თავზე და გონს მიხვალა ადარ დახვალა, ისეე თავი-
სას იმეორებდა.

— რას ბოლდავ, შე ტუტუტო, ბერს ნუ ებუდობ, გასაღები
მომიტე; მე შენს სამუსიოთად არა მტალია, ღვინო უნდა ამოვიღო,
შენ გაგიწერეს იმის გამსენის მადლი. სთქვი, მადლეე თუ არა გა-
საღებზე? — დაუყოჩა ივანიაჲ.

ამ ყვირილმა ცოტათი გამოაფხიზლა გოგია და სისხლივით
დაწითლებული თვალები გვივივით შეაშტერა ივანიაჲს.

— შე აჯახ-დასაქტეო, ერთი საათია გესკევი, გასაღები
მომიტე-მეთქი და რომ ვერაფერი შეგასმინე! შენს საქმეს მე ვაკე-
თებ და კიდე ხელს მიშლი.

— რის გასაღები გინდა, რისი? — ძლივს წამოიღულულა გო-
გიაჲ, მაგრამ ამ სიტყვის თქმის დროს თავა ისე ძლიერად დას-
ძლავა, რომ სმინელის რხრხვით მიესვენა ხელიშეხედ და უსიცოც-
ხლოდ მიღულა თვალები.

— აღარ აუყენებისარ ჩემს გამსენს! — მიამას ივანიაჲ და გულ-
მოსული წაიდა.

— ხართლია, გასაღები არ დამანება გოგიაჲ და რანარად ამო-
ვიღო ღვინო? წუქვლან-გინებით ამომავდო, რატომ გამაღვიძე, დაღ-
ლული ვარო, — შესვლისა-თანავე უთხრა ელისაბედს ივანიაჲ.

— როგორ თუ არ დაგანება? რა მინდა? — შეშოთუბათ ჭკია
თს ელისაბედმა და შინდალი ბუხრის თავზე წამოღო.

— ასე, შენ ნუ მომიკვდება, ისეთი დამიყვინა, რომ შიშით
ერთ საყინე შეგატო: გასწი, გამეცაღე, თორემ თავს გაგატანავ,
მე არ შემიძლია ადგომა, დაღალული ვარ და გასაღებს სხვას არ მი-

ესტემა. ღმერთო, შენო ცოდვილი ვარ, მგონი ემინან სსკა არაიკე-
რი გამოკუშებნით იმ გასაღებით, აბა რატომ არ გვანებებს, თუ ის
წმინდა სული არის. იქნება რამე აქვს შენს-სული თავისთვის და
ემინან სსკამ არ უნახს... როგორ ვქნათ ასლა, ნათლია-ჩემო, —
გულ-მტკივნეულად ჭკითხა ივანეკამ ელისაბედს.

— როგორ თუ რა ვქნათ! გავდირო, თუ როგორაა იმისა სს-
ქმე? — წამოიძახა ელისაბედმა და გოგოს უბრძანა, რომ სსქართლ
საუბრისა გოგიასთან და გასაღები გამოკრთოდა.

— ჩემო ივანე, აბა გავუკვირ ციციას და ამოიღეთ ღვინო; შენ,
ციცია, ასე უთხარი გოგიას, მოგვარა ძველმა ზნემ, თუ როგორაა
შენი სსქე-თქო, რა დროს ვინანობა, უცხო სტუდირი სსსლში
მეგავს და ჩემი მარნის გასაღებს არ მანებებ-თქო? — გადასძახა სსქა-
როდ მიმავალ ციციას ქალბატონმა და თავისთვის რაღაც წაი-
ბუტბუტა, ეტუბოდა ძალიან გავაკრებული იყო გოგია-სე.

— ვის ელაპარაკები, ელისაბედ? — გარცებით ჭკითხა ქანოსრომ,
როცა კარებში ფეხი შემოსდგა და სსსა, რომ იმისი ცოდვი მარ-
ტო ბუტბუტობდა და რაღაცას ემებდა შკათის უჯრსში.

— ვის ველაპარაკები და იმ ჩუენს ბატონს, თავისე რომ დაგვა-
ჭდა ყმანს და გრომად აღარ გვაგდებს... სუთი მოციქული გავუ-
გზავნე და მარნის გასაღები არ დაგვანება, — უმას-უსა განსსლებულ-
მა ელისაბედმა ქანოსროს.

— ვინ? გოგიაში?

— დიდა, გოგიაში, გოგიაში! ვინაღამ ვინით თავნ გაუტეხს
ივანიკას თურმე, რაგა გამაღვიძე, დალაღული ჩარო. იმას რომ მოსკე-
ნება ნებადეს და წამოწკეს, გასაღები მანც დაგვანებოს, უღვიროდ
სომ ვერ დავდგებით, — სულეების შლით უმას-უსა ელისაბედმა.

— მოსკენება ვი არა, ავად არის, შე გურთსეულის შეილო,
აბა სსსემის როდის მოიგონა ავად-მყოფობა, რომ ასლატ მოიგო-
ნოს; თორსსავით არის სსწყული, თორემ, თუ შექდოს, არ იცი
ჩვენთვის თავს არ დაძროგავს?

— ავად! ავად ვი არაა, მარტე იტნის, როგორც შეატეხოს,
ასლა ვარ სსქროლო; რომ შექდება კშმაკის ვრონებედ, მერე იმისი
გადმოსტომა აღარავის შეუძლია, სსსამდის თავის ვინს არ მოი-

კლავს. კითხმი-და რა, მე რომ არ გყავდეთ, უხემოდ ცსოვრება არ შეგიძლიათო. ეს შირველად გი არაა, ყოველთვის ასე იცის, მაგრამ... აღარ დაასრულა კლისაბედმა.

— მე სწორედ არ მასოვს, რომ გოგიას მაგისტანს თაღლითობა გამოეჩინოს ჩვენთან. ასლა არ ვიცი, კლისაბედ, რამ გაიბუღა მაგრე, რომ გოგიას შესასებ მაგისტანს აზრი შეედიგენია! — დინჯად უთხრა ქაინოსრომი და უფრო დააკვირდა ცოლს, იქნება მისასესე ამოვიკითხო ამ გაჯანგრების მაყეზიო.

— შე დაღოცვილო, შენ რა იცი, ყოველთვის სომ მთასლე დედა-გარციით ვერ გაიმბობ, რაც სსსლში მოსდება. ამას წინად არ იყო, რომ თითონ ამ ჩვენის ნათლი-მამისთვის, ივანიკასათვის ღვინის მიტემა ტენდოდა და გოგიამ ერთა ყოფა დატეაწია? ვეკლავფერი ჩემს ნებაზედ უნდა იყოსო და ეს როგორ შეიძლება, ბატონი ჩვენს ვართ, თუ ის არის?

— ასლა, როგორ ჭფიჭრობ, კითხმი მიტომ მოიქცა გოგია მაგრე, რომ ჩვენ აღარაფრად გეკადებს და თითონ ბატონობს? როგორ ვერ უნდა მისკდე, აღამინო, რომ შენთვის კარგი უნდოდა ეს მოსამსახურეს და სან-და-სან, შენი სარგებლობისთვის, მეტს სითამამეს ჭმარობდეს. გოგია რომ ჩვენი ერთგულია, ამის ეტვი არ უნდა გეჭინდეს, ჩემო კლისაბედ, და იმ ჯიუტობით, რომ ჩვენს ნებაზედ არას გააფლანგვისებს, ბეკრეულ გადაგვარჩინა სირცხვილს გოგიაი და უფრო სჭირო დროს მოგვასმარა მისგან ნაძალდეკად გადანახული ღვინო იყო თუ სხვა რამ. ხომ გასოვს ამას წინად, შეა ღამისას რომ უცხო გარები გვესტეიმჩენს, გოგიამ ქათიმებს და წვრიღმანებს გა ზრ დატეაჯერა, კარგი ღორის შაშის მოგეტანა. რამდენი ხნის შენახული უნდა ჭჭინოდა გოგიას ის შაში, მკონი შენც კარგად მისკდება. მაგრე უსამართლოდ და უმადურად როდი უნდა ჩაუტარო მოსამსახურეს ამავი, — ხავეკლურის კილოთი უთხრა ქაინოსრომი.

— დიდი საქმე ყოფილა, თუ ჩემი ღვინო, ან სხვა რამ შეიქნას და მერე მოგვიტანა, მაგას გოგიას მეტი ვი ვერ მოასურებს არა? ან არა-და რა ვი ერთხელ სირცხვილს გადაგვარჩინა, სამავი ერთად ასლა უნდა შეგვარცხვინოს, უღვიროდ დაგეტოვოს უცხო

სტუმართან. არა, შე დალოცვილო, მაგრე უსამართლოდ დაპარაკი რომ იცი, რატომ არ დაფიქრდები, რომ ამ შედადამისას ბისტებს ვერ გააკლიძებ და მერობლებთან ვერ გავგზავნი, ერთი დოქი დეინო მასესხეთო-თქო? ჩემი მამულის მოსავალს თუ ჩემს ნებასუდ ვერ მოკეისმარ, რისთვის მისდა? — განხსნლებით სთქვა ელისაბედმა. ქაინოსროს ხმა აღარ ამოუღია, ისე გავიდა. ძალიან კი უკვირდა ელისაბედ დასაგან გოგინას შესასუბ ასეთის სიტყუების თქმა, მაგრამ ქალიაო გაფიქრ და ქალი თუ განხსნლდა, აქსა და ვარკს სომ აღარ გაარჩევს, ისე წამოროშავს, რაც კი ენასუდ მოადგებო.

მაგრამ ქაინოსრო შესცდა ამ მოსაზრებით. ელისაბედს ამ შემთხვევაში ქალური სიანხსლე კი არ აღაპარაკებდა, იგანიკას მღიპენმა ენამ შეუშფოთა გული, საშინელე ეჭვი აღუძრა და ასეთის ცბიერებით შეთსუელს სიცრუეს, დედა-კაცის წირფელი გული კი არა, უმტკიცისის მამა-კაცის გულიც ვერ გაუძლებდა, რომ ეჭვის ნაბერწავლა არ მიეკარებინა.

ელისაბედიც საჩქაროდ გამოვიდა სალაზროდან და თქეს-აგრებით შევიდა იმ ოთახში, სადაც პატარა კოწიას ეძინა. მიუხსლოვდა შვილს და ათკაღიერებდა, საბანი სომ არ გადუხნდაო, მაგრამ ემაწვილს ეტყობოდა უშფოთველი ძილი ჰქონდა, რადგან საბანი ისევე ისე ესურა, როგორც დედამ დასტოვა. გარდა ამისა, ემაწვილის ფუნსულა ლოყებს წედანდეფი აპილბილება აღარ ეტყობოდა. გადაშლილს შუბლსა და სკალის უბებთან ოფლის ცვარები ისე მსხვილად დასუდომოდა, თათქო ობოლი მარკალიტები დაუზნეკაით, რომ ეს ქაროფა და მშენიერეი სსსე ერთი-ორად გაამშენიეროსო. შაწწინა სეული ეპას ქვემ ამოღრო და გოგინასგან მოტანილი ტყეისის ბეჭედი ისე შეკნოდა შაწწინა თითს, რომ ელისაბედი აღარ მოკრიდა ავადმყოფი შვილის გავლიძებას და დედობრეიქს გრძნობი დაუკონს ნიკანსუდ გადმოღებული რრი თითი. ემაწვილს ისე გულთანად ეძინა, რომ თითები კი მოკუმსა, თორემ სსვაფრეე დასნავც არ შენძრეულა.

ელისაბედის აშფოთებულს გულს ნაღამოდ დაედო შვილის უკედ ყოფნა, რომელსაც ტებილი ძილი და ცივი ოფლი ამტკიცებდა.

და. ელისაბედი ისევე იყვანა-აგრებით გამოვიდა. ოთხსიდან და სულანა-
საკენ წავიდა.

— რა ჰქვინოთ, ციცია; მოგცათ გასაღები? — ჰკითხს გოგიას ელი-
საბედი.

— რაკარც მივედი და გუთხარი, კლიტეს რატომ არ გვანებებ-
მეთქი, ასე მანასუსს, მათხარი, რომ არ დაგანებეთ? მაშინვე შა-
მოსსნა ღვედზე და ასე იასმანად მომცა. კინაღამ გადიარა, მე რომ
გუთხარი, ქალბატონი ძალიან გულმოსუღია, ივანიკა რომ გავიღას-
მღაკს-მეთქი. იფიცა და იმტვიცნა, რომ მე არაფერი მიკადრებია ივა-
ნიკასთვისო, — მოახსენა ციციამ ელისაბედს. ამ დროს ივანიკაც შემო-
ვიდა და შემოიტანა დოქათ ღვინო.

— ბატონო ნათლავ-ჩემო, იმ თქვენს ერთგულმა კანმა ძა-
ღვან არ გადაფიცა ჩემი გალანძღვა? რაკარც გაიგონა ციციასგან —
ქალბატონი ძალიან გულ-მოსუღიაო, ისე მოიკვდინარა თავი, ისე,
ისე, რომ გაცს ეგონებოდა, ამ საწყაღს სწორედ ტყუალს უგონებენ,
თორემ ეს ალაღ-მართალი ადამიანი სსკვის გინებას რავა მოახსენებსო.
ასლა კვინასას არ იტყუე! მარნში ჰქეძოდ ისმოდა მისი ქოთინი,
კითომ ასე ავად ვარო. აი დასწყეკლოს ღმერთმა ორ-პირი ადამიან-
ნი! — თავის გაქნევით სთქვა ივანიკამ. — რასაკვირველია, მაგისტანა
განა ევეღვან პურსა სჭამს!.. ახა მე რამ უნდა მანდოვროს, რომ
მაგისტანა უშმაკობა არ შემიძლია, მაგრამ ღმერთი არ დამიკარგავს
ჩემს სიმართლეს, — სთქვა ივანიკამ და ხოთლში ძაბრი ჩაარტო.

ამ უგანასვენელი სიტყვების თქმის დროს ივანიკას სასემ ისე-
თმ-ნკულილება მიიღო, და თვალებიც ისეთის კშმაგურის ალაღ-მა-
რთლობით დაჰმარშარ, რომ ელისაბედი სრულად დაწმუნდა, ივა-
ნიკა მეტის-მეტად საწყაღი კაციო, და თანაგრძნობით უთხრა ივა-
ნიკას:

— ჩემო ივანე, არც ღმერთი დაგვიკარგავს შენს სიმართლეს
და არც ჩვენ. შენ გოგიას საბრევეს ნუ აუვები, და რაც უნდა გი-
თხრას, არ გეწეინოს.

— რავა მახრძანებ, შენი ჭირამე, თქვენი გულისთვის კინძქუ-
რამ გამლანან, სელს არ შეეუბრუნებ, თორემ გინებით, რამდენიც
ერწიოს, იმდენი მაგინოს. შენი მირანი მიმიღია და სწორედ შენი

ოჯახის ორგულობას კი ვერ დაუფარავ, რომ ვინმეს შეკამნიო და ისე—ღმერთმა ყველას მშვიდობა მისცეს, მე რა ხელი მაქვს თქვენს საქმესთან, ჩემო ბატონო, მაგრამ მეტი-მეტად დანდობა არაკისე არ ვარცა. ცუდი დროა, ჩემო ნათლია, ცუდი. არც მე უნდა მენდო და არც სხვას.

— ნეტაგი ყველა შენისთანა სანდო იყოს, ჩემო ივანე, — უთხრა ელისაბედი.

— რა კაცი, ნათლია, სომ გაგიგონია: «გველზე გარედგანა ჭრელი და კაცი შეგნადგანო». იქნება, მე ყველაზე უფრო ორგულად ვიყო შენი, ვინ იცის!.. — უშმაკურის სიცილით სთქვა ივანემ და ღვინო წაიღო იმ ოთახისაკენ, რომელშიაც სავსეშიოდ სუფრას იყო გაშლილი.

ქვიშამ მეორე დღისა წასვლის დროს კიდევ განიხილა გოგინა. როცა ნახა, რომ სიცხე ორმოც და ერთ გრადუსზე მეტი ჰქონდა, წარბ-შეუთით უთხრა: ქაიხოსროს: თუ ყვავილი ან სხვა რამ სასადიო არ არის, მწელია ასეთ სიცხეს გადაურჩესო. ამ სიტყვების გაგონებამ ფრთები გამაასხა ივანიკას. მან საჩქაროდ აიბრინა წიკით, რომ ელისაბედისათვის გაეკუბინებია ეს ამბავი, აგრედე შეშინებინა ხანკალებულის სიმით ეუბნებოდა, რომ ყვავილიანის აქ დაყენება შეუძლებელია, რადგან ბოკები ერთის მეტი მოუხდელი გუოლაათო. რა გასაკვირველი იყო, რომ ელისაბედი შეეშინებია ამ ამბავს: მან საჩქაროდ მოუყარა შეილებს თავი, ყველა კოწიას ოთახში შეიყვანა და თითონაც კრწხივით გვერდით მოუჯდა თავისს სამ შეილს; გული ათასნაირის ჯიქრითა და წარმოდგენით უღელავდა და ამ ღელვის გამოეკრებინა ივანიკას მოხერხებული ღანჯარაკი და ისევე ზედ ერთუოდა, რათა საჩქაროდ მოემორბინათ სასადიო ავად-მყოფი გოგინა.

— მაგის დაყენება აქ არ შეიძლება, ნათლია-ჩემო, ბატონმა აქნება არ ინებოს, მაგრამ თქვენს სუ დაუჭერებთ, თორემ ისედაც ავად-მყოფის ბოკში რომ ახლა კიდევ ყვავილი შეხედეს, დავბრუნებთ დი ის იქნება! — უთხრა ელისაბედს ივანიკამ.

— რავე შეიძლება, სწორედ უნდა გავგზავნათ სასლში, გოგინა გოგინა, მაგრამ ჩემი შავლები ყველას მარჩვენია, — მიუგო ელი-

საბედმა. ამ სიტუაციებში კიდევ უფრო გაამსხვავა ივანე და თავის ქიქვას და აშოფოტებს მოუმატა.

— ბატონო, უნდა გავაისტუმრო გოგია შინ, რაკი ყვავილი სჭირს; ხომ იცი შეილება მოუხდელი გვყავს ერთის მეტი და ნუ ამოწვევტო ბოკშებს, — შემოსვლისათნავე მიასხა ქმარს ელფ საბედმა.

— ხლა ასე სელად რომ გადაწვეტ ყველაზეებს, რატომ გჭირს ეს წნე? ეჭიმის სთქვა, შეიძლება ყვავილ-ბატონების დროს გაუძლოს ვაძმა ასეთ სიტყვის, თორემ ის კი არ უთქვამს — ყვავილი სჭირსო. კიდევ რომ სჭირდეს, სად უნდა გავგზავნათ? ვარგად მოეთა თუ გვჭირია, ავად-მოფსაც უნდა მოუყაროთ. მიუჩნესთ საგუთარს მოსამსახურეს და მოუყლის; ახა მის დედ-მამას სად შეუძლია მაგისი მოკლა: თვალთ ველარს სედგენ და ყურში არ ესმისთ, — მიუგო ქაინოსრომ.

— რას ამბობ, ადამიანო, რას? გინდა, რომ შეილება ამომიწევიტო, თუ რაკაა შენი საქმე? მე წავალ, ბატონო, ჩემ შეილებს წავიყვან და შენ, რაც გეჩნის, ის ქენი! — გაანხლებით შესძას ელისაბედმა.

— ასირბელი ადამიანი სარ სწორედ! — ეკმაყოფილოდ წაღლა: რაკა ქაინოსრომი და მხრები აიწია.

— ნათლია, ქალბატონი მართლეს ბრძანებს, — ჩუმიად ჩაუღლა: რაკა ქაინოსროს კარებთან მისკლის დროს ივანეამ: — ბოკშებან სასლში, ს:დაც რამდენიმე სული მოუხდელია, ძალიან საშიშია ყვავილ-ბატონებანის დაყენება. არ შეიძლება ერთსა და ერთს მანც არ გაუძლედეს მოხდა, და რომელი იქნება ის ერთა, გინ იცის გოგია ყველაფერს გაუძლებს, ხომ მოუკსენებათ ჩვენ გლენ-კაცება ძაღლის ვიძისა კართ, მაგრამ დიდგანის შეილი სუსტია და სიფრთხილეს თავი არ სტკიავო — ნათქვამია.

— მე ვიცი, მხელია, ჩემო ივანე, მაგრამ რა ვქნათ, მეტადე-ბა საწყელი, სიკეთეს მეტი არაფერი მასსოგია იმისაგან და ავად-მოეთა გის მიუგოდო, შენ თითონ იფიქრე.

— შენ არ მომიკვდე, გოგიას არაფერი გაუჭირდეს, უთხრა ივანეამ და კიდევ აზირობდა რაღაცის თქმას, მაგრამ ამ დროს ელასა-

გედის სიგლაკა

უფროე ჭუნესა

I

ქალაქ დიების გამგეობის საათმა ათი რომ დაჰკრა, აგადოს ქუჩაზედ გაიღო ერთის მშვენიერად აგებულ სასახლის ბაღის კარი და იქიდან გამოვიდა ახალგაზდა ქალი, მაღალი, თეთრი, ვარდის ფერის პირი-სახისა. ამ პირი-სახეს აცხოველებდა მშვენიერი თვალები. ტანთ ეცვა ღამაში ტანთსაცმელი მატროსისა, რომელსაც საყულო და სახელოები ოქროს სირმის არშიებით ჰქონდა შემოვლებული. მას უკან მოსდებდა ერთი დარბაისელი და საპატიო ადამიანი, რომელსაც შავი ფარჩის კაბა ეცვა, თავზედ წნულდი შლიაბა ეხურა და ხელში ორი ქოლგა და ზღვის პატარა დურბინდი ეჭირა. ახალგაზდა ქალმა სიამოვნებით ისუნთქა ზღვის ჰაერი და სტქვა: „რა მშვენიერი ტაროსია, არიეტა“. საპატიო ქალმა, რომელიც, როგორც სჩანდა, იმის აღმზრდელი იყო, ნიშნად თანხმობისა თავი დააქნია და შემდეგ ორივე ხელი-ხელ გაკეულებულნი წავიდნენ ნავსაყუდლისკენ. ზღვას ხან ნაცრის ფერი გადაჰკრავდა, ხან ვარდისა, მზესა ჰფარავდა ცის სივრცეში ბამბასავით გაფანტული მსუბუქი ღრუბლები, წყლის ნიავი არხედა ტირიფის შტოებს და აფრიალებდა სასტუმროში კარების ფარდებს. მზისგან გადამწვარ მინდორს, რომელიც მობანავეთა სიარულის გამო ძველ ქუჩასავით გარდათელილი იყო, დიდი მოძრაობა ეტყობოდა: დაეხეტებოდნენ ძაღლის ვაყიდველები ფინია ძაღლებისა და მეძებრების ზროვით, ახალგაზდა

ქალები; ჟერსეთი გამოწყობილნი, ყმაწვილებთან რაღაც რნგლო სურსათამაშოსა თამაშობდნენ; მაშინ როდესაც კანკაშიმელო ბავშვები მალლა უშვებდნენ გრძელ ბაწარხედ დამაგრებულს ქალაღდის იალქნებს. ბიჭ-ბუჭები, რაც ძალი და ღონე ჰქონდათ, გაჰკიოდნენ და ხეღში აჩეჩებდნენ გამვეღელ-გამამვეღელებს აბანოების აღწერიღობას; პატარა ტრამვაი ერთს ჩაბან ღახს ცხენს დაჰყავდა კაზინოდან ზღვის-პირის ეეტემდე. ჩქარის ნაბიჯით მიუახლოვდა ორი მოსეირნე ქალი სამეფო სასტუმროს, როცა მათ შეხვდათ მალალ-მალაღი ყმაწვილო, ჩაფიქრებული და თავ-დაღუნული. მან მაშინვე ხეღო იტაცა ქუნღ ღზედ და ბოღიში მოიხანდა უცხოეღის კიღოთი და შემდეგ კეღღისაკენ მიიწია. ახალ-გაზღა ქაღის ხმაზედ თავი მალლა აიღო ყმაწვიღმა კაცმა, რომელიც საშინღად გაწითღღ და მისმა შავმა თვალეღმაც სხვაფერიღ გამოანათა; სიხარულით კღღ ტაცებულმა ქაღებმა ხეღი-ხეღს შემოჰკრეს.

— ღეზი! ნუ თუ ეს თქვენა ხართ? — ეტეღმღო ანეღოღეღ

— სტენიო! — წამოიყვირა მეტად აღეღვებულმა, ახალღ გაზღა ქაღმა; მერე ყმაწვიღ-კაცს ხეღი მკღავში გაუყარა შიღ ნაურულიად და საჩქაროდ ამბავი გამოჰკითხა: — ყვეღაზედ უწინ მიამბეთ ჩემი ღის ამბავი. ჭად ღსტოვეთ და როგორ არის? მავ გრამ, მე სულიეღი, რას ვამბობ? თუ თქვენ ღიებში ხართ, მავ შესაღამე, ისიც თქვენთანაა, სტენიო! ჩემო მეგობარო, საღ არის, მოღღი ჩქარა წამოყვანეთ ომესთან, ერთღბ მენატრება მისი გაღახვევა.

— ღეზი, საყვარეღობავ შვო! — ბუტბუტებღა სტენიო. მწუღ ხარეღისაღან შუბღი შეეკმუნხა, თვალეღიღან უცებ მარგაღღიტე-ბიღით კრემღეღი წაწოუვიღა და ხმა აუკან კაღღდა. თუღღეღსოღ ამავე წამს შღიღბანღი საპატეღო ქაღი, რომელიც შორეღელ ღანში გოაცეღისაღან გაშტერებული იყო, გონზედ მოვიღა და ღაღწყო ღაპარაკი:

— ჩემო კარგო, გახოვეთ... — ეს რომ წარმოსტევა ჩაღვა ყმაწვიღ ქაღსა და კაცს შუა: — ხომ იცით, როგორი ბრძანებაა მამი-თქენისაღან? იმან რომ შეღტყოს თქვეღნი ამნაიორღ ჩემთან

ლაშქარი... არა, არ შეიძლება! იფიქრეთ, ჩემო მშვენიერო... თუ ისე გონიერი არა ხართ, რომ გამოგონოთ, იმედია, სტენიო მანც მიხედება.

ქალს ენა დაება, ვეღარ დაათვა თაქისი დაბნეული სიტყვები და გაწითლებული, თვლებ-გაშტერებული ყმაწვილების წინ გაჩერდა. ამ წამს, საცოდავი და თან სასაცილო სანახავი იყო! დეზიმ აიწია თავისი ლამაზი წარბები და დაიწყო პაწაწა პირითა და ტუჩებით:

— არიეტა! ჩემო კარგო, ყური დამიდგეთ, იცით, როგორ მემორჩილებით ყოველთვის; ძლიერ მიყვარხართ, მაგრამ დღეს ხომ ჰხედავთ, არიეტა, რა იშვიათი შემთხვევაა... ჩემი და... გესმისთ, ეს ჩემ დას შეეხება... ახ! არიეტა, განა შეგიძლიანთ ამგვარ შემთხვევაში ძალა დამატანოთ?— თვლებიდან მდუღარება წამოუვიდა და საუბრის გათავება აღარ დასცალდა.

ეს ის დრო იყო, როდესაც იმათ წინ დარბაისელი საზოგადოება ლანდოებით სასაუზმოდ სასტუმროში მიეშურებოდა და განკვირებით უყურებდა ხანში შესულ ადამიანს, რომელსაც ელაპარაკებოდა მშვენიერი ქალი, მკლავ-გაყრილი ფერმკრთალ ყმაწვილ-კაცთან ერთად. მოხუცებული აღმზრდელი გაჯიუტდა და ხმა-ამოუღებლივ იდგა; მერმე დაიწყო დუღილუნით:

— ლორდის სურვილი? — ლორდის სურვილია, — ლორდის სურვილია... — ჩემი თხოვნა, — უპასუხა მსწრაფლად დეზიმ. — არიეტა! უნდა ამოარჩიოთ ან მამა-ჩემი და ან მე! თქვენ ხომ ხშირად მიმეორებდით, არაფრის გულისათვის არ მოგშორდებიო და, როცა გათხოვდები, შენთან ვიქნები შენის ბავშვების მოსავლელადო... მაშ კარგი! არიეტა! თუ ჩემი გულის მოხება გინდათ, დღეს თქვენის მოვალეობას აღსრულებას გადასცდით, თორემ გულს დამაკლდება და ჩვენ შორის ყოველივე უნდა გათავდეს.

— დეზიმ! — წარმოსთქვა აღმზრდელმა ტირილით. — ოხ დეზიმ, სუყველაფერს გავსწირავ თქვენს სიყვარულისათვის, ჩემო პაწაწა! თქვენ ეს კარგად იცით... თუ გინდათ... ჩემს სიცოცხლეს.

ცხლესაც... მაგრამ ეს შემთხვევა აღკრძალული გვაქვს, გლორდმა რომ შეიტყოს, რას იტყვის?

— ვეტყვი... წავიდეთ, გავათავოთ, არიეტა. მიყვარხართ, საყვარელი მოხუცი ხართ. — გადაჰკოცნა თავისი ვარდისფერის ტუჩებით მასწავლებლის მხურვალე სახე.

— არასოდეს არ დამავიწყდებათ ის, სრულად აღმისრულდეთ დარწმუნებული ვარ, ბატონი სტენიო მარაზუკი. სიძველე, კარგად დაიხსომებს ამას. — დაიხარა და მიუბრუნდა ახალგაზრდა ქალს: — იმის იმედი რომ გვახარებთ, ძვირფასო, თუ გინდათ თანადგომოთ.

— დეზი, გსურთ ნახოთ თქვენი და? ისეთი აღარ არის რაგორსაც იცნობდით, მაღლივ გამოცვლილიყო, უსაწყალი მოდი ძლიერ ავადა!

ახალგაზრდა ქალმა დაღმრთებით გადახედა თავის სიძეს.

— შეწუხებულია? — ჰკითხა მან და შეხედა.

— დიალ, დეზი, შეწუხებულია. უნდა იცოდეთ თითო სტენიო ქალმა ღრმად ამოიხარა.

— ჩქარა, სტენიო, წამიყვანეთ მასთან.

არიეტა, თითქო სასიკვდილოდ მიჰყავდა, ისრე მისდევდა უკან ყმაწვილებს, რომელნიც შევიდნენ ნასტუმროს ეზოში. როცა ლამაზ პავლიონთან მივიდნენ, შეხვდათ ახალგაზრდა ლამაზი ქალი და მონაზონი თეთრ საყელოიან ნაცრის-ფერ კაბითა. დეზი მოტრიალდა უცებ, მოუჩქარა ნაბიჯს და თან სტენიო გაიტაცა, თითქო ეშინოდა ამასთან ატე დამინახონო. ამათი მგორიდება ამაო იყო: დეზიმ გაეგონა უკან დან ახალგაზრდა ქალის გატაცებული ხმა:

— ჰხედავთ! ქალბატონი მეღმრთე და მარაზუკი.

დეზი ამ სიტყვებზედ უცებ აშფოთდა, მაგრამ თავისი გრძნობით ისე იყო გატაცებული, რომ ყური აღარ ათხოვა. სტენიომ გაალო პავლიონის კარები და ახალგაზრდა ქალი თავის აღმზღელით იქ შევიდნენ. მონაზონი შეაჩერდა უცნობებს, მერე აღაპყრა ზედალ თვალები და სთქვა:

— ნეტავი ბატონმა მარაზკიმ ჩაიწეროს თავი ჩვენის კონცერტის აფიშაში! რა მოგება დარჩებათ ჩვენ საწყალ ზღვის პატარა ობლებსა!

— იცით ვინ არის მარაზკი, დაო ელისაბედ?

— მისი სახელი, ვინ არ იცის, ქაღალატონო, განა ისეთი განთქმული არ არის როგორც ლისტი და რუბენშტეინი?

— დიად, მაგრამ, ჩვენდა საუბედუროდ, რაც ცოლი და უსნეულდა, აღარ ეჩვენება საზოგადოებას. ამ ბოლოს დროს ვენაში ბრ დათანხმდა დაეკრა იმპერატორისათვის, რომელსაც დიდად პატივსა სცემს, რადგანაც ფრანც-იოსები მისი პირველი მფარველია.

— რაზედაც მან უარი უთხრა ხელმწიფეს, შეიძლება ის შეუსრულოს უბედურ ბავშვებს.

— ერთად ერთს შეუძლია იმასთან შეამდგომლობა.

— დიად, შევეხვეწოთ დეზი მელივანს. საკვირველება რამ იქნება! თითო ალაგი ეღირება ორმოცი ფრანკი და სასტუმროს დარბაზი სულ გაივსება, ოც და ათი ათასი ფრანკი მაინც შემოვა.

მონაზონმა ელისაბედმა ხელები გულზედ დაიკრიბა აღტაცებით, ფრთქო სალოცავად ემზადებოა.

ქიანურის დაკვრაში სტენიო მარაზკის ტოლი არა ჰყავდა; ის ისე განთქმული იყო ფანტაზიების დაკვრაში, როგორც პაგანინი და საოცარ საამო ჰანგებს ათქმევინებდა ამ ხის იარაღს; მისთვის ღმერთს ღვთიური ხელებიც მიეცა დასაკრვლად და შეთხზვის დიდი ნიჭიცა ჰქონდა. უკრავდა საშინელის ძალით და მასთან ერთად საკვირველის სინაზიო. ხან იმის გასაოცარ საკრავიდან მოისმოდა სევდიანი ხმები, რომელიც წარმოადგენდა ღუნაის ლელიან-ჩალიანით დაფენილ ვეებერთელე მანდვრებზედ მგზავრებს; მერე სათემო დღესასწაულის მხიარულებას, სადაც ლამაზი ქალები ცეკვავდნენ თავის დანიშნუ-

ლებთან და შემდეგ ყაჩაღების სიმღერას, რომელშიაც ისმოდა ხანჯლების წკრიალი, ტყვიის ზუზუნი და თოფის ცემა. ამ სიმღერებში მთლად იხატებოდა უნგრეთის გული, მხიარული და გამირული; ამიტომ თავის ქვეყანაში მარაზკი ყველასაგან ცნობილი იყო, როგორც კოშუტი; ევროპაში ხომ თავყანს სცემდნენ ისინი, ვისაც ერთხელ მაინც უნახავს მისი დაკვრა. ის იყო პეშტის სასახლას მომღერალ ხოროს მასწავლებლის შვილი. მისი ნიჭი იყო სწავლით განვითარებული. ისე თავისუფლად არ იზრდებოდა, როგორც ველური ბოშა ხალხი, რუმელიც დუნაის ველ-მინდორზედ დაწანალებს. ძლიერ კარგად ესმოდა მუსიკა და მასთან მშვენივრად იყო აღზრდილიცა. ხელმწიფეს მოეწონა მისი ნიჭი, როცა ერთს თავის მამის დაწერილ თხზულებას უკრავდა, ამიტომ მიიწვია ვენაში კონცერტზედ დასაკრელად; მართლაც, ამ კონცერტზედ დაკრით დიდად ასიამოვნა საზოგადოება. იმ ზამთარს საყვარელი შეიქმნა ყველასათვის, ხოლო ქალებს უფრო მისი სილამაზე მოსწონდათ, ვიდრე ნიჭი. მაშინ ოცი წლისა იქნებოდა. ვაჟაკური სახე ჰქონდა; სახის მეტყველებაც ფრიად მოსაწყონი; მისი გიშერივით შავი თვალები თითქო ცეცხლს აფრქვევდა; ვენის ქალები გიჟდებოდნენ ამ მშვენიერ ყმაწვილი კაცისათვის, რომელიც ლახსავით შავვგრემანი იყო. სტენიოზ განებიერებული ბავშვი იყო ავსტრიის დიდ-კაცობისა და ამ გარემოებამ იმაზედ ცუდი გავლენა არ იქონია. არას დროს არ იქცეოდა ეივინდარა უზღელივით. თანასწორად ეპყრობოდა, როგორც დიდ-კაცებს, ისე უბრალო ხალხს. ფულს ისრე ადვილად ჰხარჯავდა, როგორც ადვილად იგებდა. არას დროს არ გაუშვებდა უნუგეზოდ არც ერთს გაჭირვებულს, მაგრამ, როცა დიდი თავადი სთხოვდა დაუკარი ჩემს სახლშიო, მეტის-ჩეტად უზომო სასყიდელს ართმევდა. დიდ-კაცად ცნობილი თავის ქვეყანაში, სტენიომ მოიხვეჭა სახელი ევროპაშიაც, წავიდა საფრანგეთს და იქ ხშირად მიდიან გამოჩენილი დამკვრელები თავის ნიჭის გამოსაცდელად, რადგანაც პარიჟის საზოგადოება იმაჟის ნიჭის სასინჯი ასპარეზია. ეს საზოგადოება, როგორც ვიცით,

აღესილია ფანტაზიით და ერთობ ნერვებიაჩნა; ერთნაირისავე სიადვილით აქებს და აძაგებს, მაგრამ, როცა შეხედება არტისტის ნამდივლ ნიჭს, აღტაცებაში მოდის; ეხლაც გიჟდებოდნენ მარაზკისათვის პირველად დაუკრა მან თავისი უნგარული მშრში საზამთრო თეატრში, სადაც მოაკამპანიმენტელ პლანტი ჰყავდა. დადგა ისეთი წამი, როდესაც ყველა დადუმდა, თითქო სუნთქვა წაერთვათო. მერმე უცებ ასტყდა ტაშის-კვრა, ფეხების ზრახუნი და საშინელი ხმაურობა: უნგრელმა არტისტმა დიდი ნიჭი გამოიჩინა. რამდენმამე გაზეთმა, რომელთაც სხვის კიცხვაში ამოსდით სული, გაჰხედეს მისი უსამართლოდ მოხსენება და ქირდად აღება, მაგრამ სტენიოც ისე მაღლა იდგა, რომ თავისი დაცინვითა და ოხუნჯობით გაზეთებმა ვერა დააკლეს-რა. ეს ახალგაზდა ათის წლის განმავლობაში ასე ბედნიერი, ლამაზი და მდიდარი იყო. ყოველ წელიწადს გაჰქრებოდა ხოლმე კვირიკობისთვეში და ღვინობისთვემდე აღარავის ესმოდა მისის ქიანურის მშვენიერი წმები. გეგონებოდათ ცხხედ მოწყვეტილი ვარსკვლავიაო, რომელიც უცებ მშვენივრად გააშუქებს, მაგრამ უფრო უცებ გაჰქრება ლამის წყდლიადში; სწორედ ამ ნაირადვე გაჰქრებოდა ხოლმე სტენიოც და არც არავინ იცოდა; სად იყო და სად არა. იმ დროს, როცა გაზეთის რეპორტიორები იგონებდნენ ათასნაირ კორებს იმის „გადავარდნის“ გამო, სტენიო არხეინად ატარებდა დროს პეშტს ახლო, თავის ჰატარა შამულში, რომელიც მამას აჩუქა. აქ ისვენებდა არტისტი დალილობისაგან და ხოროს მოხუცებულ მასწავლებლის წინაშე გადაიქცეოდა ხოლმე ისევ ბავშვად; აქ უფრო ადვილად და სწრაფად სთხავდა ჰატარა პიესებს, უფუფრო მშვენივრად ათქმევიებდა სხვა-და-სხვა სასიმღერო ოცნებას თავის ქიანურს ოქროს-სიმებიანის ქამანჩით. მარაზკი სულთ მიენდობოდა ხოლმე თავისს მამას და საღამოებს მოცარტისა, ბეტხოვენისა და ვებერის სასიმღერო-საგალობელთა განმეორებაში ატარებდნენ. ამით ახალისებდა თავისს მოტრფილენ გულს. საგრძნობელი სანახავი იყო, როცა დიდებული არტისტი, რომელსაც მოხუცი მამა ისრე ეპყრობოდა, როგორც

მოსწავლეს, განიძვრებდა ხოლმე იმ ადგილებს, რომელიც ვითომ სასურველის სინამდვილით ვერ დაუკრა და ასე გეგონებოდათ, ძველ ავეჯისა, კედლებზედ დატოვებულ ვარდის ფურცლებისა და ბალის ფრინველთათვის უკრავს ამ ციურს მუსიკას, რომელსაც ეშხზედ მოსული მსმენელი მუხლ-მოდრეკით მოისმენდა. როგორც მოახლოვდებოდა შემოდგომა, გაჩნდებოდა ვენაში და იქიდან მიმოივლიდა ევროპას. როდესაც მოიხვეჭა პატრი, დიდება და ფული, უკვე 30 წლხსა გახდა, მაგრამ აქამდე მისი შუბლი მოწყენილობისა და ჯუფისაგან არ შეკმუხენილა. ამ ხანებში, ბევრის თხოვნის შემდეგ, დაიყოლიეს გუნდველო დიდი ოკეანე და ამერიკას წასულიყო იქ დასწვრივალად. მგზავრობას გაუდგა ინგლისიდან. უფლის პრინცმა (ტახტის მემკვიდრემ), რომელიც მუდამ მისი თაყვანის-მცემელიყო განუსაზღვრელად, მიიწვია სტენიო სანადიროდ შოტლანდიაში, საცა უნდოდა გაეწვია დედოფალიცა, რომელსაც თურმე არასოდეს არ მოესმინა გამოჩენილის პრეტისტი დაკრძ. მეჯლისი ღანიშნული, იყო ვინძორში; სამჯგულისოდ მოიწვიეს მხოლოდ მახლობელნი და შინაურები; რამიტომ დიდი ფაცაფრე შეიქნა მალალ საზოგადოებაზე, ბქნება იმ რჩეულისა სიაში ჩვენც მოვეყვითო. როცა სტენიო შემოვიდა სასახლის დარბაზში თვისის ქიანურით, მანდილოსანთა შორის ატყდა ტკბილი, გამამხნეებელი და მღმთროთოვანებელი ჩოჩქოლი. მანდილოსნები შემოჯგუფულიყვნენ დედოფლის გარშემო და ამიტომ, ცოტა არ იყოს, შეპკრთა მემუსიკე. არტისტმა გაიღიმა, თვალები ძირს დაჰხარა და ქამანჩით ღუნავ ანაშნა ფარტუპონოზე დაამკრულეს, მზადა ვარო. სტენიომ დაუკრა მშვენიერად სევილიანობით სწვე პარმონთული პიესა, რომელიც ცხოველზედ წარმოადგენდა ტანჯულის სულის ნატერას წყუთი-სათველთაზნ გამოთხოვების ეპოსს და რომელსაც მან სახელად უწოდა „გედეს კიდერა!“ მის მშვენიერ თითებ ქვეშ მისმავდა მოგონება წახტაულის გენდიერებისა, როცა სასიხარულო და ბრწყინვალე დღე სასწაულები ატკობდად სულოსა და გუდს და ეს მოხატანება უცნაურად შეიცვალა სასოწარკვეთილებით უღსვენსე ვწყრ-

ზედ; შემადრწუნებელის სინამდვილიდან უკრავდა ქიანური და მის ხმაში ისმოდა დაქრილის გულის ოხვრა, იმ გულისა, რომელიც ეთხოვება ამ სოფელს, თან ენანება საწუთრო და თან იღვევს გული, დნება გრძობა... სტენიოს, ემზით გატაცებულს, დააიწყდა, რომ სამეფო დარბაზში იყო და თვისის ჩვეულები-სამებრ თვალები დახუჭული ჰქონდა; ამ დროს გაიგონა გულ-ამომჯდარი ქვითინი, რომელიც ისე მოისმოდა, თითქო გარ-შემო სალოცავად დამზადებულთა მღუმართა შორის ქვითი-ნებს ვინმეო. არტისტმა სწრაფად მოავლო თვალი გაბრწყინ-ვალბეულ დარბაზის სანთლებს, ყვავილებს და ორ ნაბიჯზედ, პირველ წყებაშივე დაინახა განცვიფრებული სახე ახალგაზდა ქალისა, რომელიც მღუღარებას აბნევდა და ხელები ისე დაე-კრიბა გულზედ, თითქო უზენაესს შესთხოვს და ევედრება რა-სმეო. ქალი ამ ქვეყნად აღარ არსებობდა, ღვთიურის ხმებით გატაცებულის ქალის ფიქრები პოეზიის მორევში სცურავდა. უცნობმა სინაზემ აამალა მისი სული და ნატრულობდა იმ გვარ მდგომარეობაში დარჩენას, ნატრულობდა, რომ არ მო-ჰკლებოდა ამ მშვენიერ ხმათა სმენა. სიმღერა მოულოდნელად შესწყდა; დიდი ტაშის-კვრა გაისმა; ყველა წამოდგა სტენიოს მისალოცავად, გარდა იმ ახალგაზდა ქალისა, რომელიც გა-შტერებული იყო, იმ დრომდე, ვიდრე ხელი არ შეახეს ოდ-ნავ და ვიდრე არ გაიგონა ნაზი ხმა: „მოდ, გეყოფა, მოდ“. ქალმა თითქო ნამძინარევივით გაახილა თვალები და გაუღიმა დას, რომელიც შეწუხებული თავს დასტრიალებდა. „ახ, დეზი, რა შორს წავედი“. მერმე დაინახა არტისტი, რომელიც იღვა დედოფლის რძლის ახლო და ღირსეულის თავ-დაქერით ისმე-ნდა თავისს ქებას. რამდენისამე, სიტყვის შემდეგ, სტენიო წა-მოვიდა ახალგაზდა ქალისაკენ. არტისტს წინ მიუძღოდა უელ-სის პრინცი. სტენიომ თავი დაუკრა ქალს, როდესაც არტის-ტის ბრწყინვალე მფარველმა სთქვა: „ქალბატონო მელივან, ეს გახლავთ ჩემი მეგობარი ბ-ნი მარაზკი“. მოდმა წაიბუტბუტა რამდენიმე სიტყვა და ისე გაწითლდა, თითქო რაღაცა ცუცხლი მოეძღო გულშიო. მხოლოდ მაშინ მოვიდა გონს, როცა პრინ-

ცი მოჰპოვრდა. არტიტმა ხელმეორედ დაჰყრა სიგმებს და მშვენიერმა ხმამ კვლავ გაიტაცა ახალგაზდა ქალი; რომელმაც მთელი საღამო განუსაზღვრელ აღტაცებაში გაატარა. მარაზკის ინგლისში ყოფნამ გასტანა ჩამდენსამე კვირას, თუმცა გულში ისე ჰქონდა, რომ მხოლოდ ჩამდენსამე დღეს დავრჩებო. ამერიკის გაზეთებმა გამოაცხადეს, რომ არტიტი დაიგვიანებსო, მაგრამ მალე გამოაშკარავდა, რომ სტენიო სულ აღარ აპირობდა ამერიკას წასვლასა. რაღაც საკვირველი, მიმზიდველი ჯადო იქერდა სტენიოს ინგლისში: არტიტი უარს ამბობდა, აღარსად აღარ დავუკრავ კონცერტებზედაო; ბევრს ეგონა, რომ სრულებით მიატოვა თავისი ნამდვილი ხელობაო. სტენიო გაერთო საზოგადოებაში, თამაშობდა ქალაქებს, ცეკვავდა, ნადირობდა; ერთის სიტყვით, დიდ-კაცურად სცხოვრობდა. ბევრს უნდა შეჰხვეწნოდნენ, რომ დაეკრა რამე; ხანდისხან არც ხვეწნამუდარა გასკრიდა ხოლმე; მარტო მისს მელოივანს შეეძლოთ ვარდაეთქმევიანებინა მისთვის უარი. ერთად-ერთი სიტყვა მოდიოდა იყო მისი ბრძანება და კანონი, იმის თქმაზედ აიღებდა იმ ჰიანურს, რომელიც ხელში მოხვდებოდა და აღტაცებით დაუკრავდა ვნებით სავსე არიებს, თითქო უნდა ეს ხმები სამუდამოდ ჩაჰნერგოს ახალგაზდა ქალის გულშიო. მოხიბლულ-მოჯადოებულნი მოდიც, ოცნებით გატაცებული, სულ ამ საკვირველ მგოსანის ფიქრში იყო. მარკიზ მელოივან გრეის, ამ დიდის გვარიშვილის კაცს, რომელიც საადმირალო გამგეობის პირველი სეკრეტარი იყო, დიდად მოეწონა არტიტი და დიდის პატივის-ცემითაც მიიღო სახელ-განთქმული უნგრელი. გაზაფხულის დამლევს ლორდმა ჩამდენისამე დღით თავის მამულში, ირლანდიაში გაიწვია. კეთილ-შობილს ლორდს უნდოდა ირლანდიის მაღალი საზოგადოება გაეცნო მარაზკის, და ამ მეცენატობის როლით თავი მოჰქონდა. ლორდი დაქვრივდა მაშინ, როცა მისი ქალები სულ პაწაწები იყვნენ. ამიტომ ასულნი თავისნი ჩააბარა ერთს აღმზღედეს, ხნიერს, ღვთის მოსავეს და წყნარს ადამიანს. ამით დამშვიდა გული და სცხოვრობდა თავისთვის. ერთხელაც არ დაჰბადებია ეჭვი ზმისი; თუ რანაირ მოეწონათ ერთმანეთად

მოდსა და სტენიონს. არასკრდეს არ შეუმჩნევეია, რომ მისი ქუ-
ლი ტრფიალებით შეწყურებდა დიდს არტისტს, ამაყი იყო,
ვით ირლანდიელი, და ამიტომ ვერ მიჰხვდა, რომ მისი ქალი,
დიდებულის შთაჰმამავლობისა და გვარისა, იქამდე დამდაბლდე-
ბოდა, რომ შეიყვარებდა ამ კაცს—თუმცა გენიოსსა, დაბალ
წოდებისა და შთაჰმამავლობისას. არტისტს კაცმა უნდა ყური
უგდოს, მისის დაკვრით თავი შეიქციოს, უნდა ფოფეროს, ფიქ-
რობდა ლორდი; როგორც ბატონსა და დიდ კაცსა სჩვევია,
არტისტი მისთვის მასჰამოვნებელი მსახური უნდა ყოფილიყო
ხოლო ის კი მეტისმეტი იქნება, რომ თავი გაუტოლოს ადამიანმა
და შეიყვაროსო. ამისთანა დამკირებას კეთილ-შობილ მოხუცის
თავი ვერ შეიგნებდა. ლორდი იმყოფებოდა თავის დუნლოის სასა-
ხლეში, დუბლინის ახლოს და აგერ რამდენიმე დღე იყო, რაც
ელოდებოდა მარაზკის. არტისტმა დაიგვიანა, ფიქრობდნენ კი-
დეც, არ მოვარ; მაგრამ ერთს დღეს მიიღეს დეპეშა, მოვლი-
ფარო და მოვიდა კიდეც, როგორც კი სასახლის წინ ეტლი
გაჩერდა, ფერ-მიხდილი მოღი დარბაზიდან თავის ოთახში გა-
ვიდა; ლორდ მელივიანა კიბესთან დახვდა სტუმარს და გაუწო-
და ხელი, სტენიონი დაბლა დაუკრა თავი, მაგრამ ხელი არ
გამოართვა და დაღონებით უთხრა:

— ბატონო მარკიზო, ვიდრე მიმოღებთ იქნება მომეცით
რამდენსამე წამს მოგელაპარაკოთ; თუ მომიხმნთ, მაშინ გავი-
გებ; შემოიღია დავრჩე თქვენთან სტუმრად თუ წავიდე.
ლორდ მელივიანმა გაკვირვებით შეჰხვდა მარაზკის და
შეამჩნია, რომ საქალაქოდ იყო მორთული და არა სამგზავროდ;
არც ეტლში ჰქონდა ბარგი, თითქო დარჩინას არ აპირებსო.
ხმის ახოუღებლად შევიდნენ დარბაზში, ელაპარაკმა გასტანა
მეთხები საათი, შემდეგ კარები ღაილო; მარაზკი გამოვიდა
და მას თან მოჰყვებოდა ლორდი მელივიანო ტალანში არტის-
ტმა კიდეც თხოვნა დაუწყო, მაგრამ დიდმა კაცმა არა უპასუხა
რა, მხოლოდ ამპარტავნულად ოჯახზედა. არტისტმა ღრმად
ამოიოხრა და მარტო გავიდა კარებიდან, რადგანაც ლორდი უკვე
სასახლეში დაბრუნდა. სტენიონი ათვალიერ-ჩააწყვლიერა გარ-

შემო არე-მარე და უცებ დაინახა, რომ თანჯარა გაიღო პირველ სართულში, საიდანაც გამოჩნდა ბოზრი თავი. მარაჯი სასწრაფოკვეთილებით გამოუსალმა შორიდან და დატანჯულის სახით ჩაჯდა ეტლში.

რამდენსამე დღეს მის მოდი თავის ოთახში იყო ჩაკეტილი; ამბობდნენ, უქეიფოდ არისო. მერმე ლორდი მელივანი უმცროსი ქალით ინგლისში დაბრუნდა. საზოგადოებაში ამბობდნენ, ვითომც მარკიზის უმფროსი ქალი მიძიმედ გამხდა ავად და დაეჭიკა და რა ირლანდიაშიო. საზოგადოებაში გამოსვლასაც ერიდებოდა. ლორდის მწუხარება ბევრს სჯეროდა და ბევრიც დარწმუნდა ამის გაყო, რომ ეს ამბავი ნამდვილიაო; მხოლოდ ზოგიერთმა შურიანმა და ენა-ქართალამ გაიგო, რომ მარაჯი და მოდი გერმანიაში იყვნენ ერთად. ამ ხმებმა ლორდთან დაახლოვებულნი ისე გააკვირვა, რომ ლორდს გაუშეღვენეს. აღელვებული ლორდი გაქევაებულივით ისმენდა ამ ქორებს, მხოლოდ ერთხელ მრფავლ ჩაკითხვის შემდეგ ძალდატანებით სქქვა:

რამდენსამე დღეს მის მოდი თავის ოთახში იყო ჩაკეტილი; ამბობდნენ, უქეიფოდ არისო. მერმე ლორდი მელივანი უმცროსი ქალით ინგლისში დაბრუნდა. საზოგადოებაში ამბობდნენ, ვითომც მარკიზის უმფროსი ქალი მიძიმედ გამხდა ავად და დაეჭიკა და რა ირლანდიაშიო. საზოგადოებაში გამოსვლასაც ერიდებოდა. ლორდის მწუხარება ბევრს სჯეროდა და ბევრიც დარწმუნდა ამის გაყო, რომ ეს ამბავი ნამდვილიაო; მხოლოდ ზოგიერთმა შურიანმა და ენა-ქართალამ გაიგო, რომ მარაჯი და მოდი გერმანიაში იყვნენ ერთად. ამ ხმებმა ლორდთან დაახლოვებულნი ისე გააკვირვა, რომ ლორდს გაუშეღვენეს. აღელვებული ლორდი გაქევაებულივით ისმენდა ამ ქორებს, მხოლოდ ერთხელ მრფავლ ჩაკითხვის შემდეგ ძალდატანებით სქქვა:

რამდენსამე დღეს მის მოდი თავის ოთახში იყო ჩაკეტილი; ამბობდნენ, უქეიფოდ არისო. მერმე ლორდი მელივანი უმცროსი ქალით ინგლისში დაბრუნდა. საზოგადოებაში ამბობდნენ, ვითომც მარკიზის უმფროსი ქალი მიძიმედ გამხდა ავად და დაეჭიკა და რა ირლანდიაშიო. საზოგადოებაში გამოსვლასაც ერიდებოდა. ლორდის მწუხარება ბევრს სჯეროდა და ბევრიც დარწმუნდა ამის გაყო, რომ ეს ამბავი ნამდვილიაო; მხოლოდ ზოგიერთმა შურიანმა და ენა-ქართალამ გაიგო, რომ მარაჯი და მოდი გერმანიაში იყვნენ ერთად. ამ ხმებმა ლორდთან დაახლოვებულნი ისე გააკვირვა, რომ ლორდს გაუშეღვენეს. აღელვებული ლორდი გაქევაებულივით ისმენდა ამ ქორებს, მხოლოდ ერთხელ მრფავლ ჩაკითხვის შემდეგ ძალდატანებით სქქვა:

რამდენსამე დღეს მის მოდი თავის ოთახში იყო ჩაკეტილი; ამბობდნენ, უქეიფოდ არისო. მერმე ლორდი მელივანი უმცროსი ქალით ინგლისში დაბრუნდა. საზოგადოებაში ამბობდნენ, ვითომც მარკიზის უმფროსი ქალი მიძიმედ გამხდა ავად და დაეჭიკა და რა ირლანდიაშიო. საზოგადოებაში გამოსვლასაც ერიდებოდა. ლორდის მწუხარება ბევრს სჯეროდა და ბევრიც დარწმუნდა ამის გაყო, რომ ეს ამბავი ნამდვილიაო; მხოლოდ ზოგიერთმა შურიანმა და ენა-ქართალამ გაიგო, რომ მარაჯი და მოდი გერმანიაში იყვნენ ერთად. ამ ხმებმა ლორდთან დაახლოვებულნი ისე გააკვირვა, რომ ლორდს გაუშეღვენეს. აღელვებული ლორდი გაქევაებულივით ისმენდა ამ ქორებს, მხოლოდ ერთხელ მრფავლ ჩაკითხვის შემდეგ ძალდატანებით სქქვა:

მის გულში ზვიადობა გამელეციებინა; ვეუზნებოდი, დიდი მანძილია თქვენ შორის-მეთქი. ვუბძანე ჩემს ქალს, დეზის და იმათ მასწავლებელს მისს არიეტას, მოდი მარტოკა არ დასტოვოთ არას გზითა-მეთქი. ყოველმა ცდამ ამაოდ ჩაიარა. ერთ საღამოს იმისი ოთახი ცარიელი დამხვდა... ქალი გაიქცა, დასტოვა მამა და ის ქერი, რომლის ქვეშაც გარდაიცვალა მისი დედა! დაივიწყა ყოველივე ვილაც მაწანწალასათვის.

ლორდ მელივანი გაჩუმდა და პირი-სახეზედ ხელები მიიფარა რამდენსამე წამითა. შემდეგ გაჯავრებითა სთქვა:

— დღეის იქით გობრძანებთ იმ უბედურის სახელი ჩემთან აღარ ახსენოთ. არ მინდა ვიცნობდე ცოლის მარაზკისას; მე მყავს მხოლოდ ერთი ქალი; გსურდათ სიმართლის შეტყობა და აი სიმარაულებე ეს გახლავთ.

III

მითქმა-მოთქმა ამის თაობაზედ საზოგადოებაში მალე შესწვდა, მხოლოდ ლორდ მელივანსა და სტენიოს შუა ეს ბრძოლა თანასწორი არ იყო და ჯერ კიდევ არა თავდებოდა. არასოდეს არ გამოაშკარავებულა არტისტის საუკეთესო თვისებანი ისეთის სიმძლავრით, როგორც სტენიოს დაქორწილების შემდეგ. ამბობდნენ, რომ თვისის ნიქის გამოჩენით დაევიწყებინა თავისს ახალ გაზდა ცოლისათვის ის მწუხარება, რომელიც თან დაჰყვა მათის სიყვარულის დასაწყისს. სტენიომ მოიხვეჭა სახელი და დიდება და მოდი ამით გაამხიარულა; ამასთანავე მან გაჰფანტა ყველა ის ათვალწუნება, რომლითაც პირველად დახვდა აქა-იქ საზოგადოება: ახლა ყველას გული მიიზიდა და ყოველ მხრიდან აღტაცების წერილები მოსდიოდა. თვისის ხელოვნურის დაკვრით არტისტმა იქამდე მიღწია, რომ ყველა ამტყუნებდა მოდის მამას, ყველა ჰკიცხავდა, მეტის-მეტი სასტიკი და შეუბრალებელი ადამიანი ყოფილაო. ლორდი მელივანი მართლაც ძალიან ამაყი და გულ-ზვაფი კაცი იყო; არას გზით არ უნდოდა ეპატივებინა შეცდომა უგვარო კაცისათვის,

თუმცა გენიოსიცა ყაფილიყო. თავისი ნიჭით სტენიო დიდებულ კაცს უტოლ-ამხანაგდებოდა. ხელმწიფემ, მისმა მფარველმა, უბოძა არტისტს გრაფის წოდება, მაგრამ მან უარი სთქვა; მოკლე გვარი მარაზკისა უფრო მოსწონდა. ორი წელიწადი მოჰყავდა ევროპა აღტაცებაში და თავის ცოლს იმდენს ფულსა და სიმდიდრეს ანიჭებდა, რომ მოდს სიზმრადაც არ მოსჩვენებია. ამას გარდა მიღებული იყო მეფის კარზედაცა და დიდ-კაცობაშიაც; თვისის სიტურფით, სინაზით მოღმა ყველგან თავი იჩინა და ამით თითქო ჰფარავდა იმ ნაკლულევანებას, რომელიც მარაზკის ემჩნეოდა; იმის გვირგვინში მოდი უკეთესი თვალმარგალიტი იყო. სტენიო მდიდარი, განთქმული და საყვარელი მოვადგონებდათ ჭეშმარიტის ბედნიერების განხორციელებას ამ ჩვენს დედა-მიწაზედ. მაგრამ ჩვენი ბედის-წერა ასეთია, რომ არასდროს სიხარული დიდ ხანს არავის შერჩება. ჯვარის დაწერის წლის თავზედ ცოლ-ქმარს ეყოლა დედასავით ბობრი ბავშვი და მოდს, გატაცებულს შვილის სიყვარულით, დაავიწყდა წინანდელი მწუხარება; წასრული სრულებით აღარ აგონდებოდა. აჰყვა თავის წერას და მხიარულებაში ატარებდა ქმართან დროს დღესასწაულიდან დღესასწაულამდე. სულ ანგელოზსა ჰგვანდა და ამიტომ ყველგან მეფობდა; თვით მოდსაც მოსწონდა ეს თაყვანის-ცემა; თვითონაც შეეჩვია არტისტის ცხოვრებას. მარაზკის ნიჭი სრულიად მომწიფდა. ახლა პატარა პატარა თხზულებას კი აღარა სწერდა; ვენის ოპერისათვის შეთხზა ფანტასტური ბალეტი და ოპერა „კორვინი“, რომელშიაც უნაგართა მამულის სიყვარულმა ამაყად იჩინა თავი. ამ თხზულების შემდეგ თაყვანის-მცემლების აღტაცებას სამზღვარი აღარა ჰქონდა და მარაზკის უნგრეთის შოპენის სახელი დაერქვა. ამ დროს მოღმა ქმრის დაუკითხავად გაჰბედა და მისწერა წერილი მამას; სწერდა, რომ მარად შენი მოსიყვარულე და მორჩილი ვიქნებიო; თან ბოდბის იხდიდა დანაშაულობისათვის. მოდი ჰფიქრობდა, რომ დიდებას ბევრი რამ შეუძლიან და იქნება პატიოსანმა ლორღმა უფრო აპატიოს გამოჩენილ კომპოზიტორის, გასაოცარ არტისტის ცოლს, ვიდრე ამხანაგს უბრა-

ლო სტენიოსას, რომელიც უწინ მხოლოდ კარგი დამკვრელი იყო. რვა დღის შემდეგ მოდბა უკანვე მიიღო თავისი წერილი, რომელიც მამას არც კი გაეხივნა. დიდებულმა ლორდმა იფიქრა, რომ ჩემი თვ-მოყვარეობა შეურაცხ-ყოფილია და ამიტომ მტკიცედ იღბა თავის სიტყვაზედ. მე არ ვიცნობ მოდს და ერთის ქალის მეტი აღარა მყავსო. ეს მოდს დიდად ეწყინა, მაგრამ ეს წყენა რა შესადარებელია იმასთან, რაც მომავალში მოელოდა. იმ სკლამოს, როცა მოდმა უკანვე მიიღო თავისი წერილი, მისი პატარა ვაჟ ავად გახდა. გულ-ჩვეილიც ქალის ბუნება შეირყა. ბავშვის ავად-მყოფობა მამის გაწყრომის მიზეზით განგებას მიაწერა. ქალმა ჯავრიანობა დაიწყო რადგანაც შვილის ავად გახდომა ღვთის მიერ მოვლინებულ რისხვად დასახა.

ერთის კვირის განმავლობაში უფლიდა მოდი თავის პატარას თავ-განწირულებივ; ერთს წუთს არ შორდებოდა, თითქო უნდა თავისი საკუთარი სიცოცხლე ჩაჰბეროს ყმაწვილსაო, მაგრამ ყოველივე ამაო იყო. ვარდის ფერი ლოყები ბავშვს გაუყვითლდა, ბრწყინვალე თვალები ჩაუქრა, მომღიმარე ტუჩები მოეკუმა. მედიდურად და უტანჯველად განუტევევ სულჯ საწყალმა ანგელოზმა.

ამ უბედურებამ ისეთი მწუხარება მიაყენა ნახსა და სუსტს მოდსა, რომ ყველა გააოცა: ისე ტიროდა და ჰქუხდა, თითქო დაქრილი ლომიო, ემდუროდა ცაჲა და დედა-მიწას, ხმა-მალლა უყვივოდა თავისს მამას და იმასა სდებდა ბრალს კმ უბედურებისათვის. პასუხის-გებას ველარ გადუარჩენა ჩამა-ჩემიო. შემდეგ მოდი ჩავარდა უცნაურ მდგომარეობაში; ორი კვირა დამუშავებული და თვალთ-გამოშტერებული იყო. ამაოდ ცდილობდა სტენიო გამოეყენა ამ გაქვავებიდან; ელაზარაკებოდა მოდს, მაგრამ იმას არა ესმოდა-რა. თავისფ კიანური უღონოდ ეჩვენებოდა ახლა სტენიოს, რადგანაც მისი დაკვრა მოდს ველარ გამოაფხიზლებდა. იმისი ნაზი ხმები ველარ გადუყრიდა ხოლმე მოდს მწუხარებას და ამ შეკენიერ საკრავ იპარდს, რომლითაც ახალგაზდა ქალის გული მოჰხიბლა, ესლა ვარჯხედ ველარ მო-

ჰყავდა. მოდი მეტად გზმოიცვალა: პირი-სახეზედ ძალიან გახუ-
და, თვალები გაუშტერდა, ხველა დასჩემდა ისეთი, რომ გულ-
მუცელს აღარ არჩენდა. მეტად შეწუხებულმა სტენიომ მოი-
წვია ვენის უკეთესი ექიმები, სუყველამ ურჩია, მოდი იტალი-
აში წაიყვანო: თბილ ჰაერში ჯანის სამრთელე ისევ დაუბრუ-
ნდებაო. განაშორეთ იმ ქვეყანას, სადაც უბედურება ჰნახა,
და კვლავ გონზედ მოვაო. დაიმედებულს მარაზკის დაჰყავდა
საყვარელი ცოლი ექვს თვეს ერთის ქალწილად შეორეში, ეძე-
ბდა მცხინვარე მხეს, გაშლილ ყვავილებს, ზღვის ნიავს, ლა-
მაზ ნავეზს, სუყველას, რაც კი სიცოცხლეს ამხიარულებს.
მოდს უკეთესობა არ დაეტყო; სულით იყო ავადმყოფი და ამი-
ტომაც ვერც ერთი ამ ქვეყნის უქიმი ვერ მოარჩენდა. ცოტა
ხანს შემდეგ მოდს გადაეყარა გაშტერება; თითქო უნდოდა
მხნედ აეტანა მწუხარება. მოდი ახლა უფრო დაშვენდა, თით-
ქო მისი დასვედიანებული სახე სიკეკლუტის მიზეზიარა. ქალმა
დაიწყო ლაპარაკი თვალ-ყურს ადევნებდა იმას, რაც მის ქმარს
შეეხებოდა, ზრუნავდა მომავლის ცხოვრებისათვის ქმართან
ერთად. დადგა ზაფხული; მოდი სწუხდა, რომ არ შეეძლო თა-
ვის ქვეყანაში დაბრუნება.—მე მგონიაო—იტყოდა ხოლმე—იქ
დამიბრუნდება ჩემი ღონიერი. რა დიდის სიამოვნებით ვნახავდი
დიდ ლურჯ ტბებსა, მწვანე ტყეებსა. ოჰ, ირლანდია! იქ არის
ჩემი ღმერთი ჩემი მშენი ჩემი არის!—უბნის შექმნენიდა
და ნელის ხმით განაგრძობდა:—არ შემიძლია იქ დაბრუნება.
აღკრძალული მაქვს,—და შემდეგ ღრმად ამოიოხრებდა:—რა
კარგი იქნებოდა ჩემსუნთქა სწამობლოს ჰაერი, მარტო იქ მო-
ვრჩები! ოჰ, სტენიო, მოარჩენა და შენთან ყოფნა... დაწუნანს
კიდევ შენთან ცხოვრება.

ეს ნატურა სიცოცხლისა ხშირად ეწვეოდა ხოლმე. ასე
ებრძოდა ახალგაზრდა სხეული თავისს გაქარწყლებას, მაგრამ სუ-
ლი უფრო მძლავრია და ხორცსა სძლევის. შობს უნდოდა ენა-
ხს ზღვა, რომელიც ემბრაზობდა ინგლისს, ამით ჩემს სანატრელ
ქვეყანას უფრო დაეუახლოვებო. წარმოუდგებოდა ხოლმე,
რომ ვითომ ადვილად გადავლახავ იმ ზღვას, რომელიც სამშოჰ-

ლოს მაშორებსო და ამგვარად ჩემი ოხვრა და მოთქმით ტირილი თამამად მიადწევს მშობლიურს სახლს, სადაც დავიბაძე დეო. ეს ჩუო მიზეზი იმათის მოსვლისა დიებს.

IV

მოდი სულ ლოგინში იწვა; მისი ტანი ეხლა ისე დაღეუ-ლიყო, რომ ბავშვი გეგონებოდათ; ოდნავ-ღა სჩანდა ლოგინში. მისი მშვენიერი ბობრი თმა დამკვნარ ყვაილივით გაყვი-თლდა და ლამაზ წარბებს ქვეშ გაჰქრა მისის ლურჯის თვალე-ბის ბრწყინვალემა; მის სახეზედ რაღაც გამოურკვეველი შიში იხატებოდა, რადგანაც ქალი სიკვდილის მოახლოვებასა ჰგრძნობ-და და ველარაფერი იხსნიდა სიკვდილისაგან. ლოყებზედაც ორი დიდი წითელი ლაქი დააჩნდა. მისი გამხმარი ხელები ქალღლდსა ჰგავდა. ღია ფანჯრიდან მზის სითბო და მშვენიერი ჰაერი თა-ვისუფლად შემოდოდა, მაგრამ მოდს სული ეხუთებოდა და ხანდისხან ტანშიაც აერყოლებდა. მისმა დამ, დეზიმ თავი მიაღვა მის ბალიშს და ჩუმად სტიროდა. სტენიო ნაღვლიანად დასტკეროდა. ორივე დას, რომელნიც ასე შეწუხებულნი იყვნენ: არტისტ თვალ-წინ წარმოუდგა ის დრო, როცა პირველად ნახა მოდი. დეზი პირ-წავარდნილი და იყო, ის მოდი, რომელსაც ის-იყო მაშინ შეუსრულდა 20 წელიწადი. სტენიოს სევდა-ნაღველი მოაწვა. გულში ამბობდა: „მე ვარ მიზეზი, რომ ეს საყვარელი, ბედნიერი ყმაწვილ ასეთს სპ-ცოდვე ყოფაში ჩავარდა და ეხლა ჩემ თვალ-წინ სანთელივით-დნება. მე ვარ მის წინაშე დამნაშავე, ჩემთვის გასწირა მან ყო-ველივე და რით გადავუხადე სმაგიერო? ტაშის-კვრა, ფუჭი დიდება და სიმდიდრე—აი მაგიერი! მაგრამ ამას თავისს სახლ-შიაც დაჩვეული იყო. ნეტავი ჩვენი პატარა მინც ყოფილიყო ცოცხალი; იმისი აღერსი შეუშრობდა ცრემლებს, იმისი თვა-ლები დაავწყებინებდა მოდს სამშობლო ცას; იმისი ფუნჩულა ვარდის ფერი ტანი, ყველა ნათესავის სამაგიერო იქნებოდა

დუღისათვის? მაგრამ ჩვენ რა უნდა დაწყვიტოთ? ჩვენ, ვე-
გელოზი გაფრინდა და ეხლა დედაც სან შიშვეებს. —
გამოჩენილმა არტისტმა ჩაღუნა თავი და ცხარე ტრემლი-
ბი წამოსქდა გაფითრებულ ლოყებზედ. სტენიო, შეფიქრებინა
შეპყრობილი, ზღაპრ მწუხარედ და ნატარბდა სიკვდილს. მო-
დის ხმამ გამოაფხიზლა პატარა ხანს.

— სტენიო, ეგრე შორს რად დგებარ? ჩემსკენ მიმდინ...
სტირი განა? რა მოხდა?

— არაფერი, ჩემო კარგო! სიხარულის გამო რომივიდა,
რაკი თქვენი და თქვენთან დავინახე.

— ეს ჩემთვისაც დიდად სასიხარულოა სტენიო, ამისთვის
თქვენი მადლობელი უნდა ვიყო. — როგორ შეგეხებოდა მოდმა
ლიმილით დაუმატა: — ან რა იტყობოდა მონ ნოთ ცმ

— რაც დევი აქ არის, ვგონებ, უკლებშევიქნება... — რამ
შემეძლოს მისი ჩემთან დატოვება პატარა ხანს, გამაკოცა ლხმ-
და. მაგრამ შარტო ამისი ნახვა არ შეეყოფა. — მოდის ხმა აუკან
კალდა: — ახ! ნეტავი მამა მავატრეზდეს.

— მოდ! — ერთად წამოიძახეს დეზინა და სტენიომ, რომ
დესაც მან ეს წამოსთქვა და თვალევი გაუბრწყინდა.

— ეს ის არის, დიდად, იმისი სიბამაყე მკლავს ჰმისწერო-
მა ძნელი ტვირთია ჩემთვის, გული მომიკლა მისმა რისხვამა.
ახ! შემბრალოს... მოვიდეს... მისი დანახვა მინდა მხოლოდ!
თუ სათქმელი არაფერი აქვს, თუნდ ნურც კი დამელაპარაკე-
ბა, ნურც სახლში შემოვფეო ოღონდ ამ თანჯრის-წინ გვანროს,
როგორც მეზავრმა, მხოლოდ ერთხელ დამენახეს და ვიხარებ
გამომთხოვებია.

ლონე-მინდობა ქალი ისევ მიესვენა ქმრის და ზის-შკლავ-
ზედ, შამაკვდავივით გაფითრდა და ოდნავ-ღა სუნთქავდა. რამ-
დენისამე წამის შემდეგ ისევ გამოაკოცხლდა ალერსობა ბელი
მოუსვა დევის ლოყაზედ, შემდეგ ნელის ხმით განაგრძო:

— უკაცრავად, ჩემო პატარა! შეგაწუხებ: მხედავ, ესეც ჩე-
მი ბედი ყოფილა! უნდა შევაწუხო ისინი, ვინც შეყვარან! არ
ვცეო კი, რად მომდის ესა, აქ ზომ ავი-არა ვარ, — ამო სიტყვე

ბის შემდეგ, რომელიც მან წარმოსთქვა ხნგელოზიქ, სინაზით, მარაზკიმ დაიჩოქა იმის საწოლ-წინ და ხელები დაადო, შუბლზე და, შუბლი, მწუხარებისაგან უფრო გაუხურდა. სტენიომ უთხრა:

— საყვარელო, წამებულო! შენ, რომელიც აქამდე იღუწ მალ იტანჯებოდი, მხოლოდ ახლა აცხადებ შენს ტანჯვა-ვაე ბას. თუ ვინმეა დანაშაული, მარტო მე ვარ! მე, რომელიც გავერიე შენს ცხოვრებაში და მოგიკალ გული.

— სრულიადაც არა, — მიუგო მან: — შენ მომიკალ კი არა, განათლე, ია-ვარდით მოჰფინე.

— გავანათლე, ია-ვარდით მოვფინე! რალა დარჩა მას შემდეგ! ახ, რატომ თავს არ შემოგეველე და მტლედ არ დაგედე! მე რომ მომკვლარიყავი, მამა-შენი ხომ გაპატივებდა! ის შენ კი არ გიწყრება, არამედ მე! იმან კარგად იცის, რომ შენის ტანჯვით მე მიკლავს ის გულს და იმიტომ არის შეუბრალებელი. ახ, საყვარელო, წყნარო მოდ! ერთ წამს შენის გამზიარულებისათვის ჩემს სიცოცხლეს შევსწირავ, მითხარ რა გინდა?.. რა გსურს, მითხარ? ბედნიერება იქნება ჩემთვის, რომ თავი შენ შეგწირო.

— მოდხ შეაჩერდა ერთს წამს, თითქო პასუხი ეძნელებოდა და მერმე ნელა წასჩურჩულა ქმარს. ნაჩურჩულევი უფრო აზრით ღვიგო სტენიომ, ვიდრე გავონებით.

— არ მინდა ისე მოვკვდე, რომ მამა არა ვნახო.

— მარაზკის თავ-ზარი დაეცა. აღუთქვა, თავის სიცოცხლე მოდისათვის შეეწირა. ამ თხოვნის აღსრულებას კი სიკვდილი ერჩია, მაგრამ უარი ვერ უთხრა:

— კარგი! რადაც უნდა დამიჯდეს, განახვებ მამას.

— ახ, სტენიო! რა კარგი ხარ, რა რიგ მიყვარხარ!

— რტისტმა უნებლიედ გაჭლიმა და მიუბრუნდა ცოლის დას.

— საყვარელო-დეზი, ეხლა გვიან არის, უნდა მარკიზ მელოიანთან დაბრუნდეთ, ნურათერს დაუმალოვთ, რაც ამ დილაკ მოხდა და სთხფვეთ, მომცეს ნება ნახვისა. ჩვენი ერთად

შებენდრა ისე ძნელია იმისთვის და სატანჯველი ჩემთვის, რომ ვგონებ ეცდება წინ-და-წინვე იფიქროს.

— გადავსცემ, რაც გნებავთ, — სთქვა ახალგაზდა ქალმა, უკანასკნელად გადახეცა დას და კარში გავიდა.

თავის პატარა გემზედ ლორდი მელივანი ნელ-ნელა სცემდა ბოლოსა სასტუმრო ოთახში და თითქმის ერთი საათი უცდიდა მარაზკის. გემის ოთახში ძირს სქელი ხალიჩა ეგო და ამიტომ მისი ფეხის ხმა არ ისმოდა. წითელი ხის დარაბა სარკმლისა შუადღის სიციხეს აგრილებდა. ზღვის ნაპირზედ ხიამაღლები ჯგუფ-ჯგუფად მოსჩანდა. შორიდან ორთქლის სტვენა და მუშების ყვირილი ისმოდა. მოხუცებული მარკიზი ვერც უმზერდა რასმე და არც არაფერი ესმოდა. ვიწრო პატარა ოთახში მოუთმენლად ტადიოდა და შავ-უკულმა ფიქრებს შორს მიჰქონდა მისი გონება. მოაგონდა ბალი თავის მშვენიერ სასახლის-წინ გროსვერინ-სკარში, სადაც ორი პატარა ქალი მხიარულად თამაშობდნენ მინდორზედ და ჟივილ-ხივილი გაჰქონდათ. ერთი, ძლივს ფეხ-ადგმული, გასძახოდა მეორეს: მოდ, მოდ! მაშინ უფროსი შედგებოდა, მივიდოდა დასთან, დაჯდებოდა მწვანე ბალახზედ, ჩაისვამდა კალთაში პატარას და მის თეთრს თავს გულში ჩაიხუტებდა. ამ მშვენიერ სურათს ლმობიერებით უყურებდა მამა, ჯერ კიდევ ახალგაზდა ქვრივი.

ლორდმა გადასწყვიტა თავისი სიამოვნება და სიცოცხლე შეეწირა ამ ორ საყვარელ შვილისათვის და, თუმცა ბევრი ეძლეოდნენ, მაინც მეორედ ცოლი აღარ შეირთო. წყნარად და უდარდლოდ აღიზარდა ორი ბავშვი. ენლა ისინი იყვნენ ორი ახალგაზდა ქალი, იმათი მამა კი, რომელმაც მათთვის თავი გასწირა თითქმის, ფიქრობდა თავისი ნატვრა აესრულებინა: გაეთხოვებინა, რომ დედები გამხდარიყვნენ და თან თავისი სიბერეც ბოლოს ტკბილად გაეტარებინა ამ ახალგაზდათა ოჯახებში. რა სიხარულით მოუალერესებდა მერე შვილი-

შვილების აბრეშუმივით რბილს თმებს; იმათ ეყოლებოდათ დედა, რომელიც ხშირად დასტკებოდა მათის ცეკლობით; როცა წამოიზრდებოდნენ, მელივან-გრევი, მოხუცი ლორდი სთხოვდა დედოფალს, რომ ნება დაერთო ჯავისი წოდება უფროსისათვის გადაეცა, რათა მისი სახლი არ აღმოფხვრილიყო. მაგრამ რა მალე ჩაიშალა ეს მშვენიერი იმედი, ეს ტკბილი ფიქრები! უცბად მის გონების თვალ-წინ სურათი გამოიკვალა და მარკიზის დუნლოის პარკი მოაგონდა. ზაფხულის ერთ საღამოს მოდი მთელს დღეს არ გამოსულა კარში და, როცა არიეტა წავიდა სათქმელად, სადილად გამოდიო, ოთახი ცარიელი დახვდა. დიდსა და ბნელს ჩრდილიანებს მოედგნენ მოსამსახურენი მარკიზის წინამძღოლობით, ტყეში უყვიროდნენ მოდს, გზებზე ეძებდნენ მთვარის შუქის შემწეობითა, მაგრამ ამაო იყო ყოველივე! ყველას საშინელმა ფიქრმა გაუელვა გონებაში: იქნება თავს აუტყება რამეო! თუ არა-და ეს მოულოდნელი შემთხვევა რით აიხსნებაო. ბატონის ასული ვერ ნახეს: მოდი გაჰყვა იმას, ვინც უყვარდა. მარკიზს თვალ-წინ წარმოუდგა შავგვრემანი სახე სტენიოსი ნათელ-გადაფენილის შუბლითა და ცეცხლ-მფრქვეველის ფვალეებით. ამ სამის წლის განმავლობაში რამდენჯერმე აგონდება მოხუცს ის მშვენიერი და ეშმაკურად მოლიმარი, დამცინავი სახე. ისე ეგონებოდა ხოლმე, რომ მაცდური სულიაო. რაც მწუხარება მარაზკიმ მომაყენა, არაოდეს არ მიფუტევებ სტენიოსაო. ერთნაირად შეჰბღალა მისმა, საქციელმა როგორც გრძნობა დიდის კაცისა, ისე მისი მამობრივი თავმოყვარეობა და ამიტომ იქენჯნებოდა სასტიკად მისი გული. ხშირად ამბობდა გულში მოხუცი—თუ ოდესმე ხელში ჩამივარდა და მისი დასჯა ჩემსედ იქნა დამოკიდებული, რით უნდა გადავუხადო სამაგიერო? რა სასჯელი უნდა მივაყენო? შევიძლებ კი შეუბრალებლად იმის ჯავრის ამოყრას?—მაგრამ ეს სანატრელი დღე ჯერ არსაიდანა სჩანდა. სტენიო ჯერ კიდევ დიდებითა და ბრწყინვალეებით იყო მოსილი. სიმდიდრე არ აკლდა და ბედნიერება: ყველაფერში წარმატებული იყო და გამარჯვებული! არტისტმა მიიღწია იმ სი-

მაღლომდე, რომ გაუსწორდა იმათაც, ვისაც სძულდა და ეს სახელ-განთქმული კაცი ღირსი შეიქნა ძღვევა-მოსილ გმირის შთამომავლის სიძე გამხდარიყო. მარკის ისა სწყყინდა, რომ იმ კაცმა ასე მოატყუა და გააწბილა. ქალის მოტაცებისათვის მოკვლას უპირობდა, ხოლო ქალის გულის მოხიბვლისათვის—წამებას! ეხლა მოულოდნელად მავინდენ და მოახსენეს, რომ სტენიო აქ ახლოს არის და თქვენი ნახვა უნდაო. ერთის სიტყვით, ახლა შეეძლო გაეუბედურებინა კიდევ სტენიო და ენუგეშებინა კიდევ.

ამგვარად, გაუთენდა დღე, რომელსაც დიდი ხანი იყო, რაც ნატრულობდა. აგერ საცა იყო სტენიო უნდა ენახა. მარკიზი ტალერემილის სახით ფანჯარასთან გაჩერდა. შორს ზღვისპირად მოსჩანდა ნახნავები და შემუშავებული მინდვრები, ცოტა ზევით კიდევ—ციხე-დარბაზი; ცხოველი მზე დაჰნათოდა უნაყოფო გორაკს, ნაცრის-ფერი ღრუბელნი ლაყვარდს ცაზედ გაჩქარებით მიზობდნენ, ეკლესიის ზარი ნელ-ნელა ჰრეკდა და იმისი ხმა ისეთი მწუხარე იყო, რომ მოხუცს თავისი შეცოდება მოაგონა. მოეჩვენა, რომ ვითომ ეგ ხმა იყო ხმა სიკვდილისა, რომელიც სატირლად მიიწვევდა მართალთა და შეიძლება მისის ქალისათვისაც ხვალ ასევე დარეკონ; ლორდმა ღრმად ამოიოხრა, მოჰხურა საჩქაროზოდ ფანჯარა, რომ აღარა გაეგონა-რა, და წარბ-შექმუხვნილი გაშტერდა ერთს აღაგას; ამ დროს მოისმა ფეხის ხმაც. ოთახი შეინძრა და მენავემ შეაღლო კარები. ჩრდილში მარაზკის მაღალი ტანი ოდნავ სჩანდა. მარკიზმა ხელით ანიშნა მოგვშორდიო, მენავემ თავი დაუკრა, მოსცალა გზა და მოდის ქმარი შემოვიდა. ორნივე ერთ წაშს შეჩერდნენ და ერთმანერთის მწუხარებას სინჯავდნენ საუხის ცვლილების მიხედვით. მოდის მამა ეხლა სულ გათეთრებული იყო და ყვითელ ტუჩებზე მწარე ღიმილი უკრთოდა. მარაზკი გამხდარი იყო და თვალები ჩაცვივებული ჰქონდა მალვით დაღვრილ ცრემლებსაგან. ლორდმა მეღვივანმა ანიშნა ახლო მოდიო, ხოლო რათა სკამი არ ეთავაზებინა მისთვის.

თვითონაც ფეხზე იდგა. დიდმა არტიტმა ჩაღუნა თავი და დაიწყო დინჯად, თითქო ეძინებოდა სიტყვის გამოთქმაო:

— მიღებისათვის მადლობელი ვარ. გეცოდინებათ, რა მწუხარებამაც მიიძულა თქვენთან მოსვლა. აგერ თქვენს წინაშე ვდგევარ გულ-ხელ დაკრეფილი და ვთხოვთ, გეხვეწებით, მიუტევოთ თქვენს ქალს...

— თქვენს ცოლს? — მკაცრად გააწყვეტინა სიტყვა მოხუცმა.

განცვიფრებისაგან აკანკალებულმა სტენიომ განაგრძო:

— იმას, ვისაც მოდს უძახდით და გიყვარდათ. დაივიწყეთ, რომ ის ჩემ გვარს ატარებს და გაიხსენეთ, რომ წინად თქვენის გვარისა იყო. ნუ მიჯიბრდებით, თქვენსავე თავს ნუ ებრძვით! თვით თქვენმა გულმა გადასწყვიტოს. შესაბრაღისი და აუდამყოფი რომ არ იყოს, შეგიძლიათ დასაჯოთ, მაგრამ ძლიერ დასუსტებულია და იტანჯება. ერთი სიტყვა წყრომისა მოჰკლავს. სულგრძელება გამოიჩინეთ, დაივიწყეთ თქვენი შეუთრაცხყოფა! დადგა წამი დასჯისა კი არა, არამედ მიტევებისა. მომაკვდავებს მკაცრად არ ეპყრობიან!

— განა მართლა საშიშს მდგომარეობაშია? — ჰკითხა მოხუცმა შეწუხებულის ხმით, თუმცა ეტყობოდა არ უნდოდა შეწუხება.

— აგრე რომ არ იყოს, — უბასუხა სტენიომ, — განა მე აქ ვიქნებოდი?

— აი რა მოიქმედეთ! — დაიძახა ლორდმა. — იმისაფვის მომტაცეთ ის ბავშვი, რომ ასე მოგელოთ ბოლო. როცა მომტაცეთ, მშვენიერი იყო, მხიარული, ჯან-ლონით საესე; მასუკან ქვეყანა შემოატარეთ და დღეს მეუბნებით, კვდებაო. რა ბედნიერი ვარ, რომ ჩემთან აღარ არის! ბევრს ვეცადე გულიდან ამომეგლიჯა, დღეს მე იმას აღარ ვიცნობ. მე მყავს მხოლოდ ერთი ქალი და ის, რომელსაც მე ვაღმერთებ, უკანასკნელ დღეში არ არის. რაც შეეხება პირველ ჩემს ქალს, ის მოკვდა და აგერ სამი წელიწადია ვგლოვობ იმას:

ამ უკანასკნელ სიტყვების წარმოთქმაზე მარკიზმა უცნაურად შეჰყვირა და გათფრებულ თავზე ხელები მოისვა: დაავიწყდა, რომ სტენიო იქ იყო.

— ნუ თუ არ შეიბრალვებ? — უბასუხა მოდის ქმარმა. — რა უნდა გიუხრათ, რომ გული მოგიღობოთ? რა უნდა მოვიქმედო, რომ თავი შეგაბრალვოთ? ჰხედავთ, სუყველაფრისთვის მზადა ვარ!

— სუყველაფრისთვის? — განიმეორა ლოკრდ მელივიანმა, კიდევ სუფრო ჩაფიქრებულმა.

— ნუ თუ დამიბრუნებთ ჩემს შვილსაც? — სტენიომ უკან დაიხია:

— თქვენ გინდათ, მომაშორდით? ნუ თუ იმედო გაქვთ, რომ დაგთანხმდებით, თქვენა და ის ერთად განახოთ? იმის საწოლთან თქვენთვისა და ჩემთვის ერთად აღდგლი არ არის. ან შეურაცხყოფელი ან შეურაცხყოფილი, — იმისი მამა, ან იმის ქმარი. მაგრამ რას ვამბობ, განა ჩვენ შორის მან უკვე ერთხელვე არ აირჩია ერთ-ერთი? — მარაზკის თითქო ცეცხლმა გაუელვა თავლებში. — მილორდ! თქვენი განზრახვა გასაოცარია.

— ვინ მოგცათ ნება, რომ განმეციხოთ?

— ჩემმა თავ-განწირულებამ! იმდენად მიყვარს თქვენი ქალი, რომ იმისთვის თავს ვაგწირავ. რადგანაც თქვენ შეუბრალვებელი ყოფილხართ, რაც გნებავთ, ის მოიქმედეთ. რას არ ვატვირთებ იმისათვის, ვინც მომანიჭებს ბედნიერებას? მოგვკდფ იმისთან, ვისაც ჩემი ცხოვრება ეკუთვნოდა.

მარკიზი მოუბრუნდა სტენიოს და საშინულის ზიზღით უთხრა:

— თქვენ მომტაცებ ცოცხალი, მე გიხტნით მითწორმ მხოლოდ მკვდარი უნდა დამიბრუნოთ. მწუხარებში უნდა მოგტაცოთ, როგორც თქვენ სმე სიხარულში წამარზივით. თქვენ წამართვით იმისი კოცნა და ამის სამაგიერო სწავლდებოდნენ ცრემლებით. თქვენ იმისი არა დაგრჩებდებოდა ის ისევე ჩემი იქნება. ის განისვენებს ჩვენს საგვარეულო სუამარხში თავის დედისთან; თქვენ ინგლისის მიწა-წყალზედ ფეხის დადგმა აღარ გაჰხედოთ, რათა მის საფლავზე მისვლა არ შეგეძლოთ.

— მარაზკი გაშტურებრილი იდგა ლოკრდ მელივიანის წინაშე.

— მაგ ფასად კი მიუტევებთ თქვენს ქალს ყოველსავე?
 მიხუტვამ სიტყვის წარმოუთქმელად დაუქნია თავი. მოდის
 ქმარე არ განძრეულა, სახე გაუშტერდა, თვალმზედ ცრემ-
 ლები შეაშრა.

— მაშ იმ ანგელოზს, რომელიც ისე მიყვარდა, საუკუ-
 ნოდ მაშორებთ? წმინდა თაყვანის-ცემა, რომლითაც მსურს
 საყვარელი მკვდარი შევამყო, დამეკარგება? მაშ მე არ შემეძ-
 ლება ეილოცო, ვიტყვი იმის ახლოს და საფლავი ყვაოლე-
 ბით მოვუერთო? ოჰ! უემედო დაკარგვა! თქვენ საშინელს სა-
 სყიდელს ითხოვთ. რასაც შეეძლო დაეტბო ჩემი ნაღვლით სავსე
 გული, ის ამიკრძალებს; უმჯობესი იყო გეთხოვათ, სიცოცხლე
 შოისპეო! კარგი... გაძლევთ თქვენს ქალს, მაგრამ იმ პირობით,
 რომ ეს მსხვერპლი ძვირად დაგიჯდეთ: ისე შეიბრალეთ თქვენი
 ქალი, როგორი შეუბრალებელი ხართ ჩემდა შესახებ. ჩემი ტანჯვა
 თქვენთვის დამწიფებდა, ჩემი წვალება სიხარულია. მე შეეწი-
 რავ ცრემლებს იმის ღმილისათვის, ოღონდ გადამიხადეთ კარ-
 ვად, გააბედნიერეთ მჩლი.

— როდ მელივიანმა არიქო ვერც კი გაიგონა სტენიოს სი-
 ტყეები. შეუღმრკალი და აღუშფოთებელი იყო და მტკიცედ
 ასრულებდა თავის სიტყვებს. მარაზკის დასასჯელად მოდი უნ-
 დო მოკვდესო. ცინ იცის, რა უფრო უხაროდა, ქალის ნახვა,
 თუ მარაზკის ხელში ჩაგდება. რა უცნაური ბრძოლა იყო იმის
 გულში! მარკიზის ვხარისხებით მიუბრუნდა სტენიოს და ისე
 შეჰხედა, თითქო ეკითხება: გაქვს კიდევ რამ სათქმელიო? რო-
 დესაც დაინახა გაშტერებული და შეწუხებული არტიტი, მარ-
 კიზი აყარების გასაღებად წავიდა.

— მგონია, შეგიძლიანთ წაბრძანდეთ, ზრთის საათის გან-
 მავლობაში მოვალე ჩემ ქალთან, მაგრამ არ შემიძლია დარჩენა
 იმ ქალაქში, სადაც თქვენა ხართ, ამიტომ გიცხადებთ, რომ
 დღეს საღამოსვე მივდივარ ინგლესს. ამგონი მსუბუქი ვეგ თი . . .
 რაემიანოზკიმ დაუკრა თავი ხმა-პმოუტქბლივ და წაწვიდა. მარ-
 კიზმა ყური დაუგლო იმის ფეხის ხმას და როცა სტენიო კიბე-
 ზე ჩავიდა, კლრმად ამოიოხრა. ამ დროს დაინახა დეზიმ თავი-

სი სიძე, დაღონებულს ლორდთნი ლაპარაკის რგამო, მოპხეფ ხელი და ღონე-მიხდილმა ტირილით დაიწყო.

გამეფიციკონ რა იფხვამ ფონცეგოგონს ფეცელ იხანეცელი იმისი ლედი იოსელი დასე მკე... VI... მომოდ ფეცელმდე შინან თუ...

მამის ნახვით მოდი თითქო გაცოცხლდა. ქალმა ღონე მჩიკრბა, გაუძლო მწუხარებას და გამხიარულდა. შეიძლო აღგომა და მისელა ფანჯარასთან, სადაც ტკბილად ატარებდა დროს თბილ მზის შუქზე, გახალისებული ზღვის გრილის ნახვით და ხალხის მოძრაობით. ხანდახან სტენიოს ფიქრად მოსდიოდა, რომ იქნება ექიმები მოსტყუდენენ და შიშს კიდევ საკმაოდ აქვს ღონეო; იქნება მისმა ჯანმა შესძლოს და დასძლიოს ავად მყოფობაო. საწყალს სტენიოს ხან აღმაფრთოვანი იმედები გაიბტაცებდა და ხან იქვენეულობდა, ვაი თუ მოდი ღრეებით არის აღტაცებული მოულოდნელის სიხარულით, ეზრძვის ჯანის სიუსუსეს, მაგრამ ეს ბრძოლა ღრ ხანს ვერ გასტანს და ამ მცირე ხნის შემდეგ ქალი კვლავ ჩამოპყრის ზურთებს და დაეცემა დაჭრილ ჩიტივით, რომელიც ის-ის იყო ცაში ცდილობდა: გამფრენასაო. გულის ძვერით ადევნებდა ქმარი თვალ-ყურს ახალგაზღაობისა და სიკვდილის ბრძოლას, რომელთა შორისაც მხრელოდ წვრილი ძაფები-ლა იყო გაბმული: სტენიო სწყევლიდა იმ დროს, რომელიც ასე სწრაფად გარბოდა და დღეებს, რომელიც ასე მალ-მალე სცვლიდნენ ტრთმანეთს, დედის შიშით ელოდა, „ხვალე“-მ უბედურება არა მომიტანოს-რაო, თავისი სიტყვის თანახმად, ლორდი მეფეფანი იმ დღესვე წავიდა და დასტოვა მხოლოდ დეზი და არიეტა. ამ ოჯს ქალს ახლო ყოფნა მათელოდნელი იყო ავად-მყოფისათვის და ამიტომ უკეთ შეიქნა.

დეზი დადიოდა, ხტოდა, მღეროდა, ეხვეოდა თავისს დასე ყველას სიყმაწვილისა და სინაზის გამრუთქმენის ეზრთოქცეოდა. გაჩუმებული მოდი შესცქეროდა და ასე ეგონა, ანეფი დაგვარდასავალი ერთი მძივე: სიზმარი, წყურვეო და თითქო არაფერი მწუხარება ჯერ არ გამომიცდია ცხოვრებაშიო, ეგოფნა აგრედვე, რომ სტენიო მამის ნება-დარტვიფა და დალოცა

ფიქრს შევირბოე, რომ ჩემი სამშობლო არ დამიტოვებია, დას არ მოვცილებივარ. და თეთრი ანგელოზი მკედარი არ არისო. ასეთი იყო მისი იტყვებანი. უცბად მოაგონდებოდა ნამდვილი; მაშინ დახუჭავდა ხოლმე ფეხებს და იტყოდა: ეს ასე უნდა ყოფილიყო, ასეც არის და ბედნიერიცა ვარო. წყნარის აღერსით ესაუბრებოდა წარსულის შესახებ არიეტასა და დეზის. წარმოუდგებოდა თვალ-წინ თვისი მეგობრები და ხშირად დიდ ხანს იყო ხოლმე გართული წარსულს ფიქრებში და ამიტომაც ახლანდელი მწუხარება ავიწყდებოდა.

როცა სტენიო ასე გართულს უყურებდა თავისს საყვარელ ავადმყოფს, ჩუმად გასწევდა ხოლმე უდაბურ ადგილებისაკენ, მივიდოდა ზღვის ნაპირას და იქ დაჯდებოდა გაყვირებულ ბალახზე, გატაცებული შავ-უკულმა ფიქრებითა. იმის მწუხარებას ჰხატავდა მისი სიმები და შორს მიჰქონდა უიმედობით საესე ფიქრები. ეს მწუხარებაში ჩასახული და შობილი სიმღერა გაიტაცებდა ხოლმე სტენიოს და გამოუთქმელს ტანჯვაში ატდებდა. სიმთა ჟღერის დროს ცდილობდა გაეჩუმებინა თვისი ნიჭი ფიქრ-ოცნებისა, მაგრამ საოცარი ჰანგებო დედა-მამის აღარ აკარებდა და როგორც არწივი, რომელიც მიაწიალებს საცოდავს, ღონე-მიხდილ მსხვერპლს, ისე მიაქროლებდა მაღლა და ვეღარ ახერხებდა მის კლანჭებიდან განთავისუფლებას. შევნიერი ხმები იყო ეს ხმები! მისი ხარი და გლოვა გულს აღელვებდა. უცებ წამოხტებოდა და წყევლა-კრულვით იხსენიებდა იმ ეშმაკსა და ქაჯს, რომელიც ძალა-უნებურად მწუხარე ხმით აკვრევენებდა. როცა მოისვენებდა პატარას, შესცქეროდნ ხემალოდებს, რომელთა ჯგუფი მუდამ დაღუპვას მოელოდა ამ ლაქვარდოვანს ღრმა; შევნიერ წყალში და მაშინ გაუელვებდა ხოლმე ის აზრი, რომ ამ ტალოებში შესაძლოა მეც ვიპოვნო დავიწყება და მისვენება. უცერად მოეჩვენებოდა მოდრის მკრთალი სხეული-მოაგონდებოდა თავისი მოვალეობა და დაღრმნებული უკანვე დაბრუნდებოდა; თავ-ჩაღრმული გაივლიდა ქუჩებს, ყურადღებას არ მიაქცევდა თავისს ნაცნობთა და ნათესავთა მყოფის კოფხს ში შევიდოდა მოცინარი სახითა. მარაჯვას ჩამო-

სვლის ამბავი დიეზში მალე გახშიანდა და პირველ დღეებშივე დაიწყეს სიარული ნაცნობებმა, მაგრამ მათთვის მუდამ დაკეტილი იყო კარები. დიდს არტისტს არავის ნახვა არ სურდა. ნათქვამია, წყალის მიმდინარეობასა და ქარს უფრო ადვილად შეაჩერებ, ვიდრე ქაღების ცნობის-მოყვარეობასაო. ამ ზღვის პირად მდებარე ქალაქში, სადაც უსაქმოდ ატარებდნენ ცის-ამარა დღეს ქაღები ზღვის-პირის ბაქნებზედ, ვინ იცის, რამდენს ჰკიცხავდნენ, ჰლონძლავდნენ და იგონებდნენ ჭორებს. ზაფხულმა მიიზიდა ნორმანდიის ზღვის-პირ ქალაქში ახალგაზ-და დიდ-კაცობა, რომელიც მარტო იმის ფიქრში იყო, დრო როგორ გაეტარებინა. მართლაც, ეს დიდ-კაცობა დიდად იყო მოწყენილი, რადგანაც გასართობი ცოტა ჰქონდათ. უკანას-კნელ სალაპარაკო საგნად ჰქონდათ მსპანის მარკიზის ლამაზის ქალის გაქცევა, რომელიც მდიდარ ახალგაზდა ურიას თურ-რმე გაჰყოლოდა. მას შემდეგ აღარაფერი იმისთანა ამბავი არ მომხდარა, რომელიც ებად-ასაღები ყოფილიყო. სწორედ კაცი მოკვდება მოწყენილობისაგან წყლებზე. რა მშუხარებით გამოუცხადა მონაზონმა ელისაბედმა დედათა საზოგადოებას, რომ მარაზკის გადაუწყვეტია, არადროს საზოგადოების წინაშე აღარ დავუკრავო. მონაზონ ელისაბედს ძალიან კარგად დააბ-სოვდა ახალგაზდა ქალის სიტყვები, რომელიც სტენიოს დანა-ხეაზე უთხრეს. მას შემდეგ ის აზრი ტრიალებდა მის თავში, რომ გამოჩენილ არტისტს მიეღო მონაწილეობა ობლების სა-სარგებლოდ გასამართს კონცერტში. ვიდრე ელისაბედი ამასა ჰფიქრობდა, ქაღებმა დაიწყეს ენის ქარტალი: იგონებდნენ მოდის ამბავს, ლორდ მელივანს, ირლანდიის სასახლეს, რომე-ლიც თვალითაც არ ენახათ; უმატებდნენ ქალის გაქცევის გა-რემოებასაც, რომ ვითომ ის და სტენიო იმაღლებოდნენ ტყეებ ში, რადგანაც მამა ცხენით დასდევდაო და ასე საწყალის მო-მაკვდავ ქალის ამბავი ყბად აიღეს და ასხეაფერებდნენ კიდევ ეს შევნიერნი ქმნილებანი, რომელნიც უმაღ თავიანთ თავზედ მოიგონებენ სიგლახაკეს და არ გაჩუმდებიან კი.

— არის ისეთი ალტაცება, რომელიც სიყვარულსაც კი აღმეტყველებს, — სთქვა ზიზლით ერთმა მანდილოსანთაგანმა.

— როგორ უნდა მიიყვანოს იქამდის ქალმა საქმე, როდესაც არტისტს გაატაცებინოს თავისი თავი.

— ლამაზმა ახალგაზდა ჰერცოგინიამ, — ერთმა დიდ-კაცის ცოლმა საჩქაროდ მიაძახა.

— თქვენ, ჩემო კარგო, არასტროს არ მოგისმენიათ მშვენიერის სტენიოს დაკვრა და ამიტომ ნურას იტყვით იმაზე, თუ რა სიყვარულის ჩანერგვა შეუძლიან იმ კაცს ადამიანის გულში. მე ვიცი ნობელი ქალებს, რომელნიც ყველაფერზე შექმლოდეთ ანაზღაურება სტენიოს.

— უთუოდ გიყვები იქნებოდნენ!

— სრულიადაც არა! ჩვენისთანავე ქალები იყვნენ. რა ექნათ? ალტაცებამ ისე გაიტაცა, რომ ყოველივე დაავიწყდათ: მუსიკას მომხიბლავი ძალა აქვს. მე მინახავს, რომ ჩვენის ვინიოს დანახვაზე, რომლის წვერებიც ღვთის წვერებს ჰგავდა, როცა მეფისტოფელის როლს არდგენდა, ქალებს ისე აკანკალებდა, როგორც აკანკალებდნენ ხოლმე ჩიტები გველის დანახვაზე. მარაზი კიდევ სულ სხვაა. ახალგაზდა, ლამაზი, ბრილიანტებივით ბრწყინვალე თვალებით ისე იტაცებს თქვენს თვალებს, ყურებს, თვით თქვენს არსებას. მარაზი? უბრალოდ ნუღარ ვილაპარაკებთ, მოვახერხოთ როგორმე დავაკრეწინოთ კონცერტში ღმერთის სხვას იტყვი.

— მაგრამ, როგორ?

— მარტო მის ცოლს შეუძლიან დაითანხმოს. ცოლი როგორ-ღა დავითანხმოთ? იმის სახტორის კარები ჩაკეტილია. შეიძლება მე გამიღონ.

— ახ! ჰერცოგინა, თაყვანსა გცემთ, — წარმოასთქვა მონაზონმა ელისაბედმა, — როგორ დავიმადლებენ საბრალო ობლებიცა და მეც.

— ახალგაზდა ლამაზი დაფრქვდა.

— მე არ მინახავს მარაზი მას შემდეგ, რაც ვენაში ვიყავი. არ ვიცი, ნახსოვარ, თუ არა? მაგრამ იმისი ცოლი? უნდა ესცალო იმის ნახვა. კონცერტს ღარიბთაფიქსა.

ამ საქმეზე მოჰყვნენ ქალები ლაპარაკს და წვერიც იტკრციალეს და იცინეს. ამ დროს ობლები ნაცრის-ფერ შავეს არშიით შემოვლებულ კაბების ეზოში დარბობდნენ და მზეზე თამაშობდნენ. იქ იყვნენ პატარებიცა და დიდებმც—სულ შეუბრალებელ ზღვის მსხვერპლთა შვილები და სუყვეჭონი, ხომალდის დაღუპვის გამო, შავებში ჩაცმულები. ობლები დარბოდნენ უღარდელად და მხიარულობდნენ. მათთან მოდიოდნენ მენავენცა, რომელნიც ეთამაშებოდნენ, ელაპარაკებოდნენ. ერთ საღამოს სტენიომ, როცა ჩვეულებრივ სერილობიდან დაბრუნდა, დანახა უცხო ქალი თავისს სასტუმრო ოთახში. ის-იყო დაბინდა. არტისტმა თავი დაუკრა და უნდოდა გასულიყო, მაგრამ სტუმარი მალე წამოხატა, გაუწოდა ხელი და უთხრა:

— ოჰ! ბატონო მარაზი! მგონია, ვერ მიცანი? გაქა ისე გამოვიცვალე?—რადგანაც სტენიომ ვერ იცნო, იფიქრა უზრადელად გაჰქცეოდა, ქალს ვიდრე იმის ლაპარაკისათვის ყურადღებდა, მაგრამ ქალმა მოჰკიდა ხელი და ფანჯარასთან მიჰყვანა:—კვლავ უნდა გაგახსენოთ ჩემი სახელი და გვარი?—ჰკითხა მან გოაცებით.

სტენიომ გაიცინა და თავი დაუკრა.

— მომიტევეთ, ჰერცოგინია. რამდენიმე ხანია, რაც მხსიერება დავკარგე.—სტენიო მაინც გაქცევას აპირობდა, მაგრამ ქალი დაჯდა სკამზე და მარაზისაც, სთხოვა დამჯდარიყო პატარა ხანს.

— რამდენი მწუხარება გამოიარეუ მას შემდეგ, რაც არ მინახავხართ!—სთქვა დალონებით.—დარწმუნდით, რომ ჩემი გულიც იტანჯებოდა. არც ერთი თქვენი მწუხარება თქვენს თაყვანის-მკემლებს არ გამოჰპარვიათ! რა დიდი დასაკლისია მუსიკისათვის თქვენი დაკარგვა! რამდენი მწუხარება! ვვინებ თქვენი მშვენიერი ცოლი ახლა უკეთა ბრძანდება... ოჰ, კარის წლის წინად ვენაში ვნახე და, ღმერთო, რა ლამაზი და ყველას მოყვარული იყო. ნეტავ გამაბედნიერებდეთ იმის ნახვით?

თავმოხებრებულმა ქალის ლაქლაქით, სტენიომ უპასუხე:

— ეგ შეუძლებელია, რადგანაც ექიმებმა აუკრძალეს ნახვა ნაცნობთა.

სტენიო გაჩუმდა. ეგონა, სტუმარი წავაო, მაგრამ ქალი არც კი განძრეულა და ისევ განაგრძო;

— დიდად საწყენია, დიდად საწყენი!

სტენიომ მიიხედ-მოიხედა გარშემო, თითქო უდარაჯებდა; გაღებულ კარებს, რომ ავადმყოფის ოთახში შეპარულიყო.

— რა იყო თქვენი მობრძანების მიზეზი? — ჰკითხა მან მოუთმენლად.

ლაშაზმა ქალმა ხელემა გადააჯვარდინა და შეწუხებულის სახით უამბო:

— ოჰ, საყვარელო დიღო არტისტო! იმდენი სიღარიბეა ქვეყანაზედ და თქვენ კი ისე მოწყალენი ხართ! ერთი თქვენი სიტყვა დაიხსნის ბედკრულ ობლებს. ჩვენ ტყვილად არ შეგებვეწვებოდით, რომ თქვენი გულკეთილობა არ გვცოდნოდა. მართალია, ჯერ არ იცით, რას შეეხება ჩვენი თხოვნა, მაგრამ მაინც დამეთანხმეთ, არ დაიზარებთ მის აღსრულებას და ჩვენც დიდი მადლიერნი ვიქნებით.

მარაზკიმ ყური აღარ ათხოვა და გააწყვეტინა სიტყვა.

— თქვენ მობრძანდით იმის სათხოვნელად, რომ კონცერტში დავუკრა? ნუ ირჯებით, ვერ დაგეთანხმებით.

— ობლებისთვისაა.

— თუ გნებავთ, ფულს მოგართმევთ საწყლებისათვის, მაგრამ დაკრა საზოგადოების წინაშე, როცა ჩემი გული მკვდარია, არ შემძლიან. — სტენიო გაწითლდა, ისე ეწყინა ასეთი თხოვნა და ხმა აამაღლა: — ნუ სწუხდებით, ქალბატონო! — შეპყვირა თითქმის უზრდელად, როცა ჰერკოგინია დაეპირა კვლავ შეპყვიწადა. ჯიბიდან ამოიღო ქისა, დიდს თავაზით გადასცა ფული და დაუკრა თავი: — ბოდიში უნდა მოვიხადო თქვენთან. — უთხრა ნაზად და კარებამდე გააცილა სტუმარი.

მოდს ეძინებოდა, დეზი ლოგინთან იჯდა და უკითხავდა წიგნს. როცა ავადმყოფმა დაინახა ქმარი, წამოაწვა ნიდაყვზე და თავი უკან გადახარა, რადგან მშვენიერის თმის სიმძიმემ სძლია და დასუსტებულის ხმით უთხრა:

ძინ — ივის ელაპარაკებოდნი, სტენიოჲვინ იყო მდგომარეობა
 — არავინ, ჩემო საყვარელო მავ შოკოლეტა უფლებს მძებროს
 — მომჩვენა ქალის ხმა! — იმედი თანობის გეგონ
 — მოდ, განა ექვიანი ხარ? — სთქვა ღიმილით დიდმა-არ-
 ტისტმა.

— არა, გაცებული ჯარისკაცი მძებროს დელორსადე —

— მაშ კარგი: ეგ ხმე იყო ერთის ნაცნობისა, რომელიც
 მოვიდა და თავი მომაბეზრა გუთუთავებელის თხოვნით, კონკრეტ
 ტში მიიღე მონაწილეობა.

— უთუოდ ღარიბებისათვის გზისგაწმენდა — გამწყვეტინა მოდმა.

— დიად, მუდამ მაგისტრის მიკუთვრებით ხოლმე იმათ, ვინც
 ჩაგვაცივდება, — უპასუხა მწარედ სტენიო. — ღარიბებისათვის
 განა ცოტანი არიან საწყალნი, რომელნიც არ ახსოვთ?

ამ სიტყვებმა დაალონა ავადმყოფი. მარაჯი გაჩერდა და
 დამშვიდდა.

— მე მეცოდებიან საწყლები, მოდ. ბავშვებისთვის თქვე-
 ნის და ჩემის სახელით ფული შეგწირე.

— ახ! ეგ ბავშვებისთვის იყო? — წამოიოხრა ახალგაზდა
 ქალმა.

მოდს გაჩუმდა და თვალეში ცრემლები მოერია. მერე
 წელა დაიწყო, თითქო თავის თავს ესაუბრებო:

— ბავშვები, რა სამწუხაროა იმათი ტანჯვა. შეიძლება
 კაცმა სიცოცხლე შესწიროს, ოღონდ კი ისინი არ შესწიხ-
 დნენ. ბავშვების ცრემლები გულსკ სტკენს დედას. ბედნიერი
 არიან ისინი, ვისაც ჰყავთ ბავშვები და შეუძლიანთ მტირალნი
 ჰნახონ ისინი! ახ, ეს პატარანი, ნაზნი, ალერსიანობით სავსე-
 ნი, უმწეონი! ადვილად იბადებიან და ხშირად იხოცებიან.

ტირილი მოუვოდა, მაიბრუნა პირი-სახე, რომ ქმარს და
 დას არ შეეძინათ მისი ცრემლები. მერე შეიკავა თავი, დალო-
 ბით შეჭხედა ქმარს, გაწითლებული წამოჯდა და დაიწყო ლა-
 პარაკი:

— სტენიო, ბავშვებისთვის მეტი უნდა მოინდომოთ, იმა-
 ხედ მეტი, რაც მოვიკმედებოთ. თუ თქვენთვის ძნელია, მე

გთხოვ ჩვენის დაკარგულის პატარა ანგელოზისათვის, იმის მოსახსენებლად. ვვინებ, თუ ჩვენ საწყალს ბავშვებს კეთილად მოვეპყრობით, ჩვენი დაკარგული ბავშვიც გაიხარებს ცაში.—მოდრი ქვეთინით ბალიშზე მიესვენა. სტენიომა და დეზიმოდრი ხელში აიყვანეს, სული არ დალიოსო.

— ავასრულებ თქვენს სიტყვას,— შესძახა მარაზკიმ,— ყველაფერს ავასრულებ, რასაც მიბრძანებთ, ზეცას გეფიცებით. დამშვიდდით! განა არის ისეთი რამ, რომ თუ კი მთხოვთ, არ ავასრულოთ? ჩემთვის მაგაზედ ადვილი არა იქნება—რა. ჩემს დალილობას, ჩემს უხალისობას დაევიწყებ. ეგ დიდი არაფერია.

მოდს მოერია გულ-საკლავი ხველა და ლოყები გაუწითლდა. შემდეგ დამშვიდდა.

— მაღლობელი ვარ,— უთხრა მან და გაუწოდა ხელები ქმბრს; მერე გაჩუმდა, თითქო ფიქრობსო და პატარა ხანს უკან გულ-მხურვალედ უთხრა:—ნუ გგონია, მარტო ბავშვებისათვის მინდოდეს, რომ დაუკრა,—ჩემთვისაც... რამდენი ხანია, არ გამოგონია. ოჰ! ვიცი რას მიპასუხებ:—შენთვის დაეუკრავ მარტოვო, მოგცემ იმ სიამოვნებასა, რომელსაც ამოდენა დიდკაცობა ამაოდ ელის აგერ ერთი წელიწადიაო. მოდი გაჩუმდა, სული მოითქვა და უფრო მკაფიოდ განაგრძო:—არა მსურს მარტო მოვისმინო, არა, მე მინდა გავიგონო შენგან დაკრულ სიმთაყვერა და თან ტაშის-კვრა, ხალხის ალტაცებული ძახილი, როგორც იმ საღამოს, როცა პირველად განახე... ეგ ჩემის სიცოცხლის ბედნიერ დროს მომაგონებს, იმ დროს, როცა სავსე ვიყავ ჯან-ღონით, იმედით, როცა სუყველა მიცინოდა.—კვლავ ხველამ გააწყვეტინა სიტყვა. სტენიომ ალერსი დაუწყო თავის ახალგაზნა ცოლის გამხდარ ხელებს:

— ნუ მელაპარაკები, ჩემო ანგელოზო, ილაღები. რასაც მიბრძანებ, შევასრულებ, ბედნიერი ვიქნები, თუ რამ ღონისძიებით შემეძლება ერთ წამს შეინც გასიამოვნო.

ქალმა დაუწინა თავი და ანგელოზებრივ გაიღიმა; მოდს ვაუბრწყინდა თვალები და სტენიომ ხელები მოჭხვია; ქალი დაწყნარდა, თითქო ჩაეძინაო.

VI

„თბილ აბანოს“ კონცერტის დიდს ღარბაჭში შეიკრებო
 ყველა, ვისაც მუსიკა ესმოდა და აგრედვე ცნობის მოყვარენიც.
 ძალიან ცხელია; აქვებს გულ-ლია კაბებია ჩვეულებით, ფიგები
 ყვავილებივე შეეძკოფ და ქვართი გულს იგრილებდნენ; შო-
 რიდან მსახაროცარი სწახავი-გაჩალებულ სინათლეში ფრთებ-
 გაშლილ ზებელებს ყვავაგონებდათ. პირველ წრეში ვარს უხვე-
 ველანენ ჰერტოგინიას; ზოგი მაღლებას ეუბნებოდა მარაზის
 დათანხმებისათვის და ზოგიერთს თვითონ ის აქვებზე ვანკარ
 გულეზის. ეს ორჯი დღეა, რაც მოდი გადმოსვანეს თავის წასთან
 „თბილ აბანო“ სს სსტუმროს ოთახებში, მარჯონა ვასალიცარი
 იყო მისდის უკვლავუნგ. ექიმები თითქმის მორჩინის იმდენ
 იძლეოდნენ, კონცერტის ადგილ დაღვა, ეზლა მოდი-გეორე
 ოთახში იყო; მიწილილიყო ტანტზე და უნდადა მოესმინა
 ქმისი დაუცვა, უზაროდა, რომ უჭრულდებოდა თვესი ტბის
 დე სტრვრლდე წარმატებ, დიდის კრტის ტესა შეუღალბედლი
 იყო, რემკვიდრანვე როცა გაზოვიდა შექმნილილი და ვანკა-
 ლეზული საზოგადოებამ, მანამ თვეის შემეწიერს ქიანუუს სი-
 მებზედისელს დაქრავდა თაყვანის-მცემლების კლტვანებში შენ
 წყვეტილა. სტენიოს მძახხდღეს არღაუკრავსისეთის გულ-მხურვა-
 დებთ, ტრფორცხელა, თითქო ცეცხლ-მოკიდებულია ვარჯულა
 განსაცავარ ძალიან უკრავდა სწორედ გიჟი, ეგონებოდა ადგე
 მანს. დაავიწყდა ყოფიდაც, ეჭვსტი გიტიცა მუსიკამ და
 სულ ფავტრულდასხე, კსტენიოს სხაქე შევნიერი და სჯოცარი
 ჰქონდა, თვალეჩო კვირესაფილს უბრწყინავედა, ვედარის ჰბედა
 და არაფერი ალარისგოდა უკრავდა სიკიდეო, რეცა წარმეო
 ადგენდა სამხარულთ ხივებსუნდა მდულაბებუა აზნვედუა ორცხ
 მონსმოდა უნიელო, ხაკონწავეთლო ბმები, მემენელნი, დაწი-
 ნებულნი, გამეუთქმელ მემზიდველოები, მემენდენს სხარულდო
 და თან მემუხებულნი იყვნენ ვანტის ტესა ვანკარ და დელევიბი
 გამო, მხედავენს, რომ მისა გულთაყვანე იყო მუნახარბიო და

სიმწართა; მიხედნენ და ესმოდათ, რომ ტკბილი და სამწუხარო ხმები, რომელიც მოისმოდა, წარსულის ბედნიერების მოგონება და მომავალ უბედურობის მწარე შიში იყო მისთვის. იმის გასაოცარ დაკერის ყურის-გდებას ისე გაიტაცა და აღეღო საზოგადოება, რომ არასოდეს ასეთი ამბავი არ მომხდარა.

მეორე რთახში მარტო მოდი უგდებდა ყურს თავის დითურთ. პირველ დაკვრაზე სულის ხუთვა მოუვიდა მოდს; ძარღვები აეშალა და გულმა ტკივილი დაუწყო, ისე რომ დეზი შეშინდა. მაგრამ მოდმა ნელ-ნელა დასძლია მწუხარება და დამშვიდებული ქალი ზე-იტაცა, თითქო ტკბილ ხმებში იბანა და დაისვენაო; მოდი გაცოცხლდა. უხაროდა, რომ მხოლოდ ამ შენეიერ ნიქს, რომელიც ეხლა ათას მსმენელთა წინაშე უკრავდა, შეეძლო ასე აღტაცებაში მოეყვანა საზოგადოება. სტენიოს დაკვრამ იმის გონების წინაშე, თითქო სიზმარში ყოფნის დროს, ცხოვლად წარმოუდგინა მისის სამი წლის თავგარდასავალი. ყოველივე ხმა აგონებდა იმის ცხოვრების რომელსამე წამს; მოდმა პირველად ჰნახა სტენიო დედოფლის სასახლეში, მერმე—ძველ სასახლეში გროსვერინ-სკარში, სადაც გაზაფხულის გრძელ საღამოებს მასთან ატარებდა. იქ სტენიომ პირველად გამოუცხადა სიყვარული. ეხლაც თითქო ჰყნოსვო და ისამანის სუნს, რომლის ქვეშაც ისხდნენ ისინი მაშინ; მოაგონდა, რომ ეგრე მოასწრო მაშინვე პასუხის მიცემა, რადგან ნაც დეზი მოირბინი. ოხ! უტკბილესნო წამო! როცა სტენიო მარტო უკრავდა ლორდ მელივანის პატარა სასტუმრო რთახში და მოდი ფორტოპიანზე აყოლებდა, როგორ იყო აღტაცებული იმ მუსიკით! მერმე მოაგონდა ირლანდიაში დიდებული სასახლე, გარშემორტყმული ასის წლოვანის ტყით. რა ნეტარების ტკბილი წელიწადნი გაატარა მაშინ; წელიწადნი საესენი სიყვარულით, სიმშვილით, სიამაყით! მაინც მოდი ნახევარ თავისს ბედნიერებას უმსხვერპლიდა თავისის მამის ბოლიშის ერთის სიტყვისათვის. რა აღტაცება იყო პირველ ხანებში! ხელმწიფენი, თავადნი მიეგებებოდნენ ხოლმე დიდის აღერსით. წარმოუდგა თვალწინ გაჩაღებული დარბაზი; რომელიც

შემკული მყოფი ვერღობით, მოაზრდა, შეუსყვეტელი ტანის-
კრა, როდესაც მშვენიერი ქიანური სცემდა ისეთს ხმებს, რომ
გიჟსაც გონზე მოიყვანდა. ექს მალე სურათი გამოიკვალა და
დაბნელდა გარშემო. აკვანში საწყალო ბავშვი გაფითრებული
კვდებოდა, თუმცა ძალიან უწვლიდნენ, ლოცულობდნენ და ტირო-
დნენ. მოდი გადაეყუდა აკვანს, ცდილობდა შეილისთვის სული
ჩაებერა. ამოაღა ალერსით შემოხვეულს ხელებში, რომელიც ათ-
ბობდა ბავშვს, პაწაწამ უკანასკნელად ამოიოხრა, გაცვივდა... მაშინ
დაბნელდა გარემო. უცებ მოდს მოეჩვენა დიდი სინათლე და გარ-
სკვლავებით მოფენილ ცაში, მშვენიერ სიმღერის ღრრას, დაინა-
ხა მომცინარე ცოცხალი ანგელოზი, რომელიც ხელებს აუწვდო-
და, მიჰქროდა და უძახოდა დედას. მოდს ძალიან არა აჩქარდა
რომ აფრენილიყო და თან წაჰყოლოდა. შორიდან მიესმოდა
სტენიოს ქიანურის ნახი და შესაბრალისი ხმა, რომელიც მიუ-
თქო ამას ეუბნებოდა:—გინდა დამტოვო მარტო, კომრცადე
წამოგყვები იმ ბედნიერ ალაგს, სადაც არა ტანჯებიან ძვირ-
სტირიან, სადაც საუკუნო სიყვარული სუფევს. ორ სიყვარელს
შორის—შვილსა და ქმარს, შორის მოდი იტანჯებოდა, სიკვდი-
ლის დროს მაგრამ ამ ცოცხალმოძოჩვენებამ. ასე იმოქმედენ
რომ საშინლად შეჰკივლა და ხმან გამოათხიზოლა; ამ დროს დი-
ნახა დეზი ამოიოხრა და გაუწვდინა ხელები, თითქო ეხვეწე-
ბო არასმეოლოდ დედის ეფეთ, მღერ თოყარბონ დედის ამით
მოდი! ღმერთო ჩემო, სუთხრა დეზი, თუ როგორ გაფი-
თრებულნი ხარ? იტანჯებენ? უბნ მღერეკო ნი შორის
არა! კვრნობე რომ უნდა, დაგტოვოთ თუ წამში გნა-
ხე იქ ჩემი პატარა ლამაზი, ხელს მიქნევდა. ეს ხსენიამა სტე-
ნიოს მიხვდა, ყურია უგდე, რას უყრავს! — იმეცათ ნამ ამის
ეს იყო ზედის სიმღერაჟ თავის მშენიერ ქანგებრთ. ამ
უცნაურ ტანჯვაში მოდი წამოხტა, აღტაცებული თავის ქმრის
დაკვირ და ყური დაუგდო მის გასაგიჟებელ ხმებს, რომელიც
წუთი-სოფლის გამოთხივებსას მგონებდა. მოდი სუნთქავდა კი-
დევ მხოლოდ იტიტომ, რომ მოესმინა ეს დაკვირა; მხოლოდ
აღტაცებამ შეაჩერა მისი სიკვდილი.

მეზღერეკო ნი შორის მღერეკო ნი შორის მღერეკო ნი შორის

— თუ გასურს, დაუქმდები? — ჰკითხა შეშინებულმა დამ.

მოდმა შემოიკრიბა უკანასკნელი თავისი ძალღონე, რომ არ დაჰკარგოდა შევნიერ სიმღერის არც ერთი ხმა.

— არა, ნუ დაუქმდები, მინდა ყური დაუგდო კიდევ. — ერთ-ერთ ფიქრმა გაუელვა მოდს და ოდნავ წაიბუტბუტა: — ოხ, ნეტავ, შემეძლოს მიგვედევ ამ ციურ გალობის ყურის გდებაში?

— მოდ! ჩემო კარგო! — სულთ-მობრძავი მიეყრდნო და მხარზე, გალურჯებული და თვალემ-გადატრიალებული; ქალს ხმა ჩავარდნოდა.

— ოხ! რა მენანებს სტენიო! როგორ მიყვარს და რანაირად დღიანდება უჩემოდ! — დეზიმ გაიწია კარებისაკენ, მაგრამ მოდმა შეაჩერა თვისის დასუსტებულის ხელით.

დიდი ხმაურობა, თითქო ქუხილიაო, ისე მოისმოდა სხსტუმროვ დარბაზიდან; ისმოდა ყვირილი, ვაშას ძახილი და ათასჯერ მაინც განმეორებული სახელი: „მარაზკი, მარაზკიო!“! მოდს თვლები გაუბრწყინდა და თავ-მომწონედ გაიღიმა. წამოდგა ვასაოცარის ძალით, გაუწოდა მკლავები სტენიოს, რომ მუდრიც ყვავილების კონებითა და გვირგვინებით დატვირთული შემოვიდა ამ დროს. სტენიომ დაჰყარა ყვავილები ტახტზე; ახალგაზდა ქალი იწვა შევნიერ სუნელოვან ყვავილების თაიგულებ შორის. სტენიომ დაიჩქა მის წინაშე, თითქო თავისი დიდება ხარკად მართავაო. ქალს კიდევ ჰქონდა ღონე, ხელი დაედო ქმრის გაბრწყინებულ შუბლზე, და აკოცა. სტენიომ გაიგო, რომ თან ამ სიტყვებს ბუტბუტებდა: „ბედნიერი ვარ!“! სტენიომ იგრძნო მისი სუსტი ამოსუნთქვა და თან სულის ამოსვლაცა. არტისტმა ისე შეჰღრიალა, რომ უცბად შესწყვიტა მისმა ხმამ თავყანის-მცემლების ტამის-კვრა.

ამგვარად დიდ არტისტის საჯარო დიდების დღესასწაულის დროს მოდმა სული დალია.

VIII

ორის დღის შემდეგ, ნაშუადღევს ოთხ საათზე, ლორდ მელივანის ძაძით მოსილმა პატარა გემმა, ღროშა-გაშლილმა

შესცურა ზღვაში, იმ ოფახში, სადაც სტენიფი დაჰპირდა, მკვდარს მოდს დაგიბრუნებო, თუ ცოცხალი წაგართვო, დე-
 ზი და არიეტა სტიროდნენ კუბოს წინაშე, რომლის ფრგვლივ
 სანთლები ენთო და რომელიც შემკობილთ იყო ყვავილებით.
 გემი, რომელზედაც დიდი სიჩუმე იყო, ნელა მიცურავდა; თი-
 თქო მიცვალებულის ტვირთი ამძიმებსო. ზღვის ნაპირი მაყუ-
 რებლებით იყო სავსე. ზღვა ტბასავით წყნარად ბიბინებდა, თი-
 თქო მოდის ეუბნება უკანასკნელად ნანინასაო. როცა ხომალ-
 დი გაემგზავრა, უკან გამოჩნდა ნაფი, რომელიც მიჰყვებოდა
 მის კვალს დიდის სისწრაფით. შიგ იჯდა ორი კაცი: მენავე,
 რომელმაც ქარივით მიაქროლებდა ნაფს, თუმცა პირ-ქარი იყო,
 და ერთი მგზავრი, მძიმე შევებით მოსილი. ის იჯდა წინ თავ-
 ჩადრთული და პირზე ხელები ჰქონდა მიფარებული. ნაპირად
 მდგომმა ხალხმა ოდნავ ამოიოხრა, ყველას გულიდან აღმოხდა
 სიტყვა „მარაზკი“. თითქო ისიც მკვდარიო, ყველა ისე სწუ-
 ხდა. სტენიომ ვერა შეაქინია-რა იმისი, რაც მის გარშემო აფ-
 ბავი იყო. უცქეროდა გემს, რომელსაც მიჰქონდა ყოველივე,
 რაც კი უყვარდა ამ ქვეყნად. სიცოცხლეში განუსაზღვრელხს
 ერთგულებით მასთან დაკავშირებული, ახლაც თან მიჰყვებო-
 ნდნ რა იტოვდა, სად უნდა მიეყვანა, თითქო რაღაც უძლე-
 ველი კავშირი იზიდავდა სტენიოს იმ ბნელ ღანდისაკენ, რო-
 მლის ყოველი ნაბიჯი ზღვაზე ჰგლეჯდა მის გულს. ხომალდსა
 და ნაფს შორის მანძილი თან-და-თან დიდდებოდა. როგორც
 ზღვის დიდი ფრინველი გაშლის ფრთებს და ოდნავ ემხრება
 ტალღებს, ისე ამ ხომალდმა იწყო დაშორება. მაშინ მარაზკი
 აღვა, რომ უკეთ დაენახა ხომალდი და ფეხზე წამომდგარმა
 ხელში ჭიანჭური აიღო. შორიდან მისი ტანი სინათლეში მოს-
 ჩანდა. ქუდ-მოხდილი მზეში, შუა-გულ ზღვაში ისე უკრავდა,
 თითქო აპრობდა მკვდრისთვის გაეგონებინა რამე. გარშემო
 ასეთი დუმილი იყო, რომ ზღვის პირიდან გარკვევით ისმოდა
 წმინდა ლოცვა „გედის სიმღერისა“, რომელიც ტალღებსაც
 მოედო და ცამდისაც მიაღწია. არას დროს წუთი-სოფელთან
 გამოსალმება არ ყოფილა ასე შესაწუხებელი! ეს ხმები აღარ

წყო ხმები იმ კიანურისა, რომელიც ტირის დნ ჰკენესის, ეს იყო თვით გული სტენიოსი. იმისი მწუხარება, უსასოება მო- ისმოდა კიანურის გულ-საკლავ ხმებში. ზღვის ფრინველები გუნდ-გუნდად ძაბვს ეხვეოდნენ ამ სასოწარკვეთილებაში მყოფს კაცს, რომელიც გულ-საკლავად ჰკენესოდა ლურჯ ზღვაში, სწორედ ისე, როგორც თვით ის ფრინველნი ქარიშხალის დროს. ხომალდმა მოუჩქარა ცურვა და მალე შორიდან მხოლოდ კომ- ლი-ლა სჩანდა: მენაფე, რაც ღონე ჰქონდა; შიასრიალებდა ნაეს დნ იხითქმის არა ესმოდა-რა. ზღვის ნაპირიდან ნავი შავ წერტილივით მრჩინდა. თვალზე-გაშტერებული სტენიო კვლავ უკრავდა და იტკირებოდა იმ მხარესაკენ, საითაც ხომალდი მი- დიოდა იმ თვალ-უწვდენელ სფეროში. უცებ კომლაც გაჰქრა; აღარათყერი აღარა სჩანდა. კიანურის ხმაც შესწყდა; შესწყდა ისე სამწუხაროდ, თითქო ისიც მგლოვიაჩეო. საშინელს მდუ- მარებაში ნჩბების მოსმის ხმა-ლა ისმოდა; გაკვირვებულმა მე- ნავემ მიიბრუნა თავი, ნავი ცარიელი იყო და არც ტალღებ- ში სჩანდა რამე. შეშინებულმა მენაფემ საშინლად შეჰკრწლა, მგურამ არსიდან ხმა არავინ. არ მისცა. მოაბრუნა ნელა ნავი და ზღვის კიდესაკენ წამოვიდა...

სტენიოს გვაში დაიკარგა საუკუნოდ; ვეღარსად ვეღარ იპო- ვეს. უეჭველად ზღვის მდინარეობამ წარიტაცა გამოჩენილი არტი- ტი ლურჯ მღვიმე-მალაროებში, რომლის მღუძარებაშიაც ღვათა- ეტრივი-სირინფინი საუკუნო ბედნეფებებს დაჰმღერიდა. ზეოსმ

ნინო და დარეჯინისა

ივტარდ შინამ ანტონისათ თუქი ანთონისი მნ ტი მტეუტე ნობეგეფონიწე ლტეფ ფე იფონისიქ აქმეფე იტეტ ნობ აგფე- პონ იწეფოლიპ იბეტ იპინ. მეთიქ-ლოთია იბლმინ. ინუტ მეთეიტლ ეს იწეფე უსტე-ს ნწეწ იფიფმონ-ფულე. თემი მონწრეც ენაბ ამბეფოგდგე პინოპირფულე თბოლინე ატლით თეონქი რინეგელებე შეფიბინ პიფუქ ნობ კოფი იფინელ ილეპს ეამბეფუტ ციოუნობ „პლიტუნის პიფეგე“ ეცლოთ თემინწ შლოუნეო-პიოლწე პოლთ მარე .იიწეინ ეამიფნეც თე ეუნონ ბეფე ინემქ პე !იოუნტე-წეპინ ეცა. თეიფოც ბე ნებნუაპონეგ

აწილებს ნამდვირ მამს
 'სწავლ' წინა თხელ
 აღიზნებ და დამსჯენ ნამს
 'სწავლ' მისი პატივს მამს

მეზაპრემიული ასოთ-აფხვრების შენიშვნა

(ძველებური რეგულიდან) მამ
 'სწავლ' მამს 'სწავლ' მამს

ეს რაღა დაუწყებია,
 წინ წუჭტილა, ზეკით ბრჭჭუა;
 ამის აწყობა ძნელია,
 თაუმი უფბრთეატებს ჭკუა!

ძველები შემოლეკია,
 ასლებს გელარ შეეგუა;
 ასლა გამომდგარა, უეირის
 და ჭკუენა გააუჭუა.

საქართველო ჭკუარებია,
 მაგრამ ამით რა გაუა:
 ბრძა სიყვარულს, ეველამ ვიცით,
 არ აქეს ჯანი, არ აქეს ჭკუა.

სიყვარული მამინ კარგა,
 ღდეს გული არა სტყუა,
 წმინდა გრძნობა როცა სუფევს
 ს:ტრთო და საყვარელ შუა.

გამომდგარა და ქადაგობს
 ის ასალსა და ძველ შუა;
 მაგრამ ხუენ ვერ დაგვაჭკუებს,
 მისი გრძნობა რომ არ სტყუა.

შირმთონეობით სეიღნობს
 ის ძველსა და ასალ შუა;

მისი გული ანც შეკრთება,
თუმც რიივე ძოატუეს!

სომ გიწანით, რა შეილია,
საით მიჭჭრის მისი ჭკუა;
ასალ წკრებს ძველი ტურა
სად გაუსტას, სად წაუეს.

ან ფი რა დაუწერია
წინ წერტილი, ზევით ბრჯგუა;
ამის აწუება ძნელა,
თავში უფერფიტებს ჭკუას.

გ. ჭალაღიდელო

-იო შოა წილგამ, ოსტეგელს ანტუტობიან ოქლით ონენრბგ
 -ფთე პანობხბგან ოტობან-ფოტობან ოქლიბე ცებოთუიმეწიონ ოქსო
 -პა მობეცე პირონი წინდებობე რეგეობე შოიოთინ წი პდო იპინ
 -ან-ძეცე ჰინენრბგ წინოლოგუდ არ ლეგობობენიპ არ ფოტობგან
 ნი იობლუოხუცე კობიბე ცებობეძინე ფოთელსიციე, ცინიბე იო
 -ბგი პანდებენე **ქვემოთქმული** **ქვემოთქმული** ლეფე-ფეცე
 -ლწინე პოშბეფელ სე ნეპბეციენე ელო ოინინ ფოთობან ბობს
 -ინე პოთიბე ფეწეცე ბეცეწეცე დოთელსი პიბიოთუენე-რტბენე
 პანობრბებე პინ ბეფელე პოლსე პირონი წინეფელსი პინ ბეცენე

ბენბეკ სეკევიანის

-იობ ოქლით ფეჭბენე **ქვემოთქმული** ოქლი ოქლი ინეპის
 -ბეპე პიბენბეცე წინინე ბეცეწეცე **ქვემოთქმული** ცი ოინეცეცე
 ფოტობუხიენე ცობე ფეცეწეცე **ქვემოთქმული** ფეცეწეცე ფეცეწეცე
 ინ **ქვემოთქმული** **ქვემოთქმული** **ქვემოთქმული** **ქვემოთქმული**

მარტის ნახევარი იყო. ბალახი მწვანედ ამბობინდა, ბამბი-
 ქულა ალყავდა, მინდორმა გამოცოცხლება დაიწყო.

მეორე დღეს დილა-ადრიან დესპანე უკვე ვხანს ზღვა და
 ისე მიდიოდა მინდორ-მინდორ, თითქო ამწვანებულ ზღვა-ზღვა
 მიდისრა. მთლად არე-მარე სიხარულით არის საფე, ყოველ-
 მხრივ ისმის ფრინველთა გაზაფხულის ვალობა და ჟივბლ-ხივი-
 ლი; მთლად მიწდარი ისე საამოდ ხმაურბეცე, თითქო ქინგიანო
 ლეთის ხელში. ცხენოსანთა თავზედ მარტო ცამი უძრავნი წერ-
 ტილინი მოსჩანან შავად: ეს წერტილები ქარბი არიან, ერთს
 ალაგას განაბულნი; იმათზედ უფრო შავია მოსჩანან სამ-კუჭ-
 ხედ დაწყობილინი გარეულნი ბატნი, ბაწარივით გაშლილან
 წერონი. ძირს კი სმარვეწე ჯოგნი გარეულბეცე ცხენებისა;
 აი მარკრიან ქარივით ეს ჯოგის ცხენები და უკვე შესდგებიან,
 თითქო გაშეშდენო და დასჩხლიანებულთ თავლებით აკვირ-
 ლბიან დაუპატრეებელ სტუმრებს. კაცს ეგონება, უნდათ ეც-
 ნენ ამ სტუმრებს და ფეხ-ქვეშ გასთებონი, მაგრამ წუთიცა
 და ჯოგი უკანვე ბრუნდება, მხოლოდ ზღობილიან შრინლებს
 და წვაველი მიბრუნებინა ცხენთა თქანად ქუჩებს, ხმა კმისწყდა
 მიერს, ხოლო გარემო წინადადებულადვე უხმის შეუწყვეტილი
 ჟრიაშული ფრინველ-ფრთოსანთა.

* იხ. №№ XI და XII — (1894 წ.) და I (1895 წ.).

გარშემო თითქო მხიარულება სუფევსო, მაგრამ თან თითქო მოწყენილობაც არისო; მარტოდ-მარტო ჰგრძნობს ადამიანი თავს ამ მილიონ ცხოველ არსებათა შორის. გარნა სამაგიეროდ რა სიფართოვეა, რა ხალვათობაა გარშემო! ფეხ-მალი ტაიქიც, თავისუფლად მონავარდე აზრიც უძლურია ამ თვალ-გადაუწვდენელ სიფართოვეს წინაშე. მის შევნებას იგრძნობ მხოლოდ მაშინ, როცა შეიყვარებ ამ უდაბნოს, შეეწუხებულ-ნაღვლიანის სულით დაუწყებ თავზედ ტრიალს, შეისვენებ მის საფლავთა შორის, ყურს დაუგდებ მის ხმაურობას და ერიამულს.

სისხამი დილა იყო. ბაქაბის ფაზლებზედ, თითქო ბრილიანტებიაო, ისე ჰბრწინავდა წვეთები ნამისა; დესპანის რაზმი ტატიოთ მიდიოდა წინ; ამაზედ სწრაფად არც შეიძლებოდა სიარული თოვლ-წვემებით დამბალ, დაბუებუებულ გზა-გზა. მაგრამ დესპანი ნებას არ აძლევდა თავის მხლებელთ, დიდხანს შეჩერებულყვენენ ხოლომე სასაფლაოს სერ-გორებზედ: ეშურებოდა ნახვა თვისის სულის-დგმისა და მასთან ერთად ეშურებოდა მისი განშორებაცა.

მეორე დღეს, როცა მზე სასწორივით გაიწონა, მის თვალწინ გამოჩნდა ტყის იქიდენ ქარის წისქვილები, რომელიც რაზმის გარშემო მრავლად იყო. პან სქემეტუსკის გულმა ცუმა დაუწყო. ჭრავინ არ მელის იქ, არავინ მიმელოდებარა. რას იტყვის ის ჩემი სიცოცხლე, როცა ასე მოულოდნელად დამინახავსო? აი იმათი შეზობლების სახლებიცა, აგერ წეროცა, რომელიც ჭას ახლო აბია. დესპანმა ჰკრა ქუსლი ცხენსა და შურდულივით გაექანა წინ; ამაღაც მიჰყვა უკანა. ქოხმახებიდან გამოცვივდნენ დედაკაცი, უცქეროდნენ რაზმს და იწერდნენ ჰირ-ჯვარს: თუ ეშმაკი არიან, ეშმაკებს არა ჰგვანან; თათრები არიან კიდევ და არც თაჯრებსა ჰგვანანო. ტალახის წინწკლებს მხაპა-მხუპი ფაქონდა ცხენთა ფეხ-ქვეშ და ამიტომ კაცი ჭერკ კი გაარჩევდნ ზიგიანად; ცინ მიჰქრიან ასე გამალებულნიო. ამასობაში ამჟღ. თქარაჟქურით მიგრიალდა მებღნამდე და გაჩერდა დაკეტილ აღწყაფის კარებ-წინ.

— ეი, ვინა ხართ მანდა, გააღეთ კარი! —
 — სწამნტლომა ძალოს ყეფამ მსახური გარედ გამოჰრეკა.
 — ვინ არის? — გკოხხა ვილამაც შეშინებულის ხმით.
 — გააღე კარი!
 — თავადნი შინ არ ბრძანდებიან.
 — გააღე მეთქი, მზე ძალოს ნაშობდ! ლუბნრდანა ვართ, თავადისაგან გამოგზავნილება.
 — ახლა კი იტენს კურცევირის მხლებელთა დამხმარებლთა პანსქეტუსკი.
 — რა, თქვენა ბრძანდებით! ახლავე, ახლავე!
 — კარი გაიღო, გამოვიდა თვით კნენინა, ხელირ შემბლზუნდ მიიფარა, რადგან მზე უშლიდა და ისე დაუწყო თვსრირება სტუმრად მოსულებს.
 — სქეტუსკი საჩქაროზედ ჩამოხდა ცხენდრანდ და მჩრფა ცნენდრანდ.
 — ვნენინა, ვეღარა მცნობთ? —
 — რა, თქვენა ბრძანდებით, ბატონო დესპანდ! მწყი მგონდ რომ თათრები დაგვესხნენ თავსა მეთქი გფხოვთ სახლში წამობრძანდეთ.
 — კნენინა და დესპანი სახლში შევიდნენ.
 — თქვენ გიკვირთ, რასაკვირველია, რომ რაზლოგში მხედავთ, მე კი ჩემი სიტყვა არ გავტეხე და ჩიგირინს და შემდეგ კიდევ უფრო შორს გზად მიმავალმა შემოგირებთა თავადმა მიბრძანა, რაზლოგში ჩამოხდი და კნენინას ამბავი გაიგე.
 — ჩემთვის ძმდრფასად ჰლირს, რომ თავადი ყურადღებას დავაქვეს როდისთვის მფიქრობს ჩვენს გაძევებას რაზლოგიდან?
 — არც როდისთვისაა საზოგადოდ ყოველივე ისე იქნება, რაგორც აღგზთქეთი. თქვენ რაზლოგში დაჩრდობ და მე კი ჩემი მყყოფა.
 — კნენინას სხვა გუბრწყინდა სიხარულოთ და ზღერისიანადა სთქვა: —
 — დაბრძანდით, დაბრძანდით! დიდად მრხარული ვარ, რომ ფავასხენდით!

— კნიაჟნა ზომ კარგად გახლავთ? სად არის?

— ვიცო, რისთვისაც მოხვედით, რაინდო! კარგად გახლავთ, კარგად! სიყვარულში, უფრო გაამშვენიერა, აი ესლავე გამოგოგზავნი, თან მეც რიგიანად ჩავიცვამ, თორემ მრცხვენთან, ასე მორთულმა როგორ უნდა მივლოთ სტუმრები.

კნინას რალაჯახუნებული ტანისამოსი ეჯაჯვა; ფეხთაც დიდი ღრავუნა წაღები ეცვა.

დროს ოჯახში ელენე შემოკქრიალდა, თუმცა არავის არც უთხოვინია და არც დაუძახნია მისთვის; თათარ ჭებლისაგან გაეგო, რომ ესა და ეს მოვიდაო. შემოკქრიალდა გულმოდარწილი, ძალისხევით გაწითლებული, მხოლოდ თვალები ჭებრწყინებდა. სიხარულითა და ბედნიერებით კნინა მიხვდა, რომ ჩემის აქ ყოფნით ამათ ალერსს დატუშლიო და გავიდა თვალიდან, მხოლო სქშეტუსკიმ ელენეს დაუწყო მწუხრავლედ კოცნა. დაუკოცნა ხელები, ყელ-ყური, პირის-სახე. ძღველებული, ძალ-ღონე მიხდილი ელენე ვებარა, ახერხებდა წინააღმდეგობა გაეწია სქშეტუსკისათვის, და დაეშალა აღერსი.

— მე ასულ თქვენს გელოდით, — ჩურჩულებდა ქალი და თან ხელებს იფარებდა პირი-სახეზედ, — მხოლოდ ნუ მკოცნით აგრე... არ ვარგა!

გაკოცო! — მართლულობდა თავს სქშეტუსკი. — მეგონა მოვკვდები-მეთქი, გავხმები უთქვენოდ; კედელს გავხმებრდი, რომ თავადი არ დაშხმარებოდა.

— მაშ, გავაძლავ იცის?

ყოველივე ვუამბე. გავხარდა, თავადი ვასილო... მოიგონათ, რა დამხარბეთ ესა? მთელს ქვეყნიერობაზედ თქვენს მეტს ვერაფერს ვხედავო. მიმინო... ვახსოვთ, როგორ სწევდა ჩემს ხელს თქვენს ხელისაკენ, ხსანს, ასეთი იყო ჩვენი გულგუერა.

— მახსოვს.

— კლუბნი იკნაღლამ მომკლეს, მოწყენილობამ, სოლონიცს წავიდოდი გავიებული და იქ ისე წარმოვიდგენდი ხოლმე, თითქო ვეღალ-წინ გხედავ-მეთქი. გამოგიწოდებდი ხელებს და აჩრდილივით კი გაჰქრებოდი ხოლმე, ჩქლა კი, ფეღარა წა-

მიხვალ ხელიდან, ვერაგითარო ძალა ვგრწოვ ვაგვაშოჯრებს. მი-
თხარით ერთხელ კიდევ, გიყვარვარ თუ არა? იმ ძალით შეგიგონებ
თუ ელენემ თვალები ძირს დახარა და წარმოსთქვა ხეხილმალსა
ლა და მკაფიოდ:

— მთელს დედა-მიწის ზურგზედ არავინ მიყვარს თქვენგანსა
თანადგომს —

— მეფის გვირგვინი რომ მქონდეს დაძვრებულნი, მაგ მწიკ-
ნის სიტყვებისათვის. იმასაც კი ვაგწირავდეთ გულითა და სუ-
ლითა მჯერა, რომ მართალს ამბობ, თუმცა კი არ ვხედავარ
თი დაფიქსირებულ თქვენი სიყვარული. ძალით ვეცდები —

— რითი? იმითი, რომ შეგეცოდათ მამა ჩემი, მანუგე შეგ-
დით მე, ისეთს სიტყვებზე შექმენდით ღმერთსთანაგულს წარუყვან-
გან არ გამოგონია წინად.

ელენე გაჩუმდა. მღელვარება უშლიდას ლაპარაკს —
ბარუჩივმა კვლავ დაუწყა კოცნა ხელებზედ —

შეგეხლა უფრო მშვენიერი ეჩვენებოდა უკლებნე, ვიდრე წინად
კოცნა არ იყოს. მოხნელო ოთახში ისე ჩანდა, ზღვრული მინდო
მოწამე დედათა მხატვრობა ბნელს ეკლესიაშიც. ამასთანავე
ისეთს სიტკბოსა და სიცოცხლესა ჰფენდა თავის გარშემო
ისეთი ნეტარება იხატებოდა მისს სახეზედ, რომეტიც უნდა
ყოფილიყო, ყველა დაჰკარგავდეს გონებას. მისს ყურებითა და
სამუდამოდ შეუყვარდებოდა.

— ლამის დაბრმავდას შექვენის სილამაზით! — სთქვა დენა
პანმა მისი ძალით დაიძვინკა ნიძ. ბნელითაც —

— მგონია, პანმა დაბრმავდას და სხვა ჯერ მამა მისი ჩემს
ზედ! — ეშმაკობრთა სთქვა მანამ, გახლავდა და მხოლოდ
ვისი მარგალიტივით უბიძგებდა იმდენი იმდენი და მისი
ისე ანა ისე ვერ მოვა თქვენთანა და ვერ ვიქცევი თქვენი
ში სავსე მთვარესთან.

— უნდა შენძიანძი სულ სხვა მითხრა. გეცხე ნიძი —

— პან შენძიანძი ჩიბრთვ ვხტევესამ მე იმდენსთანსაქმე
არა მქვეს, დეე, სხვა უფუტურებმა იბზუნ მის გარშემო
სათვის, ამისთანა უფუტურები კოცნანი არ არიან. კი იმეც დეე

— ინ მოტრფიალეებს ლაპარაკი გააწყვეტინა ჩეხლიმ, რომელიც შემოვიდა ოთახში დესპანის მისასალმებლად. პან სქეტესისის უკვე ისე სახავდა, როგორც მომავალს თავისს ბატონს და ამიტომ, აღმოსავლეთის ჩვეულებისამებრ, დაბლა უკრავდა თავს.

— აბა, მოხუცო ჩეხლი, პანასთან ერთად შენც წავიყვან ჩემთან. ემსახურე კრდე, ვიდრე ცოცხალი ხარ.

— ჩემი სიკვდილი შორს არ არის და, ვიდრე პირშიმსუბილი ამედგმის, მაგას უნდა ვემსახურო.

— ერთი თვე ძლივს მომიგვიანდება სესხა და დაბრუნდება იქიდან და ყველანი ერთად წავიდეთ ლუბნს, ხოლო იქ უკვე მაგველის ქსენძი მუხოვეცი გვირგვინებდა. — ენ ვიდრე ელენე შეშინდა:

— მაშ, სესხს მდიხართ?

— თავადი მგზავნის, წერილები გამომატანა. ნუ გეშინიანთ. ელჩს ხელს ვერაფერ ახლებს, თუნდა სულ ურჯულონიც იყვნენ. თქვენ და კნენას დაუყოვნებლივ გაგზავნიდით ლუბნს, რომ საშინელი გზები არ იყოს. მე თვითონ ვიცი: ცხენითაც კი მწეწელი სასიარულოა.

— რაზლოგში დიდ ხანს დარჩებით?

— დღეს საღამოსვე მივდივარ ჩიგირინს. მალე გამოვეცხვებით — მალევე ვნახავთ ერთმანეთს. მერე სამსახურის საქმეც აჩვენს; დროება ჩემი არ არის და ამიტომ არც ნებაა ჩემი.

— აბა, გვრიტებო, ხომ გაძებით ერთმანეთთანს აღერსოვთ ერთმანერთანს ლუბნითა! — ჰკითხა კნენამ ოთახში შესვლისათანავე. — ახლა სადილის დროც მოვიდა. ერთი შეხედვით რანაირ ასწითლებია ლოყები ქალაია-ქანციასა! გეტყობათ რაინდო; დრო ტყუილად არ დაგიკარგავთე კარგი, კარგი, არა გძრახავთ. აბა წავიდეთ.

კნენამ აღერსიანად დაუწყო ელენეს მხარხედ ხელის ცემა და თან წავიყვანა. მშვენიერს გუნებაზედ იყო კნენა. ბოგუნნი დიდი ზანა თავიდანა მყავს მოშორებულად და ყოველივე საქმე ისე მიდის, რომ რაზლოგი ამ lesi, boris, et...

ciebus et coloniis ჩემსა და ჩემის შვილების მფლობელობაში დარჩებაო.

— რაწლოგი კი მცირე აღონება არ იყო. ის ვთუ იოვანს დესპანმა იკითხა, მარე დაბრუნდებიან თუ ვადებიაო. — მულამ დღე მოველოდები. პირველში გული მოსდინდათ თქვენზედ, მერე კი, რალაი კარგად ჩაუფიქრდენ საქმეს, ძალიან შეუყვარდით, ისე შეუყვარდით, როგორც მომავალი ნათესავი. ესეც უნდა ვსთქვათ, თქვენისთანა კეთილის გულის კაცს აღამიანი ძნელად შეხედება ამ ჩვენს დროში.

სადილი გათავდა და ელენემა და დესპანმა ბაღში გაისეირნეს. ბალი თოვლივით იყო გადათეორებული, რადგან ვაშლი და მზალი ჰყვარდა ნადრევად. ბაღს იქით სკიდევ ქალაიყო, რომელშიაც გუგულნი თავიანთ გუგუს გასძახოდნენ მხიარულად.

— ნეტავ მის ცვიწინას წარმეტყველებს? — სკოკი ხახა სქმეტუქსკიმ და დაიწყო ყურება ქალისაკენ.

— გუგულო, გუგულო! რამდენს ხანს უკი ცხლებთ ნეტავ ერხად მე და ეს ზანა? — მისი სკოკი მტრად თეობა ანობ გუგულმა დაიწყო ცხუტეს ძახილი. დასვავალეს და სწორად რედ ირწოც და ათჯერ დაიძახა, „გუგულო, ბეგსკონ ინგანის დმერთმა ბრძანოს! — მამტრე ანთიე კოიე ბეგოცილე ატ

— გუგული მართალს ამზობს. მულამ, გუგულო, აჯტრჩბითა სთქვა ელენემ. — თუ იხტეცილე იბეგოჯ ისილე აციოქმტე მსკ

— თუ აგრქა, მამ კიდევოჯკითხეკ რასმე! — სთქვა დესპანმა მდღს კვლამ შეეკითხა გუგულს, იბეგნ რგმამბა კოიე მსკ

— გუგულები ბუჭრბ გვეყოლებო მამისას მუხეგმე მფლობლო თერთ ნველო! — მამ კიდევ მამტრე მბეუცილე ჩოუეს, აციოქმტე მსკ

— გუგულმამტრე მართლს თითქო განტებ დაავალესო, სწორედ დორმეტჯერ დაიძახა გუგუთ. სქმეტუსკი ცას დაეწია სიხარულით. — მამ კოიე მამტრე იბეგნ კოიე მამტრე მსკ

— არაფერი არ გამიგონია, — წაიჩურჩულა დარცხვენობა ელენემ. — არ ვიცი რასა ჰკითხავდები მამ გუგულს

— გწვიმეორო? პიბრუიგწ პინგა მე ასნტა ზიიოსა პა ზაძვა
— ნუ, ნუ. .ოტბკა

მთელი დღე ისე გავიდა, თოქო სხზმარიაოგესალშიო ქა-
მი დაღვალა მოვიდა დრწი ხანგრძლივის გაყრისა. გულ-მხურ-
ვალედ გამოეთბრენენ ერთმანეთს სქმეტუსკი და ელოენე, და
ღესპანი გაუდგხ ჩიგირინის გზას.

ითუენდონ კოლოგორ, კითხუენ ცპი, კითხუენცენ შიოუხ
პიოულტ პიოიოილტ ამოაპიბრენდ, კოენდსე თეშლ ტესე იგესელემ
.ნიოოთე პინგა მს **VIII** მენე მენე იზინდთე ასე

— ცპიცე იწუბ ანმბსე თე ანგმე... თე თეოთლე რეუიოპ
— ნეხანში შესული ზაცვილიზოგსკი დიდს მდელვარებაში დახვო-
და სქმეტუსკის სეჩიდან საშიში ხმები მოდიოდა. ახლა აღარაუ-
ვითარე ექვი აღარ იყო რომ ხმელნიტკი ემზადებოდა იარაგი
ლით ხელში მოეთხოვა ყაზახთა უფლებების აღდგენა და შურის
ეძიო კერძოდ თვისის შეურაცხყოფისა ზაცვილიზოგსკიმ
იცოდა, რომ ხმელნიტკი ეხლა ყირიშშია ყენსა სთხოვს შემ-
წეობასა და დღესტარა ხვალ გაჩნდება სეჩიშიო ამოლად ქვემოუ-
რობა ემზადებოდა რესპუბლიკასთან სამზარეოვლად ქარტეზი
ლი, თანდათან ახლოვდებოდა. მორეული და განურკვეველი
ნიშნები მოუხვენრობისა შესცვალა იმ რწმენამ, რომ ჩხა-ელეო
ტა აუცილებელიაო. დიდმა გეტმანმა რომელიც წიწად ყოველ
ამ საჭმეს არავითარს მნიშვნელობას არ აძლევდა ახლა ჩერ-
კასს მიუახლოვა თვისი ჯარები; თვითელი რაზმი ჩიგირინამ
დევტეუ დეპყენა, ტმათ ნება იტარე ტეცა მწაჩებთავისა თვისთა
უკმაყოფილო ამხანაგთ შეერთებოდნენ. ქალაქებოდნა და სოფ-
ლებიდან გუნდ-გუნდად მიმშურებდა ხალხი სულ ქმჩისაკენ.
შლიახტა, პირიქით, ქალაქ ადგილებს ეტანებოდა. ამბობდნენ
რომ ამბოხებულსამხრეთსამოურავოებ შოთხფერ ქებსო საცულდავი
უკრაინა ორ ტანა კად გაეყოტეტი. ცსეჩეს კენ იწევა, მწორე
ისევე სამეფოს ეკვროდა; ერთი ებლაუჭებოდა უკვე დამკვიდრე
ბულ წეს-წყობილებას; ხოლმე მეორეთხოულობდა განუსაზღვ-
რელს დავისუფლებას; ერთს უნდოდა დაეცვა ის, რაც იყო
შედევნი ხანგრძლივის შრომისა და დეაწლისა, ხოლო მეორე

წინატრობდა ყოველისავე განაღვურებას. მღვრე მძეტუნდა აღმ
დგარიყუ. ძმაზედა.

გარნა ვიდრე ღრუბლები ჯერ კიდევ ასუიორწოდუ უყრბო
ნისს ქაზნედა ვიდრე ზაისმოდა მხოლოდ თიჯუეულუ ხმა გრავინ-
ვისგ, მცხოვრებნუ ვერც კი ჰჭრძნობდნტნ, რა ღმოელრდლდათ
ვერც კი მიხვედრილიყენენ, რაოდენად ძლიერ გრივალდ აზრ-
რობდა ამოვარდას. ჟქნება თვით ზმელნიცკიმაცი ან იცოდა
ყოველივე ესა, ზმელნიცკიმ, რომელიც ამ დროს ჩივილითა და
დრტვიფრთ საფხვე წერილებს სწერდა ხან ჰან კრავკავისკისა,
ხან სამეფოს მელრომეს; სწერდა ცმისთაზე წერილებს და ჰან
ფიცსა სდებდა, რომ ერთგულიაუბრ ტლადისლავ მქ-IV სი და
რესპუბლიკისადა. დრე უნდოდა ვითომ მოგვო, თუ ჰგონებდა,
ტომ ჯერ კიდევ შესაძლოა ასცდესნქვეყნისა სისტლის ღვრავ
ნამდვილად არაფინიკობდა მხოლოდ ორს კაცს არაფამიხედატრა
და მხოლოდ მაფინიგალი და გონება არა სტყუედნდოლფოლი
ეს ორი კატეოიყო: ზაცვილიჩხოესი და მოხუტი ბარბამეფი

მოხუცმა პოლკოვნიკმაც მიიღო წერილი ზმელნიცკისგ
წერილიცქუქარისა, ზხამიანის დაცინივისა, ბრძოლაში გამოთხო-
ვებისაუჭრვენ და მთელი ჯარი იმიერკლორომეთისაა და სწერ-
და ზმელნიცკი, —ყოველის ღონისძიებთ ვეცდებით და ვებრუწ
ნოთ ის უფლებათუბრატესობანო, წაჩმელთაცკთქვენ ბატონ-
კაცობა სახლში ჰმილაფდა. ხოლო ჩუდგან ჰმალავდითქამიტომ
რომ საკუთრად თქვენთვის იყო სარფა მფიხი დამაზღვარქმის ფხ
მოლოძლად იმიერკლორომეთის მხედრობათ გასაზეთ თქვენ ცხვარა
თაქენ უ ღორთან დასაჭა ყატაობოლჭოვნიკად. გარნა მე ჩქმის
მხრივ ვსთხოვ თქვენს ბატონ-კაცობას, მუპატივოვ, თუ ჩრეშ
საწყალს წაქლში ვერა გასრამონენთ-რა ნიკოლოზობა დღეს და
წამოჭედი იმიერკლორომეთს თქვენ მიერ ნებთ დაურთველად.
ანოთ ჰხედავთ, როგორ დამცინის? შესჩიოდა ბარბამი სქმე-
ტუსკისა და ზაცვილიჩხოესტის ოქდესმეკი სამეცტრ ზნეს, სფ-
ხედრა საქმეს მუ ვასწავლიდი, მშობელს მემობას შეავუწევტნი
ფიქრებჯარბამ მთელის იმიერკლორომეთის მხედრულ
ბით ეწას ვეცდებიჩრამ უფლებბნუბრატესობანო და ვებრუწთო

ჩაუროთო სიტყვა ზაცვილიხოვსკიმ. — მდაბიურად რომ ესთქვათ, შინაურის ომის ატება უნდა, იმისთანა ომისა, რომელიც ყველა ომზედ უსაშინლესია:

— მე კი ეხედავ, რომ დაყოვნების დრო აღარა მაქვს, — სთქვა სქშეტუსკიმ. — მომეცით ჩქარა წერილები იმათთან, ვისრ ანაც საჭიროა საქმე დავიჭირო.

— კაშევიო ატამანთანა გაქეთ წერილიმ, — თვით თავადის წერილი მაქვს იმასთან.

— მე კურენვეოი ატამანთან გაგატან, ხოლო პან ბარაბაშს იქ ნათესავი ჰყავს, ისიც ბარაბაშია გვარად; ამ ორისაგან ყველაფერს კარგად შეიტყობ და იწვრილებ, ესეც კია, ვინ იცის, გქნება თქვენი დესპანობა ახლა უკვე დაგვიანებულიც არის! ვისაც უნდა იცოდეს, რა ამბავია ახლა იქ, იმას პასუხად მხოლოდ ის ეთქმის, რომ კარგი ამბავი არა არის-რა; ხოლო თუ უნდა იცოდეს ვინმე, რა გზას დაადგეს, იმასაც პასუხად მხოლოდ ის ეთქმის, რომ, რაც შეიძლება, ბლომად შეაგროვოს ჯარი და შეუერთდეს გეტმანებს.

— მაშ თქვენ გაუგზავნეთ ვინმე თავადს და შეუთვალეთ თქვენი აზრითა რჩევა, მე კი, რაკი გამოგზავნეს, მოვალე ვარ წავიდე სეჩს, — სთქვა პასუხად სქშეტუსკიმ.

— მერე იცით, რა საშინელი განსაცდელი მოგელით იქ? — დაიძახა ზაცვილიხოვსკიმ. — ჯერ აქაც კი ისეა აღელვებულნი ხალხი, რომ ძნელია კაცის მტკიცედ დგომა. სამეფოს ჯარები რომ ახლოს არ იყოს, ამ წუთშივე თავს დაგვესხმოდნ ბრბო. ახლა იფიქრე, იქ რაღა უნდა იყოს! შიგ პირში უვარდებით მხეცსა და ეგ არის.

— ბატონო მედროშე, იონა პირში კი არა, ჭეშაპის მუცელში იყო, მაგრამ, ღვთის შეწევნით, უფლებლად გადარჩა.

— რახან აგრეა, წადით. მომწონს თქვენი გამბედაობა. კულდაკამდე მშვიდობიანად იმგზავრებთ და იქ კი თქვენ თვითონ მიხედვით, როგორც უნდა მოიქცეთ. გროძიციკი გამოცდილი, მოხუცი ჯარის-კაცია; ის უფრო კარგა გირჩევთ ყოველსავე. თავადთან კი თვითონ მე წავალ; თუ ამ სიბერის დროს კიდევ მიწერიო

ლაშკრად წასვლა, ისევ ის მორჩევიანი, იმის დროშისაჲცემ ვი-
ლაშკრო. ახლა კი მოვამზადებ თქვენთვის ნაგსა და მენავთა

სქშეტუსკი გამოვიდა გარედ და პირდაპირ თავისს შველს
სადგურში წავიდა, რომელიც თავადის სახლში ჰქონდა მიჩე-
ნილი, რათა მომზადებულიყო სამგზავროდ. ზაცვილიხოვსკის
სიტყვების მიუხედავად, სასიამოვნოდ მიაჩნდა თითქმის ეს მგზავ-
რობა. დნებრსა ენახავ მთელის თვისის სიგრძე-სიგანით, თვით
ქვემო მხრამდე, ჰორომებამდეო; ეს ადგილები კი მაშინდელს
რაინდობას მოჯადოებულ ქვეყნადა ჰქონდა დასახული, ისეთს
ქვეყნად, რომელსაც ათასი საიდუმლო და განსაცდელი ეხვია
გარშემო, ისეთს ქვეყნად, რომელიც სიცოცხლეა იმისთვის,
ვინც ეძებს სისხლის ასადლევებელს სანახაობას, ვინც ჰნატრობს
ძლიერს სულის-კვეთებას. არა ერთსა და ორს ზაინდს გზულე-
ვია ცხოვრების გზა უკრაინაში ისე, რომ ვერ დაიტრწამებოდა,
სეჩი მინახავსო; სეჩს მაშინ თუ ჰნახავდა მხოლოდ, როცა
მოინდომებდა ჩაწერილიყო ძმობაში; ამისი სურვილი კი ნაკ-
ლებადა ჰქონდა შლიახტას. სამუელ ზბოროუსკის დრონი წარ-
ვიდნენ და აღარ დაბრუნდებოდნენ. უკმაყოფილება და მოუ-
თავსებლობა სეჩსა და რესპუბლიკას შორის, კი არა მცირდებოდა,
თან-და-თან უფრო ძლიერდებოდა, ხოლო სეჩს წასვლა-სიარუ-
ლი, პავლიუკსა და ნალივიკას შემდეგ, როგორც რუსეთისა ისე
პოლონიის შლიახტისა, აგრედვე მცირდებოდა. ბულიგებ-კურ-
ციეიჩებს ნაკლებადა ჰყვანდნენ მიმბაძველ-მიმდევარნბ. საზო-
გადოდ ქვემო მხარეს, ძმობაში ჩასაწერად, შლიახტას გრე-
კებოდა მხოლოდ უბედურება, ანუ მძიმე რამ გამოუწყიდველი
დანაშაულო.

რალაც განუჭვრეტელის საიდუმლოებით სავსე წყვილიდი
ჰუზრავდა კაცთა თვალთავან ამ ძარცვარბევასა და მტაცებ-
ლობაზედ დამყარებულს დნებრის რესპუბლიკას. ბევროდამ
საკვარველება გაეგონა სქშეტუსკის მის შესახებ და იმითვე
უფრო უნდოდა თვისის თვალთ ენახა, რამდენად მართლია
რასაც ამბობენო.

ფიქრადაც არ მოსდიოდა შიში თვისის სიცოცხლისათვის. ელჩს უცებლა პატივსაცემს, მეტადრე თავად ერემიას ელჩსაოა ასე ფიქრობდა სქეტიკური და სარკმლიდან გასცქეროდა ბაზარს. უცბად მოეჩვენა, რომ ვითომ ვიღაც ორმა ნაცნობმა გაიარეს მის სახლს ახლოს და გაემართნენ ძეონეცკის მხრისკენ, ვლახელ დოპულის დუქნისაკენ.

დააცქერდა ყურადღებით და პან, ზაგლობა და ბოგუნეკი იცნო.

ხელი-ხელ ჩაკიდებულნი მიდიოდნენ და მალე შევიდნენ იმ კარებში, რომელსაც ლატანი ჰქონდა გადებული იმის ნიშნად, რომ აქ სასმელ-საქმელების დუქანიყო.

დესპანი იმდენად იმან არ გააკვირვა, რომ ბოგუნეკი ჩიგინის დახვდა, რამდენიც ბოგუნისა და ზაგლობას ამხანაგობამ.

— ეი, უენძიან! — დაუძახა მან თავის მზღებელს.

პატარა ბიჭი მაშინვე დესპანთან დაიბადა.

— გამიგონე უენძიან. ვასწი აიმ დუქანში, აიგეზა... იქა ჰნახავ ხანში შესულს შლიახტიჩსა, ნაწყლოლუევი აქვს შუბლზე და აი იმას უთხარი, რომ ერთს კაცს დიდი საქმე აქვს თქვენთანა და ნახვა უნდა თქვენი-თქო. თუ გკითხოვ — ვინ კაციყო — არ უთხრა.

უენძიანი გაჰქრა, ისევ მალე დაბრუნდა და თან პან ზაგლობა მოიყვანა.

— გამარჯვება თქვენი! — მიესალმა სქეტიკს. მიცანი?

— მიცანიო? თათრებმა გადამადნონ ქონად და სანთლები ჩამოასხნან თავიანთ მფრეთისათვის, თუ მე თქვენ დაგივიწყეთ. თქვენ ის არა ხართ, რომ ამ რამდენისამე თვის წინად დოპულთან კარებში გაუძახეთ ჩაპლინსკი. ამ ამბავმა ისე მასიამოვნა, რომ, რაც სტამბოლის ციხიდან გავთავისუფლდი, მას უკან მაგისტანა სიამოვნება აღარ მინახავს. მართლა, როგორ არის პან პოვინოვა სარვი-შტანის ღერბისა თვისის უბიწოებითა და მახვილითა? ისევ გამხპარი ვერხვი ხომ არა ჰგონიათ ჩიტებს და ზეგარ არ ასხდებიან დასასვენებლად?

— პან პოდბივენტა კარვად არის, მოგიკითხათ.

— ძალიან მდიდარი აზნაურშვილია, მაგრამ თან ღიღი ტუტუციც არის. თუ იმისთანა სამი თავი მოჰკვეთა, როგორიც თვითონა აქვს, იმდენივე ტვინი იქმნება შიგ, რამდენიც რაფლოუ ცკრიცელს ბოთლში. უჰ, რა სიცხეა, ყელი ამომეხლანდა სულა!

— სამ-ნახადი მაქვს და, მგონია, ურიგო არ უნდა იყოს, უარს ხომ არ იტყვი?

— მხოლოდ სულელი ამბობს, არ გიხსენებია, როცა ქვეიანი სთხოვს, მიირთვიო; დალაქმა მირჩია თაფლის ღვინო სვი, თუ გინდა რომ სევდა მოგშორდესო. ცუდი ღრო მოდის შლიახტისათვის: dies irae et calamitatis. ჩაპლინსკი შიშბთა კვდება და დოპულთან აღარ დადის, იმიტომ რომ იქ ყუზახთა უფროსნი ქეიფობენ. მარტო მე არაფრად ვაგდებ განსაცდელსა და ვპურ-მარბილობ იმ პოლოკონიკებთანა, ჭუმცა კი ცოტა არ იყოს, კუბრის სუნი კი უდიფ. ძალიან რაფლოუს ღვინოა! სადაურია?

— ლუბნისაა. ბევრნი არიან აქ ეგ უფროსნი?

— ვინ გინდა აქ არ არის? თედორე ლაბოლოისი აქ არის, მოხუცი ფილიპე ძეძილა აქ არის, დანიელ ნეჩაი აქ არის და მათთან არის მათი საუნჯე ბოგუნიცა, რომელიც ჩემი მეგობარია მას უკან, რაც ღვინოში ვაჯობე. სულ ჩეგო რინში არიან ახლა და ღებებიან, თან სუნს დცემენ, რომ გაიგონ, რა ჭკაკ დავადგეთო, რადგან ჯერ ვერა ჰბედავენ ცხადად მიემხრნენ ხმელნიცისა, ხოლო თუ არ მიემხრნენ, ეგპტეში მი საქმე იქნება.

— როგორ?

როგორ და ისე! როცა ერთადა ვქეიფობთ, სულ იმასა ვსცდილობ, რომ რესპუბლიკისკენ ვილაპარაკო და იმეფაც რესპუბლიკის მხარე დავაჭერინო. თუ მეფემ უფროსობა არ მიეზობა, იცოდეთ, პან სქმეტუსკი, რომ რესპუბლიკა არ აფასებს და არ აჯილდოვებს ფავისს ქვეშევრდომებს ქველის მოღვაწეობისათვის; ისე რომ ისევ ის ემჯობინება ქათმებს. მოუაროს კაცმა, ვიდრე თავი ჰქონდეს გადადებული საზოგადო საკეთილსათვის — pro publico bono! ღაღ!

— ის შრა სჯობდა თავი გადაგედოთ და გეომნათ რესპუ-
ბლიკის მტრებთან; თქვენ კი მოჰყოლიხართ და ლოთობთ იმათ-
თან და თან ფულსაცა ჰფლანგავთ ქეიფში.

— მე ვფლანგავ? ვინა გგონივართ მერე? ის კი არ ეყო-
ტება, რამ ტეტიებს თავს ვუყადრი? ფულიცა ვხარჯო ახლა
იმათის გულისათვის? იმისიც მადლობელი იყვენ, რომ ნებას
ვაძლევ ჩემ მაგიერ იმთა ჰხარჯონ!

— ბოგუნე? ის რაღას აკეთებს აქა?

— ისა? ყურს უგდებს, აცა რა ამბავი მრავ სეჩიდანაო,
როგორც სხვებიცა. დიდი საყვარელია ყველა ყახახისა. ისეთე-
ბი არიან, რომ სულ იმას შესტრფიან. პერეიასლავის პოლკი
მაგბს გაჰყვება უკან და არა ლობოდას. ის კი ვინ იცის, ვის
მხარეს დაიჭერენ სიის ჯარის-კაცნი კისეგოცკისა? ბოგუნი მუ-
დამ ქვემოურების მომხრე იყო, როცა ან ოსმალოსა და ან
თათრის წინააღმდეგ უნდა გაგველაშკრა ხოლომე, ახლა კი
ძრიელ ყოყმანობს. ამას წინად მთვრალმა მიაშბო; რომ პო-
ლონელი ქალი მიყვარს, აზნაურშვილის ქალი და იმისი შერ-
თვა მინდა ცოლადაო... და ამიტომ, ქორწინების წინად, ვე-
ლარ ეხერხება ტეტიებთან დამშობილება. ჰაი, ბეჩავ, რა თავ-
ლია-და!

— აბა მიირთვით კიდევ.

— გიახლეები, გიახლეები. დობულს ამისთანას ვინ მიაქვა-
ვებს!

— არა ჰკითხეთ, რა გვარისაა ბოგუნის საცოლო?

— ჰან სქშეტუსკი, რა ჯანაბათ მინდა ვიცოდე იმისი
გვარი? მე ის ვიცი მხოლოდ, რომ როცა კუროს გაიჩენს და
რეალსაც მოსთხრის ქმარსა, მაშინ ბოგუნისა კი არა, ბრუტი-
ანის ცოლი იქნება.

— დესპანმა ძლივს შეიმაგრა თავი და ის იყო კინაღამ სთხლი-
შა ჰზგლობას; ის მინც თავისასა როშავდა და არაფერს ყუ-
რადლებას არ აქცევდა.

— თავის დროს მეც არ გადამჩიებდა ხოლომე ქალი. უნ-
და იცოდე, რისთვის მაწამეს გილატში. აი ამ ხვერელსა ჰხედავ;

შუბლზედ რომ მაქვს; ეს სულ იქაურ ფაშის მარამხანის წყე-
ულ-შეჩვენებულ საქურისთა ბრალია.

— რაღაცა სთქვით წელან, ავაზაკის სოფელია?

— მე ვსთქვი—ავაზაკებია? ძალიან კარგა მითქვამს. ოს-
მალნი სულ ავაზაკნი არიან! ვაი არა აქვს ზაგლობასა!

პან ზაგლობა კიდევ დიდ ხანს არ გაათავებდა თავისს ღა-
პარაკს, რომ კარი არ გაღებულყო და ზაცვილიხოვსკი არ
შემოსულიყო.

— აბა, ბატონო დესპანო, სთქვა მოხუცმა მედროშემ, —
ნავები მზად არის, მხლებელნი ერთგულნი კაცნი არიან; თუნდ
ეხლავე შეგიძლიანთ გზას გაუდგეთ. აი წერილიცა.

— მაშ უბრძანეთ, რომ ყველანი წყლის პირად წაყიდნენ.

— თქვენ სად მიდიხართ მერე?—იკითხა პან ზაგლობამ.

— კუდაცა.

— დიდი სიტყე დაგადგებათ იქა!

შაგრამ დესპანს ეს სიტყეები აღარ გაუგონია, საჩქაროდ
გამოვიდა ეზოში, საცა მისი ამაღა, მხლებელნი და ცხენები
სულ მზად იყვნენ გასამგზავრებლად.

— აბა, შესხედით ცხენებზედ და გასწით წყლის ნაპი-
რად!—დაიძახა პან სქშეტუსკიმ. — ცხენები წავებში ჩაყენებ
და ჩემს მოსვლას ელოდეთ!

ამ დროს კი ზაცვილიხოვსკი ზაგლობას ართმევდა შენე-
ბას.

— ამბობენ, რომ ვითომ თქვენ ხელა ყაზახთა მოლკოფ-
ნიკებს გამხანაგებიხართ.

— Pro publico bono, — ბატონო მედროშე.

— ძალიან კარგადა ვხედავ, რომ თქვენ უგუნური კაცი
ხრა ხართ და ძალიან მახვილი გონებაცა გაქვთ; ოხუნჯობა
თქვენში მეტია, ვიდრე სახელი და პატიოსნება. ამ ეხლაც ყა-
ზახებს შესცქნავით, იქნება მე არა დამჯკლდეს-რა; თუ ვინ-
ცობაა იმათ გაიმარჯვესო.

— თუნდ აგრეც იყოს, რაო მერე? კარგა ვიწვნებოწვენნი
ოსმალთაგან და ამიტომ აღარავითარი სურვილი აღარა მაქვს,

ახლა ყაზახთაგან ტისწავლობს ქუყარაი ობრასკისონინა სოფელში, ბრინჯოსა გინდათ, იმისთანა ბორშის წაახდენს; რატიკა შეეხება ჩემს სახელსა და პატრონებსა, სჯობიან ისევ გაიქუმდე. დაე, სხვებმა რატიკონდაჟი ისარსტკენ. ქემმარტიტება მუღამ მაღლა ამოტივტივდება ხალომე, როგორც მხეთიკონტამილსაც წყალს დაახხმენ.

თენცეცოცე რე მხეთიკონტამილსაც წყალს დაახხმენ
 რე იტყვასში, შეიმწვიდა სქმეტუსკოცე რე იბოცე ნორ, ასტონენ
 — ჯარის-კაცი მზად არიან, — სტკეა მან. ოციოტსკონენ
 — რე მხეთიკონტამილსაც წყალს დაახხმენ.

თემო-ოცეოთილი მგზავრობა მოგცეთ ღმერთმა რე თემი იბეცენ.
 — მშვიდობით დაბრუნებულიყოს! — დილჩაკე წაგლოც
 ბეცე, თემო-ოცეოთილი მგზავრობა მოგცეთ ღმერთმა რე თემი იბეცენ.

სანანავად სახელის რე ქეყანასა მხანავით, — განავრობო ლა-
 პარაკი ზაცილიხოვსკიმ. — ზან გროძიკი მოიკოცხეთ, ჩემ მაგი-
 ერ კულაკში. აი ის არტს, ჯარის-კაცი ქეყანისიგანაპირასა სცხო-
 ვრობს, გეტმანების თვალთაგან მოშორებით და წესიერება კი
 ისევეაქვს დაკული, რომ ღმერთმა ჰქმნას ისეთი წესიერება რე
 სპუბლიკაში იყოს. კარგადღევი კულაკი და ქორომები. წინაღ
 სჯემოდ ხშირად შემემახეველ ხოლმე იქ სისარული. — ახლა-
 კე გული მტკინება ხოლმე, როცა მომაგონდება, რომ ყოვე-
 ლივე ესე წარვიდა, განჰქრა...
 (თემო-ოცეოთილი მგზავრობა მოგცეთ ღმერთმა რე თემი იბეცენ)

მეტიდახარა ზეისე, ქალარა-შეწოთსლო, ჯავი და დაფიქრდა. ჩა-
 მოვარდა დიდი ღუმილი. ეზოდან მოისმოდა ხმა ცხენთა ტონ
 ტების ცემისა და დგრაღლისა; ზან სქმეტუსკის რაში გაულგა
 გზას და იმიტომ.
 (თემო-ოცეოთილი მგზავრობა მოგცეთ ღმერთმა რე თემი იბეცენ)

— ღმერთო, შემიხარ კვლავ გამოერკვა ზაცილიხოვსკი, —
 მეშინაც კი მოუსვენარი ცხთვრება იყო, მაგრამ არც ისე, რო-
 გორც ახლა, აი თუნდ ხოტინს ახლო, თც-და-შვიდის წლობს
 წინაღობა რე გუსარებმა იერიში მიიტანეს ულიუბიერების მხე-
 დართ-მთავრებზე. იან იხარებზედ რე ყაზახო ველანცე მგზავრებდენ
 თავიანთ საფარ-სანგლებში, ისერიდენ მაღლა იქედებს და ისე
 არს გრვანდეთ შესქეტიდენ საკაიდანის, რომ დედა-მიწას დგან-
 დგარი გაუღიოდეს, რე ჯავი ღვი, დავიხოცნეთ ლიახებთან ერთად

დამო!“ ახლა კი? ახლა ქვემო მხარე, ბურჯი ქრისტიანობისა, ფიცივე იწვევს თათრებს რესპუბლიკის ასჯულებად, რათა მერე დაბრუნდებიან თუ არა უკან ნადვლით. დავსხან თავს და წავართვან ნაალაფევი, მაგრამ რას ვაძობ მესა? ახლა ხმელნიც კი პირდაპირ დაუკავშირდება თათრებს, რომ იმათთან ერთად ჰქვლიან ქრისტიანნიც..

— მაშ, დავლიოთ შინც გაჯაერებულებმა! — გააწყვეტიან სიტყვა ზაგლობმა — რა სამ ნახალია-და!

— სიკვდილი სჯობიან ძმათა-ძმის ჰკვლელის ომის მოსვლას, — განაგრძო მოხუცმა მედროშემ, — უნდათ სისხლით მოიბანონ, თუ რამე წყენა დაჰხომებიან, მაგრამ მისი სისხლით წყენა არ მოდებანება. ვინ არიან ქვემო მხარეს? რუსენები. თავად ერემიას ჯარში, მაგნატების მხედრობაში ვინა მსახურობენ? ისევ რუსენები. სამეფო ჯარში კი ცოტანი არიან? ეჭვსა ცოფს დავო უკრანია! უსჯულო ყირიმელი მოგაბავენ ყელზედ გოკს და დაგაწყებინებენ ოსმალთა კატარღებზედ ნიჭბების მოსმას!

— მაგრე ნუ წინასწარმეტყველობთ, ბატონო მედროშე, — სთქვა სქმეტუსკიმ გულის-ტყენით, — უმაგისოდაც გულის ეტობება, იქნება ხელ-ახლა მშემ გამოგვიწვიოს.

მაგრამ მზე ახლა ჩადიოდა და თვისს მოწითალო სხივებით ნათელსა ჰფენდა ზაკვილიხოვისკის გათეთრებულს თამარქალაქში სვლაშოს ლოცვის ზარები და რკეს.

ჩვენი მეგობარი საზღვრად გამოვიდნენ. პან სქმეტუსკე კოსტელში წავიდნენ პან ზაკვილიხოვისკი ეკლესიაში, ხოლო პან ზაგლობა დოპულთაქი ფონეცკის უბანში.

უკვე ბნელოდა, როცა კვლავ ერთად მოგვარეს თავი ტიასმინის ნავთ სანაპიროსთან, პან სქმეტუსკეს აწალა და მხლებლები უკვე ნავებში იხდნენ; მენავნი ბატუგი-ბატუხანას ალიგებდნენ შიკა, წყლიდან ცოფ ქარი უბერავდა და საფეკრებელი იყო, რომ იმ დამეს ვერაფერი ამინდი დაუდგებოდეს მგზავნებს. ნაპირზედ კვლავ იყო გაჩაღებული და მის ახლეს მდინარი სისხლის ფრად ჰკრთოდა, ასე ეგონებოდა კაცს. ჯიღის სისწრაფით მიეშურება სადღაც შიკის განურკვეველს, წყდამდომ მოკულს მხარესაო.

... აბა მშვიდობის მგზავრობა მოგვით! — სთქვა მეტრო-
პოლიტენმა ქმურად ჩამოართვა ხელი სქვეტუსკის. — ფიზიკად
ჩყავნო, გაფრთხილდით.

— სიფრთხილით ვიქნებ. ჩემდია მალე ვნახავთ ისევ ერთ-
მანეთს.

— ისევ ლუბნში თუ ვნახავთ ერთმანეთს, ან თავადის
განაკში.

— საბოლოოდ გადასწყვეტეთ თავადის სამსახურში შე-
ხვედით?

— საკვირისთვის სკიმ ხელნი ალაპყრო.

— მეტი რა ღონეა? რახან ომი — ომი იყოს!

— Vide, valeque! — დაიძახა უცბად ზაგლობამ, — ხოლო თუ
მდინარებამ სტამბოლს ჩაგიყვანოთ, პან სქვეტუსკი, მოიკით-
ხეთ წონთქარი. მაგრამ, ჯანაბას იმის თავი! რა თავლის ღვი-
ნო იყო თქვენი ღვინო! ბრ! რა სიცივეა!

— ნახვამდის!

— ნახვამდის!

— ღმერთი იყოს თქვენი მფარველი.

ნიჩბებმა კრიალი მოიღეს და გაიტყაპუნეს წყალში; ნა-
ჭებმა გასწიეს. ცეცხლი ნაპირას ნელ-ნელა ჰქრებოდა. დიდ
ხანს ჰხედავდა კიდევ სქვეტუსკი მეტროპოლის დიდებულს სუ-
რათს და რალა ცნაღველმა ატკინა გულში. ახლა წყალს მი-
ჰყვანდა დესპანი, მიჰყვანდა შორს, აშორებდა მოყვარესა და
შრკეთესა, აშორებდა გულის-საყვარელს... მიჰყვანდა შეუბრა-
ლებლად, თითქო აუცილებელი ბედის-წერაა, ველურს ქვეყ-
ნებში, წყვილიადით მოკუტოს მხარეს...

აგერ ტიასმინის შესართავიცა, აგერ დნვარცა.

ქარი ზრუნუნებდა, ნიჩბები ერთკილოვანებით კრიალბედა.
ნიჩბების მომხმელებმა სევიდიანის სიმღერის თქმა დაიწყეს.

სქვეტუსკი გაეხვია ნაბადში და წამოწვა ნავის ძირზე.
დაიწყო თან ხუქრი ელენეზე: ის ჯერ კიდევ ლუბნში არარის,
ბოგუნის ჩვენს მხარეში დარჩა და მეტი ანუ შორს მივიღვარო.
მის ნაღვლიანს თუქრებს, მის გულში კენჭსა და ნაღვლად

ქარის ზუზუნნი, წყალის შხაპა-შხუპი, ნიჩბების ჭრიალი, მისთა მომსმელთა სიმღერა, მაგრამ დაღლილობამ მაინც თავისი ჰქმნა და სქშეტუსკის ჩაეძინა.

მეორე დღეს გაიღვიძა სქშეტუსკიმ და ჩაგონდა, რომ კარგს გუნებაზედ იყო, ჯან-სალად, მხიარულად, დარი მშვენიერი იღვა, სუბუქი და თბილი ნიავი ოდნავ აბიბინებდა საკესავით გაღაჟ შლილს ზედა-პირს აღიდებულ მდინარისას.

ნაპირები აღარა სჩანდა. გარშემო წყლის უსამზღვრო მინაღორი იყო. ქენძიანს გაეღვიძა, თვალები მოიფშვინტა და რაღმ მიიხედ-მოიხედა, შეშინდა: სულ წყალი და წყალი გარშემო სხვა აღარა სჩანდა-რა.

— ღმერთო ჩემო! განა ზღვაზედ უარს კიდეტყვი?

— ეს ზღვა არ არის, დიდი მდინარეა, — დაამწვიდა სქშეტუსკიმ, — ნაპირებს მაშინ დაინახავ, როცა ცა ნისლსა ქდა ბურუსს გადაყრის.

— ასე რომ ვიარათ, ხომ მალე სათათრეთშიაც მივალთ?

— მივალთ კიდევ, თუ კი გვიბრძანებენ. რისა გეშინიან, მარტო ჩვენ ხომ არა ვართ, აბა მიიხედ-მოიხედე გარშემო.

მართლაც გარშემო მრავალი გემი, ხემაღლი და ვიწრო, შავად-შეღებილი ყაზახთა პატარა ნავი სჩანდა. ზოგი სწრაფად მისრიალებდა წყალ-წყალს, ზოგი მძიმედ და ტაატით მიდიოდა წყალ-შეღმა იალქნებისა და ნიჩბების მოსმის შემწეობით. ზოგს მიჰქონდა თევზი, წმინდა სანთელი, მარილი და ალუბლის კენკრი ახლო-მახლო ქალაქებში, ზოგი უკანვე მიდიოდა კუდასკნულ-სანოვავით დატვირთული, ზოგი მიწმურებოდა სხვა-დასხვა საქონლით სეჩს, სატა კრამნის ბაზრობას ეს საქონელი ძალიან იყიდებოდა ხოლმე. ფსიოლის შესართავიდან დნებრის სანაპირონი სულ უდაბური ადგილები იყო, საცა ათასში ერთხელ გამოჩნდებოდა თეთრად ყაზახთა საზამთრო სადგომები, მაგრამ მაინც მდინარე იყო ერთადერთი გზა რომელიც ჭერ-

თებდა სეხს-დანარჩენი ქვეყნიერობასთან. ეს იყო მიზეზი, რომ მისვლა მოსვლა ამ გზით არ შესწყდებოდა ხოლმე. განსაკუთრებით უფრო წყალ-დიდობას, როცა გემებისთვის საშიში იყო ქორომებიცკი, თვინიერ უმძღარასი, ანუ კაცი-ჭამიასი.

დესპანი ცნობის-მოყვარეობით იყურებოდა აქეთ-იქით და ამასობაში მისი ნავები სწრაფად მისრიალობდა კუდაკს. ნისლბურუსმა ძირის დაიწია და კიდენი ტხადად გამუჩნდნენ ლაქვარდ ცის დასავალზედ. მგზავრთ თავზედ გადააფრინდებოდათ გოლომე მრავალი სხვა-და-სხვა ფრინველთ გუნდი: ვარხვეზი, გარეული ბატები, იხვები და დედამთვრალანი; სანაპიროებზედ ატეხილს ლელიანებში ისეთი ამბავი იყურებოდა ურია-მული. იღვა, გეგონებოდათ, ფრინველთ ომბ დაუსწყვით ერთმანეთ შორისაღწე კრემენჩუგს ქვემოლ ნაპარები შესამჩნევად დადებოდა.

— ერთი შეშხედდე! — ტუბად დაიძახა ენძიანმა, — მზე საშინლად იცხუნება და მინდობრზედ კბ თოვლი სძევს.

სქმეტუსკომ გაიხედა და მარტოაც გარშემო, მდინარის ორთავ ნაპირას, საითაც კი მიიხედავდი, დედა-მიწას თეთრად გაჰქუნდა ქათქათოთა და კომ ზომ დასავალ ნაპირებზედ. მთლიანად, უფროსად, რა სჩანს აქ თეთრად? — იკიზხა დესპანმა. — ალუბალი, ბატონო! უპასუხა უფროსმა კობრე ფელმაქთლა სულ ალუბლის წვრილი. ტყე იყო მდინარის ორივე ნაპირად: ეს ტყე დიდს მანძილზედ ატეხილიყო. ალუბალი ისხავდა კარგა მოზრდილს ნაყოფს, რომელიც სასიამოვნო საჭმელი იყო ფრინველთა, იმ უდაბურ ადგილებში გზის პრევის გამო ჩარჩენილ მგზავრთა, და ამას გარდა, ამავე ალუბალს ჰყიდდნენ კიევსა და სხვა დიდ ქალაქებშიც ამ უამარ-მთლად ესტეხილი ჰყავოდა. როცა დესპანმა უბრძანა ნაპირზედ გავიდეთ და მგზავრებზე ცოტა შეისვენონო, ენძიანი და პან სქმეტუსკომ იმ ქალაქში შევდდნენ და დესპანს სულ თავბრუ დაესხა იმ კვდილს უტრეტობისაგანს რომელითაც იყო შეზავებული. ჰაერიც ალუბალის ისე ხშირად იყო ატეხილი ალუბალი, რომ გაუვლ

ტევრად მყოფი აქურობა გადაქცეული, ხლუბალთა შორის მრავლად იყო დაბალი ნუშის ხეებიცა, სულ ვარდის ფერის ყვავილით აღყვავებული: უამრავი ფუტკარი, კრაზანა და მრავალხვევარი ქრელი პეველბ დაფრინავდა და და ბჭუთადა მამ ყვავილშთა განუზომელს ზღვას.

— სასწაულია, სწორედ სასწაულია! — წაღმოსთქვა თიქრთში წასულმა ენძხანმა. — რატომ ხალხი არ მოქცხოვრობს აქ? მერე ამოდენა ნადირიც არის აქა.

მართლაც, აღზბლებ შორის მრავალი კუჩქიღელი გარბიოდ-გამორბოდა; მრავლად იყო აგრედვე მწერი; რბილს მიწაზედ ცხადად სჩანდა ნაფეხური ირმებისა, ხოლო შორიდან მოისმოდა საშიში ღრუტუნი გარეულის ღორებისა.

ჩვენმა მგზავრებმა საკმაოდ ესიამოვნეს, კაჭვად დაისვენეს და გაუდგნენ კვლავ გზას. ნაზრები ხან მალღდებოდა, ხან დაბლღდებოდა და მაშინ შვენიერად მოსჩანდა ტყე, სოფლები, სასაფლაოს ბექნი და თვალ-გადაუწვდენელი მინდვრები. სქშეტუსკიმაც განიშეორა გულში ენძხანს ნათქვამი რატომ ხალხი არა სცხოვრობს აქაო? მაგრამ უმისაფვის სკეტრო იყო რომ მერე ერემია ვისნვეცკი დაჰპატრონებოდა აქ უდაბნოს, დაესახლებინა მინდვრები და დუცვა თათარუა შემოსევისა და ჯგვრდასხმისაგან. ადგილ-ადგილ ქღენჯრე უცბად უბჭევდა, აესებდა წყლით ახლო-მახლო ღელე-ღრან ტეებს, აქაფებულის ტაღდებით ეჯახებოდა კლღოვანსკედებს და მორეგებადა ჰლურღუმეღაღდებოდა დარნებსა და კლღს მღვიმე-მალაროგში. მღინარის შესართავში მფელი ტყე იყო ლელიკა, ტრემელშიც კლარებელი ფრინველი ფრთხილღობდა, — ერთის სიტყვიყო, ჩვენს მგზავრთა თვალ-წინ გადასდყოფი იყო ქვეყნა ველურა, ხელ-უხლებ უტებრი, უდაბუჩდი და საიდუმლოებით მღესილუი.

ყოველივე ესე ფრად სარგვ და ძხსნიამოვნო სწახხუტრქნებოდა, რომემეტად მრავლად არა ყოფილიყო კოლო და ათასი სხვა მწერი, რომელიც გამძქინვარებოდა ესეოდა ზეტ ყოველს სულიერს არსებას.

სალამო ჟამზედ დესპანის თანამგზავრთა კრებულმა მიად-
წია კუნძულს რომანოვკას, საცა უნდა გაეთიათ ის ღამე. ამ
ძვირის სანახაობის საცქერლად მრავლად შეიკრიბნენ მეთევზე-
ნი, რომელნიც სულ კუპრით იყვნენ გათხუზულნი, რათა კო-
ლოებს აღარ შეეწუხებინათ. ეს მეთევზენი ნამდვილი ნადირ-
კაცი იყვნენ. გაზაფხულზედ ბლომად მოდიოდნენ აქ, იჭერ-
დნენ თევზს, ახმოზდნენ, გამოჰყავდათ ჰაერზედ ჩაჩხად და მე-
რემიჰქონდათ ჩივირის, ჩერკასს, პერეიასლავლსა და კიევს. იმა-
თი ხელობა ადვილი არ იყო, მაგრამ ამაგი მათი უნაყოფოდ
არა რჩებოდა, რადგან დნებრი სავსე იყო თევზით.

დესპანმა შეიტყო მეთევზეთაგან, რომ მთლად ქვემოურებ-
მა, რომელნიც მისდევდნენ აგრედვე მეთევზეობას ამ ადგილებ-
ში, სულ თავი დაანებეს კუნძულს და რამდენისამე დღის წინად
გასწიეს ქვეშოდ, რადგან კაშვეოი ატამანმა მიუწოდაო. ისე
ღამე არ გაივლის, რომ ნაპირებზედ ცეცხლები არ დაანთონ;
ცეცხლებს ანთებენ ყაზახნი, რომელნიც სექს მიეშურებიანო.
მეთევზეებმა იცოდნენ, რომ „ლიახებთან“ საომრად ემზადე-
ბოდნენ და სრულბაჟ არა ჰმალავდნენ ამამბავს დესპანის წინა-
შე. პან სქმეტუსკი თვითონაც ჰხედავდა, რომ დავიგვიანე ჩე-
მის ელჩობიზაო, რომ, იქნება, ვიდრე მე სექს მივალწვევ, ყა-
ზახთა რაზმნი უკვე გაემართნენ ჩრდილოეთად, მაგრამ რაკი
შიზრძანეს, წადიო, მეც წავალ და არსად არ დავყოვნდებ
გზაში.

მეორე დღით ჩვენმა მგზავრებმა კვლავ გნაგრძეს თვისი
გზა. აი მშენიერი ტარენის რქა, აი მშრალი მთა და ცხენთა
სარეკო, შესანიშნავი გველთა და ათასნაირი ქვეწარმავალთა სი-
მრავლით. ყოველივე ესე, — ეს ველური მიდამონიკა, დაქანე-
ბული მიმდინარეობაცა წყლისა, — მოასწავებდა ქორომების სი-
ახლოვეს. აი ცის დასავალზედ გამოჩნდა კუდაკის კოშკიცა.
პირველი ნახევარი გზისა უკვე გამოვლილია.

დესპანს მაინც ვერ მოუხდა იმ ღამის გათევება ციხე-და-
რბაზში: პან გროძისკის დაეწესებინა, რომ სალამო-ჟამის გან-
გამის შემდეგ არავის შეეძლოს ციხეში შემოსვლაო. თუნდ

თვით მეფე მობრძანდეს, იმანაც იმ მეკომურებთანაჲ აღესრულა და ითოს ღამე, რომელნიც ციხე-დარბაზის ცალკეა დასერილებს იქიდანა სდგანანო.

დესპანი იძულებული იყო დაჰმარჩილებოდა ასაზოგადო წესს, თუმცა ღამის გათევა მეკომურთა ქონმახებში არაფერი სასიამოვნო იქნებოდა. ისრის ქოხ მახები ისე საცოდოობისა იყო ისე ხელ-და-ხელ მოეხუტულაგებინათ, მოეწნათ და გაეგლისათ თიხითა, რომ ზოგი უფრო ცხრილსა ჰკვანდა ვიდრე საცხოვერებელს სადგომსა, ეს კაცყო, რაჲ ახალისა დამეჭიდრის ქოხის აშენებდა არცა ჰღირდა. თათართა პირველსავე თავ-დასხმის დროს, ციხის ზარბაზნები პირველადვე ამ სახელს ააოხრებდნენ რათა მის სახლებში თავი არ შეეთარებინათ თავ-დამსხმელთ. აქ სცხოვრობდნენ შემოხიზნულნი და მრუსულნი პოლონეიდანც რუსეთიდან, ყირიმიდანა და ვლახეთიდან, ყველა ვაჭარაქის სარწმუნოებითა; ღუმცა აქ სარწმუნოებას არც არსებნი უთხულობდა. ხენა-თესვას ისინი არ მისდევდნენ, სულუერთობა, მოვლენ თაყვარი და ჭადაჭადგავენო, — იკვებებოდნენ თევზითა და პურით, რომელიც მოდებოდა უკრაინიდან, სვამდნენ ფეტვის არაყს და აკეთებდნენ სხვადასხვა ღაჭყს, თუ რაღისამუშაო გამოჩნდებოდა ციხეში.

დესპანმა ვერ დაიძინა იმდენად იყო გაყენებული. მტერთა ავის სუნიც ცხენის ტყავებისაგან, რომლისასაც ქამრებსადა მოლტებს აკეთებდნენ. მეორე დღეს, დაჰკრეს თუ არა დროიყვანგაში, დესპანმა კაცი გაჰგზავნა ციხე-დარბაზში და შეუთვალა, რომ თავადის ელჩი მოვედი დანჯთხლეთ მიმართოთ. გროძიკი, რომელსაც კვრავად ახსოვდა ჯერ ისევე თვეჯდის აქ მოსკვლა რამდენსა იყო წინადა თვითონ გამოეგება დესპანსა, გროძიკი იყო ესე ორმოც და ათის წლის კაცი, ტიტულატვით ცალ-თვალა, განადირებული მარტო ყოფნით ქვეყნისუგანაპირას, გაამპარტავენებული თვისის განუსაზღვრელის ბატონობითა. მისი სახე ამას გარდა ყვავილისაგან იყო დაკენკილი და თათრის ხმლისა და ისრისაგან დასერილი. იმანდებულნი კუშტი და სასტიკი მხედარ-მეომარი იყო. ცუტ-მახვილი, რომ

გარკ წერო და თვალთ სულ თათრებისა და ყაზახებისაკენ
 ექირა: სჯამდა მარტო წყალს, შვიდს სხათხედ მეტი არ ეძინა
 დღე და ღამეში, რამდენჯერმე წამოხტებოდა ლოგინიდან, ათ-
 ვალიერებდა, ჭიხილად ჰდარაჯობენ ციხე დარბაზის გაღავენს
 დარაჯნი თუ არაო და მცირეოდენის დანაშაულისათვის სიკვ-
 დილით დასჯის მსჯავრსა სდებდა ბრალეულს. ყოველად საშრ-
 ში და გვეუბრალეებელი იყო ყაზახთათვის, მაგრამ მაინც დიდმ
 პატივისცემა ჰქონდა დამსახურებული მათ შორის. როცა წა-
 მთრობით სეჩს შიმშილი ეწვევოდა, ის უგზავნიდა იქ პურს და-
 მშეულთ. ჩამომავლობით რუსინი იყო და ლიანცკოროვსკისა
 დამამუფლ სზოროვსკისა: ჭვანდა ხასიათებით.

— მაშე თქვენ სეჩს მიღიხართ? — დაუწყო გამოკითხვა სქმე
 ტუსკის ხანში შესულმა ციხის უფროსმა კარგის გამსპინძლე-
 ბის შემდეგ.

— სეჩს ფიხლებით? — ღვთის-გულნიკათვის, მიბრძანებო, რა
 ავბები. მოდის იქიდან? — შევეთხინ და მასი დაკად-ებო თბოთ
 თუ და-წომის ამბები! კაშეგო ატამანმა მოუწოდა ხალხს: მოქვე
 მზრიდან, სეკა კი ვინ იყო. უკრაინიდან სულ გროვა-გროვად
 მიიზიან იქამ ვჭრკოლებს რასაკვირველია, იმათს იქ წასვლას,
 რამდენადაც შემიძლიან. ესლა იქ ოც და ცთი ათასამე ჯარი
 ტქმეზა, თუ არ მეტოთუ უკრაინისაკენ წავიდნენ და მდაბიო
 ხაზინად ქალაქ ადგილოების ყაზახნიც მიემატნენ, ანთ აქასმე-
 დე მოიყრის ჯარი თავსაი, მსეთ ცხოვრ, ახმამეილე მსეტო

— ხმელნიცჭი სადლა? — მებეგნეგ იესა: მზმამეუ ინეგმეგ

— ლტე — ხმელნიცკი ყირიმშია და ყოველ-დღე მოეღინთათ
 რებიზა. — იქნება მოვიდა კიდევცას სწორედ ტომ ესთქვათკან
 კი რაღა საჭტროა თქვენი ცეჩს წასვლა? — სწლიწოთი არ არის,
 აქაცა ჰნახეთ, მალე თავს დაგვიკრანენთ ვმკუთდესტომ ვერ
 ასცდებიან, დიშლო, ლტამ იუტე-რითამაგ, დოდეო-თუც დიე

— ლტე — კიხისტმედო-გაქეთმ გაიმაგრებთ? — ტომანმეგ მსომან
 იუტე გროდიცკმ ნაღვლდნად შეპხედა დესპანს და სწულ-ღამმ
 შვიდებოთ უპსსუხმ: იუტე-მეთ მსემალთი თუ მითომ მითოთი ე

— ლტე — ვერა, ვერკვათმარებანონინ-რმეღმ იტიტეს თ იტე

— როგორ თუ ვერა?

— ტყვია-წამალი არა მაქვს. ოცს ნაფხედ შეტი გავგზავნე, ცოტა მაინც გამომიგზავნეთ-მეთქი, მაგრამ არ მიგზავნიან. არ ვიცი, შიკრიკნი შეიპყრეს, თუ არ ვიცი, თვითონაც ანა აქვთ; ვიცი მხოლოდ, რომ აქამდე არ მიგზავნიან. ორს კვირას მეყოფა და მეტი კი აღარა მაქვს. ოჰ, მეტი რომ მქონდა, უშალ ავაფეთქებდი კუდას და მეც თან ავყვებოდი ჰაერში, ვიღრე ყაზახებს ჩავუგდებდი ხელში! ნაბრძანები მაქვს, იდექ მანდაო და მეცა ვდგევარ; ნაბრძანები მაქვს, თვალ-ყური გეპიროსო და მეც თვალ-ყური მიჭირავს, ნაბრძანები მაქვს, იღრინებოდეთ და მეც ვიღრინები; ხოლო თუ სიკვდილი იქმნა საქირო, სიკვდილსაც არ გავექცევა.

— თქვენ თვითონ კი არ შევიძლიანთ წამალი გააკეთოთ?

— აგერ ორი თვეა, იმიერ-ქორომელებმა გვარჯილა აღარ მომატაინეს შავის ზღვის მხრიდან. ჯანაბას, დავილუბები და დავილუბო!

— ჩვენგან კი ქკუა არ გესწავლებათ ხნიერ მეომართ, მაგრამ თვითონ თქვენ რომ წასულიყავით ტყვია-წამლისათვის?

— ჰან სქშეტუსკი, მე კუდას თავს ვერ დავანებებ და არც შემიძლიან მისი თავდანებება: აქა ვსცოცხლობდი, დაე სიკვდილმაც აქ მომასწროს. თქვენც ნუ გეგონებათ, რომ მიდხართ სანადიმოდ, როგორც სხვა ქვეყნებში მიდიან ხოლმე ელჩნი; ნუ გეგონებათ, რომ თქვენს უვნებლობას დაიცვავს თქვენი ღირსება ელჩისა. ისინი თავიანთ ატამანებსაც კი ჰხოცავენ... მას აქედ, რაც მე აქა ვარ, ჯერ არ მახსოვს, რომ ზომილიმე მათ შორის თავისით მომკვდარიყოს. თქვენც ისევე მოგკლავენ.

სქშეტუსკი ხმას არ იღებდა.

— ვხედავ, რომ თქვენი გამბედაობა სუსტდება. სჯობიან, რომ არ წახვიდეთ.

— ბატონო ციხის უფროსო, — ანთო დესპანი, — მოიფიქრეთ სხვა-რამ უფრო საშინელი ჩემდა შესაშინებლად, ეგ კი ათასჯერაც გავიგონე. მირჩევთ, რომ არ წავიდეს დილაღაც, თქვენ რომ იყოთ ჩემს ალაგას, არ წახვიდოდით... ან კი მარტო ტყვია-

წამალი გაკლიათ ვითომ კუდაკის დასაცველად? ღაბა, დაფიქრდით, ვაჟაკობაც ხომ არ გაკლიათ?

გროძიაცი არამც თუ არ გაწყრა, უფრო ალერსით შეჰხედა თვისსა მოსაუბრეს.

— კარგი ღრენა გცოდნია! — წაიბუტბუტა მან რუსულად. — მომიტევეთ, თქვენი ლაპარაკი მარწმუნებს; რომ შეიძლებოდა დაიცვათ ღირსება თავადისა და თქვენის აზნაურშვილობისა. რახან ავრეა, მოგცემთ ორ ვიწრო ნავს, რადგან ფართო ნაგები იქ არ ივარგებს.

— მეც სწორედ მაგისტვის გიახელი, რომ ეგ ნაგები შეთხოვნა.

— კაცი-ჭამიას ახლო უბრძანეთ, რომ ხელით გადიტანონ, რადგან, რაც უნდა წყალ-ღრდობა იყოს, იქ ნავი ვერ გაიფლის... თუ სულ პაწია არ არის. ხოლო როცა ქორამებს გასცდებით, ძლიერ გაფრთხილდით და განსოვდეთ, რომ იქ ხანჯალი და რკინა უფრო მტვერმეტყველია, ვიდრე სიტყვა, იქ აფასებენ მხოლოდ გამგებლობასა და ვაჟაკობას. ნაგები ხვალ იქმნება მზად; ვუბრძანებ მხოლოდ, რომ მეორე საჭეც გაუყეთონ, რადგან ქორამების გამო ერთი საჭე არა კმარა.

ამ ლაპარაკს შემდეგ გროძიაციმ წაიყვანა ღესჭანი ციხის დასათვალთვლებლად. ყველგან მეფობდა გასაოცარი წესი და რიგი. დარაჯნი დღისით და ღამით გალაფანს ჰდარაჯობდნენ, ხოლო თათართა ტყვენი განუწყვეტლივ აგებდნენ ახალ-ახალ გორებს და იღებდნენ თხრილებს.

კუდაკი შეუვალი ციხეა; ზარბაზნებს გარდა, ამ ციხეს იცვამს დნებრის ღურღუმელა მორეწი და ციცაბო სანაპირო კლდენი; აქ საჭირო არც კია რიცხვ-მრავალი ჯარი მეციხოვნეთა. იმიტომ ამ ციხე-დარბაზში 600 კაცზედ მეტი არ იყო, მაგრამ ვინც იყვნენ, სულ რჩეულნი, ერთი-ერთმანეთზედ უკეთესნი, შეიარაღებულნი ჯაზაირებითა და ხირიმებითა. დნებრი ამ ალაგას ისე იყო შევიწროებული, რომ ერთის ნაპირიდან ისარი გაგეტყუარცათ, მეორე ნაპირს უწყევდა. ციხის ზარ-

— ზახნები კანობდა ორივე ნაპირსა და მთლად გაჭიმო მიდამოსა. გარდა, ციხეს ახლო ამოსული იყო ქოშკი, საიდანაც სწორად მილის მანძილზედ მთელი არე-მარე, დარაჯნი, რტონი იქ იყვნენ, მაშინვე აცნობებდნენ ხოლომე ციხეში კელთვის, თუ რომელიმე საექვეო ბრბო გაჩნდებოდა საიდა და მაშინვე მთელი ჯარი მეციხვანეთა საომარ ფეხზედ აღგებოდა.

— კვირა არ გაეა, რომ ერთი რამ განგაში არ ატყდეს, — სთქვან გროძიკიმ. — ხან თათარნი, თითქო ხროგაა მგლები-საო და გროვლები არა იშვიათად ათასობითა და მოგვიანლოვდეან (რამდენადც შესაძლოა, ზარბაზნებით ვიგერიებთ), ხან ის მოხდება ხოლმე, რომ გარეულ ცხენების ჯოგი დარაჯს თათრების ურდო მოეჩვენება ხოლომე და ატყდება კვლავ ცემა განგაშისა.

— მერე არ მოგწყინდებათ ხოლმე ასეთს უკაცურობაში! — ჰკითხა პან აქმეტუსკიმ.

— ჩემს სამოთველს სამეფო ჰალატებზედაც არ გაეცვლი. აქედან უფრო ბევრს რასმესა ვხედავ, ვიდრე მეფე თავის სარკმლიდან ვარშავში.

მართლაც, თხრილებიდან განუზომელი შინდორი სჩანდა; მთელი ზღვა უდბნოსი; ჩრდილოდ სამარის შესართავი, სამხრეთად — დნებრი თვისის კლდეებითა, ღრანტეებითა, ტყეებრთა თვით მეორე კორომამდე, სურსკის კორომამდე.

მეორე დღეს უნდა გასულიყო დესპანი კუდაკიდან, მაგრამ იმ დამეს ძლიერ მიჰკარებია თვალებზედ. სამწუხარო ფიქრები ზედ-ესეოდა და ეჯარებოდა იმის გონებას. მაშინელს სენს წასვლა თათქმის აუცილებელს სიკვდილს უქადოდა. სიცოცხლე კი იმდენს სიამოვნებას ჰპირდებოდა! ყმაწვილი იყო, ახალგაზდა ქალს უყვარდა, ბოლოს კიდევ კავშირი მოელოდა თავის სულის-დემასთან... მაგრამ რა არის განა სიცოცხლე და სიყვარული მასხელსა და პატრონებასთან შედარებით? აქ მოაგონდა, რომ ელენე რაზლოგში ელოდა, მოუსვენრობა-

ში იყო მის გულისთვის... მოაგონდა ბოგუნო... ნადირ-ქმნილი, გამძვინვარებული ბრბო... და გული შეეხუთა ტკივილისაგან. ახლა მინდორი აშრა, შეიძლებოდა ლუბნს წაყვანა ელენესი, მე კი ვუბრძანე იმასაცა და კნენისაც, რაზლოგში მიცადეთ-მეთქი. რა ვიცოდი, რომ ქარი ასე მალე ამოვარდებოდა, რომ სუჩს წასვლა ასე საშიში იქნებოდა? სქშეტუსკი ბოლთასა სცემდა ოთახში გაცეცხლებული, იგრებდა წვერ-ულვაშს და იპტვრევდა ხელებს. რა ვქნა, როგორ მოვიქცეო? ფიქრი და გონება უთვალისწინებდა რაზლოგს, რომელსაც ვითომ ცეცხლი უკიდია და გარს ახვევია გახელებული, ნადირით მგვრგვინავი ურდო; საცა კაცნი უფრო ეშმაკსა და ქაჯებსა ჰგვანან, ვიდრე ადამიანთ. მისი ფეხის-ხმა სვედიანად გაისმოდა ოთახის ქერ-ქვეშ და იმას კი ეგონა, რომ აგერ უკვე მოდიან ელენეს წასაყვანადაო. გალავანზედ განგაში დაჰკრეს და აუწყეს ყველას, სანაი გააქრეთო და იმას კი მოეჩვენა, რომ ვითომ ეგ ხმა ბოგუნის საყვირის ხმააო... და სქშეტუსკიმ კბილები დააკრაჰუნა და ხელი ხმალს იტაცა. ეჰ, რა მრჯოდა, რაზედ ავიხირე გიჟივით, უთუოდ მე გამგზავნეთ ბიხოვეცის მაგივრად იმ წყეულ ქვეყანაში-მეთქი!

კარებთან იწვა თენძიანი, რომელმაც შეჰნიშნა ესა, ადგა, მოიფშენიბა თვალები, ანთო ჩირალი, რომელიც იქვე იდგა და დაიწყო თვითონაც ბოლთის ცემა ოთახში, იქნება ჩემმა ბატონმა ყურადღება მომაქციოსო.

მაგრამ ის ისე იყო შთანთქმული თავის ნაღვლიანის ფიქრებით, რომ ვერასა ჰხედავდა და კვლავ გააგრძობდა თვისს სეირნობას კედლიდან-კედლამდე.

— ბატონო დესპანო, ჰაი ბატონო დესპანო! — სთქვა თენძიანმა.

სქშეტუსკიმ შეჰხედა გამოშტერებულის თვალებით და მალე მოვიდა გონებაზედ.

— თენძიან, სიკვდილისა გეშინიან? — ჰკითხა მან.

— ვისა? რა? რა სიკვდილისა? რასა ბრძანებთ?

— იმ სიკვდილისა, რომ ენც სეჩს მიდის, უკან ველარა ბრუნდება.

— მაშ რქვენი რალად მიდინხრო, თუ მაგრამა...
 — ეგ ჩემი საქმეა და შენ ჩემს საქმეში ნუ ერევი. მე შენ შეცოდები: შენ თითქმის ბავშვი ხარ და, თუმცა გაიძვერაობა დიდი გაქვს, მაინც იქ მარტო გაიძვერაობით ვერას გაპყილი დაბრუნდი ჩიგირინს და იქიდან ლუბნს.

უენძიანი ვაგის ფხანას მოპყვა.

— უნდა მოგახსენოთ, რომ სიკვდილსა არ მეშინიან, იმიტომ რომ სიკვდილისა რომ მეშინადეს, ღეთის შიში აღარ შექმნებოდა: მისი ნებაა! ხოლო თუ თქვენ თქვენის ნება-ყოფილობით მიდინხართ სასიკვდილოდ, მეც თავს არ დაგანებებთ: მეც აზნაურშილი ვარ, მართალია, ღარიბი, მაგრამ მაინც აზნაურშილი.

— ვიცობი, რომ კეთილი ბიჭო იყავ და აი რა უნდა გითხრა: თუ შენის ნებით არ გინდა წახვიდე, ბრძანებით გაგზავნი. სხვაფრივ შეუძლებულია.

— გინდა მომკალით არ წავალ. რაო, იუდა ხომ არა ვარ, რომ სასიკვდილოდ გაგიმეტოთ?

უენძიანმა მიიჯარა ხელები თვალეზედ და ქეითინი დაიწყო. პან სქმეტუსკი მიხვდა, რომ ასე არა გარიგებოდა-რა, ხოლო არც ის უნდოდა, რომ ყვირილი დაეწყო ახალგაზდა სათვის.

— გამიგონე, — ტკილიად უთხრა, — შემწვობას ვერას აღმომიჩინ და არც მე დავნებდები ვისმე ტყუილად. შენ წაილე წერილი რაზლოგს, — წერილი, რომელზედაც ჩემი ბედია დამოკიდებული. ეტყვი იქ კნეინასა და თავადებს, რომ იმ წაშვედა უყოვნებლივ გადიყვანონ პანა ლუბნს, თორემ ოშიანობა და შიშინაობა უცხად შოგასწრებთ-თქო. ეცადე, ყოველივე ასე შესრულდეს. ისეთს მონდობილებას გაძლევ, რომელიც მეგობარს შეეფერება და არც მსახურსა და მხლებელს.

— სხვა გაგზავნეთ ვინმე; წიგნს ყველა წაიღებს.

შეიყო მის გულწინა... მოაგონდა ბოგუნია... ნადირ-ქმნილი; გამძვინვარებული ბრბო... და გული შეეხუთა ტკივილისაგან. ახლა მინდორი აშრა, შეიძლებოდა ლუბნს წაყვანა ელენესი, მე კი ვუბრძანე იმასაცა და კნენისაც, რაზლოგში მიცადეთ-მეთქი. რა ვიცოდი, რომ ქარი ასე მალე ამოვარდებოდა, რომ სენს წასვლა ასე საშიში იქნებოდა? სქშეტუსკი ბოლთასა სცემდა ოთახში გაცეცხლებული, იგრებდა წვერ-ულვაშს და იმტერვდა ხელებს. რა ვქნა, როგორ მოვიქცეო? ფიქრი და გონება უთვალისწინებდა რაზლოგს, რომელსაც ვითომ ცეცხლი უკიდია და გარს ახვევია გახელებული, ნადირივით მგვრგვინავი ურლო; საცა კაცნი უფრო ეშმაკსა და ქაჯებსა ჰგვანან, ვიდრე ადამიანთ. მისი ფეხის-ხმა სველიანად გარსმოდა ოთახის ჭერ-ქვეშ და იმას კი ეგონა, რომ აგერ უკვე მოდიან ელენეს წასაყვანად. გალავანზედ განგაში დაჰკრეს და აუწყეს ყველას, სანაოი გააქრეთო და იმას კი მოეჩვენა, რომ ვითომ ეგ ხმა ბოგუნის საყვირის ხმააო... და სქშეტუსკიმ კბილები დააკრაქუნა და ხელი ხმალს იტაცა. ეჰ, რა მრჯოდა, რაზედ ავიხირე გიჟივით, უთუოდ მე გამგზავნეთ ბიხოვეცის მაგივრად იმ წყეულ ქვეყანაში-მეთქი!

თიონ

კარებთან იწვა შენძიანი, რომელმაც შეჰნიშნა ესა, ადგა, მოიფშენიტა თვალები, ანთო ჩირალი, რომელიც იქვე იღბა და დაიწყა თვითონაც ბოლთის ცემა ოთახში, იქნება ჩემმა ბატონმა ყურადღება მომაქციოსო.

შაგრამ ის ისე იყო შთანთქმული თავის ნაღვლიანის ფიქრებით, რომ ვერასა ჰხედავდა და კვლავ გააგრძობდა თვის სერირობას კედლიდან-კედლამდე.

— ბატონო დესპანო, ჰაი ბატონო დესპანო! — სთქვა შენძიანმა.

სქშეტუსკიმ შეჰხედა გამოშტერებულის თვალებით და ამოლოე მოვიდა გონებაზედ.

— შენძიან, სიკვდილისა გეშინიან? — ჰკითხა მან.

— დისა? — რა? რა სიკვდილისა? რასე ბრძანებთ?

— იმ სიკვდილისა, რომ ვინც სეჩს მიდის, უკან ვეღარა ბრუნდება.

— მაშ თქვენ რაღად მიდინხართ, თუ მაგრეა?

— ეგ ჩემი საქმეა და შენ ჩემს საქმეში ნუ ერევი. მე შენს მეცოდები: შენ თითქმის ბავშვი ხარ და, თუმცა გაიძვერაობა დიდი გაქვს, მაინც იქ მარტო გაიძვერაობი ვერას გაჭყიდი, დაბრუნდი ჩიგირინს და იქიდან ლუბნს.

ქენძიანი ფავის ფხანას მოჰყვა.

— უნდა მოგახსენოთ, რომ სიკვდილისა არ მეშინიან, იმიტომ რომ სიკვდილისა რომ მეშინოდეს, ღვთის შიში აღარ მექმნებოდა: მისი ნებაა! ხოლო თუ თქვენ თქვენის ნება-ყოფლობით მიდინხართ მასიკვდილოდ, მეც თავს არ დაგანებებთ: მეც აზნაურშვილი ვარ, მართალია, ღარიბი, მაგრამ მაინც აზნაურშვილი.

— ვიცოდი, რომ კეთილი ბიჭი იყავ და აი რა უნდა გითხნა: თუ შენის ნებით არ გინდა წახვიდე, ბრძანებით გაგზავნი. სხვაფრივ შეუძლებელია.

— გინდა მომკალით არ წავალ. რაო, ვუდა ხომ არა ვარ, რომ მასიკვდილოდ გაგიმეტოთ?

ქენძიანმა მიიჯარა ხელები თვალებზე და ქვითინი დაიწყო. პან სქმეტუსკი მიხვდა, რომ ასე არა გარიგდებოდა, ხოლო არც ის უნდოდა, რომ ყვირილი დაეწყო ახალგაზღვასათვის.

— გამიგონე, — ტკბილად უთხრა, — შემწეობას ვერას აღმომიჩენ და არც მე დაგნებდები ვისმე ტყუილად. შენ წაიდე წერილი რაზლოგს, — წერილი, რომელზედაც ჩემი ბედია დამოკიდებული. ეტყვი იქ კნენასა და თავადებს, რომ იმ წამსვე დაიშროს უყოვნებლივ გადიყვანონ პანა ლუბნს, თორემ ომიანობა და შიშინაობა უცბად მოგასწრებთ-თქო. ეცადე, ყრფელივე ასე შესრულდეს. ისეთს მონდობილებას გაძლევ, რომელიც მეგობარს შეეფერება და არა მსახურსა და მხლებელს.

— სხვა გაგზავნეთ ვინმე, წიგნს ყველა წახლებს.

— ეის უნდა ვწოდო მერე აქ? გაგიჟდი! ვიმეორებ, გადა-
მარჩინე მეორედ სიკვდილს და იცოდე, რომ ამაზედ უკეთესს
სამსახურს სხვას ვერ გამოიწევ, იმიტომ რომ ვიტანჯები, რაკი
არ ვიცი, რა ამბავია იქ.

— ღმერთმანი, ვხედავ, რომ საკირჩა ჩემი წასვლა! მხოლოდ
ლოდ თქვენ შენანებით ისრე, რომ ისიც კი არ მანუგეშებდა,
თუნდა ვერცხლის ქამარიც გეჩუქებინათ.

— ქამარე მიჩუქებია, მხოლოდ ყოველივე რიგიანად შეა-
სრულე.

— არ მინდა ქამარი, ოღონდ კი შენთან წამოვიდოდე.

— ხვალ გაჰყვები იმ ნავს, რომელსაც პან გროძიკი
ჰგზავნის ჩიგირინს, შემდეგ იქიდან იმ წამსვე რაზლოგს გას-
წიე, ისე რომ არსად დაყოვნდე. ნურც კნენიას, ნურც პანას
ნუ ეტყვი, რა შიშიც მომელის, მხოლოდ სთხოვე, რომ დაუ-
ყოვნებლივ წავიდნენ ლუბნს, თუნდა ცხენებითაც იყოს და
უბარგი ბარხანოდ. აჰა ქისა საგზაოდ და წერილსაც ეხლავე
დავწერ.

ენძიანმა დაიჩოქა და ფეხებში ჩაუვარდა დესპანს.

— ზჰ, ბატონო დესპანო, ნუ თუ ველარას დროს ველა-
რა ვნახავთ ერთმანეთსა?

— როგორც ღვთის ნება იქნება, როგორც ღვთისა! —
უპასუხა პან სქშეტუსკიმ. — მხოლოდ რაზლოგში არა შეამჩნე-
ვინო-რა. ახლა წადი და დაიძინე.

ლამის დანარჩენი დრო პან სქშეტუსკიმ წერილებს წე-
რასა და მხურვალე ლოცვაში გაატარა და, ცოტა არ იყოს,
გული დაუმშვიდდა. ღამე გავიდა და ვიწრო სარკმლიდან გან-
თიადის სხივი შემოიპარა.

კოშკსა და ციხე-დარბაჯში დაჰკრეს განგაში, იმის ნიშნად,
რომ, აბა, წამოდექითო.

აი პან გროძიკიც შემოვიდა სქშეტუსკის ოთახში.

— პან დესპანო, ნავეები მზად არის.

— მეც მზალა ვარკ — ვულ-დამშვიდებითა სუქვე სქმე-
ტუსკიმ.

სუბუქი ნავეები სწრაფად მისწიალებდნენ წყალ-წყალ და
მიჰყვანდათ თან ახალგაზდა რბინდი თვისის ბედის საწერელი-
თურთ. რადგან წყალ-დიდობა იყო, ქორომებიც ისე ძრიელ
საშიში არ იყო. ჩვენი მგზავრნი გასკდნენ სურსკისა და ლთ-
ხანის ქორომს, იღბლიანმა ტალღამ გადააქანა ისინი ვორო-
ნოვს იქით და მხოლოდ ერთგან გაეხახუნა ოდნავ წყალ-ქვეშ
კლდეს ქირი ნავისა; საქმე კარგად მიდიოდა, მაგრამ აი გამო-
ჩნდა კარგა შორს მანძილზედ აქაფებული ქოჩქოჩანა კაცი-ქა-
მია უმაძღარასნ. ახლა კი უნდა გასულიყვნენ წაჰირას და ნა-
ვებიც თან წაეღოთ ხმელეთად. ეს საქმე კარგა მსმშიმო საქმე
იყო, თითქმის ერთის დღის საქმაო. ბელად ცოტა წინად ვი-
ლაცას ეთრია ამ გვარადვე ნავეები და შრავლად დაეტოვებინა
გზა-გზა ხუნდები, რომელიც უნდა შესწყობოდა ქვეშ ნავებს,
რათა უფრო სწრაფად ესრიალებინათ დედა-მიწაზედ. გარშემო
არსად ადამიანის ჰაჰანება არ იყო, არც დედა-მიწაზედა და
არც წყალზედ; სეჩს წასვლა შეეძლოთ მხოლოდ იმ ნავებით,
რომელიც პან გროძიციის მიერ იყო დასტურდაცემული; ხო-
ლო მან განგებ მოჰკვეთა იმიერ-ქორომეთი დანარჩენს ქვეყნიე-
რებას. დუმლოს არღვევდა მხოლოდ შუილი ტაღლებისა, რო-
მელიც ეხეთქებოდა უმაძღარას კლდეებს. პან სქმეტუსკიმ უბრა-
ძანა თავისს კაცებს ეთრიჯთ ნავებო; ხოლო თვითონ სტკებოდა
და უცნაურის, განსაცვიფრებელის სურათით. მთლად მდინარის
გარდი-გარდმო შვიდ წრელ იყო ჯებირებივით გადახარხებული
შავი კლდეები. მთელი მდინარე მთელის თვისის ქალითა ეხე-
თქებოდა ამ ჯებირებს, ილეწებოდა და გამძვინვარებული, თე-
თრად ქეჩო-აშვებულია, სცდილობდა თავს გადავლებოდა ამ
კლდოვან ხარხებს. მაგრამ კვლავ ძლეული და ოტებული, თი-

თქო ღრღინდა კლდეებს; სდგებოდა ყალბზედ; ისვროდა მალ-
ლა შადრევანივით წყალს და ღმუოდა, ღრიალებდა, როგორც
მხეცი, ნადირი. მერე გაისმოდა გვრგვინვა-ქუხილი, თითქო ათა-
სი ზარბაზანი ერთად გაისროლესო და თითოეულ ჯებირთან
იწყებოდა კვლავ იგივე ბრძოლა, იგივე გაშმაგება. წყალზედ
გადაჰფრინდნენ გუნდნი შეშინებულ ფრინველთა; ჯებირებ შუა
თავი ამოეყოთ განმარტოებულ, თავ-პირ ჩამოზნელებულ
კლდეებს, თითქო ბოროტნი სულნი არიან წდა ჯოჯოხეთის
შესაყალს კარსა ჰდარაჯობენო.

შატონის დესპანის კაცები შეშინებულნი იწერდნენ პირჯვარს
და აფრთხილებდნენ უფროსს, მეტის-მეტად ახლო ჰრ მხევიდეთ
წყლის ნაპირადო. მდაბიო ხალხსა სწამდა, რომ ვინც დიდ-
ხანს უტყერის უმაძლარას, საშინელს რასმე დაინახავს და ქუყა-
ზედა შეიშლებოა; ამბობდნენ აგრედვე, რომ ხან და ხან ქოჩქო-
ჩანიდან ამოიწვდის ხოლმე ვიდაც ალქაჯი გრძელს. შავს ხე-
ლებს და ჰხევეს გაუფრთხილებელს, რომელიც მეტის-მეტად
მიახლოვებია ნაპირსა და ამასთანავე მთლად მიდამოთა შო-
რისა ისმის. საშინელი ხარხარო. ღამ-ღამობით იმიერ-ქორომელს
ნეტკ კო ვერა ჰბედავდნენ ნაგების გადატანას ნაპირ-ნაპირ.

ქვემოყრნი თვისჯგომობაში ზრ იღებდნენ იმას; ვისაც
მარტო-მარტო, სხვის დაუხმარებლად, ნავით არ გაეარნა ყვე-
ლა ქორომნი უმაძლარას გარდა. უმაძლარას ქორომზედ გადა-
სვლა შეუძლებელ საქმედ იყო მიჩნეული ჯრძღვან მისს კლდეებს
თავის დღემ წყალი არ გადაჰფრავდა ხელომე მარტო ბოგუნ-
სას ამბობდნენ უსინაალო მეფანტურენი, რომ ვიფიომ ის გადა-
სრიოდ და უმაძლარის ქორომზედ დაკაო, მაგრამ ეს ამბავი ნა-
კლებად სწამდათ. დიდობაში მყოფნი გრძელნი კაცნი
საკვებს არეყვანდა იწიწვდნენ თითქმის მთელნი დღნი
მომხდნენ; შუე ჩასვალი იყუ, როცა დესპანი კვლავ ჩაჯდნ
თავისს ნავში; შემდეგ ქაროშები ადგობდნ განვლეს და მიან-
წიეს მდინარის იმ ნაწილს, საცა წყალი მდორედ და აუჩქნ-
რებლად მიდრუნებდა.

მედიის ახალშენეცა, საჯარო თავადმა ბრძანა უკეთეს კომპო-
ზორესი, აქედან სეჩამდე სულ ახლო-და იყო, მაგრამ დესპანს
არ უნდოდა ღამე შესულიყო, ჩერტომელიკის მღვიმე მალა-
რგებში და ამიტომ გადასწყვეტა, ამ ღამეს ხორტიცს ვაგაფუც-
ნებო.

ძრიელ უნდოდა ერთი იმიერ-კორომელი ვაინც ენახა და
იმის პირით გაეგებინებინა, რომ სეჩსა სკოდნოდა, მოვიდა ელ-
ჩი და არა სხვა ვინმეო. მაგრამ ხორტიცა სულ დაცარიელე-
ბული იყო, რამაც ძალიან გააკვირვა დესპანი; გროძიკისაგა-
ნა ჰქონდა გაგონილი, რომ აქ მუდამ ყახახთა რაზმი სდგას
ხოლმეო. მან სქმეტუსკი წავადა კიდევ რამდენისამე კაცით
იქპურობის დასახველიჭრებლად, მაგრამ მთელის კუნძულის მი-
მოვლა ძნელი იყო და ამიტომ უკანვე დაბრუნდა, საცა ნა-
ვები ნაპირას გამოეთრიათ; მით უმეტეს ჭრამ დამტვობდა და
ღამე ბნელი და ცივი სჩანდა, იმამე ამხოდ — ეი ილომ —

ღამის უმეტესმა ნაწილმა მშვიდობით წაიარა. იჯარის-კა-
ცებმა და მენავებმა ცეცხლა-პირას დაიძინეს; არ ეძინათ მხო-
ლოდ დარაჯებსა და თვით დესპანს, ტომელსაც უძილობა კა-
შინლოდ აწუხებდა, ჯერ ისევ კულაკგდანვე დაწყებული. საზო-
გადოდ ძალიან აეს გუნებაზედ იყო და ცუდადა ჰგრძნობდა თავს
ხან და ხან მოეჩვენებოდა ხოლმე, რომ ვითომ ვილაკას ფეხის
ხმა მესმისო, ან ვილაკ კაცების ხმაურობააო, მაგრამ ყოველ-
სავე ამას ყურთა სმენის ცდუნებას აწერდა.

უცებ, ზედ ვანთიადის წინად, მის წინაშე აიყუდა ვილაკ
კაცის ლაქტი. ეს კაცი ერთი დარაჯშაგანი იყო.

— ბატონო დესპანო, მოდიანტე — სჩქაროდ წარმოესთქვა
მან.

— ვინა?
— ალბად, შევერქვინი არიან, რომოცმდე კაცი იქნება.

— კარგი. ბევრნი არა ყოფილან. დაადვიქეთ ხალხი!
ცეცხლს შეშა მიუმატებ. ჯარის-კაცნი უცბად წამოიშალენ.
ცეცხლი სწრაზად აინთო და გაწითა ნავებიცა და დესპანის

ერთი მუქა ხალხიცა. დანარჩენნი ღარაჯნიც ჰგროვდებოდნენ თავ-მესაფარებელ ადგილსა.

— ამ დროს მომავალ ხალხის ფეხის ხმა უფრო და უფრო ცხადად ისმოდა. აი გაჩერდნენ ისინი პატარა მოშორებით და ვიღამაც იკითხა, ცოტა არ იყოს, მუქარის კილოთი:

— ვინ არის აქ, წყლის ნაპირად?

— თქვენ ვინ-ღა ხართ?— შეუბრუნა სიტყვა ვაზმისტრმა.

— მიპასუხე, მტრის ნასხლეტო, თორემ თოფითა გკითხვავ, ვინცა ხარ!

— ელჩი, გამოგზავნილი თავად ერემია ვისნევეცკისაგან. კაშევიო ატამანთან, — ხმა-მალლა და მკაფიოდ წარმოასტქვა ვაზმისტრმა.

ის ხალხი ჩაჩუმდა; სჩანდა, თათბირობდნენ.

— მოდი აქ! — დაიძახა ვაზმისტრმა. ნუ გეშინიან. ელჩებს ხელს არავინ ახლებს და არც ელჩნი ახლებენ ხელს.

სიბნელიდან გამომართოვდა და მოახლოვდა რამდენიმე კაცი. შავგვრემანს სახეზედ, დაბალ ტანადობასა და ელამ თვალეზედ დესპანმა მაშინვე იცნო, რომ თათრები იყვნენ; ყაზახნი სულ ორიოდ-სამიოდე კაცი იყო.

პან სქემეტუსკის ელვასავით გაურბინა თავში იმ აზრმა, რომ თუ თათრები უკვე ხორტიცში არიან, მაშ სჩანს ხმელნიცკი დაბრუნებულა ყირიმიდანაო.

ბრბოს ჰმეთაურობდა უზარ-მაზარის ტანის იმიერ ქორომელი, რომელსაც საშინელი და სისხლის-მსმელის კაცის სახე ჰქონდა. პირველი ის მივიდა ცეცხლთან:

— აბა რომელია აქ ელჩი?

იმიერ-ქორომელს არაყის სუნი ამოსდიოდა პირიდან, ცხადად სჩანდა, რომ მთერალი იყო.

— ვინ არის აქ ელჩი? — გაიმეორა მან.

— მე ვარ, უამაყადა სთქვა პან სქემეტუსკიმ.

— შენა?

— პატარა თავაზიანად ილაპარაკე, სულელო, — გაუსწორა სიტყვა ვახშისტრმა. — სიტყვი: წარჩინებული ბატონი ელჩიტქო!

— დაიკარგენით თქვენცა და თქვენი წარჩინებულობაცა! რაში გინდათ ატამანი?

— ეგ შენა სიტყვე არ არის! იცოდე მხოლოდ, რომ თავი აღარ შეგრჩება მხრებზედ, თუ საჩქაროდ ეტამანთან არ მიგვაცილებ.

ამ დროს ბრბოდან გამომართოვდა მეორე იმიერ-ქორაზის მელი.

— ჩვენ ატამანის ნებითა ვართ აქა, — სიტყვა მან, — თვალყური გვიჭირავს, რომ ლიხთაგანი არაფერ მოუახლოვდეს აქა-ურობას და, თუ მოუახლოვდა ვინმე, უნდა შევეკრათ და წარვუდგინოთ. ჩვენც ასე ვიზამთ.

— ვინც ნება-ყოფილობით შიდის, იმას რაღა შეეკრა უნდა?

— შეეკრავ; ასეც ბრძანება.

— იცი, მერე, შაჰ-ვორა არის ელჩი იცო, ვისი წარმომადგენელია?

— წავათრევთ ელჩსა და მერე როგორ, სულ წვერის გლეჯით — ასე აი! — შეჭრილა ხნიერმა ახმახმა.

სიტყვა ესა და ხელი გაიწოდა ღესპანის წვერისაკენ, მაგრამ იმ წუთსავე დაიკვნესა და, როგორც მებ-დაცემულს, ისე გახდა მიწაზედ ბრახვანი.

ღესპანმა თავი ზედ შუაზედ გაუპოა.

— დაჰკათ, დაჰკათ! — დაიგრილა მთელმა ბრბომ.

თავადის ჯარის კაცნი მიეშველნენ თვისს წინამძღვანს; ყვირილი: „დაჰკა, დაჰკა“ შეუერთდა რკინის ჯახა-ჯუხს; გაცხარდა ბრძოლა. ცეცხლმ ფეხით გასთელეს და გააქრეს; სიბნელემ მოიკვა მელამანი. მალე ამბრძოლნი ესე მიეტყვნენ:

ერთმანეთს, რომ დაშნა-ხმლების მაგიერ ფეხითა, ხელებითა და კბილებით ჰმომკმედობდნენ.

უცბად კუნძულის სიღრმიდან მოისმა სხვა ყვირილი და ყვირნი; ეს იმისი ნიშანი იყო, რომ იმიერ-ქორუმელთა საშველად ახლა სხვანი მოდიოდნენ.

ერთი წუთიცა და შველა დაგვიანებული-ლა იქნებოდა, ისე ყოჩაღად იბრძოდნენ თავადის ჯარის კაცნი.

— ჩასხედით ნავეებში! — გრგვინვასავით დაიჭყქა დესპანებმა.

მაგრამ ვაი რომ ნავეები ღრმად ჩაჭედილიყო ქვიშაში და ძნელი-ლა გახდა მათი ჩაშვება წყალში. მტერი კი სულ ახლო და ახლო მოდიოდა.

— დასცალეთ თოფები! — უბრძანა პან სქუმეტუსკიმ.

დაიგრიალეს ჯაზეირებმა და უცბად გააოგნეს ზედ-მოსეულნი. თოფების გრიალზედ აირივნენ და უწყეს-ურიგოდ დაიწყეს უკან. რამდენიმე კაცი იქვფდაცუა გაგულუული.

ამ დროს მენავენი ყოველის ღმანისძიებშთა სცდილობდნენ თავისას, მაგრამ ნავეებს პირჯვარი ვერ დააწერინეს და წყალმდე ვერ მიიტანეს.

მტერმა კვლავ მოიტანა იერიში, თუმცა კი შორიდან. თოფის სროლის ხმა შეერია ნსართა ზუზუნსა და დაჭრილ დაკოდილთა კენესასა.

თათრები ჰყვიროდნენ „ალოაჰ!“-ო და საომრად იფიცებდნენ გულს, ხოლო იმათ ბანს აძლევდნენ დამშვიდებულნი ხმა პან სქუმეტუსკისა, რომელიც უფრო და უფრო ხშირ-ხშირად აძლევდა ბრძანებას.

— აგ თოფი მაგათაო! — თოფები „თოფები“ იუიბიფე — იმ განჯიადის პირველმა სხივმა გაანათა ადგილი ბრძოლისა ბმელთათვის მხრივ სჩანდა ბრბო თათრებისა და ყახახებისა, მდებ

ნარის მხრივ—ორი ნავი, საიდანაც ხან-დახმით იგრილებდა ხოლმე თოფები. შუაგულას ეყარნენ გემნი დახოცილთა.

ერთ-ერთს ნავში იდგა პან სქშეტუსკი ამოწვდილნის და მნით ხელში და უქუდია: თაფრის ისარს მოეგლიჯნა. მისის თავიდან ქუდი.

— ბატონო დესპანო, ვერ გავუმაგრდებით; ისინი ჩვენზედ ბევრნი არიან! უჩუჩუღა ვახმისტრმა.

ხოლო დესპანი მხოლოდ ერთის აზრით იყო ახლა ჩან-თქმული: არ გამიწყრეს ღმერთი და არ შევლახო ჩემი ღირსებაო და, თუ სიკვდილი მიწერია, მოვკვდე არა-ნაძახის სიკვდილითაო. ჯარის-კაცებმა ააყუდეს ტომრები, რომელშიც სასმელ-საჭმელი იყო, და საფრებივით გაიკეთეს; იქიდან აძლევდნენ ზარალს მტერსა; მარტო ის იდგა გამოჭიმული და არაფერი არა უფარავდა ტყვიისაგან.

— კარგი! დავიხოცნეთ ყველანი უქანასკნელ კაცამდე!

— დავიხოცნეთ, ბატონო!— შესძახეს ჯარის კაცებმა.

— დასცალგეთ თოფები!

ნავებს კვლავ ბოლი შემოეხვია. კუნძულის შუა-გულ ადგილებიდან ნელ-ნელა მოდიოდნენ ახლა კიდევ სხვანი, შეიარაღებულნი შუბლებით და ცელებით. ზედ-მოსეულნი ორ დახად განიყენენ: ერთი თოფებს ისროდა, ხოლო მეორე, ესე ორასამდე ყაზახობა და თათრობა, ელოდა მარჯვე დროს, რომ ხელ-ჩართული ბრძოლა დაეწყო. ამ დროსვე, კუნძულის ყუ-რეებიდან წამოვიდა ოთხი ნავი, რომელიც აქედ-იქიდან უნდა შემორტყმოდა დესპანს.

ძალზედ გათენდა. მხოლოდ თოფი-წაშლის ბოლი ტრიალებდა დამშვიდებულს პანში და ამიტომ კარგად არა სჩანდა ადგილი ბრძოლისა.

დესპანმა უბრძანა ოცს ჯარის-კაცს, მიჰმართეთ გერიშით მფსულს ნავებსაო. თათრებისკენ თოფების სროლამ ეკლო.

ისინიც ამას ელოდნენ.

ვანხმისტრი კვლავ მიუახლოვდა დესპანს.

— ბატონო დესპანო, თათრები ხანჯლებს პირში იღებენ; ახლავე დაგვეცემიან ფავს.

სამასი კაცი, ხმალ-ამოღებული, ხანჯლებით პირში, ემხადებოდნენ ხელჩართულ იერიშისათვის. იმათვე ეშველებოდნენ რამდენიმე ცელით-შეიარაღებულნი იომიერ-ქორაუმეონი.

იერიში უნდა მიეტანათ ყოველ შრივ. ნავები უკვე ერთის თოფის სროლის მანძილზედ მიუახლოვდნენ. უცბად აქედ იქიდან ზოლმა მოიცვა დესპანის ნავები და ტყვია სეტყვასავით დაუშინეს. რამდენიმე წუთის შემდეგ ნახევარ-ხალხი გაწყდა, ხოლო მეორე ნახევარი იბრძოდა განწირულებით. პირისახე სულ გაჰმუროდათ ბოლითა, მკლავნი დაჰლოდათ, თვალთ უბნელდებოდათ, შიგ სისხლი მოსწოლოდათ, ჯაზეირების ლულები გაცხელებულიყო. თითქმის ყველანი დაჭრილნი იყვნენ. აქ საზარელმა ყიყინამ მოიცვა არე-მარე. თათრები გადაერივნენ იერიშით.

თოფი-წამლის კვამლმა გადაიღო. როგორც სვანნი დაახლებიან ხოლმე ცხენის ლეშს, ისე თათრები შემორტყმოდნენ გარშემო დესპანის ორს ნავს. გამხეცებული ბრბო სცემდა ყიყინას, ეტანებოდა, ეჯარებოდა და ესეოდა ჭიანჭველასავით ნავებს, აურ-ზაურობდა ერთმანეთ-შორის და იღუპებოდა. ერთი მუჟა ჯარის-კაცთა კიდევ ეწინააღმდეგებოდა, ხოლო ანძასთან იდგა პან სქშეტუსკი დასისხლიანებულფს სახითა; მარცხენა მხარში ისარი ჩარჭობოდა, მაგრამ მაინც ჰხოცავდა მარჯენივ და მარცხნივ ყველას, ვინც კი მიეკარებოდა. კაცს ეგონებოდა, ზღაპართა მღვდია, ბუმბერაზია ამ გარშემოხვეულთა შორისა; მისი ხმალი ისე ისროდა ნაპერწკლებს, თითქო ელვააო. ვანხმისტრი და მეორე ჯარის კაცი აქედ-იქიდან უდგნენ, იწარავდნენ უფროსს და ყველა შიშითა და ძრწოლით იხევდა უკან ამ სამს კაცს რომ უყურებდა.

— ცოცხალი უნდა წარეუდგინოთ ატამანსა! — ისმოდა ხმები აქედ-იქიდან. — დაგენებლით!

-თავად აწინააღმდეგებდა მათს და მათს და
 .ძალის იყენებდა და თემისტროპოტე ადრ
 -მდე ძიძინათე რიხიძე მიიღობრისწინა—!თხოვრებ, რიხიძეინს —
 .ინტეპინ
 -ფოსტე ადრისადა .აღსრულებული გვარს მათს მათს მათს
 ანაბრისწინა

ს ი ი ვ ე ნ გ ი

ნ-ს .ბგ

თავი ოცმოდრეათი*)

მე მაშინ მივედი, როდესაც იგინი მარცხლოს გვა-
 მის წინაშე იდგინე, იღვროდა ცრემლი და გაისმოდა
 სამგლოვიარო გალობა, ხნიერი ქალები თან მიცვალე-
 პულს ჰყარაულობდნენ და თან დიდებულს მგლოვიარის
 ჰგალობდნენ.
 ძველებური პიესა.

მეფე რიჩარდი და აივენგო კონინსბერგის ციხე-დარბაზის
 ერთს რგვალს ოთახში შეიყვანეს, რომელიც მესამე სართულ-
 ში იყო. კიბეზედ ასვლის დროს ვილფრედმა პირისახეზედ მან-
 ტია მოიფარა, მას ნაბრძანები ჰქონდა—არ სჩვენებოდა თავის
 მამას, ვიღრე მეფე არ ანიშნებდა.

ამ ოთახში მუხის ერთი დიდი სტოლის გარშემო თორმე-
 ტამდინ დიდი გვარის საქსონელმა კაცმა მოიყარა თავი, რომელ-
 ნიც ახლო-მახლო საგრაფოებიდან მოსულიყვნენ. ყველაიგინი
 მოხუცებულნი და ხანში შესულნი იყვნენ, ყველა ამ დარბაისელ
 კაცებს სახეზედ მწუხარება ეტყობოდა.

ცედრიკი, რომელიც ჩამომავლობით მათი თანასწორი იყო,
 ამ კრების ზოთავედ ითვლებოდა; მან დაინახა თუ არა რიჩარ-
 დი (რომელსაც ისე იცნობდა, როგორც გულადს რაინდს), მა-
 შინვე წინ მიეგება, ჰკითხა როგორა ბრძანდებითო და, ჩვეუ-
 ლებისამებრ, ღვინით სავსე ჭიქა თავთან მიიტანა.

მეფემ იცოდა თავის ინგლისელი ქვეშევრდომების ჩვეუ-
 ლება:—თქვენს სადღეგრძელოს ვსვამო,—უთხრა მათ და ცოტა
 ღვინო მოსვა.

ასევე ზრდილობიანად მიიღეს აივენგოც, რომელმაც მხო-
 ლოდ თავი დაუკრა და ხმა კი არ ამოუღია, რომ მამას არ ეცნო.

*) იხ. №№ VII—XII (1884 წ.) და I (1895 წ.).

ყოველივე ამის შემდეგ ცედრიკი ზეზედ წამოდგა, რიჩარდს ხელი დაუჭირა და პატარა სამლოცველოში წაიყვანა, რომელშიაც სინათლე ერთი პატარა სარკმლიდან შედიოდა. გარდამოხსნის წინ ორი სანთელი ენთო და მოწითალო შუქს აყენებდა ყველაფერს.

აქ, საკურთხევის წინ, იდგა კუბო, რომლის აქეთ-იქით მხრიდან სამ-სამი ბერი იყო დაჩოქილი; იგინი თან კრიალოსნებს ათამაშებდნენ და თან ლმობიერად ლოცულობდნენ. წმინდა ედმუნდის მონასტრის ბერები თითქმის სუყველანი მოსულიყვნენ და ცდილობდნენ ატელსტენი დიდის დიდებითა და პატივით დაემარხათ, რადგანაც მიცვალებულის დედამ ასი ოქრო შესწირა ამ მონასტერს და მამულის ჩუქებაც აღუთქვა იმ პირობით, რომ მისი შვილი და ქმარი წირვა ლოცვაზედ ყოველთვის მოეხსენიებინათ.

ცედრიკმა უჩვენა რიჩარდს და აივენგოს უდროვოდ მიცვალებულის ატელსტენის კუბო; მათ დაიწერეს პირჯვარი და ხმა დაბლა წარმოსთქვეს ლოცვა მიცვალებულის სულისათვის.

ამ მოვალეობის შესრულების შემდეგ, ცედრიკი კიბისაკენ წავიდა და სტუმრებსაც ანიშნა უკან გაჰყოლოდნენ; იგი მივიდა ერთ პატარა ოთახთან, რომლის კარებიც დიდის სიფრთხილით შეაღო. ამ ოთახსაც მარტო ერთი სარკმელი ჰქონდა დასაველეთის მხრისაკენ და აქედან შემოსული შუქი მისდგომოდა ერთს დარბაისერს მანდილოსანს, რომელსაც ეხლაც კი ეტყობოდა, რომ ერთს დროს ძრიელ ლამაზი იქნებოდა. მას მძიმე თაღბები ეცვა და მისი გაშლილი სქელი თმა დროს ჯერ კიდევ სულ არ გაეჟღარავებინა. სახეზედ დიდი მწუხარება ეტყობოდა. მის წინ სტოლზედ სპილოს ძვლის ჯვარცმა და ლოცვანი იდო.

— კეთილშობილო ედიფა, — უთხრა მას ცედრიკმა რამდენიმე წამის სიჩუმის შემდეგ, — ეს პატივცემულნი უცნობნი მოსულან აქ, რომ თავისი მწუხარება გამოგიცხადონ, — აი ეს ის მამაცი რაინდია, რომელიც იბრძოდა მიცვალებულის გასანთავისუფლებლად.

— ვმადლობ გმირობისათვის, — მიუგო მანდილოსან-
მა, — თუმცა ზეცამ მისი მეცადინეობა სულ ამოდ ჩაატარა.
ვმადლობ მასაც და მის ამხანაგსაც, რომელნიც მოსულან მწუ-
ხარების დროს ნუგეში-სცენ სდელინგის ქვრივს, ატელსტენის
დედას. ამ სტუმრებს მე თქვენ გაბარებთ, ჩემო ნათესაო ცედ-
რიკ, და იმედი მაქვს ისეთს მასპინძლობას გაუწევ, როგორც
კი შეიძლება ამ უბედურების დროს.

სტუმრებმა მწუხარე დედას თავი დაუკრეს და ცედრიკ-
თან ერთად ოთახიდან გამოვიდნენ. აქედან ერთი სხვა ოთა-
ხისკენ წავიდნენ; ჯერ ისევ გარედ იყვნენ, რომ ამ ოთახიდან
წყნარი გალობის ხმა მოესმათ. როდესაც ოთახში შევიდნენ,
იქ ოცამდინ დიდი ოჯახის ქალები ნახეს შეკრებილი. ოთხი
გასათხოვარი ქალი, როენას ლოტბარობით, საგალობელს გა-
ლობდნენ მიცვალებულის სულისათვის; დანარჩენნი ზოგნი ყვა-
ვილების კონებსა ჰკრავდნენ კუბოს შესამკობად, ზოგნი თალ-
ხებსა ჰკერავდნენ, ზოგი კი უფრო თალხების მოხდენაზედ
ფიქრობდა, ვიდრე მიცვალებულზედ. ორი უცნობი რაინდის
უეცარმა შესვლამ ქალებში ჩოჩქოლი ჩამოაგდო, ზოგს მათგანს
ღიმილი უქროდა სახეზედ, ზოგი კი იდუმალად უყურებდა რა-
ინდებს. მათ შორის მხოლოდ ერთმა როენამ მისცა სალაში
თავის გამომხსნელს რაინდს. როენას სახეზედ უფრო ჩაფიქრება
ეტყობოდა, ვიდრე მწუხარება. ვინ იცის, იქნება იგი აივანგო-
სა და მის ბედზედ ფიქრობდა.

როდესაც ყველა ოთახეში ჩვენა, რომლებშიაც მზადება
იყო ატელსტენის დასამარხვად, ცედრიკმა წაიყვანა იგინი საპა-
ტიო სტუმრებისათვის მომზადებულს ოთახში. მან დააბინავა იგინი
და ის-აყო გასვლას აპირობდა, რომ შავმა რაინდმა ხელი-დაუ-
ჭირა.

— მე მინდა მოგავიხსნა, პატივცემულო ცედრიკ, — უთხრა
მან, — რომ როდესაც ერთმანეთს ვეთხოვებოდით, თქვენ მე
ღმერთით სამაგიეროს გადახდას იმ ამვისათვის, რომელიც შე-
თქვენ დაგვით.

— ვიდრე მეტყოდე, მე წინ-და-წინვე თანახმა ვარ, კეთილ-
შობილო რაინდო, თქვენი სურვილი შეეასრულოს, — მიუგო ცე-
დრიკმა, — მაგრამ ამ მწუხარების დროს...

— მეც ვფიქრობდი მაგახედ, — შეაწყვეტინა სიტყვა მე-
ფემ, — მაგრამ მე ცოტა დრო მაქვს, ამასთანავე აქ შეუსაბამო
აჩაფერია, რომ ატელსტენთან ერთად ზოგიერთი ჩვენი ცრუ
მარწმუნებანი დავმარხოთ.

— ბატონო რაინდო, — შესძახა ცედრიკმა გაჯავრებით —
იმედი მაქვს თქვენი თხოვნა მხოლოდ თქვენვე შეგეხებათ და
არა სხვას ვისმე, ხოლო რაც შეეხება ჩემი ოჯახის ვითარებას,
დიდი უზრდელობა იქნება ვინმე უცხო კაცი გაერიოს მასში.

— თქვენს ოჯახურს საქმეში არ მინდა გარევა, — მიუგო
ამპარტაენად რაინდმა, — თუ რომ თქვენ დეიოზონ არ მომცემთ
ამის ნებას. აქამდინ მე ისე მიცნობდით, როგორც შავს რაინდს,
ახლა გთხოვფე ისე მიცნობდეთ, როგორც რიჩარდ პლანტა-
გენეტს!

— რიჩარდ ანუელს! — შესძახა ცედრიკმა და გაოცებულ-
მა უკან დაიწია.

— არა, კეთილშობილონ ცედრიკ, თორიჩარდ ინგლისელს!
ჩემი გულითადი ნატერა, ჩემი ღუდადესი სურვილი ის არის, რომ
მთლად ინგლისელები ერთად შეკავშირებული ვნახო. ნუთუ
გებლა მაინც არ მოიდრეკ მუხლს შენი მეფის წინაშე?

— წორმანულ გვირგვინის წინაშე, — უთხრა ცედრიკმა, — ჩემი
მუხლი არასოდეს არ შადრეკილა, თუმცა მარად პატივისმცემ-
ელი კი ვიყავ თქვენის გმირობისა და ღირსებისა. მაგრამ შენ
მაინც მეფე ხარ და მეფედაც ღარჩები, თუმცა ცოტა ურჩობას
კი გიწევ.

— ეწლა დავუბრუნდეთ ჩემსსათხოვარს, — განაგრძო მეფემ. —
მე ვთხოვლობ შენგან მოცემული სიტყვის შესრულებას, მე ვთხო-
ვლობ, რომ აპატიო გმირს რაინდს ვილფრედ აივენგოს დანაშაუ-
ლი და დაუბრუნო მამობრიული სიყვარული. დამერწმუნე, თქვენი
შერიგება ჩემთვისაც კარგი იქნება, რადგანაც ბედნიერება მიე-

ნთქება იმ ჩემს მეგობარს, რომელზედაც დამოკიდებულია ჩემ ქვეშევრდომთა შორის ამბოხების მოსპობა.

— მაშ ეს ვილფრედი? — ჰკითხრა ცედრიკმა და თავის შვილზედ უჩვენა.

— მამა! მამა! — ლალაღ-ჰყო აივენგომ და ცედრიკს ფეხებში ჩაუვარდა: — მამატივე დანაშაული.

— მიპატიებია, შვილო, — უთხრა ცედრიკმა და ზეზედ წამოაყენა. — გერვარდის შვილი თავის სიტყვას შეასრულებს, თუმცა ეს სიტყვა ნორმანისთვის კი აქვს მიცემული. გთხოვ მამაპაპური ტანისამოსი ჩაიცვა და მათი ჩვეულებანი მიიღო, რომ შენს სახლში ადგილი არა ჰქონდეს არც მოკლე მანტიას, არც მდიდრულს ქუდს და არც ფანტასტიურს ფრთებს. ცედრიკის შვილი ღირსი უნდა იყოს თავის ინგლისურის ჩამომავლობისა. შენ ლაპარაკი გინდა და ვიცი რაზედაც. ლედი რენამ ორი წლის განმავლობაში შავები უნდა ატაროს თავის საქმრო ატელსტენისათვის; მთელი ჩგენი საქსონელი ნათესავები დაგმკრახავენ და პირს მოგვარიდებენ, თუ იმისთვის ახალი საქმროს ძებნას დაიწყებთ, ვიდრე ჯერ არ გაცივებულა საფლავი იმ კაცისა, ვისაც იგი ქორწინებით უნდა დაკავშირებოდა. თვით ატელსტენის სულიც წამოდგება საფლავიდან და ნებას არ მოგვცემს, რომ მისს სახელს ასეთი შეურაცხყოფა მივაყენოთ.

ცედრიკის სიტყვებმა თითქოს მოჩვენება გამოიწვიეს: წარმოსთქვა თუ არა ეს სიტყვები, მაშინვე გაიღო კარები და ატელსტენი შემოვიდა თეთრის სუდარით, დადგა მათ წინაშე გაყვითლებული, ფვალები მიმქრალეობდა და საფლავიდან ამდგარს ჰგავდა.

ამ ამბავმა ყველანი შეაძრწუნა. ცედრიკმა უკან დაიწია და კედელს მიეყრდნო, გაოცებული შესტკეროდა თავის მეგობარს და ხმის ამოღებას კი ვერა ბედავდა. — აივენგო პირჯვარს იწერდა და რაც ლოცვები იცოდა, სულ ერთიან სთქვა. რიჩარდიც მეტის-მეტად გაკვირვებული იყო.

ამ დროს კიბას ქვეშიდან საშინელი ხმაურობა მოისმა: „დაიჭირეთ ეგ გაქნილი ბერები! ციხეში ჩაყარეთ! გადაყარეთ მაღალი სართულიდან!“

— ღვთის გულისათვის! — უთხრა ცედრიკმა თავის მეგობრის აჩრდილს, — თუ მომაკვდავი ხარ, თქვი! თუ სული ხარ მიცვალეზულისა, მითხარ რაღად მოხვედი ჩვენთან. მკვდარი ხარ თუ ცოცხალი, კეთილშობილო ატელსტენ, მიხხარ შენს მეგობარს ცედრიკს.

— ყველაფერს გეტყვი, — დაიწყო მოჩვენებამ მედიდურად, — როდესაც სულს მოვებრუნებ და ღონეს მოვიკრებ. მეკიფხები, ცოცხალი ვარ, თუ არა? მე ცოცხალი ვარ იმდენად, რამდენადაც შეიძლება ცოცხალი იყოს ისა, რომელსაც სამი დღის განმავლობაში ცარიელი პურისა და წყალის მეტი საზრდო არა ჰქონია. დიად, მამაო ცედრიკ, ცარიელ პურს მაქმევდნენ და მარტო წყალს მასმევდნენ. ვიმოწმებ ცასა და წმინდანებს, რომ სამი დღის განმავლობაში ამაზედ კარგი საქმელი ჩემს პირში არ ჩასულა და ეხლა ღვთის განვებით მოვედი აქ, რომ ყოველისფერი გიამზოთ.

— როგორ, კეთილშობილო ატელსტენ, — უთხრა შავმა რაინდმა, — მე თვითონ ვნახე, როდესაც ძირს დაგცა ბოავილბერმა, მეცა და ვამბასაც ისე გვეგონა, რომ თავი კბილებამდინშუაზედ გქონდა გახეოქილი.

— ტყუილად გგონებიათ, ბატონო რაინდო, — მიუტო ატელსტენმა, — ჩემი კბილები სულ მთლადა მაქვს და ამას ამაღამ ვახშამზედ დაგიმტკიცებთ. რასაკვირველია, კბილები ბოავილბერის წყალობით არ შემრჩა: მას ხმალი გადაუტრიალდა ხელში და თავში პრტყლად მომხვდა; მე რომ ზუჩი მხურებოდა, ხმალი ვერაფერს დამაკლებდა და ბრიანს მე თვითონ ვაჯექვედი. მაგრამ მე მაშინ აღარაფერი გამეგებოდა. ჩემს გარშემო სხვებს ჰკლავდნენ და სჭრიდნენ და იქამდინ ვერაფერს მიხვდი, ვიდრე ჩემი თავი კუბოში არა ვნახე, კიდევ კარგი, რომ კუბო თავ ახდილი იყო. რამდენჯერმე ცხვირს დავაცემინე, ამოვიოხრე, გამომეღვიძა და წამოვდგებოდი კიდევ, შეშინებული ზარის მრეკავი და მოძღვარი რომ არ ყოფილიყვენ; იმათ, რასაკვირველია, არ უამებოდათ, როდესაც დაინახავდნენ იმ კაცს, რომლისგანაც მემკვიდრეობას მოელოდნენ. ღვინო

მოვითხოვე და რამდენიმე ყლაპი დამალევიწეს, მაგრამ ეტყობოდა, ღვინოში რაღაც იყო არეული, რადგანაც წინანდელზედ უფრო ძრვიელ დამეძინა და დიდ ხანს აღარ მეღვიძებოდა. ბოლოს ვნახე, ხელებიც და ფეხებიც ისე მაგრად მქონდა შეკრული, რომ ეხლაც კი მტკიცე; ის ადგილი, სადაც მე ვიყავ დასვენებული, ძრვიელ ნესტიანი და ბნელი იყო. საშინელი ფიქრები მომდიოდა ყოველივე იმის შესახებ, რაც მოხდა: ამ დროს გაიღო ჩემი საპატიმროს კარი და ორი საძაგელი ბერი შემოვიდა. მათ უნდოდათ დავერწმუნებინეთ, რომ მე სულის განსაწმენდელს ადგილას ვიყოფებოდი, მაგრამ მე ძრვიელ კარგად ვიცნობდი მოძღვრის ხრინწიანს ხმას, რომელიც შობიდან დაწყებული ნათლის-ღებამდინ სულ ჩემთან სჭამდა ხოლმე პურს.

— მოიცადეთ, კეთილშობილო ატელსტენ, — უთხრა მეფემ, — სული მოიბრუნეთ და ყველაფერი გულდამშვიდებული გვიამბეთ; გეფიცები, შენი ისტორია ყველა რომანსა სჯობიან.

— წმინდა ჯვარსა ვფიცავ, რომ აქ მოგანილი არაფერია! — მიუგო ატელსტენმა. — ცარიელი ქერის პურის და წყალის მეტს არაფერს მადღევდნენ ეს კრიჟანგი და იუდის კერძი ბერები, რომელნიც მე და მამა ჩემმა გავამდიდრეთ. დახე ერთი ამ საძაგლებს! ცარიელს პურს და წყალს აძღევდნენ ისეთს კაცს, როგორიც მე ვარ! მე მათ ბოლით ამოვახჩობ თავეთ სოროში, თუ გინდა რომ ამისთვის კიდევ შემაჩვენონ.

— ღვთის გულისათვის, კეთილშობილო ატელსტენ, — შესძახა ცედრიკმა და თავის მეგობარს ხელები დაუჭირა, — შეგვატყობინე, როგორ დაახწიე თავი ამ საშინელ განსაცდელს? ნუ თუ გული მოუღობათ იმათა?

— გული მოუღობათ? — გაიმეორა ატელსტენმა. — განა შეიძლება მზემ ქვეები დააღწოს? მე ეხლაც იქ ვიქნებოდი, თუ რომ ეს კრაზანები თავიანთ სკიდან არ წამოეშალა რაღაც ხმაურობას, რომელიც იყო მიზეზი მათის აქეთკენ გამომგზავრებისა ჩემი ქელეხის შესაქმელად. მე მესმოდა, როცა იგინი ფსალმუნებს გალობდნენ და ის კი ფიქრად არავის მოსდიოდა, რაღაც

ჩემი სულის განსასვენებლად ისინი ლოცულობდნენ, რომელნიც ჩემს ხორცს შიმშილითა სტანჯავდნენ. ბოლოს იგინი გამ-
 შორდნენ და დიდ ხანს მოველოდი საქმელს. არც გასაკვირვე-
 ლია, ზარის მრეკავი ისე გართული იყო სმა და ქამით, რომ
 ჩემთვის აღარ ეცადა. ბოლოს იგი მოვიდა ბარბაცით და ღვი-
 ნისა და საქმელების სუნი შემოიტანა. ეტყობოდა კარგს სუფ-
 რას კარგს გუნებაზედ დაეყენებინა, რომ მეც ერთი ბოთლი
 ღვინო და კუბატის ნაჭერი დამიტოვა. ერთიც და მეორეც მა-
 შინვე გაიხელით. ჩემდა საბედნიეროდ ზარის მრეკავი ისე დამ-
 თვრალიყო, რომ საპურობილის ბოქაულის როლი ევლარ შეა-
 სრულა და გარეგ გასვლის დროს კარები ღია დარჩა. სინათ-
 ლემ, საქმელმა და ღვინომ ძალ-ღონე მომიმატა... მე ერთს
 რგოლზედ ვიყავ ჩიბმული, რომელიც სინესტისავან სრულიად
 დაქანგებულიყო.

— სული მოიბრუნეთ, კეთილშობილო ატელსტენ, — უთხ-
 რა რიჩარდმა, — ვიდრე შენს საშინელს ამბავს განაგრძობდე
 ჯერ შექამე რამე და ღონეზედ მოდი.

— ღონეზედ მოვიდე! — შესძახა ატელსტენმა: — დღეს გინ-
 და ხუთჯერ მიქამია; მაინცა და მაინც ერთი ნაჭერი ღორის
 ხორცი ჩემთვის მეტი არ იქნება და გთხოვთ, ბატონო, ჩემთან
 ერთი თასი ღვინო მიირთვათ.

სტუმრებიც საშინლად იყვნენ გაკვირვებულნი. ესლა უფ-
 რა ბევრი მსმენელი ჰყავდა ატელსტენს, ვიდრე წინად, რად-
 განაც ამ დროს ედიფაც შევიდა გაცოცხლებულ მკვდართან
 და დანარჩენი სტუმრებიც თან შეჰყვნენ, ზოგნი კიდევ კიბე-
 ზედ იდგნენ და გაგონილს ამბავს ერთი-ორად აზვიადებდნენ
 და ხალხში ავრცელებდნენ. ატელსტენმა თავის ამბავი ამ წაი-
 რად განაგრძო:

— როდესაც ავეშვი რგოლიდან, რომელზედაც მიბმული
 ვიყავ, მაშინვე დავეშვი კიბეზედ. მე იმ ოთახში შევედი, საი-
 დანაც გალობის ხმა მომესმა. აქ წირვა იდგა; მღვდელი და ზა-
 რის მრეკავი ჩემს დანახვაზედ საშინლად შეკრთნენ; მაგრამ

როდესაც ზარის მრეკავი ერთი შემოკვრით წავაქციე, იმის ამ ხანაგმა ერთი დიდი ჯოხი მომიღერა დასარტყმელად.

— ალბად ბერი ტუკი თუ იყო, — შენიშნა რიჩარდმა და ახვენგოს შეხედა.

— თუ გინდა ეშმაკიც ყოფილიყო, — ღალად-ჰყო ატელსტენმა: — საბედნიეროდ, მას ჩემზედ მოღერებული ჯოხი აუცდა და როდესაც მივიწიე მაზედ, მაშინვე მოჰკურცხლა. მე ფეხებიც გავინთავისუფლე ბორკილებიდან და მინდოდა ზარის მრეკავისათვის თავი გამეხეთქა, მაგრამ მომაგონდა, რომ კუბატი და ღვინო იმის წყალბოთით მერგო და ხელი აღარ ვახელ. მერე შევედი თავლაში და ჩემი ცხენი იქ დამხვა, მაშინვე შევეჯექე და საჩქაროდ წამოვედი აქეთკენ. სადაც კი გამოვიარე, დიდი და პატარა მე მიყურებდა და ყველას რაღაც მოჩვენება ვეგონე, ამის გამო ქუდი ჩამოვიფხატე სახეზედ, რომ აღარავის ვეცანი. ჩემს ციხე-დარბაზშიაც კი არ შემამიშვებდნენ, თუ რომ ხუმარა არა ვგონებოდი, რომელიც ხალხს ამხიარულებს ხოლმე. აქ რომ შემოვედი ჯერ ერთი კარგად გაძეხი და მერე ისე გეჩვენეთ.

— მაშ ისევ ჩვენს განზრახვას დავუბრუნდეთ, — უთხრა ცედრიკმა. — ხვალინდელს დღეზედ უკეთეს დღეს ვერ ვიპოვით ჩვენი ხალხის გასანთავისუფლებლად:

— ნურავის განთავისუფლებაზედ ნულარაფერს ნუ მეტყვი, — მიუგო ატელსტენმა: — კარგი რომ მე თვითონ გავნთავისუფლდი. მე უფრო ამ საძაგელი მოძღვრის დასჯაზედ ვფიქრობ. მე მას შემოსილს ჩამოვკიდებ კონინსბურგის ციხე-დარბაზის კოშკზედ.

— შეილო ჩემო, — ჩაერთა ელიფა ლაპარაკში, — ნუ დაღვიწყებ, რომ იგი მოძღვარია.

— შენც ნუ დაივიწყებ, რომ სამი დღე მამარხულეს, — მიუგო ატელსტენმა: — მე ყველა იმათი სისხდი მწყურიან. ფრონდე ბეფი ცოცხალი დასწევს ცეცხლში, თუმცა ტყვეებს იმათსავით ცუდად არ ექცეოდა: იგი კარგად მიანც აქმევდა თავის ტყვეებს, მხოლოდ ეს კი იყო წვენს ცოტა ბევრს ნიორს უშ-

ვრებოდა. ეს საძაგელი, უპატივეცემული ბერები კი არც წვენი მაჰმედდენ და არც ნიორს, ჩემთან სადალად კა დაუპატივებლად მობრძანდებოდნენ ხოლმე. რაც უნდა ჩუას მე მათ დაუხოცავს არ გავუშვებ.

— მერე პაპი, ჩემო კეთილშობილო მეგობარო? — წარმო-სთქვა ცედრიკმა.

— რის პაპი, რის ეშმაკი, — შეჰყვირა ატელსტენმა. — მე იმათ ყველას დავხოცავ, არც ერთს ცოცხალს არ გავუშვებ. ქვეყანა უიმათოდაც იოლად წავა, თუ გინდა რომ ძლიერ კარგი ბერებიც იყვნენ.

— არ გეკადრება, კეთილშობილო ატელსტენ, — უთხრა ცედრიკმა: — თავი დაანებე ამ საცოდავ ბერებს მაშინ მაინც, როდესაც დიდებას ასპარეზი გიძევს წინა. შეატყობინე ამ ნორმანელს პრინცს რიჩარდ ანჟუელს, რომ თუშკა ღომის გული აქვს, მაგრამ უამრად კი ალფრედის სამეფო ტახტს ვერ დაიჭერს.

— როგორ! — შესძახა ატელსტენმა, — ეს კეთილშობილი მეფე რიჩარდია?

— დიად, რიჩარდ პლანტაგენეტია, — მიუგო ცედრიკმა, — მაგრამ საჭიროდ ვრაცხ შეგატყობინო, რომ იგი თავის ნებით ნოვიდა აქა, როგორც სტუმარი და მის დატყვევების ან შეურაცხყოფის ნებას არავის არ მივცემ. მის შესახებ შენ შენი მოვალეობა შეასრულე, როგორც მასპინძელმა.

— ნამდვილად! — წარმოსთქვა ატელსტენმა: — ამასთანავე ქვეშევრდომის მოვალეობაც კარგად ვიცა, ჩემს მორჩილებას ვუცხადებ.

— შეილო ჩემო, — უთხრა ედიფამ: — შენი მეფური ჩამო-მავლობა ნუ გავიწყდება,

— ინგლისის განთავისუფლებაზედ იფიქრე, უღირსო პაპი-ნცო! — დასძინა ცედრიკმა.

— დედა და მეგობარო, — მიუგო მათ ატელსტენმა, — საყვედურს თავი დაანებეთ; პური, წყალი და საპყრობილე საკვირვლად სთრგუნავენ დიდების მოყვარეობის გრძნობას, კუბოდან უფრო

ქვიანი წამოვდექი, ვიდრე ჩავედი. მას აქეთ, რაც ამბოხების საქმის შევუდეგით, მე წილად მერგო ერთი ადგილიდან მეორე ადგილას გადასვლა, კუქის მოშლა, თავის გატეხა, პატიმრობა და შიმშილ-წყურვილი. ამასთანავე ყოველივე ეს ისე არ გათავდებია, რომ რამდენიმე ათასი მშვიდობიანი მცხოვრებელი მსხვერპლი არ შეიქმნას ამ ამბოხებისა. გიცხადებთ, რომ მე ჩემს სამფლობელოში მინდა ვიყო მეფედ და სხვაგან არსად და ჩემს უფლებას პირველად იმაში გამოვიჩინე, რომ მოძღვარს ჩამოვადრჩობ.

— ჩემს გაზრდილს როენას იმედი მაქვს თავს არ დაანებებო? — ჰკითხა ცედრიკმა.

— მამაო ცედრიკ, მიუგო ატელსტენმა, — გონივრულად მოიქეც. ქალბატონი როენა ჩემზედ არაფერსა ფიქრობს, იმას ჩემი ნათესავი ვილფრედის ერთი თითი უფრო ძრიელ უყვარს, ვიდრე მთლად მე. აი თვითონ როენაც, იგი დამატყიცებს ჩემს ნათქვამს. ნუ წითლდები, ჩემო მშვენიერო ნათესავო; სირცხვილი როდია სასახლის რაინდი უფრო გიყვარდეს, ვიდრე სოფლად მცხოვრებელი ბარონი. რად გეცინება, როენა? ღმერთმა ხომ იცის, რომ სუდარა და გამხდარი სახე სასაცილო არ არის. თუ სიცილი გინდა, სხვა გასაცინებელს საგანს გიშოვნი. მომეცი ერთს წამს შენი ხელი... მოდი აქა; ძმაო ვილფრედ აივენგო! ამ ქალისგან ხელს ვიღებ იმისთვის, რომ შენ დაგარჩეს... როგორც ვხედავ, ვილფრედი აქ აღარ არის. ამ ცოტახნის წინად კი აქ დავინახე.

ყველა მზიხედ-მოიხედეს და აივენგო მოიკითხეს, მაგრამ იგი არსადა სჩანდა. ბოლოს გაიგეს, რომ აივენგოსთან ებრაელი მოსულიყო და მცირე ხნის ლაპარაკის შემდეგ იარაღი აესხა და წასულიყო, თავის გურტიც თან წაეყვანა.

— მშვენიერო ქალო, მიუბრუნდა ატელსტენი როენას, — მე რომ ვიცოდე, რომ აივენგო უმიზეზოდ წასულა აქედგან ასე უეცრად, მაშინ ისევ განვახლებდი...

როდესაც ატელსტენმა გაიგო, რომ აივენგო იქ აღარ იყო, როენას მაშინვე გაუშვა ხელი, ქალმაც ისარგებლა ამით და ოთახიდან ატეხიდა.

— ეჭვი არ არის, — განაგრძო ატელსტენმა, — ცხოველებში ყველაზედ ნაკლები სანდო ქალია. მე როენასგან მადლობის გადახდას მოველოდი, თითქმის კოცნასაც კი და ის კი ჩუმიად გავიდა გარედ. ალბად ამ დაწყველილმა სუდარამ მამაჯადოვანა ყველანი გარბიან ჩემგან. ახლა, მეფეო რიჩარდ, ერთგულება მინდა შემოგფიცოთ...

მაგრამ რიჩარდიც წასულიყო და არავინ კი იცოდა სადა. ბოლოს გაიგეს, რომ იგი დალაპარაკებოდა აივენგოსთან მოსულს ებრაელს, მერე ცხენი მოეთხოვა, შემჯდარიყო და საჩქაროდ წასულიყო ებრელთან ერთად.

— წმინდაო ძალნო ცათანო! — ღალად-ჰყო ატელსტენმა. — ალბად ეშმაკი დაეპატრონა ჩემს ციხე-დარბაზს. ისე არავის დაველაპარაკები, რომ მაშინვე არ მიმეფაროს თვალიდან. მაგრამ ამაზედ ლაპარაკი არა ღირს. წავიდეთ, ჩემო მეგობრებო, ვინც აქა ხართ, უკან გამომყეთ სანადიმო დარბაზში. იმედი მაქვს, იქ ყოველივე საჭმელი უხვად იქნება; თუ კიდევ დავიგვიანებთ, ვინ იცის ვახშამიც ეშმაკმა დამალოს..

შავი ორმოცდამოცე

დაე, დანაშაულებანი მორღეისა ისე მიმედ ჩაუვარდეს მას გულში, რომ ცხენმა მისი ზიღვა ვეღარ შეიძლოს და წაიქცეს და თვით საზიზღარი მოღალატე მხედარიც თავდაყირა გადავარდეს ცხენიდან.

შექსპირი. — რიჩარდ I

დავუბრუნდეთ ისევ ტემპოსტოს პრეცენტორიას, სადაც უბედური რებეკა უნდა დავსაჯათ. ხალხი ყოველის მხრიდან მოდიოდა ამ ამბის საცქერლად. რებეკა უნდა დავსაჯათ ერთს მადლობს ადგილზედ, რომელზედაც გრძელი სკამები ეწყო ხალხის დასაჯდომად. დიდი მალისტრისა, პროცენტორების და რაინდებისათვის ცალკე ადგილები იყო მომზადებული აქ. ტაძრის რაინდთა ბაიარღს გაჰქონდა ფრიალი.

მეიდნის ერთს გვერდზედ კოცონი იყო მომზადებული, რომლის ახლოც ბოძი ჩაესვათ რბეკას მისაბმელად. კოცონის გვერდით ოთხი მონა იდგა, რომელნიც აფრიკიდან იყვნენ მოყვანილინი და მათი შავი სახე ყველას შიშსა ჰგვრიდა. იგინი უძრავად იდგნენ; მხოლოდ ხან-და-ხან შეშას ასწორებდნენ ხოლმე. ხალხს არა სჯეროდა, რომ მათ კავშირი არა ჰქონდათ მავნე სულებთან. უბრალო ხალხი ერთი-ერთმანეთში ლაპარაკობდნენ და ყოველ ამ უბედურებას ეშმაკს აბრალებდნენ.

— შეიტყე, მამაო ღენეტ, — ეუბნებოდა ერთი სოფლელი მეორე ხნიერს სოფელს, — რომ ეშმაკს საქსონელი ბარონის ატელსტენის სულთან ერთად მისი გვამიც თან წაუღია?

— დიად, მაგრამ შეწევნითა ღვთისათა და წმინდა ღუნსტანისა, მას ატელსტენი ისევ უკან მოუყვანია.

— როგორ მერე? — ჰკითხბა ყმაწვილმა კაცმა; რომელსაც მწვანე ტანისამოსი ეცვა და მხარზე ქნარ-გადაკიდებული სხვა კაცი მოსდევდა უკან. ამას ეტყობოდა, რომ ჩვეულებრივი მგოსანი არ იყო: მას მდიდრული ტანისამოსი ეცვა და ყელზედ ქნარის მოსამართი გასაღები ეკიდა ძეწკვითა. — მაგით რა გინდა სთქვა? — გაიმეორა ყმაწვილმა მგოსანმა და ხალხის ლაპარაკში მონაწილეობა შიიღო. მე მოვსულვარ ლექსებისათვის საგანი რამ ვიპოვო და ძრიელაც გამეხარდება, თუ ერთი საგნის მაგივრად ორს საგანს ვიპოვი.

— ყველამ იცის, მიუგო უფროსმა მოსაუბრემ, — რომ მას აქეთ, რაც ატელსტენი მოკვდა ამ ოთხი კვირის წინად...

— ეგ არ შეიძლება, — გააწყვეტინა სიტყვა მგოსანმა: — მე ის ასპარეზობაში ცოცხალი ვნახე აშბში.

— იქნება, მაგრამ მოკვდა კი, ანუ უკედ რომ ვსთქვათ, გადასახლდა იმ სოფელში, — უთხრა პატარა სოფლელმა: — მე თვითონ ვნახე, როდესაც წმინდა ედმუნდის ბერები პანაშვიდს უხდიდნენ; ამასთანავე კენინსბურგში მსუქანი ქელეხიც გაუმართეს; მე მიწოდდა წავსულიყავ, მაგრამ მამლ პარკინსი, რომელიც...

— ღიად! ატელსტენი მოკვდა, გააწყვეტინა სიტყვა მობუცმა, და ეს ძრიელ სამწუხაროა საქსონელებისათვის.

— ისტორია, თქვენი ისტორია განაგრძეთ, ბატონებო! — დაიყვრა მგოსანმა მოუთმენლად.

— ღიად, ღიად... გამოგვირკვიეთ თქვენი ისტორია, უთხრა მსუქანმა ბერმა, რომელიც ყავარჯენზედ იყო დაყრდნობილი. — თქვენც ისტორია გაუგებარია და დროს ტყუილად ეკარკავთ!

— თუ თქვენს მაღალ ღირსებას სურს, — უთხრა დენეტმა: — დამთვრალი ბერი ზარის მრეკავთან მისულა სტუმრად...

— ჩემს მაღალ ღირსებას სრულიად არა სურს, რომ იქ ისეთი მხეცები ყოფილან, როგორც დამთვრალი ბერი, მანცა და მანცა ერის კაცმა ცუდად არ უნდა მოიხსენიოს. სასულიერო კაცი ზრდილობიანი იყავ, ჩემო კარგო, რე ისე წარმოიდგინე, რომ წმინდა კაცი მიეცა ღმერთზედ ოცნებას, ბევრის ფიქრით თვალთ დაუბნელდა და ისე დაიწყო ბარბაცი, თითქოს კუჭი მაჭრით აუფსიაო. მე ეს თვითონ ჩემს თავზედ გამომიცდია.

— დაე აგრე იყოს, — განაგრძო მამა დენეტმა. — ასეთი წმინდა მამა ეწვია სენტემედის ზარის მრეკავს... ამ სტუმარს ბერს, რომელიც ტყეში აკრძალულს ნადირს უდიერად ხოცავს თურმე, აზარფეშას წკრიალი უფრო უყვარს, ვიდრე ეკლესიის ზარის რეკვა და ღორის ხორცს უფრო ეტანება, ვიდრე ლოცვანს, — მაგრამ გულკეთილი და მხიარული კი არის, კარგად ესვრის ისარს და კარგადაც თამაშობს.

— შენის უკანასკნელი სიტყვების მაღლობელი იყავ, დენეტ, — უთხრა მგოსანმა, — რომ ორი სამი წიბო ჩაუმტვრეველი დაგრჩა.

— მე მაგისი არ მეშინიან; მართალია, მე ახალგაზდა და მარდი არა ვარ, მაგრამ როდესაც დუნკასტერზე ზარისთფიკა და ცხვრისთვის ვიბრძოდი...

— ისტორია, ისტორია თქვი, ჩემო კარგო! — შესძახა მგოსანმა.

— ისტორია ის არის, რომ კონინსბურგელი ატელსტენი წმინდა ედმუნდის მონასტერში დამარხეს.

— ეგ სიცრუევა, მტკნარი სიცრუევე, — მიუგო ბერმა; — მე თვითონ ვნახე, როდესაც იგი კონინსბურგის ცახე-დარბაზში გადაიტანეს.

— რახან აგრეა, მაშ თქვენ თვითონ გვიამბეთ ბატონებო! — მიუგო დენეტმა და გაჩუმდა, ასე რომ შემდეგ მხოლოდ თავის ამხანაგის და მგოსნის თხოვნით განაგრძო ამბავი. — ეს ორი ბერი მთელი დღის განმავლობაში სულ ლუდსა, ღვინოსა და რალაც სხვა სასმელს შეექცეოდნენ, ამ დროს ატელსტენი თავის სულდართ შევიდა ოთახში და დაუძახა: — თქვე ბოროტო მწყემსნო!...

— ტყუილია! შესძახა გაჯავრებით ბერმა: — მას კრინტიც არ დაუძრავს.

— ოჰო ბერო ტუკო! — უთხრა მგოსანმა და გვერდზედ უკალკე გაიხმო: — როგორც ეტყობა, კურდღელი წამოვადგეთ.

— გეუბნები შენ, ალღან-ე-დელ, — მიუგო მეუღაბნოემ, — მე თვითონ ვნახე ატელსტენი ისე კარგად, როგორც ეხლა შენა გხედავ. მას სულდარა ესხა და სამარის სუნს უდიოდა. ერთი ბოქვა ღვინოც ვერ ამოშლის ამ ამბავს ჩემის მეხსიერებიდან.

— შენ მე დამცინი!

— სულ ნულარას დამიჯერებ, თუ დაგცინოდე; მე ჩემი ყავარჯენი ისე დავკარი იმას, რომ ხარიც კი წაიქცეოდა, მაგრამ ყავარჯენმა მის სხეულში ისე გაიარა, როგორც ბოლში.

— წმინდაო გუბერტ! ეს ისეთი საუცხოვო ამბავია, რომ შეიძლება პოემა დაიწეროს ლექსად ამ სათაურით: „უბედურება მივიღო და სწორედ ამისთვისაც მოვსულვარ აქა“.

— გაიცინე, თუ გინდა; უთხრა ტუკმა; — მაგრამ დაე ეშმაკმა წაიღოს ჩემი თავი, თუ ეგ სიმღერა ვიმღერო! არა, არა, მე წინადადეგ გადავწყვიტე ჯანოქარი ქალის დასჯაში მტკ მონაწილეობა მივიღო და სწორედ ამისთვისაც მოვსულვარ აქა.

ამ დროს გაისმა ტემპლსტოს პრეცენტორიის დიდარ ხარის ხმა და მოსაუბრეთ ლაზარაკი შესწყვიტეს. ხარი ნელ-ნელა იკროდა და მისი ხმა მჭველს არე-მარეში გაისმოდა, რომელიც მომასწავებელი იყო საბერალლო რებეკას სიკვდილისა. ხალხმა

პრეცენტორიისკენ დაიწყო ცქერა, საიდანაც უნდა გამოსულიყვნენ დიდი მალისტრი, რაინდნი და დასასჯული რებეკა.

ბოლოს გაიღო პრეცენტორიის კარი და წინ-და-წინ გამოჩნდა რაინდი, რომელსაც ხელში ორდენის ბაირალი ეჭირა და წინ საუვირის ექვსი დამკვრელი მოუძღვოდა; მათ მოსდევდნენ პრეცენტორიის რაინდნი და ყველაზედ უკან მოდიოდა დიდი მალისტრი კარგის ცხენით. ამის შემდეგ ბრიან დეზოა გილბერი მოდიოდა, თავით ფეხამდინ ჩაჩქანში ჩამჯდარი, მისი იარაღი საჭურველის მტვირთველებს მოჰქონდათ. ბრიანს სახეზედ შეშფოთება და მღელვარება ეტყობოდა. საშინლად იყო გაუვიწყლებული, თითქოს რამდენსამე ღამეს არა სძინებიაო, მაგრამ ცხენს კი მაინც კარგად ხმარობდა. მთლად მის არსებას დიდებული და ამპარტავნულა შეხედულობა ჰქონდა.

ბრიანს გვერდით მოსდევდნენ კონრად მონ-ფიტიშეტი და ალბერტ დე მალგოაზენი. იგინი უიარაღონი იყვნენ და თეთრი ტანისამოსი ეცვათ. მათ მოსდევდნენ დანარჩენი ძმანი ტაძრისანი მრავალის საჭურველის მტვირთველებით და პაეებით, რომელთაც შავი ტანისამოსი ეცვათ და მოუთმენლად ელოდნენ იმ დროს, როდესაც იგინიც ორდენის რაინდნი შეიქმნებოდნენ. შემდეგ გუშაგების რაზმი მოდიოდა, შავისავე ტანისამოსით ჩაცმული და მათ შორის მოჩანდა გაფითრებული რებეკაც, რომელიც წყნარად მიდიოდა იმ ადგილისკენ, სადაც მისი ბედი უნდა გადაწყვეტილიყო. ებრაელის ქალს აწყარეს ძვირფასი სამკაული, რადგანაც ეკონათ, რომ ამ სამკაულებში თილფსმა იქნებოდა დამალული და დატანჯვითაც ვერ გამოათქმევინებდნენ დანაშაულს. აღმოსავლეთური ტანისამოსის მაგივრად უბრალო თეთრი ტილოს ტანისამოსი ჩააცვეს; მაგრამ მის თვალებში ესეთი მამაცობა იხატებოდა და თემები ისე გრძნეულად ჰქონდა გაშლილი, რომ ეს ტილოს უბრალო ტანისამოსიც კი უხდებოდა. მის დანახვებზედ კრემლები მოსდიოდათ თავით გულგაქვავებულ კაცებსაც კი და ნანობდნენ, რომ ამ მშვენიერს ქმნილებას ეშპაკ დაჰპატრონებოდა.

უბედური რებეკა შავს სავარძელზედ ჩამოსცვეს, რომელც კოცონის გვერდით იდგა. რებეკამ რომ თავის დასასჯელი აღ-

გილი დაინახა, საშინლად შეკრთა, თვალეზედ ხელო დაიფარა და ეტყობოდა, რომ გულში ლოცულობდა. ერთი წამის შემდეგ მან გაახილა თვალეზი და კოკონს დააშტერდა, თითქოს იმისთვის, რომ თვალი შეეჩვია და შემდეგ აღარ შეშინებოდა.

დიდმა მალისტრმა თავის ადგილი დაიჭირა და როდესაც მისი ორდენის რაინდი თავ-თავის ადგილას დასხდნენ, საყვირის ხმამ აუწყა ყველას, რომ სასჯელი იწყებოდა. მალგოაზენმა მალისტრის წინაშე დასდო ბრძოლის წინდი რებეკას ხელთამანი.

— გმირო და მაღალი ღირსო მამაო! — წარმოსთქვა მან. — აქ სდგას რაინდი პრეცენტორი ბრიან დე ბოა გილბერი, რომელმაც მიიღო წინდი ბრძოლისა; მან უნდა ბრძოლით დაამტკიცოს, რომ ებრაელი ქალი რებეკა სამართლიანად ისჯება ჯადოქრობისათვის. თუ თქვენი მაღალ-ღირსების ნება იქნება, ბრიანი მზად არის შეებრძოლოს რებეკას მოსარჩლე რაინდს.

— ფიცი ხომ მიიღო, რომ თავის მოვალეობას პატიოსნურად შეასრულებს? — ჰკითხა დიდმა მალისტრმა. — მომიტანეთ აქ ჯვარცმის ხატი.

— მაღალ-ღირსო მამაო! — მიუგო მალგოაზენმა. — ბრიანი აქ არის და უკვე დაიფიცა კონრად მონ-ფიტშეტის თანადასწრებით, რომ თავის მოვალეობას სვინიდისიერად შეასრულებს.

მალგოაზენის სასიხარულოდ დიდი მალისტრი დაკმაყოფილდა ამ პასუხით. ცბიერმა რაინდმა ეს საშუალება იმისთვის მოიგონა, რომ იცოდა ბრიან დე ბოა გილბერი ასეთს-ფიცს არ მიიღებდა.

დიდმა მალისტრმა რომ მალგოაზენის მოხსენება მოისმინა, გეროლდებს თავის მოვალეობის შესრულება უბრძანა. გაისმა საყვირის ხმა და გეროლდმა გემოაცხადა: — გაიგონეთ, გაიგონეთ, გაიგონეთ! აქ სდგას რაინდი ბრიან დე ბოა გილბერი, რომელიც მზად არის შეებრძოლოს რებეკას მოსარჩლე რაინდს. — კვლად გაისმა საყვირის ხმა და შემდეგ რამდენსაწე წამს სიჩუმე ჩამოვარდა.

— გაიგონეთ, გაიგონეთ! აქ სდგას რაინდი ბრიან დე ბოა გილბერი, რომელიც მზად არის შეებრძოლოს რებეკას მოსარჩლე რაინდს.

— დამნაშავეს მოსარჩლედ არავინ გამოდის, — სთქვა დიდი მალისტრმა. — გეროლდო, წადი და ჰკითხე ქალს, ხომ არაფის მოვლის ისეთს რაინდს, რომელიც მის დასაცველად ჩმლითა და შუბით იბრძოლებს. — გეროლდი წავიდა იქით, სადაც რებეკა იჯდა, ბოა გილბერმაც მოატრიალა ცხენი და გეროლდს უკან გაჰყვა, ასე რომ ორივენი ერთად მივიდნენ რებეკასთან, მალეოაზენი და მოწ-ფიტ-შეტი ურჩევდნენ გილბერს წაგებეკასთან არ მისულიყო.

— კანონიერია ასეთი საქციელი ბოა გილბერისა? — ჰკითხა მალეოაზენმა დიდ მალისტრს.

— დიად, ალბერტ მალეოაზენ; თქვენ კარ მშეგძლია დიდი დაუშალოთ მოწინააღმდეგეთ ერთმანეთთან მისვლა-მოსვლა, რადგანაც ამით შეიძლება სიმაძრულე გამოირკვეს.

გეროლდი კი რებეკას ეუბნებოდა: — ქალო! ჰატივცემული და მალალ-ღირსი მალისტრის ჰკითხავს შენ: გყავს თუ არა რაინდი, რომელიც დღეს შენს დაცვას იკისრებს, თუ კანონიერად სთვლი შენს შესახებ დადგენილს გადაწყვეტილებას?

— მიახსენე დიდ მალისტრს, რომ ჩემს თავს კუდავამოუშლოდ ვთვლი და განაჩენს უსამართლოდ, მოახსენე, რომ ჩემ კიდევ ვთხოულობ ვადას და იქნება ყოვლად შემძლებელმა ღმერთმა, რომელიც დიდს გაჭირვებებში უფრო მეტეველება ქაცს, მეც გამომიგზავნოს მფარველი; ამ ვადის უასვლის შემდეგ კი იყოს ნება უფლისა.

— დიდ გეროლდმა ეს პასუხი დიდი მალისტრს მოუტანა და დიდი მალისტრმა — დიდ გეროლდს დაგვიხსნას, — სთქვა დიდი მალისტრმა. — რომ ურთამ, ან წარმადთმა უსამართლოდ დაგვემოს! ვიდრე ჩრდილი დასავლეთიდან აღმოსავლეთისკენ არ ვადიხრება, ჩვენ ამ უბედური ქალის დამცველს მოვუცდიოთ ამდენ შემდეგ კი დავიგვი სასიკვდილოდ მოგვზადოს.

გეროლდმა დიდი მალისტრის სიტყვები შეატყობინა რებეკას, რომელმაც შიდაბლად თავი დაიხარა, შემდეგ ხელები გააბაჰრო და ცას დაუწყა ცქერა; იგი თითქოს მალლიდან მოე-

ლოდა შველას, რადგანაც იმედი დაჰკარგა, რომ კაცთა შორის ვინმე გამოსჩენოდა დამცველი. ამ დროს მას მოესმა ბოა გილბერის ხმა; ფუმცა ეს ხმა მხოლოდ ჩურჩულსა ჰგავდა, მაგრამ რებეკა ამან უფრო შეაძრწუნა, ვიდრე გეროლდის ნაწყქვამმა სიტყვებმა.

— რებეკა, — უჩურჩულებდა ბრიანი, — ყურს მიგდებ თუ არა?

— მე შენთან სჯქმე არა მაქვს, სასტიკო, ჭგრძნობელო კაცო! — წარმოსთქვა უბედურმა რებეკამ.

— ჩემბ სიტყვები ხომ გესმის? ჩემი ხმა თვითონ მეც მაძრწუნებს. ძლივს მივხვედრილვარ, სადა ვარ და რად მოუყვანივართ ვქა. ამ მგერდნის, ამ საეარძლის და ამ კოცონის მნიშვნელობა მე კარგად ვიცი, მაგრამ ჩემთვის იგინი თითქოს არც კი სუფევენ. ყოველივე რაღაც საშინელ მოჩვენებად მეღანდება თვალეში, რომელიც ჩემს გრძნობას აოცებს და გონებას კი არ არწმუნებს.

— ჩემი სული და გრძნობანი, — მიუგო რებეკამ, — მეუბნებიან, რომ ეს კოცონი ჩემი სხეულის დასაწველად არის მომზადებული და თუმცა დიდი სატანჯველი მომელის, მაგრამ ამ სატანჯველს მალე მოედება ბოლო და მეც გადავსახლდები სხვა უფრო კარგ ქვეყანაში.

— ოცნება რებეკა, ოცნება! ეგ ოცნებანი უარყოფილი თვით თქვენი ბრძენი საღუკეველებისაგან! გამიგონე რებეკა, — განაგრძო ბოა გილბერმა დიდის მღელვარებით, — შენ ჯერ ახალგაზდა ხარ და ნება გაქვს დასტკებ სიცოცხლითა და თავისუფლებით. შემომიჯექ ცხენზედ, ჩემს საყვარელს ცხენზედ, რომელსაც არას დროს არ უღალატნია თავის მხედარისათვის, მე ეს ცხენი ასპარეზობაში მოვიგე ტრაპიზონის სულთანისაგან, — შემომიჯექ, გეუბნები და რამდენიმე წამის შემდეგ ჩვენ ველარაგენ გვაოვის; შენთვის გამოჩნდება ახალი ქვეყანა განცხრომისა, ჩემთვის კი ახალი ასპარეზი დიდების შესაძენად. დაე მათ გამასამართლონ, დაე მათ ამომშალონ თავიანთი მონასტრის მონათა სიიდან! მე სისხლით ჩამივრცხე ყოველნავე ლაქას, რომელსაც იგინი მოსცხობენ ჩემს გერბზე.

— განვედი ჩემგან, მაცდურო! — დაუყვირა რებეკამ, — თუთა ამ სიკვდილის წამშიაც ვერ შეარყევ ჩემს მტკიცე გადაწყვეტ ტრეობას. მე შენ ჩემ დაუძინებელ მტრად გთვლი. გამშორდი, თუ დმერთი გრწამს.

მათი დიდი ხნის ლაპარაკით შემფოთებული ალბერტმა მალეა აწენი მიუახლოვდა მოსაუბრეთ და ლაპარაკი შეაწყვეტინა.

— ალიარა ქალმა თავისი დანაშაული? — ჰკითხა მან ბრინჯი — თუ ისევ ისე მტკიცედ სდგას თავის სიტყვაზედ?

— დიალ, მტკიცედა სდგას, — მიუგო ბოა გილბერტმა.

— მაშ ჩემო კეთილშობილო ამხანაგო, — განაგრძო მალ-ვოაზენმა, — შენ შენს ბინაზედ უნდა დასდგე და საქმის გათუქ ვებას მოუყადაო. საცაა მზე გადიწვერება? წამოდი, მამაცო ბოა გილბერო, წამოდი, იმედო ჩვენის წმინდა ორდენისა, ცნოროლის უფროსადაც მალე შეიქმნები.

ალბერტმა რაინდის ცხენს სადავე დაუჭირა და ზუნდრდა წაყვანა.

— ცბიერო, ორპირო მალეოაზენ! — დაგაძულეებს ჩემო ცხენის სადავის დაქერას? — დაუყვირა მრისხანედ ბრინჯმა, სა-დავეს ხელი გააშვებინა და ასპარეზზედ გავიდა.

ეს კაცი მეტისმეტი გულადია, — უთხრა მალეოაზენმა მონ-ფიტშეტს ჩუმად. — ოხ, მას რომ ქარგინს მიმართულედაც ჰქონდეს! მაგრამ იგი ბერძნების ცეცხლისაგანა ყველაფერს სწვავეს, რასაც კი მიეკარება.

მოსამართლენო ორს საახსისხდენ ასპარეზზედ და მალე ელოდნენ რებეკას დამცველს რაინდსოც.

— ჩემს ორდენს ვფიცავასოთქვენ ბერძნებო, — რომ ასეხი ახალგაზდა მშვენიერი ქმნილება უეჭველად უნდა დაი-ღუპოს და მის დასაცველად ხმაღლს არავინ ამოჩლებსოთ უმე-ტეს, რომ იგი ურჩის ქალია.

საზოგადოდა ყველანი ფიქრობდნენ, ორამ არავინ არ იკი-სრებდა და ღრც! გაბედავდა ურჩის ქალისთვის ხმლის ამოღებებს რადგანაც მას ჯადოქრობას აბრალბდნენ! მალეოაზენისაგან შე-გულიანებული რაინდები კი ჩუბრულებდნენ ერთმანეთსო დრო

არის რებეკას წინდო ბრძოლისა უკან დაუბრუნდესო. ამ დროს გამოჩნდა შორს რაინდი, რომელიც ცხენს ძალზედ მოაქენებლახანაღხმა ყვირილი შექნა: „დამცველი მოდის, დამცველი!“ თუმცა ხალხს ცრუ-მორწმუნება ძვალ-რბილში ჰქონდა გამჯდარო, მაგრამ როდესაც მოსული რაინდი ასპარეზზედ გამოვიდა, დიდის აღტაცებით მიიღო. ხოლო როცა რაინდის ცხენი დაჩნდა, ცოტა არ არის იმედი დაეკარგა. ცხენს დიდი-მანძილი გამოველო და დაღლილობისაგან ტარტმანობდა, თვით რაინდიც დაღლილობისგან უნაგირიდან გადმოვარდნას ლამოდა.

— უფრო აღესაყვაროლდმა ჰკითხა მას, რა წოდებისა ხარ, სახელად რა გქვიათ და რა განზრახვით მოსულხარო, უცნობმა რაინდმა მიუგო საჩქაროდ და გაბედვით:

ძიო — მე პატიოსანი და კეთილშობილი რაინდ-ვარ, მოვედრე აქ იმისთვის, რომ ხმლითა და შუბით დავამტკიცო უდანაშაულობა ამ იორკელის ისაკის ქალის რებეკასი და ამით გავანთავისუფლო იგი იმ უსინდისო და უსამართლო სასჯელისაგან, რამელიც მისთვის გადაუწყვეტიათ. ამისათვის მზად ვარ შევებრძოლო ბრძან ღებოა გილბერს, როგორც მოლაღატეს, განმყიდევოს და მატყუარს; ყოველივე ეს შემძლიან დავამტკიცო ამ შეიდანზედ მადლოთა ღვთისათა და შეწვევითა ღვთისმშობლისა და განთქმულის რაინდის წმინდა გიორგისა.

— უცნობმა რაინდმა ჯერ უნდა დაამტკიცოს, რამე იგი პატიოსანი და კეთილშობილი რაინდია, — უთხრა მალგოაზენმა. — წვენი ტაძარი თავის რაინდებს არ აბრძოლებს ისეთს რაინდებთან, რომელთაც ჯერ სახელი არ მოუხვეჭიათ.

სო — ჩემი სახელი, მალგოაზენ, — მიუგო რაინდმა და პირი გამოიჩინა, — შენს სახელზედ უფრო გამოჩენილია და ჩემი სისხრი შენს სისხლზედ უფრო წმინდაა! მე ვიღებოდ აივენგო ვარ.

— იგი — მე უხვლია შენთან ზარ ვიბრძოლებ, — უთხრა ბოძ გილბერმა, — განიკურნე ჭრილობანი, იშოვე უკეთესი ცხენი და მას შენ იქნება სასრახისად აღარ ჩავთვალო შენთან ბრძოლა, რომ თავზედ ურე გამხედლობა შეგანანო.

— სპო! ზვიადო ტაძრის ძრანდო, — შესძახა აივენგომ, — განა დაგავიწყდა ორჯელ რომ ცხენიდან გადმოვავტე შუბითა? მოიგონე აშბის ასპარეზობა, მოიგონე შენი ამჟებ სიტყვები როტერფუდის ციხე-დარბაზში და სანაძლოდ დადებულ ორგანიზაციას ოქროს ძეწკვი და ჩემი სანაწილე, რომ უსათუოდ იბრძოლებოდი ჩემთან და აღადგენდი შენს დაკარგულს დიდებას. ამ სანაწილეს ვფიცავ, რომ შენს სიმხდალეს მთელს ქვეყანაში ვფიცავ ფენ, თუ ეხლავე არ იბრძოლებ ჩემთან.

ბოა გილბერმა ჯერ რებეკას გადახედა და მერე აივენგომ შესძახა ამაყად: საქონელი ძალი! აიღე შენი შუბი და სასიკვდილოდ მოემზადე, რომლის მიზეზიც თვითონ შენ იქნები!

— ნებას მაძლევს დიდი მალისტრი შებრძოლებისას? — ეკითხება აივენგომ.

— არ შემიძლიან ნება არ მოგცე, — მიუგო ბრძანდარმა, — თუ კი ქალი ფავის დამცველად გირჩევს. მაგრამ კარგი უკმ იქნებოდა ჯერ კარგად გასაღებულ ყავა ჭრილობისაგან და შეურე გებრძოლა. თუმცა შენ ყოველთვის ჩვენი ორდენის მტერი რი ხარ, მაგრამ ბრძოლა მაინც წესისამებრ მოხდება.

— ავადა ვარ, თუ კარგად, ბრძოლა ეხლავე უნდა მოხდეს, — შესძახა აივენგომ: — მე ღვთისთვის მიმინდვია ჩემთათვის რებეკა, — უთხრა მან და მიუახლოვდა. — მალიარებ შენს დამცველად, თუ არა?

— გალიარებ, გალიარებ! — უთხრა მან მღელვარებით. — გალიარებ ჩემს დამცველად, ჩემს ნუგეშად. მაგრამ, არა, არა, არა, კრილობანი ჯერ არ მოგჩენია. ნუ შეებრძოლები ამთავებელ კაცს!.. ნუთუ შენ ასე უნდა დაიღუპო?

მაგრამ აივენგო უკვე ბრძოლის მერდანაშენდ გავდახდა შუბი აშრთა; ბოა გილბერიც ასევე მოიქცა: საქურვლის მტერი რთველმა შენიშნა, რომ გილბერი, რომელსაც მთელი დღის მღელვარებისაგან მომაკვდავის ფერი ედო, ეხლა უეცრად გაწითლდა.

გეროლდმა რომ ორივე რაინდი თავ-თავის ადგილას დამდგარი დაინახა, ხმა-მალა სამჯერ დაიძახა: „შეასრულეთ თქვე-

ნო. მოვალეობა მისმა ცნო რაინდო! — სამჯერ დაძახების შემდეგ რგი გვერდზედ გადა და გამოაცხადა, რომ ვინც რაინდებს ბრძოლის დროს ან სიტყვით და ან საქმით ხელს შეუშლის, სიკვდილით დაისჯება. დიდმა მალისტრმა რებეკას წინდი ხელთაყმანი გადაადლო და დაუძახა: დაიწყეთ!

— სამა საყვირები დაუკრეს. რაინდები ერთმანეთისკენ გაექანენ. როჯორც ყველა მოელოდა, დალილიმა აივენგოს ცხენმა და არა ნაკლებ დალილიმა მისმა მხედარმა ვერ გაუძღეს. ბოა გილშერის შუბსა და ცხენსა. ყველამ იცოდა რითაც გათავდებოდა ეს ბრძოლა; თუმც აივენგოს შუბი ოდნავ მოხვდა გელობრის ფარს, მაგრამ უეცრად დაბარბაცდა იგი და ცხენიდან გადმოვარდა, რამაც ყველანი გააკვირვა.

აივენგომ განითავისუფლა ფეხი წაქცეული ცხენის უზანგოდან და ხმლით გაექანა გილბერისაკენ, მაგრამ გადმოვარდნილი რაინდი ვეღარ წამოადგა. ვილფრედმა ფეხი დააჭირა გულზედ ხმლის წვერი გულში დააჭირა და ეუბნებოდა დამმორჩილდით, მაგრამ ბოა გილბერი პასუხს არ აძლევდა.

— ნუ მოჰკლავ, ბატონო რაინდო! დაუყვირა დიდმა მალისტრმა, — უაღსარებოდ მის სულსა და ხორცს ნუ დაღუპავ. ჩვენ მას დამარცხებულად ვთვლით.

— ამის შემდეგ ბომანოარი ჩამოვიდა თავის ადგილიდან და უბრძანა დამარცხებული რაინდისთვის ზუჩი მოეხადათ. ბრიანს თვალები დაჰხუჭოდა, სისხლი ჯერ ისევ სახეში ჰქონდა მოწოლილი.

როდესაც ყველანი გაკვირვებით უცქეროდნენ ბოა გილშერს, ამ დროს მან უეცრად გაახილა თვალები, მაგრამ ვერ ამოძრავებდა კი; მოწოლილმა სისხლმაც გადაუარა და სამაგიეროდ სამარის ფერს დაედო, იგი მოკვდა თავის გულის თქმათა დელოვისაგან.

— სწორედ, ღმერთმა დასაჯა! — წარმოხსთქვა დიდმა მალისტრმა, თვალნი ზეცისადმი ალახენა და სთქვა: — იყავნ ნება უფლისათვის.

— ენო იღვალისცენა. ახეხათ, რეჯნამ ათუენ-ანბ აძაბიდე იბეფე

ტოტო... აივენგომ... თაჰი ორმოცდა მესამე

...ნი თუ... დღე... მისი...

— მცირე ხნის გაოცების შემდეგ, ვილფრედ აივენგომ ჰკითხა დიდს მალისტრს, როგორც ბრძოლის მსაჯულს: სამართლიანად და ვაჟკაცობად სთელი ჩემს საქციელს თუ, არაო?

— შენი საქციელი ვაჟკაცურიც იყო და სამართლიანიც, წარმოისთქვა ბოშანოარმა:—ვაცხადებ, რომ ქალბ თავისუფალი და უდანაშაულოა, ხოლო მიცვალებული და მისი თარაღი—შენი სურვილისთვის მოგეინდვია.

— მე მას იარაღს არ წაეართმევე,—მიუგო აივენგომ, — მან მის გვაშაც შეურაცხებას არ დივაყენებ: იგი ქრისტიანობისთვის იბრძოდა; ღვთის ხელმა და არა კაცის ხელმა მოუღწია მას ბოლო, მაგარამ დაე მისი დამადრხვა საიდუმლოდ მოხდეს, რადგანაც უსამართლო საქმისთვის მოკვდა. რაც შეეხება ქალს...

აივენგომს ლაპარაკი ცხენების თქარა-თქურმა შეაწყვეტინა: მეიდანზედ გამოვიდა შავი რაინდი მას უკან მოსდევდა მხედარმა თა რაზმი და რამდენიმე შეიარაღებული რაინდი...

— დავიგვიანე,—სთქვა მან, როდესაც მიიხედ-მოიხედდა ბოა გილბერს მე თვითონ მინდოდა შევბრძოლებოდი. ეს რა კარგია შენგან, აივენგო, რომ ავადმყოფი კაცი ამისთანა საქმეს კისრულობ?

— თვით ღმერთმა დასაჯა ეს გულზვიავი კაცი, ჩემო ხელმწიფევე,—მიუგო აივენგომ.—იგი ღარსი არ ფუჯ თქვენს ხელით მამკვდარიყო.

— ღმერთმა განუსვენოს, თუ კი ამის ღირსი იქნება,—მიუგო რიჩარდმა და დააცქერდა გაშხლართულს გვამს გილბერისას, —იგი მამაცი მეომარი იყო და ისეც მოკვდა, როგორც ნამდელი რაინდი. მაგრამ დროს ნულარ დავკარგავთ, ბოგუნეფო, შენი მოვალეობა შეასრულე.

რიჩარდის ამალიდან გამოვიდა წინ ერთი რაინდი, აღბერტ მალვოაზენს მხარზედ ხელი დაადო და უთხრა: მე შენ გატყვევებ, როგორც მსხველმწიფოს მოლაპარაკეს.

დიდი მალისტრი აქამდინ გაკვირვებული იყო მრავალ მემართა დანახვით; ზუსლა კვალად დაიწყო ლაპარაკი.

— ვინ ბედავს ტაძრის რაინდის დატყვევებას იმის საკუთარ პრეცედენტორიის კედლებ შორის, მეტადრე მაშინ, როდესაც შენ ვარ? ვისი ნებით გვაყენებთ ამ შეურაცხყოფას?

— მე ვატყვევებ, — მიუგო რაინდმა, — მე გენობს ბოგუნდ ვარ, ვაჟი აესკესელტ, დიდი ლორდი ინგლისისა.

— იგი ატყვევებს, — დასძინა მეფემ და პირისახე გამოიჩინა, — ბრძანებთა რიჩარდ პლანტაგენეტისათა, რომელსაც ეხლთ თქვენს წინაშე ხედავთ. — ბედნიერობა, კონრად მონ-ჟიტუეტომ დომჩემს ქვეშევრდომად არ დაბადებულხარ. მაგრამ შენ კი, მალვოაზენ, ერთი ჭვირავ არ გაივლის, რომ წუთი-სოფელს გამოვასკომებ.

— მე ვაგ. განაჩენს წინასტყულები? — უთხრა დიდმა მალისტრმა.

— შენ ეწინააღმდეგე ტაძრის რაინდს, — უთხრა მეფემ, — ეგ შენ ხელთ დარჩის. შეხუდე შენს კოშკებზედ შეშის ბაირალი ღრიკალებს და არა შენს ტაძრის დროშა! გონიერება იქონიე, ბო მანათრე შენ ხელს ლომის ყბაში გიძევს.

— მე რომის წინაშე ვიჩივლებ, — შეჰყვირა დიდმა მალისტრმა.

— დაე აგრე იყოს; მაგრამ სჯობს კი შენის ამალით სხვა რომელსამე პრეცედენტორიაში წახვიდე, რომელიც არ იყოს ბუნატი ინგლისის მოლაპარაკეთა და შეთქმულთა, ხოლო თუ გინდა დარჩი აქა და მოწამე იყავ ჩვენის მართლმსაჯულებისა.

— სტუმრად დავრჩე იმ სახლში, სადაც მბრძანებელი უნდა ვიყო? — უთხრა დიდმა მალისტრმა. — არასდროს! რაინდნო, საკურჯლის მტერთველნო და მოსამსახურენო წმინდის ტაძრისა, მოგზადენით და დროშას გაჰყვეთ უკან.

დიდი მალისტრი დიდის ღირსებით დაპარაკობდა და ამით ამხნევებდა თავის გაოცებულს და შემკრთალს რაინდებს. იგინი ისე ჯგუფდებოდნენ ბომანოარის გარშემო, როგორც ცხვრები მწყემსის ახლო, როდესაც მგლის ხმას გაიგონებენ ხოლმე.

როდესაც გრაფმა ესეკსმა დანახა, რომ ტაძრის რაინდებმა ერთად მოიყარეს თავი, მაშინ შემოჰკრა დეზები თავის ცხენს და თავის რაზმი საბრძოლველად მოამზადა. რიჩარდმა ჩაუარა წინ ტაძრის რაინდებს, და უთხრა: რას შვრებით ბატონებო? ნუ თუ მაგდენ რაინდთა შტორის ჩემთან ბრძოლას ვერავენ გაბედავთ?

— ტაძრის რაინდნი, — უთხრა დიდმა მალისტრმა და წიწწ წამოდგა, — ამისთანა უბრალო საქმისათვის არ იბრძვიან და გუნსაკუთრებით უფრო თქვენთან, რიჩარდ ინგლექსლო. პაპი და ევროპის მეფენი იქნებიან ჩვენ შორის მსაჯულნი: იგინი გადასწყვეტავენ, შეჰფერის თუ არა ქრისტიანს მეფეს ისეთი საქმის გამოსარჩლევა, როგორსაც ეხლა შენ ესარჩლები. თუ ჩვენ ხელს არავინ გვახლებს, არც ჩვენ დავესხმით არავის თავს და ისე წავალთ ჩვენს გზაზედ. თქვენს პატიოსნებას ჩავაბარებთ აქ დატოვებულს ჩვენს იარაღს და ქონებას და შენი სინილისი იქნება პასუხის მგებელი იმ შეურაცხყოფისათვის, რომელიც საქრისტიანოს მიაცენე.

ამის შემდეგ დიდმა მალისტრმა თავის ხალხს ანიშნა წასასვლელად მომზადებულიყვნენ. საყვირებმა აღმოსავლეთის მარში დაუკრეს და ყველანი წყნარის ნაბიჯით გზას გაუდგნენ. იგინი ისე მწყობრად და ღინჯად მიდიოდნენ, თითქოს მტერს ეუბნებოდნენ — ჩვენ შენი არ გვეშინიანო.

— ღვთის-მშობელს ვფიცავ! — სთქვა შეფე რიჩარდმა, — ძლიერ ვწყუხარ, რომ ამ რაინდთა ერთგულობა მათს სიმამაცეს და გაწვრთნილობას არ შეეფერება.

როგორც მშიშარა ძალი, რომელიც მგელს მხოლოდ მაშინ უწყებს ყფას, როდესაც ეს კუქანასკნელი ზურგს შეეკრავს ხოლმე, ხალხიც ისე მოიქცა ეხლა: ჯერ ჩუმად იყო, მა-

გრამ როდესაც დაინახა, რომ ტაძრის რაინდები სულ ერთიანად წავიდნენ, ერთი სიხარული და აღიაქოთი შეუდგა.

ხალხის ჩოჩქოლის გამო რებეკას არ დაუნახავს რაინდების წასვლა. იგი გულ-წასული ჩაჰკროდა თავის მამას და აღარ შორდებოდა. მაგრამ ისაკის ერთმა სიტყვამ იგი გონზედ მოიყვანა.

— წავიდეთ, — უთხრა მან, — ჩემო საყვარელო ასულო, ჩემო ახლად ნაპოვნო საუნჯევ, წავიდეთ და გულ-კეთილი ქაბუკის წინაშე მუხლი მოვიდრიკოთ!

— არა, ვგრე არა, — მიუგო რებეკამ; — ოხ, არა... არა... არა... მე ეხლა არ მინდა ველაპარაკო იმას... მე უსათუოდ უფრო ბევრს ვეტყოდი, ვიდრე... არა, მამა-ჩემო, ეს ბოროტების ადგილი დაუტყვეოთ!

— როგორ წავიდეთ ისე, რომ მადლობა არ გადავუშნოდოთ იმას, რომელმაც თავის თავი არ დაზოგა და შენს გამოსახსნელად მოვიდა შუბითა და ხმლითა და დაგისნა კიდევ არა, ჩვენგან იგი დიდი პატივისცემის ღირსია.

— დიად... დიად... დიდის პატივისცემისა... ეს ყოველთვის შეიძლება, მხოლოდ ეხლა კი არა... თუ შენი რაზილის სული გიყვარს, შეისმინე ჩემი თხოვნა, ეხლა ნუ გადაეუხდრთ მადლობას.

— ეგ როგორ შეიძლება? — უთხრა ისაკმა: — ჩვენ ღრიყ ხალხად, ძალღებად ჩაგვთვლიან.

— ხომ ხედავ, მამა ჩემო, რომ მეფე რიჩარდი აქ არის და შეიძლება...

— მართალს ამბობ, ჩემო საუნჯევ, ჩემო გონიერო რებეკა! წავიდეთ აქედან, წავიდეთ! მას ეხლა ფული უჭირს, რადგანაც დიდი ხანი არ არის, რსუ პალესტინიდან დაბრუნდა და, როგორც ზოგნი ამბობენ, ტყვეობიდანაც. წავიდეთ, წავიდეთ აქედან!

ისაკმა ჩასვა თავის ქალი წინადვე მომზადებულს ტრახტრევიანდში და რაბინის ნატანის სახლში მიიყვანა. რებეკა ისე წავიდა; რომ ვერაფერ შენიშნა, რადგანაც ყველას გონება შავ

მა რაინდმა შეიპყრო. ეხლა ხალხი მხოლოდ ამას ყვიროდა:
„გაუმარჯოს რიჩარდს ლომ-გულს! სიკვდილი ტაძრის რაინ-
დებს!“

— თუმცა ბევრნი პირად დიდს ერთგულებას უცხადებენ,—
უთხრა აივენგომ გრაფ ესეკს,—მაგრამ მაინც კარგი უქნია მე-
ფეს, რომ წინდახედულობა გამოუჩენია და შენ შენის მხლებ-
ლებით თან წამოუყვანიხარ.

ძი ჭრამმა გაიღიმა და თავი გაიქნია.

— მამაცო აივენგო,—მიუგო ესეკსმა,—შენ აგრე კარგად
იცნობ ჩვენს მეფეს და ამბობ კი გონივრული წინდახედულობა
გამოუჩენიაო. მე იორკისაკენ მივდიოდი, როდესაც შევიტყვე,
რომ პრინცი იოანე იქ აგროვებდა თავის მომხრეებს, ამ დროს
შევხვდი რიჩარდს, იგი აქეთ ისე მოაქვენებდა ცხენს, როგორც
განსაცდელის ნამდვილი მამებარი კაცი, რომელსაც უნდოდა
თავის ხელით გაეთავებინა საქმე ბოა გილბერის და ებრაელი
ქალის შორის. მე მას გამოვყუ უკან ჩემის კაცებით, თუმცა
იგი ამის წინააღმდეგი იყო.

— რა ამბავი ისმის იორკიდან, მამაცო გრაფო?—მოლა-
ლატენი გველიან იქ, თუ არა?

— ისევე გველიან, როგორც დეკემბრის თოვლი მკათა-
თვის მზეს! იგინი სულ აქეთ-იქით გაფანტულან, ეს ამბავი თვით
პრინცმა იოანემ მოგვითხანა.

— მოლალატე! უსინიღისო, ურცხვი მოლალატე! რიჩარდ-
მა არ უბრძანა, რომ იგი ციხეში დაეპატიმრებინათ?

— ოხ, არა! მან ისე მიიღო იგი, თითქოს ნადირობის შემ-
დეგ შეხვედროდნენ ერთმანეთსა. მან მოუთითა ჩემზედ და ჩემს
ამხანაგებზედ და უთხრა: ხომ ხელავე, ძმაო, ჩემთან ბევრნი არიან-
ისეთნი, რომელნიც შენზედ გაბრაზებულნი არიან, გირჩევ წა-
ხვიდე დედაჩვენთან და იქ დარჩე, ვიდრე ყველანი დამშვიდ-
დებიან.

— სხვა არაფერი? მერე ვინ არ იტყვის, რომ მეფე თვი-
თონ ჰდენინებს კაცს მოლალატობას თავის გულ-კეთილობით?

სწორედ ესე, როგორც ზოგი ერთი კაცი თვითონ არის ხოლმე მიზეზი თავის სიკვდილისა იმიტომ, რომ ჯერ ქრილობანი არ მოუჩინია და საბრძოლველად კი გადის.

— ეგ ხუმრობა მიპატივებია შენთვის, გრაფო; მაგრამ ნუ დავიწყებ, რომ მე ჩემს საკუთარს თავს ვაგდებდი განსაცდელში, რიჩარდი კი პასუხის მგებელია სამეთვოს კეთილდღეობებს წინაშე.

— ვინც თავის კეთილდღეობისათვის არა ზრუნავს, ის არც სხვის კეთილდღეობისათვის იზრუნებს. მაგრამ ციხე-დარბაზისკენ გავეშუროთ: მე შევიტყე, რომ რიჩარდს განზრახვა აქვს დასაჯოს შეთქმულობის ზოგიერთა მცირე მონაწილენი, მაშინ როდესაც მათს მოთავეს კი აპატივა.

იმ დროის სასამართლოს მატრიანებისგან სჩანს, რომ მორის დე ბრასი საფრანგეთში გაიქცა და ფილიპე ფრანგელის სამსახურში შევიდა; ფილიპე დე მალვოაზენი და მისი ძმა ალბერტი, ტემპლსტოს პრეცენტორი, სიკვდილით დაისაჯნენ, სული და გული შეთქმულობისა ვალდემარ ფიტუსურზი სამშობლოდან გაიდევნა; პრინც იოანეს კი, რომლისათვისაც აღელვებდნენ მთლად ინგლისს მისი მომხრეები, საყვედურიც არ უთხრა თავისმა კეთილი გულის ძმამ რიჩარდმა. მალვოაზენები სამართლიანად დაისაჯნენ და ამისათვის არავის არ ენანებოდა იგინი.

ცედრიკ საქსონელი რიჩარდმა თავის სასახლეში შიშველია. თუმცა იგი დიდი წინააღმდეგი იყო რიჩარდისა, მაგრამ მიწვევაზედ მაინც უპირი არა სთქვა. რიჩარდის დაბრუნებამ იმედი დაუკარგა ცედრიკს ინგლისში საქსონის დინასტიის აღდგენისა; ცხადი იყო, რომ აჯანყებიდან არაფერი გამოვიდოდა, რადგანაც ხალხს რიჩარდი ძრიელ უყვარდი პირადი ღირსებისა და სამხედრო გამპრავახობისათვის, თუმცა იგი ხან კეთილგონიერად განაგებდა ხოლმე თავის სამეთვოს ღებან კვ მტარვლობას იჩენდა.

ამას გარდა ცედრიკს აზრად აჰქონდა როენასა და ატელსტენს ჯვარი დაეწერათ ერთმანეთზედ, რამდენს ვამხდარიყო

მიზეზი მთლად საქსების ერთად შეერთებისა, მაგრამ ეს იმედ-
 დიც გაუცრუვდა, რადგანაც ორივემ ერთმანეთის ცოლ-ქმრო-
 ბაზედ უარი განაცხადეს. ცედრიკს ისე ძვალ-რბილში ჰქონდა
 გამჯდარი საქსების საქმე, რომ ამ გარემოებას ვერც კი წარმ-
 მოიდგენდა; მაშინაც კი, როდესაც ორივემ პარ და პირ გამოე-
 ჟცხადეს უარი ერთმანეთის ცოლ-ქმრობაზედ, ცედრიკს არა
 სჯეროდა, რომ ეს ორი საქსონის სამეფო გვარეულობის პირ-
 რი უარს იტყოდნენ იმ კავშირზედ, რომელიც საჭირო იყო
 მთლად ხალხის კეთილდღეობისათვის. როენას ყოველთვის ეჯავ-
 რებოდა ატელსტენი, ატელსტენმაც. სამუდამოდ უარი განაც-
 ხადა როენას შერთვაზედ. ეხლა ატელსტენი სულ იმაზედ ფი-
 ქრობდა, რომ სასულიერო წოდების ჯავრი ამრეყარა. მის ღწე-
 დას ედიფასკი ძრიელ უყვარდა სასულიერო პირნი და იქნე-
 ბა ესეც იყო მიზეზი, რომ ატელსტენმა თავის მძულვარება
 სასულიერო წოდებისადმი იმით დაასრულა, რამე ახატი და მო-
 სი ბერები სამი ღლით დამწყვდევეინა კონინსბერგის ციხე-დარ-
 ბაზში და საქმელს ძრიელ ნაკლებად ასლივედა, ერთხელ, რო-
 დესაც როენას სახელი ახსენეს. კეთილშობილმა ატელსტენმა
 მისი სადღეგრძელო დალია და ინატრა, რომ იგი მალე დაკავ-
 შირებოდა ქორწინებით ეილფრედ აივენგდს.

ბოლოს ცედრიკი დათანხმდა ეილფრედისა და როენას
 ქორწინებაზედ. ქორწინება ჩვენის გმირისა მოხდა იორკის გა-
 მოჩენილს ტაძარში. თვეთ მეფეც დაესწრო ამ ქორწილს და
 ღღემდინ დაჩაგრულს საქსებს ეხლა დიდის პატივის-ცემიფ
 ექცეოდა; ხალხს იმედი მიეცა, რომ თავის დაკარგულს უფლე-
 ბას დაიბრუნებდა, ქორწილი დიდის ამბიფ გადაიხადეს.

უხვად დაჯილდოებულნი გურტი სჭკურგლის მტკორთვე-
 ლად დარჩა თავის ახალგაზღ-ბატონთან, რომელსაც დიდის
 ერთგულობით ემსახურებოდა. დიდ სულოვანმა ვამბამაც საჩუ-
 ქრად ახალი ქული მიიღო, ვერცხლის ჟღარაუნებრთ მორთული.
 ეს ორივე მოსამსახურენი თავის ბატონს ჰიკვდილამდინ არ
 მოშორებინა.

შინაურების გარდა, ეს ქორწინება ნორმანებმაც იღლე-
სასწაულეს საქსებთან ერთად; დაბალმა ხალხმაც მონაწილეო-
ბა მიიღო ამ დღესასწაულში და ეს შეიქნა მიზეზად ამ ორი
ხალხის ერთმანეთში მორიგებისა და დახვევისა. ცედრიკი მო-
ესწრო იმ დროსაც, როდესაც ეს ორი ხალხი ერთ ხალხად
გადაიქცა და ურთიერთშორის ქორწინებაზედ უარს აღარ ამ-
ბობდნენ. ნორმანებმა დაივიწყეს დიდგულობა და საქსებსაც
გული მოუღობო განათლებამ; მაგრამ არეულ ენაზედ კი, რო-
მელსაც დღეს ინგლისურს ენას ეძახიან, მხოლოდ მაშინ დაი-
წყეს ლაპარაკი სასახლეში, როდესაც ელჟარდ მესამე გამეფდა;
ამ დღიდან საქსებსა და ნორმანებს შორის არავითარი განსხვა-
ვება აღარ სუფევდა.

ამ ბედნიერი ქორწინების მეორე დღეს, დილა ადრიან,
როენასთან შევიდა მისი მოახლე ელჯიდა და მოახსენა, რომ
ვილაც ახალგაზდა ქალი ნდომობს თქვენს ნახვასა და ცალკე
უნდა მოგელაპარაკოსო. გაკვირვებულმა როენამ აღარ იცოდა
რა ექნა; მაგრამ ცნობის-მოყვარეობამ დასძლია, მოსამსახურე-
ები დაითხოვა და ქალის შემოყვანა უბძანა.

უცნობი ქალი შემოვიდა. იგი კეთილშობილური და წა-
მოსადეგი შესახედავი იყო. გრძელი თეთრი ჩადრი მხოლოდ
ჩრდილს აყენებდა მის სხეულს და სიმშვენიერეს კი ვერ უმა-
ლავდა. როენა ყოველთვის მზად იყო ხოლმე სხვის გრძნო-
ბის გასაზიარებლად. იგი წამოდგა და უნდოდა მშვენიერი ქალი
დასაჯდომად მიეწვია; მაგრამ უცნობმა ქალმა შეხედა ელჯიდას
და როენას ცალკე მოლაპარაკება სთხოვა. როგორც კი გავიდა
ელჯიდა, ცალ მუხლზედ დაიჩოქა და როენას კაბაზედ აკოცა,
თუმც ეს უკანასკნელი ამის ნებას არ აძლევდა.

— რას ნიშნავს ესა, ქალო? — ჰკითხა გაკვირვებულმა როე-
ნამ: — რა მიზეზი გაიძულეებს, რომ მაგისთანა პატივის-ცემას მო-
ცხადებ?

— ეს იმას ნიშნავს, ქალბატონო აივენგო, — მიუგო რე-
ბეკამ, ზეზედ წამოდგა და ჩვეულებრივ მშვიდად და ღირსეუ-
ლად დადგა, — ეს იმას ნიშნავს, რომ მე ნება მაქვს თავის და-

უმცრობლად თქვენ გადაგიხადოთ ის მადლობა, რომელიც თქვენი ქმრისთვის უნდა გადაემხადა. ბოდის ვიხი ჩვენი ჩვეულებისამებრ მადლობის გადახდისათვის. მე ის უბედური ებრაელი ქალი ვარ, რომლისთვისაც თქვენი მეუღლე განსაცდელში აგდებდა თავის სიცოცხლეს ტემპლსტაში.

— ვილფრედ აივენგომ, — მიუგო როენამ, — მხოლოდ მცირედ გადაგიხადა სამაგიერო იმ მზრუნველობისათვის, რომელიც აღმოუჩინეთ მას, როდესაც დაქრილი იყო. შეგვატყობინე, შეგვიძლიან რითიმე დაგეხმაროთ ჩვენ ორივენი?

— მე არაფერი არ მინდა, — მიუგო რებეკამ მშვიდად, — მე მხოლოდ გთხოვთ გადასცეთ მას ჩემს მაგიერ მადლობა და სალამი გამომშვიდობებისა.

— მაშასადამე, შენ ინგლისსა სტოვებ? — ჰკითხა როენამ, ამ ამბით საშინლად გაოცებულმა.

— დიალ, ვტოვებ. მამი-ჩემის ძმა ძლიერ დაახლოებულია გრენადის მფე მუხამედ ბადილთან. იქ მივლივართ მყუდრო ცხოვრების მოსაპოვებლად.

— განა ინგლისში მყუდრო ცხოვრება არა გქონდათ? ჩემი ქმარი ძლიერ უყვარს მეფეს, რომელიც მართლის მოყვარე და დიდ-სულოვანია.

— მე მაგაში ეჭვი არა მაქვს, ქალბატონო; მაგრამ ინგლისის ხალხი ამპარტყეანი ხალხია, იგინი მუდამ ბრძოლაში არიან ან მეზობელ ხალხებთან და ან ერთიერთმანეთთან. აქ ჩემი ხალხი მოსვენებით ვერ იცხოვრებს.

— თქვენ მაინც არაფრისა უნდა გვმინოდეთ. იმ ქალს, რომელიც დაქრილს აივენგოს უვლიდა, — უთხრა როენამ დიდის გრძობით, — არაფრის შიში არ უნდა ჰქონდეს ინგლისში, სადაც ნორმანელები და საქსებუც ერთნაირად ეცდებიან მის პატივისცემას.

— თქვენი სიტყვა მშვენიერია, ქალბატონო, განზრახვა უფრო უკეთესი, მაგრამ ეს ყოველად შეუძლებელია: ჩვენ შორის დიდი უფსკრული ძევს! ჩვენი აღზრდა, ჩვენი სარწმუნოება ნებას არ მოგვცემს ამ უფსკრულს გადავცდეთ, მშვიდობით.

მაგრამ ვიდრე აქედან წავიდოდე, გთხოვთ ჩემი თხოვნა შეასრულო: პირბადე აიხადეთ და დამანახვეთ სახე, რომელსაც ხალხი ასე აქებს.

— არა მგონია ნახვად ლირდეს; მაგრამ რადგან თქვენ განაცემასვე მოველი, ვიხდი პირბადეს.

როენამ შეასრულა რებეკას თხოვნა, მაგრამ შორცხოვითა და იმის გამო, რომ თავის თავის სილამაზეს გრძობდა, სულ ერთიან გაუწითლდა ლოყები, შუბლი, ყელი და გული. რებეკაც გაწითლდა, მაგრამ მხოლოდ მცირე ხანს, — იმის გამო, რომ ძლიერმა სულის მოძრაობამ შეიპყრო მისი არსება; სიწითლემ მალე გადაუარა, როგორც გაწითლებულს ღრუბელს, რომელიც მზის ჩასვლის უმალ იცვლის ხოლმე ფერს.

— ქალბატონო, — უთხრა რებეკამ, — სახე, რომელიც შაჰენე, დიდხანს იქნება შთაბეჭდილი ჩემს მესხიერებაში. იგი სახე წარმომადგენელია სიმშვენიერისა და სილამაზისა; ტა თუ ამ სახეს ცოტაოდენი ამპარტაენება და დიდების მოყვარეობა ეტყობა, განა გასაკიცხია ქვეყნიური ქმნილება იმისთვის, რომ ჩამომავლობას თავის ბეჭედი დაუსვია მისთვის? დიდხანს, დიდხანს მესხოვნება თქვენი სახე და ვადიდებ ღმერთს, რომ ჩემს მხსნელს ვტოვებ დაკავშირებულს...

რებეკას წმა ჩაუწყდა, თვალები ცრემლებით აევსო. მაგრამ ცრემლები საჩქაროდ მოიწმინდა და როდესაც შემკრალმა როენამ ჰკოხნა ცრემლების მიწები — მიუგო: არაფერია, არაფერი, ქალბატონო! მე გული მიჩუყდება და თითქმის გახეთქს ლამის ხოლმე, როდესაც ტორკვილსტონის და ტემპლსტოს ამბებს ვრგონებ... მშვიდობით! მე მხოლოდ ისღა დამშთენია, რომ ჰატბვისტემის ნიშნად გადმოგცეთ მცირე რამ საჩუქარი... მძილედ ეს კოლოფი, ნუ შეგეშინდებათ იმისი, რაც ამ კოლოფშია.

რებეკამ მშინდა შევერცხლრის კოლოფს და დაინახა მასში აღმასის ბრინჯაღი უძვირფასესი საყურეებით.

— არ შეიძლება, შეჰყვირა როენამ და კოლოფი უკან მიაწოდნა. მე ასეთი ძვირფასი საჩუქრის მიღება არ შემიძლიან.

— შეინახეთ იგი, ქალბატონო, — მიუგო რებეკამ, — თქვენ გაქვთ უფლება, ჩამომავლობა, გავლენა, ღონე; ჩვენ კი სიმდიდრე, რომელიც წყარო, ჩვენის ძღვერებისა და უძღურებისა; ათასჯერ რომ უფრო მეტი ღირდეს ეს ნივთი, იგი მაინც თქვენს მცირე სურვილს ვერ აღემატება. ამისთვის თქვენთვის ეს საჩუქარი არაფერია და ჩემთვის ხომ უფრო სულ არაფერი. ნუ მათიქრებიანებთ, რომ ჩემი ხალხი თქვენც ისე გძულთ, როგორც თქვენს თანამემამულეთ. ან იქნება ფიქრობთ, რომ ამ ნივთს ჩემს თავისუფლებაზედ მაღლა ვაყენებ? მამა-ჩემსაც ჩემი თავისუფლება უფრო ძვირად უღირს, ვიდრე ეს უბრალო ნივთი. მიიღეთ იგი ჩემგან, ქალბატონო, ჩემთვის იგი სულ არაფერია; მე ამას იქით ძვირფას ნივთეულებას აღარ ვატარებ.

— განა შენ უბედური ხარ? — ჰკითხა როენამ რებეკას უკანასკნელი სიტყვებით გაკვირვებულმა. ოხ, დარჩით ჩვენთან. გონიერი კაცების დარიგება ავაცდენს თავიდან შენი სარწმუნოების ცრუმორწმუნოებას, მეც შენი და ვიქნები.

— არა, ქალბატონო, მიუგო რებეკამ მქმუნვარებით, რომელიც ხმაზედაც ეტყობოდა და სახეზედაც; — ეგ არ შეიძლება. ჩემი მამა-პაპის სარწმუნოებას ტანისამოსივით ვერ გამოვიცვლი. მე უბედური არ ვიქნები. ის, ვისაც ამ დღიდან ვწირავ ჩემს სიცოცხლეს, იქნება ჩემი ნუგეშის-მცემელი, ფუ მეც იმის ნებას ავასრულებ.

— განა თქვენ მონასტრები გაქვთ, რომ იქ შესვლა შეგეძლოს? — ჰკითხა როენამ.

— არა, ქალბატონო; მაგრამ ჩვენს ხალხში, აბრამის დროიდან, ყოფილან ისეთი ქალები, რომელთაც მთელი თავის ცხოვრება ღვთის სასიამოვნო საქმეში უტარებიათ: სწეულნი მოურჩენიათ, მშვიდნი გაუძღვიათ და შწუხარეთათვის ნუგეში უციათ. ამისთანა ქალების რიცხვში იქნება რებეკაც. ყოველივე ეს შეატყობინე შენს ქმარს, თუ ვინიცობაა მოინდომოს იმ ქალის ბედის გაგება, რომელსაც მან სიცოცხლე მიანიჭა.

აქ რებეკას უნებურად ხმა აუკანკალდა და მის ალერსში უფრო ბევრი გამოითქვა, ვიდრე მას თვითონ უნდოდა. იგი საჩქაროდ გამოეთხოვა როენას.

— მაპატივეთ, — უთხრა მან, — დაე თვისი უხვი მოწყალებობა მოიღოს თქვენზედ იმან, რომელმაც შექმნა ებრაელიც და ქრისტიანიც!

რებეკა წყნარად გამოვიდა ოთახიდან და გაკვირვებული როენა მარტო დასტოვა. მშვენიერმა საქონელმა ქალმა ყოველრივე ნალაპარაკევი გადასცა თავის ქმარს, რომელზედაც ღიდი შთაბეჭდილება იქონია. აივენგომ ღიდ ხანს იცოცხლა ბედნიერად როენასთან ერთად, რადგანაც სიყვარულით შეერთეს ერთმანეთი და გამოვლილ დაბრკოლებათა მოკონებით ერთმანეთის სიყვარული უფრო უცხოვლდებოდათ. უადგილო იქნება იმის ცნობის-მოყვარეობა, ვინც მოინდომებს გაიგოს, რამდენად იყო აივენგოს გონება მოცუული მშვენიერი და დიდხლოვანი რებეკას მოგონებით და ტურფა როენა უწონებდა ამ მრგობრებს, თუ არა.

აივენგო ერთგულად ემსახურებოდა რიჩარდს და არა ერთხელ დააჯილდოვა იგი მეფემ. იგი უფრო ღიდს ადგილს დაიკერდა, თუ რომ მეფე-გმირი უდროვოდ არ მომკვდარიყო შალიუზის ციხე-დარბაზთან, ლიმოუის ახლო. მოკვდა ღიდსულოვანი, მაგრამ ოცნებიანი და სუბუქი ხასიათის მეფე და მისი ღიდ-სულოვნებით და ღიდების მოყვარეობით შექმნილს საქმეებსაც ბოლო მოეღო; სწორედ ზედ გამოქრილია მასზედ ჯონსონის ლექსი კარლოს შვედელზედ გამოთქმული: „მისი ბედი გადასწყდა უცხო მხარეში, უბრალო კაცის ხელმა მოუღო მას ბოლო ერთი პატარა ციხის ახლო. თვის შემდეგ მან დასტოვა სახელი, რომელისაგანაც ქვეყანა თრთოდა და რომელიც მხოლოდ ზნეობის მასწავლებელია და რომანის დასამშვენებელი.“

იგივეს იხსენებდა მე დიდუხსნიც ამბობენ რომელიც
მე დიდუხსნიც იხსენებდა მსგავსი იმდროის პირველიც ამბობენ რომ
მოუხსნი ამ მოლოდინის სათაყობს და მისი მსგავსი გმირთაგან
მსგავსი გმირთაგან მსგავსი გმირთაგან მსგავსი გმირთაგან
მსგავსი გმირთაგან მსგავსი გმირთაგან მსგავსი გმირთაგან
იგივეს იხსენებდა მე დიდუხსნიც ამბობენ რომელიც
მსგავსი გმირთაგან მსგავსი გმირთაგან მსგავსი გმირთაგან
მსგავსი გმირთაგან მსგავსი გმირთაგან მსგავსი გმირთაგან

ვეფლინუსია სალირიკო პოეზიის საშრანგებოში

მე-~~XIX~~ საუკუნეში

V*)

ჩვენ უგვე მოვისხეხეთ, რომ ამ ხანში ყოველივე მხად იყო ნატურალიზმის აღმოსაცენებელად. როგორც საზოგადო ცხოვრება, ისე ახრთა მიმართულება ხელს უწყობდა ახალ მოძღვრების განვითარებას. ვიქტორ ჰიუგოს დიდებულმა გენიოსობამ კვლარა შესძლო-რა. ცოტა ხნით ვი შეაყურეს ნატურალისტურის ლიტერატურის მიმდინარეობა და მისი ხელმძღვანელები ჩააფიქრნ, მაგრამ მხოლოდ შეახუნა და ვერ მოსპო ვი ეს მიმართულება.

ჩვენ უნდა გაგარკვეოთ ესლა, რა არის ნატურალიზმი? თუ ლიტერატურის ისტორიაში რომანტიზმი გამოდის, როგორც რეაქცია კლასიციზმის წინააღმდეგ და მისი უარის მეფიელია, ნატურალიზმიც იმავე რეაქციის ძალით გამოჩნდა; მხოლოდ რეაქცია ესლა რომანტიზმის წინააღმდეგ მიიმახრთა. იგი ებრძვის რომანტიზმს და ყოველგარ ღონესა და ძალას იერებს მის მოსაპობად; თუ არაფერი ახალი არა ჩნდება არც ბუნებაში, არც ცხოვრებაში და არც ლიტერატურაში, თუ არ ისევე ძველის ელემენტების შემწყობით, მაშინ კარგად მისკდება, რომ ნატურალიზმის მოძღვრება ბევრში კლასიციზმის განხლებას. კლასიციზმი აღიარებდა ლიტერატურულს განონებისა, რომელთა უარის ყოფა დანაშაულად ითვლებოდა მწერლისათვის; ნატურალიზმიც გამოაჩვენებს კანონთა, რომელთა დარღვევა აღკრძალულ უნდა იქმნას. როგორც კლასიციზმი, ისე ნატურალიზმი მიჰმართავს ძველ ძველებსა (საბერძნეთსა და რომსა) და

*) „მოამბე“ № 1.

სშირად იქ ექებს წყაროს თავისი სუ-შთაგონებისას. ნატურალში-
 მი აღიარებს პრინციპად, როგორც თვით სიტუაციას სხანს, ბუნე-
 ზის მიმსაძველობას და ეს პრინციპი არის თვით უმთავრესი, რო-
 ძელიც საფუძველია შთელის მოძღვრებისა. რასაკვირველია, როდუ-
 საც ბუნება და თუვინდ სსვა რამ მიხსნუელია მწერლის შთაბეჭდი-
 ლების განმსაზღვრელად, მის ზოტოტოტ ოცნებას შემსლდუდეელად,
 მშინ თავისუფლებას ზოტისას, რომელსაც რომანტიზმი აღიარებ-
 და, ადგილი აღიარა აქეს. დღეიდან ბუნება იქმნება ზოტის სუ-შთა-
 ძეონებელია, რადგან მას აღიარა აქეს ნება (მართალიც რომ ვსთქვათ,
 შეუძლებელია სასოგადოდ კანისათვის) ბუნებას ასცდეს, ბუნებას არ
 დამოწმებდეს. ბუნება შეიქმნება საგანი მისის ზოტისისა, მისის
 შესწავლისა, რადგან შეუსწავლელად და დაუკვირვებლად ბუნების გა-
 გება და კარგად გამოხატვა შეუძლებელია. ბუნება გარდა ამისა იქ-
 სება და ფოფილა კიდეც. მსაჯული მწერალისა. ეს აზრი ისე უნ-
 და გავიგოთ, რომ ფოკლეოვის, როცა კი ვისიე უნდა განავროს, რო-
 ძელი თსიულებას უმადლესი და უმეობესი ორში, ჩანისის ანდრო-
 მასა სეობან თუ გოტურის «ზიარა», იგი ფოკლეოვის სინამ-
 დილეს მიაშუებს და ამას იკითხავს, რომელი უფრო ნათელია, მ-
 ლუმად და უფრო მკაფიოდ გვისცავს ბუნებასა, ადამიანის ბუნებ-
 დე გომობათა. გარდა ამისა, რა კი ბუნება აღიარებულა, მისებ-
 აქ სავანდა, და რაკი, ამიტომ, აკტორი ფოკელ ღონით ცდილობს,
 რაც შეიძლება, ნამდვილად გამოხატოს ბუნება, იმასაც ეცდება, რამ-
 დუნადც შესაძლეთა, ხველებ გამოაჩინოს თავისი თავი, თავისა გე-
 მოვნება, თავისი მიწწიფება და თავისი შესედულეკატორის აზ-
 რით, ეს მოძღვრება ძლიერ სავი და კარგია. როცა მწერალი იმას
 აღიარებს, რომ არის კანონი, რომლითაც უნდა ქსელმიღვანელობ-
 დეს, რომ არის რადიც, რომელიც მის შირადობასეც უფრო მად-
 ლა სდგას და რომ მსოფლი მშინ მიაღწევს. საუკეთესო იდეალს
 ხელაქებისას, იუ იმას დაეჭობილება, რაც იმსე მადლათა: როდუ-
 საც აღიარებს, რომ ბუნება ერთი დაადი რამ არის, რომელშიაც
 შეუძლია ჭზოტოს მსოფლი სავანი თვისის ხელოვნებისათვის, რო-
 ძელიც დაუშობედს წყაროს წარმოადგენს. ფოკელისავე სწარმო-
 ბისს—თუ გი: ამკვარ ასრებს პრინციპად მიიღებს, გოთმხმისც უარ-

სა ჭყოფს, ედარ ადარებს შირადობას ფოკელისავე დასაწყისად და დასასრულად. ამისთან მწერალი მიეკუება თავის თავს ასე უფროს, როგორც სხვა ეგულა თავისა მოძმეს, ტუ-აფსლეკით გუარბესა და ზისლით დანისას ვი არ დაუწყებს, ერთობას აგრძობს, გაცობრიულად. ჭუმანბური ასრები დაებადება, დაებადება სიმშატა გაცობრიობისადმი. მაგრამ ესეც ვი არ უნდა დავივიწყოთ, რომ ამბავა ბუნებისა უნდა იყოს მისნული სელაგებისა იარაღად, მის სიმუხლებად რამე უმელესისა და უდიდესის მისაღწევად დაჭრის თვით მისხდა. ვერ როგორც იარაღს ამ თეორიას ბეგრის ანკლეურ ლეანება აქვს, როგორც უკუელს თეორიას სსოგადად, თუ გარგად გატეული არ არის; და მისხდაც ვი მისი აღიარება მკლეი განსაბედავია და მანებუელიც 1).

ერთის სტეკით, გაჩითარებს სიმშატურ გრძობათა გაცობისა და ბუნებისადმი, უარის ყოფა თავის შირადობისა და ბუნების დამორჩილებას, დიდი შატისისა გარეგანის თეორიისა და სელაგების განხებისა, — ვი არის განსაკუთრებული თვისება ნატურალისმისა, როგორც ესტეტიკურის მოძღვრებისა. ერთი უმთავრესი შირინაში ამ მოძღვრებისა არის უარის ყოფა თავის შირადობისა, არის ეგრედ-წოდებული ობიექტივიზმი. ობიექტივიზმი ის არის, რომ სალიტერატურა ხაწამოებდახ უნდა განდევნილ იქმნას მწერისა შირადობა, მისი გრძობისა, მისი სიმშატა და ანტიშატა, ლიტერატურა უნდა იყოს სარკე ცხოვრებისა. როგორც ჭხედავთ, ეს სრულად წინააღმდეგია რეალისტისა ინდივიდუალიზმისა, ანუ შირადობისა, რეალისტისა მიერ გრძობათა შირკელ ადგომისა დაუქებისა ლიტერატურაში. ამ მხრით ვიდეე ნატურალიზმი კლასიციზმის უსალოვდება. კლასიციზმის მალიარებულთა: რომ ექვ განდევნილი ჭქონდათ, ისინი ხომ თავის შირადობას მალადანენ და არ ახადენ, რამდენადან შესაძლო იყო, იბიტომ, რომ სრული განდევნის მწერლის შირადობის შეუძლებელია, როგორც შეუძლებელია სედავ თუ ბრმა ხარა, წერა, თუ სელაბი მოკეკთილი ცემო და ლაშარაკი, თუ მუნვი და ერუ ხარო.

ნატურალიზმი

1) Op. cit. შ. 7-ის დასასრულში.

ნატურალიზმი, კარგად შეგნებული, სრულად არახერხობს არც სანაწივეს; პირიქით, საუკეთესო ესტეტიკური მოძღვრებათაგანია, მის საფუძვლიანობას იხილ ამტკიცებს, რომ განახლებულს კლასიციზმსა ჰქვავს. კლასიციზმის დასაცველად კი რაღა გვეთქმისო, ამბობს ავტორი, თუ არ ის, რომ საუკეთესო მწერლები საფრანგეთისა კლასიციზმი იყენებ: მლოდერი და პასკალი, ბოსიუეტი, ლატონტენი და რასინი, ესლანდელს დროში კი გუსტავ ფლობერი თვისის Madame Bovary-თა და განსვენებული გიუ-დე-მოპასსანი თვისის საუკეთესო პატარა მოახრობებით კლასიციზმის რაზმს ეგუთვნებო.

1850—1860 ლიტერატურაში ნატურალიზმი დამუარდა. უარყოზანდი თვისის უგანსგნელ რომანებიდან ლირიზმს განაძეგებს. მერე ასევე იქცევა ბულიაკი-ფისის შესანიშნავის რომანებით, რომელთაც ერთი სახელი დაარქვა, «კატობობობის კომედია» (La comédie humaine), ეს მამ-მთავარი ნატურალიზმისა, თუმცა იმასაც ბერი რომანტიული თვისება აქვს. მერე გუსტავ ფლობერი ჯერ წერით ლებით დაიწებს ნატურალიზმის ქადაგებასა, და ბოლოს რომანსაც დასწერს; ამ რომანის სახელი ყველამ იცის, M-me Bovary გასლდათ. კრიტიკა ტენისა და რენანის ხელში იმავე ნატურალიზმს ესარჩლებინ (იხ. «ივერია» 165, 166—1894 წ.) ფილოსოფიიდანაც კვლავტიზმი, როგორც წარმომადგენელი ინდივიდუალისტურის ფილოსოფიისა, განიდეკება და პოზიტივიზმი დაიკავებს მის ადგილსა. პოზიტივიზმი ფისოლოგიაში შინაგან დაკვირვების (l'observation du dedans) ნაცვლად გარეგან დაკვირვებას (l'observation du dehors) შემოიდეებს და ამკარად ფილოსოფიაც ობიექტივიზმის მღიარებელი გასდება. კიჩენი და უფურა (კვლავტიკები) იმას ამბობდნენ, რომ ჩვენა გავება, ჩვენის შინაგანის, სულიერის არსების გამოკვლევა შესაძლებელია მხოლოდ ჩვენისავე თავის დაკვირვების შემწობითა: თუ კაცი შენს თავს შეიგნებ, მთელს კატობობობასაც შეისწავლიო. ამასვე აღიარებდნენ რომანტიკები ლიტერატურაში და მისთან ნატურალიზმიც კი იმას ქადაგებს, რომ ჩვენის თავის გავება და ჩვენის ბუნების გამოკვლევა მამინ შეგობდა, როცა ხილულ ქვენიერებას შეისწავლით და დაკვირვებო-

ფო. როცა ფიზიოლოგიას, ისტორიას და ეტიმოლოგიას გაკინდობს საგნად ჩვენის მეცადინეობისათ.

ეპოქა ასალის პოეზიისა ლეკონტ დე-ლილით იწყება და ის უნდა ჩავსთვალოთ მის უდიდებულესს და საუკეთესო წარმომადგენელად. იმაზედ უკედ არავის შეუდგენია და არავის აღუსრულებია ლიტერატურიდან პირადოვნების განდევნის მოძღვრება; იმაზედ უკეთესად არავის შეუსრულებია სელოვნებისა და მეცნიერების, შეერთება. არავის არ შეუგნია და არ მიუყვანია იმ სარისხამდის, როგორც მან, სიმშვენიერე ლექსის ფორმისა; იმასავით არავის არ უგრძნებია რითმისა და ლექსის წყობილების რაღაც საიდუმლოება; რაღაც ინტიმური ხასიათი. იმას კი ნუ იფიქრებთ, რომ ლეკონტ დე-ლილი ან გულ-გრილი იყოს ან სხვაზედ ნაკლებ გრძნობიერი; ნაკლებ გულ-ჩხვილი, როგორც სწამებენ ზოგიერთები. შეიძლება სხვაზედ მეტად გრძნობიერი იყოს, მაგრამ თვისს ლექსებში იმდენად იჩინს ამ გულ-ჩხვილობას, რამდენადაც მიუძღვებოდა სალიბერო ლექსის ხასიათის დასაცველად. თუ სხვები (მაგ. სენტ-ბევი) თვისს პირად გრძნობას იმდენად აწვიადებდნენ და ამწვავებდნენ, რომ ნორმალურს აღარა ჰგანდა, ლეკონტ დე-ლილი ამ გრძნობას შემოჰკავებდა, იმორჩილებს და კალაპოტში სვამს. ან კი რა საჭიროა პოეტმა თვისი გრძნობა გააწვადოს, დაგვანახვოს უოველმ ბინძური ეპიზოდი თვისის გრძნობისა; სულ არ არის საჭირო და უსამართლობაც არის მწერალმა ისეთ გრძნობათთვის მოითხოვოს ჩვენი თანაგრძნობა, რომელიც ხასიათობს არ არის, მოითხოვოს მხოლოდ ამიტომ, რომ ეგ გრძნობა მე მტანჯავსო. პოეტი, როგორც მედიცინა უნდა იყოს გამოსწავლად თავისს გრძნობას აწვიადებს და ამწვავებს, ამ მოთხოვნას ემსგავსება, რომელიც ჭრილობას უფრო იმატებს და თუ რამ სიმანხნე აქვს, უფრო ადიდებს, რომ იქნება მეტი ფული გამოკრეუო, გამუდულ-გამომუდულსო.

ლეკონტ დე-ლილი თავისს დღეში არ ღაპანავს თავისს სახელით, არას დროს არ აჭტევს უურადლებას პირადს გრძნობასა და ტანჯვას, რომელიც არ არის საზოგადო ტანჯვა, საუკუნო ტანჯვა კაცობრიობისა. თუ გულ-გრილია მხოლოდ თვისის თავისს შესახებ არის; ლეკონტ დე-ლილი მხოლოდ ის განტრეკებს, რაც კაცობ-

რობას და მის მწესარებას შეესება, სოლო ეს უგრძნობლობად და გულქაობად არ ჩაითვლება. მხელა: უგრძნობლობა შეესწამთ ატორს ლუანისასა და რომლის წუქვს და გამობა თვისის გამხენისა ისეთის დიდებულისა და ისეთის მსწერმეტყველის ლექსებით არის გაძმობაქმული, რომ ვინაღამ დუჟინის ჰესსიმისტერს ლექსებს სვამს ბნინს.

ლეკონტ დე-ლილმა პოეტისა შეუერთა მეცნიერებას მათ, რომ ყოველივე მისი აღწერილობა არის ნაყოფი დიდის მეცნიერულის კრუდიციისა. როდესაც სლოწირსთ რუსებს; ანუ ისე-ჩვეულებს ძველის ქვეყნებისა, კავკასიის თუ ინდოეთის; ან-და ძველი საბერძნეთის, ჰერმობთ, რომ იგო ქსელმძღვანელობს არა ფანტაზიით, არამედ ღრმა ცოდნითა და დაკვირვებით (Poèmes antiques, Poèmes barbares). ვარდა ამისა, მისს ლექსებში სხანს მეცნიერული, ნატურალისტური შესხედულობა ღამით კიდევ უფრო უახლოვდება მისი ნაწერებო მერსიერებას. თუ ლამარტინი, ჰიუგო, დეკანი და მათი უწინა-მხანის ფანტომათისნი ყოველსავე მოკლენს სვიან მხოლოდ კაცის მხრით და კაცის შესახებ, ესლა მეცნიერება; ფილოსოფიაც და პოეზიაც—ლეკონტ დე-ლილის ხელში,—კაცისა და ყოველსავე მოკლენს უფურებს ბუნების მხრითა. კაცი, როგორც სხვა პირუტყვი, მხოლოდ ერთი ნაწილია დიდის ბუნებისაო. აქამდის თუ კაცი იყო ყოველივე; დღეს ერთ უბრალო საგნად არის მიხეული, ბუნების შვილია, როგორც ყოველი პირუტყვი, როგორც მცენარე და თვით უორჯანო არსებანი. ბუნებისათვის დიდებულს კაცს იგივე მნიშვნელობა აქვს, რაც უბრალო პატარა ჩიტსა. ამიტომაც ლეკონტ დე-ლილის პოეზია კაცის პირადობას ფეს ქვეშედანს აცლის იმ კვარცხლბ ბეკს რომელსედაც რომანტულმა პოეტებმა აიყვანა. ამის შედეგია ისიც, რომ პირადს გრძნობასა და პირადობის გაზვიადებას მას პოეზიაში ადგილი აღარა აქვს. ვარდა ამისა ლეკონტ დე-ლილის ერთს წუთსაც არ დაჭვიწეობა სიმეცნიერის განსორციალება პოეზიაში; იმას ჩხრით, ეს პოეზიის უმადლესი საგანია და ამიტომაც ფორმას დიდს უფრადლებას აქცევდა. ენის სისასტიკე, სიტყვების სიმეცნიერე, რითმითა სიმდიდრე—ყოველგვე ესე უძვირფასესი თვისება მისის ლექსების გარეგნობისა.

მის შედეგ საფრანგეთის პოეზიის სარეკლამო წარმომადგენლებად უნდა ჩავთვალოთ მარია დე-პერედია, სიულოლი პრიოდომი და ფრანსუა კოპე. ამთში სიულოლი პრიოდომი უფრო პოეტია, უფრო ფილოსოფოსი და მორალისტი, ესე იგი შინაარსი ლექსებისა უფრო იქცევა მისს უუნადღებს, კიდრე გარკვნობა, ტენსიკედე-პერედია და ფრანსუა კოპე კი უფრო გარკვნობას ეტანებიან, ტენსიკისთვის ჭრუნავენ.

განსაკუთრებული თვისება ამ პოეტების ლექსებისა იგივე პესსიმოზმია, იგივე სეკდა, რომელიც თავიდანვე ასვამს ღრმა ბუკულს სალიბერო პოეზიასა. თვით ჭკრედისა ლექსები, რომლებიც, თუ კარგად არ ჩაუკვირდით, სულ წინააღმდეგის აზრისა მოგებენებათ, ასე გეგონებათ, დიდი კმაყოფილია თავისი თავისაო, ბედნიერი თავისი ლექსების დაწერითა და სხვა-და-სხვანაირი სერსიანი მუტაფორების მოგონებითაო,—თვით ამ ლექსებში დაინახეთ სეკდის გეგლსა. საუღლი პრიოდომსკედ ზომი რაღა ითქმის იმის მეტი, რომ იმაზედ უფრო სეკდანი, უფრო ღრმა სეკდით გამსჭვალული ლექსები ფრანგულს დიკრატულში ძვირად დაუწერია ვისე (Le Vase brisé, Rendez—vous.). როგორთი მისი ლექსი შოპენჯაუერს მოგვგონებთ თავის პესსიმოტიურის მიმართულებით, თუმცა მისი პესსიმოზმი ისეთის კარგის თვისებისა რაღა, როგორც დე-ვისისა და საზოგადოდ მკენებელია, მაგრამ მის ლექსებზედ უწოდებელი და უფრო გრძობიერი იშვიანთა. მიუსესეკე უფრო დიდებულია იგი, უფრო სხვანაირის სულის თვისებისა, და თავის სიწოდებლით სენტ-ბეკე ბეგრად უფრო მაღლა სდგას. შირადის გრძობის ლექსებში გემოსტეკას მან სხვა იერი მისცა, რაღაც ინტიმურის სასიათით შემოსა: გულის სიღრმემდის უფრო ჩაგწვდებათ სოღმე იმისი ლექსები, სხვისზედ უფრო მარტივია მისი ლექსი, მაგრამ მათზედ უფრო სეკდანიანა: ამ პოეტს არ უყვარს არც დიდი სიტუები, არც სელეზის ქიკა და არც ფესების ბრავენი, მაგრამ ოუ კი რამეა ნაწი და წოდებლი ჩვენს გრძობაში, თუ კი რამეა შიგ საიდუმლო, რომლის გავება მხოლოდ ზე-შთავონების წყალობით შეუძლიანთ რჩეულთ, ეს გამოუქვანებულად არ დაჩენია ატორს Solitudesისას.

ფრანსუა კოპე სენტ-ბევის მოწაფეა. კოპეს ყურადღებებს იქცევიან ბეჩავი და ერთ ცნობურება დახატულთა და «მშვიდთა» (les Humbles), მათი მარტივი გრძობები, მათი ჰატარა, მკერამ ღრმა ტანჯვა, მათი ჰატარა, მკერამ გულანნი სისარული. ის, რაც სენტ-ბევის კერ შესილო, რადგან სიწრეულე აკლდა და ცოდნა არა ჰქონდა ამ ხალხისა, რომელსაც აღგვიწერდა, ეს კოპემ დიდებულად აღასრულდა. მისს ლექსებს ზედვე ასწავა კვლე ღრმა დაკვირებისა და თვისის ჰოეზიის საგნის კარგად შეგნებისა. ზოგერთი მისი ლექსი შედევრად უნდა ჩაიფიქროს. მან დიდი სამსახური გაუწია ფრანგულს ღიორანტურას, რადგან ასალი სიუჟეტი შემოიტანა და ის ხალხი, რომელიც დღემდის განდევნილი იყო ღიორანტურიდან, შეაჩვია მის სიზ-სასხლეში ფოფანს. კოპემ დაანსვა თვისის მკალითი, ღიორანტურის წარმომადგენლებს, რომ ამ ხალხის (მდაბიო) გრძობებისა და სურვილების აღწერა არა ნაკლებ ჰოეტური იქნება, ვინემ სსეებისა. იგი დიდის სიმშატიით ეპყრობა «მშვიდთა», რაც სენტ-ბევის კერ შესილო, და თუ სანდისსან ირონიაც გამოჰქრთის ლექსებიდან, ეს ბოროტი და გამვილავი ირონია არ არის და სრულად არ უშლის აკტარს დახატულთადმი სიბრალულის გამოჩენას.

VI

დეჰერედა, სიოული ჰრეოდომი და ფრანსუა კოპე არიან უგანასწრელი წარმომადგენლისი ნატურალისტურის ჰოეზიის. ესლას თავს იხენს ასალი მიმართულება, რომელიც ეველამ კარგად იცის და რომელიც დიდად საინტერესო უნდა იყოს ეველასათვის. სასეში გააქვს სიმბოლიზმი. ესეც აქვს განსაკვანს გარდამეტებულის ნატურალიზმით გატაცების წინააღმდეგ. ზენ უკვე მოვისსენიეთ, რომ გარეგანი ფორმის სიმშკენიერე მიუცილებელია ჰოეზიისათვის, რადგან არც ერთი ჰოეტი არ იწოდება დიდებულად, თუ კარგი ფორმა არ აქვს მის ლექსებს. სოლო მეტის-მეტს გატაცებას ფორმითა მოსდევს შინაარსისა და აზრის მსხვერპლად გაწირვა გარეგნობისათვის. გარდამეტებული ფორმის სისასტიკე სელს უშლის ჰოეტის

გზნებობათა გამოსატყვისად, ზბოქავს და ზუსტად მის აზრსა. აგრედ-
ვე „ბუნების მიბაძვად“, ეს უმთავრესი პრინციპი ნატურალიზმისა,
როგორც ესთქეით, ლიტერატურის საშუალებად და იარაღად უნდა
იხმარებოდეს და მიზნად არ უნდა იყოს მისწეული. პოეზია შეუ-
ძლებელია, თუ რაღაც საიდუმლოებისა და მიუწვდომელის გამოსატ-
ყავს არა ცდილობს; იგი მაშინ ცარიელი სიტყვების რასა-რუსად
გარდობიანება. სწორედ იქ, სადაც სინამდვილისა და ბუნების დაკვი-
რება თავდება, იქ სადაც მათემატიკურსა და მეცნიერულს მსჯელო-
ბისთვის ადგილი აღარ არის, იქ იწყება პოეზიის სამეფო. პოე-
ზია ცხოვრების ფორტოგრაფიული სურათი კი არ არის, იგი მისი
გზნებობაა, მისი ოცნებით გზავთარებაა. თვით ტემები სალიბერა-
ლო პოეზიისა ისეთია, რომ თხოულობს ამ საიდუმლოებას: სიკეთ-
დილის უსადავლოკისი კითხვება არის მხოლოდ პოეზიის საგანი
და არა მისი ფიზიოლოგიური კერძობა; არც სიყვარულის ფი-
ზიოლოგია გვეჭირდება პოეზიაში; პოეზიისაგან კითხვით, რომ
სიყვარულის ის კითხვება დაგვიხატოს, რომელიც მეცნიერებას ჟერ
მანც ვერ აუხსნის; ბუნების გამოსატყავი მისის ელემენტების ქი-
მიური ანალიზი ან მის მოკლენათა ფიზიკური განხილვა რა პოე-
ზიის საქმეა? პოეზიამ უნდა დაგვანახოს ბუნების საიდუმლო კავ-
შირი კაცთან და მის სულის განწყობილებასთან. რასაკვირვებია,
„ბუნების მიბაძვად“ უნდა იყოს აღბეჭდილი ეოკელი პოეზიის სა-
ფუძველი, მაგრამ თუ ამას კვლავ ასცილდა და ბორტად მოიხმა-
რა ეს პრინციპი, მაშინ იგი თავის *raison-d'être*-სა ჰკარგავს. ეს
ნაკლებკანება კმწინოდა უკანასკნელ წლებში პოეზიასა და ლიტე-
რატურას და ამით აიხსნება ახალი პოეზიის—სიმბოლიზმის—აღ-
მოცენება, მისი კალაშქრება ნატურალიზმის წინააღმდეგ.

სიმბოლისტიკის ნაწერებს ეგეღვან უარყოფით კეიდებთან და
კეიდევც დასცინიან მათს შრომასა, მაგრამ თუ გამოკარგვეთ, რა
გაკლენათა ზედ-მოქმედებით დაიბადა ეს ახალი ფორმა პოეზიისა,
თუ სიმბოლისტიკის ბნელს ფრანკოლოგიას ჩაუგვირდებით, დაკვი-
რანათ, რომ მას თავისი საფუძველი აქვს, აქვს თავისი პრინცი-
პები, რომლებიც საზოგადოდ სელოვნებას ეთანხმება. ჩვენ მივაჭ-
ტვეთ ყურადღებას მხოლოდ ისეთს მოკლენათა, რომელთაც უფრო

თვალ-სახინო გაკლეს ჭკონდათ სიმბოლიზმის განვითარებასად, თორემ, თუ თვითუფლი წამოკითვალეთ, შორს წაგაღო. ზირკლე ყოველისა ლიტერატურულ წინაშართა შორის (დეკონის, მაგალითად, მიუსისესაღ თვით ჭიგოცისაჲ კი აქვს წილი ამ გაკლესაში) უნდა დაჯასხელთ შერო ბოდლოერი, რომლის *Jes fleurs du mal*-ი 1857-ს დაიწერა, მაგრამ, სტანდალის არ იყო, მისი გაკლესა ლიტერატურასად მხოლოდ ამ ათისა; თსუთმეტის წლის წინად დაიწყო.

ბოდლოერი ძლიერი პოეტი იყო; ხან და ხან შეუდარებელის ლექსების წერაც იცოდა, მაგრამ მანებელი გაკლესა კი იქონია ლიტერატურასად. ბოდლოერმა დიდი შექმნა აღმოუჩინა ორის თეორიის გამოყენებას. ამ პოეტის მიიყვანა უკიდურესობამდე თეორიის «სელოგნება სელოგნებისათვის», ანუ უკედა ესთქვათ, მან ამ თეორიის ნაკლუდეგანებასი აღაარა პრინციპად. თითქმის მისივე შექმნილმა დეკადენტობის თეორია. იგი უარსა ჭყოფდა ყოველსავე მიზანს სელოგნებისა, თინიერ გაკეგანის ფორმის სიმშენიერის განსორციელებისა. სელოგნებაში უნდა განადვიდოს მხოლოდ მკითხველის გრძობა მშენიერებისა და მის მისაღწევად ყოველივე ლონე და სელოგნება უნდა გამოიჩინოსო. ბოდლოერი სდეკნიდა ჭეშმარიტების თავგანისცემას, კნებათ და გრძობათა სინამდვილით გამოხატვას. მოსწონდა უფრო სასელოგნები რამ (*Partificiel*) და არა ბუნებრივი. იგი სრულიად წინააღმდეგი იყო რუსოს შესდულებილს ბუნებასად. ბოდლოერის აზრით, ეს იყო მშენიერი, რაც ბუნებასად შორს იდგა, რაც სრულიად მოკლებული იყო ბუნებრივს სინამდვილესა. მისი გემოსი იყო ყოველივე ბუნების წინააღმდეგი, ყოველივე, რაც კლასიციურს სიმშენიერეს მოკლებული იყო; ყოველივე, რასაც საძალადევი და გაიგუღასით მოხერხებული სიმშენიერი ეტუობოდა, იხიდაჲა იმატომ, რომ ამისთანა რამ კაცის სურვილის ნაწარმოებად მიანსდა; ეგ აზრს ბუნება, რომელიც კაცს თვისის სურვილითა და ძალით თვისის გემოზედ გადაუკეთებია. სორმალურ ტიპის აშორება, სორმალურ მდგომარეობიდან გამოსვლა შეუძლია მხოლოდ კაცსა და არა პირუტყვისა, და ამ ძალას კაცი-სას პატეია უნდა ესტეთო, თუგინდ საშინელიც იყოს იგი ძალით. ამიტომ, მისის აზრით, ლიტერატურისათვის საწადელი სინამდვი-

ლე და სიწრთელები კი არ არის; არამედ ხელოვნურად გარდაქმნა ამას თუ იმ გრძობისა, ხელოვნურად, ეკედა ესთქვით, უცნაურად გამოთქმა თვისის ავად-მოყოფ გრძობათა და ახრთა, ასე რომ დაწერილი მართო დაძწერისათვის იუოს გასაგები, და იმისათვის, კანც მის გაგებისათვის ყოველს ღონეს იხმარს, და არა ეკელსათვის. სურვილი—განუშორდე ბუნებასა და საზოგადოებასა, დასახინრება ბუნებრივ გრძობათა, მისი გარყვნა, აგრედვე გარყვნა და გაუცხურება ენისა—აი მთელი თეორია დეკადენტიზმისა²⁾.

ამ დამამხობელ დოქტრინების განკითხვას ხელს შეუშალა ინგლისელის პრერაფაელიტებისა და რუსულის ლიტერატურის გაკლენამა. როგორც პირველი, ასე რუსეთის მწერალი ცდილობს თავიანთ ნაწარმოებში მალე, სასწებო ახრები იჭადგონ. აიღეთ, მზ., ტოლსტოის «ახსნა კარენისა» და დოსტოევსკის «დანაშაული და სისჯული», რას ნახავთ შიგა? სწორედ ბოდლერის სრულიად წინააღმდეგს. იგინი საზოგადოებას ბრალსა სდებს სწორედ იმ კარგნილებისათვის, სწორედ იმ არა წრეების, არამედ დამახინრებულ გრძობათათვის, რომლითაც ის არის გამსჭვალული, და რომელსაც ბოდლერი გუნდურეს უკმეკს. რუსეთის მწერლები ესლანდელს ცივილიზაციას საზოგადოების გარყვნას უკეთებენ, აბრლებენ, რომ ბერი კარგი ბუნებრივი გრძობა მოუსპო კაცისა. პრერაფაელიტები თავიანთის მსატკრობანით, თავიანთს ნაწარმებში იმას უკეთებენ დიდებულს რათვალს და მთელს ჯგუფს განახლების ეპოქის მსატკრებისას, რომ მხოლოდ გარეგანის სიმშვენიერის განხორციელებასა ცდილობდნენ და იმდენად გატაცებულნი იუენენ ამ სურვილით, რომ უწინდელი მსატკრების სიწრთელები, სინახე და ბუნებრივი სინამდვილე სრულიად დასახინრესო. როგორც რუსეთის მწერლები, ისე ინგლისელი პრერაფაელიტები იმას უჭადგებენ მწერალსა, თუ მსატკარას: იუავით წრეებნი; შეისწავლეთ ბუნება, მაგრამ ბუნების შესწავლას მართო გარეგნობის დაგვირგებით შეუძლებელია; უნდა უცდოთ გამოირკვიოთ, შეიგნოთ, ამ გარეგანს ფორმას ქვეშ რა იმალება. საჭუქს მისი შენელობა არა აქვს, გულის აქვს მხოლოდ მისი შენელობა და ეცადეთ

²⁾ მშენიერი განახლება დეკადენტიზმისა აქვს პოლ ბურჟეს თვისის Essais de psychologie-ში, ტ. 1, 83. 24-25.

გულამდის ჩასწკდოთ. რაფაელის მშვენიერი მადონები მსალოდ ფი-
სიგურის სიმშვენიერეს გაცნენებს; ის მადონები მოკლებულია იმ
საიდუმლოებსა, სულის სიმშვენიერესა, რომლითაც სავსე იყო უწინ-
დელ მსატრების მადონები, რომელიც გარეგნობით, სორციალად
ნაკლებ იყო გამოსატრული, მაგრამ სულიერი მათი ბუნება კი ისე
ნამდვილად იყო აღბეჭდილი, რომ ამით რაფაელის მადონებსედა
უფრო უსალოადებოდა სინამდვილესა. თუ გინდათ ამ შინაგანის
სინამდვილის ჭეშმარიტად შეგნება, რომლის გამოსატრეა გარეგან
ფორმას ყოველთვის არ შეუძლია და რომელსაც სშირად კიდევაც
ჭტარავს გარეგნობა, ერთი საშუალებაა ამის მისაღწევად: სიყვარუ-
ლი. ეგულსედა უწინ არ დაივიწყოთ, რომ თქვენ ხართ ადამიანი და
ადამიანობას ეცადეთ. განამკვეთ თქვენი ეგოიზმი, შეიგნეთ სხვისი
ცხოვრება, შეიგნეთ სარწმუნოება გაცლობობის ტანჯვა-წამებისა.
თუ ეს არ შეგიძლიათ, ის გავშირი მაინც შეიგნეთ, რომელიც სხვა
ადამიანებთან გაერთობთ. სელოაგებამ უნდა გავიგნოს ეს ჩვენი ერ-
ობა, ეს ჩვენი გავშირი გაცლობობასთანა და ეს უნდა დაგვიხსნოს
ცხოვრების სეგნად და მისხადა.

ეს განსადათ მეორე ლიტერატურული მოკლესა: რომელმაც
გაკლესა იქონია ხალი მიმართულების დახადასედა³⁾.

³⁾ უნდა კი ვთქვათ, რომ რუსულის ლიტერატურის გავლენას ქაფრანგეთის
ლიტერატურაზედ ვევის თვლით ვუყურებთ კერძოდ ჩვენ. უმთავრეს მიზეზს
საფრანგეთის ლიტერატურისა და ფილოსოფიის განახლებისა უნდა ვეძიოთ მის
დამარცხებაში გერმანელებისაგან. ერთი ფრანგული მწერალი ამბობს, რომ ელზას
ლორენის საქმეს ჩვენთვის უმაღლესი მნიშვნელობა აქვს, რადგან გადაგვარებისა-
გან გვიფარავსო (Pichon. Nouvelle Revue 1 დეკემბ. 1893 წ.). სრული ქე-
შმართება არის სწორედ. ზეობრივ საგნების განსჯის სურვილს ეხლანდელი სა-
ფრანგეთის ლიტერატურაში აქა აქვს თავისი დასაწყისი და არა სხვაგან. კაცი
თვინის ცოდვებზედ გაუბრუნების დროს უფრო ჰეიქრობს, ვიდრე დაღინების დროსა.
ასე დაეშართა საფრანგეთსაც. მან იგრძნო, რომ ღრმა ზეობრივი ქრილობა აქვს,
რომ მისი დამარცხების მიზეზი მისი ზეობრივი გადაგვარება იყო, ამიტომაც მისი
გონებრივი წარმომადგენლები ეტანებიან მწუავე საგნებისა გადაწყვეტისა. რუსეთის
ლიტერატურამ საფრანგეთის ყურადღება მიიქცია მხოლოდ მის შემდეგ, რაკი იმე-
დ მიეცა, რომ რუსეთი გერმანიისგან დაიფარავს და, კიდევ მეტი, ელზას ლო-
რენს დაუბრუნებს, ნაციონალურს სირცხვილს ააშორებს. შემოდვე შევინშნეთ, რომ
არავითარი ახალი აზრი საფრანგეთის ლიტერატურაში რუსულს არ შეუტანია
და ის, რაც მისგან შეტანილად ითვლება, დიდი ხანია საფრანგეთის ლიტერატურა-
რამ იცოდა (რუსო, სენტ-ბევი, დე-ვინი, ვლრა ზანდი, სხვები რომ არა ვთქვათ).
თვით რუსულის ლიტერატურით გატაცება შედეგია ელზას ლორენის საგნისა.

მესამე მოკლენა, რომელიც ვეკლასებდ უფრო დიდ მნიშვნელობას, განსაკუთრებით ვაგნერის მიუზიკის და საზოგადოდ მისი სელექციების გაკლენა ხსნაღვანობაზედა. ვაგნერის მიუზიკა ერთი მხრით ბოდლერის თეორიას უხსნავდა, თვისის მისწრაფებით სელექციონერის გრძნობის გამოსატყვისადმი; მეორეს მხრით კი რუსეთის მწერალთა და პრეზენტაციონერებს აძლევს მხარს. მისი სელექციონერის სპირიტუალისტურია და აზრად აქვს განუსაზღვრელის, მიუწოდებლის, უმატერიო ქვეყნის გამოხატვა; იგი ცდილობს «საფრანგულად» გრძნობა გაგვიღვიძროს გულში; იგი ქრისტიანობის თავისუფალი და ცდილობს საწინააღმდეგოებაზედა ადმირაციონს ის სიყვარული, რომელითაც გამსჭვალული უნდა იყოს ყოველი აზრი და ყოველი მოქმედება და რომელსაც რუსეთის მწერლები და ინტელიგენცია პრეზენტაციონერები უჭიჭადაგებენ.

ამ გაკლენათა ზედმოქმედებით დაიბადა ხსნი ჰოეზია, რომლის უმთავრესი პრინციპი სიმბოლიზმია (ამ ჰოეზიაში თავი იჩინეს პოლ ვერლენმა, სტეფან მალარმემ, ჰენრი რენიმემ, არტურ რიმბომ და ჟან მორენსმა). პოეტური სიმბოლიზმის კონკრეტული ფორმია, რომელიც სრულად უნდა ეთანხმებოდეს ამ გრძნობას და იმ აზრს, რომლის გამოსახატავად პოეტს აუღია იგი. თუ გნებავთ, ეს ალექსანდრის, მსოფლიო ისეთი ალექსანდრის, რომელიც საგნის მარტო ერთს ვითარებას ვერ აზრდებდა, ანამედ რომელსაც იმის სრულის რთულის შინაარსის გამოხატვა სწადან. ასეთს ალექსანდრის, ასეთს სიმბოლიკებს ხშირად შესვებით მკული დროის ლექსების და მითოლოგიაში. ამგვარად სიმბოლიკურად რამე აზრის გამოხატველა უნდა იყოს, უამისოდ იგი სიმბოლიკა კი არა, უშინაარსო ზღაპარია იქნება. ამიტომ ყოველივე სიმბოლიკა უნდა იყოს დაფუძნებული ამა თუ იმ მეტაფორაზედა, ესე იგი პოეტის ამა თუ იმ შესვლადზედა (კონცეფციონზედა) — ვაცნის და გარეშე ბუნების უმთავრესი დამოკიდებულების შესახებ; ანდა უკლავს ვითარებას, შესახებ ვაცნის დამოკიდებულებისა მითოლოგიკლთანა. ასე რომ, სიმბოლიკა, ერთი მხრით, უკლავს აზრად შეუძლებელს, მეორეს მხრით, სიმბოლიკოს რადან საიდუმლოს და არა ვეკლასათვის ხსნელის აზრის გამოთქმა უნდა შეეძლოს ვეკლასათვის გასატყვად. ეს ორი თვისება მიუცილებელია მისთვის.

სიძობლიზმის განსაზღვრა გვიჩვენებს, რომ აუზ ცდილობს შეიტანოს პოეზიაში გრძობა. რადაც საიდუმლოებისა და სიკეთის რწმუნება, მისი სურვილია კაცსა და ბუნებას შორის და კაცთა შორისაც საიდუმლო კავშირის გამოსაყვარებება. იგივე განსაზღვრავს გავრცელებიერებს ზოგიერთს უცნაურებს: ამ ასალის მიმართულებით წარმომადგენლებისას, იგიინი ცდილობენ, რაც შეიძლება, უცნაურებს, გაუგებარებს ენით სწავროს; მათი სურვილი მხოლოდ ის არის, ლექსმა, რამდენადაც შეიძლება, ბევრი მუსიკალური გრძობა აღმოაჩინოს მკითხველს, სიტუვა, მათის აზრით, ვერ გვიხატავს მისი გან აღნიშნულს საგანს მთლად, ნათლად, ვერ გვიჩვენებს, საგნის სრულს. შინაარსსა, მხოლოდ ვარკვეანს გითარებას გვიხატავს და ისიც ტუანქად, უხერხულად. სოლო თვით მუსიკა სიტუვისა, მისი შინაგანი თვისება აღვიძებს ჩვენში მრავალნიანს გრძობათა. ასე რომ სიტუვის «გამომსატყველობით» ძალა ბევრად უფრო დაბლა სდევს მის გრძობათა აღმიკრულსა ძალაზედ. ამიტომ სიტუვის სხვა-და-სხვა ნაირის შესამებოთ, გომბინაციით უნდა გვიცადოთ იგივე გრძობის აღვიძრათ მკითხველს, რა გრძობისაც მუსიკა აღვიძებს. ეს კი მხოლოდ მათ შეიძლება, რომ ლექსი თავისუფალი უნდა იყოს, მრავალგვარი წყობილება ჰქონდეს და პარასკელებისა გან სასტიკად განსაზღვრულს კანონებს არ ექვემდებარებოდეს (ამას არ ამბობდნენ ძველი რომანტიკებიც, როდესაც კლასიციზმის წინააღმდეგ იბრძოდნენ?). ამ აზრების შედეგია ის უცნაურა ლექსი არტურ რიბოსი, სადაც ანახინს ამგვარს განსაზღვრავს გვანწყობს: ა—შევა, ე—თეთრი, ი—წითელი (ვიგრის იყრი, სისხლი) ო—ცისფერი... ესე იგი ამ ასობზედ ამა და ამ იყრის წარმოვადგენს, ესა და ეს იყრი, დავკვასება თვალ-წინაო.

უიკვლეს ასლად დაბადებულს მიმართულებას თან სდევს რამე უცნაური თვისება და თვისის გამოუჩვეულობის მიხედვით სხარე ბუღს რასმე ჩაადენს სოლმე, მაგრამ ჩვენ ამებს გვერდი უნდა ავიწყობოთ და უნდა უფრო ღრმად ჩაუკვირდეთ მოკვლენასა მის ასა წინ-დასწინად. ეს ღრმად ჩაუკვირება ნებას გვაძლევს, — ამბობს ატორი, — ვსთქვამთ, რომ ასლს მოძღვრებას კარგი მომავალი მოვლის, თუ სიძობლიზმს ისე მოიხმარს, როგორც განსაზღვრეთ,

თუ კარგად შეიგნებს მნიშვნელობას სიმბოლიზმისას და არ გად-
სცილდება იმ კანონებს, რომლებიც უკვე დაუდგენიათ მრავალის
სწის განმავლობაში ლექსთა წერის გამოცდილებითა. დღეს კი იგი
არის მსოფლიო რეაქცია და ახლის მიმართულების ნიშანი და რაკი
ასეთია, ასეც არის დასაფასებელი. თუ ნატურალიზმმა რომანტიზმს
უჩვენა მისი შეცდომები და უარ-ჭყო მისი გარდამეტებული გამო-
აშვარება პირად გომნობათა და კიდევაც დაამსო, დღეს სიმბოლიზმი
წინააღმდეგ გარდამეტებულს გატაცებას «პირადრეების ლიტერატუ-
რიდან განძეკებისა» და «ბუნების მიბამვის» თეორიათა და ნატურალის-
ტური ჰოეზია შეაფერსა. სასურველია, კიმეორებთ, რომ ამანაც არ
გადასწარბოს თავისს გატაცებაში. ერთი ძვირფასი თვისება სიმბო-
ლიზმისა ის კიდევ არის, რომ იგი თსოულობს—ჰოეტის ნაწერი
ეველასათვის, საღსისათვის გასაგები იეოს, თორე უამისოდ თავისს
მნიშვნელობასა ჰკარგავსო. თუ ბოდლეური თავისს ძალს იმაში ჰხე-
დაიდა, რომ საღსისათვის და მომაკვდავთათვის გაუგებელი დარსე-
ნილიეო, სიმბოლისტებს არ შეუძლიათ ეს ისურვოს, ან აზრად წარ-
მოიდგინონ ამისათან სურვილის გადაქცევა საგნად მისწრაფებისა.
მართალია, ჟერ არც ერთის დღეინდღლის სიმბოლისტის ნაწერში
არა სჩანს, რომ იგი ცდილობდეს ან თავს იწუხებდეს იმისთვის,
გააგებენ თუ არა ჩვენს ნაწერებსა; პირიქით, ბოდლეურის მიუწ-
დომლობას ეტანებიან, მაგრამ თვით ჰოეზია სიმბოლიზმისა შეუ-
ძლებელია უიმისოდ და, ადრე იქნება თუ გვიან, სიმბოლიზმის
წარმომადგენელი ჰოეტები, თუ სურთ გამარჯვება, ამას ენდებიან.
სიმბოლიზმს დაინიშნულება, როგორც ვსთქვით, არის—განყენებული,
საიდუმლო და ბნელი საგანი ნათლად დაგვიანსეოს, გავგრძობინოს,
მისი *raison-d'être*-ი ის არის, რომ ეველასათვის გასაგები გასა-
დოს ის, რასაც რეუელი მსოფლიო აზრით მისწვდებიან. სიმბო-
ლიზმს სიმშენიერე დამოკიდებულია იმაზედ, რამდენად ღრმა და დი-
დაის აზრის გამომსატეელია იგი და რამდენად ნათლად და ეველასა-
თვის საგრძობლად ჰქმნის ამ აზრსა. კიმეორებთ, სიმბოლიზმთა-
გან აზრსა ჰკარგავს, თუ გაუგებარია; იგი უმნიშვნელოა, თუ გაუ-
გებარია, სოლო ნათლად გამოხატული და გამოთქმული კი, რო-
გორც ეველგან, ისე ჰოეზიაში ეველასათვის სასიამოვნება. ამ ნაირად

სიმბოლიზმი დაწარმოებს იმ კედელსა, რომელიც ღმერთს ძველმა პოეტებმა სწავს და პოეტს შორის და რომლისათვისაც დასაჯა რომანტიზმი⁴).

ამით ათავებს ავტორი თავისს კვლევას და ბოლოს ცდილობს გამოიკვიროს სხვათა მოძალადე პოეზიისა.

დღევანდელ ლიტერატურის შესწავლა ნებსა კვამლევსა, ამბობს ავტორი, ამგვარად წარმოვიდგინოთ მოძალადე პოეზია: პოეტი დღეიდან იშვიათად მოასურებს თავისს შინადაც ტანჯვისა და მწუხარების გამოქვეყნებასა, თავისს შინადაც გრძნობის გამოქვეყნებასა და ამით ამაუბნებს. პესნიმისტურმა ფილოსოფიამ კარგად დაწინაურა ყველა, რომ შინადაც მწუხარება ერთის კაცისა არას მსალოდ წვეთი იმ დადაც ტანჯვის ზღვისა, რომელშიც ჩვენ დღეიდან მთელი კაცობრიობა. ეს იმას კი არ ჰნიშნავს, რომ პოეტის ტანჯვა გაქრება, ანუ გრძნობიერება დაკარგება მკლასს. არა, შეიძლება უფრო ძლიერად გრძნობის აკისრის ტანჯვა-მწუხარება, სოლოდ არ გამოასკარავს კი, და ამ შემთხვევაში «ბოდლერისში» არის უკანასკნელი პოეზია შინადაც ტანჯვისა. პოეზია დაწება ფორმით სალირიო, სოლო შინადაც ალარ იქნება მარტო შინადაც გრძნობის სიმღერა. პოეტი ალარ იქმნება ერთადერთი სჯანი მასის ლექსებისა, ალარ მოგვაწუქნის თავს თავისს ბედისა და უბედობის ჩივილით, თავისს კარუნიღების ამბებით. აწ პოეზიისა წყარო იქნება ბუნება, ისტორია და მეცნიერება.

ბუნების დაკვირება, ისტორიისა და მეცნიერების შესწავლა პოეტის მოკვლევად იქმნება აღიარებული და ამ მხრით რომანტიზმს უფრო ნატურალიზმს დაუასლოკდება მოძალადე პოეზია. სიმბოლიზმს კი ის უმიჯობსობა ექმნება ნატურალიზმს, რომ ეცდება პოეზიაში აწერი შეიტანოს, ეცდება (უნდა ეცადოს მანც) სწავს და პოეტი დაასლოკოს. სიმბოლიზმი ეცდება პოეზია აიყვანოს ამ უმადლესს სარისსს, რომ იგი სიმეტაფისაგო პოეზიად შეიქმნეს, ეცდება სიმეტაფისაგო აწრები ისეთის სურათებით გამოსთქვას, რომ ადკლად გასაკუბო იქმნას. მეტაფიზიკა კი ისე უნდა გვესმო-

⁴) იხ. op. cit. გვ. 248—256. და აგრევე ბრუნეტეფისაგო Essai sur la littérature: le symbolisme contemporain გვ. 183—156.

დეს, რომ იგი აჩის ერთგვარი შესხედულობა (კონცეპცია) ქვეყნიერობასე, ერთგვარი შესხედულება ცნობრებასე, თეორია კაცთა ურთიერთშორის დამოკიდებულების შესახებ. პოეზიიდან განდევნილი იქნება ცრუ თეორია ესელოკებისა სელოკებისათვის. მწერლებს მოეთხოვებათ, რომ მათი ნაწერები გამსჭვალულ იყოს უმადლესის, საზოგადო. ჭეშმარიტის ახრებით, რომ მათი ლექსებმა იყოს გამომსატკეული ისეთის დიდებულის ახრებისა და გრძობათა, რომელთა სიდიადე და დიდი მნიშვნელობა ეველასათვის, ვინც კი წიკითხავს და გაიგებს, თვალსაჩინო და ნათელი იყოს. მწერალი ეცდება, რაც შეიძლება, მეტა მკათისეული მოუპოვოს თავის თსხულებს და ამისათვის ეცდება ეველასათვის გასეკების ერთ სწეროს.

როგორც სედავთ, ავტორმა, აჩ თუ სალიბერო პოეზიის ეეოლიურთა დეკანსტა, არაშედ მთელის საეეუნის ახრის მოძრაობაც მოკლედ დეკანსკა. ამ საეეუნის დამდებს შატობრიანი, ეოზუფ დე-მესტრი და ლამენე აჩიან მუშაენი რელიგიურის განსალებისა. მათმა რელიგიურმა ფილოსოფიამ და განსაკუთრებით შატობრიანის le Génie du Christianisme-მა აღმოუჩინა პოეზიას ახალი წყარო, რომლითაც ისარგებლა ლამსტინმა და ჭეუტომ თავის პირველს ლექსებში; მათმა თსხულებებმა სელი შეუწეო რომანტულ პოეზიის აღმოცენებას.

1840—1850 წწ. რომანტიზმმა ისე, როგორც ინდივიდუალიზმმა, სელი დალია, ახალი ესტეტიკა და ახალი ფილოსოფია იჭერს მას ადგილს. პიერ ლერუ, ოვიუსტ კონტი თავიანთ ნაწერებში ცდილობენ დამყარონ კაცთა შორის ურთიერთობისა და თანხმობის (Solidarité) იდეა. ინდივიდუალიზმის მკენებლობა საეეოელთაოდ ცნობალია: თეატრში, რომანში, პოეზიაში და პოლიტიკაშიაც კი. კნებთა განუსაზღვრელის უფლებების წინააღმდეგ იბრძვიან ეველანი. ფლობერი თავის რომანებში, ტენი თავის კრიტიკაში (Histoire de la littérature anglaise), რენანი თავის ფილოსოფიაში, ლეკონტ დე-ლილი თავის პოეზიაში, დიუმა-შვილი თავის კომედიებში (Demi-monde, le Fil naturel) კრთისა და იმავე მიმართულების მსჩქებებლნი აჩიან, კრთისა და იმავე საწმუნობებს ალიარებენ: დაკვარებთა ეეოლას შემელებობასაც, განუსაზღვრელს

უფლებას ბუნების განმარტებას და მეცნიერებას დასკვნის სინამდვილეს და უკუკვლევას. ისტორიაციკი სსკვა მიამართულებას მიიღებს, მიშლოე, ლუი ბლანი და ლამარტინიცი კი, სოციალისტურის აწერების გაკლენის ქვეშ, გმირებს უკახა წარისსჯედ აწერებენ და სტენასჯედ საღსა გამაჯყაგთ. ესღა მათის ისტორიის გმირი შეიქმნება უსასელო, ბსელი ბზბო. ერთის სიტყეით, «კაცობრიობის» რელიგია დაფუძნდება და მომაგალი აი ამ საწმუქურებას ეკუთვნის.

ესღა სახის რწმენა მეცნიერების უკვლად შემდეგობისა შეაფერსდა. დღეს პოზიტივიზმისაგან დატოვებულ სასტრუქთა შორის ამოჯყო თაგა იმავე «მიუწდომელმა», რომლის დასობას და გაცამტყერებას იქადღა პოზიტივიზმი და რომლის ნიადგსჯედ ცდილობს მეტაფიზიკა და რელიგია დასტრუქული შენობა სეღასღად აღაშენოს. რელიგია ურის ბრინციპის (ინდივიდუალიზმის) დასობის შემდეგ მეცნიერებაც კავთრდა და აი საიდუმლოება კიდევ გვიწვევს თავისაგან, კიდევ გვიანტურესებს. ეს მიამართულება ემსხვევა არა მარტო პოეზიას, არამედ მთელს სეღობებსა, თელოსოფიასა, სსოგადო აწრთა მიმდინარებასა. სიმბოლიზმი მსოღოდ ერთერთი სიმპტომიჯანია ესღანდელის სსოგადობის აწრთა მიმარტულიებისა⁵).

კიტა აბაშიძე

საქართველოში რელიგიის განმარტების მიხედვით...
 ადგილობრივი სახის ეს ფიციტურ...
 ამ თმთავთ სტრუქტურის კოცნო ბრინ...
 ეს მანათობიანე...
 ამ თმთავრებში მსმთავრებ...
 აღა და ეს ინეინონ ამმანობ ამბოტრე...
 მინებობი გენდის მსმ...
 ისინიტიბი მსოღად ინტ...
 თმთავრები...
 ი...
 დ...
 გ...
 კ...
 მ...

⁵) იხილეთ სტ. cit. გვ. 270-285.

რ ძ მ

და

მისი სხვა-და-სხვა ვერსად გამოყენება

ბ) რძის წარმოშობა

როგორ ჩნდება რძე ანუ როგორ მზადდება? ძროხის ცუთა რი ორი ჯირკვლიდან არის შემდგარი და თითო ჯირკვალს ოროლი რძის გამოსავალი მილი აქვს, რომლებიც ძუძუს თავებით თავდებიან. ყოველ ძუძუს თავის ზემოდ არის შიგ. ჯირკვალში კარგა მოხდილია რძის მოსაგროვებელი აუზი. ამ აუზში ჩამოდის რამდენიმე მილი, რომლებსაც ჯირკვლიდან რძე მოაქვთ. თითონ ჯირკვალში გატარებული ეგრედ-წოდებული „შემავრთებელი ქსოვილი“ ძროხის ცუტს ჰყოფს რამდენსამე ნაწილებად, რომლებიც თავისის მხრით კიდე იყოფებიან უფრო პატარა ნაწილებად. ეს უკანასკნელი ნაწილები წარმოადგენენ პატარ-პატარა ბუდეებს, რომლებიც კიდე იყოფებიან რამდენსამე პაწაწინა ბუშტებად, ასე რომ მთელი ჯირკვალი შემდგარია უჯრებიდან, უჯრაკებიდან, ბუდეებიდან და ბუშტებიდან; ყველა ამ განყოფილებას თავისი გამოსავალი მილი აქვს, რომელიც უერთდება სხვა განყოფილების მილებს; ერთი რომელიმე გროვა ბუშტების მილები ერთი-ერთმანეთს უერთდება და ეს შეერთებული ძალი ჩადის ბუდეებში; ერთი გროვა ბუდეების მილები ერთმანეთს უერთდება და ეს საზოგადო მილი ჩადის უჯრაკში; უჯრაკების მილებიც ერთად შეერთებული ჩადის უჯრაში და უჯრებისა — აუზში. ამგვარად პატარა მილების

ერთმანეთში შეერთებით, მიღები თანდითან ფარაოვდება და ბოლოს დიდ მილად იქცევა. ყოველს ბუშტს თავისი გარსი აქვს და ამ გარსის შიდა კანი მოკირწყლოლია პატარ-პატარა ბუშტებით (უჯრებით) და გარედანაც მოფენილია სისხლ-მატარებელ მილებით. აი სწორედ ამ ბუშტების შიდა კანზე მყოფ ბუტკებში (უჯრედებში) ჩნდება რძე და პატარ-პატარა მილებით ჯერ ბუდეებში გადადის, ბუდეებიდან — უჯრაკებში, უჯრაკებიდან — უჯრებში და უჯრებიდანაც — აუზებში და აქა გროვდება.

რაც შეეხება იმას, თუ ამ პატარ-პატარა ბუტკებში ანუ უჯრედებში რძე როგორ მზადდება, ამაზე შეცნობებებს ჯერ გადაწყვეტილი არა გამოუკვლევია-რა; ამ საგნის შესახებ რამდენიმე აზრი ანუ თეორია არის გამოთქმულად და რომელი მათგანი უფრო მართალია, ამაზე არაფრის თქმა არ შეგვიძლიან; აი ეს თეორიები:

ზოგნი იმას ფიქრობენ, რომ ცურის ჯირკვლებში პირდაპირ სისხლი მოდის იმ სისხლმატარებელ მილებიდან, რომლებიც ბუშტების კანზეა და რაკი ეს სისხლი შეეა ამ ბუშტის შინა კანის ბუტკებში, აქ გადაკეთდება რძედ, ესე იგი სისხლის შემადგენარ ნივთიერებათაგან მომზადდება რძის შემადგენარი ნივთიერებანი. ზოგნი კი ამის წინააღმდეგ იმას ამტკიცებენ, რომ რძის მოსამზადებელ მასალად სისხლი კი არ იხმარება, არამედ თითონ ცურის შემადგენელი ნივთიერებანი და განსაკუთრებით ის წვრილი ბუტკები ანუ უჯრედებში იღებენ მონაწილეობას, რომლებიც ყოველ ბუშტუკის გარსის შიგნედან არიან; ეს ბუტკები აუარებლად მრავლდებიან, მრავალი მათგანი ეცლება დედა ბუტკს და მისი შინაგანი, ესე იგი პროტოპლაზმა რძედ იცვლება, ესე იგი ხაჭოლ, ერბოდ და შაქრად; მაშ აქ ის მოვლენა სწარმოებს, რომელსაც ანატომები „ცხიმოვან გადაგვარებას“ ეძახიან. ამ თეორიის დასამტკიცებლად ბევრი სხვა-და-სხვა გვარი საბუთები მოჰყავთ და მათ შორის ყველაზე დიდ საფუძვლად ის მიიჩნიათ, რომ, როგორც რძის რაოდენობა, ისე მისი შემადგენელ ნივთიებთა ურთიერთობა სრულიად დამოკიდებული არ არის, როგორც შემდეგ ენახავთ, ძროხის საკვებაზე; საკვებავის შედგენილების

შეცვლა ცოტად სცვლის რძის შედგენილებას და, თუ რამე შესამჩნევი განსხვავება ეტყობა — ეს მხოლოდ წყლის რაოდენობაში; ექსტრაქტის რაოდენობა კი ძალიან მკირედ იცვლება; თუ საკვებადში ბევრი ცხიმოვანი ნივთიერება ურევია, კმაშინ რძე ყოველთვის სუქანი არ არის და არც აზოტიურ ნივთიერებით მდიდარი საკვები უმატებს ხაჭოს რაოდენობას. ეს დამტკიცებულია მრავალ გამოცდილებით. ამავე თეორიის დასამტკიცებლად მოჰყავთ ის გარემოებაც, რომ ახალ-დედა ძროხის რძეში თიჯქმის ერთის კვირის განმავლობაში (ხან უფრო მეტი და ხან ნაკლები) ერთგვარი ნივთიერება ურევია, რომელსაც ბუტკების შინაგანის, პროტოპლაზმის შედგენილება აქვს, მაშ ჯერ მთლად არ არის გადაგვარებული რძედ; ამ გვარად ხსენის შედგენილება ხან ერთი და ხან ორი კვირის განმავლობაში ბევრად განიჩევა რძის შედგენილებიდან. ამის წინააღმდეგ, რომ რძე ვითომ პირდაპირ სისხლიდან იყოს მომზადებული, კიდევ მოჰყავთ ის საფუძველი, რომ რძესა და სისხლის ნაცრის შედგენილებაში დიდი განსხვავება არის; როგორც წინაღუენახეთ, რძეში კალიქვის მარილები უფრო გამამეტებულია, ვიდრე ნატრისა, და ამ მხრით რძის მინერალური შედგენილება უფრო მიემსგავსება სხეულის ქსოვილის მინერალურ შედგენილებას. სისხლის მარილებში კი პირიქით ნატრის მარილები უფრო გამამეტებულია; აგრედვე ამასთან ისიც შესანიშნავია, რომ სისხლის ალბუმინი და რძის ლაქტალბუმინი ერთმანეთს სრულებით არა ჰგვანან. ამას გარდა რძის ხაჭოში ერფგვარი ნივთიერება კიდევ მოიპოვება, ეგრედ-წოდებული ნუკლეინი, რომელიც სისხლში სრულებით არ არის.

ამ ორივე თეორიის ერთად მოთაქსება მოინდობა ერთმა გერმანელმა სწავლულმა რაუბერმა (Ranber), რომლის აზრითაც რძე მზადდება არა ბუტკების გადაგვარებით, არამედ სისხლას თეთრ მარცვლებადან (როგორც ვაცით, სისხლში ორგვარი მარცვლებია ანუ სხეულები — თეთრი და წითელი), ანუ ეგრედ წოდებულ ლიმფატიურ სხეულებიდან ამათის გადაგვარებით. რაუბერმა გამოიკვლია და დარწმუნდა, რომ მწველელი ძროხის ცურში სისხლის მიღები პირდაპირ არ არიან მიკრულვ

ნი ბუშტუკების გარსზე, არამედ მათ შორის დაგებულია ლიმფის მილები, რომლებიც წველის დროს სავსენი არიან თეთრ მარცვლებით; ეს უკანასკნელები გადადიან ბუტკების შინაგანში და მათი ზედ-მოქმედებით ანუ მათი შემწეობით რძის შემადგენელ ნივთიერებად გადიქვევიან. რაუბერის აზრით, ვიდრე ხბო დედის მუცელშია, იმის საკვებავად სისხლიდან მიდის თეთრი მარცვლები (ხბოს ჭიპის შემწეობით) და რადგანაც ხბოს დაბადების შემდეგ ეს მასალა საჭირო აღარ არის, ამიტომ ეს თეთრი მარცვლები საშვილოსნოში აღარ მიდის, არამედ პირდაპირ ძროხის ძუძუში გადადის და ამ სახით გრძელდება შეწყვეტილი კვება ახლად დაბადებულ ხბოსი. თუ რაუბერის აზრი მართალი გამოდგა, დამტკიცდება, რომ რძის მასალა პირდაპირ სისხლიდან მოდის ძუძუში და მაშ ერბოსი, შაქრისა და ხაჭოს მასალა ბუტკები კი არ იქნებიან, არამედ სისხლის თეთრი სხეულები. ახლა კი მხოლოდ ერთის თქმა შეგვიძლიან, იმისა, რომ რძის შემადგენელი წყალი პირდაპირ სისხლიდან მოდის და ექსტრაქტული ნივთიერება კი თვითონ ძროხის ძუძუში ასე თუ ისე მზადდება რომლისამე ნივთიერების გადაგვარებით. იქნება რაუბერის აზრი უფრო მართალი იყოს, ამაზე გადაწყვეტილ რამეს თქმა არ შეგვიძლიან, მაგრამ ეს კი საგულისხმოა, რომ იმის აზრს ფიზიოლოგიის მხრით ბევრი საფუძველი აქვს.

ხსენა, მისი შედგენილება და მნიშვნელობა. ხსენი ანუ ის რძე, რომელსაც ძროხა პირველ დღეებში იწველის, ხბოს მოგების შემდეგ, ნორმალური რძიდან მით განირჩევა, რომ შიგ ბევრი ეგრედ-წოდებული „ხსენის სხეულები“ ურევია და ამასთან შედგენილება და თვისებაც სულ სხვა აქვს. ხსენის სხეულები ან რძის ჯირკვლის ბუშტუკების კანის შინაგანი ბუტკებია და ან სისხლის თეთრი მარცვლები. რამდენადაც ბევრი დრო გადის ხბოს მოგების შემდეგ, იმდენად მცირდება რძეში ეს ხსენის სხეულები და ბოლოს სრულებით აღარ მოიპოვება; ამისთვის საჭიროა 3—14 დღემდინ (ძროხის პიროვნული თვისების დავარად). ხსენი ყვითელი ფერისა არის, სუნი სასიამოვნო არა აქვს და გემოთიც მლაშეა; ცოტად ტუტის რეაქცია

აქვს და დიდი სიმჭირხნე, თითქმის 1,080 და არა ნაკლებ 1,040; რადგანაც ხსენში ბევრია აზოტიური ნივთიერება, ამისათვის ამის წაღება არ შეიძლება, მაშინვე ახაჰოვდება, ესე იგი გასკელდება და შედგდება. ღვრიტის მიმატებით ან არ შედგდება და თუ შედგდა, მაინც მთლად არ იქნება შედგებული. ამ ხსენის შედგენილების და ზედ შეცვლის გამოსაკვლევად ეგზერინმა და სხვებმაც ბევრი გამოცდილება მოახდინეს და აღმოჩნდა, რომ საშუალო შედგენილება და ურთიერთი რაოდენობა მის შემადგენელ ნივთიერებათა ასე იცვლებიან (გამოსაკლებლად აიყვანეს 8 წლის ძროხა, მეექვსე ხბოს დროს):

	სიმჭირხნე.	ექსტრაქტი.	ერბო.	ხაჰო.	ალბუმინი.	შაქარი.	ნაკლები.
ხბოს მოგების უმაღლესი	1,068	26,68	3,54	2,65	16,56	3,50	1,18
10 საათის შემდეგ	1,046	21,23	4,64	4,28	9,89	1,42	1,55
24 — — —	1,043	19,87	4,75	4,50	6,25	2,85	1,03
48 — — —	1,042	14,19	4,21	3,25	2,31	3,46	0,26
72 — — —	1,035	13,86	4,03	3,88	1,03	4,10	0,82

ორი წლის ძროხა, პირველი ხბო.

ხბოს მოგების უმაღლესი	1,071	27,70	3,11	3,20	15,85	1,35	1,04
ხუთი დღის შემდეგ	1,033	13,15	3,94	2,86	1,42	4,55	0,88

აქედან ცხადია, რომ პირველ დღეების რძე, ხსენი ბევრად განირჩევა ჩვეულებრივის რძისაგან და განსაკუთრებით ექსტრაქტის რაოდენობით, რომელიც გამოწვეულია ალბუმინის რაოდენობის გადიდებით; ნორმალურ რძეში ჩვეულებრივ ექსტრაქტის რაოდენობა არის 12—13%, ხსენში კი თითქმის 30% აღის და ამაში ალბუმინის რაოდენობა 16—17%, როდესაც ნორმალურ რძეში 0,6% არ გადასცილდება; ამას გარდა პირველ რძეში მარილების რაოდენობაც გადამეტებულია და ამით მტკიცდება ის წინადადება, რომ რძე ან სისხლის თეთრ მარცვლებიდან მზადდება და ან თითონ ტანის ქსოვილისაგან (ეპიტელიის ბუტყებიდან). ხსენის შედგენილება კოვლოვის ერთგვარი არ არის და თანდათან იცვლება, ვიდრე სრულიად არ მიემსგავსება ნორმალურ რძეს. ზოგიერთ სწავ-

ლულები იმასაც იხსენიებენ, რომ ხსენში მყოფი ერბოც განირჩევა რძის ერბოსგან და აგრედვე შაქარიც, რომელიც რძის შაქარს კი არა ჰგავს, არამედ ყურძნის შაქარს.—ამას გარდა ხსენის ნაცარში ფოსფორის სიმეავის რაოდენობა აღის 41,33%, თითქმის თითონ ნაცრის ნახევარია და ეს სხეული რძის ნაცარში კი მხოლოდ 27,68 შეადგენს.

ხსენი ახალ-მოგებულ ხბოს საკვებად არის დანიშნული და უფრო მიემსგავსება იმ საკვებას, რომლითაც დედის მუცელში იკვებებოდა; მაშ ეს რძე ხბოსთვის უფრო სასარგებლო და შესათვისებელი და კარგად მოსანელმელო საკვებად ვიდრე ნორმალური რძე. ამისათვის ხსენი მთლად ხბოს საკვებად უნდა იყოს დატოვებული. ამ გარემოებაში ძროხის მოწველა უსარგებლოც იქნება, რადგანაც ხსენი კაცისთვის ძნელი გამოსაყენებელია: გათბობით მაშინვე ახაჭოვდება და ამასთან ცუდი სუნი და გემო აქვს. ზოგიერთი ფიქრობს, რომ ამ რძეს ბევრი ერბო აქვსო და ამისათვის სდღვებავენ, მაგრამ, როგორც უკვე ვნახეთ, ხსენში ერბო უფრო ნაკლებია, ვიდრე რძეში და ამასთან ისეთი ცული თვისებაცა აქვს, რომ შედღვების დროს ერბოს მოგროვებას აძნელებს და, მაშასადამე, სადღვებლისთვის მავნებელია. აგრედვე არც ყველის მასალად ვარგა; მისგან მომზადებული ყველი კარგად ვერა მწიფდება. მაშ ყველაზე კარგი ის იქნება, რომ ხბოს საკვებად დასტოვონ, და თუ ბევრია, მაშინ ლეკვებსაც აქაშონ.

შ) სხვა-და-სხვა გარემოებანი, რომელნიც ჰომოქმედობენ

რძის წარმომავლობასა და თვისებაზე

წინაღ მოვიხსენეთ, რომ რძის რაოდენობასა, შედგენილებასა და აგრედვე მომზადებაზედ ასე თუ ისე ჰომოქმედობენ სხვა-და-სხვა გარემოებანი, რომელთა შორისაც იმყოფება ძროხა; აქ ცული არ იქნება ორიოდე სიტყვით, გაკვრით, გავარჩილთ ეს გარემოებანი და მათი მნიშვნელობა.

1) აგებულების და ჯიშის კავლენა. რძის მომზადებასა და მის შედგენილებაზე უფრო დიდი გავლენა აქვს ძროხის აგებულებას და მის ჯიშს. წინადაცა ვსთქვით და ეხლაც გავიმეორებთ, რომ, თუმცა კარგი საკვებავი და მოვლა საჭიროა ძროხისთვის, მაგრამ მაინც ამით ჩვენ ვერ შევცვლით რძის შედგენილებას; მართალია, როგორც ამბობს ფლეიშმანი, ყოველი ლუკმა საკვებავისა და ყოველგვარი ყურადღება უეჭველად რძედ იქცევაო, მაგრამ რაოდენობა და თვისება რძისა მაინც უპირატესობით დამოკიდებულია ძროხის საკუთარ პერადს აგებულებასა და თვისებაზე: თუ თვითონ ძროხა კარგი და კარგის ჯიშისა არის, რძეც კარგი იქნება და პირიქით ცუდი ძროხის რძეს ველარა გამოაკეთებს-რა. ჯიში, როგორც ვიცით, არის ის თვისება ანუ თვისებანი, რომელიც მოულოვებია დიდი ხნის ვარჯიშობით და დიდი ხნის ბუნების გავლენით რომელსაჲე ჯგუფს, რომლის წევრნიც თითქმის ერთგვარად არიან მოსულნიც ერთგვარი ტანი, შეხედულობა და წონა აქვთ და ერთგვარი თვისებანი, საკვებავის შეთვისება, საწველავი ძუძუს, ცურის განვითარება და სხვანი. რადგანაც პირადნი თვისებანი ჯიშზეა დამოკიდებული, ამისგანო ჯიშის მნიშვნელობაც ცხადია. ჯიშს რომ დიდი მნიშვნელობა აქვს, ეს იქიდანაცა სჩანს, რომ სხვა-და-სხვა ჯიშს სხვა-და-სხვა ფასი აქვს; არიან იმისთანა ჯიშის ძროხები, რომლებიც ბევრ რძეს იწველიან და იმისთანანიც, რომლებიც, თუმცა ბევრს არ იწველიან, მაგრამ მათი რძე ან ძალიან სუქანია და ან ბევრ-ბაჭოიანი. ამასთან, რასაკვირველია, ესეც შესაძლებელია, რომ ერთსა და იმავე ჯიშის ძროხების რძის რაოდენობასა და შედგენილებაში დიდი განსხვავება აღმოჩნდეს; ხშირია, რომ განთქმული ჯიშის ძროხა ან ცოტას იწველიდეს სხვა ამავე ჯიშის ძროხებზე და ან მისი რძე ან ისე სუქანი არ იყოს და ბაჭოიანი. ამის გამო რძე, სწორედ რომ ვსთქვათ, ძროხის ჯიშისა და ინდივიდუალ ხარისხის საზოგადო ფუნქცია არის. თუმცა ჯერ კარგად არ არის გამოკვლეული ჯიშის გავლენა რძის რაოდენობასა და შედგენილებაზე, მაგრამ ის კი ცხადია, როგორც ზე

მოდაცა ვსთქვით, რომ ზოგიერთის ჯიშისა ბევრ რძეს იწველის და ზოგისა—ცოტას; ზოგი ჯიშის რძე სუქანია და ზოგისა კი არა. ჰოლლანდიელი ჯიშის ძროხა ბევრ რძეს იწველის, მაგრამ ამასთან მისი რძე ცოტა ერბოხს შეიცავს. ჰოლლანდიელ ძროხის რძეში ერბოს რაოდენობა შეადგენს 3% და 3,5% არ გადასცილდება. ზოგიერთი სხვა ჯიში კი, როგორც ბრეტონული და ჯერსეის ძროხა, თუმცა უფრო ცოტას იწველის, მაგრამ მათი რძე ძალიან სუქანია და ერბოს რაოდენობა აღის 5—6% და ხან მეტიც. ქიმიური ანალიზი პრაქტიკითაც არის დამტკიცებული მრეწველობაში? მაშინ როდესაც ჰოლლანდიაში ერბოს გამოსავალი 3% არ გადასცილდება (აქ ისიც არ უნდა დავივიწყოთ, რომ შედღვეების შემდეგ დოში რჩება ცოტაოდენი ერბო), საფრანგეთში ერბოს გამოსავალი შეადგენს 5% და 6%. საზოგადოდ შენიშნულია, რომ რძის რაოდენობა ცხადად ამცირებს ერბოსა და ხაჭოს რაოდენობას; რამდენადაც ძროხა ბევრს იწველის, იმდენად იმისი რძე ღარიბია ექსტრაქტულის ნივთიერებით. დაბალ ადგილების ჯიშისანი უფრო ბევრ რძეს იწველიან, როგორც ჰოლლანდიისა, ოლდენბურგისა, ბრეტენბურგისა, ოსტფრისლანდისა, მაგრამ მათს რძეში ერბო და ხაჭო ბევრი არ არის. ამ მხრით ერთმა ფრანსიელმა სწავლულმა ლეზემ (Lezé) შესანიშნავი აზრი გამოსთქვა: „ევროპაში ერბოს რაოდენობა რძეში კლებულობს დასავლეთიდან აღმოსავლეთისკენ“. ირლანდიელი კერრის ჯიშის ძროხები და საფრანგეთის ლიმუზინისა, ბრეტონისა და ნორმანდიის ჯიშისა მისითანა რძეს იძლევიან, რომელშიაც ერბოს რაოდენობა შეადგენს 4,5—5%; რაც შეეხება დანიის, ჰოლლანდიის და იტალიის ძროხებს, იმათ რძეში ერბოს რაოდენობა 3% და 3,5% მეტი არ არის; შვედკარის ძროხების რძეში ერბოს რაოდენობა 4% არ გადასცილდება და ხშირად უფრო 3,5%. მაგრამ ამის მაგივრად აღმოსავლეთის ძროხების რძეში შაქარი და ხაჭო უფრო ბევრია; ამგვარად დასავლეთის ძროხების რძე მდიდარია ერბოთი და შედარებით შაქარი და ხაჭო ცოტა აქვს; აღმოსავლეთის ძროხების რძეში კი ხაჭო და შაქარი უფრო გადაშე-

ტებულია და ამისგამო დასაველეთის რძე უფრო ერბოს მოსამზადებლად არის კარგი და აღმოსაველეთისაკი უფრო ყველის მოსამზადებლად სჯობია. ამასთან ესეც არ უნდა დავივიწყოთ, რომ ეს მეტ-ნაკლებობა პროპორციულური არ არის. საზოგადოდ, თუ რძე მდიდარია ერბოთი, მაშინ ხაჭოც ბლომშია აქვს და ამისგამო ექსტრაქტული ნივთიერება ამაში უფრო მომატებულია. სამწუხაროდ, სხვა-და-სხვა ჯიშების რძის ანალიზი ბევრი არ არის, მაგრამ რამდენიმე ანალიზიც ამტკიცებს ამ აზრს: მაგალითად, შვეიცარიის ძროხების რძეში წყალღ შეადგენს 87,5%, ერბო 3,6%, ექსტრაქტი 12,5% და თუ ერბოს ექსტრაქტის რაოდენობას შევედარებთ, ვნახავთ შემდეგს: $\frac{3,6}{12,5} = 0,288$; საღერის ძროხების რძეში დიუკლომ შენიშნა ერბო 3,22% და ექსტრაქტი 13,10 და აქედან ასეთი დამოკიდებულება გამოდის $\frac{3,22}{13,10} = 0,246$; ბრეტონულ ძროხას რძეში ერბოს რაოდენობა არის 5,5% და ექსტრაქტი კი მხოლოდ 16 და მათი დამოკიდებულება $\frac{5,5}{16} = 0,343$ მაშ, როგორც ვხედავთ, სხვა-და-სხვა ჯიშის რძეში უფრო ერბოს რაოდენობა იცვლება. აქედან ცხადია, რომ საფრანგეთის ჯიშის რძე და ინგლისის ჯიშისა უფრო ერბოს მოსამზადებლად არის კარგი და შვეიცარიისაკი უფრო ყველის მოსამზადებლად.

ჩვენ ამ ცნობათა მოყვანა უფრო იმისთვის გავბედეთ, გვინდა მკითხველებს ვუჩვენოთ, რომ ყოველ ქვეყანას თავისი ძროხის ჯიშის დაგვარად უნდა ჰქონდეს გაერკელებული ან ერთი დარგი მრეწველობისა და ან მეორე, თუმცა კი არც იმის წინააღმდეგი ვართ, რომ ორივე მრეწველობის განვითარება ერთსა და იმავე ქვეყანაში აღვირღალ შესაძლებელია.

რაც შეეხება სხვა-და-სხვა ჯიშის ძროხის რძის რაოდენობას, აქ ჩვენ მოვიყვანთ ფლორისშანისგან შეკრებილ ცნობებს, თუმცა კი კიდევ გავიმეორებთ, რომ ჯიშის გარდა რძის რაოდენობა უფრო დამოკიდებულია თვითონ ძროხის აგებულებასა და მის პირადს თვისებაზე:

ქუჩის მესხ ბტოუ მ1—მ1 ბტუგამ ოც ინ

ძირითადი ძროხის ჯიში.	რძის რაოდენობა მთლად წველის პერიოდში.	ლიტრი.
ჰოლლანდიური	3.000	ლიტრი.
ოლდენბურგისა	2.800	—
შვიცისა (შვეიცარია)	2.600	—
ალგაუს (შვეიცარია)	2.500	—
იწველის ჯიშისა	2.400	—
სიმენტალისა	2.300	—
მისბახისა	2.200	—
აუსბახ-ტრისდორფისა	1.900	—
უნგარულისა	800	—

როგორც ვსთქვით, სხვა-და-სხვა ჯიშის რძე მარტო ოლდენობით არ განირჩევა, არამედ ვითარებითაც; ცნობილია, როგორც წინადაც ვსთქვით, რომ შვიცის, ალგაუს და სიმენტალის ძროხების რძე უფრო სუქანია და უფრო ბევრი ხაჭო აქვს, ვიდრე ჰოლლანდიელ და ოლდენბურგის ძროხების რძეს. აგრედვე ბრეტონის, ჯერსეის და უნგარულ ჯიშის ძროხები თუმცა ცოტას იწველიან, უფრო სუქანია შვეიცარიის ძროხების რძეზე. საზოგადოდ ცნობილია, რომ რძის რაოდენობა კარგი ჯიშის ძროხისა ოთხჯერ ან ხუთჯერ მეტია მის წონაზე, მაგალითად, ჰოლლანდიური ძროხა თავის წონაზე ხუთჯერ მეტს იწველის (თუ ძროხის წონა 30 ფუთია, მთელ წველის პერიოდში მოწველილი რძე 150 ფუთი იქნება); შვიცისა და ალგაუს ჯიშის ძროხა $4\frac{1}{2}$ მეტს იწველის და სიმენტალისა მხოლოდ 4 ჯერ; თუმცა კი ამასთან ისეთი ძროხებიც არიან, რომლებიც ძალიან ბევრ რძეს იწველიან, რაც, რასაკვირველია, სრულიად დამოკიდებულია მის პირადს თვისებაზე. მაგალითად, გერმანიაში მაგდებურგის ახლო 1845 წელს იყო ერთი ძროხა, რომელიც წელიწადში 8.476 ლიტრს იწველიდა, მაშასადამე, დღეში 23 ლიტრს; 1862 წელს ჰამბურგის მსოფლიო გამოფენაზე იყო ერთი ძროხა, რომელიც წელიწადში 8.015 ლიტრ რძეს იძლეოდა, მაშასადამე, დღეში 22 ლიტრს; ცნობილი არიან აგრედვე სხვა შესანიშნავი ძროხებიც, რომლებიც დღეში არა ნაკლებ 15—16 ლიტრ რძეს იძლეოდნენ.

ყოველ მხარეს და ქვეყანას თავისი საქონლის ჯიშში ჰყავს გაშენებული და თუმცა შესაძლებელია უფრო კარგი ჯიშის გაშენება და ჯიშის გამოცვლა (ეს მოხდა ინგლისში, სადაც ძალიან მცირე ხანში სულ გამოსცვალეს ჯიშში); მაგრამ ამას დიდი დაფიქრება უნდა და აწონ-დაწონვა; ერთი და იგივე ჯიშში ყოველ მხარეში ვერ იხეირებს და თუ იხეირა, ყველგან ისე არ მოიწველის, როგორც თავის სამშობლო ქვეყანაში; ყოველი ჯიშში მხოლოდ მაშინ მოქმედობს ნორმალურად, როცა თავის ბუნების ჰაერში ცხოვრობს და თავის ნორმალურ გარემოებაში, რომელსაც რომელიმე ჯიშში საუკუნოების განმავლობაში შესჩვევია. ამის გამო ყოველ ქვეყნიდან არ შეიძლება ამა თუ იმ სასურველის ჯიშის გაჩენა. მაგალითად, თუ ვისურვებთ ჯერსის ჯიშის გაჩენას, რომელიც თავის სამშობლოში ეს ნაზი და მორჩილის ტანის ძროხა მიჩვეულია მდიდარს საძოვარს, ნაზს და ნოტიო ჰაერს, რასაკვირველია არ იხეირებს, თუ ესე ყოველივე ახალ ქვეყანაშიც არ დახვდა. სხვა ქვეყანაში გადმოიკვლება და მის რძეს მოაკლდება ერბო, ისე დიდი რაოდენობისა აღარ ექნება, როგორც თავის სამშობლოში; ჰატარ ტანის ბრეტონიული ძროხაც აგრედვე იკვლება თავის ქვეყანას დაშორებული, იზრდება, სქელდება და ჯიშის თვისება ეკარგება, თუ ხშირად არ არის გამეორებული მისი გაჩენის ცდა. ერთის სიტყვით, ახლის ჯიშის გაჩენას დიდი სიჭრთხილე უნდა და ამისთვის ყველას ემჯობინება, რომ ადგილობრივი ჯიშის შეირჩეს და შეეკედეს და რომელიც კარგად იხეირებს და კარგს რძეს შოგვცემს, ის გავაშენოთ.

2) წველის დრო ანუ ლაქტაციის პერიოდი. ძროხა შეუწყვეტილვ არ იწველის; ხბოს მოგების რამდენისაზე ხნის წინად ძროხა გასრება ხოლმე. მთელი ის დრო, როცა ძროხა რძეს იძლევა, წოდებულია ლაქტაციის ანუ წველის პერიოდად. ამ პერიოდის ხანი სხვა-და-სხვა არის სხვა-და-სხვა ძროხისათვის; ზოგიერთი ძროხა, თუმცა კი იშვიათად, შეუწყვეტილვ იწველის ერთ ხბოდან მეორე ხბომდინ და ზოგიერთი კი რამდენისაზე კვირით და ან თვით არ იძლევა რძეს. საზოგადო-

დოდ კარგი ძროხა წელიწადში 300 ლდეს იწველის და 65 ლდეს კი არა. ბერწოდ დარჩენილ ძროხას წველის პერიოდი უფრო დიდი აქვს, ხან რამდენიმე წელიწადი. წველის პერიოდში მოწველილი რძე ყოველთვის ერთგვარი და ერთის რაოდენობისა არ არის; პირველ დროში უფრო ბევრს იწველის და შემდეგ კი თანდითან ცოტას, თუმცა კი აქაც სხვა-და-სხვა განსხვავება არის მოსალოდნელი. მართლა-და, ეს მოვლენა ხშირია, როცა ძროხა ჯერ ბევრ რძეს იძლევა და შემდეგ კი ცოტას, მაგრამ არც ის არის იშვიათი, როცა ძროხა პირველ კვირებში ცოტას იწველის და შემდეგ კი თანდითან მატულობს და, როცა ერთ ხარისხზე დადგება, შემდეგ შეუცვლელად იძლევა ერთსა და იმავე რაოდენობას¹⁾. ყოველ შემთხვევაში, საზოგადო ის არის, რომ, როცა ძროხა ბევრ რძეს იძლევა, მაშინ ამ რძის ექსტრაქტულ ნივთიერების რაოდენობა უფრო დაბალია, ვინემ მაშინ, როცა ცოტას იწველის. ამ მხრით საინტერესოა შროდტის გამოკვლევა; ცხრა წლის განმავლობაში ყოველ ღღე შეამოწმა ექსტრაქტისა და ერბოს რაოდენობა ათის ძროხის რძეში. გამოკვლევა დაწყობილი იყო ნოემბერში (შლესვიგ-გოლშტინიაში ჩვეულებრივ ძროხები ხბორებს იგებენ შემოდგომას და ზამთარში ნოემბრიდან დაწყებული მარტამდინ; ამის გამო გამოცდილება დაიწყო ნოემბრიდან) გამოკვლევით ცხადად სჩანს წველის პერიოდის გავლენაზე მოწველილი რძესა და მისს შედგენილებაზე.

ი. შროდტის ანალიზების შედეგი თვე-და-თვე:

	ექსტრაქტი %	ერბო %	ექსტრაქტი უერბოვოდ %	ერბო მესტრაქტში %
ნოემბერი	12,848	3,501	8,842	28,87
დეკემბერი	11,950	3,860	8,590	28,12
იანვარი	11,887	3,227	8,610	27,66
თებერ	11,867	3,176	8,691	26,78

¹⁾ რძის შემცირება წველის პერიოდში, როგორც ეს ბევრ გამოცდილებით არის დამტკიცებული, დამოკიდებულია საკვებადის სიმცირეზე, ასე რომ, თუ ძროხა ცუდად არის ხაკვები, რძე უკვეყველად იკლებს და პირიქით, თუ კარგი და სარკმარისი საკველი აქვს, რძემ არა დროს არ უნდა იკლოს; რძის შემცირება პირდაპირ დამოკიდებულია ძროხის წონის შემცირებაზე და წონა ხომ აგრედვე პირდაპირ საკვებაზე დამოკიდებული. მაშასადამე, ვისაც სურს, რომ იმისმა ძროხამ არ იკლოს წველაში, იმან დიდი ყურადღება უნდა მიაქციოს მის საკვებას.

მარტი	11,722 —	3,139 —	8,583 —	26,78 —
აპრილი	11,731 —	3,100 —	8,630 —	26,48 —
მაისი	11,720 —	3,042 —	8,678 —	25,96 —
ივნისი	11,993 —	3,230 —	8,763 —	26,10 —
ივლისი	11,987 —	3,338 —	8,649 —	27,84 —
აგვისტო	12,185 —	3,448 —	8,637 —	28,30 —
სექტემბერი	12,283 —	3,596 —	8,684 —	29,28 —
ოქტომბერი	12,894 —	3,642 —	8,752 —	29,39 —

ნოემბერში, როცა ჩვეულებრივ საწველ ძროხების რიცხვი მცირეა და ამასთან რძესაც ცოტას იძლევიან და არც ახალ-დელა ძროხებია ბევრი, ამიტომ ექსტრაქტის და ერბოს რაოდენობა რძეში ბლომაღ არის, ვიდრე შემდეგს თვეებში, როცა ახალ-მოგებულ ძროხების რიცხვი მრავლდება. ივნისში იწყება გაუმჯობესობა და, მაშასადამე, წველის პერიოდის გავლენაც, განსაკუთრებით ერბოს რაოდენობაზედ, რომელზეც შესამჩნევად მატულობს და ოქტომბერში თითქმის 0,5—0,7% ვადამეტებულაია აპრილის და მაისის რძის ერბოზე. ამგვარივე გამოკვლევები მოახდინა კიუნმატ ერბოს მხრით 11 ახალ-მოგებულ ძროხაზე და მეორეს მხრით დიდრ ხნის მოგებულებზე, და აი ვე გამოკვლევის შედეგიც:

	ახალ-დელა ძროხის რძეში.	დიდი ხნის მოგებულ ძროხის რძეში.	უკანასკნელთა მხრით.
ექსტრაქტი	11,30%	11,57%	+0,27%
ერბო	3,19 —	3,35 —	+0,16 —
აზოტიური რეზანი	2,68 —	2,86 —	+0,18 —
რძის შაქარი	4,65 —	4,68 —	+0,03 —
ნაცარი	0,77 —	0,75 —	-0,02 —

თქმეცა ამ გამოკვლევებშიც ცხადად სჩანს წველის პერიოდისგან გამოწვეული განსხვავება მაგრამ, სამწუხაროდ, მოყვანილი რიცხვები ბევრს ვერას დაგვიმტკიცებს, რადგანაც სხვა და-სხვა ძროხის რძე არის გამოკვლეული.

როგორც წველის დროის, ისე თვითონ ძროხის ჯერის და თვისების გავლენაც ცხადად სჩანს კერძინის გამოკვლევებში.

გამოკვლევიდანა ვხედავთ, რომ ზოგიერთი ძროხის რძე მართ-
ლა იცვლება წველის პერიოდში და ზოგიერთისა კი არა; გა-
მოკვლევა იყო მოხდენილი სამი ჯიშის ძროხაზე, როგორც ახა-
ლის რძისა, ისე დიდ ხანს მოგებულისა და აი ამ გამოკვლე-
ვათა შედეგი:

პირველ ოთხ კვირაში. მერვე და მეცხრე თვეში.

სიმენტალის ჯიშის ძროხის რძეში	ექსტრაქტი %.	ერბო %.	ექსტრაქტი %.	ერბო %.
ძროხის რძეში	= 12,60	3,70	13,16	4,16
ოსტფრიზისაში	= 11,14	2,51	11,18	2,89
ჯერსეისაში	= 14,05	4,82	16,86	6,52

წველის პერიოდის გავლენა, როგორც ვხედავთ, იმ ძრო-
ხის რძეებს უფრო ეტყობა, რომლებშიაც ექსტრაქტის და ერ-
ბოს რაოდენობა ბევრია; იმ ძროხის რძეში კი, რომელშიაც ეს
ნივთიერებანი წინაღვე ცოტაა, შემდეგაც ბევრი განსხვავება
არა ხდება.

აგრეთვე გამოკვლევა მოხდინა კირხნერმა ორ ანგელის
ჯიშის ძროხაზე, რომლების რძეც იყო გამოკვლეული და აი
რა აღმოჩნდა:

პირველი ძროხა.

ხბოს მოგებიდან	ექსტრაქტი %.	ერბო %.	ხაქო %.	შაქარი %.	ნატრიუმი %.
12 კვირის შემდეგ	11,861	3,208	3,113	4,878	0,665
23 — — —	11,928	3,015	3,179	5,088	0,646

მეორე ძროხა:

ხბოს მოგებიდან	ექსტრაქტი %.	ერბო %.	ხაქო %.	შაქარი %.	ნატრიუმი %.
5 კვირის შემდეგ	11,151	3,109	2,651	4,770	0,621
16 — — —	11,408	2,845	2,745	5,149	0,686

როგორც სიანს, გადაწყვეტილი არა იქმნის-რა შესახებ
წველის პერიოდის გავლენისა რძის შემადგენელთა ნივთიერე-
ბათა შეცვლაზე.

3) ხნაანობის და მოძრავობის გავლენა რძის რაოდენო-
ბისა და კაითარებაზე. რამდენადაც დიდია რომელისამე ცხოვე-

ლის ტანში ნივთიერებათა ცვლილება, ანუ რამდენადაც დიდია სიცოცხლის ენერგია, იმდენად რძის რაოდენობაც გააღვირვდება; ამის გამო, როცა ცხოველი, თავის ცხოვრების რომელსაშიც ხანაში, მიიღწევს ამ უმაღლეს სიცოცხლის ენერგიას და ნივთიერებათა ცვლილების უპირატესობას, მაშინ უფრო ბევრს მოიწველის. საზოგადოდ ძროხის ცხოვრებაში ეს ხანა არის მეოთხე და მესამე ხბოს მოგება; მეექვსე ხბომდინ რძის რაოდენობა თანდათან მატულობს და მეექვსედან დაწყებული წი რამდენადაც ძროხა ხანში შედის და ბერდება, იმდენად კლწბულოებს იმის რძის რაოდენობა. ეს მხოლოდ საზოგადო კანონია, მაგრამ ამის წინააღმდეგ ხანდისხან იშვიათი არ არის. ეს, რასაკვირველია, დამოკიდებულია ერთის მხრით ძროხის მოვლასა და მის კვებაზე და მეორედ თითონ ძროხის პირად აგებულიებასა და ხასიათზე. რაც შეეხება ძროხის ხანში შესვლის ზედმოქმედებას თვითონ რძის ვითარებასა და შედგენილებაზე, ამაზე სამწუხაროდ არაფრის თქმა არ შეგვიძლიან; ფაქტადაც ამ მხრით საგანი არავის გამოუყვლივია. მხოლოდ ერთი დაკვირვება არის, დაკვირვება მორსულისა, რომელიდანაც სჩანს, რომ რძის რაოდენობის შემცირების დავარად რძეში მრავლდება ექსტრაქტული ნივთიერების და ერბოს რაოდენობა.

რაც შეეხება ძროხის ახურების პერიოდის გავლენას რძის რაოდენობაზე, ამ მხრითაც გადაწვეტილი არა არის; რა, ხშირია, რომ ძროხა ახურების დროს ცოტას იწველის და დამაკლებს შემდეგ კი ისევ მატულობს მისი რძე; ამასთან ისიც არის შენიშნული, რომ ახურებულ ძროხის რძე ნალეხს ძნელად იხდის, ძალიან ძნელად იღვებება, ესე იგი ძალიან ცოტა ეჭოვროვდება და უფრო ხშირად რძე გათბობით ხაჭოვდება. ამასთან ისეთი ძროხებიც არიან, რომლებსაც ახურების ხანაში სრულიად არ აკლდებათ რძე. არც ამ ხანაში თვითონ რძის შედგენილებაზე შეგვიძლია ვთქვათ რამე გადაწყვეტილი; ჯერ გამოკვლეული არ არის, იცვლება როგორმე თუ არა რძის შედგენილება და ან როგორ იცვლება.

მოძრაობას შესამჩნევი მნიშვნელობა აქვს რძის რაოდენობაზე; რადგანაც მოძრაობა მარგებელია ძროხისათვის, ამიტომ რძესაც რეგებს. სადაც და როცა შესაძლებელია, ძროხებს უნდა ნება ჰქონდეთ თავისუფლად მიწოდარში სიარულისა, მუდმივ დამწყვედუღნი არ უნდა იყვნენ. ზოგიერთ ადგილებში და განსაკუთრებით ღარიბ გლეხ-კაცობაში ძროხას ამუშავებენ და თუ ყურადღებითა და გაფთხილებით ამუშავებენ, სრულიად მავნებელი არ იქნება, არამედ მარგებელიც; კირხნერი გვარწმუნებს, რომ თუ ამ გარემოებაში ძროხა კარგად არის ნაკვები, იმისი რძე მატულობს. მაშ ამ გარემოებაში ძროხა კარგად უნდა იკვებებოდეს, რადგანაც ერთი ნაწილი საკვებავისა მუშაობაზე იხარჯება და არა რძის მომზადებაზე. დიდი ჯაფა კი ძროხას, არა მარტო რძეს აკლებს, არამედ ამასთან ძალიანაც შესცვლის მის შედგენილებას, ამცირებს ექსტრაქტის და ეროზს რაოდენობას და ადუღების დროს იჭრება.

სხვათა შორის ჰაერის ტემპერატურასაც საკმაოდ შესამჩნევი გავლენა აქვს; არა მარტო დაბალი ტემპერატურა მოქმედობს ცუდად, რადგანაც ამ გარემოებაში ბევრი ნაწალი საკვებავისა სითბოს გასაჩენად იხარჯება და არა ეროზს გასაყვთებლად, არამედ მაღალი ტემპერატურაც, რომელიც ასუსტებს ძროხას და მის ყოველ ორგანოს მოქმედებას და ამასთან ძუძუს ფუნქციასაც და ამცირებს რძის რაოდენობას. საზოგადოდ საკმარისია 10°—15°; ამ ტემპერატურაში ძროხები კარგად ჰგრძნობენ თავს; ამასთან ისიც საჭიროა, რომ გომის ჰაერი ხშირად გაიწმინდოს ვენტოლაციით.

ზოგიერთნი ამბობენ, რომ რძის რაოდენობაზე ამინდსაც დიდი გავლენა აქვსო, თუმცა კი გადაწყვეტილი არა იქმნის; ნამდვილი მხოლოდ ეს არის, რომ ყოველი ის მოვლენა, რომელიც ძროხებს რითიმე შეაწუხებს და აღაშფოთებს, რძესაც შეუმცირებს.

4) საკვებავის მნიშვნელობა. რძის გაჩენასა და წარმოშობაზე ძროხის პირადის აგებულობის და ჯიშის გარდა საკვებავისაც დიდი გავლენა აქვს. ყოველ ცხოველს მხოლოდ

მაშინ შეუძლიან კარგად იმოქმედოს და თავისი ყოველგვარი ფუნქცია რიგიანად შეასრულოს, როცა იმისი საკვები არა მარტო საკმარისია, არამედ შეთანხმებულ-შეწონილი აქვს მის ორგანოების საჭიროებას მოთხოვნილებას. როგორც საკვებადის კარგი თუ ცუდი შედგენილება, ისე მისი რაოდენობა ძრიელ ჰმოქმედობს ცხოველის ორგანოების ფუნქციაზე და რადგანაც რძეც ერთი ამ ორგანოების ფუნქციათაგანია, ამისათვის იმის რაოდენობაზედაც ექნება გავლენა. ყველამ კარგად იცის, რომ რისგანაც რომელიმე ცხოველის ორგანიზმი შესდგება, იმავე გვარ სხეულებისაგან უნდა იყოს შედგენილი იმისი საკვებადის; რასაც და რამდენსაც ორგანიზმი ჰკარგავს თავის მოქმედების და ფუნქციის დროს, ის და იმავე რაოდენობით უნდა დაუბრუნდეს საკვების შემწეობით. ამასთან ესეც ვიცით, რომ ყოველ ცხოველის ორგანიზმი შემდგარია როგორც აზოტიური, ისე ცხიმოვანი და უაზოტო ნივთიერებათაგან (პროტეინი, სახამებელი, შაქარი, ქონი და ზეთი). მათ შორის აზოტიურ ნივთიერებას უფრო დიდი მნიშვნელობა აქვს რძის გაჩენასა და მის რაოდენობაზე; როგორც წინადა ნათქვამიდან უკვე ვიცით, რძე ჩნდება აზოტიურ ნივთიერებათა ანუ ბუტკთა გადაგვარებით. ამის გამო, რამდენადაც ცხოველი ბევრ აზოტიურ ნივთიერებას მიიღებს საკვებთან, იმდენად დიდი და გაცხოველებული იქმნება ენერჯა გადაგვარებისა, ანუ ბუტკთა ხელ-ახლად გაჩენა და ამასთან ხელ-ახლადვე გადაგვარებაც, მაშასადამე, რძის მოზადებაც. ცხადად ლამტიკიცებულია, რომ თუ ძროხის საკვებს აზოტიური ნივთიერება აკლია, მაშინ ცოტას იწველის. თუმცა ცხიმოვანი ნივთიერებანიც მოქმედობენ რძის მოზადებაზე, მაგრამ პირდაპირ კი არა, ერობო ანუ ცხიმოვანი ნივთიერება, საკვებადში მყოფი, პირდაპირ არ გადადის რძეში; ეს ცხიმოვანი ნივთიერება სხვა მხრივ მოქმედობს, იწვება ანუ უანგდება სითბოს გასაჩენად ძროხის ორგანიზმში და ამით აზოტიურ ნივთიერებას იფარავს დაწვისაგან, მაშასადამე, ამ მხრით მის მაგიერობას სწევს და ამის გამო აზოტიური ნივთიერება აახლებს იმ წვრილ ბუტკ-

კებს ანუ უჯრედებს, რომელთაგანაც რძე მზადდება და, მაშასადამე, ამასთან ერბოც.—უაზოტო ნივთიერებათა რაოდენობას ისეთი დიდი მნიშვნელობა არა აქვს, როგორც ერბოს და აზოტიურ ნივთიერებას; მათი რაოდენობა (ესე იგი სახამებლისა, შაქრისა, ცელულოზასი და სხვ.) შეიძლება დიდად შეოცვალოს და რძეზე კი არავითარი გავლენა არ მოახდინოს.

ამასთან საჭიროა ისიც მოვიხსენიოთ, რომ საკვებავის ზედ-გავლენა რძის მომზადებაზე მხოლოდ მის რაოდენობასა და ვითარებაზე მოქმედობს; თუ ძროხას საკვებავი ცოტა აქვს და ან ამ საკვებავს ნოყიერება მცირე აქვს, ძროხა ცოტა რძეს იწველის და ამასთან თვითონ რძე ძალიან თხელია, ძალიან ღარიბია ექსტრაქტულ ნივთიერებით; საკმაო საკვებავით კი ძროხა ბევრ რძესაც იწველის და ამასთან ეს რძე უფრო მჭირხნია, უფრო მდიდარია ექსტრაქტულ ნივთიერებით. მხოლოდ ამით თავდება საკვებავის გავლენა რძეზე. ამასთან ისიც შენიშნულია, რომ საკვებავით არ შეიძლება რომელიმე რძის შემადგენელი ნივთიერების ცალკე გამრავლება ანუ შეცოტაება, ან ხაჭოს და ან ერბოს ცალკ-ცალკე ან გამრავლება და ან შეცოტაება; თუ საკვების ზედ-მოქმედებით ცვლილება რსმ მოხდა, მაშინ ეს ცვლილება შეეხება მრთელ რძეს და ყველა მის შემადგენელ ნივთიერებას. რძის შემადგენელ ნივთიერებათა ცალკე რაოდენობაზე უფრო ძროხას პირადს აგებულებას და იმის ჯიშს აქვს გავლენა (როგორც ეს არა ერთხელ გვითქვამს) და არა საკვებავს. მხოლოდ არის ერთი-ორი ნივთიერება, რომელთა გავლენაც შესანიშნავია: როგორც კირხნერი მოგვითხრობს, 1887 წელს კიუნმა სცადა და ძროხებს საკვებად მისცა ინდის ხურმის დაგვარი ხის კაკლების (palmier) წვეწონი და ფქვილი და აგრედვე აჯეჯილებულ ქერის ფესვები (ლუდის მოსამზადებლად ქერი უნდა აჯეჯილდეს; ამას შემდეგ ამ დაჯეჯილებულ ქერს აშრობენ და ფესვებს აშორებენ; აი ეს ფესვები იყო ნახმარი ძროხის საკვებად); ამ საკვებით ნაკვებ ძროხების რძეში ერბომ ძალიან იმატა. იმავე მსწავლულმა ძროხებს სა-

კვებად აღლია დაღერღნილი ლობიო (რომელშიაც ძალიან ბევრია აზოტიურბ ნივთიერება), მაგრამ იმათ რძეს ერბო არ მოემატა.

ბევრ გამოკვლევიდან ისიც აღმოჩნდა, რომ რძის რაოდენობასა და შედგენილებაზე კარგი გავლენა აქვს, როცა ძროხები მინდორში საძოვარზე იკვებებიან; ეს ყველა ძროხის პატრონმა კარგად იცის და ამიტომ ამის დასამტკიცებლ საბუთებს ჩვენ აქ არ მოვიყვანთ. ყველამ კარგად იცის, რომ ზაფხულისა და განსაკუთრებით მაისის კარაქი უფრო გემრიელია, უფრო სუნნელოვანი და კარგი ყვითელი ფერი აქვს მინდორში საძოვრად გაშვებულ ძროხის რძე ყოველის მხრით უფრო კარგია, ვიდრე გომში თივით და ან ბზით ნაკვებ ძროხისა.

ამას გარდა თითონ ძროხის მოვლასაც და წმინდად შენახვას კარგი გავლენა აქვს, როგორც მის რძის რაოდენობაზე ისე შედგენილებაზე.

5) წველას დროს და რაგას გავლენა. წველის რიგსაც დიდი ეკონომიური მნიშვნელობა აქვს; ამაზე დამოკიდებულია რძის რაოდენობა. მრავალ გვარს გამოცდილებით და გამოკვლევი და მტკიცებულია, რომ მოწველილი რძის წინა ნაწილი უფრო ღარიბია ექსტრაქტულ ნივთიერებით და განსაკუთრებით ერბოთი, ვიდრე ბოლოს ნაწილი, ესე იგი წინად გამოწველილი რძე სუსტია და ბოლოს გამოწველილი კი სუქანი, რასაკვირველია, ერთი-ერთმანეთთან შედარებით. ბუსენგოს გამოკვლევით დიდი ხანია ცნობილია ეს გარემოება. იმან გამოიკვლია ერთის ძროხის რძე, რომელიც წველის დროს ექვსად გაანაწილა: პირველად გამოწველილი რძე ცალკე გასინჯა, მეორეც—ცალკე და აგრე მოიქცა წველის გათავებამდე; ძროხამ ერთ ჯერზე 5.591 გრამი რძე მოიწველა და აქედან ჯერ გამოწველა 398 გრ; მერე 620 გრ., მესამე ნაწილში 1.293 გრ., მეოთხეში 1.390 გრ., მეხუთეში 1.565 და მეექვსეში 315 გრ; და აი შედეგი ამ გამოკვლევისა.

მაამბე აი შედეგი ამ გამოკვლევისა:

ნაწილები რძის რაოდენობა	I	II	III	IV	V	VI	სულ.
გრამით.	398გრ.	628გრ.	1.293გრ.	1.390გრ.	1.565გრ.	315გრ.	5.591გრ.
მათი სიმ- კირხნე	1,0339	1,0329	1,0328	1,0320	1,0312	1,0301	—
ექსტრაქ- ტული ნივ- თიერება-							
ნი $\frac{0}{0}$ $\frac{0}{0}$	10,47	10,78	10,88	11,23	11,83	12,67	11,27
ერბო $\frac{0}{0}$ $\frac{0}{0}$	1,70	1,78	2,10	2,54	3,14	4,08	2,88
სხვა ნივ- თიერება-							
ნი $\frac{0}{0}$ $\frac{0}{0}$	8,77	8,99	8,78	8,69	8,49	8,89	8,12

როგორც ვხედავთ, ერბოს რაოდენობა ძალიან იცვლება და სხვა ნივთიერებათა რაოდენობა კი თითქმის შეუცვლელი რჩება. ამ განსხვავების მიზეზი წინად ეგონათ რძის განაწილება ძროხის ძუძუშივე; ფიქრობდნენ, რომ რძე მოგროვილი იყო ცურის აუზებში და შიგვე ნალები ჰქონდა მოგდებული და ამის გამო წინად გამოსული ანუ გამოწველილი რძე უფრო ამისთვის იყო ღარიბი ერბოთი, მაგრამ ამის შეწყნარება შესაძლებელი არ არის, თუ მხედველობაში ვიქონიებთ თითონ ცურის აგებულობას. მაშ რა არის მიზეზი? ამ მოვლენის ასახსნელად გერმანიაში ბევრი გამოკვლევა იყო მოხდენილი და აქ მოვიყვან მხოლოდ კაულის გამოკვლევას, რომელმაც ერთ ჰოლლანდიელ ძროხის რძე წველის დროს სამად გაანაწილა და ამასთან წველის გათავების შემდეგ ძროხა კიდევ მოწველა სამჯერ ყოველ მეოთხედ საათის განმავლობაში.

აქამ ნაწველების შედგენილება:

	პირველად მოწველილი რძის ნაწილები.				პირველად მოწველილი საათის შემდეგ.		
	I	II	III	საშუალო	მეორე	მესამე	მეოთხე
ერბოს რაოდენობა	1,04%	3,57%	8,87%	3,507%	7,79%	6,01%	4,44%
ხაჭოს რაოდენობა	2,87	2,87	2,87	2,880	2,78	2,88	2,88
შაქრის რაოდენობა	5,18	5,20	4,82	5,129	4,88	4,70	5,01
ნაცრის რაოდენობა	0,72	0,88	0,88	0,86	0,74	0,78	0,80
ჯამი	9,78	12,29	16,88	12,238	15,81	14,46	13,10

აქაც იმასვე ვხედავთ, რაც ბუსინგოს გამოკვლევამ გვიჩვენა. მაშ რა არის ამ განსხვავების მიზეზი? ამის ასახსნელად ერთი აზრია გამოქმული, რომელიც კუყაზე ახლოა და იქნება მართალიც იყოს: ამბობენ, რომ ვითომ წველის დროს ერბო რჩებოდეს იმ წვრილ მილებში, რომლებშიც ერთიერთმანეთში არიან შეერთებულნი ცურის სხვა-და-სხვა განყოფილებანი და მოწველის დროს ძალად არიან გამოწველილნი; რადგანაც მეორე გამოკვლევაში, ესე იგი კაულის გამოკვლევაში იმასაც ვხედავთ, რომ თითო მეოთხედ საათის შემდეგ მოწველილ რძეებში პირველში უფრო ბევრია ერბო, ვიდრე უკანასკნელში, ამის ასახსნელად ის საბუთი მოჰყავთ, რომ ვითომ გამოწველილი რძე გამორეცხავდეს მილებში დარჩენილ ერბოს და ამის გამო, რასაკვირველია, პირველ ნარეცხში უფრო ბევრი უნდა იყოს ერბო, ვიდრე უკანასკნელებში. ამას მხოლოდ ამბობენ და დასამტკიცებელი საბუთი კი ბევრი არა აქვთ.

კაულის გამოკვლევა ერთ სხვა საინტერესო მოვლენასაც შეეხება, რომელიც ღირსია ყურადღებისა და რომელიც გვიჩვენებს, რომ რამდენადაც ძროხა ბევრჯელ იქნება დღეში მოწველილი, იმდენად ბევრ რძეს მოიწველის, ასე რომ დღეში სამჯერ მოწველით უფრო ბევრი რძე მოგროვდება, ვიდრე ორჯელ მოწველით აი მაგალითები:

პირველი ძროხა სამჯერ იყო მოწველილი ყოველ რვაქაათის განმავლობაში:

რძის რაოდენობა.	ექსტრაქტი.	ერბო.	სულ გამოდის
1-ლად 4 კილო	12,5	3,5	{ სულ გამოდის ექსტრაქტი. ერბო. 1,5 კილო 0,42 კილო.
2-რედ 4 კილო	12,5	3,5	
3-ემდ 4 კილო	12,5	3,5	
სულ 12 კ., რომელშიაც იყო 12,5% ღმ, 3,5			

მეორე ძროხა ორჯელ იყო მოწველილი ყოველ 12 საათის განმავლობაში:

რძის რაოდენობა.	ექსტრაქტი.	ერბო.	სულ გამოდის
1-ლად 5,5 კილო	12,5%	3,5%	{ სულ გამოდის ექსტრაქტი. ერბო. 1,92 კ. 0,36 კ.
2-რედ 5,5 კილო	12,5	3,5	
სულ 11 კ., რომელშიაც იყო 12% ღმ 3,5			

მაშ სამჯერ მოწველით რძემ იმატა ერთი კილოთი და ამ ნამეტში ექსტრაქტის რაოდენობა გადამეტებული იყო ორჯელ მოწველილზე 0,18 კილოთი და ერბო 0,06, რაც გამოანგარიშებით შეადგენს 9% რძეს, 14% ექსტრაქტს და 16% ერბოს.

როგორც ვხედავთ, სამჯერ მოწველით ძროხა უფრო რძეს იწველის, მაგრამ ეს ყოველთვის საარგებლობას არ შეადგენს. ანტარა სახლობისათვის, რასაკვირველია, ეს ცუდი არ არის და მოსახერხებელიცაა; ძროხას მოსწველიან დღის 4 საათზე, მეორედ შუადღისას და საღამოს 8 საათზე და ამის გამო უფრო ბლომად ექნებათ რძეც, მაგრამ თუ მოსაწველი ძროხები ბევრია, მაშინ იქნება სასარგებლო არ გამოდგეს მოგებასთან ხარჯის შედარებით. უკანასკნელ შემთხვევაში უფრო

ბევრი მუშაობა, არის, საქერო, ყურის გდებამდა, ხარჯი, ამ საქმის გადაწყვეტა, რასაკვირველია, დამოკრდებულა. თვითონ ადგილობრივ ეკონომიურ ვითარებაზედ, რომელიც ყველგან ერთგვარი არ არის. სადაც მოწველა ბევრ დროს თხოულობს და ძვირადაც ჯდება იქორჯერ მოწველით დაკმაყოფილებიან და საცა არა, იქ კი, რასაკვირველია, სამჯერ მოწველა ემაჯობინება. ჩვენს მხარეში იქ, სადაც საზოგადოდ მიღებულია საქონლის წყაროზე მორეკა სიცხის დროს (11—1 საათი), რასაკვირველია, ადვილწ შესაძლებელი იქნება ძროხების სამჯერ მოწველა — დილით, გარეკის წინაღ, ნაშვადღევს, ნახირის მოწველის დროს, და საღამოთი. იმ ადგილებში კი, სადაც საქონელი მთელი დღე ან მთებზე და ან ტყეშია გაშვებული, წინააღკვირველია სამჯერ მოწველა ძნელი მოსახერხებელი იქნება:

იქ, სადაც ძროხებს სამჯერ სწველენ, შენიშნულია განსხვავება, როგორც რძის რაოდენობაში, ისე იმის შედგენილებაში. აქ მოვიყვან დილით და შუადღისას მოწველილ რძეების განსხვავებას.

	დილით.	შუადღისას.
წყალი	89,75	88,22
ექსტრაქტი	10,25	11,78
ერბო.	2,43	3,64

როცა ერთი წველიდან მეორემდინ 10 საათმა გაიარა, (დილით მოწველილი), მაშინ რძე უფრო ლარიბი აღმოჩნდა ექსტრაქტული ნივთიერებით და ერბოთი და როცა მოწველათა შორის ხანი უფრო მოკლე იყო (8 საათი), მაშინ რძე უფრო მდიდარი აღმოჩნდა. მაშ აქ განსხვავება გამოწვეულია მხოლოდ იმით, თუ რამდენმა ხანმა გაიარა ერთი მოწველიდან მეორემდინ. — თუ ერთი მოწველიდან მეორე მოწველამდე ერთნაირმა დრომ გაიარა, მაშინ არა თუ რძის რაოდენობა ერთგვარია, არამედ მისი შემადგენელ ნივთიერებათა რაოდენობაც; აი ამ მხრით კირხნერის გამოკვლევა, რომელიც იმან მოახდინა

ნა 10: ძროხაზე. ამ გამოკვლევაში საშუალო რიცხვით ზომის ძროხამ მოიწველა მთელ წელიწადში

	დილით.	ნაშუადღევს.
10 ძროხამ წელიწადში	13.687,1 კილო.	13.331,4 კილო.
თითო ძროხამ დღეში	3,76 —	3,60 —

როგორც თითონ ავტორი ამოხს, ეს ცოტაოდენი განსხვავება მხოლოდ იმის მიზეზია, რომ ერთი წველიდან მეორე მდინ მაინც ნამდვილად 12 საათი არ იყო გასული; დილით ცოტა გვიან იყო მოწველილი და საღამოთი ცოტა ადრე.

ამასვე გვიჩვენებს ფლეიშმანის გამოკვლევა, რომელმაც გამოკვლევა 119 ძროხაზე მოახდინა 1879—1884 წლებში.

რძის რაოდენობა. ნივთიერებათა რაოდენობა.

	ერთ ძროხაზე.	ექსტრაქტისა %	ერბოსი %
დილით	3,266 კილო	11,990 %	3,261 —
ნაშუადღევს	3,218 —	12,050 —	3,286 —

საზოგადოდ, როგორც ძროხებს მოვლა, ისე მათი საკვების ერთგვარობა რამდენისაზე წლის განმავლობაში, რასაკვირველია, ძნელი მოსალოდნელია და ეს არა-ერთგვარობა არის მიზეზი, რომ ცოტაოდენი განსხვავება მაინც არის მოწველილ რძეებში, თუმცა დაახლოვებით ერთი ხანი იყო გასული ერთი წველიდან მეორემდინ (დილით და საღამოთი). ეს განსხვავება უფრო შესამჩნევია მინდორში საძოვრად გაშვებულ ძროხების რძეში. ამას ემატება ტემპერატურის განსხვავება დღისათჳს და ღამით, აგრედვე ამინდის გამოცვლა და ეს გარემოებანი ხომ, როგორც ვიცით, სხვა-და-სხვა გვარად მოქმედობს არა მარტო რძის რაოდენობაზე, არამედ მის შედგენილებაზედაც.

გ. ზეტრანსჳალია

(შემდეგი იქნება)

მედიკოსი იყო...
 -დროს...
 -როცა...
 -იქნება...
 -იქნება...
 -იქნება...

იქვე აღნიშნულ მთავარ ნაწილში მისი მნიშვნელობა იხილეთ
- იხილეთ მისი მნიშვნელობა მისი მნიშვნელობა მისი მნიშვნელობა
- იხილეთ მისი მნიშვნელობა მისი მნიშვნელობა მისი მნიშვნელობა

სახალხო პოეზია

იხილეთ მისი მნიშვნელობა მისი მნიშვნელობა მისი მნიშვნელობა
და მისი მნიშვნელობა მისი მნიშვნელობა მისი მნიშვნელობა

მისი საპედაგოგიკო, სასტუდიო და სამეცნიერო მნიშვნელობა

IV*)

წინა წერილებში ჩვენ, შეძლებისა დაგვარად, განვმარტეთ
ორგვარი მნიშვნელობა სახალხო პოეზიისა: სამედაგოგიკო და
სასტუდიკო. მაგრამ ამით რომ გავათავოთ საქმე, მრავალ-
გვარი მნიშვნელობა აღებული საგნისა არ იქნება მთლად და
ყოველ მხრივ გამოკვეთული. საპედაგოგიკო და სასტუდიკო
მნიშვნელობას გარდაცა აქვს სახალხო პოეზიას ღირსება და
მნიშვნელობა. ეს მნიშვნელობა არის სამეცნიერო, ანუ, უფრო
ცხადად რომ ვსთქვათ, მნიშვნელობა, როგორც საისტორიო
მასალისა.

ეს საგანი რამდენაც საყურადღებოა თავისთავად, იმდენად,
ჩვენდა სამწუხაროდ, სრულიად ხელ-უხლებელია; არა თუ მარ-
ტო ჩვენს ლიტერატურაში, თითქმის სხვა ერთა ლიტერატურა-
შიც კი ძნელად შეხედებით ამ საგნის სპეციალურს გამოკვლე-
ვას. ჩვენში ხომ ეს საგანიცა და მისი მნიშვნელობაც ძალიან
ბუნდად არის შეგნებული. ათას კაცში ერთი თუ გეტყვის,
რამდენად საყურადღებოა ამ მხრივ სახალხო პოეზია და მისი
გამოკვლევა.

რადგან ჩვენის გამოკვლევის დასაწყისშივე დავასახელოთ
გაზ. «НОВ. ОБОЗ.»-ეს წერილი, რომელშიაც ძალიან მრუდე და

*) იხ. № XI და XII — (1894 წ.) და I (1895 წ.).

შემცდარი აზრები არის გამოთქმული სახალხო პოეზიის მნიშვნელობაზე, ამისათვის მიესცემთ თავს ნებას და აქაც მოვიყვანთ ამ წერილის აზრებს სახალხო პოეზიის სამეცნიერო მნიშვნელობაზედაც. დავიწყით ცოტა შორიდან, რომ ქვევით უფრო ნათლად წარმოგვიდგეს თვალ-წინ ჩვენ მიერ აღებული საგანი.

ავტორი ხალხის საკითხავ წიგნებს გარდა, ქუთაისის წიგნების გამომცემელ ამხანაგობას ურჩევს აგრედვე საქეცნაერო წიგნების ბეჭდვასაც. „თუმცა ჩვენ, — ამბობს იგი, — კარგად გვესმის მართლად შეგნებული სახალხო წიგნების ბეჭედის სარგებლობა, მაინც ვერ გავხდებით თანახმა იმისი, რომ საზოგადო კრებამ (ამხანაგობამ) ისე შეავიწროვა და მჭიდროდ შემოზღუდა სამოღვაწეო საგანი ამხანაგობისა. თუ გვწამს ჩვენი მომავალი, ისიც უნდა გვწამდეს, ამ შემთხვევაში, რომ ჩვენი აზროვნება თან-და-თან გაფართოვდება და აღორძინდება. რიცხვი მწერალთა და მეცნიერთა თან-და-თან გამრავლდება, მაშასადამე, ჩვენის ლიტერატურის სხვა-და-სხვა დარგიც გამდიდრდება, ნუ თუ ისე დავგლახაკდით აზროვნებით, რომ ახლაც არ იქმნებიან ჩვენში რამდენიმე მაინც, რომელთაც შეეძლოთ რაიმე საფუძვლიანისა და საყურადღებოს შექმნა?.. მე კიდევ არა ვარ ასე იმედ-და-კარგული, მწამს კიდევ ჩვენის ინტელიგენციის ძალა, მწამს ისიც, რომ ჩვენ შორის არიან ისეთნი, რომელთაც, შეიძლება, ახლაც კი აქესთ დამზადებული თხზულებანი და ნაწერები სამეცნიერო და საბელეტრისტო ხასიათისა. თუ ამხანაგობა უარსა ჰყოფს საისტორიო, საბუნების-მეტყველო და საკრიტიკო თხზულებათა ბეჭდვას მხოლოდ იმიტომ, რომ სახალხონი არ არიანო, მდაბიო ხალხისთვის გაუგებარნი არიანო, — ამით ის უღალატებს თავისს უმაჯრესს მიზანს“...

ის აზრი, რომელიც ამ ზემორე ამოწერილს სიტყვებშია გამოხატული ავტორის მიერ, მართალი აზრია, ღრმა და საყურადღებო ყოველ ქართველის კაცისათვის. იგი არის დამაფიქრებელი, იმედის აღმძვრელი, ძარღვებში სისხლის-აღმთამაშებელი. ავტორს სწამს ბრწყინვალე მომავალი თვისის-ერისა, — თუ

კი ბებულ-წრფელად ლაპარაკობს, — სწამს აგრენვე აღორძინებ მისის გონებრივის ვითარებისა, აღყვავება მეცნიერებასა, დაბადება მოთავე კაცთა, აღზრდა ნამდვილ მამულის შეილთა და სხვა და სხვა!.. მართლაც რომ საგულისხმიეროა ეს აზრი! თუ ცოტათი მაინც ვეიცემს კიდევ მადე; თუ ცოტათი მაინც შეგვრჩენია ხასიათის სიმტკიცე, კაცობა, დიდ-სულოვნება, — დიდატ არა გვაქვს ჩება. მივეცეთ უმედობას ჩვენ, მხედველი ჩვენის მეცნიერების ასეთის არა სანატრელის მდგომარეობისა. წინააღმდეგ ასეთის უმედობისა, ჩვენ ზნობრივად ვალდებულნი ვართ გავმხნევეთ, აღვიჭურვეთ იმედით, სულ-გრძელებით და მხნედ შევუდგეთ შრომასა და მოღვაწეობას; ჩვენ ჩვენებურადვე უნდა დავხვედეთ წინ ბედის უკუღმა ტრიალს და დავამტკიცოთ, რომ ჩვენში კიდევ არის ნიშნი და სურვილი სოციალისტად, რომ კიდევ შეგვიძლია გრძებრივი მუშაობა, რომ ჩვენ ჯერ კიდევ არ დავლაჩრებულვართ სულიერად ისე, რომ მეცნიერებისათვის მტკი ბარგი ვიყოთ და ყველასათვის გამობუდნებარი ფაროალი. აი სად არის ეს ძარღვი, რომელიც უფრო მაგრად სცემს ჩვენს ავებულობაში! ამ ბოლოს დროს ჩვენს გაბედიებულს-სახოგადობაში მრავალს აქვს სურვილი სამშობლო უსულტურას ემსახუროს. მაგრამ, სამწუხაროდ, საქმისათვის გაბედვით ხელის მოკიდებას მაინც კი ვერ ვხვდებით. ამერიკის ნაწილად, სურვილი-სურვილად ჩნება; წყურვილი — წყურვილად და სულის კვება — სულის კვებად. ხეტავ რა ჩერებს ამ გულთა აღტყინებულს და საქმით კი უძლიურს ახალთაობას, ამ ახალს ძალას ჩვენ ძისახოგადობისას? ან რა წამალი უნდა მოვძებნოთ, რომ სურვილი საქმედ ექცეს, სულის კვება — ტკბილ გრძობად, გულის სიმშვიდედ და კმაყოფილებად? აი ამის პასუხის მოცემას ვერ ახერხებს ჩვენ მიერ მოხსენებულმა ავტორთა „Наша Ора“-ის წერილისა. მან მშვენიერად დაგვიხატა, რომ ჩვენ მდებერს აქვს სურვილი მუშაობისაო, მაგრამ ის კი ძრულიად ვერ განგვიმარტა, თუ პირველად წასუნდა შექმნათ ეს ახალი ძალა; ან რა მუშაობა უფრო საჭიროა დღეს ჩვესტების ავტორთა გზისა-არის, რომ ახლად

ფანშადებულ მუშაკთათვისა და საზოგადოების გაღვიძებისათვის საკმაო და უფრო საჭიროა „გამოცემა ჩვენისა და ევროპიელ ბელეტრისტების საუკეთესო ნაწერებისა და აგრედვე თხზულებათა შესახებ მოაჯული ისტორიისა, საბუნების-მეტყველო მეცნიერებისა, სოციოლოგიისა და საპოლიტიკო ეკონომიისა“.

იმპერატორს ჰხედავს მკითხველი, ის ვინც ისე თამამად ლაპარაკობდა ქართულ მეცნიერებისა და თვით-მეცნიერების აღორძინებაზე, ერთის სიტყვითაც არ იხსენიებს აქ მთელს ჩვენს წარსულს მწერლობას და სახალხო, ანუ საერო პოეზიას. ჩვენ კი ტყუილად გვიხაროდა ახალ მუშაკთა გამოჩენა! ამ მუშაკთა და მოღვაწეთა ერთი წვეთი ძალაც და ერთი წამი დროც კი არ მოახმარებინა ავტორმა ჩვენის ისტორიისა, წარსულ კულტურისა, მწერლობისა და ძველ სახალხო პოეზიის შესწავლისა და გამოკვლევისათვის! გაიგონა თუ არა, რომ „გამომცემელი ამხანაგობა“ დაარსდაო, მაშინვე გაახსენდა სოციოლოგია, საპოლიტიკო ეკონომია და სხვა ამისთანები და აბა, ვისაც ჭკუა გაქვთ, ახლავე ეკონომისტები და სოციოლოგები გავხდეთო!..

ჩვენი პასუხი ეს არის, რომ ჩვენ არა ნაკლებ ავტორისა ვსცემთ თაყვანს სოციოლოგიას და ეკონომიას, მაგრამ როდესაც იმ სულის კვეთებაზე ვლაპარაკობთ, რომელიც ემჩნევა დღეს ჩვენს საზოგადოებას, ან იმ არა-სანატრელ მდგომარეობაზე გვაქვს ლაპარაკი, რომელშიც არის დღეს ჩვენი მეცნიერება, მაშინ, ჩვენის აზრით, ცოტა რამ სხვა წამალს უნდა მივმართოთ, რომ გავხდეთ რასმე. მართლაც; ნუ თუ ჩვენთა ახალთა ძალთა უქმად ყოფნის მიზეზი დღეს ის არის, რომ სოციოლოგიური და ეკონომიური თხზულებანი არ არიან ქართულად ნათარგმნი და დაბეჭდილნი? ჩვენის აზრით, თუმცა ასეთ თხზულებათა გავრცელება ჩვენში ღიდად სანატრელია და საჭიროც, მაინც ჩვენის საზოგადოების მწარე ფიქრებს ვერ მოუღებს ეს ბოლოს. თქვენ გნებავთ, რომ დღესვე გავხდეთ ადამსმითები, სპენსერები და სხვა ასეთი ტიტანები მეცნიერებისა? ღმერთმა იმედი ნუ მოგიშლით! მაგას რაღა სჯობია?

მაგრამ მსოფლიო მეცნიერებასთანა და მეცნიერებთან რომ მი-
 ისწრავით, ან ანლავე რომ ლენორმანებს, ბოკლებს, კებე-
რებს, რანკეებს, მომზენებს, დრეპერებს, სპენსერებს და სმძ-
ტებს უნებებით გვერდში, ჩვენა მეცნიერება, ჩვენა წასწული
კულტურა, ჩვენა ზეპირ-სიტყვიერებისა და ძველი მწერლო-
ბას ნაშთები რაღად დაგვიწყობიათ? თუ კი მსოფლიო საი-
 ტორიო თხზულებათა გამოცემას „შეუძლია (ჩვენთვის) სარ-
 გებლობის მოტანა“, ჩვენმა ისტორიამ და კერძოდ ლიტე-
 რატურა-სიტყვიერებამ რაღა დააშავა? თუ კი უნდა მოველო-
 დეთ ჩვენის აზროვნების ზრდას, რატომ პირველი ადგილი ამ
 აზროვნებეს მუშაობაში ჩვენს წარსულს კულტურას და კერ-
 ძოდ ძველს სიტყვიერებას არ უნდა დაეთმოს? ან შესაძლოა,
 რომ, როცა ჩვენის ისტორიისა სახელმძღვანელო არა გვაქვს,
 დაგვებადნენ უკებ, რაღაც მანქანებით: ლენორმანები, რან-
კეები, შლოსსერები და ვებერები? კარგი იმედია, მაგრამ ჩე-
 ვნის აზრით, ეს უფრო ოცნებაა, ვიდრე იმედი. როდესაც შინ
ბავშვები შიმშილით იხუცებიან, მაშინ კვერს გარედ რა უნდა?
 როდესაც ჩვენის თავისა არა ფაგვევება-რა, სხვას როგორ შე-
 ვისწავლით? მაშასადამე, ჩვენ ქართველები პირველად ჩვენსავე
 თავს უნდა დავუტრიალდეთ, ჩვენი თავი უნდა ვიცნოთ და
 მით ისეთი ნიადაგი უნდა მოვაშობლოთ, რომ სხვა ერთა შო-
 რისაც თუ გაზნდნენ მსურველნი ჩვენის კულტურის შესწავ-
 ლისა, როგორც აღმოჩნდნენ ბროსე, ლენორმანი, დიუბუა,
სენმარტენი, ლეისტები და სხვანი, აი ამათ შემდლოთ ჩვენის
 მწერლობის და საზოგადოდ კულტურის შესწავლა. ამისათვის,
 როდესაც ჩვენ მეცნიერებაზე გვბნდა ლაპარაკი, ან როცა ვი-
 მედოვნებთ, ახალი მწერალნი და მეცნიერნი დაგვებადებიანო,
 მაშინ პირველ ადგილზე უნდა დავაყენოთ ის მეცნიერება, რო-
 ლმელიც საფუძვლად უნდა დაედვას მთელს ნაციონალურს კუ-
 ლტურას და, მაშასადამე, რომელის მეცნიერების შემუშავე-
 ბაც უფრო საჭიროა და საჭირო. ეს მეცნიერება, ჩვენის აზ-
 რით, გახლავს ისტორია—ისტორია სამოქალაქო, საეკლესიო
 და სალიტერატურა, ან უკედ რომ ვსთქვათ, მთელის ქართუ-
ლის კულტურის ისტორია.

არაფერი არა გვჭირდება და არ გვაკლია დღეს ჩვენ — ქართველებს — ისე, როგორც ხეირიანი ისტორია, რადგან უამრსოდ ჩვენი წარსული არის და იქნება კიდევ მოცული სიბნელით, როგორც ჩვენთვის, აგრედვე სხვებისათვისაც, ხეირიანი ისტორია რომ გავიჩინებოდეს, მაშინვე გადასთარგმნიან ყველა ენებზე, — რადგან კავკასიის შესწავლა, კარგა ხანია, რაც სწყურიათ ევროპის მეცნიერებს, — გადასთარგმნიან და გაიგებენ ისეთს რამეს, რაც სიზმარშიაც არ მოპლანდებოდეთ ზოგიერთებს. ხოლო ამას კიდევ მოჰყვება, რომ ეს მეცნიერები და მათთა თხოვლებათა წამკითხველნი მხეცებად და ზეღურხალხად აღარ ჩაგვევლიან, არამედ, ამის მაგიერ, მოგვეტანებიან, დატწაფებიან ჩვენის წარსულის შესწავლას და ამ რიგად უცხო ქვეყნებისა და ჩვენის სამშობლოს მეცნიერები ხელჩაკიდებით შეუდგებიან იმ ერთს ჩვენს სატრფიალო საქმეს, რომელსაც მუდამ დღე შევსტკერებთ საცოდავად მარტო ოდენ კეტილის სურვილით აღვსილნი, ოცნებით გატაცებულნი, ხოლო საქმის გასაკეთებლად უნადაგონი, უმწონი და უძლური... მაშინ ყველა გაიგებს, რომ ჩვენ დიდაც ამერიკელი ველურნი ვართ; პირიქით, გაიგებენ, რომ ჩვენ კულტურული ხალხი ვართ, შეგვქმნით არა ერთი ოქროს სატკუნე მაშასადამე; ვქონია ბრწყინვალე წარსული, აყვავებული ბელეტრისტიკა, სასულიერო მწერლობა, სკოლები, ხელოვნება, მისი სტილი და სხვ...

შეგრამ რა არის საჭირო დღეს იმისათვის, რომ ასეთი ისტორია გავიჩინდეს? ზოგიერთი ვაებატონების აზრით, ამისათვის არ არის საჭირო არც ძველი ადათები, არც თქმულებანი, არც ზღაპრები, არც ლეგენდები, არც სიგელ-გუჯრები და არც სხვა ძველი ნაშთი რამ (იხ. „კლოდ გეს“ თარგმანის წინასიტყვაობა — ზანგისა). იგინი აქაც გირჩევენ მხოლოდ ვიქტორ ჰიუგოების, ბაირონების, რუსთაველების და სხვების (პოეტების) კითხვას. რაზედაც უნდა ლაპარაკობდნენ, მაინც სოციოლოგებს, ეკონომისტებს და პოეტებს ეჭანებიან, მიუხედავად იმისა, შენეწერება თუ არა საქმის ვიფარების ასეთი მოსახრება და

მსჯელობა. თუ არ დაეთანხმე, მზალ არის შენთვის სახელწოდება „რეტროგრადისა“, „ობსკურანტისა“, „ოტსტალისა“, „კონსერვატორისა“ და სხვანი! ეს იმიტომ, რომ ამტკაცებდი ისტორიისათვის ძველ ნაშთების საჭიროებას. მაგრამ ეს იმას ჰგავს, რომ წაღები გქონდეს და იძახოდე, ქუდი რაღად მინდაო? მაშინ, სადაც ბაირონი იქნება, რაღად გვინდა ბოკლი, ან სადაც ვებერი და რანკე არის, იქ რა საჭირო იქნება ჰეინე, შილლერი, შოთა, გეტე, კლოპშტოკი და სხვანი?

მაგრამ ასე სჩვევია „ბულვარის ფილოსოფიას“ და მის კორიფეებს: ჩვენის აზრით კი, ისა სჯობდა, რომ პოეტო პოეტის ადგილას იყოს, სოციოლოგი—სოციოლოგის ადგილას; ისტორიკოსს მივანდოთ ისტორიკოსობა და მაშინ ყველანი კარგნი იქნებიან თავ-თავის ადგილზედ. მაგრამ, ვაი თქვენს მტერს, თუ ესენი ყველანი ერთმანეთში აურ-დარიეთ, ან თუ ისტორიკოსობას აპირობ და ახალ რომანების მეტი არა იწამე-რა?

წინააღმდეგ ასეთის ცრუ ფილოსოფიისა ჩვენ ვიტყვი, რომ ერთი პატარა ნაშთი ძველის მწერლობისა და ან ძველ სახალხო თქმულებისა ზოგჯერ იმდენს ეტყვის ისტორიკოსს, რამდენსაც ვერ ეტყვის მთელი გუნდი ზემოხსენებულ ცრუ ფილოსოფოსებისა, რომელთაც ფანტაზიასზედ განუზრახავთ ისტორიის აშენება. ერთი ასეთი ნაშთი ხანდისხან აღადგენს მთელს ეპოქას ისე, როგორც მაგალითებრ, ორიოდე პუკარმა ეანის წარწერებისამ აღადგინა თითქმის მთელი ისტორია მცირე აზიისა. ასეთივე ნაშთი უკუ-გავადებინებს მრავალს თეორიას და მშვენიერად დასტამბულს წიგნებსაც, სადაც ისტორიკოსი წინ უსწრობდა წყაროების აღმოჩენას და მასალების დამზადებას. სახალხო სიტყვიერების ნაშთებზე გვექნება მსჯელობა ცოტა ქვევით და აქ კი შევჩერდეთ პატარა ხანს ხელოვნურ მწერლობასა და საზოგადოდ ისტორიის ნივთიერს ნაშთებზედ.

„ყველაზე უფრო მდიდარს წყაროს მკვლევარისათვის,—ამბობს აკადემიკოსი ბროსე,—წარმოადგენს კრებული საეკლესიო და კერძო გუჯარებისა. ისტორიის მკვლევარი, რომელიც

მოახმარს მათს კითხვას ორს, ან მეტს წელიწადს, შეადგენს უტრო სანტერესო, მდიდარს და ნამდვილს ისტორიას, ვიდრე ვახტანგის მეტიანია. უაუთოდ ახალგაზდა ქართველებში გამოჩნდება ისეთი მოყვარული თვისის სამშობლოსი, რომელიც მოკვლევს ხელსაზმ მშვენიერს საქმეს“. „მათში“ თქვენ იზოვიათ განაგრძობს იფივე მეცნიერთსხვა აღვილას, — ქრონოლოგიას; აღმინისტრაციას, სჯულის დებას, გადასახადს, ზომებს, წონასწ გენეალოგიას, მეფეთა შერის კავშირს, სახალხო ჩვეულებათა და სხვას“¹⁾ სიცილოთუფი ძირეფორბ.

სიტე მართალიც არის, ჯანის ლურსმული წარწერები; მაგალითებრ, მხოლოდ რამდენიმე ჰყარია, მაგრამ მათის შემწეობით აღადგინეს ისტორია თითქმის მთელის მცირე აზიისა და წასწიეს ჩვენი მწერლობა და საზოგადოდ კულტურა რამდენიმე საუკუნით წინ. ამ ორიოდე ჰყარმა მიიქცია ყურადღება მთელის ევროპისა, გამოიწვია მუშაობა ისტორიკოსებისა და ფილოლოგებისა. ამ წარწერებზედ აღაშენეს ხავისი დიდება და სახელი. გინ კმა (on the cuneiform inscriptions of Van), რომ ბერმა (Etudes archéologiques sur les inscriptions cuneiformes de l'Arménie Paris 1876), შორდმანმა, სუისმა, გიუიარმა და სხვებმა²⁾ ჩვენს ისტორიაში, ასეთეს ნაშთების შეუკრებლობისა და გამოუკვლევედობის წყალობით აღესაც არა ერთი აღვილრა ჩაბნელებულ და წყვედიად მოკული გარნა გვაქვს ნება ესთქვათ, რომ ეს ჭრის იმის გამო, რომ ვითომ წარსულს საუკუნოებში ისტორიოგრაფთა არ გვეჩანია და ძველი ნაშთები არ გავაჩინებ არა გვაქვს, რადგან ჯერ სრულიად არ არის გამოკვლეული ძველი ჩვენი ისტორია, ჯერ ჩვენ ხელს არ გვიბოზა ძველ განაოლებიან ცენტრებზედათვს. უწინ ასეთეს აღვილასაც კი გვერს

1) იხ. Груды V археологич. съезда, стр. 4 (1879 г.), 420 (1882 г.); Д. Баградов — Археол. пугеш. по Турин и Алгарв. СПб. 1878 г., стр. 12—13; Д. Пурцеладзе — „Научное значение груз. гуджаров“, в трудахъ предворт. комитета V археол. съезда, стр. 426—430; „Крестъян. грам.“, предисловіе; „Черк. гуджаров“, предисловіе.

2) იხ. В. Потанов. — Вавилскія клинообразн. надписи (Мин. Народн. Просвѣщ. 1874 г.; Янгар, 1875 г.; Яевар).

ნდა განათლებას, კენჭები, სადაც დღეს ხსენებაც არ არის ქართველისა, მავალითებრ, პალესტინაში, ისინაზე, ათონზე და სხვაგან, სადაც აქეთ-იქით ხდებოდნენ ჩამოწერილი ფურცლოები, ესტრატისა, ამომბიციისა, ხშირად წიგნებ წერას უკლებლად პირუტყველთა ყმაწვილი და თავს ნანებებდა უკვე გაქარბებულ ლიტში ჩვენ გვიწოდეს ჩვენთა წინაპართა და საუკუნეთა გვიწოდებდეს, გვიზადეს, ჩინ იცხს, რამდენი კარაბადინი, სპედეაგოგორი წერილები, სამეცნიერო ქრისტომატიკები, ქრონიკები და სხვა რამდენი საფილოსოფიო, სალოლიკო, სასტრატეგიკო, სპეცელეეტრისტო თხზულებანი! ჩვენ კი ვიცით ესენი?! არა! გარნა მსურველი ვიან შესწავლისა? ისრულივდაცა უნდა თვითონ შესწავლა არის შეუძლებელი, რადგან ესინაშე დაფანტულ ღია პარიეში, რომში, პალესტინაში, ისინაზე, ათონზე, პეტროპოლურში, მოსკოვში და საქართველოს სხვა-და-სხვა კუთხეებში ზოგიერთს ვაუბრებთ, რომ აკითხოთ, ამ ნაშთებისა შესწავლა კი არა, ხელისხლებაცა შრა-ღერს! ამისთანა ვაუბრებები სულ უკუღმა ეტრადებენ წაღმა დასატრიალებელს საქმეს, რადგან ბოლოდან აპირებენ მის დაწყებას, როცა სახელმძღვანელად ებოც არ მოგვობათ, ისინი იძახიან, უცხად სტაციოლოგები, ეკონომისტები და მსოფლიო ისტორიკოსები უნდა გაეხდეთო! სხვებმა თავიდან დაიწყეს საქმე და დიდ ხანს მოუწოდნენ მის და ბოლოებასო და ჩვენ კი ამოვლოს მივარდებით და ხელად მივ ვალდ საყესთანაო!

აი ამ ოცნებით სტებება დღეს საგრძნობელი ნაწილი ჩვენის ახალგაზრდებსა, იგი მოელის ვილაც მეცნიერებს, მშრომელებს და ის კი ჩვენი ყლებმა, რომ იმათ მასაღისა და ნიადაგის დამზადება უნდათ, რა გამოვა მეწე, რომ კიდევ დაგზადნენ მშრომელი და მეუბანი? სუბილად მესალვო ჩემ ქვეყნის ყველა კუთხეებშია მღვანტული?

აქედნე ჩვენ მივუვალავით იმ დასკვნას, რომ უმთავრესი ყურადღება უნდა ექმნას დღეს მსოფლიო ჩინის ესტორიას და

*) А. Пагарели — Памятник груз. старинн. на св. Горе и на Синае (Палестинскій сборникъ) X вып.: Москва — Свѣдѣнія о памятникѣхъ груз. письменности, СПб. 1886 г., гл. II.

ნამეტურ მის წყაროებს, მის მასალებს, ე. ი. ძველს ნაშთებს კულტურისას. მაგრამ ეს ნაშთი არ ეკუთვნის მარტო მწერლობას, ანუ ძველს ლიტერატურას. ძველი მწერლობა ვერ წარმოადგენს სრულს მასალას ისტორიისას, ისტორიკოსს ხშირად იქეთი საგანი შეხედება, რომლის შესახებაც ძველს მწერლობაში არავითარი პასუხი არ მოიპოება. ამ შემთხვევებში ისტორიკოსი იძულებულია მიჰმართოს მეორე წყაროს ისტორიისას, ე. ი. სახალხო ზეპირ-თქმულებათა, ძველს გადამოცემათა, ადათებს, ჩვეულებათა, ახ, საზოგადოდ, ძველს სახალხო პოეზიას.

მალად წარსული ერისა, მისი კულტურა, მისი ცხოვრების სხვა-და-სხვა კერძობა და ერის ხსოვნა-მეხსიერება, მისი გარდმოცემანი, საზოგადოდ მისი გონებრივი ნაწარმოებნი, ისე მტკიცედ არიან ერთმანეთ შორის გადაკვანძილნი, ჩაქსოვილ-ჩაწნულნი, რომ უერთმანეთოდ ვერ წარმოადგენენ სრულს მასალას ვერც ლიტერატურის ისტორიისათვის კერძოდ და ვერც ისტორიისათვის საზოგადოდ; მაშასადამე, ვერ დაჰხატავენ წარსული დროის სრულს სურათს *).

ამ ნაირად ჩვენ დავეუხლოვდით იმ საგანს, რომელიც განსაკუთრებული საგანია ჩვენის გამოკვლევისა. რაღა თქმა უნდა, რომ თუ კი სახალხო ზეპირ-სიტყვიერებასა და ისტორიასა, კულტურასა, ისტორიის ნიჟიერ წყაროსა და სხვათა შორის ასეთი კავშირია, ეს სიტყვიერებაც უნდა იქმნას წყაროდ ისტორიკოსისათვისაცა და სხვა მეცნიერისათვისაც; მაშასადამე, უნდა იქმნას იგი შესწავლილი ჯეროვანად. მაგრამ სანამ ჩვენ ამდენის თქმას ვაგებდავდეთ, ბევრი რამ გვჭირდება წინდაწინ გასაკეთებლად. საქმე იმაშია, რომ ეს არის ჩვენი საპრიორო მოსაზრება, რომელსაც დამტკიცება უნდა, ე. ი. ფაქტებსა და ავტორიტეტებზე დამყარება, რომ ყველასათვის ცხადი შეიქმნას. სახელდობრ, რადგან ჩვენ ზევით გამოვთქვით ის აზრი, რომ სახალხო სიტყვიერებასა და ერის ისტორიასა, კუ-

*) ზოგიერთ ჩემ მიერ მოყვანილი ზემოდ პერდერის აზრი ამის შესახებ.

ლტურასა, ხელოვნებასა და ცხოვრების სხვა-და-სხვა კერძობას კავშირი აქვთ ერთმანეთში, ამისათვის ჩვენი აზრიც მხოლოდ მაშინ იქნება დამტკიცებული, როდესაც იმ ზემო ნახსენებს კავშირს გამოვიკვლივთ. მაგრამ აქ ჩვენი საგანი მეტად რთულს ხასიათს იღებს. საქმე იმაშია, რომ ისტორიის წყარონია არა მარტო ქრონიკები, არამედ თითქმის ყველა დარგნი მეცნიერებისანი და ნამეტურ კი არხეოლოგია, ლინგვისტიკა, იურისპრუდენცია, ხელოვნება (искусство), სოციოლოგია, ძველი მწერლობა და სხვა. ამისათვის ჩვენთვისაც სავალდებულოა, შეძლებისა დაგვარად, გამოვარკვიოთ, თუ რა კავშირია სახალხო სიტყვიერებასა (პოეზიასა) და ამ მეცნიერების დარგთა და მწერლობათა შორის. მხოლოდ ამ კავშირის გამრკვევის შემდეგ შეგვიძლია ცხად-ვყოთ მნიშვნელობა სახალხო სიტყვიერებისა, როგორც საისტორიო მასალისა. თუ ეს ასეა, რაღა თქმა უნდა, რომ აქ პირველი ადგილი უნდა დიქტიონს ძველმა მწერლობამ და ხელოვნებამ, რადგან სახალხო პოეზიას და მათ შორის არსებობს უფრო მტკიცე კავშირი, როგორც დავინახავთ ქვევით. ჩვენი მეთოდი ისევე ის იქნება, რომელიც გვქონდა წინა წერილებში, ე. ი. მეთოდი შედარებისა, ხოლო იმ განსხვავებით, რომ აქ უფრო ფართო ადგილზე დაეთმობა ამ მეთოდს, რადგან საჭიროდ ვრაცხთ მივაქციოთ დიდრ კურადღება საპარალელლო მოვლინებათა ძველს მწერლობა-ხელოვნებაში და სახალხო ზეპირ-სიტყვიერებაში, ესე იგი ჩვენს მწერლობა, ხელოვნება და სახალხო პოეზია უნდა შევეუდაროთ სხვა ერთა მწერლობას, ხელოვნებას და პოეზიას, რომ აქედან ამოვღებულ ერთგვარ მოვლინებით თვით საგანი და მისი გამოკვლევა, საინტერესო შეიქმნას.

გვინაგ აუ ითხოვნა ითუ
 მისამ :ალი...
 -ტეწოთმ ტუნნტ...
 -ონინ ფუინ...
 -ინან აუ მ...
 ესნ-სიოუტ...
 ადოუან უიოუნსოთ...

...ოთხობა... კმა პინებოგობე ან ამანგელოუდ ამანტოტოუ
 ...ომნ ცობა იმენა მრედასინი კონონგენსაბე ანცე იბინგე მან
 ...მანე იმენე ნი კრედელო, იულანტოტრანე ამტეი შინან ფოო
 ...ტენ იმედე იმენა ნი ნიბენე .სტრუტეილონე ამანგე მან
 ...ობაქუ პიბობტა ნიბე .ინანი ნენე ამტეი მანამ ამტეობ
 ...მტეი აუნცე პინს **საკრთული გუსიკა** ...ტობენ აბე იმ
 ...ტეტიგეიფიუ .იგეოო... ან ... ან იმპინებოტეი
 ...გე .იგეოო... (იბრაჰიმი) ანგელოუდ .იგეოო...
 ...ნტეოდეა კრედელო მანამინი .ეპე ან აბოოტეი იუ
 ...მე მტელია რამე მარკვეულის .თქმა და მით .ცხადანგატე
 ...ლისწინება იმისე რაც იყო და რასაც წარმოადგენდა საერო
 ...სახელოვნობა .მემაქმედობ ამ ქართველთა, რომელნიც სცხოვე
 ...რობდნენ ძველის-ძველად და რამეთუ ვითარება წყვილიათ
 ...არის მოკული . განუწყვეტელმა ომალაშკრებათა ვარეშე მტე
 ...რთა საწინააღმდეგოდ, რომელნიც ზედესეოდნენ ყოველ მხრივ,
 ...ხშირმა ვადასახლებ-ვადმოსახლებამ, უამრავმა შეხლა-შეჯახე
 ...ბამ და დამონებამ ერთის თემისა და ტომისაგან მეორე თემით
 ...სა და ტომისამ ესოდენ წაშალა და აურ-დაურია საერო სახე
 ...ლოვნობა ცხოვრება ქართველთა, რომ შეუძლებელია მანდენდ
 ...მუსიკის დასურათება ცოტად თუბევერად მავსებთან . მანცე
 ...ცდებიუ მოკლედ მიმოვიხილოთ ესისაქმე . მანცე ათოთენ
 ...მე საერო მუსიკა, რომელიც დღეს არსებობს .საქართვე
 ...ლოში იმეფიათი მოვლენა სამუსიკო შემოქმედობისა . მინც
 ...თარება იზიდავს ყურადღებას მრავალის სწეცხალის ტისსა . მ
 ...მუსიკაში მანს საკვირველი აღტრთოვნება ფანტაზიისა, სა
 ...ხელოვნობა სამემაქმედო უნარი ერისა; რომელიც შიმშე
 ...ლი, მშრალი და გამაგრებულეს ვარეგნობისა კი არ არის; არა
 ...მედ შეწყულია და გამდიდრებული ღრმა ჰარმონიითა; სანს
 ...აკრედე საესტეტიკო გემოვნება, დიდს განვითარებამდე მიღწე
 ...ნილი ბუნებურის, ყოვლად შოიანის და ისეთის წმინდა მიმო
 ...ხვრითა, თითქო წყალის ანკარა ზედა-პირი ჰდელავს და ბიბი
 ...ნებსო . გამუდმებული, ცეცხლივით მგზნებარე გულის-თქმა,
 ...შადრევანივით მქეთვარე ვნებათა-ღელვა, რომელიც მთლად

მნათქავეს ქართველის არსებას, მულმივი თავყანისწყემს და გალ-
მერთება ჭავისის სატრფიალო ცერკზისა—სი დახანძრება იმ
ხმებისა, რომელიც მიმოიქცევა ჩვენებურის მუსიკის სამხრეთ-
დაუდებელს სიმაღლეთი. ჩვეულებრივ ქართველური უღარღე-
ლობა; იქი-ოცნებით გატაცება, შნო, ხან-დახმჯლის კვეთე-
ბით აპილპილებული მხიარულება მესაფერის მხარუნველობის
ხმებით—აი რა დაეტყო ერთის მხრიბ ცოტად რე ბევრად ქარ-
თველია გალობა-სიმღერებს და მეორეს მხრიბ დაეტყო, მრასმ
კვირველია, ამ უბედობის, იმ შავ-უკუღმა ბედის მხარის ფანტომა-
ნაც; რომელიც ზემორე-მთვინსუნეთ. *ლოცე თეტი მისამილ* *თე*
ადიან კი რა ექმნა ვრს, რომ არ ექილდ არ ედღღებნა! *მწერ*
სის უნლობა-სიმღერით საკვირველიც ტურთა ბუნება ჭავის ქვეყნ
ნისა! სამუსიკო ნიქი მისი უფრო მაშინ აოცებს აღამაჲს, რამ
ცა გაიხსენებს, როგორ უნდა გაჩენილიყო ჩვენში მანამ მამდ
შეწყობილი გალობა-სიმღერა, მაშინ რადესაც მეზობელნი ვრ-
ნი არ გასცილებიან პირვანდელს მელიოდან, იმ მელიოდან, რამ
მელიც იჩენდა ხოლმე თავს კაცობრიობაში მაშინ, როცა მუსი-
კა პირველ ხანაში, ხოც ამისღ მიზნებ იხდებდა იყო, რამ
ჩვენი ვრი გელოვრილად ვერ დაუწყებდნ მურებას იმ მურებას!
ზოცა ამომავალ მზე წათლად შეწყურება! თოვლით მდარდეს
კავკასიის მწვერვალებს, სადაც პირველი მქმისამებდა თე აბრი
რამ თოვდ ჯე იმელო *წოც* *ლოცე თეტი მისამილ* *თე*
იმეგ პივნროდ *კე* *დიდებულს მთასა მყინვარსა*
ობნი, არწივი ვერ შეჰხებიან,
მნობნოგ ჭეო *სად წვიმა-თავსნი, ყინულად ქმნილი!*
იკტნე *ღმს* *მზისგან აროდეს არა ჰდნებან, თე იტლიციეო* *ქეო*
ქტამიწულ პიპო *სად უდაბურსა მის მყურდრობამონგე* *პი* *იოულნტ*
ლოტნტე *თეიფე* *კატე* *ქრიაშული ვერ შესწავდენიან* *იმელო* *თე* *იტიპტ*
ღმს *ოთეგომ* *სად მეუფება ქეჟა-ქუხილსა,* *თე* *იტიციეო* *ქტოგობ*
პიძღნე *პმეს* *ყინულს და ქართა მხოლოდ შთენია,* *ქე* *იტიპტ* *ოქი*
ლო *ხოლო* *ქვემოლს* *დაფენილია* *ტურთა* *საქართველო* *მუდამ*
ამწვანებულ ტყეებითა, ხეობა-მინდვრებითა, ბაღჭენსებითა, ხან
დაც ვაზ მცტის ლხენითა სტიტის და მრავალი სხვა ამისგან
სახარბიელო სანახავია გადაშლილი, რომელთა ჩამოთვლა ბევრს

აღვიოს მოითხოვდა. აქ არც ადგილია ქვეყნის პოტუტურის აღწერილობისათვის. ამისათვის რჩეულმა კაცმა უნდა მოჰკიდოს კალამს ხელი. ჩვენ მხოლოდ იძულებულნი ვიყავით გავგეხსენებინა მკითხველისათვის სიტუაციური საქართველოსი, რადგან ამისთანა ბუნებას უეჭველი გავლენა უნდა ჰქონოდა ამ ერის სამუსიკო ნიჭსა და უნარზედ. ამისთანა ბუნება, მისი მრავალ-ფერობა, ცხადია, ყოველთვის ხელს უწყობს, ამდიდრებს და ავითარებს ჰარმონიასა და მელოდიას მრავალგვარის ფერადებითა. ცხადია, აგრედვე, რომ ბუნება ყოველთვის ჰკრთოდა და თინათინებდა ხელოვნებაში საზოგადოდ, და საკუთრად მუსიკაშიაც. თვით სამყარო ჰარმონიაა. ყოველივე ბუნებაში, მთა და ბარია, თუ ზღვის ზვირთთა ხმა, ყველგან ბუნების ხელმძღვანელია კანონები ჰარმონიისა, იმ ჰარმონიისა, რომლის კანონებს დიდებულად იყენებს ხელოვნება მუსიკისა. ამ მხრივ გასაკვირველი არ არის სიმდიდრე ქართულ მელოდიებისა. არის მეორე გარემოებაც, რომელსაც აგრედვე დიდი გავლენა უნდა ჰქონოდა ქართულ საერო ხმების მელოდიის სიმდიდრეზედ. ეს გარემოებაა წყობილება სახელმწიფოსი, ვითარება საქართველოს სამეფოს ყოფა-ცხოვრებისა, რომელიც განსაკუთრებულს ფერსა და იერსა სდებს ერის შემოქმედობას, იმ იერსა და ფერს, რომელიც ამ თვისებისა და წყობილების შექმნაშია. ჩვენ ვიცით, რომ მუსიკა და პოეზია იქ უფრო ჰყოლობს მოხერხებულს ნიადაგს თეორიისა და ფორმების განვითარებისათვის, საცა ადამიანი უფრო თავისუფლად ჰგონობს თავს, თავისუფლად სუნთქავს. ისტორიის მიერ უკვე დამტკიცებულია ის გარემოება, რომ არსად ქრისტიანობის უწინარეს მუსიკა და პოეზია ისეთს აღმატებულებამდე არ განვითარებულა, როგორც თავისუფალს საბერძნეთში. რადენად საზოგადო საქმე იყო მუსიკა საქართველოში მეფეთა დროს, ესა სჩანს „ვეფხისტყაოსნით“, რომელიც დაწერილია მე-XII საუკუნეში. ამ პოემაში მოხსენებულია, რომ თინათინი, ასული მეფე როსტევისისა, აღყვანილ იქმნა სამეფო ტახტზედ მაშინდელ საკრავთა დამატკობელ ხმათა დაკვრითაო.

ბუჟსა ჰკრეს და წინწილანი დაატბობდეს ტკბილთა ხმათა.

იქვე ვკითხულობთ, რომ სპასპეტი როსტევეანისა ავთან-
დილ მუსიკის კვრით მიეგება ინდოეთის სამეფო ტახტის მემ-
კვიდრესაო; გაუმართა ნადიმი, რომელზედაც მუტრიბნი და მუ-
შაითნი უკრავდნენ სხვა-და-სხვა საკრავს და ატკობდნენ მსმე-
ნელთა ყურთა-სმენასაო. საქართველოს სამეფო აღყვავდა უფ-
რო თამარის მეფობაში, და აი როცა ერი უფრო ბედნიერად
ჰგრძნობდა თავს, მუსიკა საზოგადო საქმედ გადაიქცა და უიმი-
სოდ არც ერთი დღესასწაული, კრება და ნადიმი არ იმართე-
ბოდა. აშენდებოდა, ვსთქვათ, ციხე, ან გაიმართებოდა სმა-ქა-
მა და დიდი პურობა რომლისამე გამარჯვების სამახსოვროდ,
უმუსიკობა არ იქნებოდა. თვით მეფე თამარ ჰმართავს ნადიმს
დიღუბეში, ტფილისის ახლო და ამ ნადიმისათვის იკვლის აუა-
რებელი სიმრავლე ძროხა-ხართა და ცხვართა; ლეინო ხომ თა-
ვზედ-სასხმელია. ცხადია, ამისთანა ნადიმები, რომელიც ხშირა-
დაა მოხსენიებული იმ დროინდელ მატთანეში და რომელიც ასე
უყვართ ქართველებს დღესაც, უმუსიკოდა და უსიმღერა-გა-
ლობოდ არ ჩაივლიდა. დღესაც საერო ზეპირ-სიტყვაობაში
მრავალი ლეგენდა და გარდმოცემაა, რომელიც აქებს და აღი-
დებს თამარის დროს, მის ლაშკრიანობას; მრავალი სიმღერაა,
რომელშიაც ნაქებია მისი საოცარი სილამაზე და ქველთა, მი-
სი დედობრივი ზრუნვა ერისათვის; არის ერთი სიმღერა, რო-
მელშიაც ნათქვამია, რომ თამარი ცხენზედ აჯდა და ხელთ
ხმალი ეყარა. ამ სიმღერის მელოდია ისეთი ძველებურია, რომ
კაცის გონება უცბად გადააქვს უძველეს ეპოქაში: *მეფე იყო*

შეაბრანეს თამარ ქალი
რაშა არვისგან ნაჯდომსა,
წელს შეარტყეს ვერცხლის ხრზალი,
პირი ჰქონდა ხორანისა.

იქ მივა თამარ ბატონი,
ადგილსა თავის მდარესა,
მზეს ეუბნების პირდაპირ,
მთვარეს უგზავნის კაცებსა.

...მართლაც მართლაც რა ნახეს, ამ ქვეყნად...
 - მოსულა სხვა მნათობრი, მისი უკუ-პყარეს თვის სნიჭნი,
 - ნენ სიტყვით მისართან დასადარნიო.
 - უნ თუ იზნიობტენ...
 - გვან შეშტობტენ...
 - ფლ შეცდენუ...
 - ურეცნიმუტენ...
 - ინილ თუ ესკი...
 - ელიონი რე ინი...
 - ფენ-ენს თეონტ...
 - ეთობტოპძენს...
 ...
 ამ ლეკვენდებს იცავენ, ავრცელებენ ხალხში. მოსიარულე მე-
 მუსიკე მესტვირენი, რომელნიც ძალიან ჰგვანან გერმანიის მინნი-
 ზინგერებს; ამათგან გაიგონებთ მრავალს. აქჟულებას ამა თუ იმ
 გმირის შესახებ, მრგვალს ზღაპარსა და აზრს მგოცხანთა და მუ-
 ტრიბში მთავრებზე, რომელნიც ერს ისე არ დაჰსომებია,
 როგორც ამ მესტვირე-მემუსიკეებს. რაჲ წარმოადგენს მათის
 სიმღერებისკა გარეგნობა და რა სახელი ეწოდება ამ სიმღერებს?
 იმათ სიმღერებს ხალხში მესტვირეული ეწოდება, სახელი იმ სა-
 კრავისა, რომლისკაც ფლებითაც ამბობენ იმ სიმღერებსა. ეს სა-
 კრავია სტვირი, რომელსაც ქვემოთ აღვწერავთ. მელოდია ფი
 სიმღერებესუ ერთ-კილოვანია, ერთ-ფეროვანი და ტრიკლებს
 რამდენისამე ტონის სამზღვართა შორის. მისი დასაბოლოვებე-
 ლი კადენცები კაცს მოაგონებს ფსალმოდიას. როგორც ზემო-
 რეცა ვსთქვით, მათი შინაარსია ლეგენდები; ამ ლეგენდებს
 სდევს იერი ქართველურის ფიქროცნებისა, გულ-გაშლილობი-
 სა და დაფიქრებულის გონება-დატანებისა. სასიმღერო ლექს-

* ეს ლექსი ჩაეწერე სოფელ ერთაწმინდაში ერთი მოხუცი დედა-კაცისაგან,
 რომელიც იყო მნახველი ლექთა შემოსევისა; ამ სამის წლის წინად გარდაიცვალა
 ჯერ ისევ გულ-გაუტეხელი. აღსარების სიაში ვერ აღმოვაჩინე მისი დაბადება და თე-
 თონ კი ამბობდა, 120 წლისა ვარო. აუარებელი ლექსი იცოდა, რადგანაც მძა მე-
 ლექსე-მესტვირე ჰყოლოდა და ლექებს მოეკლათ; თვითონაც სულ თითქმის ლე-
 ვიტ.

თქმინათსი შეეხება ჩიყვარულს დღემირთა სხუნ-დასხვა ქეჩ-
 ლობა ვაყვარობას. დღევანდელს ჩვენებურ ტრუბაღტრეფის სა-
 სიმღერო ლექსდა შინაარსს კარგად აწიხსნაჩემს. ერთი სტყვეს
 სახელდებო ის, რომ ეს შინაარსი იდეალურად ხასიათსაჲ; ქა-
 რთველინი ტრუბადურნი იხთუ კი შეიძლება ეს სახელთუქურო
 დობა ჩვენებურს. მესტერიტებს, ერს არ არიან დღემორებულნი
 და ცალკე წოდებსს მით უფრო კარგად არ შეადგენენ. პირ-
 იქით, გერმანელ მინნიზენგერებივით, სათფთაოდ დადგან სკუ-
 ფელსაბტელ და თაქიან და სასიმღერო ლექსების აზრად აყენ-
 ბენ გმირთა ცხოვრებასა და ქველობას და გერედვე ჩიყვარულ-
 ლის ხეჯად-სხვა რამეს. გერმანელ მინნიზენგერების მსგავსად
 ახლო უდგანან თავთნთ ერს, რომელსაც იმასწონს მათე მაზუ-
 ტივი კუბრალოება და ფიქროცნებით ვატაცება მელთადიგებში
 და ერდუხმედ უზამულ სალაპარაკოხედ (ჩუჩეტატივზელი) ეტყოფ
 ბა ამასასიმღეროებს, რომ უფრო სავრო ხასიათისანთ არიან
 ვდრე სასიმღერონი საფრანგეთის ტრუბადურებიანთ ამომესუსტ
 კეთა სიმღერა-ლექსებზე, მოხსენებულნი არბან. ისეთნებმირთ
 რომელთა ხსოვნა აღბოცილა ხალში. ასე აქუ ისეუ ეს ქარ-
 თველი მინნიზენგერებიც ეს ფიქროცნებით ვართულნი იხთავე-
 სუფაღნი ხელოვანნი ეს ყოვლად მიმზიდველნი იმუტასანნი
 ძლიერ მოსწონს ხელსს კარდგან მათესასიმღერონი უროვნუ-
 ლეს ხასიათისნთ არიან ამითთ აიხსნებან ის გარემოებაჲ რემ
 იყვესს ამბიან დაუხებდებიან ხალმე მესტერიტებს სოფლად სა-
 ცამუნდა მივიდეს, ყველასთვის სასურველად სტუმარი უსგ სავ-
 რომ მგოსანთ ვაჲ იმეგ მცოცპონ იოლნებმარეთ მიბა შეგამთ
 რასაკერიველია, უფოგირც ყველა ზღის ხესს; ქართველები
 საცამარადა პქონდათ უფი, დიმპლიბიტოდ და სხვაგვლოდ
 სხვა საცემი სტყვენთ, რასაც, უეჭველია, გაოლენა ექმნებოდ
 ქართულ მლოლდიების ქასიანზედ. ესოგაელენე ჩინი გამოცა-
 ტყე რემ ზრ-მაგობის რერი დაეტყო ჩვენებურს. მუსხევს, თუმ-
 ცა მ რამეგამებს თავისებურობა არ აკლებს საზოგადოდ ქარ-
 თველთა მესისკას ვტყვემ მართლა თავისებური ბეჭედი ნაღ-
 ლინობა სი დალილირებისა, რაღაც მუსხერებისა შეედლება შე-

მთხვევრებაც მოხდა. ესა. უფრო კი ქუაზედ ახლო ჰუნდა იყოს, რომ ეგ ხასიათი მიეცა ჩვენებურს მუსიკას მაშინდელ ცხოვრებისა და მაშინდელ წეს-წყობილების საერთო ვითარების მიზეზითა. აღმოჩნდა ველის ძველ ქვეყნების მუსიკას, წინანდელსა და ეხლანდელს, სჩვევია საზოგადოდ ასეთი ნაღვლიანობა და სევდა-მოცულობა, თუმცა შინაარსით, იღვით, ჰარმონიის სიმდიდრით, ქართული მელოდები ცალკე სდგას აღმოსავლეთ ქვეყნების მელოდებზედ.

არ შეიძლება არ მოვიხსენიოთ აქ შესანიშნავი ქართული ხელ-ნაწერი, რომელიც დაცულია „წერა-კითხვის საზოგადოების“ წიგნთ საცავში, და მით დანამდვილებით არ შეგვაძრწმობთ ერთხელსა დღევ ის, თუ რა დიდი მნიშვნელობა ჰქონია მუსიკას ჩვენის ერის ცხოვრებაში. ის ხელ-ნაწერი ეტრატზეა დაწერილი და შეიცავს ყოველ-გვარს საგალობელს მართლ-მადიდებელის ღვთის მსახურებისასა. თვითეული საგალობელი დაწერილია ხუტურის ასოებით, ხოლო მელოდია საგალობლისა აღნიშნულია ესრედ-წოდებულ ნევმებით, რომელიც იხმარებოდა ნოტების შემოღებამდე.

დასავლეთს-ევროპაში ასეთის ნოტების წერას ნევმატური წერა ეწოდებოდა; ეწოდებოდა აგრედვე Nota Romana. ამ ამბავმა ძალიან გაგვაკვირვა და ვითუქრეთ; ნუ თუ ქართველებსაც ჰქონიათ რამე ამგვარიო. ამ აზრით მოვიდომე. შემედაურებინა ჩვენებური და დასავლეთ ქვეყნების ნევმები. საეკლესიო გალობის სასწავლებელში, რომელიც უწმინდესის სინოდისაგან არის დაარსებული მოსკოვს, გავსინჯე ევროპელ ერთი ნევმები. ხშირად მიფიქრია, რაკი აღმოსავლეთის ეკლესიას ჰქონდა ნევმების მსგავსი ნოტები, ქართული ეკლესიაც არ ჩამორჩებოდა უკან და იზრუნებდა ნევმებისათვის ამეთქი. ამიტომ აზრად აღარ მომსვლია, რომ შესაძლო იყო ქართულ ეკლესიას თავისი საკუთარი ნოტები ჰქონოდა, სრულიად განსხვავებული სხვა ერთი ნევმებისაგან; მართლაც, შედარებამ აღმოაჩინა, რომ არავითარი მსგავსება არ არსებობს ქართულსა და ევროპულ ნევმებ შორის. ეს გარემოება ცხადად ამტკიცებს, რომ

ქართულს ეკლესიას დამოუკიდებლად უწარმოებია ეს საქმე; ჰქონია თავისი ნევები და ნევების მსგავსი ნოტები, რომ მემუსიკობა და მგალობლობა ხელობადაც კი ყოფილა ქართველებში გადაქცეული; საინტერესოა ის, რომ ამ წიგნში სანოტო ნიშნებს გარდა, სხვა სამუსიკო ნიშნებიც იბოვება, ერთმანეთისაგან სრულიად განსხვავებული; ამ ნაირი ნიშნები სულ ოთხივე თვითეულ საგალობლის თავში ერთ-ერთი ამ ნიშანთაგანი ზის თვითეული ამ ნიშანთა შორის აღნიშნულია განსაკუთრებულის ფერის მელნითა. ბევრის რამის თქმა არ შემძლიან ამ ნიშნების განსამარტებლად, ვგონებ მხოლოდ, რომ ვე ნიშნები სამუსიკო გასაღებნი უნდა იყოს; რომელიც ეხმარება ამ ჟამად იმის გასარჩევად, თუ რა ხმისათვის არის დაწერილი ესა თუ ის პიესა ანუ საგალობელი; რაიცა შეეხება ფერს ნიშნებს სასა, ვე ფერი ან იმიტომ თუ იხმარებოდა, რომ ერთი გასაღები გაერჩიათ მეორესაგან, ან იმიტომ, რომ აღნიშნათ ხასიათი საგალობელისა—სამაჟორო და სამინორო, რაიცა მაშინაც ამას თუ ვნიშნავდა—მხარული ანუ მწუხარეო. ამისთანავე ხელთ-ნაწერი როგორც მითხრა ზემოხსენებულის საზოგადოების მდივანმა (მ. ჯანაშვილმა), დაკულია თურმე სიონის საკათედრო ტაძრის საეკლესიო მუზეუმი. ეს ხელ-ნაწერი კრებულია საგალობლებისი, იმისთანავე ნიშნებივე უსხედს და რამდენსამე კაბადონს შეიცავს. ამ ხელ-ნაწერების მიხედვით უნდა ვიფიქროთ, რომ მუსიკას საქართველოში ჭზა გაუკვლევია განვითარების გზას დასდგომია ძველადვე და შეძლება მისცემია გამუდმებულს წინსვლისა და წარმატების. ის ხელ-ნაწერი, რომელიც ეწაზუ „წერაკითხვის საზოგადოებაში“, მე-X საუკუნეს ეკუთვნის.

ასეთს ყოფაში ყოფილა ქართველების ხმით-სათქმელი ესრედ-წოდებული ვოკალური მუსიკა. მერე დარგაც მუსიკისა, სახელობრ, საკრავით სათქმელი ანუ ესრედ-წოდებული ინსტრუმენტალურიც ნაკლებ წარმატებაში არა ყოფილა. მე-XII საუკუნეში ყოფილა ისეთი საკრავები, რომელიც დღესაც არსებობს უფრო განკარგებულ-განკეთილებულის სახითა. მე ამ მხოლოდ გაკვრით ჩამოვთვლი ძველთა ქართველთა უმთავრეს სა-

კვანთა, რომელთაც უდიდო მნიშვნელობა აქვთ ინსტრუმენტა-
 ლურს მუსიკაში. პოეტური და ფილოსოფოსური შრთა რუსთაველმა
 იხსენიებს. თუ ვისა, ჰოვანაში შემდეგ ინსტრუმენტებს: ნაბო, ნასა,
 ნაჩაგი, ბარბთოქი, ებანი, დაფ-დაფი, სანთურა, ჩაგანა, ქოსი,
 საყვირი და სხვა. ბევრი ამ საკრავთაგანი მოგონებულა და შე-
 მოთქმული ჩინელთა და ანუ არაბთაგან. ამგვარიცაა: ეხლან-
 დელი დოლი არის ინდოელთა, საცემი საკრავიც პროტლასაც
 იგივე სახელი აქვს და ეწოდება დოლი; მერე — ზურნა; არა-
 ბებში ზურნას ეწოდება ზემრი ანუ ზურნა; ჩვენებურ ზურნას
 ჰგავს და განსხვავება მხოლოდ ის არის, რომ ეხლანდელს ზურ-
 ნებს ჩასაბერს ლერწმისას. უკეთებენ, ხოლო ტანი ან ისევე
 ლერწმისა ანუ ხისა; არაბები კი ჩასაბერს ლინთონგსას აკეთებ-
 დნენ, რისა გამოც მისი ხმა საშინელი მკვეთრი და ყურთა-
 მენის წამლები იყო; ამიტომ მხოლოდ ომიანობის დროსა ხმა-
 რობდნენ; მძინტური, რომელიც დღესაც არსებობს, ჩვენში დღე
 გავრცელებულიც არის, ასირიული ფანდურა; ხოლო უკრებო-
 ნი უწოდებდნენ დამბურს; ბოლოს ეს საკრავი საშინელით შინა-
 გადმოვიდა ძველებურის სახით; აქ დაერქვა სახელიად იგურა-
 ლი ანუ სევიური; დღესვე ყველაზედ სასიამოვნო და საუკეთ-
 თესო საკრავია; სულთ ჩასაბერ საკრავთა შორის, ხმა ძალიან
 წაუგავს ინგლისურ საყვირს, რომელსაც ამ ჟამად ხმარობენ სარ-
 პერო, და სასიმფონიკონორესტრუმენტებში; ამ საყვირს ჰქვია არაბთა
 გამმის მეთაქ, ტონის სახელწოდება „დუ“ მხოლოდ ორჯერ
 გშეორებული არაა „დუ-დუ“; ჩანვი ამიტომ საკრაველია და ჰქვია
 არაბულა გამმის მეთაქ, მუხლის „ჩარას“ სახელიც შესანიშნავად
 რომ არც ამბროზოს, ევროპელ მუსიკოს ძახელოვან მკოდნეს,
 ანუ რაზმადეს შემოხსენებული ინსტრუმენტებზე არც ჰქვია მა-
 ხსენებულ ფაფიანთ ნაწერებში. იხილეთ აქვე აღნიშნულ
 ტომსა ხაიუ ბევრი საკრავი, მად შორის ხშირად საკრავიცა და
 სუცემიქურ, რომთა მიბადვით არის შემორჩენული; სამადიეროდ
 ქარბევილეს აქეთ-ისეთი ინსტრუმენტებიც, რომელიც არც
 ერთს ერს არა ჰქონია და არც დღესაც აქვს; ასეთია, მაგალით
 თად, ლიამეს, სტივირის ან სტივის, ვისაც მთუკონფერ მისივე

სახელი დარქმევება ჰგავს ინდიურს ტუმენსად დამელოსაც. იქ
 სამისო მნიშვნელობა არა ჰქონია... შინაგან თვითონ კი უნდა
 - იმამბუტის, არა-ლორწამი, ზედი-ზედ მიტყუპულით გამოგრე-
 ბული იყო ცკრიელ კვანძე ანუ გოგრაში, რომელიც თითქმის
 ჰაერის აუზობასა სწევდა. ჰქონდა აუზობის გამკვდარი ხმა და
 ტემბრი კი არავითარი; ლიადეს სტირიც და სხვა ნაირადუნარის
 გაკეთებული: ბოლო გაგანიერებული აქვს და მალე აწეულენ
 ჰაერს ჰაუზად. კვანძე კი არა აქვს რომელსაც მუდმივი ჩაბერს
 ვა უნდა, არამედ პატარა გულა; ეს გულა ილლის ქვეშ აქვს
 დამუჭვრელს და მის ნებაზე და მოკიდებული; რა ძალი მისცეს
 ხმას; იმისა და მიხედვით, როგორ ჩაბერავს ასულს გულდით
 ამიტომ არ უნდა გვიკვირდეს, რომ ჩვენებურს მესტირებს შუა
 უძლიან ყოვლად ნელი დასაკრებლი, *planchino* დააკრებინოს
 თავის სტივრს; თუ რამე მსგავსება ამ სტივრს და სხვა ზემ
 მოხსენებულს აკრავთა. შორის ხმა მათი სულ სხვადა-სხვაა.
 მაშინ, როდესაც ტუმერს ხმა ღვივა და ფლეიტასთან შედამ
 რებით მწირდა ტემბრითა, ლიადეს სტივრს ხმა რბილია და
 მოქნილი; მისი *forte* და *piano* უფრო მეტობას გვაძლევს ტუმ
 მერს დაემაჯობინება ხმის ტემბრით. საეკლესიო იმპროვიზაცია
 და დიდად განიხივია ჩინურ ჩანგისაგან რომლისაგანაც რა
 გორც ამბობენ, წარმოსდგარა საეკლესიო კრანტის თუ ამას
 დაესძინო რამაც, რომ ლიადის სტივრე უფრო ხანს მუდმივად
 უკრას მესტირებთან სიმღერას გამოუბუნეს და თან სტივრს
 აყოლებდეს, მაშინ უფროს ცხადი ჰქნება მესტირის რიტმობა
 სხვა საკრავთა წინაშე. მისი იმპროვიზაცია იმისაგან განსხვავდება
 ეს არის მსჭეობი, რომ ლიადეს სტივრისა და გავრცელებულ
 ლია ქარგვლებში აბეჭდი ამგვარ საკრავი არაუბოტეს ტვენს
 ქვეყანაში. ამ უმაღლეს საკრავი რომელსაც პურიან დასაკრებელი
 ხმა აქვს. მისი დასამტიკებლად რომ მუსიკა საყვარელი საქმ
 მე იყო ერთი კომპოზიციაში, ამიტომ არ იქნება ამგვარისათ, რა
 სახელი ეწოდებოდათ მომღერმლთა დამგალობელთა მეტორებ
 ტე საუკუნეში. შემოხსენებული პოეტის ქვეშა რუსთაველი თხი
 ყენიებს მოკლანდავად მუტრითა; მგონია ეძახის იმას, რაზე

ლიც უკრავდებოდა ფლეიტის მსგავს საკრავსა, მუტრიბს იმას, როცა მელიც უკრავდა სიმებიან საკრავსა.

ქართულ ძველებურ მუსიკის ამ მოკლე მიმოხილვაში წარმოვიდგინეთ მცირე დასურათება გალობა-სიმღერებისა და მელიოდებისა, აღვნიშნეთ, რა მნიშვნელობა ჰქონდა ერის ცხოვრებაში და, შეძლებისა და გვარად, დავასახელოთ წყარონი, რომელიც ხელთა გვქონდა. ჩამოვთვალოთ აგრედვე, თუმცა არა სრულიად, ის საკრავნი, რომელნიც არსებობდნენ წინააღმდეგ არსებობენ დღეს.

გარნა რა სახისაა აწინდელი სიმღერა-გალობა და მელიოდები ქართველებსა და ხომ არ ეტყობა გავლენა სხვა ერთა მუსიკაზე? ზემორე ვსთქვი, რომ ქართველთა მელიოდებს ეტყობა სიმღერე ბუნებისა, რაცა საუკეთესოა წინდია მომავლი-საფრის ღრმა ჰარმონიის დასამკვიდრებლად. ხოლო რა ყოფა-შია დღეს ჩვენებური მუსიკა? უცნაური იერი ამჩნევია დღესაც ქართულ საეკლესიო გალობის მელიოდებსა და აკკორდების საერთო სვლასა და მიმოქცევასა. იგი გალობა დღესაც იმ ნეტარს ყოფაშია, როცა ბერძენთა თვალ-ხედვის ისარი მუსიკაში კონტრებისა, კვარტებისა და ოქტავების ინტერვალებზე, ერთი-ერთმანეთს მოყოლებულზე, შორს არ უწევდა; ქართულს საეკლესიო გალობაში ხშირია ამისთანა ზედ-მოყოლება ზემოხსენებულ ინტერვალებისა, რაიცა მუსიკაში ტკბილ ხმოვანებად არ არის ცნობილი და მხოლოდ იშვიათ შემთხვევაშია შესაწყენარებელი. ასეა თუ ისე, ქართულ საეკლესიო გალობას ემჩნევა ხშირი ხმარება ამისთანა ფორმებისა, რასაც არ შეიწყენარებს ახლანდელი მუსიკის თეორია. ეკვი არ არის, რომ ამა შემთხვევაში იგი იძულებულ იქნებოდა დამოაჩილებოდა საზოგადო მიმდინარეობას; იყო დრო, როცა მარტო კონტრბითა გალობდნენ, მაგრამ მერე ნელ-ნელა აკკორდები გამდიდრდა და გამრავალფეროვანდა ტერციების შემადგენით და ამ სახით მელიოდია ჰარმონიულად შევსებული, შემკული ტერციითა და კონტრით, მეტის კეთილ-ხმოვანებით გაისმა. ძნელია იტყვას, როდის იქმნა შემოღებული ტერცია ქართველების

მიერ: უნდა ვიფიქროთ, რომ მაშინ არის შემოდებული, როცა ტერციამ თვისი მნიშვნელობა მოიპოვა და აუცილებელი სამკაული შეიქმნა ჰარმონიისათვის.

ამ სახით, ზნეობრივი ხასიათი ქართველთა სამუსიკო პიესებისა შეეფერ-შეეწონებოდა ერის მოთხოვნილებას, მათი მნიშვნელობა სამუდამოა ქართველთათვის; ეგ პიესები ისეთი ნაშთია და ძველია ქართველთა საერო ხელოვნებისა, რომელიც გასაგებია ყველა საუკუნეთა და ყიელა ერთთვის, რომელთა არ-შეწყნარება არ შეუძლიან არც ერთს თაობას და რომელთაც ვერ შევხვდავს დასათრგუნად ვერცა დრო-ჟამი და ვერც ძალ-მომრეობა; ამ პიესებს ზედ დაეტყო და დაეჩნია ყოველგვარი საისტორიო გარემოება, ყოველ-გვარი მიმართულება საპოლიტიკო, სახელოვნებო და საზოგადო ცხოვრებისა; იმათ ზედ მოქმედობდა გამოუკლებლივ ყოველივე მიზეზი საისტორიო გარემოებათა საზოგადო წყობილებისა, ისევე, როგორც მოქმედობდა ენასა, სარწმუნოებასა და ხე-ჩვეულებათაზედ. ეს ისეთი ჭეშმარიტებაა, რომლის სიმართლე უეჭველია ყველას ექმნება თითონვე შემოწმებული.

როგორც ყოველთვის, გემოვნება საზოგადოებისა იცვლება; იცვლება ფორმა გალობისა; გალობა ნაყოფია და შვილი თავისის დროებისა და ამ მხრივ საისტორიო მნიშვნელობა ჰქვს. ეს გალობა ახლა წარსულს ეკუთვნის, მომავალშიც ასე მოხდება და უფრო მეტად, ვიდრე აქამდე იყო.

სრულიად სხვა ბედი ეწია საერო სიმღერებს. განუწყვეტელმა ბრძოლამ არსებობისათვის, ლუკმა-პურის მოსაპოვებლად კი არა, არამედ ეროვნების დასაცველად, ბრძოლამ, რომელიც აიტანა ქართველობამ მეზობელ მტერთა საწინააღმდეგოდ თვისის დამოუკიდებლობის და სარწმუნოების დასაცველად, ყოველივე დაავიწყა! და ან რა გასაკვირველია, როცა ხარბი თვალი ოსმალთა, სპარსთა და სხვათა მისჩერებოდა ამ ერთ მუქა ხალხს, როცა ისინი მზად იყვნენ ერთის შეტევით აღეგავათ ქართველი ღედამიწის პირიდან, თუ კი შესაძლებელი ექმნებოდა. საქართველოს შვიდნი ერთ წუთსაც არ იყო მოსვენებული და დაი-

მედებული, რომ ჩემ სიცოცხლეს შიში არა მოეღოს-რაო. ვინ იცის, იქნება ყველა მათ შორის ფიქრით ითვალისწინებდა წარსულთა დღეთა და ენანებოდა დაკარგული, ამოდ დაღუპული სიცოცხლე თვისი; მეფენი მათნი ცრემლებს აფრქვევდნენ, მაგრამ ამ აღმაზებს შეეძლოა განა გაეტეხნათ გაქვავებული გული მტერთა? თანდათან უფრო და უფრო უჭირდებოდა ერს და ყოველს წუთს ჰქრებოდა თითო-თითოდ ნაწილაკი ცხოველის სულისა. ისტორიულად ნამდვილი ამბავია, რომ ერეკლე მეორეს მეფობაში ქართველს ისე არ შეეძლო დაეძინა, იარაღი არა ჰქონოდა ზედ ასხმული. საკმაოა იმის თქმა, რომ ქართველი ერთსა და იმავე დროს მხედარიც იყო და მშვიდობიანი მცხოვრებელიცა. ასეთ ვითარებას, რასაკვირველია, შეეძლო შეეყენებინა საერო მელოდიის წარმატებით განვითარების საქმე. ქართველნი, რომელნიც გაჭირვებაში სარწმუნოებით იბრუნებდნენ სულს, ცხადია, თავიანთ სამღერებს დაუქვემდებარებდნენ ეკლესიას, საერო მელოდიები დაემორჩილებოდა საეკლესიო გალობის გავლენას, რაიცა ეტყობა დღეს ზოგიერთს კახურს, ქართლურს და ცოტაოდნად იმერულს საერო ჰანგებსაც. მიუხედავად ყოველ ამისა, ძლიერება სიმარტივესი, რომელსაც ვერავითარის ოსტატურად დაწნული სამუსიკო კომბინაციით ვერ გააჩენ, სიფხიზლე მიმოქცევისა, კეთილშობილური შნოება და ლაზათი,—აი არსებითი ხასიათი ქართულის მელოდიისა. ბუნება უხვად აძლევდა საზრდელ ქართველსა, ყველგან ნადიმი იყო მისის უხვებისა და ეს გარემოება იყო მიზეზი იმისი, რომ ერი თავ-გზას არ ჰკარგავდა. იგი იყო წინამძღვარი და გზის მაჩვენებელი ქართველთათვის და მისის მოწყალებითა და მფარველობით დიდ აღმატებამდე მივიდოდა ერი, მრავალი დამაბრკოლებელი მიზეზები რომ არ გადაპლობებოდა წინ.

დასასრულ, არ შეიძლება არ მოვიხსენიოთ იტალიმანიაც, რომელიც ამ ეამად მოარულივით ედება ჩვენს ქვეყანას. იქნება დრო-ჟამის მშებნობნილებათა ეს გარემოება, ან იქნება იმის მომასწავებელია, რომ ერს მოსწონს შვენება და ლაზათაჟიტი

ლიურის მელოდიებისა? იქნება ეს ამბავი ზოგს ერის ღირსებად მიაჩნია, მე კი, ჩემდა თავად, ნაკლულევანებად დამისახავს. სამართლიანობა, ქვეშარიტი გრძნობა და გონება წინააღმდეგადად უნდა იყოს ამისი. სოფლად ხშირად გაიკონებთ სიმღერას რომელიც თვისს ხასიათითა და აკკორდების შეწყობა-ზედმოყოლებით სრულიად არა ჰგავს ქართულს საერო სიმღერებს. ამისი უკეთესი მაგალითია ჩვენებური სანადიმო სიმღერა „მრავალჟამიერი“, რომელსაც მრავალ-ნაირად ამზობენ. ჰანგები სრულიად ქართული არ არის, მაგრამ ისე შეუთვისებია, ქართველობას, რომ ერთი ვერ იფიქრებს, რომ აქ უცხოა გამოჩენილი. ქართულმა საერო ხორამ „მრავალ-ჟამიერი“ საქვე მისის უდიდებულესობის წინაშე საბადურში, როცა თავად-აზნაურობა მიეგება აწ განსვენებულს ხელმწიფეს. ამ სიმღერით ფრიად გაჰყვარდა უავგუსტესი სტუმარი: საიდან გაჩნდა საქართველოში ეს მელოდია, როდესაც ამ ოც და ათის წლის წინად იყო ეგ ხმა პეტროპოლში გავრცელებულიო. აი კიდევ საკვირველი ამბავი: იმისთანა მიყრუებულს სოფელში, როგორც არის ჩემი სოფელი ქრანში: ნდა, „მრავალ-ჟამიერს“ იმ ჰანგზედ ამზობენ, როგორც ცნობილს სიმღერას „gaudeamus igitur“-ს. მრავალს სხვა ამისთანა ჰანგს ითვისებს ერი; მძავლდება მათი რიცხვი და ავიწროებს, აძევებს, საეროვნო მოტივებს. სამწუხაროა, მაგრამ უნდა ვსთქვათ, რომ ამ ჰანგებსა და მოტივებს ავრცელებს ხალხში უფრო ინტელიგენცია და ჩვენი მაღალი საზოგადოება, რომელიც გულ-გრილად ეკიდება საერო-ხელოვნების საქმეს. უმართებულო საქმედ მიმაჩნია შებღალვა მშობლიურის ხელკონებისა; გარყვნა საქროვნობა მუსიკისა; დარღვევა იმ ძველთა რომელთაც საუკუნოებს აუფიანთ ხელოვნების საქმეში. იმ-მ კიდეც კიბონ თბილისში, რომელიც ორიოდეს-სიტყვად უნდა აღიქვას ბიძისა შესახებაც, თუ სწორად დენად არის გავრცელებული ჩვენში სპარსული ესრედ-წოდებულ ფორმებისა. ბაიათის ჰანგებს უფრო სიყვარულის შინაარსისა, რიტაყვებით ამზობენ თავად-აზნაურთა ფიარის; ხოლო გზავს მკვირვებულნი ქართველი უგულოდ ისმენს თავ-შეუკავებ

ბელს ფიორტიურებს ბაიათის მომღერალისას. ბაიათების გავრცელებას ხელს უწყობენ ესრედ-წოდებულნი „მესაზანდრენი“. საზანდარი დასტაა მემუსიკე-მომღერალთა, უფრო სპარსთა და სომეხთა, რომელნიც დადიან დაბად და ქალაქად სპარსულის ჰანგების რომლისამე მოყვარულის მიწვევითა. საფრანგეთის ტრუბადურებივით დადიან აქეთ-იქით საზანდრებიცა. იქნება ცხოვრების პირობები კი გვაძლევდეს ნებას შევადაროთ ეს ორი წოდება, მაგრამ მათი ერთმანერაში არევა შეუძლებელია: სულ სხვა აზრი და საგანი აქვს ტრუბადურების სიარულსა და საზანდრებისასა. შესანიშნავია ის გარემოება, რომ საკუთრად საერო სიმღერა ვერ ითვისებს იტალიურსა, ანუ სპარსულს კილოს. სპარსული და იტალიური ჰანგები ცალკე არსებობს, ხოლო საერო ხმები სრულიად ცალკე. ძნელია იმისთანა საერო ჰანგის გაგონება, რომელსაც ერიოს რამე იტალიური ან სპარსული.

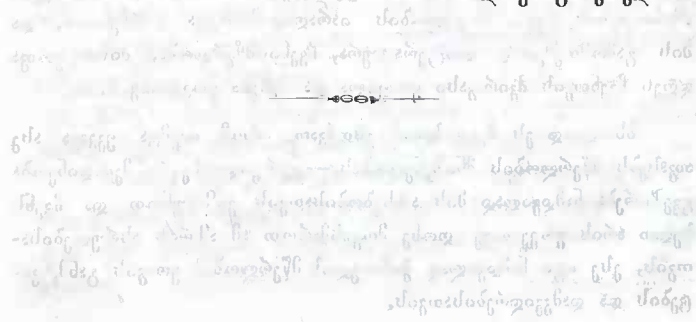
იმ დიდ-მნიშვნელობის გამო, რომელიცა აქვს საერო მუსიკასა, საერო ჰანგებსა და სიმღერებს 1880 წელს შესდგა ტფილისში საეროვნო ქართული ხორო. ვინც ხოროში მონაწილეობას იღებდა, ყველა ცდილობდა შეეგროვებინათ, საცა-კი რამ საერო საგალობელი და სასიმღერო ჰანგი ეგულეობდათ საქართველოს სხვა-და-სხვა კუთხესა და მხარეს. ამ აზრით იბარებდნენ ქართულ ხმებისა და ჰანგების მცოდნეებს და მათს ნათქვამს აწყობდნენ ნოტებად. ჩემს დროს ამ ხოროს საზოგადო პარტიტურაში ჩაწერილი იყო უკვე 300-მდე ხმა და ჰანგი. ამ უმადაც ახალგაზდა ქართველნი მოყვარულნი მუსიკისა განაგრძობენ ამ ფრიად სასურველს და მიმზიდველს საქმეს. დირიჟორი ზემოხსენებულის ხოროსი, რომელმაც ცოტა ურ იშრომა ქართულ საერო მუსიკისათვის, ბ-ნი გ. რატილოლი, დიდის ალტაცებით ემსახურება ქართულ ჰანგებისა და მოტივების შეკრების საქმეს.

საქართველოს თავზე ოცს საუკუნეზედ მეტს გადუვლია ელვა-ქექითა და გრგვინვა-ქუხილით და ამ ხნის განმავლობაში ბევრჯედ ყოფილა დიფერული და განწირული ბედისაგან;

შევრჯელ გასქირვებია უმწვერვალესად, ბევრჯელ მოოხრებულა და იავარ-ქმნილა მისი გარემო-შიდამონი, მაგრამ ქაზი ჩავერდნილა, შავ-ბნელი ღრუბლები გაფანტულა, ცას გამოუხენდნია და ცხრა-თვალ მზეს კვლავ განუცოცხლებია მკვდარი ქვეყანა, კვლავ ფენიქსებრ განუახლებია, კვლავ აღუდგენია მკვდრეთით დატანჯული და წამებული გული, რომელსაც დაუწყვია ისევ ცემა, ისევ ავსება გრძნობითა, კვლავ გაცოცხლებულა სიმღერა-გალობაცა, ჰანგები და მელოდიები.

დღეს ჩვენი სამშობლო დამშვიდებულია და იმდენად მოცლილი, რომ შეუძლიან იზრუნოს თავის ყოფა-ცხოვრების წარმატებისათვის ეროვნულ სიმღერა-გალობის საქმის წესიერად მოწყობითაც. ამგვარი მეცადინეობა უკვე დაწყებულია და პირველი ნაბიჯიც გადადგმული. საზრუნველია მხოლოდ, რომ ეს პირველი ნაბიჯი, რომელსაც ჯერ მტკიცე ნიადაგი არ აღმოსჩენია ჩვენს ცხოვრებაში, არ ყოფილიყოს უკანასკნელიც. ამისთვის საჭიროა, რათა ამ განზრახვამ მოიპოვოს მთელი ერის თანაგრძნობა და გამოიწვიოს ყველას დახმარება. საეროვნო საქმეში მონაწილეობა უნდა მიიღოს ყველამ, თავადმა თუ გლეხმა, სამღვდელმ თუ საერომ, ნასწავლობა თუ უსწავლობა, მოხუცმა თუ ყრამმ, ოჯახმა თუ ეკლესიამ. მხოლოდ მაშინ აღსდგება და მტკიცე ნიადაგზედ დაფუძნდება ეს ყველასთვის სასურველი და სანუკარი ქართულ სიმღერა-გალობის საქმე.

ილ. კარგაბუთელი

— რა საგანია ის საგანი, რომ ლიტერატურის მდგომარეობასთან შეგავსებულად და დღეის-აქამომდე არ შესებავს ხეუბა მწერ-დობა? იკითხავს მკითხველი.

ეს ისეთა საგანია, რომელსაც საზოგადოდ ვეკვლია მწერლობაში გაკურთხეულნი, ქართულ მწერლობაში თითქმის არ იხსენიებენ და ლაზარაკით ვი ბეგრს ლაზარაკობენ.

ეს გასლავს იფელი, წერის გასამრჯელო კონკრეტული.

ამ ბოლოს სანებში ქართველი მწერლები იფელზე ძალიან ლაზარაკობენ, გასამრჯელოს თხოულობენ და წერით ვი რუმად არიან ამ საგანზე, თითქმის ერთი მსრით ცხსკენიანთ, ესკინდიდისებთ: და მუთაქს მსრით ეხთინებთ. რედაქციება არაფერს არ ბუქედენ, მწერლები სმას არ იღებენ, მაგრამ იმდენი დღეგრძელობა გქმნდესთ, რამდენიც აქ ლაზარაკია ამისე.

რედაქციები ჩივიან, ეკვლია იფელს გუთსოვს ნაწერისთვისაო, თუ არ გუთსოვს, ისეთ ცსვირის გვიჩვენებს, რომ იფელის მოთხოვნისე უარსიაო.

მწერლები ჩივიან, ვმუშაობთ უფულოდ და რედაქტორები არ იხსენიებენ, არ სვინიდილობენ გასამრჯელოს მოცემასაო.

ერთი გაიზავლასია ამ მწერლებმა, მითქმა-მოთქმა, კიდეც, ტაკიცსკა. რედაქციები კიდეც ერთმანერთზე რსაც იფაზარაკობენ, ეს თვით მკათსეკლმა გამოიხატოს, რაკი გაუგონია მათი ბუქედითი სიტყვა ერთმანერთის შესახებ.

იქნება იფექტო, რომ ამ რედაქტორებში და მწერლებში მოლოდინები არ უნდა გიგეულებოდეს, იქნება ასსნათ, რომ აქ წერილ-ფები, სსკის მოკედლე მწერლები ერთიან. სუ იფექტო. აქ არიან სასკლის მქონე ლიტერატორები, სასკლის მქონე რედაქტორები, სასკლის მქონე მოლოდინები.

მაისევი ჩვენი მწერლების საღარიბე უნდა იყოსო, იტყვიო, რსაკვირეულია. სიღარიბე ზალას ატანს და რა ქანაო.

— რაკი მუშავს თავის ნაშრომს ადევს უფრანკ-გაზეთის რედაქტორს და რედაქტორს თუ უნდა ნაშრომის მიღება, სასყიდ-ლიც უნდა მისცესო; ნათქვამია, ყრუვად მუშავი უარისთ სასყიდ-ლისაო.

ვის იტყვის ამასე სიტყვას? განა არ ვინცთ ქართველ მწერ-
ლის ყოფა-ცხოვრება? ვინ არიან ჩვენი მწერლები, თუ არ უქმენ-
ლი, ღარიბი და ყოველს ნივთიერ კმაყოფილებას მოკლებულნი? რა-
ღაცა წვა-დაკვით გამოხრდილნი და გამოხორულნი ხშირად დაბადის,
ან სსუალო და იპეათად მალაღის სასწავლებლიდან, კეთილის
მიდრეკილებით, სიწით, ან რაიმე შემთხვევით გატაცებულნი წერის
ხალისით, მათ მოუხურებიათ თავიდანვე მწერლობას და მის სსუა-
ლებით ქვეყანას დაქმნაჩენ. მათ უგუგდათ სეკუთარ ცხოვრე-
ბის ზრუნვა და მოხერხებუდი მოწეობა. როგორმე დღიურად ლუკ-
მის მოხობას შესდგომიან, იოლად მიდიან და რუხარობის ზრუნვი-
სათვის ყური მოუხურებიათ. მაგრამ რუხარობას, ნათესაობას ხომ
ვერ დაივიწყებინებს აჯამანს საზოგადოებრივი მოკალება. მუდამ დღე
თავში სტემის წერილ-შვილის სიშიშელე, უსწავლელად ყოფნას მისი,
ან ნათესავისა და მეგობრების გაჭირება ხომ ცხვირიდან ძმარს
ადენს. ამას დეჟისტოთ სუელიერი სსჭირობება: წიგნება ეჭირება,
საკითხავად, თვალ-ყური უნდა ადქონს ყურნალ-გასეითებს, სახო-
გადო სსჭეჟნო სსჭეჟში რაიმე მიხაწილება უნდა მიიღოს და ამას
უუბჭელებად ხომ ხარჯი უნდა; წიგნი უნდა ივიდოს, ყურნალ-გასეითი
გამოიწეროს, საზოგადოებაში მიიშელები ვერ ივლის, ტანთ უნდა
ერგას რაოდენადმე მართებულად, რამდენიმე მანათი უნდა შესაწევარი
მისტეს, და სსვა და სსვა. ვერ დაივიწყებთ იმისაც, თუ მწერალი
ყმაწვილი-კაცია, სსჭაბუკეს თავისი მოთხოვნილება აქვს, რაოდენად-
მე უნდა დაიგმაყოფილოს, მიზანტროზობა არ შეუძლია.

ამდენ ჩვეულებრივ კაცის მოთხოვნილებას დაერთვის სსკეთრად
მწერლის განსაკუთრებითი მოთხოვნილება. წერას კარჯიში უნდა წი-
გნებში და საზოგადოებაში. ახრების შემუშავებას მოცლილი დრო
უნდა, მოხერხებული მუედროება, ცალკე თბილ ნათელ ოთახში უდრომა.
ყვით წერაში სსნამ ხელს განკუთებდეს, წერის ფორმას, წაკითხულის
ძიბადვის გარდა, ვარჯიშით შემუშავება უნდა. სსნამ ამ ფორმას შვა-
მუშავებს, მეტადრე ჩვენი სკოლებიდან გამოხული ქართულ წერაში
გაუგარჯიშებელი კაცი, რამდენი თავისუფალი დრო და მოცლება
ეჭირება, რომ მკითხველისათვის განსატები ფორმას შეითვისოს. თუ
მსატრობითს მწერლობას (ბელეეტრისტიკას) მისდებს, რამოდენი

დრო უნდა მოასმაროს, რომ მოკლე შვირებს გადახვივოს და შე-
მუშავებულ შრომას დაადგეს ან დრამატიულ თხზულების ფორმასა.
ასეა შინაარსის შემუშავება. დიერთი ჩემო! განა შეიძლება საუკუ-
დური, რომ ამოღენა მოთხრობების პატრონი გასამრჯელოს სხოს-
ვდეს რედაქციებსა?

— აი შესული კვრებულებს ან თუნდა რუსებს, მწერლები
როგორ დაწოდებულენი არიან. ვიქტორ ჰუგოსე, სოლასე,
დოდეზე რას ლაპარაკობენ? თითო მილაონ ირანეს ინსაგენს და
ინსაგენ დღესაც ბანკებში თვისის წყრით ნაშოვნს; წარსულ საუკუ-
ნეში კოლტერი მდიდრულად ცხოვრობდა. რა წარსულ საუკუნეს, მეუ-
ქისმეტე-მესიდეტე საუკუნეში შექსპირი, მანსონა, უსეირი, შიშველ-
ტიტეა პატრონობიდან გამოსული, მწერლობით, ანტრეპრენერობათ
ისე გადიდრდა, რომ წელიწადში 200—300 გირვანქა სტერლინგი
ქმნდა (რაცა სკენს დროს 2—3 ათას მანეთს უდრის); აი აგერ,
რუსეთშიც ერთი-ორი მაგალითი არ არის, რომ საკმაოდ და ბლომდ
ადებენ სალიტერატურო შრომასათვის.

— დიერთი დიდებულა, შეგვიწილა და დავიფარე! ფიქრობს
ჩვენებური რედაქტორი.—საიღამ მავრეა ფულა ამოდენა მღაღაღე-
ბელ მწერლობასა? მაგრამ ესინაან შირდაში თქმ: ერთას მსრით
გასეთის დამბარებელთა რიცხვის გამოიქვანება არ უნდა, მეორეს
მსრით—მწერლის მომდურება, და მოუყება აქედამ-იქიღამ ლაპარაკსა.
ბოლოს გათავებს, იოლად უნდა წავკვიყანო. ვარეჟე ლაპარაკში ვი
ბეერს იმისთანას იტყვის, რომ დავანსვოს რედაქციის სელმოკლეობა
და მეორეს მსრით მწერლების ნაკლუკვანება: მწერლებაო, რომ ამ-
ბობთ, რა მწერლები არიან? ნეტავი შეიძლება დისთანა წყარების
შოვნა, რომ კორექტურა შეუღოთ და ლათინური ანბანი იცოდნენ,
გეოგრაფიაში არ წაბარბაცონ და ტარბიდის გუბერნია თარბისა.
გუბერნიად არ გადაქციონ, სერბიის მეფე მთავრად არ დასასონ. ასეა
ბატონო, ბაზახხანის შავირდი ვინტოს სტენას მოგიტანს, ბანძი-
დან კორესზონდენციას იწერებინ, რა დიდს წარმატებაში იყო ერთ
დროს ეს სოფელი, როდესაც შექსპირის შეკლასას თამაზობდნენ
(თუძცა ჩოხებით) და რა სხით დაეჯა ხიდასთავის სოფელი, სიდაც
ერთ დროს კანტის პოზიტიურს ფალოსოფიაზე მღვდლიან-იქი-

ანად თავს ისეთად. ანდა ჩვენი ბელეტრისტიები! არაფერი გაგებ-
 ბათ არც ზოგისისა, არც სელაჯუკებისა, არც რელიჯური სკოლისა
 და არც არაფერი კრიტიკისა, ანამდეთუ ესლანდელ კრიტიკისი მოთ-
 სოგინდებისა, ანამედ სრულიად უმეტრებს ისინეს კერობის ესლანდელ
 მწერლობისსაცა. არცერთი კერობელი ბელეტრისტიც სწარმოები
 არ წაუგითსჯეს და გამოადის ვი სამწერლო ასპარეზზე და მიადან
 იწეებს და რა გინდა-რას ლაზარობის. მოდი ვერ ეს ამოდენს
 გაუთავებელ სწავრზე თავი გასეთქე, მერე დაბეჭდე და ანდა ფე-
 ლიც მიეცი. ერთი მტკარელი ლექსის მეტი არ შეუძლია დასწეროს,
 ამას არ სჯერდება, შრომას მიჭერ სული, რადანა შეუტყვიან რელიჯურ
 სკოლასე, მთელი ტრაქტატი დაუწერია ვითომ მოთხრობითისი იტრ-
 მით, სულ ვი დილოგია: შრომა სწირიაო. როგოი ანდა გინდა,
 იოლად გინდა წაიყვანო. თუმიცა ძალიან ადრე უნებებიან არქეოლო-
 გიაშა შეტოპა, მაგრამ წასწავისება უჭირებთ. აი ეს, მაგალითად,
 მოჭეოლი და ანჩეკს, რომელი სისტემის ასურული წერის უფრ-
 ანლოა ვანის ქაწარწერებთან, მეორე ბოქლის შედგომასე გველ-
 ზანაკებ, ფიქრობ—მეტი ღონე არ არის, სსოლიო უნდა გაუკეთო,
 რომ ბოქლი არამე ინდისის მწერალი (აგტომს წერილისას დაგი-
 წეებიან). მეორე ადგილს ერთს შენიშნას გაუკეთებ, ინდლისა
 ის ქვეყანას, სადა ზემო-იმერეთიდან შავი-ქვა (მარგანტი) გაჭკთ-მე-
 თქი. მერე სწერენ კიდევ შავირესებსე, ევოლუციასე, და რეინიზმსე
 მატერიალიზმსე და სსკებსე. დრო გელარ ჩაგიკვია, რიგსე წაი-
 კითხო და სსოლიობი გაუკეთო, და თავს ანებებ, დეე მკითხველმც
 იმუშოსო. ესეთი ჩვენი მწერლობა. რას იზამ? უნდა წასწავისო
 და ფულის თსოგასე აუხსნი, ბატონო, რომ ჯერ-ვერობით იო-
 ლად უნდა წაიყვანოთ. ცოტაოდე რამ შეიძლება, მანა ეს არის
 სთაბაღა, რედაქციას ცოტა აქვს შემოსავალი. თუ ხელის მომწერ-
 ლები მომაჯალ წელს მოგემატა, იმედი ვი უნდა გეკონდეს, შეიძლება
 თითო წერილსე 15 კაპ. მოგასკელოთ—ფეეღან რედაქციებში ამის
 მსგავს სსიკარს გაიგონებთ. ეველანი იფულის გვთხოვენ სწავრსე
 თვის და ზეული ვი არ არისო.

აი აქ იწეება ანალი დავიდარება. თუ ვი აქ წამ დავიკვირებ
 უშნოს, უტოდინარს, უსწავლელს. წერად შეიყვანო. რედაქციამე

მე არ შემიძლია მის მოადგილეობა და მისოღწენი მიუხიბა? გაიძახის გარედ დაწინილი მწერალი და იმართება ერთი უშეკლებელი მითქმა-მოთქმა, საიდურაჲი, ჭორბი.

— თუ კი თითონ გაუბატონი გვერდზე წამოწება მთელ ეტაჲსი, კარგსა სჭამს და იცვამს, მისხურები თავს დასტრიალებენ, შეეძრება, ღხინობს, ჩვენ ანლა უფროსტრილი მისი ემები ვართ, მიუქთად გუწერთ და მარტათო.

მწერლები და რედაქტორები რომ ამისთანა ამბავში არიან, მკითხველი სასოგადოება ხსნი აქეთ არის, ხსნი იქით: ზოგა მწერლებსიკენ, ზოგა რედაქტორებსიკენ. უფრო შეგნებელი და მოახრე ნაწილი არტერთს. არ ემადლიერება, მღიან მოწვენილია, იევედრება და სიბრალედიც ემსნება. საყვედური იმის გამთა, რომ რედაქციებს ვერ მოუხერხებიათ საქმის თადარიგისად წაყვანა, ფესიე ვერ დაუყენებიათ თავისი უფრსაღი, ანუ გასეთი, არ ცდილობენ შესაფერი სიმკვდრე მისცენ და სედმტქმეება მოუბლონ სასოგადოებისად ზრდაზე. თავის მიუღიე მომიშვეწერებს არ ეძებენ განება-დამხდარ, ხსნათ — შემოქაველად, სწავლით შეიარაღებულად, ხეობა-მკვიდრს, ერთის სიტყვით, სალიტერატურო მიუხიბისათვის მომსადებულებს უმწველ-გაცრბში, არამედ სასაბარეზოდ გამოტყავთ ჩათლასი, მოუხსადებელი და წყალ-წაღებელი მოკლმეები, რომელთაც მხოლოდ ერთად ერთი მერსიერება იცინა — ქართუდი ახსანი. მოახრე ნაწილი ქართველ მკითხველ სასოგადოებისა გამოურვეველს ყოფამა იმის შესასებ; რომ ჩვენს რედაქტორებზე არ შეგვიღია ვიფიქროთ, ლიტერატურის ბედუბადობის ზორხვა არა. ჭქონდეთ, მარამ ვერ მიმსვდარან, რატომ ასე ურუდ ევიდების თავის გამტრემსა და მისი ბედი არ აწუხებთ, თითქო საყველ-პუროდ იყოს მქმე და არ ჩვენის გონებრივის წინსვლისათვის. წკრილ-ფებს მწერლები ხორისტებად; დამქაშებად შეიღება გამოდგენს, მარამ თავში ხომ მოთავსე, ტონის მიმტემი, დირიქორი უნდა ეყენოს. ამ ხოროს, ამ დამქამობასთან ჩვენს რედაქციებს ეს ამისუამო ემართებათ, რომ მწერობრად, ჭარმონიულად შეიარაღებულის სამუშევარის მიგვირე, შეუთქაველს შეუთარხმებულს და მისთანსით, საკვე წაწერებს გვაკითხებებს და

მკითხველის გონებაში ჭრელი შთაბეჭდილება რჩება. აქედან მწერლობის მდგომარეობაც წინ არ იწეკის, თვით რედაქციების საუბედურად.

სასოციალისტების იმავე ნაწილში ხშირად გაიგონებთ ამასაც: მოიღალენე ჩვენი რედაქტორები, მობეზრდათ სასწრაფო მუშაობა, მიანებეს თავი, შეეჩვივნენ ერთსა და იმავე წერტილზე ტრიალს, ახალ ძალას კვლავ სედევენ მწერლობის ასპარეზზე და მიანებეს ხორისტებს, ჯერ ასე იყოს და მერე, ვინც ძლიერი გამოჩნდება, იმან იმუქაოს. რედაქტორებად ძველი თაობის კაცები არიან, მათ მოიჭამეს თავისი დრო, ახლეს თაობას არ უთმობენ თავის ასპარეზს, ბუნებთის კანონის მისევეთ და არც დაუთმობენ, სანამ ბრძოლით არ დაიწყობენ სისვანი, ახალნი. ეს ახალნი ჯერ არ ჩანან სალიტერატურო ასპარეზზე და იერიშობად გამოსვლენი. მაგრამ არ შეიძლება არ ითქვას ძველი მწერლების ბრალიო, — განაგაძნობენ შეგნებული მკითხველები: — ისე როგორ გაატრეს თავისი შრომა, ისე როგორ ვერ იფიქრეს, რომ სკალისათვის უნდა მოვიმსადაოთ შემკვიდრე ჩვენის შრომისა გამგომობი? როგორ ვერ იმოკეს ამოდუნა ახალგაზღობაში ნიჭის მქონებული და მომსადაბული, რომ მათუვას მიენდოთ საქმე ჯერ როგორც თანამშრომელ წევრისათვის და მერე სრულუბათაც, რაკი თითონ თავი აღარ აქვსთ საქმისა? მაგრამ ამასთან თანამშრომლობას და სრულიად ლიტერატურისათვის მოცლას საცხოვრებელი უნდა, სარწო უნდა. დაღაც სარწოა საჭირო. განა არ შეეძლოთ ამოწმეულ კაცებისათვის მოუგარებინათ რამე ღონისძიება და მიუღამ დღიურ ლუკმას მუხისი ფაცაფურცისაგან უსრუნეული ექმნათ?

აი ამისთანა ღაზარავია ბეჭდვის გარეთ, სასოციალისტების, მწერლებში და რედაქციებში. ეგელგან ჩივილია შეუფერებელ მდგომარეობასზე, შეიწროებაზე, სავლებობაზე და უფულობაზე. ამ ჩივილში თუ საყუდურში ბევრი რამ მართალია, სოციალიზმისაგან, სოციალიზმისაგან და სოციალიზმისაგან არა-მართალი. ჩვენ არ შეუძლებიათ მათს გასკვევას, რომელია სამართლიანი და რომელი შემიცდარი, მსოფლიოდ ყოველ ამ ღაზარავში ერთი საგანია, რომელია სავსე კვრავის ვერ უარყოფს, რომ მწერლები გაჭირებულ ყოფაში არიან და სასყიდელი, გასამრჯელო, ჭონარაზი არ ეძლევათ. ჟამგირს იღებენ რედაქციებში

მუდმივი, მუდამდღიურა მოსაქმენი და მათ გარეშე მწერლები გი იშვიათ შემთხვევაში თუ სდებიან ღირსი გასამრჯელონი. აი ამ გარეშე თანამშრომლების შესახებ არის ჩივილი.

სანამ მწერალს წერით საცხოვრებელი სასხარო არ ექნება, ქართული მწერლობა წინ ვერ წაიწეოს, — ამბობენ ხოლმე: — წინ-სვლას ეჭირება, რომ მწერლების ყოფიანე ვიზრუნოთ რამეო.

დაიდ, საფუძვლანნი, ზატოხანი და ნამდვილი აზრია. უნდა ვიზრუნოთ. მაგრამ რას ჰქვან ჩვენში «ზრუნვა»? ფული უნდაო. ფონდი დავაარსოთოდა ზოგეტი შესდგა კიდერ კუთილ-მზრუნველები-საგან. აზრი მშენიერია, გაზდება, მაგრამ ჩვენს ყოფაში, ჩვენი ყოფის ზატონი განა ამ ფონდს ორიოდ დღეში ისე გაზდის რომ მწერალი საცხოვროს და მუდამდღიურის საცხოვრებლის ზრუნვი-საგან გამოისინას? ფონდი სომ შესაწევარია აუადმოყოფაში, გაც-რებაში და არა მუდამდღიური წყარო ცხვრებისა. ბუქდით, მართლაც, გამოსტკვეს აზრი, რომ კერცხიდან ასლად გამოჩევილს, რაკი კაღამი სელში აიღო, წერაში გასაჯარვებულად ფონდი შეეწეაო, რადგა მისიონის მაგარი დაწესებულება უნდა შეიქნას ეს სალიტერატურო ფონდიო.

ეს სულ მწერლობის და ჩვენა საზოგადოების გარემოების ურდინარობას უნდა დებადა და ამისთანა მოსაზრება მოტივიტიებინა. ამისთანა მოსაზრება საგმოდ იმედებსა ჰბადებს, რომელიც მალე ცრუდება. გაცრუებული იმედი ენების მეტს რას მოუტანს მწერლობას. და აი აქედან იწევა გაფანტვა, დაქისქისა ჩვენის მწერლებისა, რომელნიც რძალ-დედამთილივით ბუზღუნობენ, ებუზღუნებან ერთმანერთს და დღეს თავს იხენს. ზოგეტივის სისითა, ხოლო ჩვენთვის უსაგნო შინაარსითა.

დადად მკანებელი რამ უნდა შეიქნას მომავალ თაობისათვის, რომელსაც ეკულება მწერლობის სამსახური. ეს ტყეული იმედი ასე მოულოდნელად გამოტყვერნილი მეტი დროს დაკარგვა ექნება, მეტი მოცდენა ექნება და მწერლობისათვის უნაყოფოდ გაუღილი, თუ ასლაკე უუურადღებოდ დავტოვეთ. ჩვენ არ უნდა ვაბუზუბდეთ ჩვენს თავს და არც უნდა შევიყვანოთ განსაჯელში.

თუ შვირფასია მწერლობის მომავალი ბედი და მომავალი თაობის საკეთილმო მოლაპარაკება, უნდა დაგანახეთ ყველას ნამდვილი სურათი ჩვენის ცხოვრებისა და მწერლობის მდგომარეობისა, მისი ნაკლებეკონომია, ნაკლებობა და ნატურა. სასჯელად, სიყვარულით საკვებ გულის გადაუშალათ მისი შეჭირვებული ყოფა, რომ აკრძალეთ განწირულების სიმძაბრე მოტყუებულის იმედოვნებისა. სინამდვილე ჩვენის ყოფა-ცხოვრების სურათისა იქმნება იმათთვის გამძნელებელ და გამაფრთხილებელ ღონად. ნუ შეგვაშინებს მართლის თქმა, ნუ შეგვაშინებს ის აზრი, რომ დაგვეფრთხილებინ მოყვარები, რომელთაც ვითომ მოსწონებოდათ იმედისი შამშილიცა.

რად გვინდა, რომ თავლებს გისხვეთ და დიდ საქმედ მიგვაჩინა, როდესაც ერთ რომელსაში ჩვენებურ გასეთს ან ყუინაღს 400 დგან 1000-მდე მეტა სელას მომწერი ჰყავს! დღეს ჩვენი მწერლობის ავლა-დიდება ყურნალ-გასეთობაა და აბა იფაქრეთ, შეუძლია გამოემოს ათასის სელას-მომწერთი მართელი მწერლობის გაძლიერება? სოი სსტორა ქალადი, ბუტდუა-სტამბის ხარჯი, რაბისამი კაცის ფასიგარით დატურა, რომ ამოგოსონ დამირებული იფრცლები და დაიშნულ გადასე დაგვირიგონ სტამბიდან? არ გნებავთ შეისელოთ, გამოგვითხოთ, რა უფდებათ რედაქციებს უოკელივე ხარჯი და რა შეიძლება აქეთ? ასწონეთ ამსთან, ერთის, რიგისად განათლებულ კადის ცხოვრებას რა უნდება და შეუწონეთ ეს ზომის იმას, რა შეიძლება ღირს აქეს გასეთს თუ ყურნაღს და თქვით, შესაძლეს მოგელოდეთ, ნატორი კაცი, რომ შენადებული იმ ფრამვირით დაგვიყოფილდა ეს, რასაც ესელა რედაქცია თანამშრომლებს უნიშნავს? იანგარიშეთ, ცხოვრებას ანგარიში უყვარს, შეგიძლიათ თუ არა ისე ცხოვრება და მუშაობა, როგორც ის თანამშრომლები მუშაობენ და ცხოვრობენ.

განახსენებთ, რომ ვერა. თუ განდათქვით რომელიმე უფლის მნიშვნელობით ნამდვილი მწერალი იყოთ, წერა უნდა იყოთ ერთად-ერთი სახსარი ცხოვრებისა და რედაქციაში მუდომარე მწერლები მუდამ დღე ეტებენ აქ-იქ რამე საქმესა, რადგანაც არ ჰყოფნისთ რედაქციის ფრამვირი, და რადგან უკეთეს სახსრობისად ადგილს შორელობენ, მაშინვე თავს ანებებენ რედაქციებს და ცდილობენ. ჩვენი ყურნაღს

გასუთების რედაქციების წევრების ერთადერთი უფლები, უფროსების ერთად და ამიტომ კიდევ ის ამბავია ყურნალ-გასუთის ნაბეჭდებში, რომ გუშინდელი ამბავი ათასნაირის კილოთი ათასწერ მოისმის; გუშინ გასწორებულნი შენდომი დღეს სულსხლად გეხედება; გუშინ დაწერებულნი დღეს მოწონებულნი ან უკუდამ და ასე წაყუ-უკუყუქის ამბავია.

შეიძლება განა ანდოს მომსახურებულნი კაცმა ამისთანა ერთად თავისი მტკიცე განზრახვა ლატრატურის სამსახურისათვის? დროებით შეიძლება უფლებების მიხედვით, მაგრამ დროებით და არა სამუდამოდ.

— მაშ ჩვენში ლიტერატურით ცნობება შეუძლებელი უნდა იყოს? მაშასადამე, ნამდვილი ლიტერატურები არ გვეყოლია.

დაიდაც ასე. არ შეიძლება დღეს და გარკვე სხამდის არც გვეყოლება. ვინც მოამბედა ლიტერატურით სანსკრებდამს შეგნას, დაუტოვს ყოველავე იმედი.

რად ვევიწყებთ, რომ დიდი ხანი არ არის, რაც ხანგრძლივის ძილის. შეიძლება ჩვენს მწერლობაში დაიბადა ყურნალ-გასუთობა, და იმ ხნიდან (1852 წ.) მომდინარეობს საზოგადოდ ბუნებითი გარეშე საიტისა. საკუთრად გახედვით, რომელიც გამოიხატება სანსკრებდის ცნობების მდინარეობისა, მანვე წელს დაიბადა, ვერ სულ 30 წელიწადიც არ გასულა. ამ ხნის განმავლობაში 1860 წლებში ყურნალის ანუ გასუთის სელის-მოამწერთა რიცხვი 300-კაცს არ აღემატებოდა. ამ ოც და ათ წელში ამ რიცხვმა ძლიერ მიაღწია 1000-მდე ბუნაურ რედაქციებისათვის. ფორუმ საზოგადოდ 500—600 უნდა ვიანგარიშოთ. რამდენია შემოსავალი უნდა ჰქონდეს ჩვენებურ გასუთს ან ყურნალს ამდენის სულ მომწერისაგან და განსხვავებათ ბეჭდვით, რომ შეიძლოს მწერლების დაეხმარებოდეს ან შენასკავ? ცხადია, რომ ვინც არ იცის ბეჭდვის საქმე, ვერ იანგარიშებს, და დაწვრილებით ანგარიშის მოუკანა შორს წაგვიყვანს. მაგრამ ამ წართლის საკუთრად ესლანდელ და მომწერალ მწერლებს გუშინდელი, მათ შეუძლებათ ასლთს მივიდნენ სტატისტიკის დაზოგის და რედაქციის კარბთან. იქ შეიტოვებენ დასწორებულნი, რა დონის მატრონებზე უნდა რედაქციები? ყველა რედაქციების მატრო

რონები ჩივიან, იშვიათ შემთხვევას გარდა, რომ, მეტადრე პირველ წლებში, დეფინიტი აქვთ. «ცისკრის» უურხელს არც ერთის თანამშრომლისათვის ჭნობრივი არ მიუცია, «დროებს» აჯობებდა, იშვიათ შემთხვევას გარდა. საეკონომიკო კორრექტორიც არ ჰყოლია, ვიდრე იგი მსახულის სულში გადავიდოდა. როდესაც გადავიდა, 400-ოდე სულის მძიმე მუშაობა და 200-მდე ცალკობით იყიდებოდა. გადაცემის დროს მსითვალ 6,000 მან. ვალი გაჰყვა. იმავე დროს ერთი თუ ორი მუდმივი წევრი ჰყავდა რედაქციას მცირედის ჟამაგირით. იკურიის რედაქცია პირველი, იყო რომელიმე შემოსისა ორი სანთკაცი (მათ რიცხვში კორრექტორიც), რომელთაც ჟამაგირები ეძლეოდათ თვითრად, წესიერად. იკურიის ერთის თანამშრომლის წირალი წავიკითხეთ, რომ ჟამაგირებს გარდა წლის ბოლოს რაღაცა 1000 თუ 1500 მანათი დარჩა გასანაწილებლად იმ გაყეთს, რომელსაც 1000-მდე სელის-მძიმე ჰყავს. «ჰევილი» გვესმის, სელის-მძიმე შემოსავალი არ ჰყოფის, «ჰევილის» არ ვიცით, თითქო-მისაც დეფინიტი აქვს. მოამბე პირველი წელსწინა გამომდის და იმისის სტრუქტურისა ჰყრ არ ითქმის-რა, ყოფილა იმისთანა გაყეთიც, რომ თვითონ რედაქტორ-გამომცემელს შესვედრია გაყეთის ტარება და დარბება ქალაქში. ეს დაწვრილებითი ამაზე რომ არ მოკი-ყვანათ, განა ცხადი არ არის რა შემოსავალი აქვს ყოველსავე საგნს, რომელიც კი გონებითს სფეროს ეკუთვნის?

იღეთ ჩვენი საზოგადო საქმეები: «წერა-კითხვის საზოგადოებას» წელიწადში სუთასი თუმანი (5000 მან.) ძლიერობით შეუკრებია, რამატიულ საზოგადოებას ბანკის შემოწირულობით 1300 მან. ძლიერ აქვს (წევრებისაგან მარტო 300 მან.) და სექტაკლებისაგან იშვიათად 10,000 მან.; თავდაზნაურთა ტიფლისის სკოლას ძლიერ ახერხის 6 ბაღისაგან ეწყობება 1000—1500 მანათი; ქალების მოძრაულ სკოლისათვის აკერ რამდენიმე წელიწადი-ფული გროვდება და ჰყრ 10,000 მანათმდისაც არ შეკრებილა, თუმცა ქალები, როგორც აზობენ, ძლიერ ცდილობენ. მოსისენეთ სხვა-და-სხვა ფონდების დასრუება. უდიდესი მათგანი არ აღემატება 2000—3000 მანათს. სხვები სულ თითო ლუმე-ლუმეა: 200, 300, 500 მანათი. მთელი ქართველი უხლანდელი საზოგადოების

ნამუშევრობა ეს გავლავს. ვინა ეს სავსებით არ არის ნათლად დაგვიანდოს სურათი ჩვენის ინტელიგენტობის ღონისა?

თქვენ იხილეთ, გულზე მოსვალთ, წყევლა-შეჩვენებას შეუთვლით სიძულეს, გულ-გრილობას, სიფუფეს და სიყალბეს ჩვენის საზოგადოებისას. მეც თქვენთანა ვარ. მაგრამ ვხვრით რა გამოვა? სანამ ეს გულ-გრილობა და სიფუფე გადავარდებ, სანამ საზოგადოების მონაწილეობა მომწიფდება, სომ დრო უნდა და მუშაობა? მანქანის რა მოგულის, რასი იმედი უნდა ქონდეს ესლანდელს და მწერლობის ასპირანტზე გამოსვლის მსურველს ახალ თაობას?

ნუ თუ ცრუ, ანუ მოლოდინისა, რომ რაჟი მე გამოვალ ასპირანტზე, მართელი ქვეყანა შეიძინის, დაემსობა ჩემს წინაშე წამსკვე, რაჟი ალგანსა ბაკთა ჩემთა და მოვა წყარო ჩემის საცხოვრებლისა?

ეს მოლოდინი, ეს გზა გამოვლილია და კინც ამისთანა იმედით იყო ჩვენს მწერლობაში, ან საზოგადო მოღვაწეობის ასპირანტზე, დღეს უფრო მოჭკრავთ მათ საყვედურს, როდესაც პეტროვიტის გომობა უცრად თავს იხენს რომლისამე მიცვალებულ მოღვაწისადმა: ცოცხალს არ მეტვა ვაზნაო, მეგდარს ჩამაცვეს ფარსანოო, მე და ჩემმა ღმერთმა, სამართლიანი საყვედურია, საზოგადოებას უნდა ჩაგონონ მასი საგლახე და სიღარიბე, გონება-დაცემულობა. მაგრამ აქ ჩვენ საზოგადოებაზე არ ვლავარავობთ, ვლავარავობთ ცრუ იმედზე, ტუფილ მოლოდინზე, როდესაც კერძო თვითივენი გაცი მოვლის თავის საკუთარ ნივთიერ კვალივითების მოპოვებას საზოგადო და სამწერლო ასპირანტზე.

დედა ნახე, მამა ნახე, შეილი ისე გამოხანსეო. რა რიგად მოწყობილია ჩვენ მწერლებზე ეს ანდას? რა სახით ისიც გლანსა ყოფილა, რა სახით მიუსხედრია, რა სახით მოჭმსედეგლობას მოჭმელებელი!

ჭკობსეთ ჩვენებურ მწერალს, რა არის საგანი მისის შრომისა? — ხალხს, საზოგადოებას ეტნება. გაკუნებლო, წინ წავწიო მისი გონებითი და ნივთიერ ყოფა.

ახლა, როგორ ხედავთ, რა მდგომარეობაშია საზოგადოება, ხალხი?

— დიდს უმეტრებაში, დიდს სიღარიბეში. ყოველივეში პირ-
ველ ყოფილ კაცობრიობის ყოფა-ცნობურებას გისახავს.

ამ პირველ-ყოფილ მდგომარეობას თქვენს სთხოვთ მასწავლე-
ბლობის გულისხმავის გასამრჯელო მოკარგუთა? ან ჭკითსავს გო-
ნება-დაუყარგველი ადამიანი ამ სიტუაციაზე?

სალიტერატურო ასპარეზზე ნაყოფის მოკრეფა ჟნდათ მწეჭ-
ლებსა ამისთანა საზოგადოებაში, როგორც ჩვენია! მათ უნახავთ
კასის და კაშლის მრგველი, ოთხი-სუთის წლის შემდეგ ნაყოფს
ჭკრეფს და სჭამს. მწერლობის ნაყოფიც თითქო ვაშლსავით ესმო-
დეს ათიოჯ-ოცბოდ წელიწადის? მაშ მათ არ სცოდნიათ, რომ
მწერლობის ნაყოფის მოსხმას ხანდისხან ოცობდ წელიწადი კი არა,
ასიოდ წელიწადიც უნდება, ჩვენს ყოფაში მანაც.

ო, რომ შეეძლოთ დედებულ მთაბრებს, მწერლებს და
მოღვაწეებს გამოკლვიდნათ და დაესუნდნათ ჩვენის მწერლებისათვის,
რს მწარედ გაეცინებოდათ. დიდი ხანი არ არის, ერთი სასელოკანი
პროზული არტისტი (როსისი) ელპაზარაგებოდა ჩვენებს: ჩვენ კერძო
პულებს შეგვიძლია შრომით მოვიპოვოთ სასული, დადება და სიმპ
დიდრე, თქვენ იცით, რომ კერც ერთი ამისთანას კერ მოაპოვებთ
თქვენს დარბ ჭიყვანაში, ამიტომ თქვენი მოღვაწეობა უდიდესაა
ჩვენს მოღვაწეობაზედაც; იცით, კერაფერს იშოვით, მკერამ მანაც
მოქმედობთ საღსას წინ-წაყვანისათვისაო. იმას რომ შეეტყო ჩვენი
მწერლების ესლანდელი აურ-ზაური და გასამრჯელოს ძებნა, რა სა-
ხით მოსძულდებოდა ეს ხალხი და რა საბრალო ცნობად ჩასთვლიდა.
მართლაც, რა საბრალო ყოფა, რა სულის სიგლასაკვე გვიჩვენებს,
როდესაც საჭმე უანკარო, უსასყიდლო შრომას მოითხოვს და საჭ-
მისათვის გამოსულები, საჭმის დაწვებაშივე თავის დაკმაყოფილებას
ემბენ ამ წამშივე, დღესვე, თავის სიცოცხლეშივე!

კაცობრიობის ან თვითიუღას საღსის ცნობურება უცრად არ
შეიღის წინ. ეს შეგნებულმა, ნამდვილმა მოღვაწემ, სამწერლო ასპა-
რეზზე თუ საზოგადო ასპარეზზე, სულ ერთია, იცის, რომ საუკუ-
ნობით შეთავსებულნი და ხანაათთან შედუღებული უსწორ-მასწო-
რობა ცნობურების მტრე სნის განმავლობაში არ გასწორდება, მის
გასწორებას უნდება რამდენიმე თაობა და ასიოდ წელიწადი. ნამდვილი

მოღვაწე გამომცემის ძვალში და წიგნში გამყდარის აზრით შესძრას, შეკრფოს სიბუნელი ნიადაგი და მოაქვს ყოველივე თავისი ღონე, ნიჭი, შეძლებს და საცხოვრებელი, თავის სიღებს მისხვერბლად, ოღონდ კი მისი საყვარელი წადლი საღისის საკეთილდღეოდ ასრულებულ იყოს. მრთელის რწმებით სამოთხელება ამისთანა მოწინავე კაცების სახელები. ყოველივე საღისის ისტორიულ ცხოვრებაში, რომითთობით კი არ გამოხუდან ამისთანა შრომისათვის, არამედ მრთელი ერთი თაობა, მრთელი ერთი მოდგმა, მრთელი ერთი ნაწილი საზოგადოებისა. ომსა და მტერთან ბრძოლას წუღარ ვიტყვივთ, მწერლობაში, სელოვნებაში, მკვნივერებაში, ეკლესიაში, რწმელი ასწარევიც გინდათ აიღეთ, რომ სოფელი ისტორიამ არ წარმოგვიდგინოს ამისთანა მაგალითები. დიდებულნი მოძღვრება უნარ-ჭყენ თავი ხუისძე სწორედ ამ მოწინავეთ უტვირთიათ. სტოკუბდის ცოლშვილს, სიბაბდრეს, შეკობრბას და ერთხელ განზრახულ წაქრს ადგობდნენ. სასდასან მარტონი რხეობდეს, მაგრამ მინც შიბძრთობდეს საწადლისაკენ. თუნდ აჩუკის მოვიპოვოთ მომხრე და მარტონი ვიყუქეთ, მინც ამ გზას არ მოვცინდებით და ამ გზასე მოვეკვდებითთა. კაპუც იცოდნენ, რომ ქვეყანა მალე არ შეიწინაურება მათს მოძღვრებას, მალე არ შეითვისებდა მათს შრომას, იცოდნენ, რომ მათი ნამოქმედარი მათ ნაყოფს ვერ აქმედა; მაგრამ დარწმუნებულნი ზეკენ, რომ კეთილი და მართალი ნამოქმედარი სწავლითვილოდ წსიბადე წლის შემდეგ მინც ნაყოფს გამოიღებდნ და შეებას მისცემდა საყვარელ დედა ქვეყანას. ამისთვის ითმენდეს შეწინაურებას, შეუარყოფას, დამცირებას, სიღარიბეს, თუ ვეღა ამის დეკნულა ბაძ არ დაერთობდა. ნუ დავივიწყებთ, რომ ამასთანა კაცები ზენსე მტრად დაწინაურებულ საზოგადოებაში გამოჩენილან, სადაც შექმლეთ მომატებულნი მომხრე ემოქნათ.

სადაც კი საზოგადოება და საღისი უფრო დაბნე დაწე გონებით და ნიჭითობდა, ისტორიკტუალობით და კულტურით; იქ მოწინავეთგან ცხოვრება მომატებულ ღვაწლს, შეკობას და მისხველს ხთხოვს რადეს განს მყოფა საზოგადოებას და საღისი გვიან შეიგნეს მოწინავეთგან თავის საცხოვრებას. ამისავამო დაბად სარისსსე მყოფ საზოგადოებაში და საღისში უფრო შექმრებას

სედეგენ მოწინავე კაცებო, ვიდრე მისსე ამაღლებულ საჭისსე მეოფე წრეში. მაგრამ ეს არ აშინებს, მათ კარგა იციან ნიადაგი, საცა სემუშაკარი საქმე აქვთ და მხნედ გამოდიან დაბრკოლებასთან საბრძოლველად.

ეს საზოგადო კანონია ყოველ ხალხის წინსვლაში და ამას ვერ ასცილდება ვერც ქართველობის ყოფა-ცხოვრება. ეს კანონი, რომ მოწინავე კაცებს ყოველთვის გაჭირება-დაბრკოლება სვდებათ, თითქო არ იცოდნენ, არ ესმოდეთ, ჩვენ ესლანდელ მოწინავე კაცებს, მეტადრე ლიტერატორებს, რომელთაც ყველასე მომატებულად უნდა იცოდნენ ლიტერატურის ისტორიული ვითარება და წინსვლა.

მაგრამ არა, ისინი ჯერ კიდევ შეუძლებელს, სუსტს, ღონემისდილს, სწავლით ნაკლებს, რა არ კოჭკათ უსწავლელ საზოგადოებას და ხალხს, სთხოვენ თავის გასამრჯელოს; სთხოვენ მწერლობას, რომელსაც ვერ სიმეკიდრე და სიმტკიცე არ მოუპოვებია ჩვენს განსაცდელით საესე ნიადაგზე, სთხოვენ ნაყოფის მოცემას, რომლის თესლი მეკვიდრად არცაია ჩაყრილი მთგან ჩვენს სროაკან და მწიარს უდაბნოში! იმათ არ იციან, რომ ამ ნიადაგს წვა-დაგვით შემუშაკება ეჭირება, შესაფერი კარგი სათესლეს გამოჩეკა უნდა, რომ შეიძლოს ნიადაგზე დამეკვიდრდეს და ძლიერ ქარიშხალს გაუძლოს და ბაღას-ბუღასს მოერიოს.

როდის შეუძლია მუშაკს აიღოს სასყიდელი მუშაობის და როდის ეძლევა, თუ არ მაშინ, როდესაც იმუშავა და დაასრულა საქმე. აქ, რასაკვირველია, თითოობასზე, კერძოდ არ ვლანაზაკობთ. განა სალიტერატურო მუშაობა ჩვენში ისე ძლიერი ყოფილა დღევანდლამდე ამ საუკუნეში, რომ მის მუშაკთა ენახოთ სასურველი მოტანილი ნაყოფი და უფლება ჰქონდეთ ამ ნაყოფის მოტანისათვის მოითხოვონ გასამრჯელო?

სალიტერატურო შრომა ჩვენს საუკუნეში ისე ნელა მსვლელობდა, ისე ნელა მიდის, რომ დღეს სუთიოდ-ეჭვისიოდ ყურსნაღა-გაზეთი გაბადია, ისიც კაი-გაგლასით მსუნთქავი. ათი-თორმეტი უჭრნალი თუ გაზეთი მოისპო შეუძლებლობის გამო. წიგნებას ბეჭდვა ჩვენში შაწია-შაწია ბროშურებს არ გადასცილება, ესეც შინაარსით სულ საუბრევილო საკითხავსაც არა ჰტავს; ქართული ენის

უნდინარი პირველ-დაწყებითის სწავლის შექმნის მსურველი მოკლებულია ქართულის წიგნებით განებით მიმდებარე დაიკაყოფილეს; მსატრობითი მწერლობის მოყვარეს ღონისძიება არა აქვს ქართულად გადმოთარგმნილი წიგნითხოს ევროპელთა ნაწარმოები, ერთის სიტყვით, რომელი ნაწილიც განდით აიღეთ, სრულიადი უარაობაა და სიგლასაკაა. რა უნდა ასწავლოს ამისთანა ლიტერატურამ, რა უმუშავნა, რომ მის ასწავლებელ მშრომელთა რაიმე უფლება ქონდეთ თქვან: კიმუშავეთ, ვმუშავებთ და ამისთვის გვაქსამეთო.

ამ უფლების მოპოება ესლანდელ თაობას და იქნება, ორიოდ-სამიოდ თაობას შემდეგაც არ შეეძლოს.

თითო-ორილს კაცის მუშაობა მწერლობისათვის, უუნდა თავ-განწირული იყოს მისი მუშაობა, თითო წვეთია ზღვისა და იმაზე არ ვლანანაკობთ. ვლანანაკობთ მრთელის მწერლობის მდგომარეობაზე, რომელსაც საზოგადო, საერთო მის ყოფას შეუძლია ნიკთიერად დაკმაყოფილება თვითულის ღირსეულის შრომისა. თუ მრთელი მწერლობის ყოფა ისე ღირსია, როგორც ჩვენს დროში, უკლავ თვითუ-ულის მწერლის შრომა ვერც მიადებს ნიკთიერ დაკმაყოფილებას და არც უფლება აქვს. ვისაც ეს არ ესმის, თავი უნდა აიღოს და მადგეს, ვისაც ანლოს ხედავს; იგი მარტო რედაქციას ხედავს და მასს სთსოვს გასამრჯელოს. ამისთანისათვის გასაკები როდია და არ ფიქრობს, რა ნიადგზუა ამისული რედაქციამ? არ ხედავს, რომ რედაქციის ყოფა დამოკიდებულია საერთო საზოგადო ლიტერატურის გარემოებაზე. თუ დაკმაყოფილებული არ დარჩა ამისთანა მწერალი, რედაქციის გარეთ აღარსად პოულაობს შეკლას, თავიდან და გული-დან გამოკებრტყუას ლიტერატურის სამსახურის სურვილი, თითქო მარტო რედაქციები იყენენ მრთელის ლიტერატურის მწარმოებელი ბატონები და ქრისალისტიკა მრთელი ლიტერატურა იყოს თავის სიგრძე-სიგანითა. რედაქციები ეტულებათ მომზადებულ ტაბლად, რომელსაც თითქო შეეძლოს მრთელი რაზმიკის გაძღობა;

აბა უთსანით, ბატონო, ერთი პატარა ტაბლას შენც გააჩინე და იმუშავე, რაკი სსკა არ გეპატრეება. დაიწყება მრთელი ისტორია, რომი გრას გვიკერენ, ღონე არა გვაქვს, შემლება არა გვაქვსო.

ამასობაში ვი ვხედავთ, რომ სწავლი კაცი გამოსულა და ბრ-
შურებს, წიგნაკებს ბეჭდავს და ავრცელებს საღესპიო შესამჩნევის
მხნეობით.

მაგრამ ჩვეულებრივი ჩვენის დროის მწერალი დიდ-დიდის
წადიდის მქონებელია, ბროშურობის და წიგნაკების შედგენა-ბეჭდავს
მცირე მნიშვნელობას აძლევს. უნდა უთოოდ მომსადუბულ ტაქტს
მოუყვდეს და ჯამაჯირა ჰქონდეს.

— მაშ რა გნებათ, მსხვერპლი? გინდათ მშვიდის მუცლით
მწერლობაზე ვიშუაო?

აი აქ ჩანს ჩვენებურ მწერლის ღირსება. გაათავა საშუალო
სასწავლებელი, ან მიაღწია უმაღლეს სასწავლებელს და დაბრუნდა
შინ, მას გონებაგახსნილობა ეტყობა, მწერლობის სადერდელი
აღიღი აქვს, თითქო სურვილიცა აქვს ამ საქმით საზოგადო,
საქვეყნო საქმეს დაესმაროს. ამასთან წარმოდგენილი აქვს, რომ
რასაკვირველია, შრომისათვის გასამრჯელოს ავიღებ და ვიცხოვრებო.
აქ მოსულს ვი გარემოება ეუბნება, უკაცრავად, არ გნოდნია ჩვენი
უფავ-ცხოვრების ამბავი და შემდგომი ანგარიში დაგიტყობა; სალიტე-
რატურო შრომით საცხოვრებელს ვერ იშოვითო. ჩვენში მწერლო-
ბის მოსურნე დიდს განსაცდელშია; ერთის მხრის წარმოუდგება
საცხოვრებლის გამო ზრუნვა და მეორეს მხრით მუყვარებულ საქმი-
სურვილი. ორ წყალ შუა. ორისავე დაკმაყოფილება უნდა, მაგრამ
ცხოვრების სინამდვილე დღეს უმწარებს და ამიტომ დასჯილია
ჩვენის ცხოვრების უცოდნელობით. გამწარებელი იწვებს ხან ერთის
სამდურავს და ხან მეორისას. როდესაც ვაჯუტრუვად ქოლოდინი
საღვთობატურო ზრუნვასაც თავს ანებებს.

აი რითი უნდა ავხსნათ უმწარვეს ჩვენ განათლებულ და
მოწინავე თაობის მოცილება და მოშორება მწერლობის საზარევი-
სკან. არცოდნა ჩვენის დონისა, არცოდნა მწერლობის მდგომარე-
ობისა უსლართავს და ავარტეინებს. გზა-კვალს.

— ჩვენ გმირება არა ვართო, ჩვენ ჩვეულებრივი კაცები ვართო.
რომელთან ეჭობათ ცხოვრება, საცხოვრებელი ღუგამა.

ბუნებითი საბუთიანა. მას უნდა არ იქნება, მათ ვუთხრათ: ბატო-
ნო, ვინ გიშლით? მძობოვეთ ლეკმა, საცხოვრებელი, მაგრამ მასთან

ნუ დაივიწყებთ, რაც ერთსეულ თქვენ მოგიწადინებიათ, ემსახურეთ ლიტერატურასაც. თუ ერთსეულ გამოჩვეულია გაქვთ ხეხია ყოფაც-ცხოვრების, კულტურის და განუბრძვის წარმატების ღონე, გაცოდინებოთ, რომ ჩვენში განებით შრომით საცხოვრებელს შოვნს არ შეიძლება შევრჩევრებით. მეორეს მხრით, როგორც სოციალურ კაცს, ცხოვრება გეჭირებათ, ვინ გიშლისთ, იზრუნეთ პატრიოსანი მოსაქმეობით ცხოვრებით სასსარი მოიპოვოთ და თან მწერლობა ემსახურეთ.

— ჩნ ერთად ან მეორედ.
 თუ ვი არ არის ღონის-ძიება? მას გიჩვეულებულია ანუ არაა მისდით; თქვენი ჩივილი დროს დაგვარდა იქნება, რაიმე კაცს გარდა სხვა ნუ მოელოს ნურავინ. ადექით, იშოვეთ საცხოვრებელი სასსარი, დაივიწყეთ სალიტერატურო შრომაც, სრუნჯაც თქვენ მოიპოვებთ მოსვენებულ ცხოვრებას. ნუ უგდებათ ყურს, თუ ვინმე გეტყვის, რომ აგორ სხვა-და-სხვა ანაარესზე მომუშავენი იყვნენ მწერლობის მოღვაწენიცა, რომ ესა და ეს რეაქტორები, მწერლები, დამატურგები საცხოვრებელს მოულობდნენ მწერლობის გარეშე მუშაობითა და დღესაც ამგვარსავე ყოფაში არიან. და ისინი, არამც თუ მწერლობისაგან, თხოულობდნენ გასამრჩელოსა, არამც თვითონ ხარჯავდნენ, თავის პატარა სარჩოს იკლებდნენ და სწორედნენ შემდეგის დაგვარად.

თქვენ შეგიძლიანთ ძალად შემხედველობით, შედიდურად, სიბრძნეულით გადასედით მათ და თქვანთ:

— ეს სულ ცოდვილობაა და ანა მწერლობა.
 მართალია, ცოდვილობაა, წებაა, რასაკვირველია. არა ჭკავს მწერლობას იმ კრთა, რომელთაც აქვთ თავის ენასე მოკარგვით აკადემიები, უნივერსიტეტები, გიმნაზიები და სემინარიები, რომელთა ენა ვარჯიშობს სასამართლოებში და ადმინისტრაციისა, ჭყვით რატორებო და მქადაგებლებო, შინ, ქუჩაში, კრებაზე და სასოციალურებშიცა ჭკავს დებულება სტამბები, მუშაობენ აკადემიკოსები, პროფესორები და მასწავლებლები სამეცნიერო საგნების გამოკვლევისათვის, ზუბლოც რისტები და პროფესორიტორები. დიად, მართალია, ამათმდეც შორსაც ვართ, მათა ლიტერატურა დამკვიდრებულა მტკიცე ნიად.

გზე და იქ მომუშავეთ მართალია შეუძლიათ თავისის სალიტერატურო შრომით საცხოვრებელიც და უსრუნველი ლუკმაც მოიპოონ.

ჩვენ უნდა შევქმნათ ამისთანა ყოფა, მოკიანლოვით, რამდენადც შეგვიძლია, და დავამკვიდროთ: წაგლებას, ცოდვილობას ეს საქმეო, ეს მომზადებაო, გვეუბნებიან. რა გქნათ, უამსო რა გაკეთებულა, რომ ლიტერატურას საქმე გაკეთდეს. მართალია, დიდი დრო, დიდი გარჯა მართლის რამდენიმე თაობისა უნდება ამ თავლად ძლივ დასანასვე შრომასა, მაგრამ ამის მნიშვნელობა, ამისი საჭიროება აუცილებელია, ისე, როგორც ყანისათვის სახნავი, რწყვა, მოხვნა, გუთანი, უღელი, აჭურვი სათესლქ და მრავალი წერილმანი.

თუ ამ წერილმან გარკვისათვის უშნოები ვართ, სამყადისის შნო არა ვაკქს, წასული ყოფილა იმისთანა ერის მომავალი და მისთან მისი ლიტერატურაც; უეჭველად აღიგება მისი სახსენებელი პირისაგან ქვეყნისა.

როგორც უნდა იყოს ჩვენი დღევანდელი მწერლობა, მას სიტონის ნიშანი ატყვია და მომავალი მისი დამკვიდრება და განმტკიცება, რომელიც ჩვენი საფხის პიროვნების არსების დაცვა, მოსალოდნელია, თუ ჩვენი გონებიოი მუშაობა და მხნეობა, ნიკითერი წინსვლა არ შეჩერდა და უგან არ დაიწია. სხვა ერთად ჩვენი მწერლობის წარსული გაკლიდი დრო იმედს გაძლევს, რომ იგი უნდა წინ წავიდეს. აა, რა იყო საკუთრად ჩვენი მწერლობის ყოფა ოცოოდ, ოც და ათოოდ წლის წინად? იმ დროს უკვლას რომ გულ-ხელი დაეკრიფა და ეთქვა: მწერლობა საწიოს კერ მოგაკრემო და ამიტომ თავი უნდა დავანებო მისთვის ზრუნვასაო, დღეს ხომ ესეც არ გვექნებოდა, თუმცა მცირე მუშაობას, მაგრამ მანც დასაწყისის შედეგა.

დღევანდელი მუშაობა ჩვენას მწერლობისა მოდუნებელი მუშაობას, მწერალთა ბუზღუნის წყალობით. ჩვენს წერილში იქნება ვინმე გაიტაროს ფიქრად, რომ კვსარხლებოდეთ რედაქციებსა და მართლ ბრალს მწერლებს ვადებდეთ ვისრად. ანა, ჩვენ საერთოდ ბრალს ვადებთ უკვლას, რედაქციებსაც და მწერლებსაც. სალიტერატურო შრომას მეტად შეუგნებელად, გულ-გრილად და უურ-მოურეებით

უპირობიან ამ უკანასკნელ წლებში, ჩსირვედლანობა ეტუობათ სოკიერთ-
თა, მაგრამ ნამდვილი და შეგნებული მნიშვნელობა ამ ჩსირვედლანობისა
არც რედაქციებს ესმით და არც მათ თანამშრომლებსა. სალიტერატუ-
რო შრომა რაღაცა ყმაწვილების სათამაშო გაუხდიათ და სპეციალ-
დასწრელებულ გონება-მისდილას ბოღვას წარმოგვიდგენს. ყველაზე
პირველი საქმე მწერლობისა, პირველ-დაწვებითი ანბანის მისი მო-
თხოვნილება აღარ ეუფრებათ, ცხოვრება კი გაუზიზიზის წინ და ისინი
თვალ-ასკეულები ჩასწინებენ ყოვლად უსერსულის, ყოვლად უმეტა-
რის ჰანგებით ან ძველსა და ან კითხომ ახალსა. და ამისთანა ყოფაში
მრთელის ბრბოს რედაქციების შინა თუ გარე თანამშრომლებისა
საცრადავი ბღაილი ისმის: შრომის გასამრჯელოო!

მაგრამ ჩვენ იმათთვის არ ვლანაზრავთ.

ჩვენ გვიზღუბა ახალი თაობა საშუალო და მღალ სსწავლებ-
ლებში. მათში საკმაოდ არიან ესლა სამშობლო მწერლობის თვალ-
ურის მგდებლნი, სამშობლო ისტორიის შემსწავლენი, დედა ჭეუ-
ყნის ყოფა-ცხოვრებას წინ-წაწკის სურვილით აღვსილნი, მათგან
არის მამართული ჩვენი სიტყვა. იმათ უნდა მოგვცენ ჩვენს მწერ-
ლობის მსახურნი და ჩვენი სურვილია, ყოველი განსაცდელი ჭარ-
თულის მწერლობისა წინაფეე იცოდნენ.

ამ ჩვენგან აღნიშნულ საგანზე მოთვიჭრება და განსჯაა საჭირო,
მაგრამ წინაფეე შეგვიძლია ესთქვათ, რომ მრავალ აღმრულ საგან-
სავით, ესეც ისე ჩაივლის და მწერლობაში კრინტსაც არაჰინ-
დასძრავს, თითქო არ შეესებოდეს თვით მწერლობის ინტერესსა.
მწერლობის არსებობის საგანსა და მის ბედ-უბედობასა.

დეე, სინემე რგებოდეო სკედრად. ოღონდ კი ჩვენი ხმა
დაათვიჭრედეს მათ, ვისგანაც მოკლის ჩვენი დაჭრეული ჭეუყანა და
მოდუნებელი ლიტერატურა სამსახურსა.

ჩვენი მწერლობა ესლა დიდს განსაცდელშია. ლიტერატურის
კრახისი საშინლად თავს გამოიჩენს ორთოდე წელიწადში. ამას
ზრუნვა ეჭირება. ჩვენს თავს ჩვენვე ნუ ვატუუებთ. ახალ თაობას
დღევანდელი კრახისი იწვევს თვისი მოკალეობა შესარულოს, ლი-
ტერატურას მოეშველოს.

პეტრე უმიკაშვილი

ჩვენის კასეთის მიწისაგან მათმინებით მოსმენ. ზემო-კასეთის ატერ მესუთე წელიწადია, რაც სავმარი მოსაკალი არ მოსვლია. წელს ჰქსამინდი და ფეტივი თითქმის სულ არ მოვიდა. ამ სუთუჯერ ზედიზედ სობრლეული მონსაკვლობამ კასელი სუიდევის გზაზე დააყენა. წარსულ მოსავლის სობრლეული უმრავლესობას თებერვალს არ გაყვანინებს და მეოთხედზედ მეტა ასლაც ნასყიდის საწრითი იკვებება. თელავში ამ სუთის წლის წინად არც ფეტივიც დუქანი იყო და არცარა მოჭქენდათ-რს ტვილისიდანა, ათასში ერთსულ იყო შემოვიდოდა საგარეჯოს ფეტილი და ქიზიყისა, ისიც ზასწორ-ზედ გაიყვადებოდა მოქალაქეთა და მოსკლეთა შორის, ატერადეკ ამავე ახრით შემოჭქენდა ფეტილი, ქქრა და სიმინდი აქაურს გლესს, უფრო ჭი სოფლის მედუქენებს, რომლებიც თავის დროზედ სოფელში სულადს იღებდნენ საკაჭრე საქონელში და თელავის მცხოვრებელთა შორის ჭვიდდნენ. ყოველივე ესე იშკიათი ამავე იყო, სმირად უნათარ-ზედ ერთი ლატრა ფეტილიც არ მობიებებოდა, ასლად კი სურათი გამოიყვალა. სავმარებამ გამოიწერა ასლად დარგი კასეთისა და ეს დარგი განსაკრთ სულადს ეადვა, ასლად აქ არის დუქანი ფეტილიუ-ლობისა, რომელშიაც მუდამ არა ნაკლებ თარმეტის ათასის ფუთისა ფეტილიულობა არის და ამას გარდა უნათარზედ მუდამ მთელი ზვი-ნები სდვას, ტომრებისა, ასე რომც დღეს თელავში არა ნაკლებ ოცი ათასი ფუთისა ფეტილი არის. ასლად ფართსკოპ სადურთა ეს ფეტი-ლიულობა? რომელიცისა გინდათ, ჭვეკვისა, ირქენისა, სავმარეჯოსი, თუ ქიზიყისა სულ აქ არის. წარმოადგისეთ, რომ სიმინდიც კი მოდის კაჭკაჭადან. სავმარეჯო ღმერთმანო! სიმინდი ჩვენიც დას-კლეთს სავმარეჯოში ისე იაფად და, მგონია, არც ერთსულ არ მოუტანიათ იქაურს სიმინდი აქა. ფასი სიმინდისა 60 კაპ. 1 მან. 5. კაპ. ადის სოლმე, კა. ი. სიმინდი მარცვლად 60—70 კაპ. ისეილება და ფეტილად 80—105 კ. ერთსულ კაჭს აბასადან ისეი-ლებოდა სიმინდის ფეტილიც, რომელიცისა ფეტილი, რომელიც ბეკრად სკობობა ადგილობრივს, ისეილება დღეს 1 მან.—110 კაპ. და სმირად კი 130—140 კ.; სხვა ფეტილიც კი დღეს 80—100 კ. და უფრო სმირად კი 120 კ. ფუთი. ყოველ-დღე სობრით და სუთა-სობრით შესკვებით გლეს-ზარებს, რომელთაც დრო-დროულად ფუთი

ნასყიდი ფაქილი გააქვთ თელავიდან და სწორად დღეში რამდენიმე ურემი ფაქილი მიაქვთ ისევე გლეხებსა. ეს მდგომარეობა არავის ეურადღებს არ იტყვის, არავის კითხულობს: ამ გლეხთ, რომელთაც ახლა ფაქილი ზურგით ან ურმით მიაქვთ, კვლავაც უუფლებათ შემოდგომასა და ზამთრის ჰიბრებდ? თუ მართლა ორი-სამი წელიწადია, რაც ჰყიდულობენ და ამის წინადა გი თვითონ ჰყიდნენ, რა არის მიზეზი ეს გლეხნი, რომელთაც ასე ადრე შემოჭკვლებათ დღიური სახრდო, რით და როგორ ისაზრდოებენ თავსა ახალს მოსავლამდის? ის ფაქილი, რომელიც ზურგზედ ჰკიდიათ ან ურმით მიაქვთ რით იყიდეს, როგორ იშოვნეს მის სასყიდლად ფული? როდემდის შეჭყვება ის საშუალება, რომელსაც დღესა სმარობს ფაქილის შესაძენად? გამომიბუღეს საშუალებას უფსკრულსავეს ხომ არ მიჭყვავს ეს დედა-ბოძი ხვევის ცსოკრებისა? რა უფსკრულია ეკ უფსკრული, «ტაბარუგობას» ხომ არ მოასწავებს? რა გზით შეიძლება ამ დედა-ბოძის სხნა და ან რა ღონისძიებით? ვისი მოკალეობაა, ყველა ეს ასწონ-დასწონოს და ბეჯითად შეუდგეს საქმის განკარგებას? თუ, ვინც ამის მოკალენი არიან, ყურს არ იბღერტენ და ღრმა ძილს მასტყმის განცხრომილ-გაპოსილნი, ვინ უნდა. გამოფხინოლოს იგინი?

კატუბ, კითხვებით შეგაწუხეთ და, ცოტა არ იყოს, გაგაჯავრეთ კიდეც. ავადმყოფობასზედ დაიწყო და, ამის მაგიერ, რომ შეგკატუბინოს, რა სენით არიან კასელის ავად, ფაქილსა და სიმინდზე ლაპარაკს უნდებო. მართალი ბრძანება! დაილაც, არ გინახვით ის თვალე-ჩაცვივნული, გაუვითლებული კასელები, იმათი ძალდატანებული ზღაპრით სიარული, იმათი სულითა და ხორციით დაცმა, — ერთის სიტყვით, არ გინახვით ოდესმე მოღაქვლავე, სიღო-ცხლით სავსე სასე და ყოველთვის მოცინარე თვალე კასელების უმრავლესობისა. როგორ შეიცვალა ამ უკანასკნელს წლებში და, რასაკვირველია, აქ არც ავადმყოფობას დაინახვით.

წლეკანდელის წლის მოუსავლობის მიზეზი, გარდა იმ მიზეზთა, რომელნიც საერთო ჰქონდა წლეკანდელს წლეიწადს უკანასკნელს ოთხს წლეიწადთან და საერთოვე ექმნება მომავალს წლებთან, არის უამინდობა. წარსული განათება ძალიან ცივა იყო და წვი-

მიანი. ცივიც იმიტომ იყო, რომ წვიმიანი იყო, სიცივეც სწრაფად იგრძობოდა. თითქმის სიცივეც იგრძობოდა. ზაფხული დაიწყო გვალვით და ამ გვალვამ გასტანა თითქმის სამი თვე. გაზაფხულის სიცივეთ შეგვიანებულმა მცენარეულობამ, ჯერ ნორჩმა და გაუმადრებელმა მიუშვირა ზურგი გვალვიანს მესეს და წინად შეეგნებოდა ზრდა მცენარეულობის ახლა დამსინჯდა მისი სხავებისაგან, როგორც ახლად-დაზარებულის თვალები მსინჯდება მისი შუქსედი. ზური ატყობდა, სიმარცხელე სისველე გამოეშრო თანთავს და გულდაფშუტად გარდაქცა. რაც მარცხალი გააკეთა, ისიც მტკლე და ხავეციანი, როგორც ღრმად მოხუცებულის სელის ზურვის კანი. სიმინდს ორს მტკაველზედ ქუდი დაჭურა და დახურა. არამტოე ტარო კვლარ გააკეთა დაგვალვამ სიმინდმა, ღეროც ისე წლიოკი იყო, რომ საქონლის საკვებადაც არ გამოეცა, რადგანც მანამ ღეროში არაფერი გული არ იყო და საქონელია კი იმ გულს ეტანება. ფეტვს ზოგან თავთავის გაკეთებაც კი აღარ დაწყადა, შედ მიწასეუდ გათხრობილი ამოასმო და ზოგან ერთ მტკაველ-ნახევარზე გაზრდის ნება უწყალობა ამავე გვალვამ, სოლო დაუყვავილებამდის გაუყვითლა ღერო და აბა ის სომ მარცხალს კვლარ გააკეთებდა. ქერმა ვიქლა მოსავალს აჯობა, იმან გაზაფხულის სიცივე არად ჩაგლო, დროზე გაზარდა და ისე გათამამებული დაუსკდა გვალვას, რომ კვლარს დაელო-რა. ერთი ეს არის, ზემო-კანეთი ქერს ბეკის არა სთესენ, ანუ ძალიან ცოტასა სთესენ, თორემ ეს დღე არ დადგებოდათ კანულებსა. სიმინდმაც, რომელიც ადრე იყო დათესილი, მცირეოდენი ტაროს დაეზო მოასწრო. საკვირველია, ჩვენი კანულობა თვალ-უურს არ აღეგნებს, რომ ურწყავს მამულში სიმინდი, როცა ადრე ითესება, ზაფხულის მესეს უძლებს, რადგანც კარგა შედეგებულისა ხოლმე ზაფხულამდის. ესენი კი ისეთ დროს სთესენ მომატებულად, რომ ზაფხულამდის ძლივს ორი-სამი გოჯის სიმინდი იზრდება და ასე ნორჩი ზაფხულის სიცივეებს კვლარ უძლებს. მართალია, ხან ისეთი სიცივე არის ხოლმე გაზაფხულდობით, რომ ადრე ნათესს მოსთუთქავს ხოლმე, მაგრამ ეს გარემოება იშვიათია და ზაფხულას სიცივეები კი მუდმივი. ამასთან ვიქლამ კარგად იცის, რომ ამ უკანასკნელს სუთს წელიწადს ზაფხულდობით გვალვა დგება.

ში სამის წლის წინადა გვაქვს თვე-ნახევარზე ნაკლები იყო, ორი წლის წინადა ორი თვე იყო, იქითა ზაფხულს ორ თვე-ნახევარს გადაჭარბება და წელს სორულა სამი ბვე იყო გვაქვს: ვინაველი თიბთ-თვიდან 31-ს მარამობისთვემდის წვიმა არ უფიქვან, თუ არ ჩავთვლით აქა-იქ მარულს სამის, ან ორის წამით შესაყნა წვიმას, რომელსაც თან სდევდა ძლიერი და ცხელი ქარი: რასაც წვიმა ასველებდა, იმას ქარი აშრობდა იმავე წამს და სხვა წიანსაც აძლევდა; 31-ს მარამობისთვეს მარულს წვიმას მოჰყვა თან სეტყვა და ადგილ-ადგილს კახეთის სოფლები ისე დასეტყვა, რომ წელსაც არ გამოდგება ზოგიერთი დასეტყვილან კენახები.

რავი კენახები ვახსენებ და რაგი ერთი მთავარი საზნარი კახელან ცხოვრების კენახია, შიშხედან კიტევი ორიოდე სიტყვას. კენახმაც, რომელსაც სხვა მტრანაგულობამ, კვირტის გამოტანს შესგვიანა იმავე მარულს გამო. ამასთან გაზაფხულის ქარებმა კვირტი დაბლურტა იმ ლორწოვანის სისველისგან, რომელიც ქვაკუთხედი მასის ზრდისა და ბერი კვირტიც მოაშროს ვახს. მანც კიდევ ნაყოფიერი კვირტი დაად-ძალი გამოეყადა ვახს და ამიტომ ვახმა გადაჭარბებით მეტი უურძენი (აქ უურძენს ეძახიან სამტრეხე ნიშანს) გამოიტანა წინა წლებთან შედარებით. მეტრამ ზრდა-შეგვიანებულს, მალაღს კვირტს მოასწრო გვაღვიანმა მესამ და ნახევარზე მეტი სამტრეხე ნიშანს ატერიცა, განხმო. გადაჩენილბ აზრდებოდა მეტის ზოზანიით. უნდა აღვნიშნოთ, რომ სხვა ავადყოფობა, გარდა ობისს, წელს ვახს არა ჰქონია და ზრდა მანც მეტად ხელი იყოს წარსულს წელს ვახს ობითარ მეტად იყო ავად, ნაცარიც ჰქონდა და ასეთი ხელი და ზოზანიით ზრდა არ ჰქონია. წელს ობისაც წელს უმლიდა გვაქვს; ნაცარი სორულებით არა ჰქონდა; ადრე ერთის კვირის უკან რომ გენახთ მტრეხანი, კვირტს ოცნობდით, ასეთი ცელიდებ შეეტუობოდა; წელს კი ერთი კვირის წინადა ნახანს გუმინდელი ნახანს ეტკობოდათ. ექვსს აგვისტოს ჩვეულებად ზრის უურძენის გურბსევა. ჩვენ მამა-პაპათ ეს დღე დაუვიანა, რადგან წინა იმ დღის შემდეგ მედამ სჭმელებ უურძენს ეველგან უფიქვან. წელს სჭმელები უურძენი აგვისტოს ოც და ოთხშიც იშვიათ იყო. ისრამდა დიდ ხანს დარჩა, წყალი ძალიან გვიან ჩაიყენა,

ანუ გვიან დამარტყლდა; თვით მარტყალიც დაწლიოქდა, არ დამსხვილდა, ხოლო სარწივეს კენსებშია ვი დამსხვილდა, მაგრამ იქაც ისე არა, როგორც კვლავ დამსხვილებულა. ენკენისთვის ნახევარში ეურძენი დაწითლდა, თერთ მშენიერი სანახავი შეიქმნა და სიტყვები მცირე ჭქონდა, ვიდრე ჭქონია ამავე დროს წარსულს წლებში. ამ დროს წარსულს წლებში 15—18% შაქარი ჭქონია უბოლს საზომით და წელს კი 12—15% ჭქონდა. ამასთან შთქლი ენკენისთვის იყო, ვიდრე წინა წლებში: ამიტომ წელს ორა-სიმის კვრით გვიან დაიკრთა კენსება, ვიდრე წინა დარეკრთივით. გლეხებმაც თათქმის ორის კვირით გვიან დაკრთეს. ადრე მარცამობისთვის 30-ს მატარი ჭქონდათ ხოლმე გლეხებს და წელს სააღავერდობად (14-ს სექტემბერს) მატარი არ ეშოკებოდათ. მთელი ენკენისთვის ცივი იყო-მეთქი; ამას მიზეზი იყო თოვლი, რომელიც 3-ს ენკენისთვის მოვიდა მარში. 3—5 სექტემბერს მთავი თოვლი აშინზე მოვიდა, ვერ მრავალი ცხვარი ისევე მთავი იყო და ატრევე ცხენი. თოვლმა ცხვარაც და ცხენიც დამწყვდია. დიდი ზარალი მისცა ცხვრისა და ცხენის პატრონებს, განსაკუთრებით ცხენი დაზიანდა.

ასე, ჩემო მკითხველო, კახელებიც ავად არიან და ბუნებაც ავადმყოფობს. ამ დალოცვილსაც უდროყო ცივ-ცხელებს შეეყარა და მთელი წელიწადი სან სინციისაგან აზანახებდა და სან სინციისაგან სანს უძრებოდა. ნეტავი, თქვენის დღეგრძელობით, ამითი გათავებულყოფი კახელისა და კასეთის ბუნების ავადმყოფობა. მეც გავათავებდი ღამზარს, აღარც თქვენ შეგაწიხებდით და მეც ნაკლებად ვიქნებოდი თანაზარის კახელის ავადმყოფობისა. საქმეც იმაშია, რომ კახელების ავადმყოფობა თერად-თერადი და ამიტომ მრავალ-კვარი, ვაქის გამომწვევი. ზედი-ზედ ხორბლეულის მოყვანა-გლელობამ კახელს ღვინის მოსავალიდან შემოსავლიც გაუჭარწელა. ხორბლეულის მოყვანულობით გაჭირებული კახელი წელის ფასად ჭყადის ღვინოს. ჩათვი სამ აზანად და მანეთად ამ სიმტვი. წელის წინაღვი უოფილა ღვინო და მას შემდეგ ამ ფასად ავერ ამ უგანს-ქნელ წლებში ისუილება. იქნება მითხრათ, კასი ბრალია, საზოგადოდ მაზანდა დაცვა, ალბად სამეგიეროდ ბერი მოდისო. სულაც არა. წარმოადგინეთ, რომ ორს საფხულის უგანს-ქნელს თვენს აქ

ისე იდებოდა შუალაგრიდან და რატეკნიდანაც მოტანილი ღვინო, ჩაუბოლო მანეთიდან სამ და ათ შაურსიდის. თუ ბეკრა ღვინო მოდიოდა, განა თვით კასეთში გარედან ღვინოს შემოიტანდნენ? სხვაზე არა იყო-რა, გადმოტანა აღარ უნდა? არა, ღვინო იმაზე მეტი არ მოსულა, კარტა სანია, რაკვანიც გამტანა მსუიდეკელი ჭეკეს, საქმე იმაშია, რომ კასელას სორბლეულას მოუსაკვლობისგან გაჭირებულა მდგომარეობით სარგებლობს მსუიდეკელი, რომელიც ძრიელ ასლოა, შიგ არის ჩამყდარი და თვალები გაფაციცებული აქვს, აცა, როდის გადმოსცვივა ეულში წაჭერილი საბლისაგან თვალები... რაკი ეულ-წაჭირებულს გნახენ, მაშინვე შემოგესვიან, როგორც სვანის მძორს; მანამდის კი ასლო არ მოგაკარებია. ჩვენს ღვინას საქმე და იმერეთის სამიხდის საქმე ერთნაირ მდგომარეობაშია და ორივეს სელები გაწვდელი აქვთ, შველას თსოულობენ.

იმას მოგასსენებდით, რომ ეს ღონისძიებაც გაუქარწყლდა კასელს და დღეს ისეთს გაჭირებაშია, რომ ასახული კარებიდგან არა შორდება სხვა-და-სხვა გადასახადის სასტიკად მთხოვნელი. ასახულები საჯარო ვაჭრობით უყადიან, რაც კი რამი ახადია. იქნება არ დაიფიქროთ, მაგრამ შარშან 13 დეკემბერს ნაფარეულში დანიშნულა იყო საჯარო ვაჭრობა ნაფარეულელთა გლეხთა მოძრავის ქონებისა, გამოტანილი იყო ვაჭრობით განასყიდლად: ღვინო, ფიტარი, კოჭა, თავისე, ბობა, ჭათამი, ინდოური, ბატი, ლორის, ცხვარი, სხვილ-თქვა საქონელი, ერთას სიტყვათ, რაც კი რამ განიდა ნაფარეულელს. საჯარო ვაჭრობით გასყიდულს უნდა აღედგინა შესატანა მამულების შესყიდვის ფული, რომელიც ვალად დასწოლია წლითი-წლითი ნაფარეულელებს და ასლა სრულიად განადგურებას უბირობს. 14-ს დეკემბერს ასეთივე საცნების საჯარო ვაჭრობა იყო დანიშნული ენასელში.

მიხდა დაწერილებით შეგატყობინოთ, როგორს ჯანსა და დონესა კასელი. რომ არ იფიქროთ, რომ იმას ზურისა და ღვინის ვარდა სხვა საშუალებაც აქვს, უნდა მოგასსენოთ, რომ სხვა ყოველს საშუალებას მოკლებულია იგი ჯერ-ჯერობით. მოკლებულია, მაგალითებრ, საქონლის გამრავლების ღონეს, რადგანაც შემო-კასელს სამოკარი ადგილი სრულიად არ მოეპოვება. ესეც სატიკავარია კასე-

რისა და აუცილებლად ყურადღებას თხოულობს: მოგესხენებათ, ზღაპრის ჯგუფი დასაწყისში ვიწროა და მეტე თან-და-თან განიერდება. ვიწრო ნაწილია ამ ხეობისა უჭირავს შემო-კასეთსა. აქ, ამ ვიწრო ადგილას, სიგრძით სამოც და ათი კერის მანძილზედ, ზოგან სამ წერედ არის დასოფლებული ხალხი და ზოგან ორ წერედ: გაღმავ გამოღმა და შუაში. ამ მანძილის ქვევით ვი სოფლებს ორი წერედ იშვიათია. ამიტომ შემო-კასეთი და ქვემო-კასეთი გაიხრევიან მამულიანობით. ქვემო-კასეთს სამოკარი ადგილიცა აქვს; სათიბიც და სახნავიც. შემო-კასეთს მარტო სახნავი ადგილი აქვს და ისიც ისე სამოფო არა, რომ სრულად დაიცვას წელიწად გამოშვებით და თესვლ შერჩევით ხვნა-თესვა. მომეტებული ნაწილი სახნავის მიწების მუდამ წელიწადს დათესილია. რაც დაუთესავი რჩება, ისიც აქა-იქ დათესილს მიწებში არის მოჭრეული. ძნელად შეიძლება აქ მთელს მანძილზედ ათის დღის მამული ერთად იყოს დაუთესავი. არც ერთს სოფელში არ არის მოწყობილი საქმე ისე, რომ ერთი მხარე ერთ წელიწადს იხენებ-ითესებოდეს და მეორე მხარე იხენებოდეს. ეს არც მხედრია და არც რაიმე ხარკს თხოულობს ამისთანა წეს-რიგის შემოღება. შემო-კასეთის გლეხობა მცირე რიცხვს გარდა ნაშეკუთავანია. ამათთვის ზრუნვაა საჭირო, მაგრამ ვინ ატყვევს გლეხს ყურადღებას? უკვლანა ხედავენ, რომ მანამ გლეხი მხენელ-მთესველია, თუ მრავალ საქონლს ყოლაში გარემოება აბრკოლებს, უეჭველად მუშა საქონელი მანაც უნდა ჰქაჯდეს და ამიტომ სამოკარიც უეჭველად საჭიროა მისთვის, ეგელა ჰხედავს, რომ მუდამ წელიწადს არც ერთი სოფელი არ გადარჩება, რომელშიაც ათობით სისხლის სამართლის საქმე იწყებოდეს წინახედის გამო მომხდარ ჩხუბისა და უბედურების გამო. ვინ არის მტყუანი: ის, რომელსაც საქონელი შიშნადაცა ეხორცება და ჩუმიდ სიკვის ყანებს ამოკებინებს, თუ ის, რომელსაც ასეთივე მშვიდის საქონლით უხნავ-უთესია და სისხლის ოფლით მოყვანილს ჭირნახულს უფერებენ? მე რომ ვეითხოვ, ამათში მტყუანი არავანს არ არის: საქონელს ჰკება უნდა და კება გომურს გარედ უსამოწყობად არ შეიძლება; ჭირნახულს გაფთხილება უნდა და გადამოკილი ჭირნახული დაკარგული შრომაა. მტყუანი ის არის, რომელსაც ვისერი მოუღებია გვერდზედ და იმის ბაღლად, რომ მოკვლას გაჭირებას

რითიმე ყურადღება მიამჩვიოს, როგორც შეამჩნებოდა, თუ თვითონ არ იცის, როგორ მოიქცეს, ხალხსა ჰკითხოს, რომელმაც თავისი წამალა კარგად იცის, მარტო იმას ფაქტობს, დღეს რომელი სინტაქსი უფრო სავსებან კაცად დახანხვებს ჩემს თავს ჰკუყვანსაო. ამიტომაც ისეა ამ მხრავ გაკარჯიშებული, რომ ჰხანოთ, შეგებრალე ბათ, იტყვიოთ, ამოდენა სავსეს როგორ უკვაო. არა, ამითვე და ამისთანებსეად მეორე გვიქმნება საუბარი. ასეა ვი ისევე ჩვენს საგანს დაკუბრუნდეთ, ე. ი. რომ კასკელს სობრლუელისა და ღვინის მეტი სსვა საღსარი არა აქვს, რომ სობრლუელი არ მოუკადა სავსარი და ღვინის მოსავლის შემოსავალი გაუქარწეულა-მეთქი. ამისთანა მდგომარეობაში მეფოს, თქვენ როგორ იტყვიოთ, შეკლა უნდა, თუ ექლში წაჭირება? მართალია, ბერს კასკელს მამულის გამოსუიადვის ფული ჰმართებს და ეს ვალი დიდას სხისაც არა. ისიც მართალია, რომ ვალს გადასდა უნდა და მერე ამისთანა ნაყოფიერს ვალსა, რომლითაც მიმუღია შემენილი. მერე რად აქვს ვალი? იმიტომ, რომ წინადა შემუღებელი იყო? ვერ ვადისდა ყოველწელიური შესატანი მისინ, როცა სავსარი ჰური მოსდაოდა და ღვინოც ფასად ევიდე-ბედა, იმიტომ რომ არა ჰქონდა შემუღება? კარგი. ასეა, როცა ბრც სავსარი სარხო მოუვიდა და ღვინო გაეკადა წყლის ფასად, შემუღებელია? ადრე არ იყო ბრძანება და ასეა ვი არის? უბირატესია მოკალეობა: ეველსა მთავრობის ბრძანებას დაემორჩილოს. განა შეიძლება მთავრობისაგან იმისთანა ბრძანება, გლესა ხალხი განადგურეთ, სული ამოსადეთ, რომ ცსოკრების გზა აღარ ჰქონდესო? აუგანსკელმა მწერალმაც ვი იცის, რომ მთავრობა ყოველის ღონისძიებით ცდილობს ეს სასულემწიფოს დედაბოძი — გლესი — დაიცვას იმ ევიდურობისაგან, როცა იმას ცსოკრების გზა აკრეკა.

მეორეა ვი გლესკაცობას ვალი ჰმართებს, და დიდა ვალიცა ჰმართებს, ასეა წარსულზედ ლაპარაკი მეტია. დღეს საქირა გავიგოთ, წელკანდელს მდგომარეობაში მეფოს გლესს შემუღიან, თუ არა ვალს გადასდა? ზემორე ნათქვამადან სხანს, რომ გლესს თავის ცხენაც გაუძლევა წელსა, არა თუ ძველი ვალების გადასდა. იმიტომ დარწმუნებით შეიძლება ითქვას, რომ ვისაც წელს მამულის ვალს გადასდევინებენ, ის სულს გულარ მოებრუნებს, სამუდამო

ყმა უნდა: კასდესი, ამ კალენდარი, როგორ: შესატანი ფულადი უნდა
 ისესოსა და რვა დენარიულია შესარხოთბი, უნდა თუ მანში ჩაბი
 აბაზინდის ათს შავრამდე მისცეს ფულადი 58 - 60/6; ანუ
 ფულად გარდისდის, სოლო თუ მოსავლთა, მაშინ სასარგებლო 100/0
 გადასწარბის ეს აუცილებელი მოკლესა სოლოდისა. ეს სარგებლო
 აღებული ფული დაატყუებებს გლეხს და ამ შვითხელა მოკლესა რატი
 წელიწადზე ადრე დასწითოს თავი ამ ვალსა. ამისი დასამტკიცებლემ
 ქაუთებზე უკვლავ გინჯინობის წერილები, რომელთაშიც გადასდილავა
 არც ერთი მათ შორის რაც წელიწადზე ადრე ატყუარის გადასდილთ
 რასაკვირვლოა: თავ-ბავის ვადაზე გომეფრულთა მცირე ცრთავ
 მსარემ იცინა: შუტყუარად გარდის დაწყოთ გინჯინობა და ამის
 გინჯინობის შემთხვევაში: გინჯინობის, არ დაწყოთ: მკითხველი,
 რომ წელს გლეხი გინჯინობის გარშემო გერ გადასდილად მამულის შესწრაფ
 დვისთვის შესატანს ფულად უკვლავ, მაშინ მოწოდებს მოკლესა
 და ატყუებენ სესებულ სასარგებლო შუტყუარობის დამწმენკისა
 ნათქვამიდან ცხადად დაინახავდა მედისკვლა, რომელსაც წლისგან
 სასოგადო ავადმყოფობის გარდა სოკოთაგანს მამულის შესწრაფის
 ფულის შეტანა შეიძინა მიწები და დასა გაჭირებულსა სანჯუკო
 ის არის, რომ, მინამ უკვლავ მემულის ფულად მოკლესა ეს არ
 გათანსობრულა განდგომებულა, მადამ შეტმულა ბეარის მთავრის
 გადასწარბისა და სპირიტის მწერლობა შეეწირთოს. ხმა ამ გლეხთა
 ხმის, რომელთაც მემულისა უმადესსა მთავრობისა და სიამოვნ
 ვალსა შეტანა ავადმყოფობისა და სანჯუკონობისა შეუძლიანა მემულის
 თქმის მთავრობისა აწყოთ: აწინდელი გაჭირებულნი მადამწერობა
 გლეხთბისა და სოსოვან შელავათისა მადამწერობისა და სანჯუკონობისა

II ლოკალი: მთავრობის მადამწერობისა

სარწმუნოების მიხედვითი გრძობა. — ამის მიხედვით, უნდა უნდა უნდა
 სამხედროს სარწმუნოს მადამწერობისა და მასწავლებლის მადამწერობისა
 ფილის მრავალი ფაქტობა. — საშუალო ფრიალ არს, ხოლო მუშაობა
 მადამწერობა.

ეს შეტანა დასწითოს ანაკლია ჩვენს დროს ამ მადამწერობისა
 ნების სოკოვალის საჭრის სარწმუნოებისა და სანჯუკონობისა

ჩივილი საფუძვლიანი ჩივილია და ღირსია ყურადღებამ: ხალხი რომ გულ-გრილად ეპყრობა წირვა-ლოცვას და სხ., ეს ნამდვილი ჩიბავია, რომელსაც ცხადად ჰხედავს ყველა, ვინც სოფელში სცხობ-ჯიშებს და თვალყურს ადევნებს ჩვენის სოფელის ხალხის ცხოვრებას. ხშირად სოფლის ეკლესიები კვირა-უქმე დღეს სამწუხარო სურათს წარმოადგენენ: შესვალ ეკლესიაში წირვის დროს და თვალ-წინ უდაბნო გადგეშდება, რომლის მუდღერობას მარტო მღვდლისა და დიაკონის კბიხვა-გალობა არღვევს. ისეღები აქეთ-იქეთ, და გერც მოსურებულს, გერც ახალგაზდას, გერც ქალს და გერც გაცს ეკლესიაში ვერ ჰხედავ. შეიძლება ზოგიერთ ეკლესიაში მცირედი განსხვავება იყოს, მაგრამ საზოგადო მოკლენა მინც ასეთია.

ამას წინად ნაბძნები ჰქონდა მამასახლისებს, კვირა-უქმე დღეებში მღვდენებისათვის დუქნები დაეკეტებოდათ, რადგან კვირა-უქმე დღეს ხალხი დუქნებთან იკრიბებოდნ და დროს ყუბდობასა და ლოთობაში ატარებდა. ეკონათ, რომ, რაკი დუქნებს დაეკეტებოთ, ხალხი უბრალოდ ეკლესიაში დაიწყებდა სიარულს; მაგრამ, როგორც სწანსქ არც ამ ბრძანებას გაუჭრია: მართალია, ხალხი წირვამდე გამოსვლა-მდის დუქნების წინ აღარ იკრიბება; მაგრამ არც ეკლესიაში მიდის: ეს ასეც უნდა მომსდარიყო. მიძინებული გრძნობა საწმენობისა აღმინისტრაციის ბრძანებით ხალხს არ გაუღვიძება. საჭიროა თვითონ ხალხმა ძალა-დაუტანებელი იგრძნოს სულიერი, ზნეობრივი და, გაბედავით და ვიტყვით, ხორციელი წყურვილიც საწმენობისა. თუბთონ უნდა ეტანებოდეს ეკლესიას, თვითონ უნდა შეუხაროდეს ბუთოკენ, უნდა ბუნება მისი ჰგრძნობდეს წირვა-ლოცვის მოსმენის საჭიროებას, მღვდლის საუბრის გაგონებას, რომ ამ უგანსენელის პირადან მოამბინოს წმინდა მოძღვრება ქრისტიანი, რომელსაც შეუძლიან განადვიდოს, აღამაღლოს და გააკეთილმობილოს ზნეობა და გონება ხალხისა.

ხშირად გესმის სოფელში აბგარი ლაპარაკი: «აგერ, კაცო, ჩვენი ჰეტრუა, სამოცი წლას კაცია და თავის სიცოცხლეში არა ზიარებულა; ეკლესიას კარები საითა აქვს, ისიც არ იცის! ქრისტიანბ ვართ, ვა იძახის! აგერ კიდევ საბედა, ოთხმოცე წლის დედაკაცი მქნება, აბა ვის გინახავთ ეკლესიაში?! მგონია, აღდგომისაც არ მივა

ეკლესიაში, რომ პირველი დაიწეროს პირველის წერა კი იცნის? აბა, უყურე, დიკანის რომ წარის რეკავს მოწყობა, ის სელს ისე იქნება; თითქო ჩონგურს უგრაქდეს, კითხვ პირველს ვიწერო? სუბედეროდ, ამგვარი ლაპარაკი სშირია და საჯალალო ის არის, რომ ვაჭადის ეს მოკლენა კერძო მოკლენა იყო, ესლა კი თითქმის საზოგადო მოკლენად გადაქცა: რაიცა ითქვა ზემოსხენებულს პეტრეს და სანტაზე, იგივე ვთქმის სოფელს მცხოვრებლების უმრავლესობაზე.

რა არის ამ სამწესარო მოკლენის მიზეზი? ვინ არის დამნაშავე და ვინ უნდა ეცადოს ვეღვასე მკვლელობა, რომ ეს სამწესარო მოკლენა სულ თუ არ მოსწყოს, საგრძნობლად მანინ დასუსტოს, შეამციროს?

მიზეზი ამ უბედურის მოკლენისა, რასაკვირველია? ზენს საზოგადო ცხოვრებაში იმალება; ცხოვრებამ დაბადა ამგვარი არასწორი მოკლენა. მართალია, ეს ასეა, მაგრამ არც ის არის ტყუილი, რომ კერძო ვაცთაც ბევრი დანაშაულია მიუძღვით ჩვენის ხალხის წინაშე ამ უბედურებაში. მაშ რად შექმნა ჩვენმა ხალხმა ეს გონიერი ანდაზა: ერთგვარად მდგომარეობა, ესეთი ერთობა. სწინს, კერძო მოკლევასაც, მდგომარეობა იქნება თუ მისწავლებული, შესილება შესამჩნევი, ასეთად თუ ისეთი კვადო; დანტოკოს ერის ცხოვრებაში. რომ ეს უკუშემა რიტება, ამასე ლაპარაკი და მატალითების მოუყანა სწორი არ არის: ყოველ ერის ცხოვრებაში მრავალ ამის მატალითს ვხედავთ. მაშ სოფელში ვინ უნდა იღვას თავს ხალხის წინაშე და სწორი ნიშნების გაკეთებაში იმდენად დასაშუტება, ხალხის დაცემულის ეკონომიურის მდგომარეობის წინ-წაწევა, რადგან ეკონომიურს მდგომარეობას დიდი მნიშვნელობა აქვს ვაცის ზნეობაზე. რასაკვირველია, იმან, ვინც სოფელის ცხოვრებასთან დასალოკულოა, ვინც სოფელის ცხოვრების სათავეში დგას, ვინც სოფელის მარღვარ ცემას ეყრის უგდებს და ესმის ეს მარღვის ცემა.

ჩვენის ხალხის ცხოვრება ამდენად გაჭხელდა, ისე კართულად იმდენი საჭიროება და მოთხოვნა იღება წამოგვიყენა თვალწინ, იმდენი ამოცანა დაბადა, რომ ყოველმა განათლებულმა ქართველმა, თუ კოსურს დაესმაროს თავის ერის უბედურ მდგომარეობას — ერთი-

ჩაჩუქდა და ერთი-სამად უნდა უმეტესს თავს შევადინებოთ და მხნობას, ხალხის სისარებელად და სადღევრებელად მიმართულს. უწმინსად ჩვენს ერს მოკლას სსამინდობა უბედური მონაძვალა. ავთ ვამბობთ ჩვენს ხალხს ცხორებას ისეთს გავტირებულ და მხნობ ვბთბრებათ, რომ ჩვენებურ მოღვაწეს ერთი-რად უმხნობება ბრძოლა ამ ცხორების დამბრკოლებელ მიხეცებთან. სსგა ერთმ მოღვაწის შრომა და მოქმედება რომ შევადროთ ჩვენს ერს მოღვაწის შრომასა და მოქმედებას და ეს შრომა წონით გვამოკლავთ ერთად ასეთი სურათი წარმოგვიდგება: შამინ, რომა უცხო ერის მოღვაწე ვწავა ერთს ფუთს; ჩვენს ერს მოღვაწეს სჭირდება რომან და სამი ფუთის აწევად წინდება. მაგრამ ეს გარემოება არ გვამოკლავს საბოთს, გულისე სული დაეკარბოთ და პირდაპირ უფრო შევუერთო ცას, აცა, რომის გაინსნება და ქადა-ნახუქს რომის ხამოკვერისს. არა, ჩვენებურ მოღვაწე მედგრად და შევპოვრად უნდა შევბრძოლოთ ამ დამბრკოლებელ მიხეცებს და შევბრძოლოთ წინა შეამტინოთ იგანი.

ცხადია, რომ სოფლად მოქმედება სხობლის მტკიცესა და სოფლის მასწავლებელს ძვდება. უნდა ვსთქვათ, რომ ეს უგანასკნელი ერთად გავტირებულ მდგომარებათა: სამოქმედო ასმარებად უფრო ვიწრო წირე ქთობა სოფლის მასწავლებლებს, ამდენი დამბრკოლებული მიხეცები ელბებათ წინ, ისე შევიწროებულნი არიან ქონებრივად მსოთ და ისე ცოტად დრჩენებთ სოფელში სამოქმედო და რომ წამეტანბ აესამართლობა ექნება ჩვენს უბედურეთ, რომ ისინი, ვტრეშე რავისის პირდაპირის მონაწილეობისა, სხვას არა მოქმედობენ, უნდა უმეტეს მხდად სსქებრად უნდა ითქვას, რომ თუკი სოფლად რამე სსამოკეთო ექმნება, ისე მხობი მენდინობითა და წყალობითა სოფელის მღვდელს ვა შევადრებით სოფლის მასწავლებელთან მტრეკანობებაც აქვს მიღებული, მტრე დროც სამოქმედოდ და არც იმდენი დამბრკოლებული მიხეცები ელბებათ წინააღმდეგ შედგურებოთ უფრო და უმოკრავებოდა, ქონებრივის მსრატაც გვცდილებით უფრო უსწერსკლია. ერთის სიტყვით, მღვდელს გარემოება ხელს უმართავს, რომ სოფელში მტრს მოქმედობდას სოფლის სსამოკეთო და სსამარებელად მარტო ფარმალურის წინააღმდეგ შევბრძოლოთ.

რელებით ესლანდელი მღვდელი, როგორც ვარკომბიდანა სხანს, შორს ვერ წავა: სასელს ის ვერ მოისვენებს და ვერც სლანს სიყვარულს დაიმსახურებს. საჭიროა მღვდელმა უფრო თავ გამოდებით იმოქმედოს, თავისი სამოქმედო ასპარეზი უფრო გააღიღოს, გააფართოვოს და გაართულოს. ნუ გამიართლებს თავს ესლანდელი სემინარიაში სწავლა-დამთავრებელი, რომ სემინარია ამგვარ სამოქმედო ასპარეზისათვის არ გამსახდებს. ჩვენ არა გვეყრება, რომ სემინარია იმდენად არა წითენიდეც ახალგაზრდა მოსწავლის, მომავლის მღვდლის გონებას, იმდენს საზოგადო განათლებას არ აძლევდეს, რომ მომავლის მოქმედებისათვის სრულად უვიცი და მოუხმადობელი იყოს. თუ ახალგაზრდა მღვდელი ცხოვრებაში უფაღობა არ დაეცა და მიუჩლი და უბოძე არ გააღმერთა, ადვილად შეუძლებს ბევრი აქსესითი საჭიროება სოფლისა და კომუნიკაციის, ბევრი სარგებო დასთესოს, ბევრს დასაგრულს ცრემლი მოსწმინდოს და ბევრს ბოროტ განზრახვლებას და ძარცვა-გლეჯვას ფრთა შეაპყროს...

რანაირის სამოქმედო პროგრამის დასრულებას უნდა დაადგეს სოფლის მღვდელი, ამას თვითონ სოფლის ცხოვრება დაინახებს, თუ თვითონ მღვდელი გონებით ბერი არ არის.

ჩვენ მხოლოდ აქ მივცემთ ჩვენს თავს ნებას, ერთის მოხურება-ბუჯის გლეხის გულმტკივნეული ღვაწლით მოვიყვანოთ, რომელიც დასასრულებით სატყეს ზემოსწივებს უფს პროგრამას.

«თქვე დალოცვილებო,» დაიწყო ამ გლეხმა: «ვინც მანწავლან კარები ხართ, ჩვენს მძახე ტვირთს ვი არ ვამსუბუქებთ, უფრო ვამძიმებთ.»

ჩვენ თქვენთან მხოლოდით სხანსა და გზის ჩვენებას, თქვენს ციფელში გვიტყვით და გვასრობთ, ერთი ჩვენც აგვასხედით ბევრით, ერთი ჩვენც დავასახელებთ, რომ ჩვენც სასაყვარლო იღვწით, ჩვენის უფლის შემსუბუქებას ვივარაუდებთ და ვბრუნავთ. რა ვქნათ, ძალიანაა რომ გეწინათ, უნდა გამოგიტყდეთ და გიფსრათ, რომ თქვენი გეწინაინ, ვერ გეწინათ, ეტვის თვალთა გიუფრებთ. რატომ? იმიტომ, რომ, აი, სამოცი წლის კაცი ვარ, ვუფურავ და ვაკვირობ დები ამ ჩვენს ვარ უფლმა სატარებელ ცხოვრებას, და ვინც მე სწავლელ კაცად მიმანდა და მიმანდა, იმან უფრო დაგულე და

დაგაკნელა; აკერ, შენა ჭირიმე, სასწავლი მღვდელი, მღვთის ენა-პირი ხელში უჭირავს; ახა ერთი შესედე, რასა შერება? რა ოინებსა სხადის, რანაირად იქცეა! ჩვენ, შენი ჭირიმე, უსწავლელები ვართ, ემსწილიყო წახედულობითა კცხოვრობთ: რასაც მღვდელი და მასწავლებელი დაგვანახებს, ჩვენც, იმათი შემხედვარე, იმას ვიხამთ. სსგა რა გზა გააქვს? ვის უნდა მივბამოთ? აკერ, შესედე ტეტისა, რას ამბობს: «თუ კი მღვდელი დღეობაში, ქორწილში და სიშნობაში ქეფეს გასწევს და დღითვრება, მე რაღა ვარო?.. თუ კი იმის ორი ძნელს წახსედეში ორი ათეულის ძნობაგლი შეადგენინა ჩვენს უღვათ მამასახლისს და «სუდში» ორი ათეულის ფასი გვდასდევინა ჩვენებთან იაკოს, მე რაღა ვარო! მე ღმერთი რათ მიწეეს, რომ მეც ისე მოვიქცეო?» მოდი შენა და გაამტეუნე ტეტია!

«ათასნაირი ჭირი და ვარამი გვაწუხებს, შენი ჭირიმე, ათასნაირი; რომელს ერთს უნდა გაუძლოს და გაუმკლავდეს უცოდინარი და ბუჩავი გლეხა! აი დააკვირდი სასოფლო გზას. როგორია! განა ამისთანა გზასე სიარული შეიძლება? ამას წინად წვიმა მოვიდა; ჩვენებთან ისაკას ძნის ურემა მოჭქონდა, დაეფლო ტალახში და მიემტურა ურემს სოლები და ფერსოები. ეგ კიდევ არაფერი; ამას წინად ჩემ ნათლას ბასილას საფქავის ურემა მოჭქონდა, იმასაც იქვე დაეფლო ურემა, ვამეხებმა ურემა ველარ დამტეს ადგილიდგან. ვაჯარებულმა ბასილამ იმდენი ურტყა საწყალ ვამეხებს, სხანამ კისრის ძარღვები არ დასწყდათ. დაიღუჭა საწყალი ვატი: იმ ვამეხებითა ცხოვრობდა საცოდავი. ეჰ! ვინ მისთავლის, რამდენი უბედურება გვატეუება თავზე ამ უცხო-ეკელეობით, მაგრამ ვინ არის ჩვენი მამტრანი?»

«ახა ახლა ჩვენი წყაროები და ჭები სასეთ. როგორება! კიდევ ერთი ღვთის ბრძანება ჩვენს თავზე, თორემ ამისთანა წყალს რომ ვსვამთ, როგორა ვძლებთ? ჩვენი წყაროები ნამდვილი გუბუბები: ცხენი ბინდა, იქა ჭეფეს თავს, ღორი, ძაღლი, შინაური და გარეული პირუტყვი; შიგ ათასნაირი ჭია-ღვა ბუღობს. განა დაილევა ამისთანა წყალი! მაგრამ მეტი რა ღონე გააქვს, რომ არა ვსვათ... ძტა უბედურება, რომ სან მაგისთანა წყალიცა შრება და დღის

სავლიდან უნდა ვეზიდოთ ზურგიით. აი, გეშატრისნეუ, აუ ზენთიკში გუელი შეგტვიკათ და ცოდნა გაქვთ; სარჯს ჩვენ გავიღებთ, თქვენ ოდონდ წინ გაგვიძისით და გზა გვიჩვენეთ: ზოგი იფულს გამოიღებს, გასანც იფული არა აქვს, ჰურს გამოიღებს—ისიც იფულია, ზოგი სავლადგს მოიყვანს, ზოგი რას და ზოგი რას; ყველა იფულია, შენი ჭირიძე, რაც გარის სულით ნამოქმედარია!

«აგერ, ოც და ათი წელიწადი იქნება, რაც ეს წყეული ნაცარი შემოგვეკვია და გაგვინანაგა კენახები. მთელი წელიწადი მაც კენახებს; ვაკვლებით: ყოველი ვახსის ძირი სისხლის ოფლით არის მოწყურებულ. ყოველი ჭიგო მამასისხლად არის ნაყიდი ჯერ. ლესნანისაგან, მერე აბუჩინივისაგან და ბოლოს მეველებისაგან. აი, რამდენი სული უნდა მოთბეს, რომ ჭიგომ კენახმდის მიასწიოს. ასე გაჭირებულა, შენი ჭირიძე, ჩვენს ცხოვრებას: ასლა უფულოდ კერაფერს იშოვიკ, ეწვეო დიდს სარჯს, შრომას, წვალებას და რა გრისება სელში? დასჯრამდება თუ არა უურძენი და იმედი მოგვეცემა, რამე, აგერ მოვიკა საჩინო, მტრ-საცა და მოყვარესაც ამით ჰასუსს. გავცემო, შევერება ის გასატია-ლებელა ნაცარი, გადაგისმობს უურძენს და გაგაღებს უძირო ორმომი!»

«ამ წყეული ნაცრის წამალი ეოფილა თურმე. შარშან ერთი ემაწვილი კაცი იყო, იმან უწამლა. წამალმა გასჭრა და ნაცარი აღარ შეაყარა. მატრამ რა გამოვიდა? ის ემაწვილი კაცი წაეფულ აღარ მოსულა, და ჩვენ. აბა რა ვიცით, ან ის წამალი სად იჭიდება, ან იქ მამინა კისგან უნდა ვიყიდოთ; არაფერი ვაკვირებ. თუ ე ნას-წაველ კაცებს ჩვენთვის სიკეთე გინდათ, გაგავცუბინეთ, ან წამლობა როგორ უნდა, ან რა დროს უნდა, ან მამინა როგორა დარს, სად იფიდება? სომ სედავთ ჩვენს უცოდინარობას და გაჭირებას.

«უურძენს. სომ ვაუჩნდა ათასნაირი ჭირი, მატრამ აღარც ეს დალოცვილი ჰური-ღას მოგვდის უწინდებულად. აღბად, რაღაც ღვთის წყრომმა ჩვენს თავზე: კარგს ჰურს დავეთესთ, მანც გუდაფქტად იქცევა, გუდაფშუტანს თესლს დავეთესთ და მანც ის არის! კვადრ-ფერი გაგვიწვიას: გლეს-კაცს ან ღვინკმ უნდა მისცეს სული, ან ჰურმა. ჩვენ კი ორივედამ ვიდუჭებით. ორივე მოსავალი გვღალა-ტობს. მიწა გაცვდება, ამინდი და ჰაკა გაფუჭდა, თუ დმერთმა აადო ჩვენზე სლი, ან ვიცო, თანდა-თან უკან-უკან კი მივდივართ და

ჩვენს ცხოვრებას არაფერი სიკეთე არ ეტყობა-და! აღბადა, ცოდვა რომ ტრიალებს ჩვენს უბედურს თავზე. ე სიმინდი და ფეტვი რომ მოგვიდოდეს, კიდევ იოლას წავალთ; რომ აღარც კვ მოგვადის! რა ვიცი, ამ დალოცვილს ღმერთს რა დაეუშავეთ, რომ თავის დროსვე წვიმას აღარ გააღიწიებს სოფელს. ამ გაზაფხულზე, როცა სანჯირთა არ იყო წვიმა, იმდენი უმსახურა, იმდენი იწვიმა, რომ თავი მოგვებურა. ესლა ვა, როცა სანჯირთა, ამ საფხულას სამმა თვემ ისე გაიარა, რომ წიდან ნაში არ ჩამოქვინდნო. ამოიფურქვა სიმინდიც და ფეტვიცა. ნეტავი ან კართოფილის მოყვანა ვინცაღეთ, ან კომპოზიტოსი, ან ბამბისა, ან თამბაქოსი, ან სხვისა რისამე, კიდევ ერთი ვზრდნა მანის ექსპობდა სსსა. უწინ, ჩემს ბატონ ბატონაში, მასკოკის, ჩვენს მინჯურის ბოლო სულ ბამბით იყო დათესილი და ვაი ბამბაც მოდიოდა. ამ ბამბათ ძალიან იოლას მივიდოდით: ტანისამოსიცა და ლოგინიც იმ ბამბის შემწეობით გვიკეთებოდა ბევრს კიდევ ვვიდდით. ესლა სავით გაქრა, რომ აღარაფერ სთესავს! ესლა ბევრმა არც ვი იცის, ბამბა სეს ესლა, თუ ბალახს! აი ასე იტყვება დრო: დრო წინ მიწის და ჩვენ ვა... უკან ჩამოვრჩით და დიდ მანძილზედაც ჩამოვრჩით.

«როცა თავი მოგაწვიო, ბევრნი ვარაში ტრიალებს ჩვენს გულში; მაგრამ უკვლავს თქმა არ შემოძლიან. ვარაშის გამოთქმასაც ცოდნა უნდა და, საუბედურთ, ეს ცოდნა არა გვაქვს ჩვენ. აბა, დააკვირდი, ამ წამოტარის ან წავსულის სულ უბრალო ავადმყოფობით რამდენი სული დაიღუპოს და წუთისათვის გაძმეს: ღმირს! სად არის ჩვენთვის ან ექიმი, ან თერაპედი, ან სასწავლი ბებია, აფთაბაქი? იმდენად დღე მე და ჩემს შეგულებს შეგვიტოს, რამდენი ადამიანი ჩვენს სოფლებში სულ უბრალო ავად-მყოფობით კვდებოდა. ბევრ ჩემი მესობელი ანდრია რისგან მოკვდა? ყარაიანზედ იყო სამედიკოსი, თქვა დასტრომია, მოკვდა შინ მუცელ-ვაბერილი. თურმე ცუდა წყლისაგან სტრომაქი მოჭილია. მაგრამ რომ ერთი შაურის სასაქმებელი ზეთი დაეღია, მტერი არ უნდოდა. მაგრამ ან ზეთი ვინ მანაბდა, ან ამის ცოდნა და მანკედრა? დაიღუპა სწრაფი ღომივით კაცი და მისი ცოლშვილი სამთხოვარა გზასე შედგა. ვინ ჩამოსაკვლის, რამდენი ამისთანა შემთხვევაა სოფლად. აი, სასწავლო კაცებო, სად გვინდა

მოსმარებას, თუ ჩვენითვის უფლა გტყავათ. უოკელიფერი ღონისძიებზე
 ახმატეთ, რომ ჰაჭარა ახეთაქი დაკვიარსოთ, ჰქიმი და იფრქალი
 მოგვიწიეთ. ამისთვის ძალად რომ იხმაროთ და ძალით გამოგარ-
 თვათ ფული, ღმერთი არ გიწყენთ. იქნება უზგმა კიდევ გავლან-
 ძლოთ, რომ ძალით ბუღბ გამოართვით, მაგრამ თქვენ ამას ნუ
 შეუშინდებთ, თქვენ ამას ნუ მოერიდებით: ზურგ წამსდარს ცხენს
 რომ წამლობას დაუწყებთ სოღმე, წიხლებს გვესერის და იბინება,
 მაგრამ ჩვენ იმის წამლობას თავს არ ვანებებთ: ჩვენც ხანდისხან
 იმ ზურგ-წამსდარ ცხენსა ვგავართ სოღმე.

«როცა სიკეთეს დაგანასკებთ, მაშინ ჩვენი ლანძღვა ჩვენვე დაგვი-
 ბრუნდება და თქვენ ვი ლოცვა-კურთხევით მოგისყენებთ. მარტულიან
 ღარიბები კართ, მაგრამ თუ ასე არ მოვიტყუდით, ყოფრო დაკლუპე-
 ბით. პირუტყების წამლობასე რაღა გითხრა, ჩვენში ამისი არაფერი
 არავის ტარებება, უნო ჩაქონულსრა სტკივა, ამას აბანინ გაიგებს?»

«ხანდისხან, როცა ღმერთი მოგვსედავს სოღმე და მოსაკალი
 სელს გეძღვეს, სარჩოს რიგინანდ მოსმარება და გყიდვა როდი
 ვიდით: როგორც ქალაქელ ვაჭარს უნდა, იმ მახანდაზე მიამქს
 ჩვენი ნაწკაუნადგი: სირაფი თუნგ ღვინოში მე აქ ექვს შაურსო
 მამღვეს და ტფილსში ვი იმ ღვინოს თუნგს ექვს აბანად ჭყიდის;
 კოდს*) პერში აქ მანეთ ქანხეარს მამღვეს, და ქალაქში იმ კოდს
 სამ მანეთად ჭყიდის; ერთ ფურის მატულში სემს ან ოთხს მანეთს
 მამღვეს და აფითონ შვიდ და რვა მანეთად ჭყიდის; ფურის ყველში
 სამს ან ოთხს მანეთს მამღვეს, აფითონ რვა მანეთად ჭყიდის,
 რამდენი სსკა რამ იყიდება ასე—იმის ვის ჩამოსთვლას: აბანდა
 შესედე თვფონ ვაჭარო ჩვენზე როგორ ვაჭარობს: მოამქს სოიველში
 დამხალ-დემხალი ჩითი, არშანი თვათონ შაურსი ან შერ-ნასეკანად
 უფის, მე ვი იმას სამშაურად და აბანად მამღვეს და ამასც იმადლება,
 თითქო დიდს წყალობას მაშერებოდეს. ამკარად ჩვენი ფიბე
 თსელდება, და ვაჭრისა ვი სქელდება. აი, აქც თქვენ უნდა დავგლო
 წამლა, თქვენ უნდა აგვისილოთ თკლავ, გაბატობილთ მახანდა,
 რომ ჩვენი სამორომა ჩალის ფასად არ გადაგაყურებისოთ და ჩვენ-
 თვის საჭირო საკატრო მამსახარებად ვე გყავდნოთ. ძნელია ყუ-

*) კოდი სამ ფურზე კოტი მეტი.

ლავროვის უცებ გაკეთება, მაგრამ ამ სიძნელემ თქვენ არ უნდა შეგაშინოთ: სოფელი ერთ დღეს არა ვის აუშენებია: ზოგადღეს, ზოგჯერ სკალ და აშინარად ღმერთიც ხელს მოგვიმართავს...

«ესლა ისიც იკითხე, როცა ვალის ჯდება დაგვტორდება სოფელში რა სარგებელს ვინდით. ამას წინად «ბრესტაკმა» გამოგვიცხადა, წელიწადში ათ თუმანზე თორმეტი მანეთის მეტი სარგებელი არ გადახდოთ, და თულის პატრონმაც არ გაბედოს მეტის აღება, თორემ, თუ ეს დაუმტკიცებს, განონის ძალით, სასტიკად დაისჯება. ეს რომ გავიგონეთ, სიცილი აგვიტუდა. «ბატონო, ხომ არ ხუმრობთ, მაგ სარგებელით თულის ვინ გაასუსებს? ეგ განონი განონად დარჩება და ჩვენ ისევე შევლენ სარგებელს გამოგვართმევენ», უპასუხეს გულ-ნატიკნობით ვლესებმა:»

მართლაც, ამ სტრატეგიების დამწერს ამგვარ ფიქმთხვევა ხშირად შეჭხკვდრია:

— «ბიჭო, რას აძლევ სარგებელს ჩვენს მედუქნებს?» — ვკითხე ერთს ჩემს ნაცნობს გლესს.

— «თავსა და სარგებელში ქერი უნდა მფრავდეს», — მპასუხა გლესმა: — «ხუთმეტი მანეთი ვისუსე ამ სამი თვის წინად და აი ესლა იმ ხუთმეტ მანეთში ოც და ათი კოდი ქერი უნდა ჩავაბარო! კოდი ათ შაურსა და აქვს დეკუთილი».

— «მერე, რა ღირს ესლა კოდი ქერი?»

— «ესლა კოდი ქერი ეჭისი ზაზი ღირს და შემოდგომაზე მანეთ-ნახევრადც გაიყიდება», — სთქვა გლესმა.

— «მერე, ეს ხომ უღმერთო სარგებელია, რაჭობარ უწიკლებ? მოსამართლე ხუთმეტ კოდზე მეტს არ მიგატყობინებს».

— «ჩივილი როგორ შეიძლება», — სთქვა გლესობით გლესმა: — «მეორედ აღარ მინდა მისულა? რაღა პირით მივიდე? შემიდეგ სომალაზრ გამართამს, მაშინ სადღა წავიდე? ვინ მასუსებს? არა, ჩივილი არ შეიძლება, რასაც დაპირდი, უნდა მივცე! რა მედუქნე გინდა, ყველა ასეა, ვისაც ვი თული აქვს: ჩემი მეზობელიც ასე მიზამს, რომ ვუსუსხო!»

სად შეუძლიან ჩემს უხეირო კალამს დაჯეტოს ის სიმწუხნარო სურათი სოფელელის ხალხის ცხოვრებისა, რომელიც ასეთის ძლიერებით შეფარდა ჩვენს სოფლებში!

— «თქვენს მთაბეგს სოფელსა ცხოვრებაში! მაგრამ, საუბედუროდ, მოძველი ძალიან ცოტა...»

...ეთონებში ეგვიპტეში ფილოსოფი ანთონიუსის მიხედვით იქ ცხოვრობდა
...გეგმობდა ნობს, ადგილზე კი იქნებოდა ისინი მცვენიანსა კარგობის
...იხილავდა პირობებს (დირექტივებს) დირექციონალურ-სეკულარულ
...მის მიხედვით იგივე იურიდიული იქნებოდა ცალკეობის ასპირაციონალურ
...ფილოსოფი (ქმეობი) იქნებოდა იროლიან მიმდინარე, თუ იროლიან
...წესს მიმდინარეობდა.

უხეობის მიმოხილვა

...გეგმობდა იბრელიკონს, რომელიც მიხედვით იქ იმყოფებოდა მს. ასპირაციონალურ
...ადგილზე **ახალი ვიციოზ-ცვლილება საზრუნავით** მისი იგი
...როგორც, იხილავდა იქნებოდა იგივე იბრელიკონს, თუ იროლიან

...მა სთქვამდა რესპუბლიკის ახალი თავმჯდომარე მიენიქა:
ფილოსოფი ფორის რიკვით, ეს მიეკუთვნება თავმჯდომარე ამ რესპუბლიკისა.
პირველი გახლდათ ტიერი (1871-1873), მეორე — მარშალი მაკ-მაჰონი (1873-1878), მესამე — გრეტი (1878-1888),
მეოთხე — სანტი კარნო (1888-1894) და მეხუთე — კაზიმირ-პერიე (1894).
უხეობა-არჩეული თავმჯდომარე, ფილოსოფი ფორი, იმავე პარტიის და მიმართულებებს ეკავია, რომელსაც მისი წინამორბედი ეკუთვნოდა. მაშასადამე, არავითარს ნამდვილს ცვლილებას არ გამოიწვევს საფრანგეთის პოლიტიკურს ცხოვრებაში კაზიმირ-პერიეს სამსახურიდან გადადგომა და ფორის არჩევა მის მხარეზე მაგრამ მართლმაც ამ ორი კაცის მსგავსებდავან კი არ სწარმოებს ეს შეუცვლელი ღრმადის მიმდინარეობისა საფრანგეთში. ტანც უნდა აერჩია კონგრესს, გადამდგარ თავმჯდომარის მაგიერად, სულ ერთია, საფრანგეთის პოლიტიკურს კუთრი მიმართულება და ბედი ამით ერთს ორადაც ატ გადაიწერია არც მარჯვნივ, არც მარცხნივ, ადვილად შესაძლებელი იყო თავმჯდომარედ რადიკალების კანდიდატი ან რადიკალის ნი აერჩია კონგრესს, მისის აზრებისა და მიმართულებებს მიხედვით კი არა, მისის პირადის ხასიათის და წარსულის გულმოდგინების, აი სწორედ ისე, როგორც მასწინააღმდეგობის პალატამ ან რადიკალს თავმჯდომარედ, წარსულის ნივთები და რანგარში. ბრისსდენტი კი არა, ავით სოციალისტების მეთაურებში რომ აერჩია ვინმე კონგრესს, გინდ ქორესი, გინდ ქულ-გედი,

მაშინაც კი საქმის მსვლელობა სწორედ იმნაირივე იქნებოდა, როგორც აქამომდეა. ამის მიზეზი ის გახლავთ, რომ საფრანგეთის წეს-წყობილებით (კონსტიტუციით) რესპუბლიკის თავმჯდომარეს, რომელსაც მეთაური ადგილი უკავია ქვეყნის სამსახურში, და ქვეყნის მეთაური ჰქვია (chef-d'Etat), სრულიად არავითარი უფლებები არა ჰქვია მინისტრებულად მოქმედებისა ან გავლენისა. ეს შეცდომით კი არ არის მომხდარი, ლოგიკური შედეგია საპარლამენტო წესწყობილებებისა, რომ ქვეყნებისთვის, საცა პარლამენტს მართა კანონმდებელი უფლება კი არა, მთავრობის ხელმძღვანელობა კი აქვს მინისტრული ჩრდილოეთის ამერიკის შეერთებულ შტატებში საცა საპარლამენტო წესწყობილება ჯერედვე შემოღებული, საქმე სხვათვლითა: იქ პარლამენტს მართა კანონმდებლობა, და არა მართავს ქვეყანას მართვითი რესპუბლიკის თავმჯდომარეს აქვს—ხაზგარეშული; რომელსაც ერწ. ირჩევს, და არა პარლამენტს; თავისუფლად ხელისუფლების განმავლობაში, თავის თავს წელიწადს, ეს თავმჯდომარეობისთვის ირჩევს და ნიშნავს. მინისტრებს, და საკუთარს შეხედულებისამებრ მართავს ქვეყანას იქ სამზღვრებში, რომელიც მის უფლებათათვის კონსტიტუციას დაუდებურად აქვს მისი თავისუფლობა პარლამენტი, სულ ერთია თავმჯდომარეთათვის გზას წდგობა ხშირად მომხდარა და მოხდებდა ხოლმე რომ პარლამენტი ერთის აზრისა, ამერიკის შეერთებულ შტატებში და თავმჯდომარე—მეორისა; სულ წინააღმდეგისა მათ შორის, ხანდისხან, მთელის თათნის წილს განმავლობაში, იქლივის დი პრიალებს. გაცხადებულთა მოლოპოშიც მარტომ ესკარებობება მკინც სრულებითაც აწესშლის საქმეს წესიერად მიმდინარეობას. კონგრესის თავისთვის ჰქვია მდებლობა, თავმჯდომარის მმართველობა თავისთვის იმართავს ქვეყანას. სანამ, კანონისგან დაწინაშულს ვადაზე ერთ თავისს საკუთარს აზრსა, და შეხედულობას არ გამოსთქვამს, და ან ერთისა და ან მეორის სასარგებლოდ არ გადასწყვეტს საბოლოოდ სადავო საგანსა, იმგონე უმიც კარგვოც უმიც იმგონე ნორ

იმ ქვეყნებში უკი, საცა პარლამენტს, კანონმდებლობას გარდა, მართვის ხელმძღვანელობაცა აქვს მინიჭებული, დიდაც ყოვლად-შეუძლებელია, რომ ქვეყნის მეთაურს რაიმე ნამდვილი უფლება და ძალა ჰქონდეს. ამგვარად არის მტყულობილი საქმე საფრანგეთსა და ინგლისში. საქმით, არც ინგლისში, არც საფრანგეთში, იქაურს მეფეთა და თავმჯდომარედ წარავითარი რეალური გავლენა არა აქვთ დატოვებულისა ქმისებასა და სწვევტად ისინი პასუხისმგებელი არ არიან (კონსტიტუციონი), იმიტომ რომ მართვა მათ ხელში არ არის. იქ ქვეყნის მტყულებს სწვევტავს და მართავს მართო სამინისტრო, პარლამენტის პირდაპირის ზედამხედველობის ქვეშ და სწვევტავს და მართავს ელნიშნულ ვადის გავლამდე კი არა, ოთხისა ანუ ექვსის წლით კი არა, მაგალითად, მართო იქამდე, სანამ მას სამინისტროს პარლამენტის ნდობა ზრ დაუკარგავს. ამგვარ წყობილებაში, როცა პასუხისმგება — მაშასადამე უფლებაც უერთიანად სამინისტროს აქვს მიჩენილი, უვადოდ დანიშნულს, რაკ ვინ მოუხერხდება ახალი მესამე ძალის დაარსება, შვიდის წლის ვადით ანა-და სამუდამოდ დაყენებულისა? იმიტომაც კონსტიტუციისა, საფრანგეთში, და ჩვეულება ინგლისში, თითქმის აწარმოებთარ ნამდვილ ძალას და უფლებას არ აქვთ თავმჯდომარესა და მეფეს. იქ ეს ზემოთ მოხსენებულნი მართო სამინისტროსაგან შედგენილს სიტყვებს წარმოსთქმენ და სამინისტროსაგანვე დამზადებულს ბრძანებასა თუ განკარგულებას ხელს აწერენ მით მინიჭებული აქვთ მხოლოდ არც შესამჩნევ უფლება: როცა პარლამენტი რაიმე რსეთს კანონს დაადგენს მართმელი თავმჯდომარეს (ან მეფეს) მეთისმეტად ცუკუაზრ არ მოკდის, შეუძლიან ხელი არ მოაწეროს იმ კანონს, და ძალს არ მისცეს ასრულებისა. ამ უფლებას Veto ჰქვია. ამ შემთხვევაში პარლამენტი ხელს ახლავს უნდა განიხილოს ის კანონი, რამდენისამე ხნის შემდეგ დასრულდეს პარლამენტის გადაწყვეტილება შეუცვლელი დარჩა, თავმჯდომარე (თუ მეფე) ვალდებულია პარლამენტს დაეთანხმოს და აღსრულებაში მოიყვანოს. მისთვის უსიამოვნო კანონი, მეორე შესამჩნევი უფლება არ არის, რომ

თავმჯდომარეს, საფრანგეთში, და მეფეს—ინგლისში ნება აქვთ დაითხოვონ დეპუტატების პალატა და ახალი დეპუტატების არჩევა დანიშნონ, თუნდაც უწინდელებს თავისი ოთხის წლის სამსახურის ვადა არც კი გასვლოდეს. საფრანგეთში თავმჯდომარეს მარტო იმ შემთხვევაში შეუძლია ამ უფლების ხმარება, როცა სენატიც ამ ნებას დაპრთავს. ესაა და ეს მთელი უფლება თავმჯდომარისა; თუ მეფისა, ნამდვილ კონსტიტუციურ სახელმწიფოში. ამ მიზეზით, ვინც უნდა იჯდეს ქვეყნის მეთაურად ამ ნაირ ქვეყნებში, სულ ერთია, ისტორიის მიმდინარეობა იქ მათის ქერფისა-მებრ ვერც აქეთ-იქით გადაუხვევს, ვერც უცაბედად წაფორხილდება. ამის შემჯობესს მაგალითს წარმოგიდგენს ჩის დრო, როცა რესპუბლიკის თავმჯდომარედ საფრანგეთში გამწარებული მონარქისტი მაკ-მაჰონი ბრძანდებოდა, რომელსაც გულით სურდა და არც ჰმალავდა ამ სურვილს—რესპუბლიკელების დამარცხება და თავიდან მოშორება და რომელსაც დამხმარედ, თანამოაზრედ სენატი უდგა გვერდით, იმ დროს საუმეტესოდ მონარქიელებისგან შემდგარი. საქმე 1877 წელს იქამდე მივიდა, რომ მაკ-მაჰონმა რესპუბლიკელების საპინისტრო (კულ-სიმონისა) გააუქმა და სენატის ნებას რთვით, დეპუტატების პალატა დაითხოვა. აი ამ დროს იყო გამზეტამ რომ სთქვა: „ეხლა ერი გამოსაქვეამს თავის მსჯელობას და მაკ-მაჰონი ან უნდა დამორჩილდეს, ან უნდა გადადგესო“ და რაღა თქმა უნდოდა, რომ ხალხმა 1877 წელშიაც იგივე გადაწყვეტილება გამოსთქვა და ისინივე ანრჩია დეპუტატებად, ვინც წლინახევრის, წლის წინად, 1876-ის დამდევს ჰყვანდა პრეზიდენტი რაღა თქმა უნდა, აგრედვე, რომ მაკ-მაჰონს ვადდებრამის მტრს ხევა გზა და დაპრჩენია.

ლოგიკურად უეჭვოა, რომ მოწინავე რესპუბლიკელები სრულიად მართალი არიან, როცა ამტკიცებენ—საჭირო არ არის თავმჯდომარის ადგილი, სჯობს სულ მოვსპოთ ეს თანამდებობაო. ზომიერი რესპუბლიკელები ამის პასუხად იმას კი არ ამბობენ „აუტრლებლად საჭირო არის ეს თანამდებობაო“, არა, ამბობენ მატრუ: რეს გვიხდენს, რაში გვიშლის ხელს,

იყოს, რაკი უცხოეთის ძვალში, რომელიც მონარქიულს წესს შესწევია, უფრო ადვილად დაგვისახურებს პატივს და შეგვიძენს მისი კავშირსაოქ ნამდვილს უფლებას ხომ არას ვაძლევთ, რომ საენგებლი გაგვიხდეს ოდესმეო, მაშ რა უშავს ბაირაღსავეთ გვიქონდეს შენახული ეს თანამდებობაო. მართლაც, რომ მართო ბაირაღის დანიშნულებას ასრულებს, მეტს არაფრისას. ამიტომაც ამგვარი ადგილები შესაფერია უფრო იმისთანა ადამიანთათვის, რომელთაც პირადი, ორიგინალური ხასიათი და ნიჭი არ გააჩნიათ, და რომელნიც შესანიშნავნი და დასაფასებელი ღირსი არიან უფრო ხასიათის სიმტკიცით, მოქმედების უცვლელლობით, ვინემ გონების ძლიერებით ან აზრების სიმდიდრით. ანაჲდა ახალ გზების ძებნისა და სხვ. გრწვა და კარნო, რომელიც ბრესლონი, სწორედ რომ ზედ გამოჭრილი იყვნენ, ამისთანა თანამდებობისთვის. მათი დინჯი ხასიათი, მათი აუღელვებელი ვტულობა, მათი თითქო მძინარე უმოძრაობა, ეს, ვავებდეთადავ ვთქვათ, მათი გონების სიღარიბე, და თან ხასიათის შეურყევებელი პატრონება, ქვეყნის წინაშე, ქვეყნის ძვალში, თავმდებობის მათის ნიადგის ერთგულობისა და ჩაბარებულის აღზავის, საქმის, კანონების ერთგულად დაცვისა. ამნაირ თანამდებობისთვის სრულიადაც არ ვარგანან იმისთანა მეთაურები, რომლებიც ნიც იყვნენ ტიერი, გემბეტა, კაზიმირ-პეოი და სხვ. ამათ შინა რადი ნიჭი აქვთ, საკუთარა — და არა მართო პარტიულად შეგხედულობდა. შაჲი გონება ნიადავ სდულს, ნიადავ ახალს სარგობი ბიელს ეძებს, ნიადავ ახალ საცდელისა ან-და ვანსაცდელისათვის კენ მიიწევს, ახალს გზებს ეძებს, ახალს ტიერთს ეტანება და მისი და მიწის მარზე არც ერთი მოიძევება ისეთი, არც ქვეყანა, რომელი ამისთანა მეთაურს გაუძლოს და გაჰყვეს დიდის ხნის განმავლობაში. ამისთანა იყო, მაგალითად, პეტრე დიდი, რუსეთის ხელმწიფე რუსეთმა გაუძლო პეტრეს მართო იმიტომ, რომ იმის წინად მთელის საუკუნის განმავლობაში მოსვენებითა სდიონა ვიდა. პეტრე ხელმწიფის დეაწლია და წინამძღვრობამ რუსეთის იხე დაწალა და დაჰქანცა, რომ იმის შემდეგ მთელი ორობ მოც დაჰქანცა წლის განმავლობაში დაჰქანცა დასჭირდა, სუენ

ლის მოსაბრუნებლად და იმ სიკეთესა და სიმდიდრის მოსამკე-
ლად, რომელიც პეტრეს გმირობამ დარგო თუ დასთესა... ამი-
სთანა მომქმედნი საჭიროა ქვეყნისთვის მინისტრებად, ისიც
ყოველთვის კი ჰრია, ან დიდ გასაჭირის დღეს, ანა-და შემდეგ
დიდის დასვენებისა, როცა წამოზრდილი ქვეყნის ახალი ძალა
ახალის ნაბიჯის გადადგმას თხოულობს და ახალს ასპარეზს
ეძებს სამოქმედოდ. საპოლიტიკო ცხოვრებაშიაც ის კანონი
მომქმედობს ენერჯის შექმნის და ხარჯვისა, რომელიც ფიზი-
კურ ქვეყნიერებაში გამოკვლეული: ტიერი, გამბეტა, ჟულ-ფერ-
რი, კახიმირ-პერიე, როგორც პირადის ხასიათით და ენერჯით.
საცხე მეთაურები, არასოდეს არ ვარგანან თავმჯდომარეს თა-
ნამდებობისთვის, ამიტომ რომ ისინი მებრძოლნი, მშრომელნი,
მომქმედნი არიან, და არა დარაჯნი, გუშაგნი, და თავმჯდომა-
რეობა კი, უფრო მეტად, დარაჯობა... ამიტომაც გასაკვირვე-
ლი როდია, რომ კახიმირ-პერიემ დიდ ხანს ვერ გასძლო თავის
ახალს უმოქმედო და უმოძრაო თანამდებობაში; ვერ გასძლო ისე,
როგორც ვერ სძლებდა ტიერი და ვერ გასძლებდა ვერც ჟულ-
ფერი, ვერც გამბეტა...

ახალი თავმჯდომარე რესპუბლიკისა ბევრად უფრო შე-
ეფერება, ხასიათით და გონებით, მის თანამდებობას, ვიდრე მი-
სი წინამოადგილე, პირადის ენერჯითაც საცხე კახიმირ-პერიე. მა-
გრამ საქმეთა მიმდინარეობა მის დროსაც სწორედ იმნაირივე
იქნება, როგორც მის წინა დროს, რადგანც საფრანგეთის ერი
და აზრი არაფერს ვადუხსხვავებია ამ უკანასკნელ წელთა
განმავლობაში, და ძალა ხომ სულ მათშია. როგორც კახიმირ-
პერიეს დროს, ისე მისის მოადგილე ფელიქს ფორის დროსაც,
სახელმწიფო საქმეების გადამწყვეტელად ერთი და იგივედგუ-
ტატების პალატა არის, რომელშიაც 581 წევრი ჰი როგორ
არიან დაყოფილნი პარტიებად: ზომიერი რესპუბლიკელი 317
კაცი, რადიკალი—122, სოციალისტი—49, მონარქიელი—58
და რესპუბლიკის შერიგებული, უწინდელ მონარქიელებთაგან-
ნი—35 კაცი. ძალა, მავსადამე, ზომიერ რესპუბლიკელების
ხელშია, იმ რესპუბლიკელებისა, რომელთაც 1869—1881-მდე

რადიკალები ერქვათ, და რომელთაც მეთაურად გამბეტა და ჟულ-ფერრი ჰყვანდათ. ამ მიმართულებას მარტო ის შესაძინე-ვი განსხვავება აქვს ეხლანდელ ეგრედ-წოდებულ რადიკალები-საგან, რომ ზოგიერთ ეკონომიურ საგნების თაობაზე სხვა აზ-რისაა, ვინემ ესენი. რაში მდგომარეობს ეს განსხვავება, ეს აზ-რების უთანხმოება, ამას ყველაზე უფრო რიგიანად გვიჩვენებს იმ საქმის მოკლედ განხილვა, რომლის გადაწყვეტის დროს და-მარცხდა და სამსახურიდან გადადგა დიუბუის სამინისტრო: კა-ზიმირ-პერიეც, ხომ, ამ გადადგომის გამო დაეთხოვა თავის თა-ნამდებობას. ამ საქმის განხილვა ცოტაოდნად შორს გავვიტა-ცებს, მაგრამ ეს საგანი იმდენად შესანიშნავია, თხანამედროე ისტორიისა და ეკონომიის გასაგებად, რომ დაკარგულად არ ჩაითვლება ამაზე მონდომებული დრო.

უწინდელ, ძველ, რადიკალურ პარტიის პროგრამაში ეკონომიურ საგნებსა და საქმეებს თითქმის არავითარი ალაგი არ ეკავა. როცა ამ პარტიამ, 1878—1881-ში უპირატესობა იშოვნა და საქმეების მართვა ჩაიბარა, იმას დამზადებული გა-დაწყვეტილება როდი ჰქონია, თუ როგორ უნდა წარემართა ეკონომიური ცხოვრება და მოღვაწეობა საფრანგეთისა. მას წინ დახვდა ათასი საგანი, ათასი არეულ-დარეული საქმე. მათ შო-რის ისინი აირჩია, რაც უმთავრესად მიიჩნდა: ჯარის დამარა-გება, სამხედრო და საზღვო სამსახურის კანონების შეცვლა; სკოლების გავრცელება და გაუმჯობესება, მუშების ამხანაგო-ბათა დაწესება, და მათთვის რიგიანის კანონების შედგენა, ად-მინისტრაციის გამოცვლა, კანონმდებლობის გადასწორება და სხვ. და სხვ. ეს ყველაფერი მართლა რომ ყოვლად საჭირო და ყოვლად აუცილებელი საქმე იყო. ამასთან ფინანსების მდგო-მარეობისათვისაც უნდა ეზრუნათ, რადგანაც უწინდელმა მთა-ვრობათა წარმომადგენლებმა აუარებელი ვალი და მეტად სამ-ძიმო გადასახადები დაუტოვეს ახლად გამარჯვებულს რადიკა-ლურს პარტიას. ამ მდგომარეობაში პარტიამ საჭიროდ დაინა-ხა გადაედო სხვა დროსთვის იმ პროექტების განხორციელება, რომელნიც ეკონომიურ მდგომარეობას შეეხებოდა. უმთავრე-

სი ამ პროექტში შეეხებოდა რკინის გზებისა და სახელმწიფო ბანკის დასახსნას კერძო კაპიტანების ხელიდან და სახელმწიფო ქონებად, სახელმწიფო სამმართველოს უწყებად გარდაქცევას. საფრანგეთში არა თუ ყველა უმთავრესი რკინის გზები, თვით „საფრანგეთის ბანკიც“ კერძო კაპიტანების ხელში იმყოფება, და თითქო ცალკე სახელმწიფოს შეადგენენ რესპუბლიკაში. ეს მდგომარეობა მით უფრო საძნელოა, რომ ამ კაპიტანებზე აქციების მფლობელნი უფრო მონარქიელები არიან, ან-და ურიები, რომელთაც რესპუბლიკის ბედი და სიკეთე არაფრად ებიტნავენათ. თავდაპირველად, 1881 წელს, რადიკალებმა, ფერის და გამბეტას თაოსნობით, დააპირეს დაეხსნათ რკინის გზები და ბანკი კერძო კაპიტანების ხელიდან. მაგრამ, ანგარიშის შედგენის შემდეგ, 1883 წელს დაინახეს, რომ ეს საქმე ერთობ სამძიმო იქნებოდა მათთვის იმ დროს, მით უფრო იმის გამო, რომ დიდი „კრაზი“ მოხდა იმას წინაღობაში ბირჟაზე ბონტუს გაკოტრების გამო, და სახელმწიფოს შემოსავალმა, მატების მაგიერ, კლება დაიწყო. ამ სიძნელის მიზეზით გამარჯვებულმა რადიკალურმა პარტიამ საჭიროდაც სცნო დაემხინჯებინა და შეემცილებინა ის დიდი პროექტი საფრანგეთის მოფენისა ახალის რკინის გზებისა და პორტების ბადით, რომელსაც ისტორიაში „ფრენისინეს პლანი“ დაერქვა... რადგანაც რესპუბლიკას ფული შემოაკლდა ამ პროექტის ასრულებისათვის, და ახალის სესხის აღება გაძნელდა კრაზის გამო, ამ მიზეზით იმდროინდელმა რადიკალურმა მმართველობამ სულ სხვა გზა აირჩია: გზა კაპიტანებთან მორიგებისა (კონვენციებისა). კაპიტანებმა იკისრეს ფრენისინეს პლანისამებრ თავიანთის ხარჯით გაეყვანათ ახალი რკინის გზები, მაგრამ იმ პირობით კი, რომ საფრანგეთის მთავრობას გარანტია განეგრძო ზოგიერთის მათის ოპლიგაციებისათვის. იმ დროის გასაჭირისთვის ეს მორიგებება მართლაც რომ მოხერხებული იყო, მაგრამ შემდგომისთვის საკმაოდ დიდს დაბრკოლებას უშაადებდა ქვეყანას. ისიც კი მართალია, რომ გზების დახსნა კაპიტანების ხელიდან აღეკრძალა სახელმწიფოს სამართლიანად არა მარტო ათიოდ წლის (თუ

არ დაშვიწყდა) — განმავლობაში. აი ამ მორიგების თაობაზე მოხდა ის განხეთქილება რესპუბლიკურ და რადიკალურ პარტიაში, რომელიც, მას შემდეგ, ასე ატყვია საფრანგეთის ცხოვრებას. იმდროინდელ რადიკალურ პარტიის უმრავლესობამ მორიგება მიიღო და დაამტკიცა, როგორც აუცილებელი საჭიროების შედეგი და როგორც სასარგებლო საქმე რესპუბლიკისთვის. უმცირესობამ კი სოციალისტების შეხედულობა მიითვისა ამ საგანზე: არ შეიძლება რკინის გზები კერძო კაპიტანების ან კერძო კაცთა საკუთრებას შეადგენდნენო, ქვეყნის ბელი მათზე დამოკიდებული, მაშ საქვეყნო, სანაციონალო უნდა იყვნენო, დავისნათ, გავანაციონალოთ, გავსახელმწიფოვოთო. იმათ, ვინც ამ უკანასკნელ შეხედულობას დაადგენ, რადიკალების, ან რადიკალ-სოციალისტების, სახელი დაირქვეს. დანარჩენებმა კი, ვინც კაპიტანებთან მორიგების მომხრე შეიქნა, პროგრესისტების სახელი დაიმკვდრეს. მაგრამ ხალხში კი უფრო „ობორტიუნისტებად“ არიან ცნობილნი.

უეჭვო საქმეა, სახელმწიფომ თვითონ უნდა მართოს რკინის გზანი, რომელნიც ქვეყანას ძარღვების მაგიერობას უწყენს, და შეუძლიანთ ან ააშენონ, ან დაამხონ ქვეყანა, მათის მმართველის სურვილისა და მოხერხებისა-მებრ. უეჭველია, საფრანგეთში ამ მოკლე დროში, აუცილებლად უნდა მოხდეს იმ ნაირივე დახსნა რკინის გზებისა, კერძო კაპიტანების ხელიდან, როგორც ბელგიაში, გერმანიაში და თვით რუსეთში ასე ადვილად მოახდინეს იქაურმა მართებლობის წარმომადგენლებმა. უეჭველია, კიდევ, რადიკალებისა და სოციალისტების პარტიები თანხიანთ უსამზღვრო და გამოურკვეველ პროგრამებს რომ შეამოკლებდნენ და მართო აი ამ დახსნაზე რომ დაამყარებდნენ, ბევრად უფრო მალე და უფრო ადვილად შეიძენდნენ უმრავლესობას ქვეყანაში, მაშასადამე, ბევრად უფრო ადრე მოიპოვებდნენ გავლენას და ქვეყნის მართვასაც ხელში ჩაგდებდნენ... მაგრამ მათ ჯერ ვერ გამოუკვლევიათ ამ საქმის განხორციელების გეგმა, ვერ მოუძებნიათ საკმაო წყაროები, ვერ დაუჯერებიათ ქვეყნის

უმეტესობა, რომ ეს საჭირო რეფორმა, მარტო აუცილებელი კი არა, შესასრულებელიც არის და ადვილად ასასრულებელიც...

ბოლონდელი შეტაკება ამ საგნის გამო საფრანგეთის პარლამენტში მეტად არეუდარევით მოხდა. დიუბუის სამინისტრო იმ აზრისა იყო, რომ რკინის-გზის კაპანიებს მთავრობისაგან მინიჭებული აქვთ გარანტია მათის კაპიტალისა მარტო იმ ვადაზე, რომელიც მათის დაარსების დროს ძველმა მთავრობათა წარმომადგენლებმა დააწესესო. კაპანიები კი ამტკიცებდნენ, ვითომ 1833-ის მორიგების დროს, რაკი კაპანიის ზოგიერთ სხვა უფლებებს ვადა განუგრძელდა, ამავე მიზეზით ობლიგაციების გარანტიაც კაპანიების მოსპობამდე უნდა ძალაში დარჩესო. კაპანიები აპირებდნენ ახალი ობლიგაციები დაემზადებინათ და ზედ აბეჭდვინებდნენ: „ამ ობლიგაციებს მინიჭებული აქვთ ხაზინის გარანტია“-ო. სამინისტრომ, რომლის ნება-დაურთველად კაპანიები ამგვარ ობლიგაციებს ვერ დაბეჭდავენ, იმ პირობით მისცა ნება მათის დაბეჭდვისა, რომ ზედ დამატებული ყოფილიყო სიტყვები: „აშა და ამ წლამდე“. კაპანიებმა ამის თაობაზე საჩივარი შეიტანეს სამინისტროზე. ამ უკანასკნელს ორნაირად შეეძლო წარემართა საქმე: ან პარლამენტისათვის წარედგინა საკანონმდებლო წესით სამუდამოდ გადასაწყვეტად, ანა-და კანონის ასახსნელად გადაეცა „სახელმწიფო რჩევაში“, რომელსაც საფრანგეთში სწორედ იმ ნაირივე მნიშვნელობა აქვს, როგორც ჩვენში „Губернское Правление“-ს. მართლაც, სახელმწიფო რჩევის წევრები მთავრობისგან ინიშნებიან. — რჩევამ რომ ეს საქმე განიხილა, კაპანიების ჩივილის გამო, იცნო, რომ მართებლობას უფლება არ ჰქონდა მოეთხოვა კაპანიებისაგან ვადის აღნიშვნა ობლიგაციებზეო. თუმცა ამ გადაწყვეტილებით საქმე საბოლოოდ არც მოგებულად ჩაითვლებოდა, რომელიმე მხარესთვის, არც წაგებულად, მაინც „საზოგადო მუშაობის“ მინისტრმა სამსახურს თავი დაანება. მისი დათხოვნის გამოისობით სოციალისტების ერთმა მეთაურთაგანმა, მილიერანმა, პარლამენტში კითხვა აღძრა თვით კაპანიების უფ-

ლებებზე. მისი მხრით, ამ საქმეში მოპასუხედ ქვეყნის წინაშე ის მინისტრები არიან, რომელთა მეოხებითაც 1883-ში პარლამენტმა კამპანიებთან მორიგება მოახდინა. იმ მინისტრებს აღბად ქვეყნის ინტერესები არ დაუცავთ, ოინურად გაუგრძელებიათ კამპანიების კაპიტალის გარანტიის ვადა. მეორეს მხრით ეხლანდელს მმართველობას ამ დავის გადაწყვეტა არც სახელმწიფო რჩევისთვის უნდა მიენდო, არც სამსაჯულოსთვის, — პირდაპირ პარლამენტისთვის უნდა გაესინჯვინებინა და დაეხოლოვებინა საქმე, რადგანც ამგვარ კითხვებში მხოლოდ მეუფე და გადაწყვეტელი საქმისა პარლამენტია, და სხვა არაფერია. — ამის თაობაზე იმ პირმა, რომელიც 1883-ში „საზოგადო მუშაობის“ მინისტრად იყო, და რომელმაც მოიაზრა და ასრულებდაში მოიყვანა კამპანიებთან მორიგება, რაინაღმა, პირდაპირ გამოაცხადა, რომ მორიგების დროს და მორიგების პირობებში სიტყვაც არ ხსენებულა გარანტიის ვადის გაგრძელების თაობაზეო, მაგ საგანზე კამპანიები ტყუეიან, და გულმოდგინედ ვთხოვ პარლამენტს ცალკე კამისია დანიშნოს, ამ კითხვის სასტიკად გამოაძიებლადო. პარლამენტმა, რასაკვირველია, თანხმობა უნაპცხადა, თითქმის ერთხმად, ამგვარის გამოძიების დანიშნაზე, ამით კითხვა და მდგომარეობა განახევრდა. სოციალისტები და რადიკალები იმას ცდილობდნენ, მდგომარეობით ესარგებლნათ და არა თუ მარტო ეხლანდელ სამინისტროსთვის შეეწყამებინათ, ერის თვალში, კამპანიების ან კაპიტალისტების სხარეგებლოდ მეცადინეობა, მთელი ზომიერი რესპუბლიკელების პარტიაც გაეთქირათ ამგვარივე ბრალისდებით. რაკი ეს არ მოხერხდა, და რაინაღის პროტესტმა ძველი საქმე სასტიკ გამოძიებას გარდასცა, დარჩა ახალი, ეხლანდელი სამინისტროსმომქმედების გაჩხრეკა. პარლამენტს, ამ საქმის განხილვის დროს სრულიადაც არ უნდოდა დიუბუის სამინისტრო გადაეყენებინა, მაგრამ მასთან გულწრფელად სურდა ქვეყნის ინტერესებრ დაეცვა კამპანიების გაუმადლობისაგან. ორჯელ-სამჯერ მან კენჭისყრით საქმე ისე ვადასწყვიტა, როგორც ჩვენში ამბობენ, რომ არც მწველი დაეწობ, არც მამფურს მაგრამ სამინისტრომ

თითქო განგებ, მაინცა და მაინც მორინდომა ისეთი გადაწყვეტილება დაედგინებინა პარლამენტისთვის, რომელშიაც, სამინისტროსადმი ნდობის გარდა, ისიც ყოველიყოს გამოთქმულად, რომ სახელმწიფო რჩევებს განაჩენი — წესიერი და სამართლიანი ჰრისო. ეს კი პარლამენტს არაფრის გულისათვის არ უნდოდა გამოეთქვა. ბოლოს, ექვსი თუ შვიდი კენჭის ყრას შემდეგ, გამწარებულმა პარლამენტმა ისეთი რეზოლუცია მიიღო, რომელშიაც გამოთქმული იყო მისი სურვილი „სახელმწიფოს ინტერესებს დაცვისა“ კამპანიების წინააღმდეგ. ეს იმას ნიშნავდა, რომ სამინისტრო დამარცხდა, და სამსახურიდან უნდა გადამდგარიყო.

ლაპარაკი და ჩიჩინი არ უნდა, სიმართლე, გონიერება ქვეყნის ნამდვილი სარგებლობის მიგნება, ამ საქმეში, პარლამენტის მხარეზე იყო, და არა სამინისტროსაზე. ძნელი გასაგებია — რად დიუჟიმს დიუჟიმს ამგვარი საქციელი, რად მორინდომა კამპანიების მომხრედ გამოეყვანა თავი, რად აუხირდა პარლამენტს, იმ დროს, როცა მისი სამინისტრო სასტიკად ბრძოდა კამპანიებს და სრულიად არაფერში არ უთმობდა მათ? ქვეყნისა და მწერლობის სჩმატია, ამ შეტაკებაში, საზოგადოდ, პარლამენტის მხარეზე იყო. თვით სამინისტროს მომხრეებს შუაისმოდა დარტყინვა: „ტყუილ-უბრალოდ აღიარა დიუჟიმს რადიკალებს ეს პატივიო, ეხლა ერს ეგონება, თითქო მარტო რაჟი დიკალები იყენენ მისი სარგებლობის დამცველები, კამპანიების მადისაგანაო“. ყოველს შემთხვევაში შთაბეჭდილება კი მართლაც ასეთი მოხდა, და გარეშე ხალხისთვის მართლა ისე გამოისახა, საქმე, ვთთომ ბრძოლა ატეხაღრ ყოფილიყოს კაპიტალიზმის დოსოციალიზმის შუა, ვთთომ ერთი მხარე იმას ცდილობდა, რომ რკინის გზები კამპანიების ხელში დარჩენილიყვნენ, როგორც კერძო სამეფო სამეფოში, და მეორე კი კამპანიების გაუქმებას და რკინის გზების დახსნას მეცადინებოდაო. საქმე ასე ისახებოდა ერის გონებაში და მწერლობაში, პარლამენტს გადაწყვეტილების და დიუჟიმს სამინისტროს გადამდგომის შემდეგ. მთელი ქვეყანა, საფრმნგეაში, მარტო იმაზე დაობდა და

ობრძოდ: რა სჯობიაო—კამპანიების ხელში დატოვება რკინის გზებისა, თუ მათი დახსნა და სახელმწიფოს საკუთრებად გადაქცევაო?

მაგრამ ამ სპინტერესო კითხვის რიგიანად გამოკვლევა და გასინჯვა როდი ვის დასცლია: მეორევე დღეს, შემდეგ სამინისტროს გადადგომის გამჟღავნებისა, გაზეთებმა საფრანგეთში ამავე მოკვინეს, რომ რესპუბლიკის თავმჯდომარე, კაზიმირ-პერიე, თავის თანამდებობას და სამსახურს თავს ანებებსო. მისი გადაწყვეტილება მართლა მალე იქნა ასრულებსაში. მოყვანილი პარლამენტის ორივე თავმჯდომარეებს ოფიციალურად გამოცნადა კაზიმირ-პერიეს სურვალი. მის „ბისტოლოში“, რომელიც კანონისამებრ, ორივე პალატას წაეკითხა, ის აზრი იყო გამოთქმული, რომ კანონს ჩემთვის, რესპუბლიკის თავმჯდომარისთვის, არ მოუწიებია საკმაო უფლება, ჩემი თანამდებობის და პასუხის-გების შესაფერიო. ქვეყანა ჩემგან ბევრს ელის, ბევრს თხოულობს, მე კი არცაა უშუალებად არც უფლება მაქვს მისი მოლოდინის გამართლებისათვის ვინც მე იმ მაღალ ადგილზე დამაყენა, ჩემდა უნებურად, ისინი საშუალებას როდი მძლევენ მათი მოწოდებები გადამართლო, და ქვეყნის წინ პარნაულად გამოვიდეთ. ერთი სიტყვით, კაზიმირ-პერიემ პარლამენტის წინაშე კითხვა ისე დაადგინა, რომ კონსტიტუცია არ უვარგა საფრანგეთსო, რადგანც რესპუბლიკის პრეზიდენტს ავსტრია ვითარი რეალური უფლება არააქვს მინიჭებულიო. რასაკვირველია, რაკი კითხვა ასე იქნა დადგენილი, პარლამენტს მეტად გზა და საღსარი არ რჩებოდა ახალი თავმჯდომარე უნდა მოეძებნა რესპუბლიკისთვის. იმ დროს, როცა ქვეყანა სრულიადაც არა ჰკრძნობს რესპუბლიკის თავმჯდომარის სისუსტეს, ან მისი თანამდებობის გაძლიერებებს საჭიროებას, და როცა მოწინავე პარტიები ერთხმად ამტკიცებენ ამ თანამდებობის უსარგებლობას, ვინ იკასრებდა მისი უფლების მომატებას, წინააღმდეგ ლოლიკისა და მეცნიერებისა? პარლამენტს ერთი წუთის განმელოებაშიაც არ უფიქრია ამ საგანზე: უფიქრელადაც ცხადი იყო, რომ კაზიმირ-პერიეს ადგილზე ისეთი ვლამიანდ

უნდა დაესვათ, ვისაც ამ თანამდებობის შესაფერი ხასიათი და შეხედულობა ჰქონოდა,

ღვთის მადლით, საფრანგეთი ზოგიერთი სხვა ქვეყნებივით ღარიბი როდია საჭირო კაცებით. იმას არასოდეს არ შემოჰკლებია ნიჭიერი და მომარაგებული მომქმედი პირები. ამ ქვეყანაში ვერავენ იფიქრებს, თუ შეშლილი არაა, ჩემს იქით ქვეყანას გზა არა აქვსო. თვითეულ ადგილზე ერთის მაგიერ ათი და ოცი კაცი ჰყავს გამზადებული, წინამოადგილეზე უკეთესი თუ არა, არც უარესი ხომ მაინც. ამისთანა მდგომარეობაში პარლამენტი, აბა, ბოდიშს რად მოიხდიდა კაზიმირ-პერიეს წინაშე? მან სიტყვის უთქმელად კენჭი ჰყარა. სარბიელზე, კაზიმირ-პერეესგან დაწუნებულ ადგილის დასაკავებლად, სამი კანდიდატი გამოიყვანეს: გამბეტას მეგობარი, და გამბეტას სამინისტროში მინისტრად ნამყოფი მეტად ღირსეული პირი, ვალდეკ-რუსსო, მაღალი ნიჭისა და საკუთარი პიროვნობის მქონე; გამბეტას მაგიერად 1881-ში პალატის თავმჯდომარედ არჩეულ, ანრი ბრისონი, რადიკალებისგან შეყვარებული, თუმც ზომიერი ხასიათის და შეხედულობის კაცი; და ფელიქს ფორი, ზომიერი პარტიის მომხრე, ზომიერი მინისტრი, ზომიერად გამოცდილი და მოხერხებული, ზომიერი ნიჭის მქონე. ამ სამს მეტოქეს შუა პარლამენტმა რასაკვირველია, უსუსტესი გამოირჩია.

„რასაკვირველია“ აქ იმითმე მოგახსენეთ, რომ ამამორჯ ჩეჭაში ერთი დიდი მსოფლიო კანონის ძალა მოქმედობდა, რომელსაც მკითხველი საკმაოდ არ იცნობს, და კი უნდა იცნობდეს, თავის სასარგებლოდ. ადამიანის გროვას ის თვისება აქვს ბუნებისაგან მონიჭებული ინსტიქტსავეთ, რომ მართო დიდ გასაჭირს თუ საჭიროების დროს ეძებს სხვისგან შევლას ან დახმარებას, მართო უკანასკნელ, უკიდურეს განსაცდელში მოხმართავს ღონიერს ადამიანს... მართო ჩვენი უბედური ხალხის პრაქტიკულმა ფილოსოფიამ კიდრ შთაიბეჭდა გონებაში კანონად: „ბატონი სუსტი გიჯობდეს, მუშა კი ღონიერიო“. რაც დედა-მეწაზე ხალხი არსებობს, ყველას სიხსნის და იქვალში

გამჯდარი აქვს ეს აზრი. განსხვავება მარტო ისაა, რომ ზოგი „სუსტს“ და „ლონიერს“ უწოდებს, სხვა კი „სულელს“ და „ქკვიანს.“ ამის შესაფერად, ყოველთვის, როცა მყუდროების თუ კეთილ-დღეობის ხანებში ადამიანის საზოგადოებას ამოსარჩევი ჰყავს კაცი რამე თანამდებობის ასასრულებლად, შეგიძლიათ წაუგებელი სანაძღვეო დადოთ, რომ ყველა კანდიდატებზე უმეტესი შანსი ამორჩევისა იმას აქვს, ვინც უფერულია, ვისაც არც კარგი შეუძლია, რამ, არც ავი, ვინც მეგობარს მეგობრობას ვერ გაუწევს და მტერს—მტრობას, და ვისაც, ერთი სიტყვით, არც ავი სძულს არც კარგი უყვარს. ამისთანა კაცზე ამბობენ, როცა ის გაღიკვლევა და დასამარხი გახდება: „დედი-მიწის ზურგზე ამ კეთილს კაცს ერთი წინააღმდეგი, ერთი მტერი არ ჰყოლიაო“. ამბობენ ამას—მისდა საქებრად. ამბობენ, და იმას კი არავენ ჰგრძნობს, თუ რა სასტიკი გამობა და დასჯაა ადამიანისთვის ამგვარი „ქება“. არავენ ჰგრძნობს, რომ მას არც არავენ ჰყვარებია ქვეყანაზე, თავისი პირადობის მეტი, არც არაფერი სწამებია, თავისი კერძო სარგებლობის გარდა. უკრძნობელად და უნაყოფოდ გაუტარებია მას ცხოვრება, ყველასთვის პირფერულად უღრეჭია, ყველაფრის წინ ზურგი და თავი უხრია. მაშასადამე, ნურც შემდეგში ექნება ნურავის მისი იმედი: ყოველთვის და ყოველგან ის უმოქმედოდ, უმოძრაოდ დადგება, გულ-ხელ-დაკრებილი და აუშფოთებელი, ყველასთვის უსარგებლო, მაშასადამე, ყველასთვის მავნები. ყველას ესმის, გონიერთავანს, რომ უსარგებლო იქნება ეს კაციო. მაგრამ ყველა თავის თავს და ქვეყანას იმით ატყუებს, რომ ჰფიქრობს ან ამბობს: „მაგიერად უნები იქნება: ვერც მე, ვერც სხვას ვერას დააკლებსო“. აი, ეს გრძნობა უღვეს საფუძვლად იმ ინსტიტს, რომელიც ერთნაირად ამოქმედებს ადამიანის საზოგადოებას მთელის დედა-მიწის ზურგზედ, და ერთნაირად არჩევინებს „უფერულს“ პირებს, ყოველთვის, როცა მყუდროების ან კეთილ-დღეობის დროს მას ასარჩევი ჰყავს ვინმე მეთაურად ან წინამძღოლად.—მარტო იმ იშვიათ შემთხვევებში, როცა საზოგადოებას მართლაც უჭირს, როცა მას

საშუალება აღარსად ეგულებოდა შევლისა, და საკუთარი უძლურობის გაგება უადვილდებოდა, ის გრძნობულობის, თუ რა საჭიროა მისთვის ღვთის მადლით და ნიჭით ცხებულის, ღირსეული მეთაური. აი, მარტო ამ გასაჭირის დროს ის ირჩევს მართლა ნიჭიერს ადამიანს, და ამ ირჩევს შემდეგ ჰუბოს მას მარტო იმ დრომდე, სანამ გასაჭირს თავიდან არ მოიშორებს, სანამ მისი მწვავე შიში და ხსოვნა გონებიდან არ ამოეხოცება...

კაზიმირ-პერიე საპრეზიდენტო კაცი არ იყო, და მას თავის დღეში არაფერს აირჩევდა პრეზიდენტად. პარლამენტი შეშინებულა თუ არა, დამფრთხალი რომ არ ყოფილიყო შარშან ზაფხულზე, კარნოს მოკვლის უტყარი ამბავით. იმ დროს მთელს საქართველოს, და, რაშასადამე, პარლამენტსაც, მართლა შიშის ტრეპანტელი უფილდა სხეულში, ანარქისტების ზედი-ზედ მოხდენილი მკვლელობის გამოისობით. იმ დროს განსაცდელი ადგა პარლამენტს, და პარლამენტი ძლიერს, ენერგიულს პირს ეძებდა. კაზიმირ პერიეც ადამიტომ, მარტო ამიტომ აირჩიეს, აირჩიეს როგორც ენერგიით სავსე პირი. აირჩიეს და მისი ენერჯის იმედით მოისვენეს. სამინისტრომ, რომელმაც რასაკვირველია, თხოქმის გამოუკლებლად იცოდა ყველა ანარქისტების რიცხვა, სახელი, სადგომი, კაზიმირ-პერიეს წაქეზებით, ერთი ბადით მოხვეტა ისინი და სატუსაღოში დაამწყვდია. რა მდენიმე თვემე მას აქემ, ისე გაიარა, რომ ანარქისტებს საფრანგეთში არაფერს მოუკლავსთ, არც არაფერა აუფეთქებიათ. „განსაცდელი“ გაქარწყალდა. სხვაფრივ, ღმერთმა ყოველს ჩვენს კეთილს მინიჭოს ისეთი მშვიდობიანობა, კეთილ-დღეობა და წესიერება, როგორც საფრანგეთში არსებობს ყველაფერში. ამიტომაც, რაც უფრო და უფრო ქარწყლდებოდა შარშანდელი შიშის ხსოვნა, მით უმეტესად უკვირდა ყველას კაზიმირ-პერიეს არჩევა. ამ უბედურს კი ეგონა, რომ რაკი ჩემ ენერჯიას მიმართა მხარემო, მართლა უნდა აღენიშნო ჩემი კვალი, მართლა უნდა შევასრულო და გავამართლო ქვეყნის მოზღობილებაო...

ექვი არ არის, კაზიმირ-პერიეს კვლავაც ვნახავთ, საფრანგეთში, პოლიტიკურ ასპარეზზე. ენერჯის გარდა, მას ვრცე-

ლი გონება და დიდი პირადი ნიჭი აქვს. აზრებით, როგორც ნოვატორი, ის ბევრად უფრო წინ სდგას, ვინემ რადიკალების კანდიდატი ბრისონი, მეტად ვიწრო და მოკლე შეხედულობის მექონე. როგორც გამბედაობით ავსილი ადამიანი, კაზიმირ-პერიე ბევრ სოციალისტებსაც კი გაუსწრებს, არა ნურადიკალებს. მაგრამ იმ ქვეყნებში, სადა კენკის-ურის უფლება საზოგადოებას, ან ხალხს, დიდი ხანია როდი აქვს მინიჭებული, პირველი ოცი და ორმოცი წლის განმავლობაში ამომრჩევლები ხშირად ხდებიან მატყუარა ყბედების მსხვერპლი... რა ჰქნას კაცმა: ეს აუცილებელი კანონია ზრდისა. როგორც შავში იღვწავს ვერ აღგამს ფეხს, და რბენას კი არა, სიარულსაც კი ვერ შეეჩვევა, თუ მრავალჯერ არ დაეცა; არ გაითხოვს და არ დაიმტვრია ცხვირ-პირი, ისე ხალხიც ვერ მიაგნებს თავის ნამდვილს გზას და სარგებლობას, ვერ შეეჩვევა თვით-მმართველობის ხეივანად ხმარებას, თუ რამდენჯერმე არ შესცდამა და არ დაისაჯა, თუ საქმით არ გამოსცადა მოლაქლაქების ნამუსი; და ნელ-ნელა ჰკუთ არ ისწავლა... ამიტომაცაა ნათქვამი, რომ თვით-მმართველობა უმჯობესი სკოლაა საზოგადოების აღზრდისათვის.

ამ თვით-მმართველობაში, რაც უფრო მეტს რიცხვს აქვს მინიჭებული კენკი, და რაც უფრო გონება გაუხსნელია უმრავლესობა, მით უფრო მეტი დრო სჭირია მას გამოცდილების შესაძენად, განსაკუთრებით იქ, სადა უფლება უცაბედად და ერთბაშად მიჰნიჭებია ყველას. ესაა თანამედროვე დემოკრატიის ზოგიერთი ნაკლოვანებების მიზეზი. ის „მცენიერები“, რომელნიც ამ მიზეზით იწუნებენ და ჰგმობენ დემოკრატიას — როგორც ტენი, მაგალითად, ან რენანი — უსამართლოდ ივიწყებენ ამ გარემოებას. სამართლიანად რომ სჯიდნენ, ისინი დარწმუნებული იქნებოდნენ, რომ მათგან ნაქებ ფორმას მართვისას დემოკრატიაზე ასჯერ უფრო მძიმე ნაკლოვანებებებ ჰქონდა, არა თუ თავისს პირველ-დაწყებით სტადიაში, როგორ შიდაც დღეს იმყოფება დემოკრატია ყოველგან, თვით სიბერის დროსაც...

რედაქციამ მიიღო შემდეგი წიგნები:

საქართველოს კალენდარი 1895 წ., შედგ. ვ. გუნიას მიერ, ფასი 50 კ.
Кавказский Календарь за 1895 г., сост. Кондратенко, Тифлис.
1894 г. ფასი 1 მ. 50 კ.

Тифлисский Календарь за 1895 г. сост. Герценштейномъ, Тифл.
1895 г., ფასი 25 კ.

ნ. ლომაჯორი—ქაჯანა—მოთხრობა, ტფილისი 1895 წ., ფასი 5 კ.

გეორგი გვახაჩავა—ბატონიშვილი ლევან—პოემა, ტფილისი 1895 წ.
ფასი 5 კ.

ჭონის შვირდი ანუ დეკარტული ბეჭედი.—მეორე გამოცემა თავართქი-
ლადის წიგ. მალაზიისა № 35. ახალ-სენაკი 1894 წ., ფასი 2 კ.

მიქსურთ ქალ გაყვას ლექსი—სამეხსეთოში შეგროვილი და დამატებულ
კონსტანტინე (მესხი) გვარამაძისაგან, მეორე გამოცემა კ. თავ-
ართქილადის წიგნის მალაზიისა № 36. ახალ-სენაკი 1894 წ.,
ფასი 5 კ.

საყმაწვილო ბიბლიოთეკა—ლექსები შეკრებილი კ. ოცხანელის მიერ,
მესამე გამოცემა კ. თავართქილადის წიგნის მალაზიისა № 38.
თბურგეთი 1895 წ., ფასი 5 კ.

ბიბლიოთეკის წიგნები
თავართქილადის წიგნის მალაზიისა № 35. ახალ-სენაკი 1894 წ., ფასი 2 კ.
თავართქილადის წიგნის მალაზიისა № 36. ახალ-სენაკი 1894 წ., ფასი 5 კ.
თავართქილადის წიგნის მალაზიისა № 38. თბურგეთი 1895 წ., ფასი 5 კ.

რედაქტორი გამოამცემელი
ალექსანდრე ჭყონაძე ალექსანდრე ჭაბაძანი

ბანცხალეზანი

მამკოს თონსა

და

საეცრაალურად ზევისწავლა

სასოფლო სამეურნეო გრუნტელოზა,

მსურს შეკადგინო

ა მ ხ ა ნ ა ბ რ ბ ა

და ამისათვის ვეკებ

აღბილ-მამაშლის მამონე პირით.

მსურველთ შეუძლიანთ პირთბუბი წარადგინონ «მოამბის»
რედაქციაში.

ИМЪЮ КАПИТАЛЪ

И

**СПЕЦИАЛЬНЫЯ ЗНАНІЯ ПО ПРОМЫШЛЕННОМУ
СЕЛЬСКОМУ ХОЗЯЙСТВУ,**

Ищу компаніона съ землею, хочу составить
ТОВАРИЩЕСТВО.

Предложенія адресовать въ редакцію «Моамбе»

„ივერია“

გამოვა 1895 წელსაც

იმავე პროგრამით, როგორც წინაღ.

ფასი გასეთისა:

12 თვით	10 მ. — კ.	6 თვით	6 მ. — კ.
11 "	9 " 50 "	5 "	5 " 50 "
10 "	8 " 75 "	4 "	4 " 75 "
9 "	8 " 50 "	3 "	3 " 50 "
8 "	7 " 25 "	2 "	2 " 75 "
7 "	7 " 50 "	1 "	1 " 50 "

საზღვარ-გარეთ დაბარებული ეღირება 17 მან. მთელის წლით, სოფლის მასწავლებელთ „ხვერია“ მთელის წლით დაეთმობათ 8 მან.

თუ ტფილისში დაბარებული გაზეთი ტფილისს გარეშე აღრესზედ შესცვალა ვინმემ, უნდა წარმოადგინოს რედაქციაში ერთი მანეთი; ხოლო თუ ტფილისის გარეშე ხელის მომწერელი ერთის ადგილიდან მეორეში გადავიდა, უნდა წარმოგზავნოს ორი „აბაჯი“.

ფასი განცხადებისა: წყნ ოფიცენტს

მეოთხე გვერდზედ თითო ჯერ სტრიქონი—8 კაპ., პირველზედ—5 კაპ.

გაზეთის დაბარება შეიძლება შემდეგის ადრესით:

ტფილისი,

„ივერიის“ რედაქციაში

წიგლობის ქუჩა, 21.

და „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელთა“ საზოგადოების კანცელარ. სასახლის ქუჩი, ბანკის ქარხანაში.

საფოსტო ადრესი:

ТИФЛИСЬ, Редакция „ИВЕРΙΑ.“

რედაქტორ-გამომცემელი ილია ჭავჭავაძე

სამეცნიერო და სალიტერატურო ნაწარმების განსეუნი

„მ პ ა ლ ი“

გამოვა 1895 წ. ყოველ კვირაში ერთხელ ერთიდან სამ თაბახამდე.

გაზეთი წლიურად ღირს გაუგზავნელად 7 მანეთი, ხოლო გაგზავნით 8 მან. ნახევარის წლისა: გაუგზავნელად 3 მ. 50 კ. გაგზავნით 4 მანათი. სამი თვისა: გაუგზავნელად 2 მანეთი, გაგზავნით 3 მანეთი. თითო ნომერი აბაზათ. ხელის მომწერლებს წლის ფული შეუძლიანთ ნაწილ-ნაწილ გამოგზავნონ.

ხელის-მოწერა მიიღება

ტფილისში არწრუნისეულ ქარვასლის ქართულ სახლბო სამკითხველოში, „წერა-კითხვის საზოგადოების კანცელარიაში“ და თვით „კვალის“ და „ჯეჯილის“ რედაქციაში. **Артиллер. ул. д. Тамамшева, возлѣ Кадет. корпуса.**

ქალაქს გარეშე ხელის-მომწერთა შეუძლიათ მიმართონ: „ჯეჯილის“ აგენტებს.

ვინც „ჯეჯილს“ და „კვალს“ ერთად დაიბეჭდებს, იმათთვის წლიურად ეღირება გაუგზავნელად 10 მ., ხოლო გაგზავნით 12 მ.

კერძო განცხადება დაიბეჭდება სხვა-და-სხვა ენაზე.

რედაქტორ-გამომცემელი ან. ფ. წერეთლისა.

მიიღება ხელის-მოწერა 1895 წ. ორ-კვირეულ გამოცემათა ქარსულს

„მ წ ყ ე მ ს“

და რუსულ „П А С Т Ы Р Ъ“ ზედ

ფასი უკრნახლისა:

12 თვით „მ წ ყ ე მ ს ი“ 5 მ.	6 თვით „მ წ ყ ე მ ს ი“ 3 მ.
— „ ორივე გამოცემა 6 „	— „ ორივე გამოცემა 4 მ.
— „ რუსული 3 მ.	— „ რუსული 2 მ.

სოფლის მასწავლებელით „მ წ ყ ე მ ს ი“ დაეწყობათ მთელი წლით სამ მანეთად.

რედაქციას აქვს კანტორები: ქუთაისში ხანანაშვილების სახლებში და ყვირილასა რედაქტორის საკუთარ სახლებში.

გაზეთის ხელის მოწერა შეიძლება როგორც ყვარაღაძე, აგრეთვე ქუთაისშია.

გარეშე მსახურებთა ჟურნალის დაბარება შეუძლიათ ამ აღრესით: ВЪ Къирилъ, въ редакцію газеты и журнала „МЦКЕМСИ“ П ПІАСТЫРЬ“.

„მწვემს“-ის ხელის მომწერლებს სსჩ უქრად 1895 წელში დაუთრგდებათ მოზრდილი მსატგტგრბა

სოთასი ლ დავით აღმაშენებლისა

მსთას სურათს იანვრიდან მიიღებენ ხელის მომწერნი და დავით აღმაშენებლისას წლის ბოლოს.

მომსწვემსწვილო ნასატებინა ქუტნალნი

ჯეჯილი

ველიწადი მკექესე

გამოვა 1895 წელსაც ორ თვეში ერთხელ იმავე პროგრამით როგორათაც აქამდის.

ჟურნალი „ჯეჯილი“ ტფილისში დატარებით ღირს—3 მ. ტფილისს გარეშე ვაგზავნით 4 მან. ვინც 10 ვგზემულიარზედ მეტს დაიბარებს იმას დაეთმობა სამ სამ მან.

ცალკე ნომრის ფასი ტფილისში არის 70 კაპ., ხტლო სხვა ქალაქებში—ქუთაისს, ბათუმს და გორში—75 კაპ.

ხელის მოწერა შეიძლება მხოლოდ წლით და ნახევარი წლით. ხელის-მოწერა მიიღება:

1) ტფილისში—„წერა-კითხვის საზოგადოების“ კანცელარიაში, (Дворцовая ул., д. Зем. Банки, № 102), ქართველთა ამხანაგობის“ წიგნის მაღაზიაში და თვით „ჯეჯილის“ რედაქციაში, Артилл. ул. д. Тамамшева, возлѣ Кадет. корпуса.

2) ქუთაისში—ბან. ბაქრადესთან, ღიმ. ბაქრადის სახლში.

3) გორში—ს. დავილოვთან.

4) ბათუმში—მ. ნიკოლაძის სააგენტოში.

5) თელავში—მ. ცისკარაშვილის აფთიაქში.

6) სტახნარში—ყარამან ჩხეიძესთან.

7) თიონეთში—ივ. თ. ჩიბალაშვილთან.

8) ყვირილაში—თ. ხუსკივაძესთან.

შოსტის აღრესით: ВЪ Тифлисѣ, въ редакцію грузинскаго дѣтскаго журнала „Джеджили“.

რედაქტორ-გამომცემელი ან. თ.-წერეთლისა

Годъ XIII

1895

Годъ XIII

ВЪ ГОРОДѢ КАРСѢ

КАРСКОЙ ОБЛАСТИ

ОТКРЫТА ПОДПИСКА

НА ГАЗЕТУ

„КАРСЪ“

НА ТЕКУЩІЙ 1895 ГОДЪ

Газета «Карсъ» въ 1895 году издавается на тѣхъ-же основаніяхъ, какъ и въ прошломъ 1894 году, по той-же программѣ и подъ тою-же редакціею.

УСЛОВІЯ ПОДПИСКИ:

съ доставкою и пересылкою ТРИ рубля въ годъ.

Подписка принимается къ редакціи газеты «Карсъ», въ гор. Карсъ, куда адресуютъ свои требованія и иногородные.

Газета „Карсъ“ имѣетъ ближайшею цѣлью всестороннее изученіе Карсской Области и распространеніе въ обществѣ вѣрныхъ и точныхъ свѣдѣній, какъ о нынѣшнемъ ея состояніи, такъ и о мѣропріятіяхъ, направленныхъ къ ея благоустройству.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА 1895 ГОДЪ

(Пятидесятый годъ издачiя)

„КАВКАЗЪ“

Редакторъ-издатель Ю. Н. МИЛЮТИНЪ.

Подписная цѣна:

Городскя. Иностранная. Заграничная.

На 12 мѣсяцевъ	11 р. 50 к.	13 руб.	15 р. 40 к.
11	11	12	15
10	10	11	14
9	9	10	13
8	8	9	12
7	7	8	11
6	6	7	10
5	5	6	9
4 мѣсяца	4 50	5	8
3	3 50	4	7
2	2 50	3	6
1 мѣсяць	1 50	1 75	2

Подписка принимается съ перваго числа каждаго мѣсяца на всѣ сроки отъ одного до двѣнадцати мѣсяцевъ.

Желающіе подписаться съ разсрочкою вносятъ 2 р. при подпискѣ и по 1 р. къ первому числу каждаго послѣдующаго мѣсяца до погашенія всего причитающагося платежа.

ПЛАТА ЗА ОБЪЯВЛЕНІЯ (со строки петита или занимаемого, ею мѣста): *На послѣднихъ страницахъ*: съ мѣстныхъ объявленій (кавказскихъ)—6 коп., съ прочихъ—10 коп., за каждый разъ. *На первыхъ страницахъ* вдвое. За большія многократныя объявленія по соглашенію. За разсылку особыхъ приложеній 8 рублей съ тысячи.

Подписка и объявленія принимаются въ конторѣ „КАВКАЗА“ Тифлисъ, Дворцовая улица, домъ Тифл. Двор. Зем. Банка.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА 1895 ГОДЪ

(Пятнадцатый годъ изданія)

„КАВКАЗЪ“

Редакторъ-издатель Ю. Н. МИЛЮТИНЪ.

Подписная цѣна:

	Городская.	Иностранная.	Заграничная.
На 12 мѣсяцевъ	11 р. 50 к.	13 руб.	18 р. 40 к.
„ 11 „	11 „	—	—
„ 10 „	10 „	—	—
„ 9 „	9 „	—	—
„ 8 „	8 „	—	—
„ 7 „	7 „	—	—
„ 6 „	6 „	—	—
„ 5 „	5 „	—	—
„ 4 мѣсяца	4 „ 50 „	5 „	—
„ 3 „	3 „ 50 „	4 „	—
„ 2 „	2 „ 50 „	3 „	—
„ 1 мѣсяць	1 „ 50 „	1 „ 75 „	—

Подписка принимается съ перваго числа каждаго мѣсяца на все сроки отъ одного до двѣнадцати мѣсяцевъ.

Желающіе подписаться съ разсрочкою вносятъ 2 р. при подпискѣ и по 1 р. къ первому числу каждаго послѣдующаго мѣсяца до погашенія всего причитающагося платежа.

ПЛАТА ЗА ОБЪЯВЛЕНІЯ (со строки петита или зримаго, ея мѣста): *На послѣднихъ страницахъ* съ мѣстныхъ объявленій (кавказскихъ)—6 коп., съ прочихъ—10 коп. за каждыи разъ. *На первыхъ страницахъ* вдвое. За большія многократныя объявленія по соглашенію. За расыску особыхъ приложенийъ 8 рублей съ тысячи.

Подписна и объявленія принимаются въ конторѣ „КАВКАЗА“ Тифлиси, Дворцовая улица, домъ Тифл. Двор. Зем. Банки.

ПРОГРАММА ПОДПИСКЪ НА ТРИМЕСИЧНО

„Т Р У Д Ы“

ИМПЕРАТОРСКАГО

ВОЛЬНОГО ЭКОНОМИЧЕСКАГО ОБЩЕСТВА.

Журналъ «Труды» выходитъ шестью книжками въ годъ, отъ 8 до 10 печатныхъ листовъ, черезъ два мѣсяца каждая.

ПРОГРАММА:

I) Журналы и протоколы, общихъ собраний, со включеніемъ отчета секретаря.

II) Сельское хозяйство. Журналы засѣданій I-го отдѣленія Общества и доклады, касающіеся предметовъ зачатій этого отдѣленія.

III) Технические сельскохозяйственныя производства. Журналы засѣданій II-го отдѣленія и доклады по части техническихъ сельскохозяйственныхъ производствъ.

IV) Сельскохозяйственная статистика и политическая экономія. Журналы засѣданій III-го отдѣленія и доклады по статистикѣ и политической экономіи.

Обзоры сельскохозяйственной литературы, дѣятельности сельскохозяйственныхъ Обществъ и вообще сельскохозяйственной жизни страны, если будутъ служить предметомъ докладовъ въ средѣ Общества.

Кромѣ того, въ «Трудахъ» помѣщаются свѣдѣнія о дѣятельности комитета грамотности и почвенной комиссіи, состоящихъ при И. В. Э. Обществѣ, и доклады, сдѣланные въ ихъ средѣ.

V) Корреспонденція Общества. Вопросы, относящіеся къ лицамъ, обращающимся въ Общество.

Подписная цѣна 3 руб. въ годъ съ пересылкою и доставкою; полугодовой подписки и на отдѣльныя книжки не принимается.

Подписчики «Трудовъ» желющіе получать «Пчеловодный Листокъ», получаютъ 1 руб. 50 коп. (вместо 2 руб.) платимыхъ отдѣльными подписчиками «Пчеловоднаго Листка».

За объявленія взимается: за 1 стр. 8 руб., за $\frac{1}{2}$ стр. 4 руб. и за $\frac{1}{4}$ стр. 2 руб. Для подписчиковъ же на «Труды» того года, въ которомъ дѣлается объявленіе, за 1 стр. 3 руб., за $\frac{1}{2}$ стр. 1 руб. 50 коп. и за $\frac{1}{4}$ стр. 1 руб.

Подписку слѣдуетъ адресовать: С.-Петербургъ, 4-й депта Измайловскаго полка, д. № $\frac{1}{2}$, въ редакцію «Трудовъ».

ГОДЪ II.

ГОДЪ II.

Открыта подписка на 1895 годъ на еженедѣльный журналъ

„ДРОГИСТЪ“

посвященный научно-промышленнымъ и бытовымъ интересамъ

Дрогистовъ и аптекарей.

Направление и задача журнала „Дрогистъ“ настолько полно опредѣляется широкою его программой, обнимающею всѣ стороны практической дѣятельности многочисленной корпорации Дрогистовъ, что редакция считаетъ совершенно достаточнымъ ограничиться приведеніемъ его программы, не прибѣгая къ широкоцитательнымъ, многорѣчивымъ рекламамъ. Видя въ народившемся органѣ цементъ, цѣль котораго слоготипъ до едино разношерстныхъ членовъ нашей семьи, редакция обязана неуклонно стремиться къ этой цѣли, начертанной ею на своемъ знамени и заключающейся въ томъ, чтобы служить выразителемъ нуждъ кнои корпорации Дрогистовъ, быть защитникомъ ихъ интересовъ и посредникомъ, какъ между отдельными членами этого сословія, такъ и между этимъ сословіемъ и обществомъ, словомъ—быть вѣрнымъ, безпристрастнымъ другомъ, въ которомъ они встрѣтятъ сочувственный отзывъ на разносторонніе свои потребности и вопросы. Само собою разумется, что достиженіе этой цѣли возможно только при сочувствіи къ изданію лица, къ интересамъ которыхъ оно служитъ.

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА на годъ 5 руб., на полгода 3 руб. Допускается разсрочка: за первое полугодіе 3 руб., за второе 2 руб. Редакция и Контора: С.-Петербургъ, Измайловскій поскъ, 6 рота, д. 22. Подписка на журналъ и объявленія, кромѣ Конторы при Редакціи, принимаются въ ея отдѣленіяхъ: СПб. Невскій, д. 80 и Москва, уголъ Больш. Дмитровка и Оглезиникова пер., д. Севастьянова, кн. 6 В. А. Гиршбергъ, въ конторахъ Л. и Э. Метцль и К° и во всѣхъ извѣстныхъ книжныхъ магазинахъ.

Программа журнала

- I. Распоряженія иравительствъ, касающіеся аптекарей и дрогистовъ.—
- II. Научныя статьи чисто практическаго свойства.—III. Химико-фармацевтическій отдѣлъ (анализы опредѣленія добротычестности препаратовъ и т. д.).—IV. Фармацевтический рынокъ въ Россіи и за-границей.—
- V. Хроника, внутреннія и внѣшнія извѣстія.—VI. Рефераты, библиографія и критика.—VII. Фармацевтическая хроника.—VIII. Корреспонденція.—
- IX. Вопросы и отвѣты.—X. Фелетонъ изъ жизни аптекарей и дрогистовъ.—
- XI. Объявленія.

Редакторъ-издатель А. Сергѣевъ.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА 1895 ГОДЪ НА
ЕЖЕМЕСЯЧ. ЛИТЕРАТУРНО-НАУЧНЫЙ ПОЛИТИЧ. ЖУРНАЛЪ

„СѢВЕРНЫЙ ВѢСТНИКЪ“

Въ 1894 г. принимали участие слѣд. лица: П. Воборыкинъ, проф. Н. Вагнеръ, В. Вахтеровъ, П. Вейнбергъ, А. Волынский, Ник. Ге В. Дмитриевъ, проф. А. Исаевъ, проф. Л. Комаровскій, М. Крестов, скал, Г. Ларошъ, Н. Лѣсковъ, В. Микуличъ, Н. Микокій, Д. Ме-режковский, Д. Мордовцевъ, Вас. Немировичъ-Данченко, Ф. Нефе-довъ, проф. Д. Ослянико-Куликовскій, проф. Ю. Петри, Л. Полов-скій, Я. Полонскій, В. Стасовъ, А. Субботинъ, гр. Левъ Толстой-гр. Л. Л. Толстой, проф. Шимкевичъ и много друг.

ЦѢНА: Годъ Полгода Четверть. Годъ Полг. Четв.
Безъ доставки. 12 р.—к. 6 р.—к. 3 р.—к. | Съ пересылк. 13 р. 50 к. 7 р.—к. 3 р. 50 к.
Съ доставк. 12 „ 50 „ 6 „ 50 „ 3 „ 50 „ | За границей 13 „ — „ 8 „ — „ 4 „ — „

Въ главн. конторѣ допускается разсрочка безъ повышенія го-довой цѣны:

ПОДПИСКА ПРИИМ. въ главн. конторѣ *Сиб., Троицкая, 9.*
и въ московск. отдѣленіи Тверская, д. № 37 Сазикова, въ Сиб., въ кн. магаз. Фену, въ Москвѣ, въ конт. Н. Печковой, во всѣхъ кн. маг. Карбашикова, „Новаго Времени“ и др.

Издательница Л. Я. Гуревичъ. Редакторъ М. Н. Альбовъ

открыта подписка на 1895-й годъ
на издающуюся въ гор. Ставрополь-Кавказскомъ
общественно-литературную газету

XI г.изд. „СѢВЕРНЫЙ КАВКАЗЪ“ XI г.изд.

выходящую ДВА раза въ недѣлю и посвященную
выясненію нуждъ края, названіе котораго носить
газета.

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА:

Безъ доставки и пересылки: Съ доставкой и пересылкой:

	р. к.		р. к.
На годъ	4 50	На годъ	5 50
— полгода	2 50	— полгода	3 —
— 3 мѣсяца	1 50	— 3 мѣсяца	1 75

(Суммы менѣе рубля можно высылать почтовыми марками).
Допускается разсрочка платежа—по соглашенію съ редакціей.
АДРЕСЪ: Ставрополь-Кавказскій, редакція „СѢвернаго Кавказа“.

Съездъ въ 1895 году
Съездъ въ 1895 году

XII განსამრჯელო სალიტერატურო ზრამისათვის. — ზე-
ტრე უმიჯანუღისა 70.

XIII კოვიციის ცხოვრება.—ქაბეთი.—I.—ქაბეთი დიდი ავაღ-
მყოფია.—ზედა-ზედ მოუსახელობა ზუთის წლისა.—თელავი და ვანა-
ლი დარგი ვაჭრობისა.—ვის და რა ასულდგმულებს ამ ვაჭრობას.—
ძალდობნე გამოდგული გლეხ-კაცობა.—შიზენი კირნახულის მოუ-
სახელობისა.—უწინაბები.—მულავერ-რატვენის დვინოები თელავში.—
წირის მარცხს შვირე და მესამე მოსდევს.—ვაჭრობით გასყიდვა გლეხ-
თა ავლი-დიდების ნაფარეულსა და ენისელში.—ზემო-ქაბეთს სამო-
ვარი ადგილი არა აქვს და ხანადიკ ძალიან მცირედ მოკრება.—
დაკალიანება ქაბეთის გლეხ-კაცობისა.—უზომოდ დიდი სარგებელი.
—მცირედი საღსარი ხსნისა.—**ხანაძიძისა** 90

—II.—სარწმუნოების მიძინებული გრანობა.—ამის მიზეზი.—ფინ ლნდა
უწინამდგროს სოფელს.—მღვდლისა და მასწავლებლის მოვალეო-
ბა.—სოფლის მრავალი ვაჭირება.—სამკალი ფრიად არს, ბოლო მუ-
შაინი მცირედ.—თ. ძ—სა 99

ქ რ ო ნ ი კ ა :

XIV უცხოეთის მიმოხილვა. — ახალი ვითომ-ცვლილება
საზრგანეთში.—ნ. ნიკოლაძისა 109

XV განცხადებანი.

არ დაიხვედება

„ულის მკვლელი“ (ორიგინ. მოთხრობა); „გაუგებარნი
შსხვერპლნი“ (ორიგ. დრამა); „ახალწლის საღამო“ (ლექსი);
„მარუ“ (მოთხრობა პოლ დიხასი); „ნათლია“ (მოთხრობა ლ.
კაპუანისა); „პარია“ (ტრაგედია, თარგმ.).

„მ ლ ბ მ გ მ“

636/66

წელიწადი შვიტი

გამოდის ყოველ თვის პირველ რიცხვებში

7-10 თბილისი (224-320 გვ.)

შახნი შუარხლისა გავაზანით:

1 წლით 3 თვით

რუსეთის და კავკასიის ქალაქებში 10 მან. 6 მან. 4 მან.
სახლვარ. გარედ 13 მან. 7 მან. 5 მან.

ვიაცა წლიური ფასის ერთად შემოტანა ეწელება, შეუძლიან შემოიტანონ: პირველად—4 მან., 1 პერიოდში—3 მან., და 1 სექტემბრამდე - 3 მან.

ბელის-მოწერა მიიღება ტფილისში, ეურნალი „მოამბის“ რედაქციაში, რომელიც იმყოფება ლორის-მელიქოის ქუჩაზე, № 13.

ქალაქ გარეშე ხელის-მოწერა ადრესის გამოცვლისათვის 300 შაური უნდა წარმოადგინოს.

ქალაქ გარეშე მცხოვრებთათვის ადრესი: Тифлисет, Редакция „მოამბის“.

ეურნალოში დასაბეჭდი წერილები და სტატიები რედაქციის სახელობაზე უნდა გამოიგზავნოს. მიღებული ხელნაწერები, თუ საჭიროება მოითხოვს, ან შემოკლებულ და ან შესწორებულ იქნება. ხელნაწერები, რომლებიც არ დაბეჭდვება, პატრონებმა რედაქციაში უნდა მოიკითხონ ერთის თვის განმავლობაში, — მერმე ველარ მოსთხოვენ რედაქციას; არაერთარ მიწერ-მოწერას დაუბეჭდელ ხელნაწერების შესახებ რედაქცია არა კისრულავს.

ხელნაწერები, რომლებზედაც არაერთარი პირობა არ იქმნება აღნიშნული, რედაქციისაგან მიღებულ იქნებიან როგორც უფასოანი.

დასაბეჭდად წარმოგზავნილ თარგმანზე აღნიშნული უნდა იყოს უკუკვლად ყველა ის წყაროება, საიდანაც არის თარგმნილი ხელნაწერი.

რომელ ავტორსაც ან გამომცემელს ჰსურს, რომ ახალი წიგნის შესახებ ეურნალობა თავისი აზრი წარმოიტყოს, მათ ორ-ოლი გვხვებლიარი უნდა გამოგზავნონ რედაქციაში.

პირისპირ მოლაპარაკება რედაქციასთან შეიძლება ყოველ დღე, კვირა-უქმეებს გარდა, პირველ საათიდან სამ საათამდინ ნაშუადღევს.

რედაქცია უპირილესადა სთხოვს ყველა ხელის მოწერით, რომელთაც კი ეურნალის ნომერი არ მიუვით, განცხადებასთან ერთად რედაქციის წარმოგზავნონ აგრედვე მოწობა იმ ფოსტის კანტორისა, რომლიდანაც იღებენ ნომრებს, რომ ამ კანტორას ესა და ეს ნომერი არ მიუღია, წინააღმდეგ შემთხვევაში ხელ-მეორედ ნომერი არაუის გაგზავნება.

რედაქტორი
აღკესანდრე ჭყონია

გამომცემელი
აღკესანდრე კახადაია